

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.

www.

www.

www.

Ghaemiyeh

.com

.org

.net

.ir

علم مفاهیم شناسی در قرآن

جلد ۱

رسول ملکیان اصفهانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

علم مفاهيم شناسي در قرآن سري جديد جلد 1

نويسنده:

رسول ملكيان اصفهاني

ناشر چاپي:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۴۵	علم مفاهیم شناسی در قرآن سری جدید جلد ۱
۴۵	مشخصات کتاب
۴۵	۱- ابتلا
۴۵	۱- آثار ابتلا به سختی
۵۰	۲- آثار ابتلا به عذاب
۵۱	۳- آثار ابتلا به کمبود
۵۱	۴- ابتلا به ترس
۵۲	۵- ابتلا به جهاد
۵۲	۶- ابتلا به زیان جانی
۵۳	۷- ابتلا به زیان مالی
۵۳	۸- ابتلا به سختی
۵۶	۹- ابتلا به سختیهای دریا
۵۶	۱۰- ابتلا به صاعقه آسمانی
۵۷	۱۱- ابتلا به کمبود باران
۵۷	۱۲- ابتلا به کمبود محصول
۵۷	۱۳- ابتلا به گرسنگی
۵۸	۱۴- ابتلا در قیامت
۵۸	۱۵- ابتلای به عذاب دنیوی
۵۸	۱۶- ابزار ابتلا
۵۹	۱۷- عوامل ابتلا به سختی
۶۰	۱۸- عوامل ابتلا به کمبود
۶۰	۱۹- فلسفه ابتلا
۶۲	۲۰- فلسفه ابتلا به سختی

- ۶۲ ..... ۲۱- فلسفه ابتلا به کمبود
- ۶۲ ..... ۲۲- فلسفه ابتلای به سختی
- ۶۴ ..... ۲۳- منشأ ابتلا به سختی
- ۶۴ ..... ۲- ابر
- ۶۴ ..... ۱- ابر باران زا
- ۶۴ ..... ۲- ابر در روز عذاب اصحاب ایکه
- ۶۵ ..... ۳- ابر عذاب
- ۶۶ ..... ۴- ابر های باران زا
- ۶۶ ..... ۵- ابر های بی باران
- ۶۸ ..... ۶- الکتریسیته ابر ها
- ۶۸ ..... ۷- اهمیت ابر های باران زا
- ۶۸ ..... ۸- اهمیت حرکت ابر ها
- ۷۰ ..... ۹- پراکندگی ابر ها
- ۷۰ ..... ۱۰- تراکم ابر ها
- ۷۱ ..... ۱۱- تسخیر ابر
- ۷۱ ..... ۱۲- تشکیل ابر
- ۷۱ ..... ۱۳- تشکیل ابر ها
- ۷۳ ..... ۱۴- تلقیح ابر ها
- ۷۳ ..... ۱۵- جمع آوری آب در ابر ها
- ۷۳ ..... ۱۶- حرکت ابر ها
- ۷۵ ..... ۱۷- خالق ابر های باران زا
- ۷۵ ..... ۱۸- سایه ابر
- ۷۷ ..... ۱۹- سایه ابر بر بنی اسرائیل
- ۷۷ ..... ۲۰- عوامل باروری ابر ها
- ۷۸ ..... ۲۱- عوامل تشکیل ابر ها
- ۷۹ ..... ۲۲- عوامل تشکیل ابر های باران زا

۷۹	۲۳- عوامل حرکت ابر ها
۸۰	۲۴- فواید ابر
۸۰	۲۵- فواید ابر ها
۸۳	۲۶- قانونمندی تشکیل ابر ها
۸۳	۲۷- مراحل تشکیل ابر ها
۸۵	۲۸- مطالعه ابر های باران زا
۸۵	۲۹- مطالعه حرکت ابر ها
۸۵	۳۰- مطالعه حرکت ابر های باردار
۸۷	۳۱- منشأ انسجام ابر ها
۸۷	۳۲- منشأ پراکندگی ابر ها
۸۷	۳۳- منشأ حرکت ابر ها
۸۹	۳۴- منشأ حرکت ابر های باردار
۸۹	۳۵- نقش ابر
۹۰	۳۶- نقش ابر ها
۹۰	۳۷- نقش ابر های باران زا
۹۲	۳- حضرت ابراهیم (ع)
۹۲	۱- ابراهیم(ع)
۹۴	۲- آثار احتجاج ابراهیم(ع)
۹۵	۳- آثار انقیاد ابراهیم(ع)
۹۵	۴- آثار ایمان ابراهیم(ع)
۹۶	۵- آثار پاسخ ابراهیم(ع)
۹۶	۶- آثار پیروی از دین ابراهیم(ع)
۹۷	۷- آثار توطئه علیه ابراهیم(ع)
۹۷	۸- آثار حق گزایی ابراهیم(ع)
۹۷	۹- آثار حلم ابراهیم(ع)
۹۹	۱۰- آثار خشوع ابراهیم(ع)

- ۹۹ ..... آثار دعای ابراهیم(ع) ۱۱-
- ۱۰۰ ..... آثار دعوت ابراهیم(ع) ۱۲-
- ۱۰۰ ..... آثار شرک ستیزی ابراهیم(ع) ۱۳-
- ۱۰۱ ..... آثار شکرگزاری ابراهیم(ع) ۱۴-
- ۱۰۱ ..... آثار صداقت ابراهیم(ع) ۱۵-
- ۱۰۲ ..... آثار عبودیت ابراهیم(ع) ۱۶-
- ۱۰۲ ..... آثار علم ابراهیم(ع) ۱۷-
- ۱۰۲ ..... آثار موفقیت ابراهیم(ع) ۱۸-
- ۱۰۴ ..... آثار نبوت ابراهیم(ع) ۱۹-
- ۱۰۴ ..... آخرت طلبی ابراهیم(ع) ۲۰-
- ۱۰۴ ..... آرزوی ابراهیم(ع) ۲۱-
- ۱۰۶ ..... آزر و ابراهیم(ع) ۲۲-
- ۱۰۶ ..... آشپزی همسر ابراهیم(ع) ۲۳-
- ۱۰۶ ..... آگاهی از قصه ابراهیم(ع) ۲۴-
- ۱۰۶ ..... آیات خدا در قصه ابراهیم(ع) ۲۵-
- ۱۰۸ ..... ابتلای ابراهیم(ع) ۲۶-
- ۱۰۸ ..... ابراهیم(ع) از صالحان ۲۷-
- ۱۱۱ ..... ابراهیم(ع) از محسنان ۲۸-
- ۱۱۱ ..... ابراهیم(ع) حنیف ۲۹-
- ۱۱۳ ..... ابراهیم(ع) خلیل ۳۰-
- ۱۱۶ ..... ابراهیم(ع) در آتش ۳۱-
- ۱۱۶ ..... ابراهیم(ع) در آخرت ۳۲-
- ۱۱۸ ..... ابراهیم(ع) در اهل کتاب ۳۳-
- ۱۲۰ ..... ابراهیم(ع) در حج ۳۴-
- ۱۲۰ ..... ابراهیم(ع) در محضر خدا ۳۵-
- ۱۲۲ ..... ابراهیم(ع) کنار مسجد الحرام ۳۶-

- ۳۷- ابراهیم(ع) و آزر ----- ۱۲۲
- ۳۸- ابراهیم(ع) و استغفار برای آزر ----- ۱۲۴
- ۳۹- ابراهیم(ع) و استغفار برای مشرکان ----- ۱۲۵
- ۴۰- ابراهیم(ع) و اسلام ----- ۱۲۵
- ۴۱- ابراهیم(ع) و اهل کتاب ----- ۱۲۵
- ۴۲- ابراهیم(ع) و بازی ----- ۱۲۷
- ۴۳- ابراهیم(ع) و بت پرستان ----- ۱۲۷
- ۴۴- ابراهیم(ع) و بنای کعبه ----- ۱۲۷
- ۴۵- ابراهیم(ع) و پرندگان ----- ۱۳۰
- ۴۶- ابراهیم(ع) و جبرئیل ----- ۱۳۱
- ۴۷- ابراهیم(ع) و خطاکاران ----- ۱۳۱
- ۴۸- ابراهیم(ع) و خورشیدپرستی ----- ۱۳۲
- ۴۹- ابراهیم(ع) و دروغ ----- ۱۳۳
- ۵۰- ابراهیم(ع) و دوران یوسف(ع) ----- ۱۳۴
- ۵۱- ابراهیم(ع) و ذکر خدا ----- ۱۳۴
- ۵۲- ابراهیم(ع) و رؤیت عرش ----- ۱۳۴
- ۵۳- ابراهیم(ع) و ستارگان ----- ۱۳۴
- ۵۴- ابراهیم(ع) و ستاره پرستان ----- ۱۳۶
- ۵۵- ابراهیم(ع) و سلام ملانکه ----- ۱۳۶
- ۵۶- ابراهیم(ع) و شرک ----- ۱۳۶
- ۵۷- ابراهیم(ع) و ظلم ----- ۱۳۸
- ۵۸- ابراهیم(ع) و عذاب قوم لوط ----- ۱۴۰
- ۵۹- ابراهیم(ع) و قوم لوط ----- ۱۴۰
- ۶۰- ابراهیم(ع) و کافران مکه ----- ۱۴۲
- ۶۱- ابراهیم(ع) و کعبه ----- ۱۴۲
- ۶۲- ابراهیم(ع) و ماه پرستان ----- ۱۴۲

- ۱۴۳ ----- ۶۳- ابراهیم(ع) و ماه پرستی
- ۱۴۴ ----- ۶۴- ابراهیم(ع) و مسیحیان
- ۱۴۵ ----- ۶۵- ابراهیم(ع) و مسیحیت
- ۱۴۵ ----- ۶۶- ابراهیم(ع) و مشرکان
- ۱۴۶ ----- ۶۷- ابراهیم(ع) و ملانکه
- ۱۴۹ ----- ۶۸- ابراهیم(ع) و هدایت ناپذیران
- ۱۵۱ ----- ۶۹- ابراهیم(ع) و هلاکت قوم لوط
- ۱۵۱ ----- ۷۰- ابراهیم(ع) و یعقوب(ع)
- ۱۵۲ ----- ۷۱- ابراهیم(ع) و یوسف(ع)
- ۱۵۲ ----- ۷۲- ابراهیم(ع) و یهود
- ۱۵۳ ----- ۷۳- ابراهیم(ع) و یهودیت
- ۱۵۳ ----- ۷۴- ابراهیم(ع) هنگام استماع آیات خدا
- ۱۵۳ ----- ۷۵- ابراهیم(ع) هنگام بشارت ملانکه
- ۱۵۳ ----- ۷۶- ابراهیم(ع) هنگام عذاب قوم لوط
- ۱۵۵ ----- ۷۷- ابراهیم(ع) هنگام ولادت یعقوب(ع)
- ۱۵۵ ----- ۷۸- اتقان احتجاج ابراهیم(ع)
- ۱۵۵ ----- ۷۹- اتمام نعمت بر ابراهیم(ع)
- ۱۵۶ ----- ۸۰- اجابت دعای ابراهیم(ع)
- ۱۵۸ ----- ۸۱- احتجاج ابراهیم(ع)
- ۱۶۴ ----- ۸۲- احترام ابراهیم(ع)
- ۱۶۵ ----- ۸۳- احترام به ابراهیم(ع)
- ۱۶۵ ----- ۸۴- احترام مهمانان ابراهیم(ع)
- ۱۶۵ ----- ۸۵- احسان ابراهیم(ع)
- ۱۶۶ ----- ۸۶- اختلاف در دین ابراهیم(ع)
- ۱۶۷ ----- ۸۷- اخراج ابراهیم(ع)
- ۱۶۷ ----- ۸۸- اخلاص ابراهیم(ع)

- ۱۷۰ ..... ۸۹- اخلاق ابراهیم(ع)
- ۱۷۰ ..... ۹۰- ادب ابراهیم(ع)
- ۱۷۱ ..... ۹۱- ادکار ابراهیم(ع)
- ۱۷۲ ..... ۹۲- اذیت ابراهیم(ع)
- ۱۷۲ ..... ۹۳- ارائه ملکوت به ابراهیم(ع)
- ۱۷۴ ..... ۹۴- استجابت دعای ابراهیم(ع)
- ۱۷۵ ..... ۹۵- استعداد ابراهیم(ع)
- ۱۷۵ ..... ۹۶- استغفار ابراهیم(ع)
- ۱۷۸ ..... ۹۷- استمداد مشرکان دوران ابراهیم(ع)
- ۱۷۸ ..... ۹۸- استهزاهای ابراهیم(ع)
- ۱۸۰ ..... ۹۹- اسحاق(ع) و دین ابراهیم(ع)
- ۱۸۰ ..... ۱۰۰- اسکان نسل ابراهیم(ع) در مکه
- ۱۸۳ ..... ۱۰۱- اسلام و دین ابراهیم(ع)
- ۱۸۳ ..... ۱۰۲- اشتهار ابراهیم(ع)
- ۱۸۵ ..... ۱۰۳- اصول دین ابراهیم(ع)
- ۱۸۵ ..... ۱۰۴- اضطراب ابراهیم(ع)
- ۱۸۶ ..... ۱۰۵- اضطراب خانواده ابراهیم(ع)
- ۱۸۶ ..... ۱۰۶- اطاعت از دین ابراهیم(ع)
- ۱۸۷ ..... ۱۰۷- اطعام ابراهیم(ع)
- ۱۸۷ ..... ۱۰۸- اطمینان به ابراهیم(ع)
- ۱۸۷ ..... ۱۰۹- اعتدال ابراهیم(ع)
- ۱۸۹ ..... ۱۱۰- اعتذار ابراهیم(ع)
- ۱۹۰ ..... ۱۱۱- اعتکاف در دین ابراهیم(ع)
- ۱۹۰ ..... ۱۱۲- اعطای اسحاق(ع) به ابراهیم(ع)
- ۱۹۰ ..... ۱۱۳- اعطای یعقوب(ع) به ابراهیم(ع)
- ۱۹۰ ..... ۱۱۴- اعلام هجرت ابراهیم(ع)

- ۱۱۵- اقامتگاه ابراهیم(ع) ۱۹۲
- ۱۱۶- اقتدا به ابراهیم(ع) ۱۹۲
- ۱۱۷- اقرار ابراهیم(ع) ۱۹۲
- ۱۱۸- اقوام پس از ابراهیم(ع) ۱۹۴
- ۱۱۹- التجای ابراهیم(ع) ۱۹۴
- ۱۲۰- التجای پیروان ابراهیم(ع) ۱۹۶
- ۱۲۱- الگو بودن ابراهیم(ع) ۱۹۸
- ۱۲۲- الگوگیری از ابراهیم(ع) ۱۹۸
- ۱۲۳- الگوگیری از پیروان ابراهیم(ع) ۲۰۴
- ۱۲۴- الوهیت در دوران ابراهیم(ع) ۲۰۴
- ۱۲۵- امامت ابراهیم(ع) ۲۰۶
- ۱۲۶- امامت نسل ابراهیم(ع) ۲۰۷
- ۱۲۷- امت بودن ابراهیم(ع) ۲۰۸
- ۱۲۸- امت بودن نسل ابراهیم(ع) ۲۰۸
- ۱۲۹- امتحان ابراهیم(ع) ۲۰۸
- ۱۳۰- امداد به ابراهیم(ع) ۲۱۰
- ۱۳۱- امر به ابراهیم(ع) ۲۱۱
- ۱۳۲- امیدواری ابراهیم(ع) ۲۱۱
- ۱۳۳- امیدواری پیروان ابراهیم(ع) ۲۱۵
- ۱۳۴- انبیای پس از ابراهیم(ع) ۲۱۵
- ۱۳۵- انبیای قبل از ابراهیم(ع) ۲۱۷
- ۱۳۶- انبیای معاصر ابراهیم(ع) ۲۱۹
- ۱۳۷- انبیای نسل ابراهیم(ع) ۲۱۹
- ۱۳۸- اندوه ابراهیم(ع) ۲۱۹
- ۱۳۹- اندازهای ابراهیم(ع) ۲۲۱
- ۱۴۰- انقیاد آتش قصه ابراهیم(ع) ۲۲۱

- ۱۴۱- انقیاد ابراهیم(ع) ۲۲۲
- ۱۴۲- انقیاد نسل ابراهیم(ع) ۲۲۶
- ۱۴۳- اهتمام ابراهیم(ع) بر دعا ۲۲۶
- ۱۴۴- اهتمام ابراهیم(ع) به آل ابراهیم ۲۲۷
- ۱۴۵- اهتمام ابراهیم(ع) به امنیت مکه ۲۲۸
- ۱۴۶- اهتمام ابراهیم(ع) به عبادت ۲۲۸
- ۱۴۷- اهتمام ابراهیم(ع) به فرزندان ۲۲۸
- ۱۴۸- اهتمام ابراهیم(ع) به محبت خدا ۲۳۰
- ۱۴۹- اهتمام ابراهیم(ع) به نماز ۲۳۲
- ۱۵۰- اهداف ابراهیم(ع) ۲۳۲
- ۱۵۱- اهمیت احتجاج ابراهیم(ع) ۲۳۴
- ۱۵۲- اهمیت بیان قصه ابراهیم(ع) ۲۳۴
- ۱۵۳- اهمیت دعای ابراهیم(ع) ۲۳۴
- ۱۵۴- اهمیت دعای پیروان ابراهیم(ع) ۲۳۶
- ۱۵۵- اهمیت دین ابراهیم(ع) ۲۳۶
- ۱۵۶- اهمیت قصه ابراهیم(ع) ۲۳۸
- ۱۵۷- اهمیت مقام ابراهیم(ع) ۲۳۹
- ۱۵۸- اهمیت مهمانان ابراهیم(ع) ۲۴۰
- ۱۵۹- ایمان ابراهیم(ع) ۲۴۰
- ۱۶۰- ایمان به ابراهیم(ع) ۲۴۱
- ۱۶۱- ایمان به تعالیم ابراهیم(ع) ۲۴۲
- ۱۶۲- ایمان پدر ابراهیم(ع) ۲۴۲
- ۱۶۳- ایمان مادر ابراهیم(ع) ۲۴۲
- ۱۶۴- بازجویی آشکار ابراهیم(ع) ۲۴۳
- ۱۶۵- بت پرستان و بت شکنی ابراهیم(ع) ۲۴۴
- ۱۶۶- بت پرستی در دوران ابراهیم(ع) ۲۴۴

- ۱۶۷- بت پرستی مردم دوران ابراهیم(ع) ۲۴۶
- ۱۶۸- بت شکنی ابراهیم(ع) ۲۴۷
- ۱۶۹- بت شکنی قصه ابراهیم(ع) ۲۵۶
- ۱۷۰- برگزیدگی ابراهیم(ع) ۲۵۸
- ۱۷۱- برگزیدگی دین ابراهیم(ع) ۲۶۲
- ۱۷۲- برهان ابراهیم(ع) ۲۶۲
- ۱۷۳- برهان در مبارزه ابراهیم(ع) ۲۶۳
- ۱۷۴- بشارت ابراهیم(ع) ۲۶۴
- ۱۷۵- بشارت به ابراهیم(ع) ۲۶۴
- ۱۷۶- بشارتهای مهمانان ابراهیم(ع) ۲۷۲
- ۱۷۷- بشر بودن ابراهیم(ع) ۲۷۴
- ۱۷۸- بصیرت ابراهیم(ع) ۲۷۴
- ۱۷۹- بقای نسل ابراهیم(ع) ۲۷۵
- ۱۸۰- بهترین آرزوی ابراهیم(ع) ۲۷۶
- ۱۸۱- بیماری ابراهیم(ع) ۲۷۶
- ۱۸۲- بینش ابراهیم(ع) ۲۸۰
- ۱۸۳- پاداش ابراهیم(ع) ۲۸۲
- ۱۸۴- پاداش اخروی ابراهیم(ع) ۲۸۶
- ۱۸۵- پاداش استقامت ابراهیم(ع) ۲۸۸
- ۱۸۶- پاداش توحید ابراهیم(ع) ۲۸۸
- ۱۸۷- پاداش دنیوی ابراهیم(ع) ۲۸۹
- ۱۸۸- پاسخ ابراهیم(ع) ۲۹۰
- ۱۸۹- پدر ابراهیم(ع) ۲۹۰
- ۱۹۰- پدری ابراهیم(ع) ۲۹۴
- ۱۹۱- پرسش ابراهیم(ع) ۲۹۴
- ۱۹۲- پرسش از مهمانان ابراهیم(ع) ۳۰۰

- ۱۹۳- پسر ابراهیم(ع) ۳۰۰
- ۱۹۴- پسران ابراهیم(ع) ۳۰۰
- ۱۹۵- پیامبر درخواستی ابراهیم(ع) ۳۰۲
- ۱۹۶- پیروان ابراهیم(ع) ۳۰۳
- ۱۹۷- پیروان دین ابراهیم(ع) ۳۰۵
- ۱۹۸- پیروی ابراهیم(ع) ۳۰۵
- ۱۹۹- پیروی از ابراهیم(ع) ۳۰۷
- ۲۰۰- پیروی از دین ابراهیم(ع) ۳۰۷
- ۲۰۱- پیروی ابراهیم(ع) ۳۰۷
- ۲۰۲- پیشگامی ابراهیم(ع) ۳۰۹
- ۲۰۳- پیشگامی پیروان ابراهیم(ع) ۳۱۱
- ۲۰۴- پیشگویی ابراهیم(ع) ۳۱۱
- ۲۰۵- پیشنهاد سوزاندن ابراهیم(ع) ۳۱۳
- ۲۰۶- تاریخ ابراهیم(ع) ۳۱۳
- ۲۰۷- تاریخ دوران ابراهیم(ع) ۳۱۵
- ۲۰۸- تبری ابراهیم(ع) ۳۱۵
- ۲۰۹- تبری پیروان ابراهیم(ع) ۳۲۰
- ۲۱۰- تبرئه ابراهیم(ع) ۳۲۲
- ۲۱۱- تبعیت از دین ابراهیم(ع) ۳۲۲
- ۲۱۲- تبلیغ ابراهیم(ع) ۳۲۵
- ۲۱۳- تبلیغ رسالت ابراهیم(ع) ۳۲۶
- ۲۱۴- تحقق رؤیای ابراهیم(ع) ۳۲۸
- ۲۱۵- تحقیر ابراهیم(ع) ۳۲۸
- ۲۱۶- تحمیل عقیده به ابراهیم(ع) ۳۲۸
- ۲۱۷- تداوم حج ابراهیم(ع) ۳۳۰
- ۲۱۸- تداوم دین ابراهیم(ع) ۳۳۰

- ۳۳۰ ..... ۲۱۹- تداوم عبادات ابراهیم(ع) -
- ۳۳۲ ..... ۲۲۰- تداوم عبودیت ابراهیم(ع) -
- ۳۳۲ ..... ۲۲۱- تدبیر ابراهیم(ع) -
- ۳۳۴ ..... ۲۲۲- تذکر ابراهیم(ع) -
- ۳۳۶ ..... ۲۲۳- تذکر دعای ابراهیم(ع) -
- ۳۳۷ ..... ۲۲۴- تذکر قصه ابراهیم(ع) -
- ۳۳۸ ..... ۲۲۵- ترس ابراهیم(ع) -
- ۳۳۹ ..... ۲۲۶- ترس ابراهیم(ع) از ملائکه -
- ۳۳۹ ..... ۲۲۷- ترس خانواده ابراهیم(ع) -
- ۳۳۹ ..... ۲۲۸- تزکیه نسل ابراهیم(ع) -
- ۳۴۱ ..... ۲۲۹- تشویق های ابراهیم(ع) -
- ۳۴۱ ..... ۲۳۰- تضرع ابراهیم(ع) -
- ۳۴۱ ..... ۲۳۱- تظاهر ابراهیم(ع) به خورشیدپرستی -
- ۳۴۲ ..... ۲۳۲- تظاهر ابراهیم(ع) به ستاره پرستی -
- ۳۴۳ ..... ۲۳۳- تظاهر ابراهیم(ع) به ماه پرستی -
- ۳۴۵ ..... ۲۳۴- تعالیم ابراهیم(ع) -
- ۳۴۷ ..... ۲۳۵- تعالیم دین ابراهیم(ع) -
- ۳۴۸ ..... ۲۳۶- تعالیم شریعت ابراهیم(ع) -
- ۳۴۹ ..... ۲۳۷- تعالیم صحف ابراهیم(ع) -
- ۳۴۹ ..... ۲۳۸- تعالیم قصه ابراهیم(ع) -
- ۳۵۰ ..... ۲۳۹- تعجب ابراهیم(ع) -
- ۳۵۱ ..... ۲۴۰- تعجب از عقیده ابراهیم(ع) -
- ۳۵۲ ..... ۲۴۱- تعدد فرزندان ابراهیم(ع) -
- ۳۵۲ ..... ۲۴۲- تعدد کتاب آسمانی ابراهیم(ع) -
- ۳۵۲ ..... ۲۴۳- تعقل در احتجاج ابراهیم(ع) -
- ۳۵۴ ..... ۲۴۴- تغذیه در دوران ابراهیم(ع) -

- ۲۴۵- تفضل به ابراهیم(ع) ۳۵۴
- ۲۴۶- تفکر ابراهیم(ع) ۳۵۵
- ۲۴۷- تقرب ابراهیم(ع) ۳۵۶
- ۲۴۸- تقوای ابراهیم(ع) ۳۵۸
- ۲۴۹- تقيه ابراهیم(ع) ۳۵۹
- ۲۵۰- تکالیف شاق ابراهیم(ع) ۳۶۰
- ۲۵۱- تکثیر نسل ابراهیم(ع) ۳۶۰
- ۲۵۲- تکذیب ابراهیم(ع) ۳۶۰
- ۲۵۳- تکفل ابراهیم(ع) ۳۶۲
- ۲۵۴- تکلم ابراهیم(ع) با خدا ۳۶۲
- ۲۵۵- تکلیف ابراهیم(ع) ۳۶۲
- ۲۵۶- تلاش ابراهیم(ع) ۳۶۵
- ۲۵۷- تنزیه ابراهیم(ع) ۳۶۵
- ۲۵۸- توحید ابراهیم(ع) ۳۶۹
- ۲۵۹- توحید پدر ابراهیم(ع) ۳۷۷
- ۲۶۰- توحید در دین ابراهیم(ع) ۳۷۷
- ۲۶۱- توحید در نسل ابراهیم(ع) ۳۷۹
- ۲۶۲- توحید عبادی ابراهیم(ع) ۳۷۹
- ۲۶۳- توحید فرزندان ابراهیم(ع) ۳۸۱
- ۲۶۴- توحید مادر ابراهیم(ع) ۳۸۱
- ۲۶۵- توریه ابراهیم(ع) ۳۸۱
- ۲۶۶- توصیه به ابراهیم(ع) ۳۸۲
- ۲۶۷- توصیه های ابراهیم(ع) ۳۸۲
- ۲۶۸- توطئه سوزاندن ابراهیم(ع) ۳۸۵
- ۲۶۹- توطئه علیه ابراهیم(ع) ۳۸۵
- ۲۷۰- توطئه قتل ابراهیم(ع) ۳۸۵

- ۳۸۷ ..... ۲۷۱- توکل ابراهیم(ع)
- ۳۸۸ ..... ۲۷۲- توکل پیروان ابراهیم(ع)
- ۳۸۹ ..... ۲۷۳- تهدید ابراهیم(ع)
- ۳۹۱ ..... ۲۷۴- تهمت دروغگویی به ابراهیم(ع)
- ۳۹۱ ..... ۲۷۵- ثبات قدم پیروان ابراهیم(ع)
- ۳۹۱ ..... ۲۷۶- جامعه دوران ابراهیم(ع)
- ۳۹۲ ..... ۲۷۷- جاودانگی توحید در نسل ابراهیم(ع)
- ۳۹۳ ..... ۲۷۸- جاودانگی دین ابراهیم(ع)
- ۳۹۳ ..... ۲۷۹- جنسیت فرزند ابراهیم(ع)
- ۳۹۵ ..... ۲۸۰- جواب سلام ابراهیم(ع)
- ۳۹۵ ..... ۲۸۱- جوانی ابراهیم(ع)
- ۳۹۵ ..... ۲۸۲- حج در دین ابراهیم(ع)
- ۳۹۵ ..... ۲۸۳- حجتهای ابراهیم(ع)
- ۳۹۶ ..... ۲۸۴- حسن فرجام ابراهیم(ع)
- ۳۹۷ ..... ۲۸۵- حق گزایی ابراهیم(ع)
- ۳۹۸ ..... ۲۸۶- حقانیت دین ابراهیم(ع)
- ۳۹۹ ..... ۲۸۷- حکمت ابراهیم(ع)
- ۳۹۹ ..... ۲۸۸- حکومت ابراهیم(ع)
- ۴۰۰ ..... ۲۸۹- حلم ابراهیم(ع)
- ۴۰۲ ..... ۲۹۰- حمدهای ابراهیم(ع)
- ۴۰۳ ..... ۲۹۱- حنیف بودن ابراهیم(ع)
- ۴۰۶ ..... ۲۹۲- خدمتگزاری ابراهیم(ع)
- ۴۰۷ ..... ۲۹۳- خواسته های ابراهیم(ع)
- ۴۱۱ ..... ۲۹۴- خورشید پرستی در دوران ابراهیم(ع)
- ۴۱۱ ..... ۲۹۵- خوشنامی ابراهیم(ع)
- ۴۱۳ ..... ۲۹۶- خوشنامی ابراهیم(ع) در جزیره العرب

- ۲۹۷- خویشاوندان ابراهیم(ع) ۴۱۵
- ۲۹۸- خویشاوندی اهل مکه و ابراهیم(ع) ۴۱۵
- ۲۹۹- خیرخواهی ابراهیم(ع) ۴۱۵
- ۳۰۰- درخواست آرامش از ابراهیم(ع) ۴۱۷
- ۳۰۱- درخواست بازجویی ابراهیم(ع) ۴۱۷
- ۳۰۲- درخواست توفیق ابراهیم(ع) ۴۱۷
- ۳۰۳- درخواست محبت به نسل ابراهیم(ع) ۴۱۸
- ۳۰۴- درخواست نعمت برای ابراهیم(ع) ۴۱۹
- ۳۰۵- دست راست ابراهیم(ع) ۴۱۹
- ۳۰۶- دعای ابراهیم(ع) ۴۲۱
- ۳۰۷- دعوت ابراهیم(ع) ۴۳۷
- ۳۰۸- دعوت از ابراهیم(ع) ۴۳۸
- ۳۰۹- دعوت‌های ابراهیم(ع) ۴۴۰
- ۳۱۰- دلایل انقیاد ابراهیم(ع) ۴۴۳
- ۳۱۱- دلایل رد شفاعت ابراهیم(ع) ۴۴۴
- ۳۱۲- دلجویی از ابراهیم(ع) ۴۴۴
- ۳۱۳- دلداری به ابراهیم(ع) ۴۴۴
- ۳۱۴- دین ابراهیم(ع) ۴۴۶
- ۳۱۵- دین ابراهیم(ع) و اسلام ۴۵۵
- ۳۱۶- ذکر آخرت طلبی ابراهیم(ع) ۴۵۷
- ۳۱۷- ذکر احتجاج ابراهیم(ع) ۴۵۷
- ۳۱۸- ذکر امتحان ابراهیم(ع) ۴۵۹
- ۳۱۹- ذکر دعای ابراهیم(ع) ۴۵۹
- ۳۲۰- ذکر زهد ابراهیم(ع) ۴۵۹
- ۳۲۱- ذکر قصه ابراهیم(ع) ۴۶۱
- ۳۲۲- راستگویی ابراهیم(ع) ۴۶۱

- ۳۲۳- رحمت بر ابراهیم(ع) ----- ۴۶۲
- ۳۲۴- رحمت بر خانواده ابراهیم(ع) ----- ۴۶۳
- ۳۲۵- رحمت بر فرزندان ابراهیم(ع) ----- ۴۶۵
- ۳۲۶- رد شفاعت ابراهیم(ع) ----- ۴۶۵
- ۳۲۷- رسالت ابراهیم(ع) ----- ۴۶۷
- ۳۲۸- رشد ابراهیم(ع) ----- ۴۶۷
- ۳۲۹- رفع ترس ابراهیم(ع) ----- ۴۶۸
- ۳۳۰- رفع مشکلات ابراهیم(ع) ----- ۴۶۹
- ۳۳۱- رفع نگرانی ابراهیم(ع) ----- ۴۶۹
- ۳۳۲- رکوع در دین ابراهیم(ع) ----- ۴۷۰
- ۳۳۳- روش احتجاج ابراهیم(ع) ----- ۴۷۱
- ۳۳۴- روش برخورد ابراهیم(ع) ----- ۴۷۲
- ۳۳۵- روش برخورد با ابراهیم(ع) ----- ۴۷۴
- ۳۳۶- روش تبلیغ ابراهیم(ع) ----- ۴۷۴
- ۳۳۷- روش زندگی پیروان ابراهیم(ع) ----- ۴۸۲
- ۳۳۸- روش شرک ستیزی ابراهیم(ع) ----- ۴۸۲
- ۳۳۹- روش مبارزه ابراهیم(ع) ----- ۴۸۴
- ۳۴۰- روش هدایتگری ابراهیم(ع) ----- ۴۸۵
- ۳۴۱- رؤیای ابراهیم(ع) ----- ۴۸۶
- ۳۴۲- زکات ابراهیم(ع) ----- ۴۸۸
- ۳۴۳- زکات در شریعت ابراهیم(ع) ----- ۴۸۸
- ۳۴۴- زمان دعوت از ابراهیم(ع) ----- ۴۸۸
- ۳۴۵- فنظر نظره فی النجوم ----- ۴۸۸
- ۳۴۶- زمینه پاداش ابراهیم(ع) ----- ۴۸۹
- ۳۴۷- زمینه ظهور ایمان ابراهیم(ع) ----- ۴۹۰
- ۳۴۸- زمینه قبول استغفار ابراهیم(ع) ----- ۴۹۰

- ۴۹۰ ..... ۳۴۹- زمینه هدایت ابراهیم(ع)
- ۴۹۱ ..... ۳۵۰- زن در دوران ابراهیم(ع)
- ۴۹۲ ..... ۳۵۱- ستاره پرستی در دوران ابراهیم(ع)
- ۴۹۲ ..... ۳۵۲- ستاره شناسی ابراهیم(ع)
- ۴۹۲ ..... ۳۵۳- سجده ابراهیم(ع)
- ۴۹۴ ..... ۳۵۴- سجده در دین ابراهیم(ع)
- ۴۹۴ ..... ۳۵۵- سخاوت ابراهیم(ع)
- ۴۹۵ ..... ۳۵۶- سردی آتش قصه ابراهیم(ع)
- ۴۹۶ ..... ۳۵۷- سرزنش پدر ابراهیم(ع)
- ۴۹۶ ..... ۳۵۸- سرزنشهای ابراهیم(ع)
- ۴۹۹ ..... ۳۵۹- سعادت ابراهیم(ع)
- ۴۹۹ ..... ۳۶۰- سلام بر ابراهیم(ع)
- ۵۰۱ ..... ۳۶۱- سلام به ابراهیم(ع)
- ۵۰۲ ..... ۳۶۲- سلام مهمانان ابراهیم(ع)
- ۵۰۲ ..... ۳۶۳- سلامتی قلب ابراهیم(ع)
- ۵۰۳ ..... ۳۶۴- سنگسار ابراهیم(ع)
- ۵۰۴ ..... ۳۶۵- سنگسار در دوران ابراهیم(ع)
- ۵۰۴ ..... ۳۶۶- سوزاندن ابراهیم(ع)
- ۵۰۹ ..... ۳۶۷- سوگند ابراهیم(ع)
- ۵۱۱ ..... ۳۶۸- سوگند به ابراهیم(ع)
- ۵۱۳ ..... ۳۶۹- سهولت دین ابراهیم(ع)
- ۵۱۳ ..... ۳۷۰- سیره ابراهیم(ع)
- ۵۱۳ ..... ۳۷۱- شجاعت ابراهیم(ع)
- ۵۱۵ ..... ۳۷۲- شخصیت ابراهیم(ع)
- ۵۱۵ ..... ۳۷۳- شخصیت اجتماعی ابراهیم(ع)
- ۵۱۷ ..... ۳۷۴- شدت آتش قصه ابراهیم(ع)

- ۳۷۵- شرح صدر ابراهیم(ع) ۵۱۷
- ۳۷۶- شرک پدر ابراهیم(ع) ۵۱۹
- ۳۷۷- شرک در نسل ابراهیم(ع) ۵۱۹
- ۳۷۸- شرک ستیزی ابراهیم(ع) ۵۱۹
- ۳۷۹- شفاعت ابراهیم(ع) ۵۲۹
- ۳۸۰- شک در حقانیت ابراهیم(ع) ۵۳۱
- ۳۸۱- شکرگزاری ابراهیم(ع) ۵۳۱
- ۳۸۲- شیعیان و دین ابراهیم(ع) ۵۳۳
- ۳۸۳- صبر ابراهیم(ع) ۵۳۳
- ۳۸۴- صحف ابراهیم(ع) ۵۳۴
- ۳۸۵- صداقت ابراهیم(ع) ۵۳۵
- ۳۸۶- صفات ابراهیم(ع) ۵۳۵
- ۳۸۷- طواف در دین ابراهیم(ع) ۵۳۹
- ۳۸۸- ظالمان نسل ابراهیم(ع) ۵۳۹
- ۳۸۹- عبادت ابراهیم(ع) ۵۴۰
- ۳۹۰- عبادت نسل ابراهیم(ع) ۵۴۱
- ۳۹۱- عبادتگاه ابراهیم(ع) ۵۴۱
- ۳۹۲- عبرت از زندگی ابراهیم(ع) ۵۴۳
- ۳۹۳- عبرت از قصه ابراهیم(ع) ۵۴۳
- ۳۹۴- عبرت از مهمانان ابراهیم(ع) ۵۴۶
- ۳۹۵- عبودیت ابراهیم(ع) ۵۴۷
- ۳۹۶- عصمت ابراهیم(ع) ۵۴۷
- ۳۹۷- عصیان از ابراهیم(ع) ۵۴۹
- ۳۹۸- عطایای خدا به ابراهیم(ع) ۵۴۹
- ۳۹۹- عقلانیت دین ابراهیم(ع) ۵۵۰
- ۴۰۰- عقیده ابراهیم(ع) ۵۵۰

- ۴۰۱- عقیده به دین ابراهیم(ع) ----- ۵۵۳
- ۴۰۲- علایق ابراهیم(ع) ----- ۵۵۵
- ۴۰۳- علم ابراهیم(ع) ----- ۵۵۷
- ۴۰۴- عمل به تکلیف ابراهیم(ع) ----- ۵۶۰
- ۴۰۵- عمل خیر ابراهیم(ع) ----- ۵۶۲
- ۴۰۶- عمل ناپسند در دوران ابراهیم(ع) ----- ۵۶۴
- ۴۰۷- عمومیت برخورد با ابراهیم(ع) ----- ۵۶۴
- ۴۰۸- عمومی ابراهیم(ع) ----- ۵۶۴
- ۴۰۹- عنایت به ابراهیم(ع) ----- ۵۶۶
- ۴۱۰- عوامل امیدواری ابراهیم(ع) ----- ۵۶۶
- ۴۱۱- عوامل اندوه ابراهیم(ع) ----- ۵۶۶
- ۴۱۲- عوامل برگزیدگی ابراهیم(ع) ----- ۵۶۸
- ۴۱۳- عوامل بی نیازی ابراهیم(ع) ----- ۵۶۸
- ۴۱۴- عوامل تربیت ابراهیم(ع) ----- ۵۷۰
- ۴۱۵- عوامل ترس ابراهیم(ع) ----- ۵۷۰
- ۴۱۶- عوامل خوشنمایی ابراهیم(ع) ----- ۵۷۱
- ۴۱۷- عوامل خوشنمایی فرزندان ابراهیم(ع) ----- ۵۷۲
- ۴۱۸- عوامل ذکر ابراهیم(ع) ----- ۵۷۲
- ۴۱۹- عوامل رشد ابراهیم(ع) ----- ۵۷۲
- ۴۲۰- عوامل رفع ترس ابراهیم(ع) ----- ۵۷۳
- ۴۲۱- عوامل رنج ابراهیم(ع) ----- ۵۷۴
- ۴۲۲- عوامل گمراهی مردم دوران ابراهیم(ع) ----- ۵۷۴
- ۴۲۳- عوامل هدایت ابراهیم(ع) ----- ۵۷۴
- ۴۲۴- عهد خدا با ابراهیم(ع) ----- ۵۷۶
- ۴۲۵- غضب ابراهیم(ع) ----- ۵۷۶
- ۴۲۶- فرزند ابراهیم(ع) ----- ۵۷۶

- ۴۲۷- فرزند بزرگ ابراهیم(ع) ----- ۵۷۸
- ۴۲۸- فرزندان ابراهیم(ع) ----- ۵۷۸
- ۴۲۹- فرزندان ابراهیم(ع) و بت پرستی ----- ۵۸۰
- ۴۳۰- فرزندداری ابراهیم(ع) ----- ۵۸۲
- ۴۳۱- فضایل ابراهیم(ع) ----- ۵۸۵
- ۴۳۲- فضایل پیروان ابراهیم(ع) ----- ۶۱۴
- ۴۳۳- فضایل نسل ابراهیم(ع) ----- ۶۱۴
- ۴۳۴- فضیلت مقام ابراهیم(ع) ----- ۶۱۶
- ۴۳۵- فلسفه احضار ابراهیم(ع) ----- ۶۱۶
- ۴۳۶- فلسفه امت بودن ابراهیم(ع) ----- ۶۱۸
- ۴۳۷- فلسفه امتحان ابراهیم(ع) ----- ۶۱۸
- ۴۳۸- فلسفه بازجویی ابراهیم(ع) ----- ۶۱۹
- ۴۳۹- فلسفه پرسش ابراهیم(ع) ----- ۶۱۹
- ۴۴۰- فلسفه پیروی از ابراهیم(ع) ----- ۶۲۱
- ۴۴۱- فلسفه تبری ابراهیم(ع) ----- ۶۲۱
- ۴۴۲- فلسفه تعجب ابراهیم(ع) ----- ۶۲۱
- ۴۴۳- فلسفه دعای ابراهیم(ع) ----- ۶۲۳
- ۴۴۴- فلسفه هجرت ابراهیم(ع) ----- ۶۲۳
- ۴۴۵- فواید قصه ابراهیم(ع) ----- ۶۲۵
- ۴۴۶- قاطعیت ابراهیم(ع) ----- ۶۲۵
- ۴۴۷- قبول اعتذار ابراهیم(ع) ----- ۶۲۷
- ۴۴۸- قبول دین ابراهیم(ع) ----- ۶۲۷
- ۴۴۹- قتل ابراهیم(ع) ----- ۶۲۹
- ۴۵۰- قدرت ابراهیم(ع) ----- ۶۳۰
- ۴۵۱- قربانی ابراهیم(ع) ----- ۶۳۰
- ۴۵۲- قصه ابراهیم(ع) ----- ۶۳۲

- ۴۵۳- قالوا حرقوه ۶۷۸
- ۴۵۴- فنظر نظره فى النجوم ۶۹۱
- ۴۵۵- قضاوت ابراهيم (ع) ۷۱۵
- ۴۵۶- قوم ابراهيم و ابراهيم (ع) ۷۱۷
- ۴۵۷- كتاب آسمانى نسل ابراهيم (ع) ۷۱۷
- ۴۵۸- كتب آسمانى نسل ابراهيم (ع) ۷۱۷
- ۴۵۹- كثر ت پیروان ابراهيم (ع) ۷۱۸
- ۴۶۰- كلمات امتحان ابراهيم (ع) ۷۱۹
- ۴۶۱- كمال ابراهيم (ع) ۷۱۹
- ۴۶۲- كودكى ابراهيم (ع) ۷۲۰
- ۴۶۳- كيفر بت شكنى ابراهيم (ع) ۷۲۰
- ۴۶۴- كيفيت بت شكنى ابراهيم (ع) ۷۲۲
- ۴۶۵- گرایش های ابراهيم (ع) ۷۲۲
- ۴۶۶- گریه ابراهيم (ع) ۷۲۴
- ۴۶۷- گسترش دين ابراهيم (ع) ۷۲۴
- ۴۶۸- گفتگوی ابراهيم (ع) با بتها ۷۲۴
- ۴۶۹- گفتگوی ابراهيم (ع) با خدا ۷۲۴
- ۴۷۰- گفتگوی ابراهيم (ع) با ملائكه ۷۲۶
- ۴۷۱- گفتگوی خدا با ابراهيم (ع) ۷۲۶
- ۴۷۲- گفتگوی ملائكه با ابراهيم (ع) ۷۲۶
- ۴۷۳- گمراهی مردم دوران ابراهيم (ع) ۷۲۸
- ۴۷۴- گواهی ابراهيم (ع) ۷۲۸
- ۴۷۵- گواهی علیه ابراهيم (ع) ۷۲۸
- ۴۷۶- گوشت گاو در دين ابراهيم (ع) ۷۲۹
- ۴۷۷- گوشت گوساله در دين ابراهيم (ع) ۷۲۹
- ۴۷۸- مادر ابراهيم (ع) ۷۳۰

- ۴۷۹- ماه پرستی در دوران ابراهیم(ع) ----- ۷۳۰
- ۴۸۰- مبارزه ابراهیم(ع) ----- ۷۳۰
- ۴۸۱- مبارزه با بت پرستان دوران ابراهیم(ع) ----- ۷۳۱
- ۴۸۲- مبارزه با مشرکان دوران ابراهیم(ع) ----- ۷۳۱
- ۴۸۳- مبلغان دین ابراهیم(ع) ----- ۷۳۲
- ۴۸۴- مجادله ابراهیم(ع) ----- ۷۳۲
- ۴۸۵- مجازات در دوران ابراهیم(ع) ----- ۷۳۴
- ۴۸۶- محبت ابراهیم(ع) ----- ۷۳۴
- ۴۸۷- محبت ابراهیم(ع) به اسماعیل(ع) ----- ۷۳۶
- ۴۸۸- محبوبیت ابراهیم(ع) ----- ۷۳۶
- ۴۸۹- محبوبیت پیروان ابراهیم(ع) ----- ۷۳۶
- ۴۹۰- محدوده رسالت ابراهیم(ع) ----- ۷۳۷
- ۴۹۱- محدوده علم ابراهیم(ع) ----- ۷۳۸
- ۴۹۲- محدوده مسؤولیت ابراهیم(ع) ----- ۷۴۰
- ۴۹۳- محسنان نسل ابراهیم(ع) ----- ۷۴۱
- ۴۹۴- محمد(صلی الله علیه و آله) از نسل ابراهیم(ع) ----- ۷۴۲
- ۴۹۵- محمد(صلی الله علیه و آله) و ابراهیم(ع) ----- ۷۴۲
- ۴۹۶- محمد(صلی الله علیه و آله) و دین ابراهیم(ع) ----- ۷۴۴
- ۴۹۷- مدح ابراهیم(ع) ----- ۷۴۶
- ۴۹۸- مراحل مبارزه ابراهیم(ع) ----- ۷۴۶
- ۴۹۹- مراد از نسل ابراهیم(ع) ----- ۷۴۸
- ۵۰۰- مربی ابراهیم(ع) ----- ۷۴۸
- ۵۰۱- مردم داری ابراهیم(ع) ----- ۷۵۰
- ۵۰۲- مسکن ابراهیم(ع) ----- ۷۵۰
- ۵۰۳- مسؤولیت ابراهیم(ع) ----- ۷۵۱
- ۵۰۴- مسؤولیت مهمانان ابراهیم(ع) ----- ۷۵۴

- ۷۵۷ ..... ۵۰۵- مسیحیان و ابراهیم(ع)
- ۷۵۷ ..... ۵۰۶- مسیحیان و دین ابراهیم(ع)
- ۷۵۷ ..... ۵۰۷- مشاوره ابراهیم(ع) با اسماعیل(ع)
- ۷۵۹ ..... ۵۰۸- مصریان باستان و ابراهیم(ع)
- ۷۵۹ ..... ۵۰۹- مطالعه قصه ابراهیم(ع)
- ۷۵۹ ..... ۵۱۰- معرضان از دین ابراهیم(ع)
- ۷۶۱ ..... ۵۱۱- معرفی مهمانان ابراهیم(ع)
- ۷۶۱ ..... ۵۱۲- معلم ابراهیم(ع)
- ۷۶۲ ..... ۵۱۳- مقام ابراهیم(ع)
- ۷۶۲ ..... ۵۱۴- مقامات ابراهیم(ع)
- ۷۷۵ ..... ۵۱۵- مقامات اخروی ابراهیم(ع)
- ۷۷۶ ..... ۵۱۶- مقامات پسر ابراهیم(ع)
- ۷۷۶ ..... ۵۱۷- مقامات خانواده ابراهیم(ع)
- ۷۷۶ ..... ۵۱۸- مکان بازجویی ابراهیم(ع)
- ۷۷۸ ..... ۵۱۹- مکان رشد ابراهیم(ع)
- ۷۷۸ ..... ۵۲۰- مکان عبادت ابراهیم(ع)
- ۷۷۸ ..... ۵۲۱- مکذبان ابراهیم(ع)
- ۷۸۰ ..... ۵۲۲- مکه در دوران ابراهیم(ع)
- ۷۸۰ ..... ۵۲۳- ملاک پیروی از ابراهیم(ع)
- ۷۸۰ ..... ۵۲۴- ملائکه و ابراهیم(ع)
- ۷۸۳ ..... ۵۲۵- ملائکه و طعام ابراهیم(ع)
- ۷۸۴ ..... ۵۲۶- ملائکه و غذای ابراهیم(ع)
- ۷۸۵ ..... ۵۲۷- ممانعت از تبلیغ ابراهیم(ع)
- ۷۸۵ ..... ۵۲۸- منشأ اضطراب ابراهیم(ع)
- ۷۸۷ ..... ۵۲۹- منشأ امامت ابراهیم(ع)
- ۷۸۷ ..... ۵۳۰- منشأ ترس ابراهیم(ع)

- ۷۸۷ ----- ۵۳۱- منشأ صداقت ابراهیم(ع) -----
- ۷۸۸ ----- ۵۳۲- منشأ صلاحیت ابراهیم(ع) -----
- ۷۸۹ ----- ۵۳۳- منشأ علم ابراهیم(ع) -----
- ۷۸۹ ----- ۵۳۴- منشأ فرزندداری ابراهیم(ع) -----
- ۷۸۹ ----- ۵۳۵- منشأ کمال ابراهیم(ع) -----
- ۷۹۱ ----- ۵۳۶- منشأ نبوت ابراهیم(ع) -----
- ۷۹۱ ----- ۵۳۷- منشأ نجات ابراهیم(ع) -----
- ۷۹۱ ----- ۵۳۸- منشأ هجرت ابراهیم(ع) -----
- ۷۹۲ ----- ۵۳۹- مواعظ ابراهیم(ع) -----
- ۷۹۳ ----- ۵۴۰- موجبات شفاعت ابراهیم(ع) -----
- ۷۹۳ ----- ۵۴۱- موفقیت ابراهیم(ع) -----
- ۷۹۳ ----- ۵۴۲- موقعیت اجتماعی ابراهیم(ع) -----
- ۷۹۵ ----- ۵۴۳- موقعیت اجتماعی ابراهیم(ع) در صدر اسلام -----
- ۷۹۷ ----- ۵۴۴- مؤمنان به ابراهیم(ع) -----
- ۷۹۷ ----- ۵۴۵- مهربانی ابراهیم(ع) -----
- ۸۰۰ ----- ۵۴۶- مهمان نوازی ابراهیم(ع) -----
- ۸۰۴ ----- ۵۴۷- مهمانان ابراهیم(ع) -----
- ۸۱۱ ----- ۵۴۸- مهمترین رسالت ابراهیم(ع) -----
- ۸۱۱ ----- ۵۴۹- ناپدری ابراهیم(ع) -----
- ۸۱۱ ----- ۵۵۰- ناشناسی مهمانان ابراهیم(ع) -----
- ۸۱۳ ----- ۵۵۱- نبوت ابراهیم(ع) -----
- ۸۱۹ ----- ۵۵۲- نبوت نسل ابراهیم(ع) -----
- ۸۱۹ ----- ۵۵۳- نجات ابراهیم(ع) -----
- ۸۲۲ ----- ۵۵۴- ندا به ابراهیم(ع) -----
- ۸۲۲ ----- ۵۵۵- نرمی سخن ابراهیم(ع) -----
- ۸۲۳ ----- ۵۵۶- نسب ابراهیم(ع) -----

- ۵۵۷- نسل ابراهیم(ع) ----- ۸۲۴
- ۵۵۸- نسل هدایت یافته ابراهیم(ع) ----- ۸۲۹
- ۵۵۹- نشانه های دشمنی در دوران ابراهیم(ع) ----- ۸۲۹
- ۵۶۰- نشانه های کمال ابراهیم(ع) ----- ۸۲۹
- ۵۶۱- نظام قضایی دوران ابراهیم(ع) ----- ۸۳۱
- ۵۶۲- نعمتهای ابراهیم(ع) ----- ۸۳۱
- ۵۶۳- نفی شرک از ابراهیم(ع) ----- ۸۳۴
- ۵۶۴- نقش ابراهیم(ع) ----- ۸۳۴
- ۵۶۵- نقل رؤیای ابراهیم(ع) ----- ۸۳۸
- ۵۶۶- نگاه ابراهیم(ع) ----- ۸۳۸
- ۵۶۷- نگرانی ابراهیم(ع) ----- ۸۳۸
- ۵۶۸- نگرانی پیروان ابراهیم(ع) ----- ۸۴۲
- ۵۶۹- نماز ابراهیم(ع) ----- ۸۴۲
- ۵۷۰- نماز در دوران ابراهیم(ع) ----- ۸۴۴
- ۵۷۱- نماز در دین ابراهیم(ع) ----- ۸۴۴
- ۵۷۲- نماز در شریعت ابراهیم(ع) ----- ۸۴۴
- ۵۷۳- نواهی ابراهیم(ع) ----- ۸۴۵
- ۵۷۴- و دین ابراهیم(ع) یعقوب(ع) ----- ۸۴۶
- ۵۷۵- وحی به ابراهیم(ع) ----- ۸۴۶
- ۵۷۶- ورود ملائکه بر ابراهیم(ع) ----- ۸۴۸
- ۵۷۷- وعده های ابراهیم(ع) ----- ۸۴۸
- ۵۷۸- وفای ابراهیم(ع) به وعده ----- ۸۵۱
- ۵۷۹- وقت احتجاج ابراهیم(ع) ----- ۸۵۱
- ۵۸۰- ویژگی ابراهیم(ع) ----- ۸۵۱
- ۵۸۱- ویژگی احتجاج ابراهیم(ع) ----- ۸۵۲
- ۵۸۲- ویژگی دین ابراهیم(ع) ----- ۸۵۳

- ۵۸۳- ویژگیهای ابراهیم(ع) ۸۵۳
- ۵۸۴- ویژگیهای جواب سلام ابراهیم(ع) ۸۵۴
- ۵۸۵- ویژگیهای دین ابراهیم(ع) ۸۵۵
- ۵۸۶- ویژگی های شرک ستیزی ابراهیم(ع) ۸۵۷
- ۵۸۷- ویژگیهای مهمانان ابراهیم(ع) ۸۵۷
- ۵۸۸- ویژگیهای هدایتگری ابراهیم(ع) ۸۵۷
- ۵۸۹- هجرت ابراهیم(ع) ۸۵۹
- ۵۹۰- هدایت ابراهیم(ع) ۸۶۴
- ۵۹۱- ۷- راه یابی بهتر به مقصد و خیر و صلاح افزون تر در پرتو عنایت خداوند ، فلسفه هجرت ابراهیم (ع) ۸۶۶
- ۵۹۲- هدایت نسل ابراهیم(ع) ۸۶۶
- ۵۹۳- هدایتگری ابراهیم(ع) ۸۶۶
- ۵۹۴- هدایتگری دین ابراهیم(ع) ۸۷۰
- ۵۹۵- هشدار به ابراهیم(ع) ۸۷۲
- ۵۹۶- هشدارهای ابراهیم(ع) ۸۷۲
- ۵۹۷- هماهنگی اسلام و دین ابراهیم(ع) ۸۷۲
- ۵۹۸- همسر ابراهیم(ع) ۸۷۴
- ۵۹۹- همسفران ابراهیم(ع) ۸۷۷
- ۶۰۰- هنر ابراهیم(ع) ۸۷۸
- ۶۰۱- یأس ابراهیم(ع) ۸۷۸
- ۶۰۲- یاور ابراهیم(ع) ۸۸۰
- ۶۰۳- یعقوب(ع) و دین ابراهیم(ع) ۸۸۰
- ۶۰۴- یوسف(ع) و دین ابراهیم(ع) ۸۸۱
- ۶۰۵- یهود و ابراهیم(ع) ۸۸۲
- ۶۰۶- یهود و دین ابراهیم(ع) ۸۸۲
- ۴- ابلیس ۸۸۳
- ۱- آثار استکبار ابلیس ۸۸۳

- ۸۸۵ ..... ۲- آثار اغواپذیری از ابلیس
- ۸۸۵ ..... ۳- آثار اغواگری ابلیس
- ۸۸۷ ..... ۴- آثار برتری طلبی ابلیس
- ۸۸۸ ..... ۵- آثار پیروی از ابلیس
- ۸۹۰ ..... ۶- آثار ترک سجده ابلیس
- ۸۹۲ ..... ۷- آثار تکبر ابلیس
- ۸۹۴ ..... ۸- آثار سلطه ابلیس
- ۸۹۴ ..... ۹- آثار طرد ابلیس
- ۸۹۶ ..... ۱۰- آثار عصیان ابلیس
- ۹۰۱ ..... ۱۱- آدم(ع) و ابلیس
- ۹۰۱ ..... ۱۲- آرزوی ابلیس
- ۹۰۲ ..... ۱۳- ابلیس از آتش
- ۹۰۴ ..... ۱۴- ابلیس از جن
- ۹۰۴ ..... ۱۵- ابلیس از کافران
- ۹۰۴ ..... ۱۶- ابلیس از ملائکه
- ۹۰۶ ..... ۱۷- ابلیس در جهنم
- ۹۰۸ ..... ۱۸- ابلیس در قیامت
- ۹۰۹ ..... ۱۹- ابلیس قبل از عصیان
- ۹۰۹ ..... ۲۰- ابلیس و آدم(ع)
- ۹۱۴ ..... ۲۱- ابلیس و حاکمیت خدا
- ۹۱۵ ..... ۲۲- ابلیس و حوا
- ۹۱۸ ..... ۲۳- ابلیس و سجده بر آدم(ع)
- ۹۱۸ ..... ۲۴- ابلیس و صراط مستقیم
- ۹۲۰ ..... ۲۵- ابلیس و ملائکه
- ۹۲۰ ..... ۲۶- ابلیس هنگام خلقت انسان
- ۹۲۰ ..... ۲۷- اجابت استمهال ابلیس

- ۹۲۴ ..... ۲۸- اجابت دعای ابلیس
- ۹۲۵ ..... ۲۹- اختیار ابلیس
- ۹۲۷ ..... ۳۰- اختیار پیروان ابلیس
- ۹۲۷ ..... ۳۱- اخراج ابلیس
- ۹۲۹ ..... ۳۲- ادعای ابلیس
- ۹۲۹ ..... ۳۳- اراده ابلیس
- ۹۲۹ ..... ۳۴- ارزشگذاری ابلیس
- ۹۳۱ ..... ۳۵- استکبار ابلیس
- ۹۳۳ ..... ۳۶- استمهال ابلیس
- ۹۳۵ ..... ۳۷- اضلال ابلیس
- ۹۳۷ ..... ۳۸- اطاعت ابلیس
- ۹۳۷ ..... ۳۹- اطاعت از ابلیس
- ۹۳۷ ..... ۴۰- اعتراض ابلیس
- ۹۳۸ ..... ۴۱- اغواگری ابلیس
- ۹۴۶ ..... ۴۲- اغواگری سپاه ابلیس
- ۹۴۶ ..... ۴۳- اغوانا پذیران از ابلیس
- ۹۴۸ ..... ۴۴- اغوای ابلیس
- ۹۴۸ ..... ۴۵- اقرار ابلیس
- ۹۵۰ ..... ۴۶- اقرار ابلیس به اغواگری
- ۹۵۰ ..... ۴۷- اقرار ابلیس به صراط مستقیم
- ۹۵۰ ..... ۴۸- اقرار ابلیس به گمراهی
- ۹۵۱ ..... ۴۹- القانات ابلیس
- ۹۵۲ ..... ۵۰- امیدواری ابلیس
- ۹۵۲ ..... ۵۱- انتقام ابلیس
- ۹۵۲ ..... ۵۲- انگیزه ترک سجده ابلیس
- ۹۵۴ ..... ۵۳- انگیزه عصیان ابلیس

- ۹۵۵ ----- ۵۴- ایمان ابلیس
- ۹۵۵ ----- ۵۵- برتری طلبی ابلیس
- ۹۵۵ ----- ۵۶- بی ارزشی پیروان ابلیس
- ۹۵۷ ----- ۵۷- بی اعتمادی به ابلیس
- ۹۵۷ ----- ۵۸- بینش ابلیس
- ۹۶۱ ----- ۵۹- پاسخ ابلیس
- ۹۶۱ ----- ۶۰- پایان عمر ابلیس
- ۹۶۱ ----- ۶۱- پرسش از ابلیس
- ۹۶۳ ----- ۶۲- پیروان ابلیس
- ۹۶۳ ----- ۶۳- پیروان ابلیس در جهنم
- ۹۶۵ ----- ۶۴- پیروی از ابلیس
- ۹۶۶ ----- ۶۵- تاریخ خلقت ابلیس
- ۹۶۷ ----- ۶۶- تیزی ابلیس
- ۹۶۷ ----- ۶۷- تبعیض نژادی ابلیس
- ۹۶۹ ----- ۶۸- تحقق ظن ابلیس
- ۹۶۹ ----- ۶۹- تحقیر ابلیس
- ۹۶۹ ----- ۷۰- تخلف وعده ابلیس
- ۹۷۱ ----- ۷۱- ترک سجده ابلیس
- ۹۷۱ ----- ۷۲- تعجب ابلیس
- ۹۷۱ ----- ۷۳- تکبر ابلیس
- ۹۷۵ ----- ۷۴- تکلم خدا با ابلیس
- ۹۷۵ ----- ۷۵- تکلیف ابلیس
- ۹۷۷ ----- ۷۶- تلاش ابلیس
- ۹۷۸ ----- ۷۷- تنوع سپاه ابلیس
- ۹۷۹ ----- ۷۸- توحید ابلیس
- ۹۷۹ ----- ۷۹- توطئه

- ۸۰- جنس ابلیس ۹۸۰
- ۸۱- حوا و ابلیس ۹۸۳
- ۸۲- حیات طولانی ابلیس ۹۸۳
- ۸۳- خدانشناسی ابلیس ۹۸۳
- ۸۴- خطر اغواگری ابلیس ۹۸۳
- ۸۵- خلقت ابلیس ۹۸۴
- ۸۶- خواسته های ابلیس ۹۸۵
- ۸۷- دامهای ابلیس ۹۸۵
- ۸۸- دروغگویی ابلیس ۹۸۶
- ۸۹- دشمنی ابلیس ۹۸۷
- ۹۰- دشمنی نسل ابلیس ۹۸۹
- ۹۱- دعای ابلیس ۹۸۹
- ۹۲- دلایل تکبر ابلیس ۹۹۱
- ۹۳- رذالت ابلیس ۹۹۲
- ۹۴- رذایل ابلیس ۹۹۲
- ۹۵- روحیه ابلیس ۹۹۴
- ۹۶- روز لعن بر ابلیس ۹۹۴
- ۹۷- روش اغواگری ابلیس ۹۹۴
- ۹۸- زمینه اغواگری ابلیس ۹۹۶
- ۹۹- زمینه سلطه ابلیس ۹۹۸
- ۱۰۰- زمینه گمراهی ابلیس ۹۹۸
- ۱۰۱- زیادی پیروان ابلیس ۹۹۹
- ۱۰۲- سپاه ابلیس ۱۰۰۰
- ۱۰۳- سرزنش ابلیس ۱۰۰۰
- ۱۰۴- سلطه ابلیس ۱۰۰۲
- ۱۰۵- سوگند ابلیس ۱۰۰۲

- ۱۰۰۴- سوگند دروغ ابلیس
- ۱۰۰۶- شرایط نجات از اغواگری ابلیس
- ۱۰۰۶- شک پیروان ابلیس
- ۱۰۰۶- شیطنت ابلیس
- ۱۰۰۸- صدای ابلیس
- ۱۰۰۸- ضعف ابلیس
- ۱۰۰۸- طبع ابلیس
- ۱۰۱۰- طرد ابلیس
- ۱۰۱۲- ظن ابلیس
- ۱۰۱۲- عجز ابلیس
- ۱۰۱۵- عذاب دنیوی ابلیس
- ۱۰۱۵- عصیان ابلیس
- ۱۰۲۶- عقیده ابلیس
- ۱۰۳۲- عمر ابلیس
- ۱۰۳۴- عمر طولانی ابلیس
- ۱۰۳۶- عنصر خلقت ابلیس
- ۱۰۳۷- عوامل اخراج ابلیس
- ۱۰۳۷- عوامل اعتراض ابلیس
- ۱۰۳۹- عوامل اغواگری ابلیس
- ۱۰۳۹- عوامل ترک سجده ابلیس
- ۱۰۳۹- عوامل تکبر ابلیس
- ۱۰۴۰- عوامل دشمنی ابلیس
- ۱۰۴۱- عوامل عصیان ابلیس
- ۱۰۴۴- عوامل کفر ابلیس
- ۱۰۴۴- عوامل گمراهی ابلیس
- ۱۰۴۵- عوامل مصونیت از سلطه ابلیس

- ۱۰۴۶- عوامل نجات از ابلیس ۱۳۲
- ۱۰۴۶- عوامل هبوط ابلیس ۱۳۳
- ۱۰۴۸- غفلت ابلیس ۱۳۴
- ۱۰۴۹- فراگیری توطئه ابلیس ۱۳۵
- ۱۰۴۹- فرجام ابلیس ۱۳۶
- ۱۰۴۹- فرجام پیروان ابلیس ۱۳۷
- ۱۰۴۹- فلسفه استمهال ابلیس ۱۳۸
- ۱۰۵۱- فلسفه اغواگری ابلیس ۱۳۹
- ۱۰۵۱- فلسفه پیروی از ابلیس ۱۴۰
- ۱۰۵۲- فلسفه مهلت به ابلیس ۱۴۱
- ۱۰۵۴- قیاس ابلیس ۱۴۲
- ۱۰۵۵- کافران و ابلیس ۱۴۳
- ۱۰۵۵- کفر ابلیس ۱۴۴
- ۱۰۵۶- کفران ابلیس ۱۴۵
- ۱۰۵۷- کیفر ابلیس ۱۴۶
- ۱۰۵۷- کیفر اخروی ابلیس ۱۴۷
- ۱۰۵۹- کیفر پیروان ابلیس ۱۴۸
- ۱۰۵۹- کیفر دنیوی ابلیس ۱۴۹
- ۱۰۶۱- کینه ابلیس ۱۵۰
- ۱۰۶۱- گستاخی ابلیس ۱۵۱
- ۱۰۶۱- گفتگوی ابلیس با خدا ۱۵۲
- ۱۰۶۲- گفتگوی خدا با ابلیس ۱۵۳
- ۱۰۶۳- گمراهگری ابلیس ۱۵۴
- ۱۰۶۳- گمراهی ابلیس ۱۵۵
- ۱۰۶۵- گمراهی پیروان ابلیس ۱۵۶
- ۱۰۶۵- لعن بر ابلیس ۱۵۷

- ۱۵۸- محدوده اغواگری ابلیس ۱۰۶۷
- ۱۵۹- محدوده حیات ابلیس ۱۰۶۹
- ۱۶۰- محدوده سلطه ابلیس ۱۰۶۹
- ۱۶۱- محرومیت ابلیس ۱۰۷۱
- ۱۶۲- مدت مهلت به ابلیس ۱۰۷۱
- ۱۶۳- مراحل هبوط ابلیس ۱۰۷۳
- ۱۶۴- مراد از رجم ابلیس ۱۰۷۴
- ۱۶۵- مرگ ابلیس ۱۰۷۴
- ۱۶۶- مسؤولیت ابلیس ۱۰۷۵
- ۱۶۷- مشمولان سلطه ابلیس ۱۰۷۶
- ۱۶۸- مصونیت از سلطه ابلیس ۱۰۷۶
- ۱۶۹- معادشناسی ابلیس ۱۰۷۸
- ۱۷۰- مغضوبیت ابلیس ۱۰۷۸
- ۱۷۱- مقام ابلیس ۱۰۷۹
- ۱۷۲- مقامات ابلیس ۱۰۷۹
- ۱۷۳- مقامات سابق ابلیس ۱۰۸۰
- ۱۷۴- مقهوریت ابلیس ۱۰۸۱
- ۱۷۵- مکان اغواگری ابلیس ۱۰۸۱
- ۱۷۶- مکر ابلیس ۱۰۸۱
- ۱۷۷- ملائکه و ابلیس ۱۰۸۲
- ۱۷۸- منشأ عصیان ابلیس ۱۰۸۳
- ۱۷۹- منشأ فسق ابلیس ۱۰۸۳
- ۱۸۰- منشأ گمراهی ابلیس ۱۰۸۵
- ۱۸۱- منشأ مرگ ابلیس ۱۰۸۵
- ۱۸۲- موانع اغواگری ابلیس ۱۰۸۵
- ۱۸۳- مؤاخذه ابلیس ۱۰۸۵

- ۱۸۴- مؤمنان و پیروی از ابلیس ۱۰۸۷
- ۱۸۵- میعاد پیروان ابلیس ۱۰۸۷
- ۱۸۶- نامهای ابلیس ۱۰۸۸
- ۱۸۷- نجات از مکر ابلیس ۱۰۸۹
- ۱۸۸- نژادپرستی ابلیس ۱۰۸۹
- ۱۸۹- نشانه های دشمنی ابلیس ۱۰۸۹
- ۱۹۰- نفوذ ابلیس به آسمان ۱۰۹۰
- ۱۹۱- نفی سلطه ابلیس ۱۰۹۱
- ۱۹۲- نقش ابلیس ۱۰۹۲
- ۱۹۳- وسوسه ابلیس ۱۰۹۴
- ۱۹۴- وعید به پیروان ابلیس ۱۰۹۵
- ۱۹۵- ویژگیهای سپاه ابلیس ۱۰۹۶
- ۱۹۶- هبوط ابلیس ۱۰۹۶
- ۱۹۷- همسویی با ابلیس ۱۰۹۸
- ۱۹۸- یأس ابلیس ۱۰۹۸
- ۵- اتحاد ۱۰۹۹
- ۱- اتحاد ۱۰۹۹
- ۲- آثار اتحاد ۱۱۰۰
- ۳- آثار اتحاد با کافران ۱۱۰۱
- ۴- اتحاد اصحاب ایکه ۱۱۰۱
- ۵- اتحاد اصحاب کهف ۱۱۰۲
- ۶- اتحاد امت ها ۱۱۰۳
- ۷- اتحاد انبیا ۱۱۰۳
- ۸- اتحاد با کافران ۱۱۰۴
- ۹- اتحاد برادران یوسف ۱۱۰۴
- ۱۰- اتحاد بنی نضیر ۱۱۰۶

- ۱۱- اتحاد جادوگران فرعون ۱۱۰۶
- ۱۲- اتحاد جامعه دینی ۱۱۰۶
- ۱۳- اتحاد در جنگ ۱۱۰۸
- ۱۴- اتحاد در جهاد ۱۱۰۸
- ۱۵- اتحاد دینی ۱۱۰۹
- ۱۶- اتحاد رهبران شرک ۱۱۰۹
- ۱۷- اتحاد رهبران کفر ۱۱۰۹
- ۱۸- اتحاد ظاهری بنی نضیر ۱۱۱۱
- ۱۹- اتحاد ظاهری کافران ۱۱۱۱
- ۲۰- اتحاد ظاهری منافقان ۱۱۱۱
- ۲۱- اتحاد ظاهری منافقان مدینه ۱۱۱۱
- ۲۲- اتحاد فرعونیان ۱۱۱۳
- ۲۳- اتحاد قوم ثمود ۱۱۱۴
- ۲۴- اتحاد قوم عاد ۱۱۱۵
- ۲۵- اتحاد قوم لوط ۱۱۱۵
- ۲۶- اتحاد قوم نوح ۱۱۱۵
- ۲۷- اتحاد کافران ۱۱۱۵
- ۲۸- اتحاد مخالفان محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۱۱۷
- ۲۹- اتحاد مسلمانان ۱۱۱۷
- ۳۰- اتحاد مسلمانان در غزوه بدر ۱۱۱۷
- ۳۱- اتحاد مشرکان با اهل کتاب ۱۱۱۹
- ۳۲- اتحاد مشرکان صدر اسلام ۱۱۱۹
- ۳۳- اتحاد مشرکان مکه ۱۱۱۹
- ۳۴- اتحاد مکذبان انبیا ۱۱۲۰
- ۳۵- اتحاد منافقان مدینه ۱۱۲۰
- ۳۶- اتحاد منافقان مدینه با یهود ۱۱۲۰

- ۱۱۲۰- اتحاد مؤمنان
- ۱۱۲۳- اتحاد يهود و مسيحيان
- ۱۱۲۳- اعلام اتحاد با اهل كتاب
- ۱۱۲۴- اهتمام موسى(ع) به اتحاد
- ۱۱۲۴- اهميت اتحاد
- ۱۱۳۱- اهميت اتحاد بنى اسرائيل
- ۱۱۳۱- اهميت اتحاد جامعه
- ۱۱۳۱- اهميت اتحاد دينى
- ۱۱۳۳- اهميت اتحاد مجاهدان
- ۱۱۳۳- اهميت اتحاد مسلمانان
- ۱۱۳۳- اهميت اتحاد مؤمنان
- ۱۱۳۳- بى تأثيرى اتحاد مخالفان دين
- ۱۱۳۴- تشويق به اتحاد
- ۱۱۳۵- توصيه اتحاد به هارون(ع)
- ۱۱۳۵- توصيه به اتحاد
- ۱۱۳۶- دعوت به اتحاد
- ۱۱۳۷- زمينه اتحاد
- ۱۱۳۸- زمينه اتحاد پيروان اديان آسمانى
- ۱۱۳۸- زمينه اتحاد دينى
- ۱۱۳۸- عوامل اتحاد
- ۱۱۴۶- عوامل اتحاد جامعه اسلامى
- ۱۱۴۷- عوامل اتحاد قريش
- ۱۱۴۷- عوامل استحکام اتحاد
- ۱۱۴۷- ملاك اتحاد
- ۱۱۴۹- منشأ اتحاد قريش
- ۱۱۴۹- موانع اتحاد

- ۶۳- نعمت اتحاد - ۱۱۵۱
- ۶۴- نگرانی از اتحاد یهود - ۱۱۵۱
- ۶- اتمام حجت - ۱۱۵۱
- ۱- اتمام حجت - ۱۱۵۱
- ۲- آثار اتمام حجت - ۱۱۵۹
- ۳- آثار اتمام حجت با حق ناپذیران - ۱۱۷۲
- ۴- آثار اتمام حجت با کافران - ۱۱۷۲
- ۵- آثار اتمام حجت بر کافران - ۱۱۷۴
- ۶- آثار اتمام حجت خدا - ۱۱۷۴
- ۷- ابزار اتمام حجت - ۱۱۷۵
- ۸- اتمام حجت انبیا - ۱۱۷۵
- ۹- اتمام حجت با آیات خدا - ۱۱۷۷
- ۱۰- اتمام حجت با انبیا - ۱۱۷۷
- ۱۱- اتمام حجت با انذار - ۱۱۸۰
- ۱۲- اتمام حجت با انسان ها - ۱۱۸۲
- ۱۳- اتمام حجت با اهل کتاب - ۱۱۸۲
- ۱۴- اتمام حجت با بخیلان - ۱۱۸۲
- ۱۵- اتمام حجت با بدکاران - ۱۱۸۳
- ۱۶- اتمام حجت با حق ناپذیران - ۱۱۸۳
- ۱۷- اتمام حجت با دین - ۱۱۸۳
- ۱۸- اتمام حجت با ظالمان - ۱۱۸۴
- ۱۹- اتمام حجت با غیر مسلمان - ۱۱۸۴
- ۲۰- اتمام حجت با قرآن - ۱۱۸۴
- ۲۱- بلغ - ۱۱۸۵
- ۲۲- اتمام حجت با کافران - ۱۱۸۶
- ۲۳- اتمام حجت با کتب آسمانی - ۱۱۸۹

- ۱۱۸۹ -.....- ۲۴- اتمام حجت با گمراهان
- ۱۱۸۹ -.....- ۲۵- اتمام حجت با گناهکاران
- ۱۱۹۰ -.....- ۲۶- اتمام حجت با مجوس
- ۱۱۹۰ -.....- ۲۷- اتمام حجت با مسیحیان
- ۱۱۹۰ -.....- ۲۸- اتمام حجت با مشرکان
- ۱۱۹۲ -.....- ۲۹- اتمام حجت با معجزه
- ۱۱۹۳ -.....- ۳۰- اتمام حجت با مکذبان انبیا
- ۱۱۹۳ -.....- ۳۱- اتمام حجت با وحی
- ۱۱۹۳ -.....- ۳۲- اتمام حجت با یهود
- ۱۱۹۳ -.....- ۳۳- اتمام حجت بر اعراب
- ۱۱۹۵ -.....- ۳۴- اتمام حجت بر اقوام پیشین
- ۱۱۹۵ -.....- ۳۵- اتمام حجت بر اکثریت
- ۱۱۹۷ -.....- ۳۶- اتمام حجت بر امت ها
- ۱۱۹۷ -.....- ۳۷- اتمام حجت بر امت های پیشین
- ۱۱۹۸ -.....- ۳۸- اتمام حجت بر انسان
- ۱۱۹۸ -.....- ۳۹- اتمام حجت بر انسان ها
- ۱۲۰۱ -.....- ۴۰- اتمام حجت بر انسانها
- ۱۲۰۱ -.....- ۴۱- اتمام حجت بر اهل عذاب
- ۱۲۰۲ -.....- ۴۲- اتمام حجت بر اهل کتاب
- ۱۲۰۳ -.....- ۴۳- اتمام حجت بر اهل مدین
- ۱۲۰۳ -.....- ۴۴- اتمام حجت بر بنی اسرائیل
- ۱۲۰۵ -.....- ۴۵- اتمام حجت بر جهنمیان
- ۱۲۰۵ -.....- ۴۶- اتمام حجت بر حق ستیزان
- ۱۲۰۶ -.....- ۴۷- اتمام حجت بر عرب
- ۱۲۰۶ -.....- ۴۸- اتمام حجت بر فرعون
- ۱۲۰۷ -.....- ۴۹- اتمام حجت بر فرعونیان

- ۵۰- اتمام حجت بر قریش ۱۲۰۹
- ۵۱- اتمام حجت بر قوم ثمود ۱۲۰۹
- ۵۲- اتمام حجت بر قوم عاد ۱۲۱۰
- ۵۳- اتمام حجت بر قوم لوط ۱۲۱۳
- ۵۴- اتمام حجت بر قوم نوح ۱۲۱۳
- ۵۵- اتمام حجت بر کافران ۱۲۱۶
- ۵۶- اتمام حجت بر کافران مکه ۱۲۲۶
- ۵۷- اتمام حجت بر گمراهان ۱۲۲۷
- ۵۸- اتمام حجت بر گناهکاران ۱۲۲۷
- ۵۹- اتمام حجت بر مجرمان ۱۲۲۹
- ۶۰- اتمام حجت بر مشرکان ۱۲۲۹
- ۶۱- اتمام حجت بر مشرکان مکه ۱۲۳۲
- ۶۲- اتمام حجت بر مکذبان انبیا ۱۲۳۲
- ۶۳- اتمام حجت بر مکذبان خدا ۱۲۳۲
- ۶۴- اتمام حجت بر مکذبان نبوت ۱۲۳۴
- ۶۵- اتمام حجت بر موسی(ع) ۱۲۳۴
- ۶۶- اتمام حجت به اقوام پیشین ۱۲۳۴
- ۶۷- اتمام حجت به کافران ۱۲۳۴
- ۶۸- اتمام حجت به گمراهان ۱۲۳۶
- ۶۹- اتمام حجت به مستکبران ۱۲۳۶
- ۷۰- اتمام حجت به مشرکان ۱۲۳۶
- ۷۱- اتمام حجت خدا ۱۲۳۸
- ۷۲- اتمام حجت خدا بر فرعون ۱۲۶۳
- ۷۳- اتمام حجت در تبلیغ ۱۲۶۴
- ۷۴- اتمام حجت رسولان خدا ۱۲۶۴
- ۷۵- اتمام حجت رهبری ۱۲۶۴

- ۱۲۶۴ ..... ۷۶- اتمام حجت شعیب(ع)
- ۱۲۶۵ ..... ۷۷- اتمام حجت صالح(ع)
- ۱۲۶۵ ..... ۷۸- اتمام حجت قرآن
- ۱۲۶۵ ..... ۷۹- اتمام حجت لوط(ع)
- ۱۲۶۶ ..... ۸۰- اتمام حجت مبلغان
- ۱۲۶۶ ..... ۸۱- اتمام حجت محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۱۲۶۷ ..... ۸۲- اتمام حجت ملائکه
- ۱۲۶۸ ..... ۸۳- اتمام حجت موسی(ع)
- ۱۲۶۸ ..... ۸۴- اتمام حجت نوح(ع)
- ۱۲۷۰ ..... ۸۵- اتمام حجت هارون(ع)
- ۱۲۷۰ ..... ۸۶- اتمام حجت هود(ع)
- ۱۲۷۰ ..... ۸۷- اهمیت اتمام حجت
- ۱۲۷۱ ..... ۸۸- تداوم اتمام حجت خدا
- ۱۲۷۱ ..... ۸۹- زمینه اتمام حجت با کافران
- ۱۲۷۲ ..... ۹۰- سنت اتمام حجت
- ۱۲۷۳ ..... ۹۱- عذاب بعد از اتمام حجت
- ۱۲۷۳ ..... ۹۲- عوامل اتمام حجت
- ۱۲۷۳ ..... ۹۳- کیفر و اتمام حجت
- ۱۲۷۵ ..... ۹۴- کیفیت اتمام حجت
- ۱۲۷۵ ..... ۹۵- منشأ اتمام حجت خدا
- ۱۲۷۵ ..... ۹۶- موسی(ع) و اتمام حجت
- ۱۲۷۵ ..... ۹۷- مؤاخذة قبل از اتمام حجت
- ۱۲۷۶ ..... ۹۸- نقش اتمام حجت
- ۱۲۷۷ ..... ۹۹- نقش اتمام حجت خدا
- ۱۲۷۸ ..... ۱۰۰- واسطه اتمام حجت خدا
- ۱۲۷۹ ..... درباره مرکز

علم مفاهیم شناسی در قرآن سری جدید جلد 1

مشخصات کتاب

نام کتاب: علم مفاهیم شناسی در قرآن جلد 1

تحقیق و تالیف: رسول ملکیان اصفهانی - 1400 ش

ناشر دیجیتال: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ص: 1

1- ابتلا

1- آثار ابتلا به سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

6 - اعراف - 7 - 95 - 1

1 - برخی از امت های گذشته حتی پس از پیدایش سختی های بیدارکننده همچنان بر کفرپیشگی و بی تقوایی خویش اصرار ورزیدند .

لعلهم یضرعون. ثم بدلنا مکان السیئه الحسنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - نحل - 16 - 53 - 7

7- گرفتار شدن به مشکلات و ناگواری ها ، بیدار کننده فطرت توحیدی انسانهاست .

ثم إذا مسکم الضرّ فالیه تجئرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 67 - 3,4

3- انسان ها در گرداب های خطر آفرین ، نه تنها متوجه خداوند می شوند ؛ بلکه او را یگانه قدرتی می دانند که توان نجات آنان را از مرگ حتمی دارد .

وإذا مسّكم الضّرّ فی البحر ضلّ من تدعون إلاّ إیّاه

4- در لحظه های دشوار ، کارآمد نبودن قدرت های غیر الهی بر ملا می شود و از اسباب ظاهری قطع امید می گردد .

وإذا مسّكم . . . ضلّ من تدعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 32 - 8

8 - احساس خطر شدید و یأس از عوامل

ص: 1

نجات دهنده مادی، زمینه توجه انسان به خدا و دعا به درگاه او است.

و إذا غشيهم موج كالظلل دعوا الله مخلصين له الدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 40 - 8، 9، 11، 7، 5

5 - بیداری فطرت توحیدی انسان در تنگناها و سختیها

قل أرءیتکم إن أتیکم عذاب الله .. غیر الله تدعون

گر چه در آیه دو مورد عذاب و مرگ ذکر گردیده، ولی روشن است که اینها نمونه هایی از شداید و سختیهاست که آدمی با آن روبرو می شود.

7 - آشکار شدن بطلان هر گونه شرک و گرایش به غیر خدا به هنگام عذاب و مرگ و دیگر سختیها

قل أرءیتکم إن أتیکم عذاب الله أو أتیکم الساعة غیر الله تدعون

8 - توجه نکردن به معبودی غیر از خدا به هنگام مشکلات، دلیل پوچی تمامی معبودهای دروغین

قل أرءیتکم .. إن کنتم صدقین

9 - اگر مشرکان از صداقت بهره مند باشند، بر گرایش خویش به هنگام سختیها، به خدای یگانه اقرار می کنند.

قل أرءیتکم .. غیر الله تدعون إن کنتم صدقین

11 - اگر مشرکان در ادعاهای پوچ و شرک آمیز خود صادق هستند، باید به هنگام سختی متوجه معبودهای خود شوند.

غیر الله تدعون إن کنتم صدقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 41 - 2، 1

1 - گرایش همه انسانها، حتی مشرکان،

در سختیها و شداید به خدای یگانه

بل ایاه تدعون

2- آدمی به هنگام روپرو شدن با شداید، خداوند یگانه را خالصانه به یاری می طلبد.

إن أتیکم عذاب اللّٰه .. بل ایاه تدعون

خلوص در دعا مستفاد از اضراب «بل» و ضمیر مفعولی «ایاه» است که بر عامل خویش مقدم شده است و در نتیجه معنای حصر دارد. یعنی فقط او را می خوانید، که تعبیر مصطلح آن «خلوص» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 42 - 5, 6, 8

5 - نقش سختیها و کاستیها در سازندگی و تربیت انسان

فأخذنهم بالبأساء و الضراء لعلهم یتضرعون

6 - مشکلات و سختیها، زمینه توجه به خدا و تضرع و دعا به درگاه او

فأخذنهم بالبأساء و الضراء لعلهم یتضرعون

8 - سختیها و کاستیها، زمینه شکوفایی فطرت توحیدی انسانها

بل ایاه تدعون .. فأخذنهم بالبأساء و الضراء لعلهم یتضرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 43 - 2, 4

2 - تضرع نکردن مردم به درگاه خداوند، حتی در شداید و سختیها، امری شگفت و سزاوار سرزنش

فلولا إذ جاءهم بأسنا تضرعوا

4 - سنگدلی، مانع تضرع به درگاه خداوند، حتی در شداید و سختیها

فلولا .. و لکن قست قلوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6- 63- 11، 9، 8، 3

ص: 3

3- آدمی به هنگام گرفتاری و دشواریها و بن بستها، ناخودآگاه خداوند یگانه را به استمداد می طلبد.

قل من ینجیکم من ظلمت البر و البحر تدعونه تضرعا و خفیه

در آیه شریفه روی سخن با مشرکان است و زمانی که مشرک در آن شرایط ویژه فقط خداوند را می خواند، روشن است که معبودهای خیالی از ذهن او دور شده و فطرت توحیدی بر همه پندارهای موهوم غلبه یافته است.

8- شداید و سختیها زمینه ای برای بیداری فطرت توحیدی انسان و توجه او به خداوند

قل من ینجیکم من ظلمت البر و البحر تدعونه تضرعا و خفیه

9- آدمی در شداید با خداوند یگانه پیمان می بندد که در صورت نجات سپاسگزار او باشد.

لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشکرین

11- احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در سختیهاست.

تدعونه تضرعا و خفیه لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشکرین

12- آدمی به هنگام شداید بر ناسپاسی خویش در برابر خداوند اعتراف می کند.

لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشکرین

2- آثار ابتلا به عذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 14 - 3

3- توجه انسان به حقایق و پشیمانی از عملکرد خویش ، به هنگام گرفتاری مهلک و مشاهده عذاب الهی

فلما أحسوا بأسنا .. قالوا یویلنا إنا كنا ظلمین

برداشت یاد شده مبتنی براین است که جمله «قالوا

یا ویلنا. ..) استثنافیه و بیان برای جمله «فلما أحسّوا بأسنا...» باشد؛ یعنی، وقتی عذاب ما را احساس کنند، به گناه خویش اذعان و بر حقیقت امر اعتراف می کنند. بنابراین احساس عذاب و مشاهده گرفتاری مهلک، موجب توجه آدمی به حقایق و اعتراف به آن است.

3- آثار ابتلا به کمبود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 42 - 5,8

5 - نقش سختیها و کاستیها در سازندگی و تربیت انسان

فأخذنهم بالأساء والضراء لعلهم يتضرعون

8 - سختیها و کاستیها، زمینه شکوفایی فطرت توحیدی انسانها

بل إياه تدعون .. فأخذنهم بالأساء والضراء لعلهم يتضرعون

4- ابتلا به ترس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 155 - 2,4

2 - خداوند با مبتلا ساختن اهل ایمان به ترس و گرسنگی، آنان را می آزماید .

ولنبلونكم بشيء من الخوف والجوع

4 - مبتلا شدن به پیکار با دشمنان و پیامد های آن (ترس ، گرسنگی ، زیان های مالی و جانی و کم محصولی) از مشکلات راه ایمان است .

لا تقولوا لمن يقتل .. ولنبلونكم بشيء من الخوف

بیان کردن آزمون با ترس، گرسنگی و .. پس از مطرح کردن جهاد و کشته شدن در راه خدا، گویای این است که: مقصود از «الخوف و ...» ترسها و گرسنگیهایی است که از مبتلا شدن به دشمنان دین به وجود می آید؛ یعنی، ایمان به رسالت مستلزم

ص: 5

پیکار با دشمنان دین است و پیامد پیکار ترس، گرسنگی و ... می باشد.

5- ابتلا به جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 155 - 4

4 - مبتلا شدن به پیکار با دشمنان و پیامد های آن (ترس ، گرسنگی ، زیان های مالی و جانی و کم محصولی) از مشکلات راه ایمان است .

لا تقولوا لمن يقتل . . . و لنبلونکم بشیء من الخوف

بیان کردن آزمون با ترس، گرسنگی و ... پس از مطرح کردن جهاد و کشته شدن در راه خدا، گویای این است که: مقصود از «الخوف و ...» ترسها و گرسنگیهایی است که از مبتلا شدن به دشمنان دین به وجود می آید؛ یعنی، ایمان به رسالت مستلزم پیکار با دشمنان دین است و پیامد پیکار ترس، گرسنگی و ... می باشد.

6- ابتلا به زیان جانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 155 - 4

4 - مبتلا شدن به پیکار با دشمنان و پیامد های آن (ترس ، گرسنگی ، زیان های مالی و جانی و کم محصولی) از مشکلات راه ایمان است .

لا تقولوا لمن يقتل . . . و لنبلونکم بشیء من الخوف

بیان کردن آزمون با ترس، گرسنگی و ... پس از مطرح کردن جهاد و کشته شدن در راه خدا، گویای این است که: مقصود از «الخوف و ...» ترسها و گرسنگیهایی است که از مبتلا شدن به دشمنان دین به وجود می

ص: 6

آید؛ یعنی، ایمان به رسالت مستلزم پیکار با دشمنان دین است و پیامد پیکار ترس، گرسنگی و ... می باشد.

7- ابتلا به زیان مالی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 155 - 4

4 - مبتلا شدن به پیکار با دشمنان و پیامد های آن (ترس ، گرسنگی ، زیان های مالی و جانی و کم محصولی) از مشکلات راه ایمان است .

لا تقولوا لمن يقتل ... و لنبلونکم بشیء من الخوف

بیان کردن آزمون با ترس، گرسنگی و ... پس از مطرح کردن جهاد و کشته شدن در راه خدا، گویای این است که: مقصود از «الخوف و ...» ترسها و گرسنگیهایی است که از مبتلا شدن به دشمنان دین به وجود می آید؛ یعنی، ایمان به رسالت مستلزم پیکار با دشمنان دین است و پیامد پیکار ترس، گرسنگی و ... می باشد.

8- ابتلا به سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 95 - 6

6 - روی آوردن رفاه و آسایش بر کافران مبتلا به سختی ها و محنت ها ، در پی دارنده تحلیل‌هایی نادرست درباره پیدایش شداید و اسباب رفاه و آسایش

ثم بدلنا .. حتی عفوا و قالوا قد مسءاباءنا الضراء و السراء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 75 - 4

4 - ابتلای کافران مکه به گرفتاری و سختی ، از رخداد های

ص: 7

دوران پیش از هجرت

و لو رحمهم و كشفنا ما بهم من ضرّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 2 - 6,8

6 - پندار مبتلا نشدن به سختی ، به صرف ایمان آوردن ، پنداری باطل است .

أحسب الناس أن يتركوا أن يقولوا آمنا و هم لا يفتنون

«فتن» به دو معنای «اختبار و آزمون» و «گرفتاری در شدت و سختی» آمده است (مفردات راغب). برداشت بالا، بنابر احتمال دوم است.

8 - گرفتار شدن مؤمنان به سختی ها ، سنتی الهی است .

أحسب الناس أن يتركوا أن يقولوا آمنا و هم لا يفتنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 3 - 2,4

2 - مؤمنان پیشین (ادیان دیگر) نیز به رغم داشتن ایمان ، مبتلا به سختی ها و شداید شدند .

و لقد فتنا الذين من قبلهم

«فتن» به معنای «اختبار و آزمون» و نیز «شدت و سختی» آمده است (مفردات راغب) برداشت بالا، بنابر معنای دوم است.

4 - ابتلای مؤمنان به سختی ها ، سنت الهی است .

أحسب الناس أن يتركوا أن يقولوا آمنا و هم لا يفتنون. و لقد فتنا الذين من قبلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 33 - 12

12 - برخی از مشرکان ، به رغم رویکرد به خدا ، به

هنگام ابتلا به ناملایمات و سختی ها ، به محض احساس رهایی از آن و دست یابی به اندک آسایش ، شرک ربوبی پیدا می کنند .

و إذا مسّ الناس ضرّ دعوا ربّهم . . . ثمّ إذا أذقهم منه رحمة إذا فریق منهم برّبهم

تعبیر «أذاق» - که به معنای «چشانند» است و معمولاً برای «خوردن کم» به کار می رود - به جای «برخوردار کردن» و «عطا کردن» و امثال آنها و نیز تنوین تنکیر «رحمه» - که دلالت بر قلّت می کند، حکایت از دست یابی به رفاه اندک دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 36 - 14

14 - صبر بر مشکلات و داشتن روحیه ای امیدوار ، به هنگام مبتلا شدن به دشواری ها ، امری ارزشمند و پسندیده است .

و إن تصبهم سيّئه . . . إذا هم يقنطون

از مذمت شدن کسانی که با مبتلا شدن به ناگواری ها، ناامید می شوند، استفاده می شود که حفظ روحیه امیدواری، در چنین حالتی مطلوب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 17 - 3،7

3 - هیچ قدرتی توان ندارد از تصمیم خداوند درباره گرفتار کردن کسی به بدی و رنج ، جلوگیری کند .

من يعصمکم من اللّٰه إن أراد بکم سوءاً

7 - در صورت گرفتار شدن انسان به بدی و رنج - که سر منشأ آن خداوند است -

ص: 9

هیچ کمکی وجود ندارد تا او را از آن وضعیت نجات دهد .

من ذا الذی یعصمکم من اللّٰه إن أراد بکم سوءاً .. و لا یجدون لهم من دون اللّٰه ولیّ

9- ابتلا به سختیهای دریا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 32 - 1

1 - انسان ها ، هنگام ابتلا به امواج متلاطم و خروشان دریا ، خالصانه به خدا روی می آورند .

و إذا غشیهم موج کالظلل دعوا اللّٰه مخلصین

«غشی» به معنای «پوشاندن» است (مفردات راغب) و در آیه، معنای «فراگیری» را می دهد. «ظلل» جمع «ظله» است که به معنای «ابر سایه انداز» است (مفردات راغب) «موج» اسم جنس است و نکره آورده شدن اش، به منظور کثرت و عظمت آن می باشد.

10- ابتلا به صاعقه آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 13 - 13

13- گرفتار شدن به صاعقه ها برخاسته از مشیت خداوند است .

یرسل الصوعق فیصیب بها من یشاء

«اصابه» (مصدر یصیب) به معنای رسیدن، فرو ریختن و نیز مصیبت وارد کردن آمده است. بنابر معنای اول و دوم حرف «باء» در «بها» برای تعدیه است و بنابر معنای سوم حرف «باء» برای بیان آلت و وسیله است. و جمله «یصیب بها من یشاء» بر اساس معانی مذکور چنین معنا می شود: «خداوند صاعقه ها را به هر کسی که بخواهد می رساند»، «خداوند صاعقه هارا بر هر کس که بخواهد فرو می ریزد» و «خداوند به وسیله صاعقه ها

به هر کس که بخواهد مصیبت وارد می سازد».

11- ابتلا به کمبود باران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 52 - 9

9- قوم عاد ، بر اثر شرکوری و ارتکاب گناه ، به کمبود باران مبتلا شده بودند .

ثم توبوا إليه يرسل السماء عليكم مدرارًا

نوید به نزول باران و فراوانی آن ، آن گاه می توانست مؤثر باشد و مردمان را به پذیرش تعالیم و دستوره‌های هود(ع) گرایش دهد که آنان از کمبود باران در زحمت باشند.

12- ابتلا به کمبود محصول

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 155 - 4

4 - مبتلا شدن به پیکار با دشمنان و پیامد های آن (ترس ، گرسنگی ، زیان های مالی و جانی و کم محصولی) از مشکلات راه ایمان است .

لا تقولوا لمن يقتل... و لنبلونكم بشيء من الخوف

بیان کردن آزمون با ترس، گرسنگی و... پس از مطرح کردن جهاد و کشته شدن در راه خدا، گویای این است که: مقصود از «الخوف و...» ترسها و گرسنگی‌هایی است که از مبتلا شدن به دشمنان دین به وجود می آید؛ یعنی، ایمان به رسالت مستلزم پیکار با دشمنان دین است و پیامد پیکار ترس، گرسنگی و... می باشد.

13- ابتلا به گرسنگی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 155 - 2,4

2 - خداوند با مبتلا ساختن اهل ایمان

به ترس و گرسنگی، آنان را می آزماید .

و لنبلونکم بشیء من الخوف و الجوع

4 - مبتلا شدن به پیکار با دشمنان و پیامد های آن (ترس ، گرسنگی ، زیان های مالی و جانی و کم محصولی) از مشکلات راه ایمان است .

لا تقولوا لمن یقتل .. و لنبلونکم بشیء من الخوف

بیان کردن آزمون با ترس، گرسنگی و ... پس از مطرح کردن جهاد و کشته شدن در راه خدا، گویای این است که: مقصود از «الخوف و ...» ترسها و گرسنگیهایی است که از مبتلا شدن به دشمنان دین به وجود می آید؛ یعنی، ایمان به رسالت مستلزم پیکار با دشمنان دین است و پیامد پیکار ترس، گرسنگی و ... می باشد.

14- ابتلا در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 31 - 13

13 - آدمی در قیامت گرفتار پیامدهای اعمال خویش است.

و هم یحملون أوزارهم علی ظهورهم

15- ابتلای به عذاب دنیوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 70 - 6

6 - منافقان ، در معرض نزول عذاب الهی و مبتلا شدن به سرنوشت قوم نوح ، عاد ، ثمود ، قوم ابراهیم و اصحاب مدین

وعد الله المنفقین .. ألم یأتهم نبأ الذین من قبلهم قوم نوح ... و أصحاب مدین

16- ابزار ابتلا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 14

14- « عن الرضا (ع) قال: إن الله تبارك و تعالی . . . خلق السموات و الأرض فی سته أيام . . . لیظهر للملائکه ما یخلقه منها شیئاً بعد شیء فیستدل بحدوث ما یحدث علی الله تعالی مرّه بعد مرّه . . . و أما قوله عزوجل: « لیبلوکم ائیکم أحسن عملاً » فإنه خلقهم لیبلوهم بتکلیف طاعته و عبادته ، لا علی سبیل الإمتحان والتجربه لأنه لم یزل علیماً بکلّ شیء . . . »

از امام رضا(ع) روایت شده است که فرمود: همانا خدای تبارک و تعالی . . . آسمانها و زمین را در شش روز آفرید . . . تا آنچه را می آفریند برای ملائکه یکی پس از دیگری آشکار کند، که به وسیله حدوث پدیده ها تازه به تازه بر وجود خدا

استدلال شود . . . و اما قول خدای عزوجل « لیبلوکم ائیکم أحسن عملاً »؛ یعنی، خدا انسانها را آفرید تا آنان را به وسیله تکلیف به طاعت و عبادت خود آزمایش کند. البته نه برای امتحان و کشف مجهول؛ زیرا از ازل به همه چیز آگاه بوده و هست . . .».

17- عوامل ابتلا به سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 96 - 11

11 - جوامع تکذیب کننده پیامبران الهی در خطر گرفتار شدن به کمبود ها و مشکلات زندگی

و لو أن أهل القرى ءامنوا . . . و لكن کذبوا فأخذنهم بما كانوا یکسبون

از مصادیق مورد نظر برای «فأخذنهم . . .» به دلیل آیه 94،

ص: 13

گرفتار شدن تکذیب کنندگان انبیا به کمبودها و مشکلات است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 42 - 3

3 - گرفتاری امتهای گذشته به سختیها و کاستیها بر اثر مخالفت با انبیای الهی

و لقد أرسلنا إلى أمم من قبلك فأخذنهم بالبأساء والضراء

با توجه به آیات قبل، که درباره تکذیب آیات الهی و انبیا بود، می توان گفت جمله «فأخذناهم» نتیجه تکذیب آنان است؛ یعنی: «فکذبوا فأخذناهم».

18- عوامل ابتلا به کمبود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 42 - 3

3 - گرفتاری امتهای گذشته به سختیها و کاستیها بر اثر مخالفت با انبیای الهی

و لقد أرسلنا إلى أمم من قبلك فأخذنهم بالبأساء والضراء

با توجه به آیات قبل، که درباره تکذیب آیات الهی و انبیا بود، می توان گفت جمله «فأخذناهم» نتیجه تکذیب آنان است؛ یعنی: «فکذبوا فأخذناهم».

19- فلسفه ابتلا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 20، 23

20- «از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) روایت شده است که فرمود: . . . قول الله تعالى « ليلوكم أيكم أحسن عملاً » یعنی أيکم

أزهد في الدنيا؛

سخن خدای تعالی «تا شما را بیازماید که کدام یک عملتان بهتر است»؛ یعنی، کدام یک از شما در دنیا زاهدتر است».

23- «از امیرالمؤمنین (ع) روایت شده

است که فرمود: «... إن الله تعالى قد كشف الخلق كشفه لا انه جهل ما أخفوه من مصون أسرارهم و مكنون ضمائرهم و لكن لیبیلوهم ایهم أحسن عملاً فیکون الثواب جزاء و العقاب بواء» ;

همانا خداوند به تمام تحولات مخلوقاتش علم پیدا کرد، نه بدین معنا که جاهل باشد به آنچه که مخلوقاتش مخفی می کنند از اسرار نگه داشته شده و ضمیرهای پنهان؛ بلکه [به خاطر] آنکه آنان را بیازماید تا آنکه ثوابی که به آنها داده می شود، پاداش [عمل] و عذاب معادل [عمل] آنان باشد».

20- فلسفه ابتلا به سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 42 - 6

4 - تضرع، هدف خداوند از گرفتار ساختن مردم به سختیها و کاستیها

فأخذنهم بالبأساء و الضراء لعلهم یتضرعون

«تضرع» به معنای تذلل و خضوع است. (لسان العرب).

6 - مشکلات و سختیها، زمینه توجه به خدا و تضرع و دعا به درگاه او

فأخذنهم بالبأساء و الضراء لعلهم یتضرعون

21- فلسفه ابتلا به کمبود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 42 - 4

4 - تضرع، هدف خداوند از گرفتار ساختن مردم به سختیها و کاستیها

فأخذنهم بالبأساء و الضراء لعلهم یتضرعون

«تضرع» به معنای تذلل و خضوع است. (لسان العرب).

22- فلسفه ابتلای به سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 94 - 6

بی تقوا به سختی ها و محنت ها برای روی آوردن آنان به خداوند از سنت های الهی است .

و ما أرسلنا .. أخذنا أهلها بالبأساء و الضراء لعلهم يضرعون

23- منشأ ابتلا به سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 131 - 7

7- بیشتر فرعونیان ناآگاه به نقش اراده خداوند در ابتلای آنان به سختی ها و ناخوشایندیها

ألا إنما طرهم عند الله و لكن أكثرهم لا يعلمون

2- ابر

1- ابر باران زا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 16

16 - ابر های باران زا، از نشانه های توحید و رحمت گستری خداوند است .

إن فی .. السحاب المسخر بین السماء و الأرض لأیت

«سحاب» جمع سحابه و به معنای ابرهای باران زا است. (لسان العرب)

2- ابر در روز عذاب اصحاب ایکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 189 - 3

3- مجازات مردم «ایکه»، در روزی ابری و تیره

فأخذهم عذاب یوم الظلّه

«ظلّه» (می تواند به معنای) پاره ابری باشد که همچون سایه بان سایه می افکند. بنابراین «فأخذهم عذاب یوم الظلّه»؛ یعنی، عذابی سخت

آنان را در روزی که ابری بر فراز سرشان سایه افکنده بود،

فروگرفت.

3- ابر عذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 210 - 3

ص: 16

3 ابرها، از ابزار نزول عذاب الهی برای متمردان

ان یأتیهم الله فی ظلل من الغمام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف

2،7 - 24 - 46 -

2- توده های ابرگونه، حامل عذاب الهی برای قوم عاد

عارضاً مستقبل أودیتهم

«عارض» به معنای توده ابر است.

7- توده های ابرگونه مرگ بار، پاسخ الهی به اصرار قوم عاد برای مشاهده عذاب

فلما رأوه عارضاً .. بل هو ما استعجلتم به

4- ابر های باران زا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 2 - 3،4

3 - سوگند الهی، به باد های حامل ابر های سنگین و آستن باران

فالحملت وقرّاً

کلمه «حاملات»، می تواند وصفی دیگر برای بادها باشد. در این صورت مراد از «وَقَرّاً» (بار سنگین)، ابر سنگین و باران زا خواهد بود که به وسیله بادها حمل می شود.

4 - «عن جمیل عن ابی عبداللّه (ع) . . . فقال إنّ ابن الکوّاء سأل أمير المؤمنين . . . عن «فالحاملات وقرّاً» فقال : هی السحاب . . .»

جمیل از امام صادق (ع) روایت نموده که امیر مؤمنان (ع) در جواب ابن الکوّاء که از سخن خداوند «فالحاملات وقرّاً» سؤال نموده بود، فرمود: مراد ابر است. «

5- ابر های بی باران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 51 - 9

ص: 17

9- انسان ها ، با مشاهده خالی بودن ابرها از باران ، ناسپاس می شوند .

و لئن أرسلنا ريحًا فرأوه مصفرًا لظلّوا من بعده يكفرون

طبق آنچه که راغب، در مفردات اظهار داشته، ممکن است: «مصفرًا» از ریشه «صفر» بر وزن سفر به معنای «خالی بودن» باشد.

6- الکتريسته ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 43 - 10

10 - ابرهای متراکم ، دارای بار الکتریکی مثبت و منفی

أَنَّ اللَّهَ يَزْجِي سَحَابًا .. ركامًا ... يكاد سنا برقه يذهب بالأبصر

7- اهمیت ابرهای باران زا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 2 - 2

2- شکل گیری ابرها با توده های عظیم ذرات آب ، امری مهم و شایان مطالعه

فالحملت وقرًا

سوگند الهی به نظام شکل گیری ابرها و حمل توده های عظیم ذرات آب به وسیله آنها، نشان از اهمیت آن دارد و انسان را به مطالعه و تأمل در آن فرا می خواند.

8- اهمیت حرکت ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 4 - 4 - 3

3- کیفیت رانش ابرها به وسیله بادها ، ریزش باران و برخورداری قسمت های مختلف زمین از آن ، دارای اهمیت و شایان مطالعه

فالمقسّمت أمراً

برداشت بالا، با توجه به این نکته است که مراد از «مقسّمت» بادها

باشند که باراندن ابرها و ریزش تدریجی باران، ذخیره های حیاتی آب را بر سرزمین های پست و بلند و دور و نزدیک تقسیم می کنند.

4- وزش باد ها ، تشکیل توده های ابر و حرکت آنها و ریزش باران ، از مظاهر حکمت و تدبیر الهی در نظام طبیعت

و الذریت ذرؤًا . فالحملت وقرًا . فالجريت يسرًا . فالمقسّمت أمرًا

خداوند، با برشمردن بخشی از امور دقیق طبیعت و مهم دانستن آنها با سوگند خوردن، در حقیقت تدبیر و حکمت خویش را به آدمیان یادآور شده است.

9- پراکندگی ابر ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 48 - 4

4 - قطعه قطعه شدن ابر ها پس از گستردگی آب ها در فضا ، زمینه ساز ریزش دانه های باران است .

و يجعله كسفًا فتری الودق یخرج من خلله

«کسفه» مفرد «کسف» به معنای «قطعه ای از ابر و پنبه و امثال آن» است که حالت پوشانندگی داشته باشند (مفردات راغب). لازم به ذکر است که «ودق» در آیه، به معنای باران است.

10- تراکم ابر ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 43 - 5, 8, 3

3 - خداوند ، ابر را متراکم و انباشته می سازد .

ثمّ يجعله ركامًا

«رکام» به معنای «متراکم» است.

5 - حرکت ابر ، جمع اجزای آن و تراکم و فشردگی آنها ، موجب پیدایش و نزول باران می شود .

أَنَّ اللَّهَ يَزْجِي

سحابًا ثم يُؤثف بينه ثم يجعله ركامًا فترى الودق يخرج من خلله

8- تشکیل و تراکم ابر ها و نزول باران و تگرگ ، جلوه فرمان روایی و قدرت بی مانند خداوند بر جهان (آسمان ها و زمین)

و لله ملك السموت . . . أن الله يزجي سحابًا ... و ينزل من السماء من جبال فيها

11- تسخیر ابر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 17

17 - ابر ها در میان آسمان و زمین مسخر خداوند و فرمانبردار او هستند .

و السحاب المسخر بين السماء و الأرض

«تسخیر» (مصدر سخر) به معنای واداشتن چیزی یا کسی به فرمانبرداری است.

12- تشکیل ابر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 9 - 2

2 فرایند تشکیل توده های ابر و ریزش تدریجی باران ، تدبیری الهی است .

و نزلنا من السماء ماء مبرگًا

13- تشکیل ابر ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 48 - 7

7 - هوا ، در زمان تشکیل ابر ، ناپایدار است .

یرسل الرياح فتثير سحابًا

کاربرد کلمه «تثیر» که به معنای به حرکت درآوردن و پراکندن است نشان می دهد که در حال تشکیل ابر ، هوا پایدار نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - تشكيل

ص: 20

دادن ابر و ریزاندن باران از آن ، خارج از قلمرو توانایی بشر

ءأنتم أنزلتموه من المزن

«مزن» به معنای ابر است. استفهام در «ءأنتم...» استفهام انکاری و معادل حرف نفی است؛ یعنی، شما نمی توانید آبی را که می نوشید، از ابر فرود آورید.

14- تلقیح ابر ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 43 - 2

2- خداوند ، پاره های ابر را جمع کرده و میان آنها پیوند می دهد .

ثمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ

«تألیف» به معنای جمع و پیوند است.

15- جمع آوری آب در ابر ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 22 - 14

14- بشر ، هیچ گاه قادر به خزینه کردن آب در آسمان (ابر ها) نیست .

و ما أنتم له بخزین

16- حرکت ابر ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 57 - 2

2 خداوند باد های نویددهنده باران را به حرکت می آورد و ابر ها را به سرزمین های خشک گسیل می دارد .

و هو الذی یرسل الریح بشراً بین یدی رحمته . . . سقنه لبلد میت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - خداوند ابرها را به آرامی روان می‌سازد .

ألم تر أنّ الله يزعج سحباً

«ازجاء» (مصدر «يزجى») به معنای دفع و حرکت

ص: 21

دادن به آرامی و ضعیف است (برگرفته شده از لسان العرب).

2- خداوند ، پاره های ابر را جمع کرده و میان آنها پیوند می دهد .

ثمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ

«تألیف» به معنای جمع و پیوند است.

5- حرکت ابر ، جمع اجزای آن و تراکم و فشردگی آنها ، موجب پیدایش و نزول باران می شود .

أَنَّ اللَّهَ يَزْجِي السَّحَابَ ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَّامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خَلَلِهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 1 - 7

7- « قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) : الرياح ثمان : أربع منها عذاب و أربع منها رحمه ... و الرحمه منها ... المرسلات ...
فِيرْسِلُ اللَّهُ الْمُرْسَلَاتِ فُثَيِّرُ السَّحَابِ ... »

رسول خدا(صلى الله عليه وآله) فرمود: بادهای هشت گونه اند؛ چهارگونه از آنها بادهای عذاب و چهارگونه دیگر رحمت اند. .. و از جمله بادهای رحمت... «مرسلات» است... پس خداوند «مرسلات» را می فرستد تا ابرها را به حرکت درآورد».

17- خالق ابر های باران زا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 12 - 4

4 خداوند پدید آورنده ابر های سنگین پر باران

و ینشیء السحاب الثقال

«انشاء» (مصدر ینشیء) به معنای خلق کردن و پدید آوردن است. «سحاب» (جمع سحابه) به معنای ابرهای باران زاست و «ثقال» نیز جمع ثقیل است.

18- سایه ابر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 57 - 2

2 - خداوند ، با سایه گستر ساختن ابر ها بر قوم موسی آنان را از تابش سوزان خورشید رهایی بخشید .

و ظللنا علیکم الغمام

غمامه به معنای ابر و جمع آن غمام است (لسان العرب). برخی از اهل لغت بر آنند که غمامه به معنای ابر سفید می باشد.

19- سایه ابر بر بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 160 - 26، 20، 17

17 خداوند با سایه گستر ساختن ابر ها بر قوم موسی آنان را از تابش سوزان خورشید رهایی بخشید .

و ظللنا علیهم الغمم

«غمامه» به معنای ابر و جمع آن غمام است. (لسان العرب). برخی از اهل لغت بر آنند که غمام به معنای ابر سفید است. «تظلیل» (مصدر ظللنا) به معنای سایه قرار دادن است.

20 پدیدار شدن ابر بر فراز قوم موسی ، زمینه فرود آمدن منّ و سلوی برای آنان *

و ظللنا علیهم الغمم و أنزلنا علیهم المن و السلوی

عطف شدن «أنزلنا ..» بر جمله «ظللنا ...» می تواند حاکی از ارتباط میان آمدن ابر با نزول

منّ و سلوی باشد.

26 ظهور معجزاتی متعدد (پدید آمدن آب ، سایه ، نزول منّ و سلوی) برای قوم موسی در پی عبورشان از دریا

فانجست .. ظللنا علیهم الغمم و أنزلنا علیهم المن و السلوی

20- عوامل باروری ابر ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 22 - 15، 13، 1

ص: 23

1- خداوند ، فرستنده باد ها برای باروری ابرها

و أرسلنا الريح لوقح

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که بارورسازی بادهای به قرینه جمله «فأنزلنا من السماء ماء» بارور کردن ابرها برای نزول باران باشد.

13- به حرکت درآوردن باد ها برای تلقیح ابر ها ، نزول باران و سیراب کردن انسان ها به وسیله آن ، از آیات الهی است .

و أرسلنا الريح لوقح فأنزلنا من السماء ماء فأسقینکموه

15- « عن أبي جعفر (ع) قال : لله رياح رحمه لواقح ينشرها بين يدي رحمة ;

از امام باقر(ع) روایت شده است که فرمود: خدا بادهای رحمتی دارد باردار که پیشاپیش رحمت خود (باران) آنها را منتشر می کند».

21- عوامل تشکیل ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 48 - 12، 6

6 - باد های متعددی در پیدایش ابر های باران زا نقش دارند .

یرسل الريح فتثير سحابًا

جمع آورده شدن «ریاح» ممکن است به خاطر اشاره به واقعیتی خارجی باشد و آن، این است که در تشکیل ابرها، بادهای متعددی از جناح های گرم و سرد نقش دارند.

12 - با وجود تأثیر باد ها در ایجاد ابر های باران زا ، انتخاب نقطه ای برای بارش باران ، به دست خداوند است .

یرسل الريح فتثير سحابًا . . . فتری الودق یخرج من خلله فإذا أصاب به من یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 9 - 2

ص: 24

2- باد ، عامل حرکت و تشکیل ابرها

والله الذى أرسل الريح فثير سحاباً

22- عوامل تشکیل ابر های باران زا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 3 - 2

2- نقش عظیم باد ها و حرکت نرم آنها در آسمان ، در شکل گیری توده های سنگین ابرها

و الذریت ذرّوا . فالحملت وقرّا . فالجريت يسراً

«جاریات» مانند دو وصف قبل، می تواند مربوط به بادها باشد؛ یعنی، «اقسم بالرياح الجارية فى السماء يسراً». برداشت بالا بر پایه این احتمال است.

23- عوامل حرکت ابر ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 57 - 4

4 باد ، عامل جابه جایی توده های سنگین و پر آب ابرها

حتى إذا أقلت سحاباً ثقالا

«سحاب» جمع «سحابه» و «ثقال» جمع «ثقیل» (سنگین) است و سنگینی ابرها به بزرگی توده ها و پرآبی آنهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 12 - 7

7 «سأل أبو بصير أبا عبد الله (ع) : . . . ما حال البرق فقال : تلك مخاريق الملائكة تضرب السحاب فتسوقه إلى الموضع الذى قضى الله عزوجل فيه المطر ;

ابو بصیر از امام صادق (ع) از چگونگی برق سؤال کرد، حضرت فرمود: آن تازیانه های فرشتگان است که بر ابرها می زنند و آنها را به مکانی که خدای عزوجل در آن باران مقدر

فرموده است، می رانند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 22 - 2

2- باد ها ، وسیله جا به جا کردن گرده های نر ، برای بارور ساختن گیاهان و درختان است .

و أرسلنا الريح لوقح

برداشت فوق، بنابراین احتمال است که مراد از «الرياح لوقح» (بادهای بارورکننده) بادهایی است که مواد باردارکننده را از گیاهان نر، به گیاهان ماده منتقل می کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 9 - 2

2- باد ، عامل حرکت و تشکیل ابرها

و الله الذي أرسل الريح فتثير سحابًا

24- فواید ابر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 22 - 7،9

7 - خداوند ، نازل کننده باران از ابرها

و أنزل من السماء ماء

«سما» به هر چیزی که در جهت بالا قرار گرفته باشد گفته می شود. تکرار کلمه «السما» در آیه، حکایت از آن دارد که مراد از آن در هر فراز، مصداقی خاص از معنای ذکر شده است؛ در جمله نخست چون در مقابل «الأرض» قرار گرفته به معنای آسمان است و در جمله دوم به قرینه «ماء» می توان گفت که مقصود از آن «ابر» می باشد.

9 - آب های نازل شده از ابر ها ، سببی اساسی برای پیدایش روزی انسان ها

فأخرج به من الثمرت رزقاً لکم

25- فواید ابر ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 22 - 11

ص: 26

11- منبع اصلی آب ها ، آسمان (ابر ها) است .

فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ

از اینکه خداوند، در مقام امتنان به بندگان می فرماید: «ما از آسمان آب فرستادیم و با آن شما را سیراب کردیم» با اینکه در زمین هم آب برای سیراب کردن هست حکایت از آن دارد که منابع زمینی آبها هم، از آسمان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 43 - 4،10

4 - دانه های باران ، از لابه لای اجزای متراکم ابر ها بیرون می آید .

فتري الودق يخرج من خلله

«ودق» به معنای باران است؛ چه کم باشد و چه زیاد؛ چه شدید باشد و چه ضعیف (لسان العرب).

10 - ابر های متراکم ، دارای بار الکتریکی مثبت و منفی

أَنَّ اللَّهَ يَرْجِي سَحَابًا .. رَكَامًا ... يَكَادُ سَنَا بَرْقَهُ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَرِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 9 - 3

3 - ابر ها ، عامل نزول باران

فَتَشِيرُ سَحَابًا فَسَقِنَهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 27 - 2،3

2 - خداوند ، نازل کننده باران از آسمان (فضا و ابر ها)

أَنَّ اللَّهَ

ص: 27

أنزل من السماء ماء

«سما» به هر چیزی گفته می شود که در جهت بالا- قرار گرفته باشد و مقصود از آن در آیه شریفه، فضا و ابرهای موجود در بالای سر موجودات زمینی می باشد.

3- آسمان (فضا و ابرها)، منشأ نزول باران و منبع آب ها

أنزل من السماء ماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 69 - 2

2- ابر، سرچشمه آب های شرب در زمین

الماء الذى تشرّبون . ءأنتم أنزلتموه من المزن

26- قانونمندی تشکیل ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 48 - 3

3- پیدایش ابرهای باران زا، در نظام طبیعت، براساس قوانین و مقررات خاصی است.

یرسل الرياح فتثیر سحاباً . . . و يجعله كسفاً فترى الودق یرج من خلله

«فاء» در «تثیر» و نیز «بیسط» تفریع بر فعل های سابق خود هستند و حکایت از تأثیر و تأثر عوامل طبیعی بر هم دارد تا این که پس از آن تحولات، باران بیارد و این، نشان از نظام دار بودن آن دارد.

27- مراحل تشکیل ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 48 - 5

5- مراحل مختلف تشکیل ابر و نزول باران، نشانه قانون مندی جهان هستی است.

یرسل الرياح فتثیر سحاباً فیسطه . . . و يجعله كسفاً . . . یرج من خلله

کاربرد فعل های مضارع «یرسل»، «تثیر»، «ییسط»، «یجعل» و «یخرج»، نشان دهنده روندی دائمی است و چنین امری، حاکی از نظام داری آن است.

28- مطالعه ابر های باران زا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 2 - 2

2 - شکل گیری ابر ها با توده های عظیم ذرات آب ، امری مهم و شایان مطالعه

فالحملت وقرًا

سوگند الهی به نظام شکل گیری ابرها و حمل توده های عظیم ذرات آب به وسیله آنها، نشان

از اهمیت آن دارد و انسان را به مطالعه و تأمل در آن فرا می خواند.

29- مطالعه حرکت ابر ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 4 - 3

3 - کیفیت رانش ابر ها به وسیله باد ها ، ریزش باران و برخورداری قسمت های مختلف زمین از آن ، دارای اهمیت و شایان مطالعه

فالمقسّم أمراً

برداشت بالا، با توجه به این نکته است که مراد از «مقسّمات» بادهای باشند که با راندن ابرها و ریزش تدریجی باران، ذخیره های حیاتی آب را بر سرزمین های پست و بلند و دور و نزدیک تقسیم می کنند.

30- مطالعه حرکت ابر های باردار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 3 - 3

3 - حرکت نرم توده های سنگین بار ابر در فضا با وزش باد ها ، امری الهی و شایان تأمل

فالحملت وقرًا . فالجريت يسراً

در صورتی که «جاریات» وصف ابرها باشد،

از ملاحظه «وقراً» (سنگین باری ابرها) و «یسراً» (حرکت نرم ابرها علی رغم سنگین باری آنها)، مطلب بالا استفاده می شود.

31- منشأ انسجام ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 48 - 2

2 - خداوند ، تعیین کننده چگونگی و پراکندن و انسجام ابرها است .

فتثیر سحاباً فیسطه فی السماء کیف یشاء ویجعله کسفاً

32- منشأ پراکندگی ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 48 - 2، 1

1 - جریان بادها و پراکنده شدن ابرها در آسمان به وسیله آن ، تنها ، با مشیت خداوند است .

اللّه الذی یرسل الریاح فتثیر سحاباً . . . کیف یشاء

مصدر ثلاثی «تثیر»، «ثور» و به معنای «به حرکت درآوردن و پراکندن» است. فعل مضارع «یرسل» می تواند اشاره به استمرار و همیشگی جریان باد داشته باشد.

2 - خداوند ، تعیین کننده چگونگی و پراکندن و انسجام ابرها است .

فتثیر سحاباً فیسطه فی السماء کیف یشاء ویجعله کسفاً

33- منشأ حرکت ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 52 - 7

7 خداوند ، گسیل دهنده ابرها و نازل کننده باران

یرسل السماء علیکم مدراراً

مراد از «سما» به مناسبت مورد، ابر است و «مدراراً» صیغه مبالغه و به معنای بسیار بارنده می باشد.

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 3 - 2

ص: 30

2 - نقش عظیم بادها و حرکت نرم آنها در آسمان ، در شکل گیری توده های سنگین ابرها

و الذریت ذرّوا . فالحملت وقرّاً . فالجریت یسرّاً

«جاریات» مانند دو وصف قبل، می تواند مربوط به بادها باشد؛ یعنی، «اقسم بالرياح الجارية في السماء يسراً». برداشت بالا بر پایه این احتمال است.

34- منشأ حرکت ابر های باردار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 3 - 3

3 - حرکت نرم توده های سنگین بار ابر در فضا با وزش بادها ، امری الهی و شایان تأمل

فالحملت وقرّاً . فالجریت یسرّاً

در صورتی که «جاریات» وصف ابرها باشد، از ملاحظه «وقرّاً» (سنگین باری ابرها) و «یسراً» (حرکت نرم ابرها علی رغم سنگین باری آنها)، مطلب بالا استفاده می شود.

35- نقش ابر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 160 - 20، 17

17 خداوند با سایه گستر ساختن ابرها بر قوم موسی آنان را از تابش سوزان خورشید رهایی بخشید .

و ظلّلنا علیهم الغمم

«غمامه» به معنای ابر و جمع آن غمام است. (لسان العرب). برخی از اهل لغت برآنند که غمام به معنای ابر سفید است. «تظلیل» (مصدر ظلّلنا) به معنای سایه قرار دادن است.

20 پدیدار شدن ابر بر فراز قوم موسی ، زمینه فرود آمدن منّ و سلوی برای آنان *

و ظلّلنا علیهم الغمم و أنزلنا علیهم المنّ و السلوی

عطف شدن «آنزلنا» .

.. « بر جمله «ظَلَّلْنَا ...» می تواند حاکی از ارتباط میان آمدن ابر با نزول منّ و سلوی باشد.

36- نقش ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 57 - 6

6 خداوند با ابر های گسیل داده شده ، سرزمین های خشک و مرده را از آب باران سیراب می کند .

سقنه لبلد میت فانزلنا به الماء

ضمیر در «به» به سحاب بر می گردد و حرف «باء» در آن سببیه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 45 - 3

3- آسمان (ابر) ، منبع تولید آب برای زمین است .

كماء أنزلنه من السماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 25 - 3

3 آسمان ، در آستانه برپایی قیامت ، به وسیله ابر ها شکافته خواهد شد .

و یوم تشقّق السماء بالغمم

برداشت فوق، بر این اساس است که «با» در «بالغمام» برای سببیت باشد.

37- نقش ابر های باران زا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 14 - 5، 3، 2، 1

1 - فشرده شدن ابر های باران زا ، عامل نزول باران از آسمان

وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً

«عصر» به معنای فشردن و باب افعال آن به معنای فرارسیدن زمان عصاره دادن است. برخی از اهل لغت گفته اند: «معصر»؛ یعنی، ابری که زمان

ص: 32

افشیره ریزی آن فرارسیده باشد. (لسان العرب)

2- باد های غبار افشان ، عامل نزول باران از ابر ها است . *

وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً

برخی از اهل لغت «معصرات» را به معنای بادهایی که دارای غبار است، می دانند. این معنا در صورتی مناسب با آیه شریفه است که حرف «من» در «من المعصرات»، به معنای «باء» استعانت باشد. (لسان العرب)

3- نزول باران های فراوان از ابر های باردار ، به تدبیر خداوند و اراده او است .

وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا

«ثجاج» مبالغه «ثاج» است؛ یعنی، بسیار ریزنده (لسان العرب). این کلمه در معنای لازم و متعدی هر دو استعمال شده است و در آیه شریفه، معنای لازم مناسب تر است.

5- ابر های باران زا ، از منابع تأمین آب مورد نیاز برای موجودات زمین

وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا

3- حضرت ابراهیم (ع)

1- ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 65 - 5

5- نزول تورات و انجیل پس از حضرت ابراهیم (ع)

و ما انزلت التوریه و الانجیل الا من بعده

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 95 - 3

3- اسلام ، آیین ابراهیمی

فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ

جای پیروی از اسلام، پیروی از آیین ابراهیم را دستور داده است.

2- آثار احتجاج ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 64 - 3

3- استدلال ابراهیم (ع) بر بطلان شرک و شگرد او در مبارزه با بت پرستی، تأثیری کامل بر تمامی قومش داشت.

قال بل فعله کبیرهم .. فرجعوا إلى أنفسهم فقالوا انکم اَنتم الظالمون

از این که تمامی قوم ابراهیم، بلافاصله به گمراهی خود اعتراف کردند، قوت استدلال آن حضرت و تأثیر کامل شیوه دعوت او به دست می آید.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 65 - 1,2

1- بت پرستان، در برابر استدلال محکم ابراهیم (ع) بر بطلان شرک، سر افکنده و شرمسار شدند.

ثم نکسوا علی رءوسهم

«نکس» به معنای قلب و برگرداندن قسمت بالای شیء به پایین و برعکس است. جمله «نکسوا علی رءوسهم» تمثیل (از نوع تشبیه معقول به محسوس) و کنایه از افرادی است که از شدت شرمساری و سر افکنده‌گی، سر آنان به طرف پایین بدنشان قرار می گیرد.

2- بت پرستان، علی رغم قانع شدن از استدلال محکم ابراهیم (ع) بر بطلان

شرک، بار دیگر در صدد دفاع از عقیده شرک آمیز خویش برآمدند.

ثم نکسوا علی رءوسهم لقد علمت ما هؤلاء یطقون

برداشت یاد شده براین مبنا استوار است که مقصود از بالا و پایین شدن -

که در جمله کنایی «ثُمَّ نَكْسُوا عَلٰی رِءُوسِهِمْ» موجود است - زیر و رو شدن عقاید و مواضع اعتقادی بت پرستان باشد؛ یعنی، آنان در آغاز بر اثر استدلال ابراهیم(ع) به بطلان شرک دست یافتند؛ ولی باز به عقیده پیشین بازگشتند. و مجدداً به دفاع از آن پرداختند.

3- آثار انقیاد ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 131 - 9

9- تسلیم بودن ابراهیم(ع) در برابر خدا، دلیل گزینش وی و شایستگی او برای ملحق شدن به صالحان سرای آخرت

لمن الصالحین. إذ قال له ربه أسلم قال أسلمت

«إذ» در جمله «إذ قال...» حرف تعلیل است، بیانگر علت گزینش ابراهیم و شایستگی او برای وارد شدن به جرگه صالحان می باشد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 121 - 53

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 122 - 3

3- نقش عمده روحیه تسلیم در برابر خدا، حق گرایی، دوری از شرک و شکرگزاری حضرت ابراهیم(ع)، در برخورداری او از نیکی ها و نعمت های الهی در دنیا و منزلت والا در آخرت

إن إبرهیم کان أُمَّه قَانِتًا لِلَّهِ... وءاتینه فی الدنیا حسنه وإنه فی الآخره لمن

4- آثار ایمان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 111 - 3

ص: 35

3- عبودیت و ایمان ابراهیم (ع) ، موجب دستیابی آن حضرت به پاداش هایی چونان پاداش های محسنان از سوی خداوند

کذلک نجزی المحسنین . إله من عبادنا المؤمنین

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که جمله «إله من عبادنا المؤمنین» تعلیل برای جمله «کذلک نجزی المحسنین» است؛ یعنی، چون ابراهیم(ع) از مؤمنان و بندگان خالص خدا بود، به او چونان پاداش محسنان، پاداش دادیم

(مقصود فرزنددار شدن و برجا ماندن نام نیک آن حضرت می باشد.)

5- آثار پاسخ ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 63 - 2

2- نسبت شکستن بت ها به بت بزرگ از سوی ابراهیم (ع) ، زمینه تنبّه بت پرستان به بطلان عقیده بت پرستی بود؛ نه نسبتی دروغ از جانب آن حضرت .

قال بل فعله کبیرهم

ابراهیم(ع) با نسبت دادن شکستن بت ها به بت بزرگ، نه تنها دروغ نگفت؛ بلکه با اشاره ای بلیغ، حقیقت ماجرا را بیان کرد؛ زیرا ابراهیم(ع) با جمله «فسئلوهم. ..» خواست به بت پرستان بفهماند که بت ها از سخن گفتن عاجزند، تا چه رسد به شکستن. پس باید پذیرفت که معبود عاجز، شایسته پرستش نیست. گفتنی است که آیه بعد (این که بت پرستان با شنیدن پاسخ ابراهیم(ع) به خود آمدند و متنبه شدند) مؤید برداشت یاد شده است.

6- آثار پیروی از دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 123 - 10 - 10

ص: 36

پیروی از مرام حنیف (معتدل و بی انحراف) ابراهیمی ، دربردارنده نیکی های دنیوی و صلاح اخروی

و ءاتینه فی الدنيا حسنه و إنه فی الآخره لمن الصالحین . . . اتبع مله ابرهیم حنیف

7- آثار نوطئه علیه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 70 - 2

2- توطئه و نیرنگ بت پرستان علیه ابراهیم (ع) ، عامل خسران و زیان کاری کامل آنان شد .

و أرادوا به کیداً فجعلنهم الأخرین

8- آثار حق گرای ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 121 - 53

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 122 - 3

3- نقش عمده روحیه تسلیم در برابر خدا ، حق گرای ، دوری از شرک و شکرگزاری حضرت ابراهیم (ع) ، در برخورداری او از نیکی ها و نعمت های الهی در دنیا و منزلت والا در آخرت

إن ابرهیم کان أمه قانتاً لله . . . و ءاتینه فی الدنيا حسنه و إنه فی الآخره لمن

9- آثار حلم ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 75 - 4

4- بردباری ابراهیم (ع) و تأسفش بر مشکلات مردم و اعتقاد راسخش به خداوند ، برانگیزنده او به شفاعت درباره قوم لوط

یجدلنا فی قوم لوط. إن ابرهیم لحلیم أوّه منیب

جمله «إن ابراهیم . . .» بیانگر

علت مجادله ابراهیم(ع) درباره قوم لوط و

دفاع او از ایشان است.

10- آثار خشوع ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 114 - 16

16 - تبرّی ابراهیم (ع) از «آزر»، علی رغم داشتن خویشاوندی با وی، تبلور خشوع عمیق او در برابر خدا

أنه عدو لله تبرأ منه إن ابرهیم لأوه حلیم

یکی از معانی که اهل لغت برای «أواه» برشمرده اند، خضوع و خشوع شدید است. یعنی ابراهیم(ع)، در برابر خدا بسیار خاضع و خاشع بود. برداشت فوق بدان احتمال است که جمله «إن ابراهیم لأواه» برای بیان علت تبرّی حضرت ابراهیم(ع) از آزر باشد.

11- آثار دعای ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 5 - 15

15 - « [عن] أبي عبد الله (ع) قال : ما كان ولد آدم مؤمن إلا فقيراً ولا كافر إلا غنياً ، حتى جاء إبراهيم (ع) فقال : « ربنا لا تجعلنا فتنه للذين كفروا » فصبر الله في هؤلاء أموالاً و حاجه و في هؤلاء أموالاً و حاجه ;

از امام صادق(ع) روایت شده است: هیچ مؤمنی از فرزندان آدم نبود، مگر این که فقیر بود، و هیچ کافر نبود مگر این که غنی بود؛ تا این که زمان ابراهیم(ع) فرا رسید. آن حضرت به خداوند عرض کرد: «پروردگارا ما را مایه فتنه کافران قرار مده». پس خداوند در کافران هم مال و هم نیاز و در مؤمنان نیز

ص: 38

هم مال و هم نیاز قرار داد».

12- آثار دعوت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 55 - 2

2- دعوت حضرت ابراهیم (ع) به توحید و ردّ اندیشه شرک و بت پرستی ، موجب تردید مردم بت پرست در عقیده خود شد .

ما هذه التماثيل . . . أنتم وءاباؤکم فی ضلل مبین . قالوا أجتتنا بالحق أم أنت م

13- آثار شرک ستیزی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 121 - 3,5

3- نقش عمده روحیه گوش به فرمان خدا بودن ، حق گرایی ، دوری از شرک و شکرگزاری حضرت ابراهیم (ع) ، در گزینش وی از سوی خدا

إن إبرهیم کان أمّه قانتاً لله حنیفاً ولم یک من المشرکین . شاکراً لأنعمه اجتبه

خداوند، پس از بیان چهار صفت اکتسابی برای حضرت ابراهیم(ع)، مسأله انتخاب و برگزیده بودن او را مطرح ساخت. از ارتباط میان این دو کلام، استفاده می شود که کسب اوصاف معنوی و فضایل اخلاقی، در گزینش حضرت ابراهیم(ع) تأثیر مهمی داشته است.

5- نقش عمده روحیه تسلیم در برابر خدا ، حق گرایی ، دوری از شرک و شکرگزاری حضرت ابراهیم (ع) در هدایت شدنش به « صراط مستقیم »

إن إبرهیم کان أمّه قانتاً لله حنیفاً ولم یک من المشرکین . شاکراً لأنعمه اجتبه

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 6 - 122 - 3

ص: 39

3- نقش عمده روحیه تسلیم در برابر خدا، حق‌گرایی، دوری از شرک و شکرگزاری حضرت ابراهیم (ع)، در برخورداری او از نیکی‌ها و نعمت

های الهی در دنیا و منزلت والا در آخرت

إن إبراهيم كان أُمَّه قَانِتًا لِلَّهِ .. وءَاتَيْنَهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 55 - 2

2- دعوت حضرت ابراهیم (ع) به توحید و ردّ اندیشه شرک و بت پرستی، موجب تردید مردم بت پرست در عقیده خود شد.

ما هذه التماثيل .. أنتم وءابؤکم فی ضلل مبین . قالوا أجتئنا بالحق أم أنت م

14- آثار شکرگزاری ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 121 - 53

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 122 - 3

3- نقش عمده روحیه تسلیم در برابر خدا، حق‌گرایی، دوری از شرک و شکرگزاری حضرت ابراهیم (ع)، در برخورداری او از نیکی‌ها و

نعمت‌های الهی در دنیا و منزلت والا در آخرت

إن إبراهيم كان أُمَّه قَانِتًا لِلَّهِ .. وءَاتَيْنَهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ

15- آثار صداقت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 41 - 7

ص: 40

7- مقام نبوت و صدیق بودن ابراهیم (ع) ، موجب تجلیل و یاد از او در قرآن

واذکر فی الکتب ابرهیم ائنه کان صدیقاً نبیاً

جمله «ائنه کان صدیقاً نبیاً» به منزله تعلیل برای «اذکر. .» است.

16- آثار عبودیت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 111 - 3

3- عبودیت و ایمان ابراهیم (ع) ، موجب دستیابی آن حضرت به پاداش هایی چونان پاداش های محسنان از سوی خداوند

کذلک نجزی المحسنین . ائنه من عبادنا المؤمنین

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که جمله «ائنه من عبادنا المؤمنین» تعلیل برای جمله «کذلک نجزی المحسنین» است؛ یعنی، چون ابراهیم(ع) از مؤمنان و بندگان خالص خدا بود، به او چونان پاداش محسنان، پاداش دادیم (مقصود فرزنددار شدن و برجا ماندن نام نیک آن حضرت می باشد).

17- آثار علم ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 43 - 2

2- آگاهی و دانش الهی حضرت ابراهیم (ع) ، مبنا و مجوز او برای دعوت آزر به پیروی از خود

اِتی قد جاءنی من العلم ما لم یأتک فاتبعنی

18- آثار موفقیت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 124 - 6

6- موفقیت ابراهیم (ع) در آزمون های الهی ، موجب شایستگی او برای

مقام امامت شد .

قال إني جاعلك للناس إماماً

19- آثار نبوت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 41 - 7

7- مقام نبوت و صدیق بودن ابراهیم (ع) ، موجب تجلیل و یاد از او در قرآن

واذکر فی الکتب ابرهیم إله کان صدیقاً نبیاً

جمله «إله کان صدیقاً نبیاً» به منزله تعلیل برای «اذکر ..» است.

20- آخرت طلبی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 46 - 1

1 - آخرت اندیشی و یاد مستمر قیامت ، از اوصاف ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام)

إنا أخلصنهم بخالصة ذکری الدار

«خالصه» موصوف برای صفت مقدر (چون خصله) و یا صفت است. «باء» آن برای سببیت و عبارت «ذکری الدار» نیز بیان برای «خالصه» می باشد. بر این اساس پیام آیه چنین خواهد بود: ما با خصلت و صفت خالص و بی شائبه - که عبارت است از آخرت اندیشی - آنان را خالص ساختیم.

21- آرزوی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 83 - 5

5- ابراهیم (ع) آرزومند دریافت حکومت از جانب خدا ، برای هدایت و تدبیر امور مردم

ربِّ هب لی حکماً وألحقنی بالصلحین

برداشت یاد شده بدان احتمال است که «حکم» در آیه معادل «حکومه» (سرپرستی و تدبیر امور خلق) باشد.

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 84 - 1

ص: 42

1- ابراهیم (ع) آرزومند باقی ماندن نام نیک او در میان نسل های آینده و

تقاضاکننده آن از خداوند

و اجعل لی لسان صدق فی آخرین

مفسران، تعبیر «لسان صدق» را کنایه از آوازه و نام نیک گرفته اند.

22- آزر و ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 46 - 9

9- حضرت ابراهیم (ع) در خانه آزر و تحت سرپرستی او زندگی می کرد .

واهجرنی ملیاً

23- آسیزی همسر ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 26 - 3

3- مراجعه حضرت ابراهیم (ع) به همسر خود، برای تهیه غذای میهمانان

فراغ إلى أهله فجاء بعجل سمين

24- آگاهی از قصه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 51 - 1

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله) وظیفه دار باخبر ساختن بندگان از ماجرای میهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان)

و تبتهم عن ضیف ابرهیم

25- آیات خدا در قصه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- سرگذشت ابراهیم (ع) و لوط (ع) و قوم او، سرشار از نشانه های خداوند

قالوا لا توجل إنا نبشرك بغلم عليم . . . و أمطرنا عليهم حجارة من سجيل. إن فی ذلک

برداشت فوق مبتنی بر این است که «ذلک»

ص: 43

اشاره به مجموعه داستانهای ابراهیم(ع) و لوط(ع) باشد.

26- ابتلای ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 124 - 23، 1

1 - خداوند ، پیامبرش ابراهیم (ع) را با تکالیفی سنگین و دشوار بیازمود .

و إذ ابتلی إبرهیم ربه بكلمت

«ابتلاء» به معنای آزمودن است. تعبیر کردن از مواد آزمون به کلمات (سخنان) اشاره به این دارد که: آن مواد فرمانهایی بوده که ابراهیم باید آنها را امثال می کرد و لذا کلمات در برداشت، به تکالیف تفسیر شد. نکره آوردن (کلمات) حکایت از عظمت آن دارد، که به مناسبت آزمون، از آن به دشواری و سنگینی تعبیر شد.

23- آزمون ابراهیم (ع) با تکالیفی دشوار ، و پیروزی او در این آزمون ، خاطره ای شایسته و بایسته به یادداشتن

بینی إسرئیل اذکروا .. إذ ابتلی إبرهیم ربه ... قال لاینال عهدی الظلمین

27- ابراهیم(ع) از صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 130 - 10، 8

8 - ابراهیم (ع) از برگزیدگان خدا در دنیا و از صالحان و شایستگان سرای آخرت

و لقد اصطفیناه فی الدنیا و إنه فی الآخره لمن الصلحین

10 - اخلاص ابراهیم (ع) و گزینشش از سوی خداوند و نیز شایستگی او برای ملحق شدن به صالحان سرای آخرت ، دلیل های لزوم پیروی از آیین اوست .

و من یرغب .. لقد اصطفیناه فی الدنیا و إنه فی الآخره لمن

ص: 44

جمله های «لقد اصطفیناه» و «إنه فی الآخره . . .» به منزله دلیلی برای «و من یرغب ...» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 131 - 9

9- تسلیم بودن ابراهیم (ع) در برابر خدا، دلیل گزینش وی و شایستگی او برای ملحق شدن به صالحان سرای آخرت

لمن الصلحین. إذ قال له ربه أسلم قال أسلمت

«إذ» در جمله «إذ قال ...» حرف تعلیل است، بیانگر علت گزینش ابراهیم و شایستگی او برای وارد شدن به جرگه صالحان می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 85 - 3

3- ابراهیم، اسحاق، یعقوب، نوح، داوود، سلیمان، ایوب، یوسف، موسی، هارون، زکریا، یحیی، عیسی و الیاس (ع) از صالحان بودند.

و وهبنا له . . . کل من الصلحین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 122 - 2

2- ابراهیم (ع)، از جمله صالحان در آخرت است .

وإنه فی الآخره لمن الصلحین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 72 - 6

6- ابراهیم، یعقوب و اسحاق (ع)، از زمره صالحان اند .

و کلاً جعلنا صلحین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 27 - 8

8- ابراهیم (ع) در آخرت، در زمره صالحان و شایستگان است.

وإنه في الآخره لمن الصالحين

28- ابراهیم (ع) از محسنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 84 - 10، 8

8- نوح، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، داوود، سلیمان، ایوب، یوسف، موسی و هارون (ع) از نیکوکاران هستند.

و من ذریته . . . و كذلك نجزي المحسنين

مشارالیه «کذلک» هم می تواند هدایت باشد، که از «هدینا» استفاده می شود، و هم می تواند کثرت ذریه صالح باشد، که از «وهبنا» و «من ذریته» به دست می آید. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است.

10 - کثرت پیامبران و هدایت یافتگان در ذریه ابراهیم (ع)، پاداش نیکوکار بودن آن حضرت است.

و من ذریته . . . و كذلك نجزي المحسنين

29- ابراهیم (ع) حنیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- نساء - 4 - 125 - 5، 6، 10

5- حضرت ابراهیم (ع)، انسانی متعادل و به دور از هرگونه انحراف و گرایش به باطل

و اتبع مله ابرهیم حنیفاً

در برداشت فوق کلمه «حنیفاً»، توصیف برای «ابراهیم» گرفته شده است.

6- آیین ابراهیم (ع)، پیراسته از هرگونه انحراف و گرایش به باطل

و اتبع مله ابرهیم حنیفاً

«حنیفاً» توصیف «مله» (آیین) و به معنای مستقیم و خالی از هرگونه انحراف است.

10 - پرهیز ابراهیم)

ع) از انحراف و گرایش به باطل، دلیل گزینش وی به دوستی خداوند

مله ابرهیم حنیفاً و اتخذ الله ابرهیم خلیلاً

بنابراین که وصف «حنیفاً» زمینه چینی باشد برای «و اتخذ الله...»؛ یعنی چون ابراهیم پیراسته از کجی و انحراف بود، خداوند او را به دوستی خویش برگزید.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 120 - 8

8- «عن أبي جعفر (ع) فی قوله: «إن ابراهیم کان أمه قانتاً لله حنیفاً»: و ذلك انه علی دین لم یکن علیه أحد غیره فکان أمه واحده و أما «قانتاً» فالمطیع و أما الحنیف فالمسلم...»؛

از امام باقر(ع) در باره سخن خدا «إن ابراهیم کان أمه قانتاً لله حنیفاً» روایت

شده است: امت بودن ابراهیم(ع) به خاطر آن است که او بر دینی بود که هیچ کس غیر او بر آن دین نبود و اما «قانتاً» به معنای مطیع است و اما حنیف به معنای مسلم می باشد...».

30- ابراهیم(ع) خلیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 260 - 28

28 - پرسش ابراهیم(ع) از خداوند درباره کیفیت زنده شدن مردگان، به انگیزه اطمینان قلب خود به خلیل الله بودنش

قال ابرهیم ربّ ارنی... لیطمئنّ قلبی

امام رضا(ع) درباره «لیطمئنّ قلبی» در آیه فوق فرمود: ... و لکن لیطمئنّ قلبی علی

ص: 47

عيون اخبارالرضا (ع)، ج 1، ص 198، ح 1؛ نورالثقلين، ج 1، ص 276، ح 1088.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 125 - 13، 14، 15، 10، 7

7 - حضرت ابراهيم (ع)، برگزیده شده از سوی خداوند به عنوان دوست

و اتخذ الله إبراهيم خليلاً

10 - پرهیز ابراهيم (ع) از انحراف و گرایش به باطل، دلیل گزینش وی به

دوستی خداوند

مله إبراهيم حنيفاً و اتخذ الله إبراهيم خليلاً

بنابراین که وصف «حنيفاً» زمینه چینی باشد برای «و اتخذ الله...»؛ یعنی چون ابراهيم پیراسته از کجی و انحراف بود، خداوند او را به دوستی خویش برگزید.

13 - سجده های بسیار ابراهيم (ع)، موجب برگزیده شدن وی، از سوی خداوند، به عنوان خليل

و اتخذ الله إبراهيم خليلاً

امام صادق (ع) در مورد علت برگزیده شدن حضرت ابراهيم (ع) به عنوان خليل، از سوی خداوند فرمود: لكثره سجوده على الارض.

علل الشرايع، ص 34، ح 1، ب 32؛ نورالثقلين، ج 1، ص 554، ح 584.

14 - رد نکردن درخواست نیازمندان و نیاز نبردن به درگاه غیر خدا، موجب برگزیده شدن ابراهيم (ع) از سوی خداوند به عنوان خليل

و اتخذ الله إبراهيم خليلاً

امام صادق (ع) درباره علت برگزیده شدن حضرت ابراهيم (ع) به عنوان خليل، از سوی خداوند فرمود: لانه لم يرد احداً و لم يسأل احداً قط

غير

عیون اخبار الرضا، ج 2، ص 76، ح 4، ب 32؛ نورالثقلین، ج 1، ص 554، ح 583.

15 - اطعام مردم و نماز شب ، موجب برگزیده شدن ابراهیم (ع) به عنوان خلیل ، از سوی خداوند

و اتخذ الله ابراهيم خلیلا

رسول خدا(صلی الله علیه و آله): ما اتخذ الله ابراهيم خلیلا الا لاطعامه الطعام و صلوته باللیل و الناس نیام.

علل الشرایع، ص 35، ح 4، ب 32؛ نورالثقلین، ج 1، ص 555، ح 586.

31- ابراهیم (ع) در آتش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 24 - 9

9 - قوم ابراهیم ، برای عملی ساختن تصمیم خود ، ابراهیم را در آتش پرتاب کردند .

فما كان جواب قومه .. أو حرقوه فأنجیه الله

«فاء» در «فأنجاه» برای فصاحت است و دلالت بر حذف جمله ای می کند و آن می تواند چنین باشد: «ثم جعلوه فی النار»

32- ابراهیم (ع) در آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 130 - 10، 8

8 - ابراهیم (ع) از برگزیدگان خدا در دنیا و از صالحان و شایستگان سرای آخرت

و لقد اصطفیناه فی الدنیا و إنه فی الآخره لمن الصالحین

10 - اخلاص ابراهیم (ع) و گزینشش از سوی خداوند و نیز شایستگی او برای ملحق شدن به صالحان سرای آخرت ، دلیل های لزوم

پیروی از آیین اوست .

و من یرغب .

ص: 49

.. لقد اصطفينه في الدنيا و إنه في الآخرة لمن الصالحين

جمله های «لقد اصطفيناه» و «إنه في الآخرة ..» به منزله دلیلی برای «و من یرغب ...» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 131 - 9

9 - تسلیم بودن ابراهیم (ع) در برابر خدا، دلیل گزینش وی و شایستگی او برای ملحق شدن به صالحان سرای آخرت

لمن الصالحين. إذ قال له ربه أسلم قال أسلمت

«إذ» در جمله «إذ قال ...» حرف تعلیل است، بیانگر علت گزینش ابراهیم و شایستگی او برای وارد شدن به جرگه صالحان می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 27 - 8,9

8 - ابراهیم (ع) در آخرت، در زمره صالحان و شایستگان است .

و إنه في الآخرة لمن الصالحين

9 - حضرت ابراهیم (ع)، در دنیا و آخرت مورد عنایت و توجه خاص خداوند بود .

و وهبنا له إسحق .. و ءاتينه أجره في الدنيا و إنه في الآخرة لمن الصالحين

33- ابراهیم (ع) در اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 65 - 4, 3, 2, 1

1 - موقعیت ممتاز حضرت ابراهیم (ع)، حتی در میان اهل کتاب

يا اهل الكتاب لم تحاجون في ابراهيم

سعی هر یک از یهود

ص: 50

و نصارا در انتساب ابراهیم به خویش، نشانه ارجمندی مقام آن حضرت نزد ایشان است.

2 - محاجه یهود و نصارا درباره آیین ابراهیم (ع)

یا اهل الكتاب لم تحاجون فی ابرهیم

از جمله «و ما انزلت . . .»، معلوم می شود محاجّه و نزاع، درباره آیین

ابراهیم بوده است.

3 - نصارا، ابراهیم (ع) را نصرانی و یهودیان، او را یهودی می پنداشتند .

لم تحاجون فی ابرهیم و ما انزلت التوریه و الانجیل

4 - احتجاج یهود و نصارا با یکدیگر، در مورد انتساب و پیوند دینی خود به ابراهیم (ع) و نفی آن از طرف مقابل

یا اهل الكتاب لم تحاجون فی ابرهیم

«ان اولی الناس بابرهیم . . .» در آیه شصت و هشتم، می رساند که از جمله احتجاجهای یهود و نصارا با یکدیگر، ادّعی تبعیت و پیوند دینی خود با ابراهیم (ع) و نفی آن از دیگری بوده است.

8 - توییح اهل کتاب (یهود و نصارا) به خاطر عدم تعقل آنان در منسوب کردن حضرت ابراهیم (ع) به یهودیت و نصرانیت

یا اهل الكتاب . . . افلا تعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 66 - 3,6

3 - سرزنش اهل کتاب (علمای یهود و نصارا) به خاطر محاجّه و انتساب ناآگاهانه ابراهیم (ع) به یهودیت و نصرانیت

فلم تحاجون فیما لیس لکم به علم

ص: 51

آنچه یهودیان و نصارا بدان علم نداشتند و درباره آن احتجاج می کردند،
انتساب ابراهیم به یهودیت و نصرانیت بوده و لذا به خاطر آن، سرزنش شدند.

6- جهل اهل کتاب به آیینی که حضرت ابراهیم (ع) بدان متدین بود.

والله يعلم و انتم لا تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 67 - 3، 2

2- یهود، مدعی یهودیت ابراهیم (ع) و نصارا، مدعی نصرانیت او بودند.

یا اهل الکتاب... ما کان ابراهیم یهودیاً و لا نصرانیاً

3- ادعای یهودیت ابراهیم (ع)، حجت یهود بر حقانیت خویش در مقابل نصارا*

یا اهل الکتاب لم تحاجون فی ابرهیم... ما کان ابراهیم یهودیاً و لا نصرانیاً

34- ابراهیم (ع) در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- بقره - 2 - 199 - 11

11- لزوم کوچ کردن از عرفات، بسان کوچ کردن ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و سایر حج گزاران

ثم افیضوا من حیث افاض الناس

امام صادق (ع) درباره آیه «ثم افیضوا...» فرمود: یعنی ابراهیم و اسماعیل و اسحاق فی افاضتهم منها و من کان بعدهم

کافی، ج 4، ص 247، ح 4؛ نورالثقلین، ج 1، ص 196، ح 719.

35- ابراهیم (ع) در محضر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15- صافات - 37 - 84 - 1

1 - ابراهیم (ع) ، با قلبی سلیم به پیشگاه پروردگار بار می یافت .

لإبرهیم . إذ جاء ربّه بقلب سلیم

36- ابراهیم(ع) کنار مسجد الحرام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 27 - 5

5- اقامتگاه حضرت ابراهیم (ع) در جوار مسجدالحرام بود .

يأتوك رجالاً

از جمله «يأتوك رجالاً» (مردم پیاده و سواره نزد تو خواهند آمد) برمی آید

که بنیان گذار کعبه، در کنار آن اقامت داشت؛ به طوری که هر زائری هنگام ورود به مسجدالحرام، بر آن حضرت نیز وارد می شد.

37- ابراهیم(ع) و آزر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 74 - 6

6- تلاش ابراهیم(ع) با استفاده از احتجاج و اعتراض برای بازداشتن آزر از بت پرستی

و إذ قال إبرهیم لأبيه ءآزر أتتخذ أصناماً ءالهه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 114 - 16، 9

9- بیزاری جستن ابراهیم (ع) از پدرش ، پس از یقین به هدایت ناپذیری و عداوت او با خدا

فلما تبین له أنه عدو لله تبرأ منه

16- تبرّی ابراهیم (ع) از « آزر » ، علی رغم داشتن خویشاوندی با وی ، تبلور خشوع عمیق او در برابر خدا

أنه عدو لله تبرأ منه إن إبرهیم لأوه حلیم

یکی از معانی که اهل

لغت برای «اَوَاه» برشمرده اند، خضوع و خشوع شدید

است. یعنی ابراهیم (ع)، در برابر خدا بسیار خاضع و خاشع بود. برداشت فوق بدان احتمال است که جمله «إن ابراهیم لأواه» برای بیان علت تبری حضرت ابراهیم (ع) از آزر باشد.

38- ابراهیم (ع) و استغفار برای آزر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 114 - 1,3,4,6

1 - وعده ابراهیم (ع) به پدرش ، مبنی بر استغفار برای وی

و ما كان استغفار ابراهيم لأبيه إلا عن موعده وعدها

3 - اقدام ابراهیم (ع) به استغفار برای پدرش ، تنها به دلیل وعده ای بود که به وی داده بود و نه به خاطر وجود پیوند پدر و فرزندی .

و لو كانوا أولى قریبى . . . و ما كان استغفار ابراهيم لأبيه إلا عن موعده وعدها أياه

4 - استغفار ابراهیم (ع) برای پدرش ، به دلیل مشاهده نوعی گرایش به ایمان در او بود .

و ما كان استغفار . . . عن موعده وعدها إياه

برداشت فوق، بر این احتمال است که ضمیر فاعلی مستتر در «وعد» به «أب» و «إياه» به ابراهیم برگردد که در این صورت معنا چنین می شود:

پدر ابراهیم به او وعده داده بود که ایمان خواهد آورد و ابراهیم (ع) بر این اساس برایش استغفار کرد.

6 - وعده ابراهیم (ع) به استغفار برای پدرش ، قبل از یقین به بقای وی بر شرک و به امید متمایل ساختن او به ایمان بود .

إلا

ص: 54

عن موعده .. فلما تبين له أنه عدو لله تبرأ منه

39- ابراهيم (ع) و استغفار برای مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 114 - 13

13 - عدم تأثیر استغفار ابراهيم (ع) برای پدرش به خاطر اصرار وی بر شرک

فلما تبين له أنه عدو لله تبرأ منه

40- ابراهيم (ع) و اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 67 - 10

10 - ابراهيم (ع) بر آيين محمد (صلى الله عليه وآله)

ولكن كان حنيفاً مسلماً

اميرالمؤمنين (ع) درباره «ولكن كان حنيفاً مسلماً» می فرماید: كان على دين محمد (صلى الله عليه وآله).

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 177، ح 60؛ بحار الانوار، ج 12، ص 11، ح 29.

41- ابراهيم (ع) و اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 67 - 4,5

4 - ادعای مسیحیت ابراهيم (ع)، حجت نصارا برای حقانیت خویش در مقابل یهودیان *

يا اهل الكتاب لم تحاجون في ابراهيم .. ما كان ابراهيم يهودياً ولا نصرانياً

5 - موقعیت ممتاز حضرت ابراهيم (ع)، حتی در میان اهل کتاب

ما كان ابراهيم يهودياً ولا نصرانياً

هر یک از یهود و نصارا سعی داشتند ابراهیم (ع) را به خود منتسب نمایند و این، حاکی از موقعیت ممتاز آن حضرت نزد ایشان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 68 - 5

ص: 55

5- یهود و نصارا هر یک مدعی انتساب و پیوند دینی با ابراهیم (ع) بودند .
یا اهل الكتاب لم تحاجون فی ابرهیم . . ان اولی الناس بابرهیم للذین اتبعوه

42- ابراهیم (ع) و بازی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 55 - 5

5- مردم بت پرست ، حضرت ابراهیم (ع) را فردی بازیگر که عقیده آنان رابه شوخی و بازی گرفته است ، می پنداشتند .

أجئتنا بالحق أم أنت من اللّٰعین

43- ابراهیم (ع) و بت پرستان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 47 - 12

12- برخورد ابراهیم (ع) با بت پرستان ، همراه با شکیبایی و سعه صدر بود .

سلم علیک سأستغفر لک ربّی

44- ابراهیم (ع) و بنای کعبه

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 127 - 16، 18، 3، 1

1 - ابراهیم و اسماعیل (ع) ، برپا کنندگان دیوار های کعبه و سازنده آنها

و إذ یرفع ابرهیم القواعد من البیت و اسمعیل

قواعد (جمع قاعده) به معنای پایه هاست و در آیه به مناسبت «البیت» مراد از آن پایه های دیوار می باشد. بالا بردن پایه های دیوار (یرفع ابراهیم القواعد) به معنای ساختن دیوار بر پایه هاست.

3 - ابراهیم (ع) ، بناکننده اصلی کعبه و اسماعیل (ع)

(یاور او بود .

و إذ يرفع إبراهيم القواعد من البيت وإسماعيل

عطف کردن فاعلی بر فاعل دیگر، پس از آوردن فاعل نخست و متعلقات فعل - چنانچه در آیه شریفه این گونه است - می تواند اشاره به تفاوت آن دو فاعل در انجام کار باشد. بنابراین و به مناسبت مورد سخن از ساختن و بنا کردن است، می توان گفت: ابراهیم سازنده اصلی و اسماعیل یاور او بوده است.

16 - از امام صادق (ع) روایت شده است: «... فلما أمر الله عز وجل إبراهيم أن يبني البيت ولم يدر في أي مكان يبنيه فبعث الله جبرئيل فخط له موضع البيت فانزل الله عليه القواعد من الجنة... فبنى إبراهيم البيت ونقل اسماعيل الحجر من ذي طوى فرفعه الى السماء تسعه اذرع...»

... چون خداوند عز و جل ابراهیم(ع) را مأمور بنای کعبه کرد، او نمی دانست که کعبه را در کجا بنا کند. خداوند جبرئیل را فرستاد و او در مکان کعبه، خطی روی زمین کشید. سپس خداوند، پایه های کعبه را از بهشت فرو فرستاد... و ابراهیم(ع) خانه را بنا کرد و اسماعیل(ع) از «ذی طوی» سنگ آورد و ابراهیم(ع) [دیوارهای] خانه را تا نه ذراع بالا آورد...».

18 - از امام صادق (ع) روایت شده که: «... كان البيت دره بيضاء فرفعه الله إلى السماء وبقى أساسه... فأمر الله إبراهيم و اسماعيل أن يبني البيت على القواعد»

ص: 57

.. خانه کعبه چون در سفیدی بود، پس خداوند آن را به آسمان بالا برد و اساس آن باقی ماند... پس خداوند ابراهیم و اسماعیل (ع) را مأمور کرد که خانه کعبه را بر همان پایه های قبلی بنا کنند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 128 - 15

15 - از حضرت علی بن ابی طالب (ع) روایت شده است که : « لما فرغ

ابراهیم من بناء البيت قال : فعلت أی رب فأرنا مناسکنا ، ابرزها لنا ، علّمناها ، فبعث اللّٰه جبرئیل فحجّ به ؛

چون ابراهیم (ع) از ساختن خانه کعبه فارغ گشت، عرض کرد: پروردگارا! من مأموریت خود را انجام دادم، پس شیوه انجام اعمال حج را به ما نشان بده و آن را بر ما آشکار کن و به ما بیاموز. پس خداوند جبرئیل را فرستاد تا به همراهی ابراهیم حج نماید [و به صورت عملی به ابراهیم (ع) نشان دهد].».

45- ابراهیم (ع) و پرندگان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 260 - 27، 29، 16

16 - بازگشت پرندگان ذبح شده به جانب ابراهیم (ع) ، پس از فراخوانی آنها

ثم ادعهنّ یا تینک سعياً

27 - طاووس ، خروس ، کبوتر و کلاغ ، چهار پرنده ای که ابراهیم (ع) برگزید .

فخذ اربعه من الطیر

امام صادق (ع): ... فاخذ ابراهیم الطاووس و الدیک و الحمام و الغراب

ص: 58

تفسیر قمی، ص 91؛ نورالثقلین، ج 1، ص 280، ح 1098.

29 - حضرت ابراهیم (ع)، اجزای مرغان را بر ده کوه قرار داد.

ثم اجعل علی کلّ جبل منهنّ جزءاً

امام صادق (ع): ... و كانت الجبال عشرة.

کافی، ج 8، ص 305، ح 473؛ نورالثقلین، ج 1، ص 280، ح 1097 و 1098.

46- ابراهیم (ع) و جبرئیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 198 - 18

18 - خطاب جبرئیل به حضرت ابراهیم، در عرفات: « اعرف بها مناسکک و اعترف بذنبک » سبب نامگذاری عرفات به این نام

فاذا افضتم من عرفات

امام باقر (ع) و امام صادق (ع): ... فقال « جبرئیل » هذه عرفات، فاعرف بها مناسکک و اعترف بذنبک فسمی عرفات

کافی، ج 4، ص 207، ح 9؛ علل الشرایع، ج 2، ص 436، ح 1، ب 173.

47- ابراهیم (ع) و خطاکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 75 - 1

1- ابراهیم (ع)، پیامبری بردبار که هرگز در مؤاخذه خطاکاران تعجیل نمی کرد.

إن ابرهیم لحلیم

علل الشرايع، ص 550، ح 4، ب 340؛ نورالثقلين، ج 2، ص 384، ح 165.

48- ابراهيم (ع) و خورشيدپرستی

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 78 - 14

14 - عن أبي عبدالله (ع): ...

ص: 59

كشفت الله له (إبراهيم) عن السموات حتى رأى العرش و من عليه و اراه الله ملكوت السموات و الأرض فعند ذلك «قال يا قوم إني بريء مما تشركون» ... .

از امام صادق(ع) روایت شده است: . . . خداوند برای ابراهیم(ع) آسمانها را نمایان کرد تا اینکه عرش و ساکنان آن را مشاهده نمود و خدا ملکوت آسمانها و زمین را به او نمایاند، در این هنگام گفت: «ای قوم من، از آنچه شریک خدا می دانید، بیزارم» ... .

49- ابراهیم(ع) و دروغ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 63 - 6،7

6- «عن الصادق (ع) : واللّه ما فعله کبیرهم و ما کذب إبراهیم ققیل : و کیف ذلک ؟ قال : إنّما قال : فعله کبیرهم هذا إن نطق و إن لم ینطق فلم یفعل کبیرهم هذا شیئاً ؛

از امام صادق(ع) روایت شده: به خدا سوگند بت بزرگ آن کار را نکرده بود و ابراهیم نیز دروغ نگفت. به امام صادق(ع) گفته شد: چگونه این ممکن است [در حالی که ابراهیم گفت این کار را بت بزرگ کرده است؟] امام فرمود: ابراهیم(ع) گفت: اگر بت بزرگ سخن بگوید، این کار را کرده است و اگر سخن نگوید آن بت بزرگ کاری نکرده است».

7- «عن أبی عبد الله (ع) : إنّ الله . . . أحبّ الكذب فی الإصلاح . . . ان إبراهیم (ع) إنّما قال : « بل فعله کبیرهم هذا » إرادة الإصلاح و دلالة علی أنّهم لا یفعلون ؛

ص: 60

ز امام صادق (ع) روایت شده: خداوند ... دروغ گفتن برای اصلاح را دوست دارد ... ابراهیم (ع) هنگامی که گفت: «بل فعله کبیرهم هذا» هدف او اصلاح

و راهنمایی [مردم] بود که آنان [بدانند] بت ها کاری انجام نمی دهند».

50- ابراهیم (ع) و دوران یوسف (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 6 - 19

19- ابراهیم و اسحاق (ع) ، به هنگام شروع داستان یوسف (خواب دیدن ستارگان ، خورشید و ماه) در حال حیات نبودند .

كما أتمها علی أبویک من قبل

برداشت فوق ، از قید «من قبل» استفاده می شود. البته این در صورتی است که «من قبل» قید برای «أبویک» باشد ، نه متعلق به «أتمها».

51- ابراهیم (ع) و ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 75 - 3

3- ابراهیم (ع) ، پیوسته به خداوند توجه داشت و خواسته های خود را از او تقاضا می کرد .

إن إبرهیم . . . منیب

انابه به درگاه خداوند، به معنای رجوع کردن به اوست.

52- ابراهیم (ع) و رؤیت عرش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 78 - 3

3 - بزرگتر بودن خورشید از ماه، بهانه ابراهیم (ع) برای عدول از ماه پرستی و تظاهر به پرستش خورشید

فلما رء الشمس بازغه قال هذا ربی هذا أكبر

53- ابراهیم (ع) و ستارگان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات 37 - 88 - 2

ص: 61

2- حضرت ابراهیم (ع) ، به هنگام فراخوانده شدن برای خروج از شهر ، به منظور تصمیم گیری در این باره به ستارگان نگریست .

فَنظَرَ نَظْرَهُ فِي النُّجُومِ

برداشت یاد شده، بر این اساس مبتنی است که نگاه حضرت ابراهیم(ع) به

ستارگان به معنای حقیقی آن باشد؛ نه کنایه از به تفکر فرورفتن.

54- ابراهیم(ع) و ستاره پرستان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 76 - 6

6 - ابراهیم(ع) در برابر ستاره پرستان، با توجه به پنهان شدن ستارگان، پذیرفتن ربوبیت برای آنها را نامعقول اعلام کرد.

قال هذا ربي فلما أفل قال لا أحب الأفلين

«افول» به معنی پنهان شدن است.

55- ابراهیم(ع) و سلام ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 69 - 4

4- ابراهیم (ع) ، سلام فرشتگان را پاسخ گفت و برای تدارک غذا از حضور آنان بیرون رفت .

قال سلم فما لبث أن جاء بعجل حنيذ

56- ابراهیم(ع) و شرک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 135 - 8

8 - ابراهیم (ع) ، هرگز به شرک گرایش پیدا نکرد و از مشرکان نبود .

و ما كان من المشركين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3-67-7

7- ابراهيم (ع)،

ص: 62

هرگز مشرک نبود .

و ما كان من المشركين

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 120 - 7

7- ابراهيم (ع) ، منزه از شرک و جدا از صف مشرکان بود .

إن إبراهيم .. ولم يك من المشركين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 123 - 6

6- ابراهيم (ع) ، شخصیتی حق گرا و مبرا از شرک و جدا از مرام مشرکان

در همه عمر خویش

ملّه إبراهيم حنيفاً و ما كان من المشركين

57- ابراهيم (ع) و ظلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 124 - 19

19 - ابراهيم (ع) ، از هرگونه ستمکاری مبرا و منزّه بود .

إني جاعلك للناس إماماً .. قال لا ينال عهدى الظلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 59 - 7

7- حضرت ابراهيم (ع) به خاطر شکستن بت ها ، در پندار قومش ظالم و ستمگر بود .

قالوا من فعل هذا بالهتتا إله لمن الظلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 64 - 4

4- بت پرستان قوم ابراهیم، به ظلم خویش و تبرئه ابراهیم (ع)

ص: 63

از آن اعتراف کردند .

فقالوا إنا لكم الظالمون

ضمیر منفصل «أنتم» تأکید برای «کم» است و جمله «إنا لكم أظلمون...» دلالت بر حصر دارد. این حصر از نوع حصر اضافی است؛ یعنی، منحصرأ شما ظالم هستید نه حضرت ابراهیم(ع).

58- ابراهیم(ع) و عذاب قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 76 - 7

7- جر و بحث ابراهیم (ع) با فرشتگان و شفاعت او درباره قوم لوط ، پیش از اطلاع او بر قطعی شدن عذاب آنان بوده است .

يجدلنا في قوم لوط... يا ابراهيم اعرض عن هذا إنه قد جاء أمر ربك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 58 - 5

5- حضرت ابراهیم (ع) از عذاب قوم لوط پیش از نزول آن ، توسط فرشتگان آگاه شده بود .

قال فما خطبكم... قالوا إنا أرسلنا إلى قوم مجرمين

59- ابراهیم(ع) و قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 75 - 4

4- بردباری ابراهیم (ع) و تأسفش بر مشکلات مردم و اعتقاد راسخش به خداوند ، برانگیزنده او به شفاعت درباره قوم لوط

يجدلنا في قوم لوط. إن ابراهيم لحليم أوه منيب

جمله «إن ابراهيم...» بیانگر علت مجادله ابراهیم(ع) درباره قوم لوط و دفاع او از ایشان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 76 - 2

2- فرشتگان از ابراهیم (ع) خواستند تا از شفاعت درباره قوم لوط صرف نظر کند و بر آن اصرار نرزد .

یابرهیم أعرض عن هذا

«هذا» اشاره به «جدالی» است که از «یجادلنا» در آیه قبل استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 32 - 4

4 - حضرت ابراهیم (ع) احتمالاً، از وجود کسانی در میان قوم لوط که رفتار آنان را نداشتند، خبر نداشت .

قال إنّ فیها لوطًا قالوا نحن أعلم بمن فیها

از این که ابراهیم (ع) پس از شنیدن تصمیم ملائکه برای عذاب قوم لوط، تنها، از سرنوشت حضرت لوط (ع) ابراز نگرانی کرد، و ملائکه، در جواب از کسان دیگری هم خبر دادند، نشان دهنده این حقیقت است که آن حضرت، احتمالاً از آن افراد خبر نداشت.

60- ابراهیم (ع) و کافران مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 126 - 20، 4

4 - ابراهیم (ع) ، کفرپیشگان مکه را شایسته بهره مند شدن از روزی های الهی نمی دانست .

و ارزق . . . من ءامن منهم باللّٰه و الیوم الآخر

20 - دلجویی خداوند از ابراهیم (ع) به خاطر اجابت نکردن دعای او علیه کافران مکه

و ارزق . . . من ءامن منهم ... قال و من کفر فأمّته قلیلا ثم أضطره الی عذاب

النار

از هدفهای بیان

ص: 65

اندک بودن متاع دنیا و زمان بهره گیری از آن و نیز بیان فرجام شوم کفرپیشگان پس از رد کردن تقاضای ابراهیم علیه آنان، دلجویی از ابراهیم است.

61- ابراهیم (ع) و کعبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 97 - 4,5

4 - کعبه ، عبادتگاه حضرت ابراهیم (ع) *

فیه آیات بینات مقام ابراهیم

بنابراینکه مراد از «مقام ابراهیم»، مقام عبادت آن حضرت باشد ؛ چنانچه علامه طباطبائی احتمال داده اند.

5 - اهمیّت و ارزشمندی مقام ابراهیم (ع) در کعبه

فیه آیات بینات مقام ابراهیم

62- ابراهیم (ع) و ماه پرستان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 77 - 13

13 - عن الرضا(ع): إن ابراهیم(ع) وقع إلى ثلاثة اصناف . . . صنف يعبد القمر ... «فلما رأى القمر بازغا قال هذا ربي» علی الانکار و الاستخبار ...

از امام رضا(ع) روایت شده است: . . . ابراهیم(ع) با سه گروه برخورد کرد ... گروهی که ماه را می پرستیدند ... «پس آنگاه که ماه را تابان دید»، به عنوان استفهام انکاری گفت: «این پروردگار من است» ...

63- ابراهیم (ع) و ماه پرستی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 78 - 3

3 - بزرگتر بودن خورشید از ماه، بهانه ابراهیم(ع) برای عدول از ماه پرستی و تظاهر به پرستش خورشید

فلما رء الشمس بازغه قال هذا ربي هذا أكبر

64- ابراهيم (ع) و مسيحيان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

2 - آل عمران - 3 - 68 - 4,5,6

ص: 66

4- بیگانگی یهود و نصارا از آیین حضرت ابراهیم (ع) (تسلیم بودن در برابر خدا)

انّ اولی الناس بابرهیم للذین اتبعوه

جمله «ان اولی . . .»، تعریضی است به یهود و نصارا که چنین نیستند.

5- یهود و نصارا هر یک مدعی انتساب و پیوند دینی با ابراهیم (ع) بودند.

یا اهل الکتاب لم تحاجّون فی ابرهیم . . انّ اولی الناس بابرهیم للذین اتبعوه

6- سزاوارترین مردم به انتساب و پیوند دینی به حضرت ابراهیم (ع)، پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنانند؛ نه یهود و نصارا.

ما کان ابرهیم یهودیاً ولا نصرانیاً . . انّ اولی الناس بابرهیم للذین اتبعوه

65- ابراهیم (ع) و مسیحیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 135 - 11

11 - ابراهیم (ع)، نه بر آیین یهود و نه بر آیین نصارا.

قالوا کونوا هوداً أو نصری تهتدوا قل بل مله ابرهیم حنیفاً

66- ابراهیم (ع) و مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 83 - 1،2

1 - ادله و براهین ارائه شده از سوی ابراهیم (ع) در برابر مشرکان، آموخته های خداوند به آن حضرت بود.

و تلک حجتنا ءاتینها ابرهیم

2 - احتجاجهای ابراهیم (ع)، با قوم مشرک خویش، در نهایت اتقان و

متانت و شایسته تأمل و دقت است.

و تلک حجتها ایتینها ابرهیم علی قومه

اضافه شدن کلمه «حجت» به ضمیر متکلم مع الغیر «نا» بیانگر بزرگداشت و عظمت ادله ای است که ابراهیم(ع) در احتجاجهای خویش بدان تمسک جسته است.

67- ابراهیم(ع) و ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 69 - 16، 8، 4

4- ابراهیم (ع) ، سلام فرشتگان را پاسخ گفت و برای تدارک غذا از حضور آنان بیرون رفت .

قال سلم فما لبث أن جاء بعجل حنید

8- ابراهیم (ع) ، در فاصله ای کوتاه پس از آمدن فرشتگان بشارت ، گوساله ای بریان شده برای آنان آورد .

فما لبث أن جاء بعجل حنید

ضمیر در «لبث» به ابراهیم(ع) برمی گردد و «آن جاء» به تقدیر «فی» متعلق به «لبث» است. «عجل» به گوساله نر که بیش از یک ماه نداشته باشد، گفته می شود و «حنید» به معنای بریان شده است. بنابراین «فما لبث ...»؛ یعنی، ابراهیم(ع) در آوردن گوساله ای بریان شده درنگی نکرد.

16- « عن أبي عبدالله (ع) قال : إن الله تعالى بعث أربعة أملاك في إهلاك قوم لوط : جبرئيل و ميكائيل و اسرافيل و كروبييل (ع) فمروا بابراهيم (ع) . . . و كان صاحب أضياف فشوى لهم عجلاً سميناً حتى أنضجه ثم قرّبه إليهم . . . »

از امام صادق(ع) روایت شده است که فرمود: خدای تعالی برای هلاک کردن قوم لوط چهار فرشته فرستاد:

ص: 68

جبرئیل، میکائیل، اسرافیل و کزوبیل. پس بر

ابراهیم گذر کردند و ابراهیم مهمانپذیر و مهمان دوست بود. از این رو گوساله فربه‌ی برایشان بر آتش نهاد تا آن را پخت و نزد آنان آورد
...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 70 - 12، 8، 2

2- خودداری فرشتگان از خوردن غذای ابراهیم (ع)، موجب ناراحتی و ناخوشایندی او شد.

فلما رءآ ایدیهـم لاتصل إلیه نکرهم

8- حضرت ابراهیم (ع) به ماهیت مهمانان خویش (فرشته بودن آنان) تا پیش از معرفی خودشان، پی نبرده بود.

قالوا لاتخف إنا أرسلنا إلی قوم لوط

12- «عن أبي عبد الله (ع) قال: إن الله تعالى بعث أربعة أملاك... فمروا بابراهيم (ع) وهم معتمون فسلموا عليه فلم يعرفهم... فشوى لهم عجلًا سمينًا حتى أنضجته ثم قرّبه إليهم فلما وضعه بين أيديهم رأى أيديهم لاتصل إليه نكرهم وأوجس منهم خيفة فلما رأى ذلك جبرئيل حسر العمامه عن وجهه وعن رأسه فعرفه ابراهيم (ع) فقال أنت هو؟ فقال: نعم...»؛

از امام صادق (ع) روایت شده است که فرمود: خدای تعالی چهار فرشته فرستاد آنان بر ابراهیم گذر کردند در حالی که دارای عمامه بودند [سر و صورت خود را با عمامه پوشانده بودند] پس بر او سلام کردند، او آنان را

نشناخت. .. آن گاه برایشان گوساله فربه‌ی بر آتش نهاد تا

ص: 69

آن را پخت و نزد آنان آورد و هنگامی که ابراهیم(ع) دید دست فرشتگان به آن گوساله بریان نمی رسد، آنان را شناخت و در دل احساس ترس نمود، چون جبرئیل چنین دید، عمامه را از سر و صورت خود کنار زد. پس ابراهیم او را شناخت و گفت: تو همانی گفت: آری».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 74 - 3,5

3- ابراهیم (ع) ، پس از پی بردن به هدف فرشتگان (نابودسازی قوم لوط) ، با آنان به چون و چرا و جر و بحث پرداخت .

یجدلنا فی قوم لوط

جمله «قد جاء أمر ربک» در آیه 76 می تواند قرینه ای بر این باشد که مراد از «یجدلنا»، «یجدل رسلنا» باشد.

5- جدال و چون و چرای ابراهیم (ع) درباره قوم لوط ، پس از برطرف شدن ترس او و دریافت بشارت (فرزنددار شدن) بود .

فلما ذهب عن إبرهیم الروح و جاءته البشری یجدلنا فی قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 54 - 4

4- ابراهیم (ع) پس از دریافت خبر فرزنددار شدنش از فرشتگان ، خواستار

توضیح و اطلاعات بیشتری از آنان شد .

فبم تبشرون

برداشت فوق بر این اساس است که «با» در «فبم» برای ملابست باشد و استفهام در جمله «فبم تبشرون» سؤال از چگونگی تحقق چنین

بشارتی (فرزنددار

ص: 70

شدن) باشد و نه تردید و سؤال از اصل فرزندان شدن.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 57 - 1

1- ابراهیم (ع) پس از شناخت مهمانانش (فرشتگان) از مأموریت اصلی و مهم آنان جويا شد .

قال فما خطبکم أيها المرسلون

«خطب» به معنای امر مهم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 58 - 1

1- در پی جويا شدن ابراهیم (ع) از مأموریت اصلی مأموران الهی (فرشتگان) آنان هلاکت قوم تبهکار (قوم لوط) را مأموریت اصلی خویش معرفی کردند .

قال فما خطبکم أيها المرسلون . قالوا إنا أرسلنا إلى قوم مجرمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 31 - 1

1 - فرستادگان خداوند برای یاری لوط (ع) ، ابتدا ، نزد ابراهیم (ع) رفتند و مأموریت خود را به او اعلام کردند .

قال رب انصرنی . . . و لَمَّا جَاءت رسلنا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى قَالُوا إِنَّا مَهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ

68- ابراهیم(ع) و هدایت ناپذیران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 114 - 17

17 - ابراهیم (ع) دارای رحمت فراوان نسبت به مردم و متأسف از هدایت ناپذیری مشرکان

إن إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّهٌ حَلِيمٌ

یکی دیگر از

معانی که اهل لغت برای «أواه» نوشته اند، رقت و رحمت است. یعنی ابراهیم (ع) بسیار رقیق القلب و نسبت به مردم، بسیار مهربان بود. برداشت فوق بر این اساس است که جمله «إن ابراهیم لأواه» بیانگر علت وعده ابراهیم (ع) به آزر باشد؛ یعنی، شدت رحمت ابراهیم (ع) سبب گردید، برای جذب آزر به ایمان، وعده استغفار به وی بدهد.

69- ابراهیم (ع) و هلاکت قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 74 - 3

3- ابراهیم (ع)، پس از پی بردن به هدف فرشتگان (نابودسازی قوم لوط)، با آنان به چون و چرا و جر و بحث پرداخت.

یجدلنا فی قوم لوط

جمله «قد جاء امر ربک» در آیه 76 می تواند قرینه ای بر این باشد که مراد از «یجدلنا»، «یجدل رسلنا» باشد.

70- ابراهیم (ع) و یعقوب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 6 - 17

17- ابراهیم و اسحاق (ع)، پدران یعقوب و یوسف (ع) بودند.

علی أبویک من قبل ابرهیم و اسحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 72 - 4

4- تولد یعقوب (ع)، در زمان حیات ابراهیم (ع) بود.

و وهبنا له اسحق و یعقوب

یعقوب (ع) فرزند اسحاق و نوه ابراهیم (ع) است؛ ولی از آن جا که خداوند نام یعقوب را همراه با

اسحاق ذکر فرمود و هر دورا به عنوان موهبت خود به ابراهیم یادآور شد، می رساند که یعقوب(ع) در زمان حیات ابراهیم(ع) تولد یافته بود.

71- ابراهیم(ع) و یوسف(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 6 - 17

17- ابراهیم و اسحاق (ع) ، پدران یعقوب و یوسف (ع) بودند .

علی أبویک من قبل إبرهیم و إسحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 38 - 1

1- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ، پدران و اجداد یوسف (ع) بودند .

واتبعت مله ءاباءى إبرهیم و إسحق و یعقوب

72- ابراهیم(ع) و یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 68 - 4,5,6

4- بیگانگی یهود و نصارا از آیین حضرت ابراهیم(ع) (تسلیم بودن در برابر خدا)

انّ اولی الناس بابرهیم للذین اتّبعوه

جمله «ان اولی . . .»، تعریضی است به یهود و نصارا که چنین نیستند.

5- یهود و نصارا هر یک مدعی انتساب و پیوند دینی با ابراهیم(ع) بودند .

یا اهل الکتاب لم تحاجّون فی ابرهیم . . . انّ اولی الناس بابرهیم للذین اتّبعوه

6- سزاوارترین مردم به انتساب و پیوند دینی به حضرت ابراهیم(ع) ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنانند ؛ نه یهود و

نصارا .

ما كان ابرهيم يهودياً ولا نصرانياً . .. انّ اولى الناس بابرهيم للذين اتبعوه

73- ابراهيم (ع) و يهوديت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

1 - بقره - 2 - 135 - 11

11 - ابراهيم (ع) ، نه بر آيين يهود و نه بر آيين نصارا .

قالوا كونوا هوداً أو نصرى تهتدوا قل بل مله ابرهيم حنيفاً

74- ابراهيم (ع) هنگام استماع آيات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - مريم - 19 - 58 - 16

16- زكريا ، يحيى ، مريم (س) ، عيسى ، ابراهيم ، اسحق ، يعقوب ، موسى ، هارون ، اسماعيل ، و ادريس (ع) ، هنگام شنیدن آيات الهى به سجده مى افتادند و در حال سجود اشك مى ريختند .

أولئك . .. إذا تتلى عليهم آيات الرحمن خرّوا سجّداً و بكيّاً

75- ابراهيم (ع) هنگام بشارت ملائكه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - هود - 11 - 72 - 1

1- ابراهيم (ع) و همسرش ساره ، هنگام بشارت فرشتگان به تولد اسحاق و

يعقوب ، پير و كهنسال بودند .

قالت يويلتى ءألد و أنا عجوز و هذا بعلى شيخاً

76- ابراهيم (ع) هنگام عذاب قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10- زمان نزول عذاب قوم لوط در سن پیری و کهنسالی ابراهیم (ع) بوده است .

و هذا بعلي شيخاً .

ص: 74

.. یا برهیم اعرض عن هذا إنه قد جاء أمر ربك

77- ابراهیم (ع) هنگام ولادت یعقوب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 49 - 6

6- تولد یعقوب در زمان حیات حضرت ابراهیم (ع) بوده است .

و هبنا له إسحق و یعقوب

بر حسب ظاهر، صدق هبه زمانی است که دریافت کننده در قید حیات باشد.

با توجه به این که یعقوب نیز در این آیه موهبت به ابراهیم (ع) دانسته شده، چنین برمی آید که او نیز در زمان حیات ابراهیم متولد شده باشد.

78- اتقان احتجاج ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 83 - 2

2- احتجاجهای ابراهیم (ع)، با قوم مشرک خویش، در نهایت اتقان و متانت و شایسته تأمل و دقت است.

و تلک حجتنا ءاتینها إبرهیم علی قومه

اضافه شدن کلمه «حجت» به ضمیر متکلم مع الغیر «نا» بیانگر بزرگداشت و عظمت ادله ای است که ابراهیم (ع) در احتجاجهای خویش بدان تمسک جسته است.

79- اتمام نعمت بر ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 6 - 15، 13

13- ابراهیم و اسحاق (ع) از نعمت کامل و تمام الهی برخوردار بودند .

كما أتمها علی أبویک من قبل إبرهیم و إسحق

15- یوسف (ع) آگاه به بهره مندی ابراهیم و اسحاق (ع) از نعمت های کامل الهی

كما أتمها على أبيك من قبل

80- اجابت دعای ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 126 - 12

ص: 75

12 - خداوند ، دعای حضرت ابراهیم (ع) (شهر شدن سرزمین مکه و امنیت و رفاه مؤمنان آن) را مستجاب کرد .

رب اجعل .. قال و من كفر فأمتهه قليلا

ابراهیم، در دعای خویش اشاره به این داشت که: خداوند، کافران مکه را از روزیهای خویش محروم سازد. جمله «و من كفر فأمتهه» (ولی آن کس که کافر شود او را بهره ای اندک خواهم داد) پاسخ منفی خداوند به این تقاضای ابراهیم است. رد بخشی از یک درخواست، حکایت از اجابت دیگر درخواستها دارد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 48 - 15

15- ابراهیم (ع) ، به مستجاب شدن دعاهایش به درگاه خداوند امیدوار بود .

عسی ألا أكون بدعاء ربّي شقيًا

«شقاء» نقطه مقابل سعادت است و به معنای سختی و زحمت نیز می آید و «باء» در «بدعاء ربّي» سببیه است. ابراهیم با جمله «عسی ...» اظهار امیدواری کرد که دعای او رد نشود بلکه اجابت شده و اسباب سعادت مندیش را فراهم سازد و در حل مشکلات او را یاری دهد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 101 - 2

2- دعای ابراهیم (ع) برای فرزنددار شدن ، مورد استجابت پروردگار قرار گرفت .

ربّ هب لی من

ص: 76

81- احتجاج ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 258 - 19، 17، 10، 4، 1

1 - محاجّه و ستیز نمرود (شاه بابل) با ابراهیم (ع)، درباره ربوبیت الهی

الم تر الى الذی حاجّ ابرهیم فی ربّه ان اتیه الله الملك

کلمه «حاجّ» از مصدر محاجّه به معنای ارائه برهان و دلیل است در مقابل حجّت و دلیل خصم و خالی از معنای مخاصمه و مجادله نیست. بنابراینچه مورّخین نوشته اند و نیز روایات دلالت دارد، پادشاه معاصر حضرت ابراهیم (ع)، نمرود (از سلاطین بابل) بوده است.

4 - دعوت خداوند به دقّت در محاجّه نمرود با ابراهیم (ع)

الم تر الى الذی حاجّ ابرهیم

10 - استدلال ابراهیم (ع) به امامت (میراندن) و احیاء (زنده کردن) پروردگار، بر وحدانیت و ربوبیت وی

اذ قال ابرهیم ربّی الذی یحیی و یمیت

17 - ثابت شدن توحید ربوبی خداوند بر نمرود، پس از بیان دلایل روشن توسط ابراهیم (ع)

اذ قال ابرهیم ربّی . . . فبهت الذی کفر

19 - درخواست ابراهیم (ع) از نمرود بر تغییر در نظام عالم (آوردن خورشید از مغرب)، برای اثبات مدّعی ربوبیتش

فأت بها من المغرب

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 66 - 3

3 - سرزنش اهل کتاب)

علمای یهود و نصارا) به خاطر محاجّه و انتساب ناآگاهانه ابراهیم (ع) به یهودیت و نصرانیت

فلم تحاجّون فیما لیس لکم به علم

آنچه یهودیان و نصارا بدان علم نداشتند و درباره آن احتجاج می کردند، انتساب ابراهیم به یهودیت و نصرانیت بوده و لذا به خاطر آن، سرزنش شدند.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 74 - 6

6 - تلاش ابراهیم(ع) با استفاده از احتجاج و اعتراض برای بازداشتن آزر از بت پرستی

و إذ قال إبرهیم لأبیه ءأزر أتتخذ أصناما ءالهه

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 76 - 2,6

2 - ابراهیم(ع) با تظاهر به ستاره پرستی و استدلال جدلی به ابطال عقیده شرک قوم خود پرداخت.

فلما جن علیه الیل رءا کوکبا قال هذا ربی

جمله «فلما جن» تصریح بر «کذلک نری . . .» است. یعنی نتیجه ارائه ملکوت به ابراهیم(ع) آن شد که او بدین صورت به مبارزه با شرک پردازد.

بنابراین سخن ابراهیم(ع) تنها از سر مجادله و به برای ابطال باطل بوده است.

6 - ابراهیم(ع) در برابر ستاره پرستان، با توجه به پنهان شدن ستارگان، پذیرفتن ربوبیت برای آنها را نامعقول اعلام کرد.

قال هذا ربی فلما أفل قال لا أحب الأفلین

«افول» به معنی پنهان شدن است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 77 - 2,3

ص: 78

2 - ابراهیم(ع) در مقام مجادله با تظاهر به ماه پرستی به ابطال آن پرداخت.

فلما رء القمر بازغا قال هذا ربي فلما أفل

3 - تظاهر ابراهیم(ع) به ماه پرستی و مجادله با ماه پرستان به هنگام تابندگی آن بوده است.

فلما رء القمر بازغا قال هذا ربي

«بزوغ» به معنای طلوع و تابش است. (لسان العرب). راغب نیز در ماده «بزغ» و در شرح آیه مورد بحث گوید: «ای طالعا منتشر الضوء». بنابراین سخن ابراهیم(ع) با ماه پرستان در اوایل و یا اواخر ماه نبوده، بلکه به هنگام تابش آن بوده است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 78 - 2

2 - ابراهیم(ع) در مقام مجادله و برای ابطال عقاید شرک آمیز قوم خویش تظاهر به خورشیدپرستی کرد.

فلما رء الشمس بازغه قال هذا ربي

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 79 - 1

1 - ابراهیم(ع) در پی مجادله با مردم و ابطال باورهای شرک آلود آنان، بر یگانه پرستی خویش تأکید کرد.

فلما أفل... إني وجهت وجهي للذي فطر السموت

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 80 - 2, 5, 9

2 - تعصب و پافشاری قوم ابراهیم بر عقیده شرک خویش، علی رغم استدلالهای آن حضرت بر بطلان آن

و حاجه

قومه قال أتحنجونى فى الله

5- استدلالهای ابراهیم(ع) بر ابطال شرک و پرستش بتها و اجرام آسمانی به هدایت خداوند بود.

أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا... قَالَ لِأَحِبِّ الْأَفْلِينَ... وَقَدْ هَدِينِ

9- قوم ابراهیم در مقابله با ادله توحیدی آن حضرت، او را به آسیب دیدن از جانب بتها بیم دادند.

و لا أخاف ما تشركون به

جمله «لا أخاف» - که پاسخ حضرت ابراهیم(ع) به تهدید مشرکان است - قرینه بر وقوع تهدید از جانب آنهاست.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 42 - 1

1- حضرت ابراهیم (ع)، به خاطر بت پرستی آزر با او به بحث و گفت وگو پرداخت .

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا

چنانچه در سوره انعام آمده است، نام مخاطب ابراهیم(ع) «آزر» بوده است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 43 - 5

5- ابراهیم (ع)، پیش از مناظره اش با آزر، موحدی هدایت یافته و آگاه بود .

يَأْتِ إِتَى قَدْ جَاءَنِ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبَعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 65 - 6

6- بت پرستان، استدلال های ابراهیم (ع) بر بطلان شرک را نادرست انگاشته

و او را به خاطر شکستن بت ها مجرم دانستند .

فسلوهم إن كانوا ينطقون .. ثم نكسوا علی رؤوسهم لقد علمت ما هؤلاء

ینطقون

جمله «لقد علمت ما هؤلاء ینطقون» پاسخ مشرکان به کلام ابراهیم(ع) (فسئلوهم إن كانوا ینطقون) است؛ یعنی، تو می دانی که بت ها از سخن گفتن عاجزاند، پس چرا ما را به سؤال کردن از بت ها حواله می دهی. لابد سؤال تو برای فرار از اتهام بت شکنی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 68 - 3

3- در ماندگی و ناتوانی قوم ابراهیم ، از مقابله با منطق ابراهیم (ع)

قال أفتعبدون من دون الله ما لا ینفعکم .. قالوا حرّقوه وانصروا الهتکم

بت پرستان در برابر سخنان منطقی و مواضع به حق حضرت ابراهیم(ع)، متوسل به زور و تهدید شدند. از این نکته می توان برداشت یاد شده را استفاده کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 97 - 3

3- ناتوانی مشرکان از مقابله با منطق و استدلال ابراهیم (ع) بر بطلان شرک و بت پرستی

فی الجحیم

تصمیم مشرکان بر نابودی ابراهیم(ع) با سوزاندن آن حضرت - پس از شنیدن سخن منطقی و خردبرانگیزش - گویای برداشت یاد شده است.

82- احترام ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 37 - 5

ص: 81

5- احترام و موقعیت حضرت ابراهیم (ع)، نزد مشرکان صدر اسلام

أم لم ینبأ.. و ابرهیم الذی وفی

تویخ شدن مردم عصر نزول، به خاطر توجه نکردن به پیام آسمانی ابراهیم(ع)، نشانگر آن است که آن حضرت در میان آنان موقعیت ویژه ای داشت.

83- احترام به ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 102 - 21

21- اظهار علاقه و محبت ابراهیم (ع) نسبت به فرزندش (اسماعیل) و احترام و اظهار تعلق اسماعیل (ع) نسبت به پدر

بینی ائی اری فی المنام .. یأبت افعل ما تؤمر

برداشت یاد شده از تعبیر «یابنی» (پسرک من) و «یا اُبت» (پدر من) به دست می آید.

84- احترام مهمانان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 24 - 3

3- اکرام و اجلال ابراهیم (ع) نسبت به میهمانان خویش

ضیف ابرهیم المکرمین

واژه «مکرمین» (اسم مفعول) بیانگر این معنا است که ابراهیم(ع)، نسبت به آنان اکرام کرده بود؛ نه این که با صرف نظر از عمل ابراهیم(ع) آیه شریفه در مقام بیان مقام و جلالت میهمانان وی باشد.

85- احسان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 105 - 7

7- ابراهیم (ع) و فرزندش اسماعیل، از محسنان اند.

قد صدقت الرءیا انا کذلک نجزی المحسنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 124 - 2

2- قانون تعطیلی روز شنبه حکمی علیه یهودیان ، به جرم اختلافشان درباره دین توحیدی ابراهیم (ع) بود .

إنما جعل السبت على الذين اختلفوا فيه

آیه شریفه، پاسخی است از این سؤال که: در دین ابراهیم(ع) و ادیان پس از آن حضرت، روز جمعه به عنوان روز تعطیل تعیین شده بود، پس چرا در دین یهود روز شنبه اعلان شد؟ پاسخ این است که: این حکم مختص به یهودیان بود که به جرم اختلافشان در دین ابراهیم(ع) وضع گردید. گفتنی است ضمیر «فیه» به حضرت ابراهیم(ع) با تقدیر مضاف؛ یعنی، ملته باز می گردد.

87- اخراج ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 46 - 4,6

4- آزر ، با سوگند بر سنگسار کردن ابراهیم (ع) ، در صورت ادامه مبارزه با بت پرستی ، او را برای مدتی طولانی از خانه اش بیرون کرد .

واهجرنی ملیاً

«ملیاً» به معنای مدت طولانی است (لسان العرب).

6- آزر با تهدید ابراهیم (ع) به سنگسار کردن و نیز دور ساختن او از خود ، در صدد تحمیل عقیده خویش بر ابراهیم (ع) و بازداشتن او از توحید بود .

لئن لم تنته لأرجمتک واهجرنی ملیاً

88- اخلاص ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 127 - 8

8 - توجه و خلوص کامل ابراهیم

ص: 83

و اسماعیل (ع) به خداوند، هنگام ساختن کعبه

و إذ یرفع ابرهیم القواعد من البیت و اسمعیل ربنا تقبل منا

سیاق جمله فوق مقتضی این است که «ربنا تقبل منا» با کلمه ای همانند «قالا» آورده شود. حذف این کلمه اشاره به این نکته دارد که: توجه ابراهیم و

اسماعیل (ع) به خداوند هنگام بنای کعبه، چنان بود که گویا از مرحله سخن گذشته و به یک حالت و صفت برای آنان تبدیل شده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 130 - 10، 9

9 - ابراهیم (ع) از بندگان خالص خداوند

و لقد اصطفینہ فی الدنیا

«اصطفاء» به معنای گزینش کردن صفوه (خالص و نیکوی) هر چیزی است.

10 - اخلاص ابراهیم (ع) و گزینشش از سوی خداوند و نیز شایستگی او برای ملحق شدن به صالحان سرای آخرت، دلیل های لزوم پیروی از آیین اوست.

و من یرغب .. لقد اصطفینہ فی الدنیا و إنه فی الآخره لمن الصالحین

جمله های «لقد اصطفیناه» و «إنه فی الآخره ..» به منزله دلیلی برای «و من یرغب ...» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 67 - 9

9 - خلوص ابراهیم (ع) و پیراستگی وی از پرستش بتها

و لکن کان حنیفاً مسلماً

خالصاً مخلصاً لیس فیہ شیء من عباده

کافی، ج 2، ص 15، ح 1؛ نورالثقلین، ج 1، ص 352، ح 179.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 120 - 4

4- عبادت های مستمر و خالصانه و دوری از افراط و تفریط و کج روی، از ویژگی های مهم حضرت ابراهیم (ع)

إن إبرهیم . . . قانتاً لله حنیفاً

برداشت فوق مبتنی بر دو نکته است: 1- «قنوت» به معنای استمرار اطاعت خالصانه است. 2- «الحنف» به معنای میل از گمراهی به سوی هدایت و درستی است (مفردات راغب) و در آن معنای دوری از افراط و تفریط و گرایش به حد وسط و اعتدال نهفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 73 - 15

15- عبادت و بندگی مداوم و مخلصانه، از اوصاف حضرت ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)

و كانوا لنا عبدین

فعل «کون» - که مفید استقرار وصف است - بیانگر دائمی بودن عبادت ابراهیم (ع) است و تقدم جار و مجرور (لنا)، نشانگر انحصار عبادت آنان، برای خداوند متعال است که از آن به خالصانه بودن یاد می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 106 - 2

2- آشکار شدن درجه ایمان و خلوص ابراهیم (ع) و اسماعیل (ع) در جریان قربانی

إنّ هذا

ص: 85

برداشت یاد شده از آن جا است که آزمایش مؤمنان برای نمایاندن درجه ایمان و اخلاص آنان است و ابراهیم(ع) و اسماعیل(ع) با سربلند بیرون آمدن از این آزمایش بزرگ الهی، خلوص خود را در بلندترین مرتبه نشان دادند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 46 - 2

2- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) از هرگونه آلودگی های مادی و متضاد با آخرت اندیشی پاک و منزّه بود .

إِنَّا أَخْلَصْنَهُمْ بِخَالِصَةِ ذِكْرِي الدار

89- اخلاق ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 84 - 2

2- ابراهیم (ع) ، برخوردار از قلبی سالم و پاک از آفت ها و امراض روحی ، اخلاقی و شخصیتی

إِذْ جَاء رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

«سلیم» صفت مشبّهه و مشتق از «سلامت» (پاکی از امراض دردها و آفت ها) است. توصیف قلب به «سلیم» بودن، اشاره به انواع امراض و آفت های روحی، اخلاقی و شخصیتی دارد.

90- ادب ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 36 - 14

14- ادب والا و عالمانه حضرت ابراهیم (ع) در سخن گفتن با خداوند متعال

و من عصیانی فإنيك غفور رحيم

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) تکلیف مخالفان خود را به خدا واگذاشته است استفاده می شود که عصیان از فرمان آن حضرت در حقیقت عصیان از امر

خداست، پس حق تعیین تکلیف بندگان هم با اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 80 - 4

4 - نسبت ندادن شرور، به خداوند و انتساب رحمت ها و نعمت ها، به او ادب حضرت ابراهیم نسبت به خداوند

و إذا مرضت فهو يشفين

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که ابراهیم(ع) مریضی را به خود و شفا را به خدا نسبت داده است.

91- اذکار ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 37 - 8

8 - « عن أبي حمزة عن أبي جعفر (ع) قال قلت له : ما عني بقوله « وإبراهيم الذي وقى » قال كلمات بالغ فيهنّ ، قلت : و ما هنّ قال كان إذا أصبح قال : أصبحت وربّي محموداً ، أصبحت لا أشرك بالله شيئاً ولا أدعوا إلهاً ولا اتخذ من دونه وليّاً - ثلاثاً - وإذا أمسى قال ها ثلاثاً ، قال : فأنزل الله عزّ وجلّ في كتابه « وإبراهيم الذي وقى » . . . » ;

ابی حمزه گوید: به امام باقر(ع) عرض کردم: خداوند از این سخن «و ابراهیم الذی وقی» چه قصد کرده است؟ فرمود: کلماتی بود که ابراهیم(ع) مکرر آنها

را می خواند. عرض کردم: آن کلمات چه بود؟ فرمود: چون وارد صبح می شد، می گفت: «أصبحت وربّي محموداً...» و این کلمات را [صبحگاهان] سه بار تکرار می کرد و چون

ص: 87

وارد شب می شد، سه بار همان کلمات را می گفت. امام فرمود: پس خداوند در کتاب خود نازل فرمود: «و ابراهیم الذی وُفّی».

92- اذیت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 71 - 3

3- حضرت لوط (ع)، هم چون حضرت ابراهیم (ع) در معرض آزار و اذیت مردم خود قرار داشت .

و نَجِّينَهُ و لوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا

کاربرد یکسان واژه نجات در باره حضرت ابراهیم و لوط(ع) بیانگر برداشت بالا- است؛ زیرا نجات در جایی به کار می رود که خطر و ضرری پیش روی باشد.

93- ارائه ملکوت به ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 75 - 8،9،4،3،1

1 - خداوند سلطنت و مالکیت خویش (ملکوت) بر آسمانها و زمین را به ابراهیم(ع) نمایاند.

و كذلك نرى ابراهيم ملكوت السموات والارض

«ملکوت» به معنای «ملک» است؛ اگر چه تأکید بیشتری در معنا دارد. مراد از ملکوت در آیه شریفه وجود اشیا از جهت انتسابشان به خداوند و مشاهده ملکوت، رؤیت موجودات با این کیفیت است. برای توضیح بیشتر به تفسیر المیزان مراجعه شود.

3 - ابراهیم(ع) به دلیل مشاهده ملکوت آسمانها و زمین بت پرستی را گمراهی آشکاری می دید.

إني أرىك وقومك في ضلل مبين. و كذلك نرى ابراهيم

جمله «و كذلك نرى» احتمالاً در صدد بیان سبب و زمینه گفته های ابراهیم(ع) در آیه قبل است.

4 - ورود ابراهیم(ع)

در زمره اهل یقین، برجسته ترین هدف نمایاندن ملکوت (سلطنت و مالکیت خداوند) آسمانها و زمین به او بوده است.

و كذلك نرى إبراهيم ملكوت السموت و الأرض و ليكون من الموقنين

جمله «و ليكون . . .» عطف بر محذوف است. یعنی ارائه ملکوت به

ابراهیم(ع) برای مقاصدی بوده و از آن جمله اینکه وی از اهل یقین باشد. بیان این هدف از میان اهداف دیگر، نشانه برجسته بودن و اهمیت آن است.

8 - عن أبي جعفر(ع): «و كذلك نرى إبراهيم ملكوت السماوات و الأرض» قال: اعطى بصره من القوه ما نفذ السموات فرأى ما فيها و رأى العرش و ما فوقه و رأى ما فى الأرض و ما تحتها.

امام باقر(ع) درباره «و كذلك نرى . . .» فرمود: خداوند چنان قوتی به بینایی و بصیرت ابراهیم(ع) داد که آسمانها و آنچه در آنها بود، مشاهده کرد و عرش و مافوق آن و زمین و آنچه را زیر آن بود دید.

9 - عن أبي عبدالله(ع): . . . نظر (ابراهیم) إلى الزهره فى السماء فقال: «هذا ربي» فلما افلت . . . قال: «لا احب الآفلين» فلما نظر إلى المشرق رأى و قدر طلع القمر قال: «هذا ربي» . . . فلما تحرك و زال قال: «لئن لم يهدنى ربي لأكونن من القوم الضالين» فلما اصبح و طلعت الشمس . . . قال: «هذا ربي» . . . فلما تحركت و زالت كشف الله له عن السموات حتى رأى العرش و من عليه و اراه الله ملكوت السماوات و الأرض . . .

از امام صادق(ع) روایت شده است: . . . ابراهیم(ع) به ستاره زهره در آسمان نظر

افکنند و گفت: «این پروردگار من است» و هنگامی که غروب کرد ... گفت: «غروب کنندگان را دوست ندارم» و هنگامی که به مشرق نگرست ماه را در حال بر آمدن دید گفت: «این پروردگار من است» ... چون به حرکت درآمد و محو شد، گفت: «اگر پروردگار مرا هدایت نکند حتماً از

گمراهان خواهم بود.» چون صبح شد و خورشید بر آمد ... گفت: «این پروردگار من است» ... وقتی که به حرکت درآمد و محو شد، خداوند برای او آسمانها را نمایان کرد تا اینکه عرش و ساکنان آن را مشاهده نمود و خدا ملکوت آسمانها و زمین را به او نمایاند ...

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 78 - 14

14 - عن أبي عبدالله(ع): .. كشف الله له (إبراهيم) عن السموات حتى رأى العرش و من عليه و اراه الله ملكوت السموات و الأرض فعند ذلك «قال يا قوم إني برىء مما تشركون» ...

از امام صادق(ع) روایت شده است: .. خداوند برای ابراهیم(ع) آسمانها را نمایان کرد تا اینکه عرش و ساکنان آن را مشاهده نمود و خدا ملکوت آسمانها و زمین را به او نمایاند، در این هنگام گفت: «ای قوم من، از آنچه شریک خدا می دانید، بیزارم» ...

94- استجاب دعای ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 39 - 12

12- اسحاق و اسماعیل (ع) ، ثمره استجاب دعای حضرت ابراهیم (ع)

ص: 90

الحمد لله الذي وهب لي على الكبر إسماعيل وإسحق إن ربّي لسميع الدعاء

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

9 - ابراهيم - 14 - 40 - 7

7- حضرت ابراهيم (ع) از خداوند ملتمسانه خواستار استجابت دعایش برای اقامه نماز شد .

ربّنا و تقبل دعاء

95- استعداد ابراهيم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

11 - انبياء - 21 - 51 - 6,7

6- خداوند از پیش بر شایستگی ها و استعداد های ابراهيم (ع) آگاه بود .

و لقد آتينا إبراهيم رشده من قبل و کنا به علمین

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که جمله «و کنا به عالمین» حالیه باشد و ضمیر «به» به ابراهيم برگردد. بر این اساس پیام آیه شریفه مانند آیه (...اللّه أعلم حیث یجعل رسالته...) (انعام(6) 124) خواهد بود.

7- برخوردار شدن ابراهيم (ع) از رشد و کمال ویژه در پرتو عنایت الهی ،

بر اساس لیاقت ها و شایستگی های خود آن حضرت بوده است .

و لقد آتينا إبراهيم رشده من قبل

اضافه «رشد» به ضمیر، اضافه مصدر به مفعول خود است و نیز از نوع اضافه لامیه و افاده کننده اختصاص می باشد؛ یعنی، ما به ابراهيم (ع) رشد شایسته او و مخصوص شأن و منزلت والای او داده ایم.

96- استغفار ابراهيم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

9 - ابراهيم - 14 - 41 - 1

1- حضرت ابراهيم (ع)

(از خداوند خواستار آمرزش خود ، پدر و مادرش و مؤمنان در روز برپایی قیامت شد .

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 47 - 3

3- حضرت ابراهیم (ع) پس از پایان گفتگو با آزر ، به او وعده داد که آمرزش گناه شرک او را به زودی از خداوند خواهد خواست .

قال سلم عليك سأستغفر لك ربّي

ابراهیم(ع) به قرینه «أخاف» در آیات قبل، آزر را مشرکی که قابل بخشش نباشد و به تعبیر برخی آیات «دشمن خدا» نمی دانست؛ بنابراین به بخشش گناه شرک او امیدوار بود، لذا نه عذاب او را قطعی دانست و نه به او وعده مغفرت حتمی داد، بلکه با اطمینان به مهرورزی خداوند به او، اظهار امیدواری کرد که استغفارش تأثیر بخشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 86 - 1

1 - طلب آمرزش ابراهیم (ع) از درگاه خداوند ، برای پدرش

و اغفر لأبي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 5 - 5

5 - آمرزش خواهی ابراهیم (ع) و همگامان آن حضرت برای خویش ، از پروردگارش

و اغفر لنا ربنا

استغفار پیروان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 5 - 5

5- آمرزش خواهی ابراهیم (ع) و همگامان آن حضرت برای خویش، از پروردگارشان

و اغفرلنا ربنا

استقامت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 48 - 7

7- ثبات قدم و پایداری حضرت ابراهیم (ع) در راه توحید

و أعتزلکم .. و ادعوا ربی

تصمیم ابراهیم(ع) بر هجرت، برای رفع موانع یکتاپرستی، حاکی از پایداری او بر توحید است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 111 - 7

7 - حضرت ابراهیم (ع) ، اسوه و الگوی مقاومت و شکیبایی در برابر دشمنان و مخالفان دعوت الهی

وإن من شیعتہ لإبرہیم .. قالوا ابنوا له نبیناً فآلقوه فی الجحیم ... إنہ من

بیان داستان ابراهیم(ع) برای پیامبراسلام وایمان آوردندگان به آن حضرت در مکه، می تواند برای ارائه الگو در مسیر دعوت الهی باشد.

97- استمداد مشرکان دوران ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 72 - 5

5- روی آوری مشرکان عصر ابراهیم (ع) به بت ها ، برای ابراز درخواست ها و حل مشکلات خویش

قال هل یسمعونکم إذ تدعون

98- استهزاهای ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 91 - 2

از سوی ابراهیم (ع)، با توجه به ناتوانی آنان از خوردن بود.

فراغ إلى الهتهم فقال ألا تأكلون

استفهام در «ألا تأكلون» برای استهزا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 92 - 1,2

1 - استهزای معبود های مشرکان از سوی ابراهیم (ع)، با توجه به ناتوانی آنها از سخن و گفتگو

ما لكم لاتنطقون

2 - گفتگوی طعن آمیز ابراهیم (ع)، با معبود های مشرکان در بتکده

فقال ألا تأكلون . ما لكم لاتنطقون

99- اسحاق(ع) و دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 38 - 5

5- اسحاق و یعقوب (ع)، پیامبرانی پیرو شریعت پدرشان ابراهیم (ع)

واتبعت مله اباى ابراهيم و اسحق و يعقوب

100- اسکان نسل ابراهیم(ع) در مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 37 - 18, 2, 1

1- حضرت ابراهیم (ع) برخی از ذریه (نسل و فرزندان) خود را در نزدیکی خانه خدا اسکان داد.

ربنا اِنى اُسكنت من ذرّيتى بواد غير ذى زرع عند بيتك المحرّم

2- محل سکونت ذریه حضرت ابراهیم (ع) در مکه در نزدیکی خانه خدا، غیر قابل کشت و زرع بود.

ربنا اِنى اُسكنت من ذرّيتى بواد غير ذى زرع عند بيتك المحرّم

18- « عن أبي عبدالله)

ص: 94

ع) قال: إن إبراهيم (ع) كان نازلاً في بادية الشام فلما ولد له من هاجر اسماعيل... فأوحى الله إليه... ثم أمره أن يخرج اسماعيل وأمه عنها فقال: يا ربّ إلى أيّ مكان؟ قال: إلى حرمي وأمنى... وهي مكة فأنزل الله عليه جبرائيل بالبراق فحمل هاجر و اسماعيل... فوضعه في موضع البيت... فلما سرههم إبراهيم ووضعهم... ثمّ انصرف عنهم فلما بلغ كداء وهو جبل بذي طوى إلتفت إليهم إبراهيم فقال: «ربّنا إني أسكنت من ذرّيتي بواد غير ذي زرع عند بيتك المحرم...»...;

از امام صادق(ع) روایت شده است که فرمود: آن گاه که ابراهیم(ع) در صحرای شام مسکن گزید و فرزندش اسماعیل از هاجر متولد شد.. پس خداوند به او وحی کرد... سپس به او امر کرد که اسماعیل و مادرش را از آن

صحرا خارج کند. پس ابراهیم(ع) گفت: پروردگارا! به کدامین مکان ببرم؟ خداوند فرمود: به سوی حرم امن من... و آن مکّه است. پس خداوند، جبرئیل را با براق (مركب آسمانی) بر او نازل کرد. پس هاجر و اسماعیل را سوار کرد... پس او را در جایگاه بیت (کعبه) قرار داد... پس آن گاه که ابراهیم(ع) آنان را جایگزین کرد... سپس از آنان جدا گشته و برگشت... پس آن گاه که به «کداء» - که کوهی در منطقه ذی طوی است - رسید،

به سوی آنان توجه کرد و گفت: «رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادِ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمَحْرُومِ...» «...».

101- اسلام و دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 95 - 3

3 - اسلام ، آیین ابراهیمی

فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ

به جای پیروی از اسلام، پیروی از آیین ابراهیم را دستور داده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 130 - 4

4 - آیین ابراهیم ، پایه و اساس دین اسلام

و من یرغب عن مله إبرهیم إلا من سفه نفسه

از آن جا که قرآن مردم را به دین اسلام دعوت می کند و اعراض از دین ابراهیم را نیز جایز نمی شمرد، معلوم می شود: ماهیت هر دو آیین یکی است و آیین ابراهیم اساس و شالوده دین اسلام است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 123 - 4

4- اسلام ، آیینی ابراهیمی و مطابق و هماهنگ با معارف و تعالیم حضرت ابراهیم (ع) است .

اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ

102- اشتها ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 74 - 2

2- ابراهیم (ع) شخصیتی شناخته شده نزد مردم مکه، و مورد احترام آنان بود.

و إذ قال إبراهيم لأبيه أزر

همان گونه که مفسرانی مانند فخر رازی و آلوسی گفته

ص: 96

اند، چون حضرت

ابراهیم(ع) برای مشرکان مکه مورد احترام و شناخته شده بود، خداوند از زبان آن حضرت برای ابطال پندارهای مشرکان مطالبی ذکر فرموده است.

103- اصول دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 130 - 5

5 - توحید ربوبی و افعالی و تسلیم بودن در برابر خدا و تصدیق رسالت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و کتاب آن حضرت (قرآن) ، از اصول آیین ابراهیم است .

وابعث فیهم رسولا . . . و من یرغب عن مله إبرهیم

آیه مورد بحث انسانها را به گزینش آیین ابراهیم دعوت می کند و آیه های گذشته، اشاره به اصول این آیین دارد. جمله «ربنا تقبل...» بیانگر این است که: ابراهیم(ع) به توحید ربوبی و افعالی و ... معتقد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 135 - 12

12 - توحید ، اساس و پایه آیین ابراهیم

مله إبرهیم حنیفاً و ما کان من المشرکین

104- اضطراب ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 52 - 3

3- ابراهیم (ع) و خانواده وی با مشاهده ورود مهمانان (فرشتگان) به محضر ایشان ، هراسناک و مضطرب شدند .

إذ دخلوا علیه .. قال إنا منکم و جلون

با اینکه ملائکه بر شخص حضرت ابراهیم(ع) وارد شدند (دخلوا علیه) اما آن حضرت هراس و اضطراب را به صورت

جمع (إنا منكم ورجلون) بیان کرده است و این نشان دهنده هراس خود او و خانواده اش می باشد. لازم به ذکر است که «وجل» به آن ترسی گفته می شود که سراپای وجود انسان را فراگیرد (مفردات راغب).

105- اضطراب خانواده ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 52 - 3

3- ابراهیم (ع) و خانواده وی با مشاهده ورود مهمانان (فرشتگان) به محضر ایشان، هراسناک و مضطرب شدند.

إذ دخلوا عليه .. قال إنا منكم ورجلون

با اینکه ملائکه بر شخص حضرت ابراهیم (ع) وارد شدند (دخلوا علیه) اما آن حضرت هراس و اضطراب را به صورت جمع (إنا منكم ورجلون) بیان کرده است و این نشان دهنده هراس خود او و خانواده اش می باشد. لازم به ذکر است که «وجل» به آن ترسی گفته می شود که سراپای وجود انسان را فراگیرد (مفردات راغب).

106- اطاعت از دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 125 - 11، 2

2- برترین آیین، پیروی از دین ابراهیم است.

و من احسن دیناً ممن اسلم وجهه لله و هو محسن و اتبع مله ابرهیم حنیفاً

11 - پیروی از آیین ابراهیم (ع) (دین حنیف)، موجب برخوردار شدن از محبت خداوند

و اتبع مله ابرهیم حنیفاً و اتخذ الله ابرهیم خلیلاً

در صورتی که آیین پیراسته از انحراف، باعث دستیابی ابراهیم به مقام دوستی خدا شده باشد، پیروی

ص: 98

از آن آیین، برای دیگران نیز می تواند چنان تأثیری داشته باشد و آنان را چون ابراهیم به مقام دوستی خداوند ارتقا دهد.

107- اطعام ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 69 - 4

4- ابراهیم (ع) ، سلام فرشتگان را پاسخ گفت و برای تدارک غذا از حضور آنان بیرون رفت .

قال سلم فما لبث أن جاء بعجل حنيد

108- اطمینان به ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 32 - 5

5 - ملائکه مأمور عذاب قوم لوط ، به ابراهیم (ع) اطمینان دادند که لوط (ع) و اهل اش را ، حتماً از عذاب نجات خواهند داد .

قالوا نحن أعلم بمن فيها لننجيها وأهله

109- اعتدال ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 125 - 5

5 - حضرت ابراهیم (ع) ، انسانی متعادل و به دور از هرگونه انحراف و گرایش به باطل

و اتبع مله إبراهيم حنيفاً

در برداشت فوق کلمه «حنيفاً»، توصیف برای «ابراهيم» گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 120 - 4

4- عبادت های مستمر و خالصانه و دوری از افراط و تفریط و کج روی ، از ویژگی های مهم حضرت ابراهیم (ع)

إن إبراهيم . . . قانتاً

برداشت فوق مبتنی بر دو نکته است: 1- «قنوت» به معنای استمرار اطاعت خاضعانه است. 2- «الحنف» به معنای میل از گمراهی به سوی هدایت و درستی است (مفردات راغب) و در آن معنای دوری از افراط و تفریط و

گرایش به حد وسط و اعتدال نهفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 123 - 5

5- موحد بودن ابراهیم (ع) و مبراً بودنش از هرگونه کجی و افراط و تفریط، فلسفه و حکمت پیروی پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله) از آن حضرت

اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ

«حنیفاً» که حال برای «ابراهیم» است، به منزله تعلیل برای امر به متابعت است؛ یعنی، از آیین ابراهیم(ع) پیروی کن؛ چون او «حنیف» بوده است.

110- اعتذار ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 89 - 3

3- مریض بودن، عذر و دلیل ابراهیم (ع) برای نپذیرفتن دعوت قوم خود برای خروج از شهر و شرکت در مراسم سالانه مشرکان

فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 90 - 1

1 - خروج مشرکان از شهر و تنها گذاشتن ابراهیم (ع) در آن، پس از اعتذار آن حضرت

فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ

«مدبرین» حال مؤکد برای فعل «تولوا» است و بر این نکته تأکید دارد که روی گردانی مشرکان از ابراهیم(ع) همراه با

پشت کردن به او و رو کردن به جانب قرارگاه خویش در بیرون از شهر بوده است.

111- اعتکاف در دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 125 - 21

21 - طواف خانه خدا و اعتکاف در آن جایگاه ، از احکام شریعت ابراهیم

أن طهرا بیتی للطائفین و العکفین

112- اعطای اسحاق (ع) به ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 49 - 3

3- اعطای اسحاق و یعقوب به حضرت ابراهیم (ع) ، موهبتی الهی و پاداش هجرت او بود .

فلما أعتزلهم و ما یعبدون من دون الله و هبنا له إسحق و یعقوب

حرف «لما» بیانگر ترتب جزا(وهبنا ..) بر شرط (اعتزلهم ...) می باشد و دلالت می کند که وجود جزا، به خاطر وجود شرط بوده است.

113- اعطای یعقوب (ع) به ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 49 - 3

3- اعطای اسحاق و یعقوب به حضرت ابراهیم (ع) ، موهبتی الهی و پاداش هجرت او بود .

فلما أعتزلهم و ما یعبدون من دون الله و هبنا له إسحق و یعقوب

حرف «لما» بیانگر ترتب جزا(وهبنا ..) بر شرط (اعتزلهم ...) می باشد و دلالت می کند که وجود جزا، به خاطر وجود شرط بوده است.

114- اعلام هجرت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

7 - 26 - 29 -

7 - حضرت ابراهيم (ع

ص: 101

(تصمیم اش را برای هجرت ، به قوم خود اعلان کرد .

وقال إني مهاجر إلى ربي

اگر چه برای «قال» مفعول به ذکر نشده است، اما به قرینه سیاق - گفتوگوی حضرت ابراهیم(ع) با قوم اش - استفاده می شود که او، جریان هجرت اش، را با قوم اش در میان گذاشته است.

115- اقامتگاه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

5 - 27 - 22

5 - اقامتگاه حضرت ابراهیم (ع) در جوار مسجدالحرام بود .

يأتوك رجالاً

از جمله «يأتوك رجالاً» (مردم پیاده و سواره نزد تو خواهند آمد) بر می آید که بنیان گذار کعبه، در کنار آن اقامت داشت؛ به طوری که هر زائری هنگام

ورود به مسجدالحرام، بر آن حضرت نیز وارد می شد.

116- اقتدا به ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

10 - 124 - 2

10 - اقتدا به ابراهیم (ع) و پیروی از راه و روش او ، وظیفه ای است بر عهده همه انسان ها .

قال إني جاعلك للناس إماماً

معرفی ابراهیم(ع) به عنوان امام و مقتدای مردم، مستلزم این حکم تکلیفی است که: باید مردم او را الگو قرار داده و به او اقتدا کنند و از راه و روشش پیروی کرده و از فرمانهای او در هر زمینه ای اطاعت کنند.

117- اقرار ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهيم

- 38 - 14 -

ص: 102

1- اذعان حضرت ابراهیم (ع) در دعای خویش به علم همه جانبه خداوند

به نهان و آشکار انسان

رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نَخْفَىٰ وَمَا نَعْلَنُ

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 62 - 2

2- بت پرستان، ابراهیم (ع) را برای اعتراف به شکستن بت ها مورد بازجویی قرار دادند .

قالوا أنت فعلت هذا بالهتنا یابرهیم

استفهام در «أنت» استفهام تقریری و به منظور اعتراف گرفتن از مخاطب است؛ یعنی، بت پرستان می دانستند که ابراهیم(ع) شکننده بت ها است؛ ولی به خاطر اقرار و اعتراف گرفتن از آن حضرت گفتند: «أنت فعلت».

118- اقوام پس از ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید -

57 - 26 - 5

5- اقوام دارای پیامبر، پس از نوح (ع) از نسل حضرت نوح و پس از ابراهیم (ع) از نسل حضرت ابراهیم بودند .

و لقد أرسلنا نوحًا و إبرهیم و جعلنا فی ذرّیتهما النبوة

119- التجای ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

1 - التجای ابراهیم (ع) و همراهانش به خدا، برای قرار نگرفتن تحت سلطه و شکنجه کافران

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا

«فتنه» در اصل به معنای آزمایش است. از آن جا که تسلط کافران بر مؤمنان نوعی آزمایش آنان به شمار می آید، «فتنه»

ص: 103

در آیه بالا کنایه از تحت سلطه و شکنجه قرار گرفتن خواهد بود.

4- التجای ابراهیم (ع) و همراهانش به خداوند، از این که وسیله ای برای سوءاستفاده کافران قرار گیرند . *

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا

در صورتی که «فتنه» به معنای «آزمون و بلا» باشد، می تواند بیانگر این معنا باشد که ابراهیم(ع)، از خداوند خواست تا مورد سوء استفاده کافران و در راستای منافع آنان قرار نگیرد.

120- التجای پیروان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

60 - 4 - 29

29 - روی امید و التجای ابراهیمیان، تنها به سوی خداوند

رَبَّنَا عَلَيكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنبْنَا

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

60 - 5 - 1،4

1 - التجای ابراهیم (ع) و همراهانش به خدا، برای قرار نگرستن تحت سلطه و شکنجه کافران

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا

«فتنه» در اصل به معنای آزمایش است. از آن جا که تسلط کافران بر مؤمنان نوعی آزمایش آنان به شمار می آید، «فتنه» در آیه بالا کنایه از تحت سلطه و شکنجه قرار گرفتن خواهد بود.

4- التجای ابراهیم (ع) و همراهانش به خداوند، از این که وسیله ای برای سوءاستفاده کافران قرار گیرند . *

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا

در صورتی که «فتنه» به معنای «آزمون و بلا» باشد، می تواند بیانگر این

معنا باشد که

ص: 104

ابراهیم(ع)، از خداوند خواست تا مورد سوء استفاده کافران و در راستای منافع آنان قرار نگیرد.

121- الگو بودن ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

43 - 26 - 5,7

5- ابراهیم(ع) ، نمونه انسان آزاد از تعصبات قومی و جاهلی

و إذ قال إبرهیم لأبیه و قومہ

ذکر داستان ابراهیم(ع) و اعلان موضع آن حضرت در برابر عقاید سنتی جامعه خویش - پس از یادکرد پیروی کورکورانه مشرکان از نیاکان خود - می تواند در جهت ارائه الگوی سنت شکنی باشد.

7- ابراهیم(ع) ، نماد شجاعت و اسوه مبارزه با شرک و بت پرستی

و إذ قال إبرهیم لأبیه و قومہ

از یادآوری داستان ابراهیم(ع)، اسوه بودن آن حضرت در مبارزه با بت پرستی و از موضع گیری ایشان در برابر جامعه خویش - حتی نزدیک ترین خویشاوندان خود - شجاعت آن حضرت استفاده می شود.

122- الگوگیری از ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 124 - 10

10 - اقتدا به ابراهیم(ع) و پیروی از راه و روش او ، وظیفه ای است بر عهده همه انسان ها .

قال إني جاعلك للناس إماماً

معرفی ابراهیم(ع) به عنوان امام و مقتدای مردم، مستلزم این حکم تکلیفی است که: باید مردم او را الگو قرار داده و به او اقتدا کنند و از راه و روشش پیروی کرده و از فرمانهای او در هر زمینه ای اطاعت

کنند.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره -

9 - 258 - 2

9 - حضرت ابراهیم (ع) ، نمونه ای از هدایت یافتگان به راه رشد ، بهره مندان از ولایت الهی و روندگان به سوی نور

قد تبين الرشد .. الله ولي الذين امنوا ... الم تر الى الذي حاج ابراهيم

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

14 - 36 - 13

13 - حضرت ابراهیم (ع) الگو و مقتدای انسان ها و سیر و سلوک او ، معیار

حق و درستی رفتار آنهاست .

فمن تبعني فإنه مني و من عصاني

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) اطاعت و عصیان از فرمانهای خود را ملاک ارزش و خوبی قرار داد و خداوند نیز این نکته را در مقام تحسین از او بیان فرمود، برداشت فوق به دست می آید.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

5 - 97 - 37 -

5 - ابراهیم (ع) ، مظهر یکتاپرستی و الگوی مقاومت در مبارزه با شرک و بت پرستی

أنفكاًءالهه دون الله تريدون . . . والله خلقكم و ما تعملون . قالوا ابنوا له بن

جلد

- نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - صفات

2 - 110 - 37 -

2 - حضرت ابراهيم (ع)

ص: 106

، نمونه و الگوی نیکوکاران و احسان کنندگان

سلم علی ابرهیم . كذلك نجزي المحسنين

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

7 - 111 - 37 -

7 - حضرت ابراهیم (ع) ، اسوه و الگوی مقاومت و شکیبایی در برابر دشمنان و مخالفان دعوت الهی

و إن من شيعته لإبرهیم .. قالوا ابنوا له نبیناً فألقوه فی الجحیم ... إنه من

بیان داستان ابراهیم(ع) برای پیامبراسلام وایمان آوزندگان به آن حضرت در مکه، می تواند برای ارائه الگو در مسیر دعوت الهی باشد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

7 - 47 - 38

7 - ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، اسوه و الگوی انسان ها

و اذکر عبدنا إبرهیم .. إنهم عندنا لمن المصطفین الأخیار

برداشت یاد شده از آن جا است که آیه شریفه، درصدد بیان سرگذشت شخصیت هایی است که برای پیامبراسلام(صلی الله علیه و آله) و مؤمنان، درس آموز و سازنده است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

1،10 - 4 - 60 -

1 - ابراهیم (ع) و همگامانش ، الگویی شایسته برای مسلمانان

قد کانت لکم أسوه حسنه فی ابرهیم و الذین معه

10 - هجرت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مسلمانان و موضع گیری آنان در برابر مشرکان ، حرکتی ابراهیمی

قد کانت لکم أسوه حسنه

ص: 107

با توجه به آیات پیشین - که درباره هجرت و موضع گیری بایسته مسلمانان

در برابر مشرکان است - طرح «اسوه» بودن ابراهیم (ع) پس از این آیات و توصیه ها، مطلب بالا را می فهماند.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

14 - 5 - 60 -

14 - «عن ابی جعفر (ع) . . . انّ الله امر نبيّه (صلى الله عليه وآله) و المؤمنین بالبرائة من قومهم ماداموا كفّاراً فقال: «قد كانت لكم أسوه حسنه فی ابراهيم و الذین معه إذ قالوا لقومهم إنا برآؤا منکم و ممّا تعبدون . . .» ;

از امام باقر (ع) روایت شده است: خداوند به رسول خود و مؤمنان امر فرموده تا از قوم خود، مادامی که در حال کفر هستند، براثت جویند [آن جا که] می فرماید: «برای شما در زندگی ابراهیم و کسانی که با او بودند الگوی خوبی است؛ زیرا آنان به قوم خود گفتند: إنا برآؤا منکم و ممّا تعبدون».

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

1, 2 - 6 - 60 -

1 - شیوه ابراهیم (ع) و همگامان آن حضرت ، الگویی شایسته برای موحدان

لقد کان لکم فیهم أسوه حسنه

2 - دعا ها و نیایش های ابراهیم (ع) و همگامانش ، الگویی شایسته برای یکتا پرستان

ربّنا . . . لقد کان لکم فیهم أسوه حسنه

تکرار الگو بودن

ابراهیم(ع) پس از دعای «رَبَّنَا..»، می‌رساند که آن حضرت نه تنها در میدان براءت از مشرکان؛ بلکه در شیوه دعا نیز شایان پیروی است.

123- الگوگیری از پیروان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

1 - 4 - 60 -

1 - ابراهیم(ع) و همگامانش، الگویی شایسته برای مسلمانان

قد کانت لکم أسوه حسنه فی ابرهیم و الذین معه

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

1, 2 - 6 - 60 -

1 - شیوه ابراهیم(ع) و همگامان آن حضرت، الگویی شایسته برای موحدان

لقد کان لکم فیهم أسوه حسنه

2 - دعاها و نیایش‌های ابراهیم(ع) و همگامانش، الگویی شایسته برای یکتا پرستان

رَبَّنَا.. لقد کان لکم فیهم أسوه حسنه

تکرار الگو بودن ابراهیم(ع) پس از دعای «رَبَّنَا..»، می‌رساند که آن حضرت نه تنها در میدان براءت از مشرکان؛ بلکه در شیوه دعا نیز شایان پیروی است.

124- الوهیت در دوران ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

10 - 78 - 6

10 - الوهیت بتها در کنار ربوبیت اجرام آسمانی، پندار رایج مردم زمان ابراهیم(ع)

أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا .. كوكبا... القمر... الشمس

سخن ابراهیم(ع) با بت پرستان آن بود که «أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءِالِهَةً»، ولی در مورد اجرام آسمانی سخن از ربوبیت آنهاست. تفاوت این دو تعبیر محتملا اشاره ای به

ص: 109

تفاوت بتها و اجرام آسمانی در پندار قوم ابراهیم است.

125- امامت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 124 - 5,6,7,9,25

5 - خداوند ، ابراهیم (ع) را به مقام والای امامت رسانید .

قال إني جاعلك للناس إماماً

6 - موفقیت ابراهیم (ع) در آزمون های الهی ، موجب شایستگی او برای مقام امامت شد .

فاتمهن قال إني جاعلك للناس إماماً

7 - رسیدن ابراهیم (ع) به مقام امامت ، پس از احراز مقام نبوت بوده است .

قال إني جاعلك للناس إماماً

«من ذریتی» دلالت می کند که: ابراهیم(ع) آن هنگام که به مقام امامت رسید، دارای فرزند بوده است و قطعاً ابراهیم(ع) پیش از آن که دارای فرزند شود، به مقام نبوت رسیده بود. بنابراین، نبوت او پیش از امامتش بوده است.

9 - ابراهیم (ع) ، پیشوا و امامی برای همه انسانها

قال إني جاعلك للناس إماماً

25 - زید شحام می گوید : از امام صادق (ع) شنیدم که می فرمود : « ان الله تبارک و تعالی اتخذ ابراهیم عبداً قبل ان يتخذہ نبياً و ان الله اتخذہ نبياً قبل ان يتخذہ رسولا و ان الله يتخذہ رسولا قبل ان يتخذہ خلیلاً و ان الله اتخذہ خلیلاً قبل ان يجعله اماماً فلما جمع له الاشیاء قال : « إني جاعلك للناس إماماً » قال : فمن عظمها فی عین ابراهیم « قال و من ذریتی قال لاینال عهدی

ص: 110

الظالمین» قال : لایکون السفیه امام التقی ؛

خداوند تبارک و تعالی ابراهیم(ع) را عبد خود قرار داد قبل از اینکه او را نبی

قرار دهد، و او را نبی قرار داد قبل از اینکه او را رسول قرار دهد، و او را رسول قرار داد قبل از اینکه او را خلیل قرار دهد، و خداوند او را خلیل قرار داد قبل از اینکه او را امام قرار دهد. پس آن گاه که این مقامات (عبودیت، نبوت، رسالت و خلّت) در او جمع شد، فرمود: «من تورا امام و پیشوای مردم قرار می دهم» امام صادق(ع) فرمودند: سپس این مقام در نظر ابراهیم بزرگ جلوه کرد و گفت: آیا از دودمان من نیز امام خواهند شد؟ خداوند فرمود: عهد (امامت) من به ستمگران نمی رسد؛ یعنی، انسان سفیه و نادان پیشوای انسان پرهیزگار نمی شود».

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 73 - 21

1- حضرت ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ، برخوردار از منصب پیشوایی و رهبری در جامعه

و جعلنهم أئمه

126- امامت نسل ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 124 - 14،20

14 - ابراهیم (ع) ، از خداوند خواست تا از دودمانش نیز کسانی را به مقام امامت نایل سازد .

و من ذرّیتی

20 - ذریه ابراهیم در صورتی که از ظلم و ستم مبرا باشند ، به مقام امامت خواهند رسید .

ص: 111

من ذریتی قال لاینال عهدی الظلمین

127- امت بودن ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

1 - 120 - 16

1- ابراهیم (ع) ، به تنهایی دارای ارج و منزلت یک امت و برخوردار از تمامی فضیلت ها و ارزش های انسانی

إن ابرهیم کان أمه

توصیف ابراهیم (ع) به «امت» ممکن است به این خاطر باشد که تمامی فضیلتها و ارزشهایی که ممکن است در یک ملت - نه در یک فرد - جمع باشد، در آن حضرت جمع بود و از منزلت و مقام یک جامعه کامل - با همه گوناگونی فضیلتها و ارزشهای موجود آن - برخوردار بود.

128- امت بودن نسل ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

1 - 134 - 2

1 - ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق ، یعقوب و فرزندان آنان ، امتی پرستشگر خدا و تسلیم در برابر او

تلک أمه قد خلت

مشارالیه «تلک» پیامبران یاد شده در آیه قبل و فرزندانشان است. به کارگیری «تلک» برای اشاره به مذکر به لحاظ خبر (أمه) می باشد.

129- امتحان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

1,4,6 - 124 - 2

1 - خداوند ، پیامبرش ابراهیم (ع) را با تکالیفی سنگین و دشوار بیازمود .

و إذ ابتلی ابرهیم ربه بکلمت

«ابتلاء» به معنای آزمودن است. تعبیر کردن از مواد آزمون به کلمات

(سخنان) اشاره به این دارد که: آن مواد فرمانهایی بوده که

ص: 112

ابراهیم باید آنها را امثال می کرد و لذا کلمات در برداشت، به تکالیف تفسیر شد. نکره آوردن (کلمات) حکایت از عظمت آن دارد، که به مناسبت آزمون، از آن به دشواری و سنگینی تعبیر شد.

4- ابراهیم (ع)، همه آزمون های الهی را با موفقیت کامل به پایان رسانید.

و إذ ابتلی إبرهیم ربه بکلمت فاتمهن

«اتمام» (مصدر اتمّ) به معنای انجام دادن کار به طور کامل است. بنابراین «اتمهن»؛ یعنی، ابراهیم(ع) آن تکالیف را به طور کامل به انجام رسانید.

6- موفقیت ابراهیم (ع) در آزمون های الهی، موجب شایستگی او برای مقام امامت شد.

فاتمهن قال إني جاعلك للناس إماماً

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 37 - 106 - 4، 1

1 - تکلیف ابراهیم (ع) به ذبح فرزندش اسماعیل (ع)، یک آزمایش الهی بود.

إِنَّ هَذَا لَهُو الْبَلَاءُ الْمَبِين

4- برخورداری ابراهیم (ع) از پاداش محسنان، پس از سربلند بیرون آمدن آن حضرت از آزمایش قربانی فرزندش

قد صدقت الرءیا إنا کذلک نجزی المحسنین . إِنَّ هَذَا لَهُو الْبَلَاءُ الْمَبِين

برداشت یاد شده از آن جا است که جمله «إِنَّ هَذَا لَهُو الْبَلَاءُ الْمَبِين» در مقام تعلیل برای جمله پیشین (إنا کذلک نجزی المحسنین) است؛ یعنی، ابراهیم(ع) از پاداش محسنان برخوردار شد؛ زیرا به آزمایش الهی گرفتار شد و پیروز گردید.

130- امداد به ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

ص: 113

4- ابراهیم (ع) از امداد و لطف ویژه الهی در انجام رسالت خویش برخوردار بود .

قلنا ینار کونی بردًا و سلماً علی ابرهیم

131- امر به ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره -

14،15 - 260 - 2

14 - امر خدا به ابراهیم (ع) ، برای نشان دادن کیفیت احیای مردگان ، به گرفتن چهار مرغ و کشتن و در هم کوبیدن آنها و قرار دادن هر جزئی بر کوهی و فراخواندنشان تا زنده گردند و شتابان به سوی او روند .

قال فخذ .. ثم ادعهم یتینک سعياً

مفرد آوردن کلمه جزء (منهنّ جزءاً)، حکایت از این معنا دارد که مرغان را در هم کوبید و مخلوط کرد و الاّ باید گفته شود: «منهنّ اجزاء»، نه جزءاً.

15 - امر خداوند به ابراهیم (ع) ، درباره مانوس ساختن پرندگانی که مأمور ذبح آنها گردیده بود با خویش *

فصرهنّ الیک

متعدی شدن کلمه «فصرهنّ» به «الی» نشانگر این است که آن کلمه، متضمن معنای «املهن» است؛ یعنی آنها را به خود متمایل ساز که لازمه آن، انس گرفتن پرندگان با ابراهیم (ع) است. بر این اساس، کشتن پرندگان و مخلوط کردن آنها از جمله «ثم اجعل علی کلّ جبل منهنّ جزءاً» معلوم می شود.

132- امیدواری ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه -

6-114-9

-6

ص: 114

وعدہ ابراهیم (ع) به استغفار برای پدرش ، قبل از یقین به بقای وی بر شرک و به امید متمایل ساختن او به ایمان بود .

إلا عن موعدة .. فلما تبين له أنه عدو لله تبرأ منه

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

16 - 36 - 14 -

16- شدت امیدواری حضرت ابراهیم (ع) به غفران و رحمت الهی ، حتی نسبت به مردم هدایت ناپذیر و مخالفان خود

و من عصائی فإنک غفور رحیم

از اینکه حضرت ابراهیم (ع) امر مخالفان خود را به خدا واگذاشته و صفت غفران و رحمت او را بر زبان جاری کرده است، برداشت فوق به دست می آید.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

4 - 56 - 15

4- ابراهیم (ع) امیدوار به فرزنددار شدن در کهنسالی ، در پرتو لطف و رحمت الهی

فبم تبشرون .. فلا تکن من القنطین . قال و من یقنط من رحمه ربّه إلا الضالّون

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

4 - 47 - 19

4- ابراهیم (ع) به هدایت شدن آزر ، در عین اصرار و تعصب او بر بت پرستی امیدوار بود .

ممکن است مراد ابراهیم(ع) از طلب مغفرت، طلب مقدمات مغفرت (ترک بت پرستی) باشد، زیرا آن حضرت از هدایت

یافتن آزر ناامید نشده بود و لذا سعی در رام کردن او از طریق برانگیختن احساسات وی داشت.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

15,16 - 48 - 19

15- ابراهیم (ع)، به مستجاب شدن دعاهایش به درگاه خداوند امیدوار بود.

عسی ألا أكون بدعاء ربّي شقيّاً

«شقاء» نقطه مقابل سعادت است و به معنای سختی و زحمت نیز می آید و «باء» در «بدعاء ربّي» سببیه است. ابراهیم با جمله «عسی ...» اظهار امیدواری کرد که دعای او رد نشود بلکه اجابت شده و اسباب سعادت مندیش را فراهم سازد و در حل مشکلات او را یاری دهد.

16- ابراهیم (ع)، در آستانه هجرت خود از دیار بت پرستان، به رفع سختی

ها و کسب سعادت خود امیدوار بود و دعا به درگاه خداوند را عامل آن می دانست.

عسی ألا أكون بدعاء ربّي شقيّاً

133- امیدواری پیروان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

60 - 4 - 29

29 - روی امید و التجای ابراهیمیان، تنها به سوی خداوند

ربّنا علیک توکلنا و إلیک أنبنا

134- انبیای پس از ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

3- موسی و هارون (ع) دو پیامبر رشد یافته و بهره مند از کمال، بعد از ابراهیم (ع) بودند.

ءاتینا موسی

ص: 116

و هرون الفرقان . . . و لقد آتينا ابراهيم رشده من قبل

برداشت یاد شده بر این مبنا استوار است که مراد از «من قبل» زمان پیش از موسی و هارون (ع) باشد. از این مطلب به دست می آید که آن دو پیامبر نیز از چنین رشدی بهره مند بودند.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید -

4,6 - 26 - 57

4 - پیامبران مبعوث شده پس از نوح (ع) از ذریه حضرت نوح و پیامبران مبعوث شده پس از ابراهیم (ع) از ذریه حضرت ابراهیم (ع) بودند .

و لقد أرسلنا نوحًا و ابراهيم و جعلنا فی ذریتهما النبوه

6 - تمامی پیامبرانی که پس از نوح و ابراهیم (ع) مبعوث شدند، با مردم خود دارای خویشاوندی نسبی بودند .

و لقد أرسلنا نوحًا و ابراهيم و جعلنا فی ذریتهما النبوه

135- انبیای قبل از ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

4 - 84 - 6

4 - حضرت نوح پیش از ابراهیم (ع) می زیست.

و نوحا هدینا من قبل

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1- حضرت نوح (ع)، پیامبری که پیش از حضرت ابراهیم و لوط (ع) می زیست .

و نوحًا إذ نادى من قبل

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که

ص: 117

مراد از «من قبل» به قرینه آیات پیشین - که در باره حضرت ابراهیم و لوط(ع) بود - زمان قبل از حضرت ابراهیم و لوط(ع) است.

136- انبیای معاصر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

6,7 - 59 - 15

6- حضرت ابراهیم (ع) و حضرت لوط (ع) معاصر یکدیگر بودند .

و تبتهم عن ضیف ابرهیم . . . إنا أرسلنا إلی قوم مجرمین . إلاء آل لوط

7- حضرت ابراهیم (ع) و حضرت لوط (ع) در میان دو قوم جدا و با فاصله جغرافیایی از هم می زیسته اند .

قال فما خطبکم . . . إنا أرسلنا إلی قوم مجرمین . إلاء آل لوط

137- انبیای نسل ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید -

4 - 26 - 57

4 - پیامبران مبعوث شده پس از نوح (ع) از ذریه حضرت نوح و پیامبران مبعوث شده پس از ابراهیم (ع) از ذریه حضرت ابراهیم (ع) بودند .

و لقد أرسلنا نوحًا و ابرهیم و جعلنا فی ذریتهما النبوه

138- اندوه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

2,4 - 75 - 11

2- ابراهیم (ع) ، از گرفتار شدن مردمان به مشکلات ، متأثر می شد و بر آنان دل می سوزاند .

إن إبرهیم . . . أوه

«أواه» به کسی گفته می شود که بسیار آه می

ص: 118

کشد و متأسف می شود. توصیف ابراهیم(ع) به «اَواه» پس از جمله «یجادلنا» می رساند که: تأسف

و تأثر ابراهیم(ع) به خاطر مشکلات و گرفتاریهای مردمان بوده است.

4- بردباری ابراهیم (ع) و تأسف بر مشکلات مردم و اعتقاد راسخش به خداوند ، برانگیزنده او به شفاعت درباره قوم لوط

یجدلنا فی قوم لوط. إن ابرهیم لَحَلِیم اَوه منیب

جمله «إن ابرهیم . . .» بیانگر علّت مجادله ابراهیم(ع) درباره قوم لوط و دفاع او از ایشان است.

139- اندازهای ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 45 - 1

1- ابراهیم (ع) در اندرز خود به آزر ، عذاب سخت الهی را در کمین پرستشگران بت ها خواند و وی را به آن هشدار داد .

إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابُ مِنَ الرَّحْمَنِ

نکره آوردن «عذاب» بر عظمت آن دلالت دارد. و «مَسَّ» (مصدر «یمسک») - چنانچه در مفردات راغب آمده است - در باره هرگونه آزاری که به انسان برسد، استعمال می شود.

140- انقیاد آتش قصه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 69 - 1

1- آتش به فرمان خداوند ، بر ابراهیم (ع) سرد و سلامت (مطبوع و بی آسیب) گردید .

قلنا ینار کونی بردًا و سلمًا علی ابرهیم

فرمان خداوند به سلامت شدن آتش بر ابراهیم(ع)، می تواند اشاره به این نکته باشد که نه تنها آتش باید بر آن حضرت سرد باشد و او

را نسوزاند؛ بلکه سردی آن به گونه ای و به اندازه ای باشد که کاملاً مطبوع، دلپذیر و بی آسیب باشد.

141- انقیاد ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 131 - 2,4

2- ابراهیم (ع)، فرمان خدا را بدون هیچ تأخیری پذیرفت و تسلیم بودن خویش را در برابر خدا، اعلام کرد.

قال أسلمت

4- هدف از فرمان خداوند به ابراهیم (لزوم تسلیم بودن در برابر او) رشد و تربیت وی بوده است.

إذ قال له ربه أسلم

برداشت فوق، با توجه به کلمه «رب» - که به معنای مدبر و مربی - استفاده شده است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 134 - 1

1 - ابراهیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب و فرزندان آنان، امتی پرستشگر خدا و تسلیم در برابر او

تلک أمه قد خلت

مشارالیه «تلک» پیامبران یاد شده در آیه قبل و فرزندانشان است. به کارگیری «تلک» برای اشاره به مذکر به لحاظ خبر (أمه) می باشد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 141 - 1

1 - ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق و یعقوب (ع) ، امتی پرستشگر خدا و تسلیم در برابر او

تلک أمه قد خلت

مشار الیه «تلک» پیامبران یاد شده در آیه قبل است. به

ص: 120

کارگیری «تلك» برای اشاره به مذکر و لحاظ خبر (أمه) می باشد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران

3- 67- 6

6- ابراهیم (ع) ، حنیف (گرویده به حق) و تسلیم در برابر خداوند بود .

ولکن کان حنیفاً مسلماً

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل -

8- 120- 16

8- «عن أبي جعفر (ع) فی قوله : «إن إبراهيم كان أمة قانتاً لله حنیفاً» : و ذلك انه علی دین لم یکن علیه أحد غیره فکان أمة واحده و أما «قانتاً» فالمطیع و أما الحنیف فالمسلم . . .»

از امام باقر(ع) در باره سخن خدا «إن إبراهيم كان أمة قانتاً لله حنیفاً» روایت شده است: امت بودن ابراهیم(ع) به خاطر آن است که او بر دینی بود که هیچ کس غیر او بر آن دین نبود و اما «قانتاً» به معنای مطیع است و اما حنیف به معنای مسلم می باشد. . .».

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15- صفات

12- 102- 37-

12- تسلیم و انقیاد کامل ابراهیم (ع) و فرزندش اسماعیل (ع) ، در برابر

فرمان خداوند

أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا بَتِ افْعَلْ مَا تَأْمُرُ

جلد

- نام سورہ - سورہ - آیہ

ص: 121

- فیش

15 - صفات

1 - 103 - 37 -

1 - تسلیم ابراهیم (ع) و فرزندش اسماعیل (ع)، در برابر فرمان خداوند به ذبح

إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ .. قَالَ يَا بْتَ افْعَلْ مَا تَأْمُر .. فَلَمَّا أَسْلَمَا

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 104 - 37 -

1 - ندای خداوند به ابراهیم (ع)، پس از تسلیم آن حضرت و فرزندش اسماعیل در برابر فرمان ذبح

فَلَمَّا أَسْلَمَا .. وَ نَدِينَهُ أَنْ يَأْبِرْهُم

142- انقیاد نسل ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

1 - 134 - 2

1 - ابراهیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب و فرزندان آنان، امتی پرستشگر خدا

و تسلیم در برابر او

تلک أمه قد خلت

مشارالیه «تلک» پیامبران یاد شده در آیه قبل و فرزندانشان است. به کارگیری «تلک» برای اشاره به مذکر به لحاظ خبر (أمه) می باشد.

143- اهتمام ابراهیم (ع) بر دعا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه -

15-114-9

15- ابراهیم (ع)، اهل دعا و نیایش بسیار و شخصیتی حلیم و بردبار بود.

إن ابرهیم لأوّه حلیم

در روایتی از امام باقر(ع) نقل شده که حضرت فرمودند: «لأوّه الدعاء»: یعنی اوّاه کسی است که بسیار دعا و نیایش کند.

144- اهتمام ابراهیم(ع) به آل ابراهیم

جلد - نام سوره -

ص: 122

سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

6 - 41 - 14 -

6- عنایت خاص حضرت ابراهیم (ع) به سرنوشت دنیوی و اخروی فرزندان و خاندانش و یاد کردن از آنان در تمامی دعاهایش

و اجنبی و بنی... من ذرّیتی... لقیّموا الصلوه فاجعل أفنده من الناس تهوی إلیه

145- اهتمام ابراهیم(ع) به امنیت مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

8 - 35 - 14 -

8- عنایت و توجه خاص حضرت ابراهیم (ع) به حرمت و امنیت مکه

و إذ قال إبرهیم ربّ اجعل هذا البلد ءامناً

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) در دعای خویش ابتدا امنیت شهر مکه را مطرح ساخت و آن را از هدایت فرزندانش مقدم شمرد، اهمیت امنیت مکه نزد ایشان و عنایت ویژه او نسبت به این مسأله به دست می آید.

146- اهتمام ابراهیم(ع) به عبادت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

2 - 41 - 14 -

2- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار پیشگام بودنش در پیروی از آیین توحیدی و انجام فریضه های الهی شد .

و اجنبی و بنی... اجعلنی مقیم الصلوه و من ذرّیتی... اغفرلی و لولدی و للمؤمن

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) در دعاهایش، نخست خود را مد نظر داشت و بعد برای دیگران دعا کرد، شاید به این سبب بود که خواسته باشد در تکالیف الهی پیشگام باشد.

147- اهتمام ابراهیم(ع) به فرزندان

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

9

ص: 123

- ابراهیم

- 14 - 36 - 4، 3

3- گمراه شدن مردم بسیاری به وسیله بت ها و بت پرستان ، انگیزه حضرت ابراهیم (ع) برای درخواست از خداوند جهت مصونیت خود و خاندانش از گرایش به آن آیین

واجبني و بنی ان نعبد الاصلنام . رب انهن اضللن کثیرا من الناس

جمله «رب انهن ...» در مقام تعلیل برای جمله «واجبني و بنی ...» است؛

یعنی، چون بت پرستان موجب گمراهی اغلب مردم شدند از تو درخواست مصونیت دارم.

4- نگرانی حضرت ابراهیم (ع) از انحراف فرزندان خود و از گسترش کامل و نفوذ بی رقیب آیین شرک و بت پرستی در میان مردم عصر خویش

واجبني و بنی ان نعبد الاصلنام . رب انهن اضللن کثیرا من الناس

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

- 14 - 41 - 6

6- عنایت خاص حضرت ابراهیم (ع) به سرنوشت دنیوی و اخروی فرزندان و خاندانش و یاد کردن از آنان در تمامی دعاهایش

واجبني و بنی ... من ذریتی ... لیقیموا الصلوه فاجعل أفنده من الناس تهوی إلیه

148- اهتمام ابراهیم(ع) به محبت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

- 14 - 36 - 2

2- ابراهیم (ع) در صدد جلب محبت و لطف الهی برای استجابت دعایش

رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلُّونَ

از اضافه کلمه «رَبِّ» به «یاء» متکلم و تکرار آن در دو آیه از

ص: 124

سوی ابراهیم(ع) می توان برداشت فوق را استفاده کرد.

149- اهتمام ابراهیم(ع) به نماز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

14 - 40 - 1,2,4,5,7

1- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار توفیق یافتن خود بر اقامه نماز شد .

ربّ اجعلنی مقیم الصلوه

2- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار توفیق یافتن فرزندانش بر اقامه نماز شد .

ربّ اجعلنی مقیم الصلوه و من ذرّیتی

4- دعای حضرت ابراهیم (ع) به درگاه پروردگار برای توفیق یافتن خود و فرزندانش برای احیای فریضه نماز در جامعه

ربّ اجعلنی مقیم الصلوه و من ذرّیتی

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) درخواست خواندن نماز نکرد؛ بلکه خواستار اقامه آن شد، برداشت فوق به دست می آید.

5- علاقه شدید حضرت ابراهیم (ع) به فریضه نماز و احیای آن در جامعه

ربّ اجعلنی مقیم الصلوه و من ذرّیتی

تعبیر «اقامه نماز» به جای «خواندن نماز» گویای برداشت فوق است.

7- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند ملتمسانه خواستار استجابت دعایش برای اقامه نماز شد .

ربّنا و تقبل دعاء

150- اهداف ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 126 - 7

7- امنیت و فراوانی نعمت در شهر مکه ، اموری کارساز در تحقّق اهداف ابراهیم (ع)

إني جاعلك للناس إماماً .. إذ قال إبراهيم رب اجعل هذا بلداً آمناً وارزق أهله

مطرح شدن امامت ابراهیم(ع) و مسؤولیت

ص: 125

او برای تطهیر کعبه و آماده سازی آن برای پرستش خدا، و سپس نقل دعای آن حضرت (درخواست امنیت شهر مکه و رونق اقتصادی آن)، بیانگر برداشت فوق است.

151- اهمیت احتجاج ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

11 - 42 - 19

11- مناظرات ابراهیم (ع) با آزر در مورد نفی بت پرستی، بسیار مهم و شایسته یادآوری و بزرگداشت است.

واذکر فی الکتب ابرهیم... إذ قال لأبیه... ما لایسمع و لایبصر و لایغنی عنک شیئ

«إذ» در «إذ قال» بدل از ابراهیم و در حقیقت مفعول برای «اذکر» است. بیان نحوه استدلال ابراهیم(ع) و مواد به کار رفته در قیاس های آن، گویای آن است که این مجموعه دارای ارزش و سزاوار یادکرد است.

152- اهمیت بیان قصه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1 - 51 - 15

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله) وظیفه دار باخبر ساختن بندگان از ماجرای مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان)

و تَبَّهْم عن ضیف ابرهیم

153- اهمیت دعای ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

2 - 6 - 60 -

2- دعا ها و نیایش های ابراهیم (ع) و همگامانش، الگویی شایسته برای یکتا پرستان

رَبَّنَا... لقد کان لکم فیهم أسوه حسنه

تکرار الگو بودن ابراهیم(ع) پس از دعای «ربِّنا..»، می‌رساند که آن حضرت نه تنها در میدان برائت از مشرکان؛ بلکه در

ص: 126

شیوه دعا نیز شایان پیروی است.

154- اهمیت دعای پیروان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

2 - 6 - 60 -

2- دعاها و نیایش های ابراهیم (ع) و همگامانش ، الگویی شایسته برای یکتا پرستان

رَبَّنَا .. لقد کان لکم فیهم أسوه حسنه

تکرار الگو بودن ابراهیم (ع) پس از دعای «رَبَّنَا ..»، می رساند که آن حضرت

نه تنها در میدان برائت از مشرکان؛ بلکه در شیوه دعا نیز شایان پیروی است.

155- اهمیت دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء -

4 - 125 - 4

4- آیین ابراهیم (ع) ، تار و پود تمامی ادیان الهی است .

و من احسن دیناً ممن اسلم وجهه لله و هو محسن و اتبع مله ابرهیم حنیفاً

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

6 - 120 - 16

6- هماهنگی و عدم هماهنگی با دین ابراهیم (ع) ، معیار و ملاک درستی و نادرستی احکام شریعتهاست .

ولا تقولوا .. هذا حلال و هذا حرام لتفتروا علی الله الکذب ... إن ابرهیم کان أ

برداشت فوق، از ارتباط این آیه با آیات قبل و با توجه به سه نکته زیر به دست آمده است: 1- در آیات گذشته از بدعت و تحریم حلال و تحلیل حرام الهی بود. 2- همه پیروان ادیان آسمانی، مدعی پیروی از دین ابراهیم(ع) هستند. 3- تذکر به

ص: 127

اینکه ابراهیم(ع) در برابر خدا خاضع و حنیف بود، تعریض به همان کسانی است که مدعی پیروی از ابراهیم(ع) هستند؛ ولی در عین حال، بدون هیچ دلیلی به تحلیل و تحریم امور می پرداختند.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

1 - 123 - 16

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مأمور پیروی از آیین ابراهیم (ع) گردید .

ثم أوحينا إليك أن اتبع ملة إبراهيم

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم -

7 - 37 - 53

7- اهمیت دین ابراهیم و موسی (ع)، در میان مشرکان صدراسلام

أم لم ينبأ بما في صحف موسى وإبراهيم

از تخصیص به ذکر صحف موسی و ابراهیم(ع)، مطلب بالا استفاده می شود.

156- اهمیت قصه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

2 - 51 - 15

2- ماجرای مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان) و اطلاع از آن، امری مهم و بسیار سودمند

و تبتهم عن ضیف إبراهيم

«نبأ» به خبر مهم و بسیار سودمند گفته می شود (مفردات راغب).

157- اهمیت مقام ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 125 - 8,9

8 - مقام ابراهیم ، باید به جایگاهی برای نماز اختصاص یابد .

و اتخذوا من مقام ابرهیم مصلى

«مصلى» اسم مکان از «صلاه» و به

ص: 128

معنای جایگاه نماز است.

9- مقام ابراهیم ، جایگاهی ارجمند و با عظمت

و اتخذوا من مقام ابرهیم مصلی

تعیین «مقام ابراهیم» به عنوان جایگاه نماز و ضرورت برپایی نماز در آن مکان، بیانگر شرافت آن است.

158- اهمیت مهمانان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 51 - 1

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله) وظیفه دار باخبر ساختن بندگان از ماجرای مهمانان حضرت

ابراهیم (فرشتگان)

و تبتهم عن ضیف ابرهیم

159- ایمان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 56 - 14

14- حضرت ابراهیم (ع) از ایمانی استوار و قاطعیت بسیار در مواضع عقیدتی خویش برخوردار بود .

ربکم رب السموت . . . و أناعلی ذلکم من الشهدین

اعلان حضرت ابراهیم (ع) به گواه بودنش بر صدق ادعای خویش و آماده بودن برای ارائه دلیل و حجت بر راستی عقیده توحیدی، حقیقت یاد شده را می رساند.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حضرت ابراهیم (ع) ، از بندگان مؤمن خدا

إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ

160- ایمان به ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

22 - 27 - 6

6 - ایمان قوی مردم دور و نزدیک ، به حضرت ابراهیم (ع) و نفوذ و محبوبیت شدید آن حضرت در میان

ص: 129

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ

استقبال مردم دور و نزدیک از دعوت حضرت ابراهیم(ع) و هجوم آنان برای زیارت کعبه به صورت پیاده و سواره، نشان از آشنایی آنها با شخصیت والای آن حضرت و محبوبیت او در میان آنان دارد.

161- ایمان به تعالیم ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

1 - 136 - 2

1 - ضرورت ایمان داشتن به خدا، قرآن و احکام و معارف نازل شده بر ابراهیم، اسماعیل، اسحاق و یعقوب (ع)

قولوا ءامنا بالله و ما أنزل إلینا و ما أنزل إلى إبرهیم . . . و یعقوب

162- ایمان پدر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

5 - 41 - 14 -

5- پدر و مادر حضرت ابراهیم (ع) مؤمن و موحد بودند .

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) برای پدر و مادرش طلب آمرزش کرد، استفاده می شود که آنان مؤمن و موحد بودند.

163- ایمان مادر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

5 - 41 - 14 -

5- پدر و مادر حضرت ابراهیم (ع) مؤمن و موحد بودند .

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدِيَّ

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) برای پدر و مادرش طلب آمرزش کرد، استفاده می شود که آنان مؤمن و موحد بودند.

164- بازجویی آشکار ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

61 - 21 -

ص: 130

1- بت پرستان ، خواهان احضار ابراهیم (ع) و بازجویی علنی از وی برای کشف شکننده بت ها

قالوا فأتوا به علی أعین الناس

165- بت پرستان و بت شکنی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

3 - 60 - 21 -

3- ابراهیم (ع) تصمیم خود بر حيله و چاره اندیشی علیه بت ها را با برخی از بت پرستان در میان گذاشته بود .

ما هذه التماثيل . . . قالوا سمعنا فتی یذکرهم

از این که بت پرستان گفتند: «شنیده ایم که ابراهیم از بت ها بدگویی می کند»، استفاده می شود که آنان این سخنان را مستقیماً از وی شنیده اند و از سویی دیگر گروهی بودند که مستقیماً سخنان تهدیدآمیز ابراهیم (ع) را شنیده و برای گروه دیگر نقل کرده بودند. دو آیه پیش (تالله لأکیدن أصنامکم بعد أن تولّوا...) - که خطاب «أصنامکم» برای مخاطب حاضر است - مؤید همین برداشت است.

166- بت پرستی در دوران ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

10 - 78 - 6

10 - الوهیت بتها در کنار ربوبیت اجرام آسمانی، پندار رایج مردم زمان ابراهیم (ع)

أَتتخذ أصناما . . . کوکبا . . . القمر . . . الشمس

سخن ابراهیم (ع) با بت پرستان آن بود که «أَتتخذ أصناما ءالیه»، ولی در مورد اجرام آسمانی سخن از ربوبیت آنهاست. تفاوت این دو تعبیر محتملاً اشاره ای به تفاوت بتها و اجرام آسمانی در پندار قوم ابراهیم است.

جلد

- نام سوره - سوره

ص: 131

- آیه - فیش

9

- ابراهیم - 14 - 35 - 14

14- مردم عصر ابراهیم (ع)، مردمی بت پرست و پرستشگر چند بت بودند .

و إذ قال إبراهيم ربّ .. اجنبنی و بنیّ أن نعبد الأصنام

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

10

- مریم - 19 - 48 - 4

4- مردم شهر و دیار آزر، هم کیش او بوده و بت ها و اشیایی جز خداوند را می پرستیدند و به درگاه آنها دعا می کردند .

و اعتزلکم و ما تدعون من دون الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10

- مریم - 19 - 49 - 2

2- آزر و مردم شهر و دیار او، پرستشگر بت ها و اشیایی جز خداوند

فلما اعتزلهم و ما یعبدون من دون الله

167- بت پرستی مردم دوران ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

- 14 - 36 - 5

5- بسیاری از مردم در عصر حضرت ابراهیم (ع)، گمراه و بت پرست بودند .

واجبني وبنی أن نعبد الأصنام . ربّ إتهنّ أضللن كثيراً من الناس

168- بت شکنی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 57 - 1,3,7

1- سوگند مؤکد ابراهیم (ع) بر حيله و تدبیر کردن ، برای ضربه زدن به بت ها در غیاب بت پرستان

ص: 132

و تالَّه لَأَكِيدَنَّ أَصْنَمَكُمْ بَعْدَ أَنْ تَوَلَّوْا مَدْبِرِينَ

«کید» به معنای حيله و تدبیری پنهانی برای ضربه زدن به غیر است.

3- تصمیم ابراهیم (ع) بر نابودی بت و بت پرستی، پس از یک سلسله کار فرهنگی و فکری او برای هدایت و اصلاح اندیشه مردمان بود.

لقد كنتم... فی ضلل مبين... ربکم رب السموت... و تالَّه لَأَكِيدَنَّ أَصْنَمَكُمْ بَعْدَ

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که حضرت ابراهیم(ع) در آغاز مخالفت با بت پرستی، پدر و قومش را مخاطب قرار داد و یک سلسله دلایل روشن بر اثبات توحید و نفی شرک به آنان ارائه کرد. سپس در مرحله دوم تهدید نمود که بت ها را نابود خواهد کرد و در نهایت به تهدید خود عمل کرد و همه بت ها را نابود ساخت.

7- «عن أبي جعفر (ع) : . . . فلما تولوا عنه مدبرين إلى عيد لهم دخل إبراهيم (ع) إلى آلهم بقدم فكسرها إلا كبراً لهم ;

از امام باقر(ع) روایت شده: چون نمرودیان از ابراهیم(ع) دور شدند و به طرف محل جشن ویژه خود رفتند، آن حضرت با تیشه داخل بتخانه شد و غیر از بت بزرگ، همه بت ها را شکست. «..».

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11

- انبیاء - 21 - 58 - 2, 1

1- حضرت ابراهیم (ع) در غیاب مردم و دور شدن آنان از بت ها ، به شکستن بت ها

ص: 133

پرداخت .

بعد أن تولوا مدبرين . فجعلهم جذذاً

«جذذاً» فعال به معنای مفعول و از ماده «جذّ» (قطع و شکستن) است. «فا» در «فجعلهم» - به اصطلاح اهل ادب - فصیحه و حاکی از تقدیر جمله ای است و تقدیر آن چنین است: «فولوا فأتی ابراهیم الأصنام فجعلهم جذذاً؛ مردم به بت ها پشت کردند، پس ابراهیم نزد بت ها آمد و آنها را شکست».

2- ابراهیم (ع) تمامی بت ها را در هم شکست و تنها بت بزرگ را سالم باقی گذاشت .

فجعلهم جذذاً الأكبرًا

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11

- انبیاء - 21 - 59 - 8، 2

2- ابراهیم (ع) ، در نبود مردم ، بت ها را در هم شکست و هیچ کس از آن با خبر نشد .

قالوا من فعل هذا بالهتنا

پرسوجوی بت پرستان از یکدیگر در باره شکننده بت ها و نیز پاسخ برخی از آنان به این که ابراهیم(ع) از بت ها بدگویی می کرد، (فتی یذکرهم) - به

جای این که بگویند: ما دیدیم چه کسی شکسته است - گویای برداشت یاد شده است.

8- قوم ابراهیم ، هنگام دیدن بت های شکسته خود برآشفته شدند .

قالوا من فعل هذا بالهتنا إته لمن الظلمین

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11

- انبیاء - 21 - 60 - 1، 2

1- ابراهیم (ع) در نظر قوم خود، مظنون به

ص: 134

شکستن بت ها بود .

قالوا سمعنا فتیٰ یذکرهم یقال له ابرهیم

2- ابراهیم (ع) در دوران جوانی ، بت ها را در هم شکست و مبارزه با بت پرستی را آغاز کرد .

قالوا سمعنا فتیٰ یذکرهم

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11

- انبیاء - 21 - 62 - 1

1- بت پرستان ، حضرت ابراهیم (ع) را شکننده بت ها می دانستند .

قالوا أنت فعلت هذا بالهتنا یابرهیم

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11

- انبیاء - 21 - 65 - 6

6- بت پرستان ، استدلال های ابراهیم (ع) بر بطلان شرک را نادرست انگاشته و او را به خاطر شکستن بت ها مجرم دانستند .

فسلوهم إن كانوا ینطقون . . . ثمّ نکسوا علی رءوسهم لقد علمت ما هؤلاء ینطقون

جمله «لقد علمت ما هؤلاء ینطقون» پاسخ مشرکان به کلام ابراهیم(ع) (فسئلوهم إن كانوا ینطقون) است؛ یعنی، تو می دانی که بت ها از سخن گفتن عاجزاند، پس چرا ما را به سؤال کردن از بت ها حواله می دهی. لابد سؤال تو برای فرار از اتهام بت شکنی است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

13

1 - اقدام ابراهيم (ع) به شكستن بتِ سنت گرايي و تقليد بي چون و چرا از نياكان

أفريتم ...

ص: 135

3 - « عن حجر عن أبي عبدالله (ع) قال : خالف ابراهيم (ع) قومه وعاب آلهتهم . . . قال أبو جعفر (ع) : عاب آلهتهم « فنظر نظره في النجوم فقال إني سقيم » . . . والله ما كان سقيماً و ما كذب فلماً تولوا عنه مدبرين إلى عيد لهم ، دخل ابراهيم إلى آلهتهم فكسر ها إلا كبيراً لهم . . . »

از حجر نقل شده که از امام صادق (ع) روایت شده که فرمود: ابراهیم با قومش مخالفت کرد و خدایان آنها را مورد عیب جویی خود قرار داد . . . امام باقر (ع)

فرمود: از معبودهای آنان خرده گرفت «فنظر نظره فی النجوم فقال إنی سقیم» . . . به خدا سوگند ابراهیم مریض نبود و دروغ هم نگفت. پس چون قومش برای عیدی که داشتند از پیش ابراهیم (ع) رفتند، او [با تبر] به سوی معبودهای آنان رفت و آنها را شکست مگر بزرگ ترین بت آنان را...».

1 - رفتن مخفیانه ابراهیم (ع) ، به جانب معبود های مشرکان پس از خروج آنان از شهر

فراغ إلى آلهتهم

«روغ» (مصدر «راغ») در اصل به معنای تمایل به چیزی به صورت سرّی و پنهانی است.

- صافات - 37 - 93 - 3,4,5

3- شدت غضب و خشم ابراهیم (ع)، به هنگام شکستن بت ها و معبودها

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

گفتوگوی ابراهیم(ع) با بت ها - با آن که آن حضرت می دانست که آنها از سخن گفتن ناتوان اند - می تواند به منظور تقویت روح غضب و خشم خود نیست به آنها باشد تا عمل شکستن آنها خشمگینانه انجام گیرد.

4- سوگند ابراهیم (ع)، بر شکستن بت های مشرکان

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که «یمین» به معنای قسم باشد. بر این اساس «با» به معنای سببیت است؛ یعنی، ابراهیم(ع) به سبب سوگندی که یاد کرده بود، ضربه ای محکم بر بت ها فرود آورد.

5- وفای ابراهیم (ع)، به سوگند خویش در شکستن بت ها

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

- صافات - 37 - 94 - 1,2

1 - حرکت شتابان مشرکان به سوی ابراهیم (ع)، پس از آگاهی از شکسته شدن بت ها

فَأَقْبِلُوا إِلَيْهِ يَرْفُونَ

«فا» برای تفریع «فأقبلوا..» بر جمله ای مقدر است و تقدیر آن چنین است: «فبَلَّغَ قَوْمَهُ مِنْ رَأَى فَأَقْبِلُوا إِلَيْهِ؛ کسی که شکسته شدن بت ها را دید، به مردم اطلاع داد. سپس آنان شتابان به جانب ابراهیم(ع) روی آوردند». گفتنی است:

«زف» (مصدر «یزفون») به معنای حرکت شتابان است.

2 - شدت خشم و نگرانی قوم ابراهیم، از شکسته شدن بت های شان

فأقبلوا إليه یزفون

حرکت شتابان قوم ابراهیم به جانب آن حضرت پس از شکسته شدن بت ها، می تواند گویای برداشت بالا باشد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15

- صافات - 37 - 95 - 5

5 - «عن أبي عبد الله (ع) : أخذ ابراهيم القدم فكسر الصنم الذي عمله ، ففزع أبوه من ذلك فزعاً شديداً ، فقال له : أي شيء عملت ؟ فقال له ابراهيم (ع) : و ما تصنعون به ؟ فقال أزر : نعبده ، فقال له ابراهيم : « أتعبدون ما تحتون » . . . ;

از امام صادق(ع) روایت شده: . . . ابراهیم(ع) تبر را برداشت و بتی را که آزر ساخته بود شکست و آزر فریاد شدیدی از روی ترس برآورد و به ابراهیم(ع) گفت: چه کاری کردی؟ ابراهیم(ع) در جواب گفت: با بت چه می کنید؟ آزر گفت: آن را می پرستیم. ابراهیم(ع) در جواب گفت: «أتعبدون ما تحتون؛ آنچه را خود می تراشید، می پرستید؟»

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

17

- زخرف - 43 - 26 - 2,7

2 - داستان مبارزه حضرت ابراهیم (ع) با شرک و بت پرستی ، داستانی زنده و درس آموز برای همیشه تاریخ

و إذ قال إبراهيم

كلمه «إذ» در محل نصب

ص: 138

و مفعول به برای فعل محذوف است؛ یعنی، «واذکر إذ قال...».

7- ابراهیم (ع)، نماد شجاعت و اسوه مبارزه با شرک و بت پرستی

و إذ قال ابرهیم لایبه و قومه

از یادآوری داستان ابراهیم(ع)، اسوه بودن آن حضرت در مبارزه با بت پرستی و از موضع گیری ایشان در برابر جامعه خویش - حتی نزدیک ترین خویشاوندان خود - شجاعت آن حضرت استفاده می شود.

169- بت شکنی قصه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 59 - 21 -

1- پس از در هم شکسته شدن بت ها به وسیله ابراهیم (ع)، بت پرستان به پرسوجو از یکدیگر در مورد شکننده آنها پرداختند.

فجعلهم جذذاً .. قالوا من فعل هذا بالهتنا

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «مَن» اسم استفهام باشد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

3 - 63 - 21 -

3- ابراهیم (ع) در یک شگرد عالمانه، از بت پرستان خواست تا از خود بت ها در باره شکننده آنها پرسوجو کنند.

فسلوهم إن كانوا ينطقون

ابراهیم(ع) با نسبت دادن شکستن بت ها به بت بزرگ و درخواست از بت

پرستان به پرس و جو کردن از بت ها برای شناسایی بت شکن، شگردی عالمانه را در مبارزه با بت پرستی برگزید؛ زیرا بت پرستان از این طریق به آسانی به بطلان راه خویش پی بردند؛ چنان که آیه

بعد (فرجعوا إلى أنفسهم..) گویای همین حقیقت است.

170- برگزیدگی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 130 - 8،10

8 - ابراهیم (ع) از برگزیدگان خدا در دنیا و از صالحان و شایستگان سرای آخرت

و لقد اصطفينه في الدنيا و إنه في الآخرة لمن الصالحين

10 - اخلاص ابراهیم (ع) و گزینشش از سوی خداوند و نیز شایستگی او برای ملحق شدن به صالحان سرای آخرت ، دلیل های لزوم پیروی از آیین اوست .

و من يرغب .. لقد اصطفينه في الدنيا و إنه في الآخرة لمن الصالحين

جمله های «لقد اصطفيناه» و «إنه في الآخرة ..» به منزله دلیلی برای «و من يرغب ...» می باشد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء -

4 - 125 - 7،10،14،15

7 - حضرت ابراهیم (ع) ، برگزیده شده از سوی خداوند به عنوان دوست

و اتخذ الله إبرهیم خلیلاً

10 - پرهیز ابراهیم (ع) از انحراف و گرایش به باطل ، دلیل گزینش وی به دوستی خداوند

مله إبرهیم حنیفاً و اتخذ الله إبرهیم خلیلاً

بنابراین که وصف «حنیفاً» زمینه چینی باشد برای «و اتخذ الله ..» ; یعنی چون ابراهیم پیراسته از کجی و انحراف بود، خداوند او را به دوستی خویش برگزید.

14 - رد نکردن درخواست نیازمندان و نیاز نبردن به درگاه غیر خدا ، موجب برگزیده

ص: 140

شدن ابراهیم (ع) از سوی خداوند به عنوان خلیل

و اتخذ الله إبراهيم خلیلاً

امام صادق(ع) درباره علت برگزیده شدن حضرت ابراهیم(ع) به عنوان خلیل، از سوی خداوند فرمود: لانه لم یرد احداً و لم یسال احداً قط غیر الله عز و جل.

عیون اخبار الرضا، ج 2، ص 76، ح 4، ب 32؛ نورالثقلین، ج 1، ص 554، ح 583.

15 - اطعام مردم و نماز شب، موجب برگزیده شدن ابراهیم (ع) به عنوان

خلیل، از سوی خداوند

و اتخذ الله إبراهيم خلیلاً

رسول خدا(صلی الله علیه و آله): ما اتخذ الله ابراهیم خلیلاً الا لاطعامه الطعام و صلوته باللیل و الناس نیام.

علل الشرایع، ص 35، ح 4، ب 32؛ نورالثقلین، ج 1، ص 555، ح 586.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

- 9 - نحل -

2 - 121 - 16

2- حضرت ابراهیم (ع) برگزیده خدا بود .

إن ابرهیم . . . اجتبه

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

2- امامت و رهبری حضرت ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)، به انتخاب و انتصاب خداوند بود.

و جعلنهم أئمة

6- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)، از سوی خداوند به عنوان هادی و راهنمای مردم برگزیده شدند.

و جعلنهم أئمة یهدون

جلد

- نام سوره - سوره -

ص: 141

آیه - فیش

15 - ص -

1 - 47 - 38

1 - ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، از برگزیدگان خداوند از میان انسان ها

و إنهم عندنا لمن المصطفین

«مصطفی» (مفرد «مصطفین») به معنای شخص برگزیده و انتخاب شده است.

171- برگزیدگی دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 132 - 6,7

6 - آیین ابراهیم (تسلیم خدا بودن) ، آیین برگزیده خداوند

إن الله اصطفى لكم الدين

7 - منزّه بودن آیین ابراهیم از هرگونه باطلی و گزینش آن از سوی خدا دلیل توصیه ابراهیم و یعقوب به پذیرش آن

و وصی بها ابرهیم . . . . بینی إن الله اصطفى لكم الدين فلاتموتن

تفریع جمله «لاتموتن . . .» بر «إن الله . . .» به وسیله حرف «فاء» گویای برداشت فوق است.

172- برهان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

13 - 56 - 21 -

13- ابراهیم (ع) از برهان روشن و حجت قاطع بر اثبات عقیده توحیدی خویش برخوردار بود .

وأنأعلى ذلکم من الشهدین

طبق گفته برخی از مفسران ممکن است مقصود از شهادت دادن حضرت ابراهیم(ع) این باشد که آن حضرت، از برهان و حجت کافی و روشن برخوردار بود. از این رو به طور قاطع خود را به عنوان شاهد معرفی کرد.

173- برهان در مبارزه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

-

ص: 142

5- برخورد و مبارزه ابراهیم (ع) بابت پرستان و مشرکان، متکی بر استدلال و برهان بود.

قال ما هذه التماثيل . . . قال بل ربکم . . . فطرهنّ

174- بشارت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 54 - 2

2- ابراهیم (ع) آن گاه خبر فرزندان شدنش را از فرشتگان دریافت کرد که کاملاً پیر و از فرزندان شدن مأیوس بود.

قال أبشّرتُمونی علی أن مسنی الکبر فبم تبشرون

175- بشارت به ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 69 - 1، 17

1- خداوند، فرشتگانی چند برای بشارت دادن به حضرت ابراهیم (ع) به سوی او گسیل داشت.

و لقد جاءت رسلنا إبرهیم بالبشری

آیه 70 و نظایر آن، حاکی است که فرستادگان الهی فرشته بودند و بشارت مورد نظر به قرینه آیه 71، بشارت میلاد اسحاق و یعقوب بوده است.

17- « عن أبي جعفر (ع) قال : . . . قدم الله تعالى رسلاً إلی ابراهیم یبشرونه باسحاق . . . و ذلك قوله : « و لقد جاءت رسلنا ابراهیم بالبشری » ؛

از امام باقر (ع) روایت شده است که فرمود: خداوند به سوی ابراهیم مأمورانی فرستاد که او را به [تولد] اسحاق مژده دهند و این است سخن خداوند که فرمود: و لقد جاءت . . .».

جلد

- نام سوره - سوره - آیه

ص: 143

- فیش

8 - هود -

11 - 71 - 11

11- نوید تولد اسحاق و یعقوب به ابراهیم (ع) و همسرش ساره، در جلسه پذیرایی ابراهیم از فرشتگان بیان شد.

فبشرنها یاسحق و من و رآء إسحق یعقوب

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 74 - 2,5,6

2- فرشتگان مهمان بر ابراهیم (ع)، او را به دارا شدن فرزندى پسر، بشارت دادند.

و جاءته البشرى

«ال» در «البشرى» عهد ذکرى است و اشاره به بشارتى دارد که آیه 71 (فبشرنها) متضمن آن بود.

5- جدال و چون و چراى ابراهیم (ع) درباره قوم لوط، پس از برطرف شدن ترس او و دریافت بشارت (فرزنددار شدن) بود.

فلما ذهب عن إبرهیم الروح و جاءته البشرى یجدلنا فی قوم لوط

6- بشارت یافتن ابراهیم (ع) به فرزنددار شدن در سن کهولت، او را به پذیرش شفاعتش درباره قوم لوط (برطرف شدن عذاب از آنان) امیدوار ساخت.

فلما .. . جاءته البشرى یجدلنا فی قوم لوط

برداشت فوق، مقتضای ترتب «یجدلنا .. .» بر «جاءته البشرى» است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

2- بشارت پسری دانا و دانشمند به ابراهیم (ع) از سوی فرشتگان

إنا نبشرك بغلمِ عَلِيمٍ

-3

ص: 144

پسر بشارت داده شده به ابراهیم (ع) دارای عظمت و مقامی والا

نبشرك بغلم علیم

تنوین تنکیر در «بغلام» برای تفخیم و تعظیم است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1 - 55 - 15

1- تأکید فرشتگان بر تحقق و عینیت یافتن بشارت پسر دار شدن ابراهیم (ع) در دوران پیری

قالوا بشرنک بالحقّ

مقصود از «بالحق» در آیه فوق یا خبر مطابق با واقع است و یا به معنای این

است که بشارت ما حقیقت دار است (مجمع البیان). در هر صورت گویای این نکته است که: آنچه بشارت داده شد، تحقق یافتنی است و به وقوع خواهد پیوست.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

2 - 57 - 15

2- بشارت به فرزنددار شدن ابراهیم (ع) کار فرعی و عذاب قوم لوط مأموریت اصلی و مهم فرشتگان بود.

إنا نبشرك بغلم .. قال فما خطبکم ایها المرسلون

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) پس از شناخت فرشتگان و دریافت بشارت فرزنددار شدن از مأموریت اصلی و مهم آنان سؤال کرد (فما خطبکم ...) و این مأموریت طبق آیه بعد عذاب قوم لوط بود.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

4 - 31 - 29 -

4 - فرستادگان خداوند برای عذاب قوم لوط ، مژده و بشارتی را (تولد اسحاق) ع

ص: 145

(، نیز به ابراهیم (ع) دادند .

و لَمَّا جَاءَتْ رَسُلَنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى

این آیه، با آیات پنجاه و یک تا شصت و دو سوره حجر یک سیاق دارند، که در آن آیات به ابراهیم(ع) بشارت فرزنددار شدن داده شده است. آن آیات،

قرینه است که «البشرى» در این آیه نیز همان بشارت را همراه دارد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 101 - 4,5 -

4 - بشارت خداوند به ابراهیم (ع) ، به پسر بودن فرزند مورد درخواست او

رَبِّ هَب لى مِنَ الصّٰلِحِيْنَ . فَبَشِّرْهُ بِغُلْمٍ حَلِيْمٍ

5 - بشارت خداوند به ابراهیم (ع) ، به مشاهده دوران نوجوانی فرزندش (اسماعیل)

فَبَشِّرْهُ بِغُلْمٍ

بشارت خداوند به فرزندی در سنین نوجوانی، گویای این حقیقت است که حضرت ابراهیم(ع) این فرزند را در چنین سنی مشاهده خواهد کرد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 112 - 1 -

1 - بشارت خداوند به ابراهیم (ع) ، به تولد فرزندی به نام اسحاق برای او

و بَشِّرْهُ بِإِسْحٰقَ

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18

- ذاریات - 51 - 28 - 10، 7

7- بشارت میهمانان ابراهیم (ع)، به آن حضرت در مورد اعطای پسری دانا به ایشان

و بَشْرُوهُ بَغْلَمٌ عَلِيمٌ

10 - پسر بشارت داده

ص: 146

شده به ابراهیم (ع) ، دارای عظمت و مقامی والا

و بشروه بغلم علیم

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18

- ذاریات - 51 - 29 - 2،4

2- فریاد همسر ابراهیم (ع) و سیلی زدن وی به صورت خویش ، با شنیدن بشارت اعطای فرزند به ایشان

فأقبلت امرأته فی صرّه

«صرّه» به معنای فریاد و «صکّ» به معنای ضربه شدید است. «صکّت وجهها»؛ یعنی، سیلی سختی به صورت خویش نواخت.

4- همسر ابراهیم ، فردی کهنسال و نازا به هنگام بشارت فرزنددار شدنش

فأقبلت امرأته .. و قالت عجوز عقیم

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18

- ذاریات - 51 - 31 - 2

2- پی بردن حضرت ابراهیم (ع) به منحصر نبودن مأموریت فرشتگان در بشارت اعطای فرزند به ایشان

و بشروه بغلم .. قال فما خطبکم ایّها المرسلون

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که در آیه شریفه سخنی از وجود رسالتی افزون بر بشارت فرزند به میان نیامده است و فرشتگان خود آن را

آشکار نکرده اند؛ اما ابراهیم(ع) به این نکته پی برده و رسالت اصلی فرشتگان را جویا شده است.

176- بشارتهای مهمانان ابراهیم(ع)

- ذاریات - 51 - 28 - 7

7- بشارت میهمانان ابراهیم (ع)، به آن حضرت در مورد اعطای

ص: 147

پسری دانا به ایشان

و بشروه بغلم علیم

177- بشر بودن ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

6 - 57 - 15

6- حضرت ابراهیم (ع) از جهت فرایند جسمی و حالات روحی و نیز در روابط موجود میان انسان ها ، همانند سایر مردم بود .

و تَبْتَهُم عن ضیف ابرهیم . . . قال انا منکم وجلون ... مسنی الکبر ... قال فما خطبکم

178- بصیرت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام -

8 - 75 - 6

8 - عن ابي جعفر(ع): «و كذلك نرى ابراهيم ملكوت السماوات و الأرض» قال: اعطى بصره من القوه ما نفذ السموات فرأى ما فيها و رأى العرش و ما فوقه و رأى ما فى الأرض و ما تحتها.

امام باقر(ع) درباره «و كذلك نرى . . .» فرمود: خداوند چنان قوتی به بینایی و بصیرت ابراهیم(ع) داد که آسمانها و آنچه در آنها بود، مشاهده کرد و عرش و مافوق آن و زمین و آنچه را زیر آن بود دید.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

4 - 45 - 38

4- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، انسان های برخوردار از « قدرت و توانایی » و « بصیرت و روشن بینی »

ابرهیم و اسحق و یعقوب اُولی الأیدی و الأبصر

«أولى الأيدي» (صاحبان دست‌ها) کنایه از قدرت و توانایی است.

179- بقای نسل ابراهیم (ع)

جلد -

ص: 148

نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 53 - 7

7- حضرت ابراهیم (ع) برخوردار از عنایت ویژه خداوند و بقای نسل او، مورد توجه خاص الهی بود.

قالوا لا توجل إنا نبشرك بغلمِ عَلِيمِ

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18

- ذاریات - 51 - 28 - 12

12 - حضرت ابراهیم (ع)، برخوردار از عنایت ویژه الهی و بقای نسل او مورد توجه خداوند

و بشروه بغلمِ عَلِيمِ

180- بهترین آرزوی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

- 26 - 87 - 8

8 - عزّت اخروی و بهشت پر نعمت، والاترین آرزو و درخواست ابراهیم (ع) از خداوند

و اجعلنی من ورثه جنّہ النعیم . . . و لاتخزنی یوم یبعثون

از این که دو مسأله یاد شده، به عنوان آخرین آرزو و درخواست ابراهیم (ع)

بوده است، می توان برداشت یاد شده را استفاده کرد.

181- بیماری ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - « عن الكاظم (ع) . . . قد قال الله تعالى في حق ابراهيم (ع) : . . . « فنظر نظره في النجوم . فقال إني سقيم » فلو لم يكن عالماً بعلم النجوم ما نظر فيها وما قال : « إني سقيم » . . . ;

از امام کاظم (ع) روایت شده .. که خداوند متعال در حق ابراهیم (ع) فرموده: ... «فنظر نظره فی النجوم . فقال إئی سقیم» اگر ابراهیم عالم به علم نجوم نبود در ستارگان نظر نمی افکند و نمی گفت: «إئی سقیم»...».

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1, 2, 3, 4, 7, 8 - 89 - 37 -

1 - ابراهیم (ع) ، پس از اندیشه عمیق ، مریض بودن خود را به قومش اعلام کرد .

فنظر نظره فی النجوم . فقال إئی سقیم

2 - مریض بودن ابراهیم (ع) ، به هنگام دعوت شدن از جانب قوم خود برای خروج از شهر

فقال إئی سقیم

3 - مریض بودن ، عذر و دلیل ابراهیم (ع) برای پذیرفتن دعوت قوم خود برای خروج از شهر و شرکت در مراسم سالانه مشرکان

فقال إئی سقیم

4 - ابراهیم (ع) ، به مرضی موسمی و فصلی مبتلا بود .

فنظر نظره فی النجوم . فقال إئی سقیم

اگر پذیرفته شود که نگاه ابراهیم (ع) به ستارگان نگاه با چشم و حقیقی بود، می توان گفت که اظهار بیماری پس از این نگاه، حاکی است که ایشان به مرضی موسمی و فصلی گرفتار بود که با نگاه به ستارگان، توانسته بود وقت رو به رو شدن با مرض موسمی خود را پیش بینی کند (هم زمان با روز مراسم ویژه).

7 - « عن رجل من أصحابنا عن أبي عبد الله (ع) قال : سألته عن

ص: 150

قول الله - عز وجل - ... «إني سقيم» قال : ما كان ابراهيم (ع) سقيماً و ما كذب إنما عني سقيماً في دينه مرتاداً . . . ؛

از امام صادق(ع) درباره سخن خداوند «..إني سقيم» روایت شده که ابراهیم(ع) بیمار [جسمی] نبود و در عین حال دروغ هم نگفت؛ بلکه مقصود او این بود که به علت دینی که دارم از کفر کافران دل آزرده ام و من در طلب حقیقت هستم».

8 - « قال أبو عبد الله (ع) : التقية من دين الله . . . و لقد قال ابراهيم : «إني

سقيم» والله ما كان سقيماً ؛

از امام صادق(ع) روایت شده که فرمود: تقیه جزئی از دین خدا است . . . و ابراهیم گفت: «إني سقيم» در حالی که به خداوند سوگند او مریض نبود».

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 90 - 3

3 - « عن حجر عن أبي عبد الله (ع) قال : خالف ابراهيم (ع) قومه و عاب آلهتهم . . . قال أبو جعفر (ع) : عاب آلهتهم « فنظر نظره في النجوم فقال إني سقيم » . . . و الله ما كان سقيماً و ما كذب فلما تولوا عنه مدبرين إلى عيد لهم ، دخل ابراهيم إلى آلهتهم فكسر ها إلا كبيراً لهم . . . ؛

از حجر نقل شده که از امام صادق(ع) روایت شده که فرمود: ابراهیم با قومش مخالفت

ص: 151

کرد و خدایان آنها را مورد عیب جویی خود قرار داد . . . امام باقر(ع) فرمود: از معبودهای آنان خرده گرفت «فنظر نظره فی النجوم فقال إني سقیم»... به خدا سوگند ابراهیم مریض نبود و دروغ هم نگفت. پس چون قومش برای عیدی که داشتند از پیش ابراهیم(ع) رفتند، او [با تبر] به سوی معبودهای آنان رفت و آنها را شکست مگر بزرگ ترین بت آنان را...».

182- بیش ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 126 - 4

4- ابراهیم (ع) ، کفرپیشگان مکه را شایسته بهره مند شدن از روزی های الهی نمی دانست .

و ارزق ... من ءامن منهم باللّٰه و الیوم الآخر

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

14 - 36 - 1

1- از دیدگاه حضرت ابراهیم (ع) ، بت ها و بت پرستان عامل گمراهی بسیاری از مردم در عصر او بودند .

اجنبی و بنی آن نعبد الأصنام . ربّ إتهنّ أضللن کثیرًا من الناس

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 47 - 20

20- حضرت ابراهیم (ع) ، لطف و عنایت ویژه خداوند به خود را ، پشتوانه پذیرش استغفار خود می دانست .

سأستغفر لک ربّی إنّه کان بی حفیًّا

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

ص: 152

1- ابراهیم (ع)، زندگی در میان هم کیشان آزر را هم سان زندگی در خانه او، مانعی در راه خداپرستی خویش دیده و از همه آنها کناره گیری کرد.

وَأَعْتَزَلَكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

3 - 75 - 26 -

3 - لزوم استوار بودن باور های دینی بر دلایل عقلی و نه بر تقلید و سنت ملّی، در بینش ابراهیم (ع)

قال أفرءیتم ما کنتم تعبدون

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

1 - 77 - 26 -

1 - بت و بت پرستی، دشمن اندیشه، سعادت و تکامل انسان در دیدگاه حضرت ابراهیم (ع)

فَأْتَهُمْ عَذَابٌ لِي

ضمیر «هم» در «فَأْتَهُمْ» به «أصنام» بازمی گردد.

183- پاداش ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

10 - 84 - 6

10 - کثرت پیامبران و هدایت یافتگان در ذریه ابراهیم(ع)، پاداش نیکوکار

بودن آن حضرت است.

و من ذریته ... و كذلك نجزی المحسنین

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

3 - 49 - 19

3- اعطای اسحاق و یعقوب به حضرت ابراهیم (ع) ، موهبتی الهی و پاداش هجرت او بود .

ص: 153

لَمَّا أَعْتَزَلَهُمْ وَ مَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ هَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ

حرف «لَمَّا» بیانگر ترتب جزا(وهبنا ..) بر شرط (اعتزلهم ...) می باشد و دلالت می کند که وجود جزا، به خاطر وجود شرط بوده است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

5 - 105 - 37 -

5 - توفیق انجام مأموریت ذبح فرزند با زنده ماندن وی ، پاداش خداوند به ابراهیم (ع)

قد صدقت الرءیا إنا کذلک نجزی المحسنین

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

4 - 106 - 37 -

4 - برخورداری ابراهیم (ع) از پاداش محسنان ، پس از سربلند بیرون آمدن آن حضرت از آزمایش قربانی فرزندش

قد صدقت الرءیا إنا کذلک نجزی المحسنین . إنّ هذا لهو البلاء المبین

برداشت یاد شده از آن جا است که جمله «إنّ هذا لهو البلاء المبین» در مقام تعلیل برای جمله پیشین (إنا کذلک نجزی المحسنین) است؛ یعنی، ابراهیم(ع) از پاداش محسنان برخوردار شد؛ زیرا به آزمایش الهی گرفتار شد و پیروز گردید.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

3 - 110 - 37 -

3 - فرزنددار شدن ابراهیم (ع) و برجای ماندن نام و آوازه نیک آن حضرت ، از پاداش های خداوند به ایشان

فبشّرته بغلم حلیم . . . سلم علی إبرهیم . كذلك نجزی المحسنین

جلد

ص: 154

نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

43 - 28 - 1,5

1 - بقای آیین توحید در نسل ابراهیم (ع)، ره آورد تلاش آن حضرت برای استمرار بخشیدن به آن

و جعلها کلمه باقیه فی عقبه

آیات قبل، می تواند قرینه باشد که فاعل «جعل» ابراهیم(ع) است.

5 - استمرار دین توحیدی در نسل ابراهیم (ع)، پاداش الهی به آن حضرت در قبال تلاش های او در مسیر اعتلای کلمه توحید

و إذ قال إبرهیم . . . و جعلها کلمه باقیه فی عقبه

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که «جعلها» در مقام بیان لطف خداوند در برابر مجاهدت ها و تلاش های حضرت ابراهیم(ع) باشد.

184- پاداش اخروی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 134 - 3,4

3 - پاداش اخروی اعمال نیک ابراهیم، اسماعیل، اسحاق و یعقوب (ع) اختصاص به خود ایشان دارد و دیگران از آن بهره ای نخواهند برد.

تلک أمه قد خلت لها ما کسبت

تقدیم «لها» بر «ما کسبت» گویای حصر است. بنابراین «لها ما کسبت»؛ یعنی، دستاورد آنان تنها از آن ایشان و به سود خودشان است.

4 - بهره مند شدن یهود از پاداش فضیلت ها و اعمال شایسته پیامبرانی چون ابراهیم، اسحاق و . . . از باور های ناصواب یهود

تلک أمه قد خلت لها ما کسبت و لکم ما کسبتم

از

اینکه خداوند در خطاب به یهودیان این حقیقت را یادآور می‌شود که دستاوردهای پیامبران نصیب دیگران نخواهد شد، می‌توان به برداشت فوق دست یافت.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 141 - 3

3 - پاداش اخروی اعمال نیک ابراهیم، اسماعیل، اسحاق و یعقوب (ع) اختصاص به خود ایشان دارد و دیگران از آن بهره‌ای نخواهند برد.

تلک أمه قد خلت لها ما كسبت

تقدیم «لها» بر «کسبت» گویای حصر است. بنابراین «لها ما کسبت»؛ یعنی، دستاورد آنان تنها از آن ایشان و به سود خودشان است.

185- پاداش استقامت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 50 - 4

4- خداوند، خوش نامی و بلندآوازی را، به پاس پایداری ابراهیم (ع) در توحید، به او و فرزندانش عنایت کرد.

فلَمَّا أَعْتَزَلَهُمْ... وَ جَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا

186- پاداش توحید ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 50 - 4

4- خداوند، خوش نامی و بلندآوازی را، به پاس پایداری ابراهیم (ع) در توحید، به او و فرزندانش عنایت کرد.

فلَمَّا أَعْتَزَلَهُمْ... وَ جَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا

187- پاداش دنیوی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

4,5,6 - 27 - 29 -

- 4

ص: 156

خداوند ، پاداش ابراهیم (ع) را در همین دنیا ، به او عطا کرد .

و ءاتینه أجره فی الدنيا

5- ابراهیم (ع) ، مستحق و سزاوار دریافت پاداش دنیوی بوده است .

و ءاتینه أجره فی الدنيا

اضافه شدن «أجر» به ضمیری که مرجع آن، ابراهیم(ع) است - گویای این نکته است که او، پاداشی داشته و سزاوار آن بوده است. گفتنی است که «فی الدنيا» احتمال دارد که متعلق به «آئیناه» باشد و احتمال دارد که متعلق به «أجره» باشد. برداشت بالا بنابر احتمال دوم است.

6- اعطای اسحاق و یعقوب (ع) به ابراهیم (ع) و نیز قرار دادن مقام نبوت در نسل آن حضرت ، پاداش دنیوی ابراهیم (ع) از سوی خداوند بود .

و وهبنا له إسحق . . . و جعلنا فی ذرّیته النبوه... و ءاتینه أجره فی الدنيا

188- پاسخ ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 63 - 21

1- ابراهیم (ع) در پاسخ سؤال از شکننده بت ها ، ابتدا شکستن بت ها را به بت بزرگ نسبت داد .

قال بل فعله کبیرهم

189- پدر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

1,3,13 - 74 - 6

1 - پدر ابراهیم، آزر و قوم او مردمی بت پرست و گمراه بودند.

و إذ قال إبرهیم لأبیه آزر أتتخذ أصناما

3 - آزر، پدر صلیبی ابراهیم(ع) نبوده

است.

إذ قال إبراهيم لأبيه أزر

روش قرآن در آیات مختلف مشابه این آیه ذکر نام و نشان افراد نیست. لذا

تصریح به اسم آزر به صورت عطف بیان بدان جهت می تواند باشد که مراد از «اب» را روشن نماید که پدر حقیقی ابراهیم (ع) نبوده، بلکه
عمو و یا پدر خوانده وی بوده است.

13 - عن أبي عبدالله(ع): إن آزر أبا إبراهيم كان منجما لنمرود . . . و وقع آزر بأهله فعلقت بإبراهيم . . .

از امام صادق(ع) روایت شده است: «آزر» پدر ابراهیم منجم نمرود بود . . . و آزر با همسر خویش همبستر شد و نطفه ابراهیم منعقد
گشت . . .

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

14 - 41 - 1

1- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار آمرزش خود، پدر و مادرش و مؤمنان در روز برپایی قیامت شد .

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 42 - 2

2- آزر (پدر یا عموی حضرت ابراهیم (ع))، مشرک و بت پرست بوده است .

إذ قال لأبيه يأبت لِمَ تعبد ما لا يسمع

«آزر» یا پدر حضرت ابراهیم بوده است، چنانچه ظاهر برخی آیات چنین

اقتضا دارد و برخی روایات نیز مؤید آن است و یا این که مطابق برخی روایات دیگر عمومی او بوده است. واژه «أب» در

ص: 158

زبان عرب بر «عمو» نیز اطلاق می‌گردد. در قرآن نیز در سوره بقره آیه صد و سی و سوم به همین معنا استعمال شده است (نعبد إلهک و إله آبائک ابراهیم و اسماعیل). در این آیه لفظ «أب» در مورد «عمو» نیز به کار رفته، زیرا اسماعیل عموی یعقوب بوده است. گفتنی است که برخی مفسران، آزر را جد مادری ابراهیم دانسته‌اند.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

3 - 26 - 43

3- قوم ابراهیم (ع) و فردی که آن حضرت وی را پدر خطاب می‌کرد، پیرو آیین شرک و بت پرستی بودند.

و إذ قال ابرهیم لأبيه و قومه إننی براء مما تعبدون

190- پدری ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

12 - 78 - 22

12 - ابراهیم (ع)، پدر دینی امت اسلامی

و ما جعل علیکم فی الدین من حرج مله ابرهیم

191- پرسش ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره -

2 - 260 - 28,3

3 - پرسش ابراهیم (ع) از خداوند، درباره نشان دادن کیفیت احیای مردگان برای آرامش خاطر خویش

و إذ قال ابرهیم ربّ ارنی کیف تحیی الموتی .. لطمئن قلبی

28 - پرسش ابراهیم (ع) از خداوند درباره کیفیت زنده شدن مردگان، به انگیزه اطمینان قلب خود به خلیل الله بودنش

قال إبراهيم ربّ

ص: 159

امام رضا (ع) درباره «لیطمئن قلبی» در آیه فوق فرمود: . . . و لكن لیطمئن قلبی علی الخله

عیون اخبار الرضا (ع)، ج 1، ص 198، ح 1؛ نورالثقلین، ج 1، ص 276، ح 1088.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

4 - 54 - 15

4- ابراهیم (ع) پس از دریافت خبر فرزندان شدنش از فرشتگان، خواستار توضیح و اطلاعات بیشتری از آنان شد.

فبم تبشرون

برداشت فوق بر این اساس است که «با» در «فبم» برای ملابست باشد و استفهام در جمله «فبم تبشرون» سؤال از چگونگی تحقق چنین بشارتی (فرزنددار شدن) باشد و نه تردید و سؤال از اصل فرزندان شدن.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1 - 57 - 15

1- ابراهیم (ع) پس از شناخت مهمانانش (فرشتگان) از مأموریت اصلی و مهم آنان جويا شد.

قال فما خطبکم أیها المرسلون

«خطب» به معنای امر مهم است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- در پی جویا شدن ابراهیم (ع) از مأموریت اصلی مأموران الهی (فرشتگان) آنان هلاکت قوم تبهکار (قوم لوط) را مأموریت اصلی خویش معرفی کردند .

قال فما خطبكم أيها المرسلون . قالوا إنا أرسلنا

ص: 160

إلى قوم مجرمين

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء

3 - 52 - 21 -

3- ابراهيم (ع)، از پدر و قومش در باره علت تقدیس و عبادتشان در برابر مجسمه های بی جان، توضیح خواست .

إذ قال لأبيه وقومه ما هذه التماثيل التي أنتم لها عكفون

از پاسخ قوم ابراهيم، که کارشان را به خاطر پیروی از اجداد خود معرفی کردند (قالوا وجدنا آبائنا لها عابدین)، به دست می آید که سؤال ابراهيم(ع) مربوط به علت و چرایی تقدیس و عبادتشان در برابر بت ها بوده است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

1 - 70 - 26 -

1 - پرسش ابراهيم (ع) از پدر خود و قومش، درباره آنچه مورد پرستش قرار داده بودند .

إذ قال لأبيه وقومه ما تعبدون

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

1، 4 - 72 - 26 -

1 - پرسش بیدارگر ابراهيم از قوم بت پرست خویش درباره شنوایی بت ها

قال هل يسمعونكم إذ تدعون

4- ایجاد سؤال در مردم نسبت به باور های آنان ، روش ابراهیم (ع) در تذکر دادن و باطل کردن عقاید ایشان

قال هل یسمعونکم إذ تدعون

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

- 51 -

ص: 161

1 - پرسش حضرت ابراهیم (ع) ، درباره رسالت و مأموریت میهمانان خویش (فرشتگان)

قال فما خطبکم ایها المرسلون

«خطب» به شأن و امری گفته می شود که شخص در پی آن است. سؤال ابراهیم(ع) از مأموریتی بود که فرشتگان، می خواستند آن را به اجرا درآورند.

192- پرسش از مهمانان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1 - 31 - 51 -

1 - پرسش حضرت ابراهیم (ع) ، درباره رسالت و مأموریت میهمانان خویش (فرشتگان)

قال فما خطبکم ایها المرسلون

«خطب» به شأن و امری گفته می شود که شخص در پی آن است. سؤال ابراهیم(ع) از مأموریتی بود که فرشتگان، می خواستند آن را به اجرا درآورند.

193- پسر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

8 - 71 - 11

8- خداوند ، فرزند ابراهیم و همسرش ساره را - پیش از تولدش - اسحاق نامید . *

فبشرنها یاسحق

ظاهر جمله «فبشرناها یاسحاق .. یعقوب» این است که فرشتگان، نام اسحاق و یعقوب را نیز در بشارت آورده باشند.

194- پسران ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

1,2 - 132 - 2

1 - ابراهیم و یعقوب (ع) هر یک دارای پسرانی چند بودند .

و وصی بها ابرهیم بنیه و یعقوب بینی

2 - ابراهیم (ع) ، پسرانش را به

ص: 162

پیروی از آیین خویش (تسلیم خدا بودن) توصیه کرد .

و وصی بها ابرهیم بنیه

ضمیر «بها» می تواند به «مله ابراهیم» (در آیه 130) برگردد و نیز می تواند

به جمله «أسلمت» در آیه قبل بازگردانده شود. گفتنی است بازگشت هر دو فرض به یک معناست؛ زیرا آئین ابراهیم همان تسلیم گشتن در برابر خداوند است.

195- پیامبر درخواستی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 129 - 1,2,3

1 - بعثت پیامبری از نسل اسماعیل ، از دعا ها و درخواست های ابراهیم و اسماعیل (ع) به هنگام بنای کعبه

و من ذریتنا امة مسلمه لك . . . ربنا وابعث فیهم رسولا منهم

ضمیر در «فیهم» و «منهم» محتمل است به «أمة مسلمه» در آیه قبل برگردد و نیز محتمل است به «أهله» در آیه 126 بازگردانده شود. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است؛ یعنی، «ربنا وابعث فی ذریتنا المسلمه رسولا منهم». دعای مشترک ابراهیم و اسماعیل گویای این است که: پیامبر مورد نظر ابراهیم نیز فردی از نسل اسماعیل است نه از نسل دیگر فرزندان.

2 - تلاوت آیات الهی ، تعلیم کتاب آسمانی ، آموزش حکمت (معارف و احکام دین و . . .) و پاکسازی نسل ابراهیم و اسماعیل (ع) از آلودگی ها و ناخالصی ها ، از ویژگی های پیامبری که ابراهیم و اسماعیل (ع) خواستار

بعثت او بودند .

ربنا وابعث فیهم رسولا منهم یتلوا علیهم ءایتک و یعلمهم الکتب و الحکمه

ص: 163

و یزگیهم

3- محمد (صلی الله علیه و آله) پیامبری که ابراهیم و اسماعیل (ع) خواستار بعثت آن حضرت از میان نسلشان بودند .

ربنا وبعث فیهم رسولا منهم ... یزگیهم

به گفته همه مفسران، مراد از «رسولا» پیامبر عظیم الشان اسلام، حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) است.

196- پیروان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

4 - 132 - 2

4 - یعقوب ، پیرو آیین ابراهیم و مبلغ آن

و وصی بها ابرهیم بنیه و یعقوب

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران

3 - 68 - 1,3,6

1 - پیروی از حضرت ابراهیم (ع) ، ملاک پیوند و انتساب به آن حضرت

انّ اولی الناس بابرهیم للذّین اتّبعوه

3- گرایش به حق (حنیف بودن) و تسلیم خدا بودن ، حقیقت پیروی از حضرت ابراهیم (ع) و انبیا

و لکن کان حنیفاً مسلماً و ما کان من المشرکین. انّ اولی الناس بابرهیم للذّین اتّ

6- سزاوارترین مردم به انتساب و پیوند دینی به حضرت ابراهیم (ع) ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنانند ؛ نه یهود و نصارا .

ما کان ابرهیم یهودیاً و لا نصرانیاً .. انّ اولی الناس بابرهیم للذّین اتّبعوه

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص -

6 - 27 - 28

6 - شعيب)

ص: 164

(ع)، تابع شریعت ابراهیم

علی آن تاجرنی ثمنی حجج

«حج» سنتی است به جا مانده از شریعت حضرت ابراهیم(ع) و از این که حضرت شعیب(ع) حج را مبدأ سال در قرارداد بین خود و موسی(ع) تعیین کرد، حکایت از این دارد که او به این سنت - که یکی از عبادات در شریعت ابراهیم است - پایبند بود.

197- پیروان دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام

12 - 6 - 161 - 12

12 - عن الحسين بن علي(ع): ما احد على مله ابراهيم إلا نحن و شيعتنا . . .

از امام حسین(ع) روایت شده است: هیچ کس، جز ما و شیعیان ما، پیرو آیین ابراهیم نیست . . .

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف -

12 - 38 - 2,4,5

2- یوسف (ع) در زندان مصر، پیروی خویش از آیین ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع) را فاش ساخت .

واتبعت مله اباؤی ابرهیم و اسحق و یعقوب

4- یوسف (ع)، پیرو شریعت پدرانش، ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع) بود و برانگیخته به شریعتی جدید نبود .

واتبعت مله اباؤی ابرهیم و اسحق و یعقوب

5- اسحاق و یعقوب (ع)، پیامبرانی پیرو شریعت پدرشان ابراهیم (ع)

واتبعت مله اباؤی ابرهیم و اسحق و یعقوب

198- پیروی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

ص: 165

1 - ابراهیم (ع) ، از شیعیان و پیروان نوح پیامبر

و لقد نادینا نوح . . . و إنّ من شیعتہ لإبرہیم

«شیعه»، به معنای گروهی است که تابع رئیس خود باشند.

199- پیروی از ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 43 - 4

4- حضرت ابراهیم (ع) ، آزر را به رها ساختن شرک و پیروی از وی فرا خواند .

یأبت إتی قد جاءنی من العلم ما لم یأتک فاتبعنی

200- پیروی از دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16

123 - 1,2 -

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور پیروی از آیین ابراهیم (ع) گردید .

ثمّ أوحینا إلیک أن اتبع ملّه إبرہیم

2- لزوم پیروی از حضرت ابراهیم (ع) ، در اجتناب از هرگونه انحراف و

شرک

ثمّ أوحینا إلیک أن اتبع ملّه إبرہیم

201- پیروی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 72 - 1،2

1- ابراهیم (ع) و همسرش ساره، هنگام بشارت فرشتگان به تولد اسحاق و یعقوب، پیر و کهنسال بودند.

قالت یویلتی ءألد و أنا عجوز و هذا بعلی شیخاً

2- ساره با توصیف خود و شویش به پیری، دارا شدن فرزند را امری بس شگفت تلقی کرد.

قالت یویلتی ءألد

ص: 166

و أنا عجوز و هذا بعلي شيخاً إن هذا لشيء عجيب

«یاویلتی» (ایوای بر من) عبارتی است که معمولاً به هنگام تعجب ایراد می شود. همزه در «ءألد...» نیز برای تعجب است و جمله «إن هذا...» نیز تصریح به شگفتی است. این همه حکایت از تعجب بیش از حد همسر ابراهیم دارد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

6 - 74 - 11

6- بشارت یافتن ابراهیم (ع) به فرزنددار شدن در سن کهولت، او را به پذیرش شفاعتش درباره قوم لوط (برطرف شدن عذاب از آنان) امیدوار ساخت.

فلما... جاءته البشری یجدلنا فی قوم لوط

برداشت فوق، مقتضای ترتب «یجادلنا...» بر «جاءته البشری» است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1 - 55 - 15

1- تأکید فرشتگان بر تحقق و عینیت یافتن بشارت پسردار شدن ابراهیم (ع) در دوران پیری

قالوا بشرنک بالحقّ

مقصود از «بالحق» در آیه فوق یا خبر مطابق با واقع است و یا به معنای این است که بشارت ما حقیقت دار است (مجمع البیان). در هر صورت گویای این نکته است که: آنچه بشارت داده شد، تحقق یافتنی است و به وقوع خواهد پیوست.

202- پیشگامی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

14- پیامبران الہی ، موسیٰ ، ہارون ، ابراہیم

ص: 167

، لوط، اسحاق، یعقوب، نوح، داوود، سلیمان، ایوب، اسماعیل، ادریس، ذالکفل، یونس، زکریا و یحیی (علیهم السلام)،
پیشگامان در کار های خیر

و لقد آتینا موسی و هرون . . . یحیی . . . إناهم كانوا یسرعون فی الخیرت

برداشت بالا مبتنی بر این است که ضمیرهای جمع در جمله «إناهم كانوا یسارعون..» به پیامبرانی بازگردد که در سلسله آیات پیشین (48 - 90) از آنان یاد شده است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

9 - 4 - 60 -

9 - ابراهیم (ع) و همگامانش، پیشتازان برائت از مشرکان و کافران

قد کانت لکم أسوه حسنه فی إبرهیم و الذین معه . . . إذ قالوا

برداشت بالا با توجه به این نکته است که خداوند، از میان همه پیامبران و امت های پیشین، ابراهیم(ع) و همگامانش را الگوی برائت از مشرکان معرفی کرده است.

203- پیشگامی پیروان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

9 - 4 - 60 -

9 - ابراهیم (ع) و همگامانش، پیشتازان برائت از مشرکان و کافران

قد کانت لکم أسوه حسنه فی إبرهیم و الذین معه . . . إذ قالوا

برداشت بالا با توجه به این نکته است که خداوند، از میان همه پیامبران و امت های پیشین، ابراهیم(ع) و همگامانش را الگوی برائت از مشرکان معرفی کرده است.

204- پیشگویی ابراهیم(ع)

جلد - نام سورہ

ص: 168

- سوره - آیه - فیش

15 - صفات

9 - 89 - 37 -

9 - « و قد روی : إنه عنی بقوله « سقیم » ای سأسقم . . . » ;

روایت شده که مراد ابراهیم از سخنش «سقیم» این بود که به زودی مریض می شوم. . .».

205- پیشنهاد سوزاندن ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 97 - 37 -

1 - توصیه دسته جمعی مشرکان به یکدیگر ، مبنی بر ساختن بنایی برای

سوزاندن ابراهیم (ع)

قالوا ابنوا له بنیناً فألقوه فی الجحیم

206- تاریخ ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

6.7 - 59 - 15

6- حضرت ابراهیم (ع) و حضرت لوط (ع) معاصر یکدیگر بودند .

و تبئهم عن ضیف ابرهیم . . . إنا أرسلنا إلی قوم مجرمین . إلاءال لوط

7- حضرت ابراهیم (ع) و حضرت لوط (ع) در میان دو قوم جدا و با فاصله جغرافیایی از هم می زیسته اند .

قال فما خطبکم . . . إنا أرسلنا إلی قوم مجرمین . إلاءال لوط

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

7 - 52 - 21 -

7- مخالفت با عقاید انحرافی پدر ، آغاز مبارزه ابراهیم (ع)

إذ قال لأبيه وقومه

برداشت یاد شده مبتنی براین است که تقدم

ص: 169

لفظی «آیه» بر «قومه» دلالت بر تقدم زمانی داشته باشد.

207- تاریخ دوران ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

1 - 76 - 6

1 - ستاره پرستی از آینه‌های رایج در بین مردم زمان ابراهیم

راء کوكبا قال هذا ربي

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

1 - 77 - 6

1 - ماه پرستی، از آینه‌های رایج زمان حضرت ابراهیم(ع)

فلما رء القمر بازغا قال هذا ربي

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

1 - 78 - 6

1 - پرستش خورشید، آیینی رایج در میان مردم زمان ابراهیم بود.

فلما رء الشمس بازغه قال هذا ربي

208- تبری ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - ابراهیم(ع) با افول خورشید، بیزاری خویش نسبت به پندارهای شرک قوم خویش پرده برداشت.

فلما أفلت قال يقوم إني برىء مما تشركون

چنانچه «ما» در «ما تشركون» مصدریه باشد، مضمون جمله چنین می شود: «برىء من اشراككم». برداشت فوق بر این اساس است.

9 - ابراهیم(ع) در پی ابطال مستدل عقاید شرک آمیز قوم خویش، به صراحت از معبودهای آنان بیزاری جست.

فلما رء الشمس . . . إني برىء مما تشركون

چنانچه «ما» در «مما تشركون» موصول باشد، مضمون جمله چنین است: «برىء من الذی تشركون به». یعنی از چیزهاییکه به

آن شرک میورزید بیزارم.

14 - عن أبي عبدالله(ع): .. كشف الله له (إبراهيم) عن السموات حتى رأى العرش و من عليه و اراه الله ملكوت السموات و الأرض فعند ذلك «قال يا قوم إني برىء مما تشركون» ...

از امام صادق(ع) روایت شده است: .. خداوند برای ابراهیم(ع) آسمانها را نمایان کرد تا اینکه عرش و ساکنان آن را مشاهده نمود و خدا ملکوت آسمانها و زمین را به او نمایاند، در این هنگام گفت: «ای قوم من، از آنچه شریک خدا می دانید، بیزارم» ...

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه -

9 - 114 - 16

9 - بیزاری جستن ابراهیم (ع) از پدرش ، پس از یقین به هدایت ناپذیری و عداوت او با خدا

فلما تبين له أنه عدو لله تبرأ منه

16 - تبرّی ابراهیم (ع) از «آزر» ، علی رغم داشتن خویشاوندی با وی ، تبلور خشوع عمیق او در برابر خدا

أنه عدو لله تبرأ منه إن إبراهيم لأواه حلیم

یکی از معانی که اهل لغت برای «أواه» برشمرده اند، خضوع و خشوع شدید است. یعنی ابراهیم(ع)، در برابر خدا بسیار خاضع و خاشع بود. برداشت فوق بدان احتمال است که جمله «إن إبراهيم لأواه» برای بیان علت تبرّی حضرت ابراهیم(ع) از آزر باشد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 48 - 1

ص: 171

- ابراهیم (ع)، زندگی در میان هم کیشان آزر را هم سان زندگی در خانه او، مانعی در راه خداپرستی خویش دیده و از همه آنها کناره گیری کرد.

و أعتزلکم و ما تدعون من دون اللّٰه

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم

1 - 49 - 19 -

1- حضرت ابراهیم (ع) از محیط شرک و بت پرستی هجرت کرد و از بت پرستان و معبود های آنان کناره گیری کرد.

فلما أعتزلهم و ما یعبدون من دون اللّٰه و هبنا له إسحق و یعقوب

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 67 - 21 -

1- اظهار تنفر و انزجار شدید ابراهیم (ع) از بت پرستان و معبود های آنان

أَفَّ لَکُمْ و لَمَّا تَعْبُدُونَ

«أَفَّ» کلمه ای است که به هنگام تنفر و انزجار از چیزی و یا شخصی، به کار می رود. تنوین «أَفَّ» برای تعظیم است؛ یعنی، انزجار قوی و شدید.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

17

- زخرف - 43 - 26 - 1,4,5 -

1 - اعلان برائت حضرت ابراهيم (ع) از شرک و بت پرستی قوم خود

و إذ قال إبراهيم لأبيه وقومه إنني براء مما تعبدون

4 - آيين شرک ، مورد نفرت و انزجار عميق ابراهيم (ع)

إنني براء مما تعبدون

به کارگیری

ص: 172

کلمه «براء» (مصدر «برء») به جای «بریء» حاکی از شدت تنفر و انزجار است.

5- ابراهیم (ع) ، نمونه انسان آزاد از تعصبات قومی و جاهلی

و إذ قال إبرهیم لأبیہ و قومہ

ذکر داستان ابراهیم (ع) و اعلان موضع آن حضرت در برابر عقاید سنتی جامعه خویش - پس از یادکرد پیروی کورکورانه مشرکان از نیاکان خود - می تواند در جهت ارائه الگوی سنت شکنی باشد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18

- ممتحنه - 60 - 4 - 6,9,24

6- اظهار برائت و بیزاری ابراهیم (ع) و همگامانش ، از مظاهر شرک و قوم مشرک خویش

إذ قالوا لقومهم إنا برءؤا منکم و ممّنا تعبّدون

9- ابراهیم (ع) و همگامانش ، پشتنازان برائت از مشرکان و کافران

قد کانت لکم أسوه حسنه فی إبرهیم و الذین معه .. إذ قالوا

برداشت بالا، با توجه به این نکته است که خداوند، از میان همه پیامبران و امت های پیشین، ابراهیم (ع) و همگامانش را الگوی برائت از مشرکان معرفی کرده است.

24- توکل ابراهیم (ع) و همراهانش ، بر خدای یگانه در برائت از مشرکان و پیامد های آن

إذ قالوا لقومهم إنا برءؤا منکم .. ربّنا علیک توکلنا

209- تبری پیروان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18

- ممتحنه - 60 - 4 - 6,9,24

6- اظهار برائت و بیزاری ابراهیم (ع) و همگامانش،

ص: 173

از مظاهر شرک و قوم مشرک خویش

إذ قالوا لقومهم إنا برءؤا منكم و ممّا تعبدون

9- ابراهیم (ع) و همگامانش ، پیشتازان برائت از مشرکان و کافران

قد کانت لکم أسوه حسنه فی ابرهیم و الذین معه . . . إذ قالوا

برداشت بالا، با توجه به این نکته است که خداوند، از میان همه پیامبران و امت های پیشین، ابراهیم(ع) و همگامانش را الگوی برائت از مشرکان معرفی کرده است.

24- توکل ابراهیم (ع) و همراهانش ، بر خدای یگانه در برائت از مشرکان و پیامد های آن

إذ قالوا لقومهم إنا برءؤا منکم . . . ربنا علیک توکلنا

210- تبرئه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 64 - 21 -

4- بت پرستان قوم ابراهیم ، به ظلم خویش و تبرئه ابراهیم (ع) از آن

اعتراف کردند .

فقالوا إنکم أنتم الظلمون

ضمیر منفصل «أنتم» تأکید برای «کم» است و جمله «إنکم أنتم. . .» دلالت بر حصر دارد. این حصر از نوع حصر اضافی است؛ یعنی، منحصرأ شما ظالم هستید نه حضرت ابراهیم(ع).

211- تبعیت از دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

1،10 - 130 - 2

1 - آیین ابراهیم ، آیینی خردمندانه و پیروی از آن خردمندی است .

و من یرغب عن مله إبرهیم إلا من سفه نفسه

10 - اخلاص ابراهیم (ع) و گزینشش از سوی خداوند و نیز شایستگی

ص: 174

او برای ملحق شدن به صالحان سرای آخرت ، دلیل های لزوم پیروی از آیین اوست .

و من یرغب .. لقد اصطفینہ فی الدنیا و إنه فی الآخره لمن الصلحین

جمله های «لقد اصطفیناه» و «إنه فی الآخره ..» به منزله دلیلی برای «و من یرغب ...» می باشد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 132 - 3

2- ابراهیم (ع) ، پسرانش را به پیروی از آیین خویش (تسلیم خدا بودن) توصیه کرد .

و وصی بها ابرهیم بنیه

ضمیر «بها» می تواند به «مله ابراهیم» (در آیه 130) برگردد و نیز می تواند به جمله «أسلمت» در آیه قبل بازگردانده شود. گفتنی است بازگشت هر دو فرض به یک معناست؛ زیرا آئین ابراهیم همان تسلیم گشتن در برابر خداوند است.

3- یعقوب (ع) ، پسرانش را به پیروی از آیین ابراهیم (تسلیم شدن در برابر خدا) سفارش کرد .

و وصی بها ابرهیم بنیه و یعقوب

«یعقوب» عطف بر «ابراهیم» است؛ یعنی: «وصی بها یعقوب بنیه».

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 135 - 5

5- ضرورت پیروی از آیین ابراهیم (ع)

کونوا هوداً .. قل بل مله ابرهیم

«مله ابراهیم» مفعول برای «اتبعوا» (پیروی کنید) و یا «تبع» (پیروی می کنیم) می باشد.

- سوره - آیه - فیش

13

- شعراء - 26 - 78 - 2

2- اشاره ابراهیم (ع) به آفریدگاری و هدایت گری خدا، برای معرفی پروردگار جهان برای بت پرستان

إِلَّا رَبُّ الْعَالَمِينَ . الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

14

- عنكبوت - 29 - 17 - 5,6

5- حضرت ابراهیم (ع) برای بیداری قوم اش، ناتوانی بت ها را تبیین می کرده است .

إِنَّمَا تَعْبُدُونَ... أَوْثَانًا... إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ... لَا يَمْلِكُونَ

6- ابراهیم (ع) به قوم خود اعلام کرد که بت ها هیچ گونه توانی برای تأمین روزی آنان ندارند .

و إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ... إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

14

- عنكبوت - 29 - 18 - 10

10- حضرت ابراهیم (ع) ابلاغ کننده پیام الهی، به گونه ای شفاف و بی ابهام، به مردم بود .

وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلْغُ الْمُبِينِ

213- تبلیغ رسالت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

- عنكبوت - 29 - 31 - 2

2- لوط (ع)، پیامبری بود که تعالیم ابراهیم (ع) را ترویج می کرد.

قال رب انصرنی . . . ولما جاءت رسلنا ابرهیم بالبشری

این که

ص: 176

فرستادگان خداوند برای درهم کوبیدن شهر قوم لوط (سدوم)، نزد ابراهیم (ع) رفتند و با او مأموریت خود را در میان گذاشتند، نشان می دهد که ابراهیم (ع) پیامبر صاحب شریعت بوده و لوط (ع) تعالیم او را تبلیغ می کرده است.

214- تحقق رؤیای ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15

- صافات - 37 - 105 - 1

1 - اعلام خداوند به ابراهیم (ع) مبنی بر تحقق یافتن رؤیای او و عمل کردن وی مطابق آنچه در خواب دیده و مأموریت یافته بود .

قد صدقت الرؤیا

تصدیق رؤیا - برابر نظر بیشتر مفسران - به معنای تحقق بخشیدن رؤیا در عالم خارج است. به عبارت دیگر، ابراهیم (ع) مطابق آنچه در خواب دیده بود، عمل کرد.

215- تحقیر ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

- 21 - 60 - 4

4- ابراهیم (ع) در دیدگاه قوم خود، موقعیت اجتماعی ممتازی نداشت و مورد تحقیر آنان قرار می گرفت .

سمعنا فتی یدکرهم یقال له ابرهیم

توصیف ابراهیم (ع) به جوان بودن از سوی بت پرستان، ممکن است تعریضی به ناپختگی و کم تجربگی حضرت ابراهیم (ع) باشد؛ نه این که او واقعاً از نظر سنی جوان باشد. این و تعبیر «یقال له ابراهیم» را نوعی تحقیر آن حضرت و ناشناخته بودن او به حساب آورد.

216- تحمیل عقیده به ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم

- 19 - 46 - 6

6- آزر با تهدید ابراهیم (ع) به سنگسار

ص: 177

کردن و نیز دور ساختن او از خود، در صدد تحمیل عقیده خویش بر ابراهیم (ع) و بازداشتن او از توحید بود.

لئن لم تنته لأرجمتک واهجرنی ملیاً

217- تداوم حج ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

8 - 27 - 22

8 - حضور هر ساله حضرت ابراهیم (ع) در مراسم حج زمان خویش

يأتوك رجالاً وعلی كلّ ضامر

فعل مضارع «يأتوك» می تواند مفید استمرار باشد. بنابراین ورود هر ساله مردم بر حضرت ابراهیم (ع) در مراسم حج بیانگر حضور هر ساله آن حضرت در آن مراسم می باشد.

218- تداوم دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

3 - 29 - 43

3- بعثت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)، تحقق اراده الهی به استمرار آیین توحیدی در نسل ابراهیم (ع)

و جعلها کلمه باقیه فی عقبه... حتی جاءهم الحق ورسول مبین

219- تداوم عبادات ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

4 - 120 - 16

4- عبادت های مستمر و خالصانه و دوری از افراط و تفریط و کج روی، از ویژگی های مهم حضرت ابراهیم (ع)

إن إبرهیم . . قانتاً لله حنیفاً

برداشت فوق مبتنی بر دو نکته است: 1- «قنوت» به معنای استمرار اطاعت خاضعانه است. 2- «الحنف» به معنای میل از گمراهی به سوی هدایت و درستی است (مفردات راغب) و در

ص: 178

آن معنای دوری از افراط و تفریط و گرایش به حد وسط و اعتدال نهفته است.

220- تداوم عبودیت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

15 - 73 - 21 -

15- عبادت و بندگی مداوم و مخلصانه، از اوصاف حضرت ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)

و كانوا لنا عبدین

فعل «کون» - که مفید استقرار وصف است - بیانگر دائمی بودن عبادت ابراهیم (ع) است و تقدم جار و مجرور (لنا)، نشانگر انحصار عبادت آنان، برای خداوند متعال است که از آن به خالصانه بودن یاد می شود.

221- تدبیر ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 57 - 21 -

1- سوگند مؤکد ابراهیم (ع) بر حيله و تدبیر کردن، برای ضربه زدن به بت ها در غیاب بت پرستان

و تالله لأکیدن أصنمکم بعد أن تولّوا مدبرین

«کید» به معنای حيله و تدبیری پنهانی برای ضربه زدن به غیر است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

3 - 60 - 21 -

3- ابراهیم (ع) تصمیم خود بر حيله و چاره اندیشی علیه بت ها را با برخی

از بت پرستان در میان گذاشته بود .

ما هذه التماثيل . . قالوا سمعنا فتى يذكرهم

از این که بت پرستان گفتند: «شنیده ایم که ابراهیم از بت ها بدگویی می کند»، استفاده می شود که آنان این سخنان را مستقیماً

ص: 179

از وی نشنیده اند و از سویی دیگر گروهی بودند که مستقیماً سخنان تهدیدآمیز ابراهیم(ع) را شنیده و برای گروه دیگر نقل کرده بودند. دو آیه پیش (تالله لأکیدن أصنامکم بعد أن تولوا...) - که خطاب «أصنامکم» برای مخاطب حاضر است - مؤید همین برداشت است.

222- تذکر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

26 - 72 - 2

2- یادآوری ابراهیم (ع) به قوم خویش مبنی بر ناتوانی بت ها حتی از شنیدن دعای آنان

قال هل یسمعونکم إذ تدعون

استفهام در «هل یسمعونکم» انکاری است. بنابراین مفاد سؤال ابراهیم(ع) چنین می شود: با این که بت ها درخواست های شما را نمی شنوند، چگونه به درگاه آنها نیایش می کنید؟

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

26 - 73 - 1

1- یادآوری ابراهیم (ع) به قوم خویش ، مبنی بر ناتوانی بت ها در رساندن سود یا زیان به انسان ها

أو ینفعونکم أو یضرّون

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

26 - 79 - 4

4- تذکر ابراهیم (ع) به قوم خویش ، مبنی بر حاکمیت اراده خدا بر معاش و زندگی انسان و نفی هرگونه نقش برای بت ها

فإنهم عدوُّ لى إلا ربّ العلمين . . . والذى هو يطعمنى وىستقین

جلد

- نام سوره - سوره - آیه

ص: 180

- فیش

13 - شعراء

3 - 80 - 26 -

3- تذکر ابراهیم (ع) به نقش نداشتن بت ها در بیماری و شفایابی انسان

و إذا مرضت فهو يشفين

تعبیر «فهو يشفين» تأکید بر این حقیقت است که تنها خدا در بهبود و شفای انسان مؤثر است. و چون مخاطب این تأکید بت پرستانند، در حقیقت تأکید ابراهیم (ع) بر سلب هرگونه تأثیر بت ها در سلامتی انسان است.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

2,3 - 81 - 26 -

2- تذکر ابراهیم (ع) به قوم بت پرست خود، مبنی بر نبود کمترین نقش برای بت ها در مرگ و حیات آدمی

والذی یمیتنی ثمّ یحیی

3- وجود معاد پس از مرگ و محدود نبودن زندگی به دنیا، تذکر دیگر ابراهیم (ع) به قوم بت پرست خویش

والذی یمیتنی ثمّ یحیی

223- تذکر دعای ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

1 - 35 - 14 -

1- زندگی حضرت ابراهیم (ع) و کیفیت و نوع دعایش، درس آموز و شایسته یادآوری است.

و إذ قال إبرهیم ربّ اجعل هذا البلد آمناً

«و إذ قال» متعلق به «اذکر» و یا «اذکروا» در تقدیر است. روشن است که تذکر به یادآوری داستان حضرت ابراهیم(ع) نشانگر اهمیت و درس آموزی آن است.

224- تذکر قصه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 181

1- زندگی حضرت ابراهیم (ع) و کیفیت و نوع دعایش، درس آموز و شایسته یادآوری است.

و إذ قال إبرهیم ربّ اجعل هذا البلد آمناً

«و إذ قال» متعلق به «اذکر» و یا «اذکروا» در تقدیر است. روشن است که تذکر به یادآوری داستان حضرت ابراهیم (ع) نشانگر اهمیت و درس آموزی آن است.

225- ترس ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 52 - 3،11

3- ابراهیم (ع) و خانواده وی با مشاهده ورود مهمانان (فرشتگان) به محضر ایشان، هراسناک و مضطرب شدند.

إذ دخلوا علیه .. قال إنا منکم وجلون

با اینکه ملائکه بر شخص حضرت ابراهیم (ع) وارد شدند (دخلوا علیه) اما آن

حضرت هراس و اضطراب را به صورت جمع (إنا منکم وجلون) بیان کرده است و این نشان دهنده هراس خود او و خانواده اش می باشد. لازم به ذکر است که «وجل» به آن ترسی گفته می شود که سراپای وجود انسان را فراگیرد (مفردات راغب).

11- «... قال أبو جعفر (ع): ... بعث الله رسلاً إلی ابراهیم ... فدخلوا علیه لیلاً ففرع منهم و خاف أن یكونوا سُرّاقاً، قال: فلما أن رأته الرسل فرعاً و جلاً «قالوا سلاماً» ... «قال إنا منکم وجلون قالوا لا توجل ...» ...»

از امام باقر (ع) روایت

شده است که فرمود:.. خداوند فرستادگانی را به سوی ابراهیم(ع) گسیل داشت ... پس شبانه بر او وارد شدند و او از آنان وحشت کرد و ترسید که دزد باشند. امام فرمود: پس چون فرستادگان آن حضرت را وحشت زده و هراسان دیدند، به او سلام کردند ... او [گفت]: قال إنا منكم وجلون...».

226- ترس ابراهیم(ع) از ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 70 - 3.4

3- ابراهیم(ع) ، از فرشتگان حاضر در خانه خویش ، احساس ترس و دلهره کرد .

و أوجس منهم خيفة

ایجاس (مصدر أوجس) به معنای احساس کردن است.

4- خودداری فرشتگان از تناول غذا ، عامل ترس ابراهیم(ع) از آنان شد .

فلما رءأ أیدیهم لاتصل إلیه نکرهم و أوجس منهم خيفة

227- ترس خانواده ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 52 - 3

3- ابراهیم(ع) و خانواده وی با مشاهده ورود مهمانان (فرشتگان) به محضر ایشان ، هراسناک و مضطرب شدند .

إذ دخلوا علیه .. قال إنا منكم وجلون

با اینکه ملائکه بر شخص حضرت ابراهیم(ع) وارد شدند (دخلوا علیه) امّا آن حضرت هراس و اضطراب را به صورت جمع (إنا منكم وجلون) بیان کرده است و این نشان دهنده هراس خود او و خانواده اش می باشد. لازم به ذکر است که «وجل» به آن ترسی گفته می شود که سرپای وجود انسان را فراگیرد (مفردات راغب).

228- تزکیه نسل ابراهیم(ع)

لد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 129 - 2

2- تلاوت آیات الهی، تعلیم کتاب آسمانی، آموزش حکمت (معارف و احکام دین و...) و پاکسازی نسل ابراهیم و اسماعیل (ع) از آلودگی ها و ناخالصی ها، از ویژگی های پیامبری که ابراهیم و اسماعیل (ع) خواستار بعثت او بودند.

ربنا وبعث فیهم رسولا منهم یتلوا علیهم آیتک و یعلمهم الکتب و الحکمه و یزکیهم

229- تشویق های ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

6 - 99 - 37 -

6- ابراهیم (ع)، افراد مؤمن و موحد را، به هجرت از سرزمین شرک تشویق می کرد.

وقال إني ذاهب إلی ربی

اعلام ابراهیم (ع) به هجرت خود از سرزمین شرک، ممکن است به این جهت باشد که افراد اندکی که ایمان آورده و موحد شده اند، همانند او هجرت کنند.

230- نضرع ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

8 - 37 - 14 -

8- حالت زاری و التماس حضرت ابراهیم (ع) در دعا و درخواست از خداوند

ربّ اجعل... ربّ إنّهنّ... ربّنا إنی... ربّنا لیقیموا... ربّنا إنک

برداشت فوق از تکرار کلمه «ربّ» و «ربّنا» استفاده گردید.

231- نظاهر ابراهیم (ع) به خورشیدپرستی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

ص: 184

2 - ابراهیم(ع) در مقام مجادله و برای ابطال عقاید شرک آمیز قوم خویش تظاهر به خورشیدپرستی کرد.

فلما رء الشمس بازغه قال هذا ربی

3 - بزرگتر بودن خورشید از ماه، بهانه ابراهیم(ع) برای عدول از ماه پرستی و تظاهر به پرستش خورشید

فلما رء الشمس بازغه قال هذا ربی هذا أكبر

232- تظاهر ابراهیم(ع) به ستاره پرستی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2 - 76 - 6

2 - ابراهیم(ع) با تظاهر به ستاره پرستی و استدلال جدلی به ابطال عقیده شرک قوم خود پرداخت.

فلما جن علیه الیل رءا کوکبا قال هذا ربی

جمله «فلما جن» تصریح بر «کذلک نری . . .» است. یعنی نتیجه ارائه ملکوت به ابراهیم(ع) آن شد که او بدین صورت به مبارزه با شرک پردازد. بنابراین سخن ابراهیم(ع) تنها از سر مجادله و به برای ابطال باطل بوده است.

233- تظاهر ابراهیم(ع) به ماه پرستی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2,3 - 77 - 6

2 - ابراهیم(ع) در مقام مجادله با تظاهر به ماه پرستی به ابطال آن پرداخت.

فلما رء القمر بازغا قال هذا ربی فلما أفل

3 - تظاهر ابراهیم(ع) به ماه پرستی و مجادله با ماه پرستان به هنگام تابندگی آن بوده است.

فلما رء القمر بازغا قال هذا ربی

«بزوغ» به معنای طلوع و تابش است. (لسان العرب). راغب نیز در ماده «بزغ» و در شرح آیه مورد بحث گوید: «ای طالعا منتشر الضوء».

بنابراین

ص: 185

سخن ابراهیم(ع) با ماه پرستان در اوایل و یا اواخر ماه نبوده، بلکه به هنگام تابش آن بوده است.

234- تعالیم ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 69 - 12

12- حلیت گوشت گوساله و گاو در شریعت ابراهیم (ع)

فما لبث أن جاء بعجل حنيد

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

26 - 81 - 4

4- توحید و معاد ، دو اصل به هم پیوسته و انفکاک ناپذیر در تعلیمات ابراهیم

فإنهم عدوٌ لى إلا رب العلمين . . . و الذى يميتى ثم يحيين

برداشت یاد شده از آن جا است که حضرت ابراهیم(ع) در تعلیمات خویش، ابتدا به نفی شرک و اثبات توحید می پرداخت؛ سپس به مسأله مرگ و حیات مجدد انسان اشاره می کرد. و به این دو مسأله بسنده می نمود.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

26 - 82 - 2

2- قیامت ، روز محاسبه کردار آدمیان و مجازات و پاداش در تعلیمات ابراهیم

و الذى أطمع أن يغفرلى خطيئتي يوم الدين

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

19 - 17 - 29 -

19 - نفی بت پرستی ، توحید عبادی ، توحید افعالی ، شکر پروردگار ، عقیده به معاد ، بازگشت نهایی انسان ها به سوی خدا

ص: 186

، از تعالیم حضرت ابراهیم (ع)

و ابرهیم إذ قال لقومه . . . إنما تعبدون من دون الله آوثناً... فابتغوا عند الله

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم -

4 - 42 - 53

4 - منتهی شدن سررشته امور به خداوند ، پیام مشترک انبیای بزرگ الهی ؛ چون ابراهیم و موسی (ع)

أم لم ینبأ بما فی صحف موسی . . . و أن ِلی ربک المنتهی

235- تعالیم دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

21، 22 - 125 - 2

21 - طواف خانه خدا و اعتکاف در آن جایگاه ، از احکام شریعت ابراهیم

أن طهرا بیتی للطائفین و العکفین

22 - رکوع و سجده کردن به درگاه خدا (نماز) ، از برنامه های عبادی در آیین ابراهیم

و الرکع السجود

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

17 - 26 - 22

17 - طواف و نماز ، از تکالیف مقرر در شریعت حضرت ابراهیم (ع)

و طهر بيّتي للطائفين والقائمين والركع السجود

جلد

- نام سوره - سوره - آيه - فيش

11 - حج -

4 - 27 - 22

4 - حج ، يادگاري از شريعت حضرت ابراهيم (ع)

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ

236- تعاليم شريعت ابراهيم (ع)

جلد - نام سوره - سوره -

ص: 187

آیه - فیش

11 - انبیاء

14 - 73 - 21 -

14- انجام کار های نیک ، اقامه نماز و پرداخت زکات ، از تکالیف شریعت ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع)

و أوحینا إلیهم فعل الخیرت و إقام الصلوه و إیتاء الزکوه

237- تعالیم صحف ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی -

1,3 - 19 - 87

1 - حضرت ابراهیم و موسی (ع) ، دارای نوشته هایی متعدد و نسخه هایی مکتوب از تعالیم آسمانی

صحف ابراهیم و موسی

3- برتری آخرت بر زندگانی دنیا و توقف رستگاری بر تزکیه ، یاد نام خدا و ادای نماز ، از معارف یاد شده در کتاب های آسمانی ابراهیم و

موسی (ع)

قد أفلح . . . بل تؤثرن . . . صحف ابراهیم و موسی

238- تعالیم قصه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

14 - 35 - 1

1- زندگی حضرت ابراهیم (ع) و کیفیت و نوع دعایش ، درس آموز و شایسته یادآوری است .

و إذ قال ابراهیم ربّ اجعل هذا البلد آمناً

«و إذ قال» متعلق به «اذکر» و یا «اذکروا» در تقدیر است. روشن است که تذکر به یادآوری داستان حضرت ابراهیم(ع) نشانگر اهمیت و

درس آموزی آن است.

239- تعجب ابراهيم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام -

3 - 80 - 6

3 - اظهار شگفتی ابراهيم (ع) از لجاجت

ص: 188

مردم بر شرک، علی رغم وجود دلایل واضح بر بطلان آن

و حاجه قومه قال أتحنونی فی الله

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 54 - 1

1- ابراهیم (ع) از دریافت خبر فرزنددار شدنش در دوران پیری به شدت شگفت زده شد .

قال أبشّرتمونی علی أن مسنی الکبر فیم تبشّرون

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 56 - 3

3- شگفتی ابراهیم (ع) از فرزنددار شدن، به خاطر ناامیدی از رحمت خداوند نبود؛ بلکه به سبب بعید دانستن بچه دار شدن در کهنسالی بود .

فیم تبشّرون .. فلا تکن من القنطین. قال و من یقنط من رحمه ربّه إلا الضالّون

ابراهیم(ع) در پاسخ توصیه فرشتگان به او که «از فرزنددار شدن مأیوس نباش» فرمود: تنها گروه گمراهان از رحمت خدا مأیوسند. از این پاسخ به دست می آید که شگفتی ابراهیم(ع) از فرزنددار شدنش، به خاطر یأس از رحمت خدا نبود؛ بلکه صرفاً آن را یک امر شگفت آور می دانست.

240- تعجب از عقیده ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 46 - 1

1- اظهار شگفتی و ناباوری نسبت به عقاید توحیدی حضرت ابراهیم (ع)، پاسخ آزر به منطق توحیدی و بت ستیزی آن حضرت بود.

قال أراغب أنت عن ءالهتی یا برهیم

همزه در «أراغب» برای استفهام

ص: 189

توییحی است که تعجب نیز از آن فهمیده می شود.

241- تعدد فرزندان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

13 - 35 - 14 -

13- حضرت ابراهیم (ع) در زمان دعا برای اهل مکه ، بیش از یک فرزند داشت .

و إذ قال إبرهیم ربّ اجعل هذا البلد ءامناً و اجنبنی و بنیّ

242- تعدد کتاب آسمانی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی -

1 - 19 - 87

1 - حضرت ابراهیم و موسی (ع) ، دارای نوشته هایی متعدد و نسخه هایی

مکتوب از تعالیم آسمانی

صحف ابرهیم و موسی

243- تغفل در احتجاج ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2 - 83 - 6

2- احتجاجهای ابراهیم (ع)، با قوم مشرک خویش، در نهایت اتقان و متانت و شایسته تأمل و دقت است.

و تلک حجتناءاتینها ابرهیم علی قومه

اضافه شدن کلمه «حجت» به ضمیر متکلم مع الغیر «نا» بیانگر بزرگداشت و عظمت ادله ای است که ابراهیم (ع) در احتجاجهای خویش

بدان تمسک جسته است.

244- تغذیه در دوران ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 69 - 13

13- مصرف گوشت به صورت بریان شده در عصر ابراهیم (ع)

فما لبث أن جاء بعجل حنيد

245- تفضل به ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء

21 - 72 - 5

ص: 190

- اعطای یعقوب به ابراهیم (ع) تفضل و موهبت ویژه و افزون بر استحقاق آن حضرت بود .

و وهبنا له إسحق و یعقوب نافلة

این برداشت به خاطر دو نکته است: 1- «نافله» حال برای یعقوب است. 2 یکی از معانی «نافله» عطیه افزون بر استحقاق و لزوم است. کاربرد این واژه در مورد اعطای یعقوب به ابراهیم(ع)، به خاطر این نکته است که ابراهیم(ع) از خداوند تنها درخواست فرزند کرده بود، نه نوه؛ ولی خداوند از روی تفضل و موهبت ویژه خود، به او نوه هم عطا کرد (لسان العرب).

246- تفکر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 88 - 37 -

1 - حضرت ابراهیم (ع) - پس از دعوت شدن از سوی قومش برای خروج از شهر - به تفکر عمیق در این باره پرداخت .

فنظر نظره فی النجوم

برداشت یاد شده براساس دو نکته است: 1- «فاء» در «فنظر» عاطفه و جمله «فنظر...» عطف بر جمله مقدر است و تقدیر آن چنین است: «قال قومه أخرج معنا فنظر...». 2- جمله «فنظر نظره فی النجوم»، ضرب المثلی است برای کسی که می خواهد به تفکر بپردازد. از این رو به آسمان می نگرد تا اشیا و موجودات پیرامونش، او را از تفکر درست باز ندارد (لسان العرب).

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 89 - 37 -

1 - ابراهیم (ع) ، پس از اندیشه عمیق ، مریض بودن

ص: 191

خود را به قومش اعلام کرد .

فَنظَرَ نَظْرَهُ فِي النُّجُومِ . فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ

247- تقرب ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

5 - 127 - 2

5 - ساختن کعبه ، فرمانی از جانب خدا به ابراهیم و اسماعیل (ع) و مایه

تقرب آنان به درگاه خدا

و إذ يرفع إبراهيم القواعد من البيت وإسماعيل ربنا تقبل منا

تقاضای ابراهیم و اسماعیل (ع) از خداوند مبنی بر پذیرفته شدن عملشان (ساختن کعبه)، مستلزم آن است که خداوند فرمان به ساختن کعبه داده باشد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

2 - 109 - 37 -

2 - حضرت ابراهیم (ع) ، دارای مقام رفیع در پیشگاه خداوند

سلم علی ابراهیم

برداشت یاد شده از سلام همراه با تکریم خدا به ابراهیم (ع) به دست می آید.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

2 - حضرت ابراهیم (ع) ، از بندگان برجسته و مقرب خداوند

إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا

برجسته و مقرب بودن ابراهیم(ع) از اصنافه «عباد» به ضمیر جلاله «نا» به دست می آید.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

2 - 47 - 38

2 - عظمت مقام و قرب ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم

ص: 192

السلام) در

پیشگاه خداوند

و إتهم عندنا لمن المصطفين

برگزیدگی ابراهیم(ع) و .. از سوی خداوند با آمدن قید «عندنا» (پیشگاه ما)، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم -

3 - 37 - 53

3 - امتیاز ویژه حضرت ابراهیم (ع) ، در بارگاه قرب الهی

و إبرهیم الذی وقى

ذکر «الذی وقى» نشانگر این است که وفای به عهد از سوی ابراهیم(ع)، آن حضرت را به مرتبتی والا در پیشگاه خداوند رسانده و دارای امتیازی ویژه نمود.

248- تقوای ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

7 - 49 - 38

7 - داوود ، سلیمان ، ایوب ، ابراهیم ، اسحاق ، یعقوب ، اسماعیل ، الیسع ، ذالکفل (علیهم السلام) ، از تقوای پیشگان و نیک فرجامان بودند .

و اذکر داود .. . إسمعیل و الیسع و ذالکفل ... هذا ذکر و إن للمتقین لحسن

مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است. گفتنی است که برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «متقین» پیامبرانی باشد که در آیات گذشته از آنان سخن گفته شد.

249- تقيه ابراهيم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - صافات

7 - 89 - 37 -

7 - « عن رجل من أصحابنا عن أبي عبد الله (ع

ص: 193

(قال : سألته عن قول الله -عزّوجل- . . . « إني سقيم » قال : ما كان ابراهيم (ع) سقيماً و ما كذب إنّما عني سقيماً في دينه مرتاداً . . . ;
از امام صادق(ع) درباره سخن خداوند «..إني سقيم» روایت شده که ابراهیم(ع) بیمار [جسمی] نبود و در عین حال دروغ هم نگفت؛
بلکه مقصود او این بود که به علت دینی که دارم از کفر کافران دل آزرده ام و من در طلب حقیقت هستم».

250- تکالیف شاق ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

1 - 124 - 2

1 - خداوند ، پیامبرش ابراهیم (ع) را با تکالیفی سنگین و دشوار بیازمود .

و إذ ابتلی ابرهیم ربه بكلمت

«ابتلاء» به معنای آزمودن است. تعبیر کردن از مواد آزمون به کلمات (سخنان) اشاره به این دارد که: آن مواد فرمانهایی بوده که ابراهیم باید آنها را امثال می کرد و لذا کلمات در برداشت، به تکالیف تفسیر شد. نکره آوردن (کلمات) حکایت از عظمت آن دارد، که به مناسبت آزمون، از آن به دشواری و سنگینی تعبیر شد.

251- تکثیر نسل ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

10 - 84 - 6

10 - کثرت پیامبران و هدایت یافتگان در ذریه ابراهیم(ع)، پاداش نیکوکار بودن آن حضرت است.

و من ذریته . . . و کذلک نجزی المحسنین

252- تکذیب ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

3- رسالت ابراهیم (ع) از سوی قوم اش تکذیب شد .

و ابرهیم إذ قال لقومه و إن تکذبوا فقد کذب أمم من قبلکم

بنابراین که آیه، ناظر به سخنان ابراهیم(ع) به قوم خودش باشد، نکته یاد شده، به دست می آید.

253- تکفل ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 46 - 9

9- حضرت ابراهیم (ع) در خانه آزر و تحت سرپرستی او زندگی می کرد .

واهجرنی ملیاً

254- تکلم ابراهیم(ع) با خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- بقره -

2 - 260 - 13

13 - گفتگوی حضرت ابراهیم (ع) و خداوند

و اذ قال ابراهیم . . . قال أولم تؤمن قال بلی . . . قال فخذ اربعه من الطیر

255- تکلیف ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

11 - 73 - 21 -

11- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ، مأمور به انجام کار نیک ، برپاداشتن نماز و پرداخت زکات

وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ

جلد

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

1 - 27 - 22

1 - فراخوانی مردم به حج از سوی حضرت ابراهیم (ع) به فرمان خداوند

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ

«تأذین» (مصدر «أذّن») به معنای اعلان و

ص: 195

ندا در دادن است؛ یعنی، «ای ابراهیم! به میان مردم برو و آنان را به حج و زیارت بیت الله، فرا بخوان».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

10،11،15 - 102 - 37 -

10 - ذبح فرزند (اسماعیل) برای ابراهیم (ع)، یک مأموریت الهی بود.

أَنِّي أَذْبِحُكَ .. قَالَ يَا بْتَ أَفْعَلْ مَا تَوْمَر

11 - مأموریت ابراهیم (ع)، به ذبح فرزندش از راه خواب بود.

بِنِي إِتِي أَرِي فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبِحُكَ .. قَالَ يَا بْتَ أَفْعَلْ مَا تَوْمَر

15 - اسماعیل، مأموریت پدرش در رؤیا را مبنی بر ذبح کردن وی درک کرد.

إِنِّي أَرِي فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبِحُكَ .. قَالَ يَا بْتَ أَفْعَلْ مَا تَوْمَر

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که حضرت ابراهیم(ع) تنها خواب خود را برای اسماعیل نقل کرد و از مأمور بودن خود سخنی به میان نیاورد؛ ولی اسماعیل(ع) این خواب را مأموریت الهی تلقی کرد و به پدر گفت: پدر جان مأموریت خود را انجام بده.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1،2،5 - 105 - 37 -

1 - اعلام خداوند به ابراهیم (ع) مبنی بر تحقق یافتن رؤیای او و عمل کردن وی مطابق آنچه در خواب دیده و مأموریت یافته بود.

قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا

تصدیق رؤیا - برابر نظر بیشتر مفسران - به معنای تحقق بخشیدن رؤیا

ص: 196

عالم خارج است. به عبارت دیگر، ابراهیم(ع) مطابق آنچه در خواب دیده بود، عمل کرد.

2- به خاک افکندن اسماعیل با یک طرف پیشانی او، پایان مأموریت ابراهیم(ع) به ذبح فرزندش بود.

إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ .. وَتَلَّهَ لِلجَّيْنِ... قَدْ صَدَّقْتَ الرَّءْيَا

5- توفیق انجام مأموریت ذبح فرزند با زنده ماندن وی، پاداش خداوند به ابراهیم(ع)

قَدْ صَدَّقْتَ الرَّءْيَا إِنَّا كَذَلِكْ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 106 - 3

1- تکلیف ابراهیم(ع) به ذبح فرزندش اسماعیل(ع)، یک آزمایش الهی بود.

إِنَّ هَذَا لَهُو الْبَلَاءُ الْمَبِينُ

3- تکلیف ابراهیم(ع) به ذبح فرزندش اسماعیل، محنت ورنجی آشکار برای ایشان بود.

إِنَّ هَذَا لَهُو الْبَلَاءُ الْمَبِينُ

یکی از معانی و کاربرهای «بلاء»، محنت ورنج است و برداشت یاد شده با توجه به همین معنا و کاربرد می باشد.

256- تلاش ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 45 - 2

2- حضرت ابراهیم(ع) برای هدایت آزر به توحید و نجات وی از عذاب الهی، تلاشی دلسوزانه داشت.

يَأْتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمْسَكَ عَذَابَ مَنْ الرَّحْمَنِ

257- تنزیه ابراهیم(ع)

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

1 - بقرہ -

-2

ص: 197

19 - ابراهیم (ع)، از هرگونه ستمکاری میرا و منزّه بود .

إني جاعلك للناس إماماً .. قال لا ينال عهدى الظلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

10:11 - 161 - 6

10 - ابراهیم(ع)، میرا از هرگونه انحراف

مله ابرهیم حنیفا

11 - ابراهیم(ع)، انسانی موحد و به دور از شرک و مشرکان

و ما كان من المشركين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف -

9 - 38 - 12

9- یوسف (ع) و پدرانش ابراهیم، اسحاق، یعقوب (ع)، موحدانی میرا از کمترین شرک‌ورزی به خدا

ما كان لنا أن نشرك بالله من شيء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

7 - 120 - 16

7- ابراهیم (ع)، منزّه از شرک و جدا از صف مشرکان بود .

إن ابرهیم .. و لم یک من المشرکین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- موحد بودن ابراهیم (ع) و مبرّا بودنش از هرگونه کجی و افراط و تفریط، فلسفه و حکمت پیروی پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله) از آن حضرت

اتّبع ملّه ابرهیم

«حنیفاً» که حال برای «ابراهیم» است، به منزله تعلیل برای امر به متابعت است؛ یعنی،

ص: 198

از آیین ابراهیم (ع) پیروی کن؛ چون او «حنیف» بوده است.

6- ابراهیم (ع)، شخصیتی حق گرا و مبرا از شرک و جدا از مرام مشرکان در همه عمر خویش

ملّه ابرهیم حنیفاً و ما کان من المشرکین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

2 - 84 - 37 -

2 - ابراهیم (ع)، برخوردار از قلبی سالم و پاک از آفت ها و امراض روحی، اخلاقی و شخصیتی

إذ جاء ربّه بقلب سليم

«سلیم» صفت مشبّهه و مشتق از «سلامت» (پاکی از امراض دردها و آفت ها) است. توصیف قلب به «سلیم» بودن، اشاره به انواع امراض و آفت های روحی، اخلاقی و شخصیتی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

2 - 46 - 38

2 - ابراهیم، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) از هرگونه آلودگی های مادی

و متضاد با آخرت اندیشی پاک و منزّه بود.

إنا أخلصنهم بخالصه ذکری الدار

258- توحید ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

10 - 133 - 2

10 - یعقوب، ابراهیم، اسماعیل و اسحق (ع) موحدانی پرستشگر خدای یکتا

نعبء إلهك وإله ءابائك إبرهيم وإسمعيل وإسحق

ءءء - نام سوره - سوره - آيه - فيش

1 - بقره -

8 - 135 - 2

8

ص: 199

- ابراهیم (ع) ، هرگز به شرک گرایش پیدا نکرد و از مشرکان نبود .

و ما کان من المشرکین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

6 - 78 - 12، 13

12 - عن الرضا(ع): إن إبراهيم(ع) وقع إلى ثلاثة اصناف ... صنف يعبد

الشمس ... «فلما» أصبح و «رأى الشمس بازغه قال هذا ربى هذا أكبر» من الزهره و القمر على الانكار و الاستخبار ... «فلما افلت» قال للاصناف الثلاثة من عبده الزهره و القمر و الشمس «يا قوم انى برىء مما تشركون ...» .

از امام رضا(ع) روایت شده است: .. ابراهیم(ع) با سه گروه برخورد کرد ... گروهی که خورشید را می پرستیدند ... پس چون صبحگاهان خورشید را تابان دید از روی انکار و استخبار گفت: این پروردگار من است این، از ستاره زهره و ماه بزرگتر است ... پس هنگامی که غروب کرد به گروههای سه گانه پرستنده زهره، ماه و خورشید گفت: «ای قوم من، من از آنچه شما شریک خدا می دانید، بیزارم» ....

13 - سئل أبو عبدالله(ع) عن قول إبراهيم «هذا ربى» أشرك فى قوله «هذا ربى»؟ فقال: لا .. و لم يكن من إبراهيم شرك و انما كان فى طلب ربه ....

از امام صادق(ع) سؤال شد آیا حضرت ابراهیم(ع) با گفتن «این پروردگار من است»، (خطاب به خورشید) مشرک شد؟ فرمود: نه .. این سخن از ابراهیم(ع) شرک نبود؛ زیرا او در جستجوی پروردگارش بود ....

جلد

ص: 200

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

1,7 - 79 - 6

1 - ابراهیم(ع) در پی مجادله با مردم و ابطال باورهای شرک آلود آنان، بر یگانه پرستی خویش تأکید کرد.

فلما أفل . . . إني وجهت وجهي للذي فطر السموت

7 - حنیف بودن ابراهیم(ع) زمینه رو کردن همه جانبه او به سوی خدای یگانه بود.

وجهت وجهي للذي . . . حنیفا

«حنف» به معنای گرایش از گمراهی به راه مستقیم و حق است. (راغب). چون «حنیفا» حال برای فاعل «وجهت» است، توصیفی برای بیان ریشه و اساس این گرایش می تواند محسوب شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

4 - 80 - 6

4 - ابراهیم(ع)، ره یافته به توحید و یگانه پرستی در پرتو هدایت خداوند بود.

أتحجوني في الله وقد هدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2 - 84 - 6

2 - ابراهیم، اسحاق(ع) و یعقوب(ع) دارای مقامی رفیع و بهره مند از هدایتی ویژه به توحید و برهانهای آن، از جانب خداوند.

ووهبنا له إسحق و یعقوب کلاً هدینا

بهره مندی از هدایت ویژه الهی حاکی از مرتبه والای آن پیامبران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

11 - 161 - 6

11 - ابراهيم (ع)، انسانی موحد و به دور از شرک و

ص: 201

مشركان

و ما كان من المشركين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

8 - يوسف -

9,16 - 38 - 12

9- يوسف (ع) و پدرانش ابراهيم، اسحاق، يعقوب (ع)، موحدانی مبرّا از کمترین شرک‌ورزی به خدا

ما كان لنا أن نشرك بالله من شيء

16- اعتقاد ابراهيم، اسحاق، يعقوب و يوسف (ع) و دیگر پیامبران به توحید و مصونیتشان از هرگونه شرک‌ورزی، تفضلی از ناحیه خدا بر آنان بود.

ما كان لنا أن نشرك بالله من شيء ذلک من فضل الله علينا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

9 - ابراهيم

2 - 41 - 14 -

2- حضرت ابراهيم (ع) از خداوند خواستار پیشگام بودنش در پیروی از آیین توحیدی و انجام فریضه های الهی شد.

واجبني و بنی... اجعلنی مقیم الصلوه و من ذرّیتی... اغفرلی و لولدی و للمؤمن

از اینکه حضرت ابراهيم (ع) در دعاهایش، نخست خود را مد نظر داشت و بعد برای دیگران دعا کرد، شاید به این سبب بود که خواسته باشد در تکالیف الهی پیشگام باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

9 - نحل -

5,8 - 123 - 16

5- موحد بودن ابراهيم (ع) و مبرّا بودنش از هرگونه کجی و افراط و تفریط، فلسفه و حکمت پیروی پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله) از آن حضرت

«حنیفاً» که حال برای «ابراهیم» است، به منزله تعلیل برای امر به متابعت است؛ یعنی، از آیین ابراهیم(ع) پیروی کن؛ چون او «حنیف» بوده است.

8- داشتن اندیشه و آیین درست و بی انحراف (توحیدی)، ویژگی اصلی و برجسته حضرت ابراهیم(ع) بود.

مَلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَ مَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

از اینکه خداوند از میان اوصاف چهارگانه ای که برای ابراهیم(ع) در آیات پیش بیان داشت، وصف «حنیف» را ملاک پیروی پیامبر(صلی الله علیه و آله) از ایشان قرار داد، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 43 - 5

5- ابراهیم(ع)، پیش از مناظره اش با آزر، موحدی هدایت یافته و آگاه بود.

يَأْتِي إِيَّاهُ قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 46 - 2

2- آزر، پیش از دعوت شدن به توحید از سوی ابراهیم(ع)، از عقاید توحید آن حضرت بی خبر بود.

قَالَ أَرَأَيْتَ إِنْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا

اظهار شگفتی و ناباوری آزر از عقاید توحیدی ابراهیم(ع)، دال بر این است که تا پیش از آن آزر او را در عقاید، همراه خود می دیده و به همین خاطر است که پس از اظهارات حضرت ابراهیم(ع)، وی دچار شگفتی و ناباوری می شود.

جلد - نام سوره -

سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

7 - 48 - 19

7- ثبات قدم و پایداری حضرت ابراهیم (ع) در راه توحید

و أعتزلکم . . . و أذعوا ربّی

تصمیم ابراهیم(ع) بر هجرت، برای رفع موانع یکتاپرستی، حاکی از پایداری او بر توحید است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

5 - 97 - 37 -

5- ابراهیم (ع) ، مظهر یکتاپرستی و الگوی مقاومت در مبارزه با شرک و بت پرستی

أَفْكَاءَ الْهَلْهَلِ دُونَ اللَّهِ تَرِيدُونَ . . . وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ . قَالُوا ابْنُوا لَهُ بَنِينَ

259- توحید پدر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

5 - 41 - 14 -

5- پدر و مادر حضرت ابراهیم (ع) مؤمن و موحد بودند .

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدِي

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) برای پدر و مادرش طلب آمرزش کرد، استفاده می شود که آنان مؤمن و موحد بودند.

260- توحید در دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف -

14- توحید ، روح و رکن اصیل آیین ابراهیم ، اسحاق ، یعقوب و یوسف (ع)

واتبعت مله اباہی ابرہیم . . ما کان لنا أن نشرک باللہ من شیء

جمله «ما کان لنا . .» توصیف «ملہ اباہی . .» می باشد. تفسیر و تبیین یک آیین به یکی از حقایق آن ،

ص: 204

می رساند که حقیقت یاد شده رکن و پایه اصلی آن آیین است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

12 - 135 - 2

12 - توحید ، اساس و پایه آیین ابراهیم

مله ابرهیم حنیفاً و ما کان من المشرکین

261- توحید در نسل ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

9 - 28 - 43 -

9- نسل ابراهیم (ع) ، پرچمدار توحید در طول تاریخ

و جعلها کلمه باقیه فی عقبه

262- توحید عبادی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

2 - 120 - 16

2- ابراهیم (ع) در آغاز پیامبریش ، تنها موحد و عبادتگر عصر خویش بود .

إن ابرهیم کان أمه قانتاً لله

برداشت فوق، بر این اساس است که اطلاق «أمه» به ابراهیم(ع) از آن جهت باشد که «امت موحد» در عصر او منحصر به شخص وی بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- ابراهیم (ع)، هجرت از محیط شرک و بت پرستی را جهت حراست از عقیده توحیدی خود و عبادت پروردگار یگانه برگزید .

وَأَعْتَزَلَكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي

از جمله معانی «دعاء» عبادت است. در این آیه نیز «أدعوا» به قرینه «لِمْ

تعبد» در آیات قبل می تواند به معنای «عبادت

می کنم» باشد. براین مبنا ابراهیم، هجرت خود را برای میسرشدن عبادت خداوند دانسته است.

263- توحید فرزندان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

16 - 35 - 14 -

16- « عن أبي عبد الله (ع) . . . قال : . . . إن الله أمر إبراهيم (ع) أن ينزل إسماعيل بمكة ففعل فقال إبراهيم : « رب اجعل هذا البلد آمناً واجنبى وبنى أن نعبد الأصنام » فلم يعبد أحد من ولد إسماعيل صنماً قط . . . ;

امام صادق(ع) . . . فرمود: . . . همانا خداوند به ابراهیم(ع) امر کرد که اسماعیل را به مکه اسکان دهد. پس ابراهیم(ع) بعد از انجام آن گفت: «رب اجعل هذا البلد آمناً و اجنبى و بنى أن نعبد الأصنام». پس هیچ یک از فرزندان اسماعیل هرگز بتی را نپرستیدند...».

264- توحید مادر ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

5 - 41 - 14 -

5- پدر و مادر حضرت ابراهیم (ع) مؤمن و موحد بودند .

ربنا اغفرلى ولولدى

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) برای پدر و مادرش طلب آمرزش کرد، استفاده می شود که آنان مؤمن و موحد بودند.

265- توره ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

8 - 89 - 37 -

8 - « قال أبو عبد الله (ع) : التقية من دين الله . . . ولقد قال إبراهيم : « إني سقيم » والله ما كان سقيماً

ص: 206

از امام صادق(ع) روایت شده که فرمود: تقیه جزئی از دین خدا است . . . و ابراهیم گفت: «إنی سقیم» در حالی که به خداوند سوگند او مریض نبود».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 90 - 3

3 - « عن حجر عن أبي عبد الله (ع) قال : خالف ابراهيم (ع) قومه و عاب آلهتهم . . . قال أبو جعفر (ع) : عاب آلهتهم « فنظر نظره في النجوم فقال إني سقيم » . . . والله ما كان سقيماً و ما كذب فلماً تولوا عنه مدبرين إلى عيد

لهم ، دخل ابراهيم إلى آلهتهم فكسرها إلا كبيراً لهم . . . ;

از حجر نقل شده که از امام صادق(ع) روایت شده که فرمود: ابراهیم با قومش مخالفت کرد و خدایان آنها را مورد عیب جویی خود قرار داد . . . امام باقر(ع) فرمود: از معبودهای آنان خرده گرفت «فنظر نظره فی النجوم فقال إنی سقیم» . . . به خدا سوگند ابراهیم مریض نبود و دروغ هم نگفت. پس چون قومش برای عیدی که داشتند از پیش ابراهیم(ع) رفتند، او [با تبر] به سوی معبودهای آنان رفت و آنها را شکست مگر بزرگ ترین بت آنان را...».

266- توصیه به ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 55 - 2

2- توصیه فرشتگان به ابراهیم(ع) بر مایوس نشدن از لطف و رحمت خداوند در زندگی

قالوا .

ص: 207

.. فلا تكن من الفنطين

«قنوط» به معنای ناامید شدن از خیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

22 - 26 - 7

7 - اخلاص در عبادت و پرهیز از آلوده کردن آن از هر عمل غیر الهی ، توصیه خداوند به حضرت ابراهیم (ع)

آن لاتشرک بی شیئاً

267- توصیه های ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 132 - 2,7

2 - ابراهیم (ع) ، پسرانش را به پیروی از آیین خویش (تسلیم خدا بودن) توصیه کرد .

و وصی بها ابرهیم بنیه

ضمیر «بها» می تواند به «مله ابراهیم» (در آیه 130) برگردد و نیز می تواند به جمله «أسلمت» در آیه قبل بازگردانده شود. گفتنی است بازگشت هر دو فرض به یک معناست؛ زیرا آئین ابراهیم همان تسلیم گشتن در برابر خداوند است.

7 - منزه بودن آیین ابراهیم از هرگونه باطلی و گزینش آن از سوی خدا دلیل توصیه ابراهیم و یعقوب به پذیرش آن

و وصی بها ابرهیم . . . . یبنی ان الله اصطفی لکم الدین فلاتموتن

تفریع جمله «لاتموتن . . .» بر «ان الله . . .» به وسیله حرف «فاء» گویای

برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

9- توصیه ابراهیم (ع) قوم اش را برای درخواست روزی از پیشگاه خداوند

و

ص: 208

إبرهیم إذ قال لقومه . . . فابتغوا عند الله الرزق

268- توطئه سوزاندن ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

2 - 98 - 37 -

2- سوزاندن ابراهیم (ع) با انبوهی از آتش پرشعله ، مکر و توطئه مشرکان در راستای نابودی آن حضرت

فألقوه فی الجحیم . فأرادوا به کیداً فجعلنهم الأسفلین

269- توطئه علیه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 70 - 21 - 3

1- توطئه و نیرنگ بت پرستان علیه ابراهیم (ع) ناکام ماند .

و أرادوا به کیداً فجعلنهم الأخسرین

3- حضرت ابراهیم (ع) ، علاوه بر افکنده شدن در آتش ، با نیرنگ و توطئه دیگری از سوی بت پرستان روبه رو گشت .

و أرادوا به کیداً فجعلنهم الأخسرین

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «کیداً» نیرنگ جدید و غیر از افکندن در آتش باشد؛ زیرا در معنای «کید» محرمانه بودن نهفته است، در حالی که افکندن در آتش کاری علنی بود نه مخفی؛ به علاوه تعبیر «أرادوا»؛ یعنی، اراده کردند و خواستند (نه عملی کردن) شاهد این مدعا است. گفتنی است تنوین «کیداً» برای تفخیم و تعظیم باشد که در این صورت بیانگر بزرگی نیرنگ است.

270- توطئه قتل ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1,2 - 98 - 37 -

1 - نیرنگ و توطئه گسترده مشرکان برای نابودی ابراهیم (ع)

فأرادوا به كيدًا

2

ص: 209

- سوزاندن ابراهیم (ع) با انبوهی از آتش پرشعله ، مکر و توطئه مشرکان

در راستای نابودی آن حضرت

فألقوه فی الجحیم . فأرادوا به کیداً فجعلنهم الأسفلین

271- نوکل ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

9 - 48 - 19

9- ابراهیم (ع) در هجرت منفردانه خود از جامعه مشرک ، تنها متکی بر خداوند و یاری او بود .

و أدعوا ربی عسی ألا أكون بدعاء ربی شقیّاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

11 - 26 - 29 -

11 - اتکای حضرت ابراهیم (ع) به عزت و حکمت خداوند در هجرت خویش

إنی مهاجر إلی ربی إنه هو العزیز الحکیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

10 - 99 - 37 -

10 - توکل ابراهیم (ع) بر خداوند ، در برابر دشمنان رسالت

وقال إنی ذاهب إلی ربی سیهدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

24 - توکل ابراهیم (ع) و همراهانش ، بر خدای یگانه در برائت از مشرکان و پیامد های آن

إذ قالوا لقومهم إنا برءؤا منكم . . . ربنا عليك توكلنا

272- نوکل پیروان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

- 60 - 4 -

ص: 210

24- توکل ابراهیم (ع) و همراهانش، بر خدای یگانه در برائت از مشرکان و پیامد های آن

إذ قالوا لقومهم إنا برءؤا منكم... ربنا عليك توكلنا

273- تهدید ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام -

2-81-6

2- قوم ابراهیم او را به آسیب دیدن از جانب معبودهای خود تهدید می کردند.

و لأخاف ما تشرکون به... و کیف أخاف ما أشركتم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- مریم -

3,6-46-19

3- آزر، ابراهیم (ع) را - در صورت دست نکشیدن از بت ستیزی - به سنگسار کردن تهدید کرد.

لئن لم تنته لأرجمک

«رجم» که در اصل به معنای کشتن به وسیله سنگسار بوده است، به هریک از انواع کشتن نیز اطلاق می گردد. این لغت، به معنای ناسزا گفتن نیز آمده است (لسان العرب). در آیه، همه این معانی محتمل است و برداشت یادشده براساس اصل معنای آن است.

6- آزر با تهدید ابراهیم (ع) به سنگسار کردن و نیز دور ساختن او از خود، در صدد تحمیل عقیده خویش بر ابراهیم (ع) و بازداشتن او از توحید بود.

لئن لم تنته لأرجمک واهجرنی ملیاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14- عنکبوت

1 - 24 - 29 -

1 - تنها واکنش قوم ابراهیم

ص: 211

در برابر دعوت آن حضرت به توحید عبادی، تصمیم به قتل و یا سوزاندن وی بود!

و إبرهیم إذ قال لقومه... اعبدوه... فما كان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أو

274- تهمت دروغویی به ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

22 - 43 - 2

2- انکار رسالت حضرت ابراهیم (ع) و متهم شدن او به دروغ گویی، از سوی قوم او (کلدانیان)

فقد کذبت... و قوم إبرهیم و قوم لوط

275- ثبات قدم پیروان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

60 - 4 - 5

5- ابراهیم (ع)، دارای همگامانی ثابت قدم، در مسیر حرکت توحیدی خویش

قد کانت لکم أسوه حسنه فی إبرهیم و الذین معه

تعبیر «معه» افاده معیت و همراهی پایدار می کند؛ زیرا مقید به زمان یا مکان خاصی نیست.

276- جامعه دوران ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 71 - 2

2- حضرت ابراهیم و لوط (ع)، از جامعه آلوده خود به سرزمینی برکت خیز هجرت کردند.

إلی الأرض التي برکنا فیها

277- جاودانگی توحید در نسل ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

1,4,5,7 - 28 - 43

1 - بقای آیین توحید در نسل ابراهیم (ع)، ره آورد تلاش آن حضرت برای

استمرار بخشیدن به

ص: 212

و جعلها كلمه باقيه في عقبه

آیات قبل، می تواند قرینه باشد که فاعل «جعل» ابراهیم(ع) است.

4- کلمه توحید، کلمه ای ماندگار در نسل ابراهیم (ع)، به اراده و لطف الهی

إِنِّي براء مما تعبدون . إلا الذي فطرني ... و جعلها كلمه باقيه في عقبه

فاعل «جعل» - به قرینه آیه بعد - می تواند خداوند باشد.

5- استمرار دین توحیدی در نسل ابراهیم (ع)، پاداش الهی به آن حضرت در قبال تلاش های او در مسیر اعتلای کلمه توحید

و إذ قال إبراهيم . . . و جعلها كلمه باقيه في عقبه

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که «جعلها» در مقام بیان لطف خداوند در برابر مجاهدت ها و تلاش های حضرت ابراهیم(ع) باشد.

7- استمرار کلمه «توحید» در نسل ابراهیم (ع) و در پهنه قرن ها، تدبیری خداوندی و به منظور بازگشت مشرکان هر نسل به توحید

و جعلها كلمه باقيه في عقبه لعلهم يرجعون

278- جاودانگی دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف

2 - 29 - 43 -

2- پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)، استمراردهنده خط توحید ابراهیمی در جامعه بشری

و إذ قال إبراهيم . . . بل متّعت هؤلاء و ءاباءهم حتّى جاءهم الحقّ و رسول مبین

279- جنسیت فرزند ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

- بشارت خداوند به ابراهیم (ع) ، به پسر بودن فرزند مورد درخواست او

رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ . فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ

280- جواب سلام ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

6 - 25 - 51 -

6- پاسخ ابراهیم (ع) به سلام میهمانان خویش ، قبل از هر سخن دیگر

فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَمٌ

281- جوانی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

2 - 60 - 21 -

2- ابراهیم (ع) در دوران جوانی ، بت ها را در هم شکست و مبارزه بابت پرستی را آغاز کرد .

قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذُكُرْهُمْ

282- حج در دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

4 - 27 - 22

4- حج ، یادگاری از شریعت حضرت ابراهیم (ع)

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ

283- حجت های ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام

2 - 84 - 6 -

2 - ابراهیم، اسحاق(ع) و یعقوب(ع) دارای مقامی رفیع و بهره مند از هدایتی ویژه به توحید و برهانهای آن، از جانب خداوند.

و وهبنا له إسحق و یعقوب کلاً هدینا

بهره مندی از هدایت ویژه الهی حاکی از مرتبه والای آن پیامبران است.

284 - حسن فرجام ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

7 - 49 - 38

-7

ص: 214

داوود ، سلیمان ، ایوب ، ابراهیم ، اسحاق ، یعقوب ، اسماعیل ، یسع ، ذالکفل (علیهم السلام) ، از تقواییشان و نیک فرجامان بودند .

و اذکر داود . . . إسمعیل و یسع و ذالکفل ... هذا ذکر و إن للمتقین لحسن مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است. گفتنی است که برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «متقین» پیامبرانی باشد که در آیات گذشته از آنان سخن گفته شد.

285- حق گزایی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

7 - 135 - 2

7 - ابراهیم (ع) ، انسانی حق گرا و گریزان از باطل

مله إبرهیم حنیفاً

«حنیف» به کسی گفته می شود که از ضلالت روی برتابد و به طریق مستقیم روی آورد. (مفردات راغب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

6 - 79 - 6

6 - حقگزاری و گرایش به راه راست از ویژگیهای حضرت ابراهیم(ع)

إنی وجهت وجهی للذی . . . حنیفا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

6 - 123 - 16

6- ابراهیم (ع) ، شخصیتی حق گرا و مبرا از شرک و جدا از مرام مشرکان در همه عمر خویش

مله إبرهیم حنیفاً و ما کان من المشرکین

آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 132 - 5،7

5 - آیین ابراهیم ، آیینی نیکو و منزّه از هرگونه شائبه باطل و ناهنجار

إن الله اصطفى لكم الدين

«اصطفاء» به معنای گزینش صفوه (خالص و نیکوی) هر چیزی است. «ال» در «الدين» عهد ذکری و اشاره به آیین ابراهیم دارد.

7 - منزّه بودن آیین ابراهیم از هرگونه باطلی و گزینش آن از سوی خدا دلیل توصیه ابراهیم و یعقوب به پذیرش آن

و وصی بها ابرهیم . . . . یینی إن الله اصطفى لكم الدين فلاتموتن

تقریب جمله «لاتموتن . . .» بر «إن الله . . .» به وسیله حرف «فاء» گویای برداشت فوق است.

287- حکمت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

26 - 83 - 1

1 - ابراهیم (ع) ، خواستار دانش و شایستگی از درگاه پروردگار

ربّ هب لی حکمًا وألحقنی بالصلحین

«حکم» می تواند مرادف «حکومه» (سرپرستی و تدبیر امور مردم) و یا معادل «حکمت» (دانش و معرفت) باشد. برداشت یاد شده، بر پایه معنای دوم است.

288- حکومت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

26 - 83 - 5

5- ابراهیم (ع) آرزومند دریافت حکومت از جانب خدا، برای هدایت و تدبیر امور مردم

رَبِّ هَبْ لِي حَكْمًا وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ

برداشت یاد شده بدان احتمال است که «حکم» در آیه معادل «حکومه» (سرپرستی و تدبیر امور خلق) باشد.

289- حکم ابراهیم (ع)

جلد - نام

ص: 216

سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه -

15،18 - 114 - 9

15 - ابراهیم (ع) ، اهل دعا و نیایش بسیار و شخصیتی حلیم و بردبار بود .

إن ابرهیم لأوّه حلیم

در روایتی از امام باقر(ع) نقل شده که حضرت فرمودند: «لأوّه الدعاء»: یعنی اوّاه کسی است که بسیار دعا و نیایش کند.

18 - بردباری و شکیبایی ابراهیم (ع) در راه هدایت مردم و انجام تکالیف الهی

إن ابرهیم لأوّه حلیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

1 - 75 - 11

1- ابراهیم (ع) ، پیامبری بردبار که هرگز در مؤاخذه خطاکاران تعجیل نمی کرد .

إن ابرهیم لرحیم

علل الشرایع، ص 550، ح 4، ب 340؛ نورالثقلین، ج 2، ص 384، ح 165.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

15 - 36 - 14 -

15- شدت بردباری حضرت ابراهیم (ع) در برخورد با مخالفان خویش

و من عصانی فإنک غفور رحیم

اینکه حضرت ابراهیم(ع) تکلیف مخالفان خود را به خدا وا گذاشته و او را با صفت غفران و رحمت یاد کرده است، بیانگر شدت بردباری

اوست.

290- حمد‌های ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

1 - 39 - 14 -

1- حضرت ابراهیم (ع) به سبب فرزنددار شدنش در سال‌خوردگی ، خدا را حمد و ستایش

ص: 217

کرد .

الحمد لله الذي وهب لي على الكبر إسماعيل وإسحق

291- حنيف بودن ابراهيم (ع)

جلد - نام سوره

- سوره - آيه - فیش

1 - بقره -

7 - 135 - 2

7 - ابراهيم (ع) ، انسانی حق گرا و گریزان از باطل

مله ابراهيم حنيفاً

«حنيف» به کسی گفته می شود که از ضلالت روی برتابد و به طریق مستقیم روی آورد. (مفردات راغب)

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

2 - آل عمران

6,9 - 67 - 3 -

6 - ابراهيم (ع) ، حنيف (گرویده به حق) و تسلیم در برابر خداوند بود .

و لکن کان حنيفاً مسلماً

9 - خلوص ابراهيم (ع) و پیراستگی وی از پرستش بتها

و لکن کان حنيفاً مسلماً

خالصاً مخلصاً لیس فیه شیء من عباده الاوثان.

کافی، ج 2، ص 15، ح 1؛ نورالثقلین، ج 1، ص 352، ح 179.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

2- آل عمران

7- 68- 3-

7- پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان به او، همانند حضرت ابراهیم، موحد و حنیف و تسلیم محض خداوند

و لكن كان حنيفاً مسلماً .. انّ اولی الناس ... وهذا النّبی و الذّین امنوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران

95- 3-

ص: 218

5- ابراهیم (ع)، در مسیر حق و به دور از هر کجی و انحراف

فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا

حنیف یعنی: کسی که از گمراهی فاصله گرفته و به هدایت و راه راست روی آورده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام -

6- 79 - 6، 7، 12

6 - حقگرایی و گرایش به راه راست از ویژگیهای حضرت ابراهیم(ع)

إِنِّي وَجْهَتُ وَجْهِي لِلذِّی . . . حَنِيفًا

7- حنیف بودن ابراهیم(ع) زمینه رو کردن همه جانبه او به سوی خدای یگانه بود.

وجْهَتُ وَجْهِي لِلذِّی . . . حَنِيفًا

«حنف» به معنای گرایش از گمراهی به راه مستقیم و حق است. (راغب). چون «حنیفا» حال برای فاعل «وجهت» است، توصیفی برای بیان ریشه و اساس این گرایش می تواند محسوب شود.

12 - ابراهیم(ع) هیچگاه در زمره مشرکان نبود.

و ما أنا من المشركين

تأکید ابراهیم(ع) بر مشرک نبودن خویش می تواند به جهت زدودن این پندار باشد که شاید ادعاهای او در مورد «ربوبیت» اجرام آسمانی جنبه واقعی داشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام -

6- 161 - 10، 11

10 - ابراهیم(ع)، مبرا از هر گونه انحراف

مله إبراهيم حنيفا

11 - ابراهيم(ع)، انسانی موحد و به دور از شرک و مشرکان

و ما کان من المشرکین

292- خدمتگزاری ابراهيم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

ص: 219

17 - ابراهیم (ع) و اسماعیل (ع)، از خدمتگزاران خانه خدا (کعبه) بودند .

عهدنا إلى إبراهيم و إسماعيل أن طهرا بيتي

293- خواسته های ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 124 - 15

15 - علاقه ابراهیم (ع) به ذریه خود و تمنای او برای رسیدن آنان به مقامات معنوی

و من ذرّیتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 126 - 1,3,5

1 - تبدیل زمین های اطراف کعبه به شهری دارای امنیت ، درخواست ابراهیم (ع) از درگاه خداوند

و إذ قال إبراهيم رب اجعل هذا بلداً آمناً

ظاهر آن است که مشارالیه «هذا» زمینهای اطراف کعبه باشد. بر این مبنا جمله «اجعل...» حاکی از دو درخواست است: 1- شهر شدن زمینهای اطراف کعبه؛ 2- برقرار بودن امنیت در آن شهر. قابل ذکر است که کلمه «بلد» به معنای سرزمین دارای حدود و مشخصات و نیز به معنای شهر است. برداشت فوق بر اساس دومین احتمال می باشد.

3 - رونق اقتصادی شهر مکه و بهره مند شدن شهروندان مؤمن آن از انواع

ثمرات و میوه ها ، دعای ابراهیم (ع) به درگاه خداوند

و ارزق أهله من الثمرت من آمن منهم

5 - ابراهیم (ع) از خداوند خواست تا کافران مکه را از روزی های خویش بهره مند نسازد .

و ارزق . . . من ءامن منهم باللّٰه و الیوم الآخر

«من ءامن» به عنوان بدل برای «أهله» بیانگر مقصود ابراهیم(ع) از کلمه «أهله» است. آن حضرت با آوردن «من ءامن» اشاره به این معنا دارد که: خواهان اعطای ثمرات به کافران مکه نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

7,8,10 - 128 - 2

7 - تشریح و تبیین طریقه عبادت خدا و چگونگی آداب آن ، از درخواست های ابراهیم و اسماعیل (ع) از خداوند

و أرنا مناسکنا

مَنَسَّک (مفرد مناسک) به معنای طریقه عبادت است (لسان العرب). بنابراین «أرنا مناسکنا»؛ یعنی، خدایا! شیوه عبادت کردنت را به ما ارائه کن.

8 - ابراهیم و اسماعیل (ع) به هنگام ساختن کعبه ، از خداوند خواستند تا چگونگی اعمال حج را به آنان بیاموزد .

رینا . . . أرنا مناسکنا

برداشت فوق، مبتنی بر این است که مناسک - چنانچه برخی از اهل لغت و نیز برخی از مفسران گفته اند - به معنای اعمال حج باشد.

10 - ابراهیم و اسماعیل (ع) ، از خداوند خواستند تا توبه خود و فرزندانشان را بپذیرد .

و تب علینا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

1,2,3 - 129 - 2

1 - بعثت پیامبری از نسل اسماعیل ، از دعا ها و درخواست های ابراهیم و اسماعیل (ع) به هنگام بنای کعبه

و من

ص: 221

ذريتنا أمة مسلمه لك . . ربنا وبعث فيهم رسولا منهم

ضمير در «فیهم» و «منهم» محتمل است به «أمة مسلمه» در آیه قبل برگردد و نیز محتمل است به «أهله» در آیه 126 بازگردانده شود. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است؛ یعنی، «ربنا وبعث فی ذريتنا المسلمه رسولا منهم». دعای مشترک ابراهیم و اسماعیل گویای این است که: پیامبر مورد نظر ابراهیم نیز فردی از نسل اسماعیل است نه از نسل دیگر فرزندان.

2 - تلاوت آیات الهی، تعلیم کتاب آسمانی، آموزش حکمت (معارف و احکام دین و . . .) و پاکسازی نسل ابراهیم و اسماعیل (ع) از آلودگی‌ها و ناخالصی‌ها، از ویژگی‌های پیامبری که ابراهیم و اسماعیل (ع) خواستار بعثت او بودند.

ربنا وبعث فيهم رسولا منهم يتلوا عليهم آيتك و يعلمهم الكتب و الحكمة و يزكّهم

3 - محمد (صلی الله علیه و آله) پیامبری که ابراهیم و اسماعیل (ع) خواستار بعثت آن حضرت از میان نسلشان بودند.

ربنا وبعث فيهم رسولا منهم . . . يزكّهم

به گفته همه مفسران، مراد از «رسولا» پیامبر عظیم الشان اسلام، حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 132 - 10

10 - ابراهیم و یعقوب (ع)، از پسرانشان خواستند تا همواره تسلیم خدا بوده و مطیع فرمان او باشند.

فلاتموتن إلا و أنتم مسلمون

جمله «فلاتموتن . . .» کنایه از لزوم

ص: 222

تسلیم همیشگی در برابر خدا و همواره مطیع او بودن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

4 - 54 - 15

4- ابراهیم (ع) پس از دریافت خبر فرزندان شدنش از فرشتگان، خواستار توضیح و اطلاعات بیشتری از آنان شد.

فبم تبشرون

برداشت فوق بر این اساس است که «با» در «فبم» برای ملابست باشد و استفهام در جمله «فبم تبشرون» سؤال از چگونگی تحقق چنین بشارتی (فرزنددار شدن) باشد و نه تردید و سؤال از اصل فرزندان شدن.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1 - 27 - 51 -

1 - تقاضای حضرت ابراهیم (ع) از میهمانان، برای خوردن غذا همراه با نهادن آن در دسترس آنان

فقرّبہ الیهم

294- خورشید پرستی در دوران ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

1 - 78 - 6

1 - پرستش خورشید، آیینی رایج در میان مردم زمان ابراهیم بود.

فلما رء الشمس بازغه قال هذا ربی

295- خوشنامی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - ابراهيم (ع) آرزومند باقى ماندن نام نيك او در ميان نسل هاى آينده و تقاضاكننده آن از خداوند

و اجعل لى لسان صدق فى الاخرين

مفسران، تعبير «لسان صدق» را كنايه از آوازه و نام نيك گرفته اند.

جلد -

ص: 223

نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 108 - 2, 1

1 - خداوند ، از ابراهیم (ع) نام و آوازه نیکی در میان آیندگان برجای گذاشت .

و ترکنا علیه فی آخرین

برداشت یاد شده، بر این اساس مبتنی است که مفعول «ترکنا» محذوف بوده و تقدیر آن چنین باشد: «و ترکنا ثناء علیه» گفتنی است فعل «ترکنا» در آیه شریفه، به معنای «أبقینا» (باقی گذاشتیم) است.

2 - برجا ماندن نام و آوازه ابراهیم (ع) در میان آیندگان ، از نعمت ها و

الطاف الهی به ایشان

و ترکنا علیه فی آخرین

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیه شریفه، در مقام برشمردن نعمت های خداوند بر حضرت ابراهیم(ع) و امتنان بر ایشان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 110 - 3

3 - فرزندان شدن ابراهیم (ع) و برجای ماندن نام و آوازه نیک آن حضرت ، از پاداش های خداوند به ایشان

فبشّرناه بغلم حلیم . . سلم علی ابرهیم . کذلک نجزی المحسنین

296- خوشنامی ابراهیم(ع) در جزیره العرب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی -

87 - 19 - 2

2 - حضرت ابراهیم و موسی (ع) ، پیامبرانی شناخته شده در جزیره العرب و دارای طرفدارانی بسیار

صحف ابراهیم و موسی

از آن جا که کتاب های پیشینیان محدود به صحیفه های حضرت ابراهیم

ص: 224

موسی(ع) نبود؛ تصریح به این دو می تواند برخاسته از نفوذ چشمگیر این پیامبران در جزیره العرب عصر پیامبر(صلی الله علیه و آله) باشد.

297- خویشاوندان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

1،2 - 87 - 6

1 - خداوند برخی از پدران و فرزندان و برادران انبیای گذشته را (ابراهیم، اسحاق، یعقوب(ع) و ..) برگزید و به صراط مستقیم هدایت کرد.

و من ءابائهم و ذریتهم و إخوانهم و اجتنبینهم و هدینهم إلی صراط مستقیم

2 - خداوند برخی از پدران و فرزندان و برادران انبیای گذشته را (ابراهیم، اسحق(ع) و ..) بر همه مردم عصرشان برتری بخشید.

کلاً فضلنا علی العلمین . . . و من ءابائهم و ذریتهم و إخوانهم

298- خویشاوندی اهل مکه و ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22

10 - 78 -

10 - پیوند نسبی مردم مکه صدر اسلام با حضرت ابراهیم (ع)

ملّه اَبیکم اِبْرهیم

مخاطب ضمیر «کم» در «اَبیکم»، می تواند عموم مسلمانان و یا خصوص مردم مکه باشد. برداشت فوق بر پایه احتمال دوم است.

299- خیرخواهی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

- 29 - 16 - 3

3- ابراهيم (ع) برای قوم خود ، خیر خواه بود .

و ابراهيم إذ قال لقومه اعبدوا الله .. ذلكم خير لكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

- 29 - 24

ص: 225

3- قوم ابراهیم ، برای رویارویی با خیرخواهی او برای آنان ، به خشونت متوسل شدند .

و ابرهیم إذ قال لقومه .. ذلکم خیر لکم ... فما کان جواب قومه إلا أن قالوا اقتل

در دوران ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

0 - 78 - 6

300- درخواست آرامش از ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1 - 53 - 15

1- مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان) به او دلداری داده و از وی خواستند که از حضورشان مضطرب و هراسناک نشود .

قالوا لاتوجل إنا نبشرك بغلمِ عَلِيمِ

301- درخواست بازجویی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 61 - 21 -

1- بت پرستان ، خواهان احضار ابراهیم (ع) و بازجویی علنی از وی برای کشف شکننده بت ها

قالوا فأتوا به علی أعین الناس

302- درخواست توفیق ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

16 - 37 - 14 -

16- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند توفیق یافتن مردم و ذریه اش برای شکر نعمت های الهی را خواستار گردید .

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي .. فاجعل أفئدة من الناس ... و ارزقهم من الثمرت لعلّهم

303- درخواست محبت به نسل ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

10،12،23 - 37 - 14 -

-10

ص: 226

حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار توجه قلبی برخی از مردم و جلب محبت آنان به سوی ذریه ساکن در مکه شد .

أَسْكَنْتَ مِنْ ذُرِّيَّتِي . . . عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ . . . فَاجْعَلْ أَفْنَدَهُ مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ

12- حضرت ابراهیم (ع) برای رفع خطر تنهایی و انزوای فرزندان در مکه ، از خداوند خواستار توجه قلبی برخی از مردم به سوی آنان و زندگی جمعی

شد . *

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتَ مِنْ ذُرِّيَّتِي . . . عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ . . . فَاجْعَلْ أَفْنَدَهُ مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ

23- « قال الصادق (ع) في تفسير قوله تعالى : « و ارزقهم من الثمرات » : هو ثمرات القلوب ;

از امام صادق(ع) روایت شده است که در تفسیر سخن خداوند تعالی: «و ارزقهم من الثمرات» فرمود: آن [ثمرات] میوه های دل است.

304- درخواست نعمت برای ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

14 - 37 - 14 -

14- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار بهبود وضعیت معیشتی و برخورداری از انواع نعمت ها و محصولات برای فرزندان و ساکنان مکه شد .

و ارزقهم من الثمرت

با توجه به اینکه حضرت ابراهیم(ع) فرزندان را در سرزمین بی کشت و زرع اسکان داد، مقصود از «ثمرات» می تواند انواع نعمتها و محصولات مادی و خوراکی باشد.

305- دست راست ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

1 - 93 - 37 -

1 - ابراهیم (ع) ، با

دست راست ضربه ای محکم بر بت ها و معبود های مشرکان وارد ساخت .

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

برداشت یاد شده از مقید شدن «ضرباً» به «بالیمین» (دست راست) به دست می آید که ضربه ابراهیم (ع) محکم بود؛ زیرا دست راست نیرومندتر از دست چپ است و مردم نوعاً از دست راست خود برای ضربه شدید استفاده می کنند.

306- دعای ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

14 - 124 - 2

14 - ابراهیم (ع) ، از خداوند خواست تا از دودمانش نیز کسانی را به مقام امامت نایل سازد .

و من ذرّیتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

1,3,5,14,20,21,22 - 126 - 2

1 - تبدیل زمین های اطراف کعبه به شهری دارای امنیت ، درخواست ابراهیم (ع) از درگاه خداوند

و إذ قال إبرهیم رب اجعل هذا بلداً آمناً

ظاهر آن است که مشارالیه «هذا» زمینهای اطراف کعبه باشد. بر این مبنا جمله «اجعل...» حاکی از دو درخواست است: 1- شهر شدن زمینهای اطراف کعبه؛ 2- برقرار بودن امنیت در آن شهر. قابل ذکر است که کلمه «بلد» به معنای سرزمین دارای حدود و مشخصات و نیز به معنای شهر است. برداشت فوق بر اساس دو مین احتمال می باشد.

3 - رونق اقتصادی شهر مکه و بهره مند شدن شهروندان مؤمن آن از انواع ثمرات و میوه ها ، دعای ابراهیم (ع) به درگاه خداوند

ص: 228

ارزق أهله من الثمرت من ءامن منهم

5- ابراهیم (ع) از خداوند خواست تا کافران مکه را از روزی های خویش بهره مند نسازد .

و ارزق ... من ءامن منهم باللّٰه و الیوم الآخر

«من ءامن» به عنوان بدل برای «أهله» بیانگر مقصود ابراهیم(ع) از کلمه

«أهله» است. آن حضرت با آوردن «من ءامن» اشاره به این معنا دارد که: خواهان اعطای ثمرات به کافران مکه نیست.

14- دعای حضرت ابراهیم (ع) (محرومیت کافران مکه از نعمت های الهی) ، مستجاب نشد .

قال و من كفر فأمّته قليلا

20- دلجویی خداوند از ابراهیم (ع) به خاطر اجابت نکردن دعای او علیه کافران مکه

و ارزق ... من ءامن منهم ... قال و من كفر فأمّته قليلا ثم أضطره إلى عذاب النار

از هدفهای بیان اندک بودن متاع دنیا و زمان بهره گیری از آن و نیز بیان فرجام شوم کفرپیشگان پس از رد کردن تقاضای ابراهیم علیه آنان، دلجویی از ابراهیم است.

21- از امام صادق (ع) درباره سخن ابراهیم : « و ارزق أهله من الثمرات . . . » روایت شده که فرمود : « من الثمرات القلوب ای حبیبهم إلى الناس لیتتابوا إلیهم و یعودوا إلیهم ؛

مراد ثمرات دلهاست بدین گونه که محبت مؤمنان از اهل مکه را در دل مردم بیندازد تا مشتاق مؤمنان مکه گشته، به سوی آنان بازگردند».

22- از امام باقر (ع) درباره درخواست ابراهیم

ص: 229

(ع) که فرمود: « و ارزق أهله من الثمرات » روایت شده که: « ان المراد بذلك ان الثمرات تحمل

إليهم من الآفاق؛

این میوه ها، از سرزمینهای دور به آن جا (مکه) برده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 127 - 4

4 - ابراهیم و اسماعیل (ع) ، با دعا به درگاه خدا خواستار پذیرفته شدن عملشان (ساختن کعبه) شدند .

رَبِنَا تَقْبِلْ مِنَّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 128 - 1,2,7,8,10,15

1 - تسلیم خدا شدن ، از دعا های ابراهیم و اسماعیل (ع) به هنگام ساختن کعبه

و إذ يرفع إبراهيم القواعد . . . ربنا واجعلنا مسلمين لك

2 - ابراهیم و اسماعیل (ع) از خداوند خواستند تا از میان نسلشان گروهی را به مقام تسلیم نایل سازد .

و من ذريتنا أمة مسلمة لك

در برداشت فوق «من» در «من ذريتنا» به معنای بعض گرفته شده است.

7 - تشریح و تبیین طریقه عبادت خدا و چگونگی آداب آن ، از درخواست

های ابراهیم و اسماعیل (ع) از خداوند

و أرنا مناسكنا

مَنَسَك (مفرد مناسک) به معنای طریقه عبادت است (لسان العرب). بنابراین «أرنا مناسكنا»؛ یعنی، خدایا! شیوه عبادت کردنت را به ما ارائه کن.

8- ابراهيم و اسماعيل (ع) به هنگام ساختن

ص: 230

کعبه، از خداوند خواستند تا چگونگی اعمال حج را به آنان بیاموزد.

رینا... اَرنا مناسکنا

برداشت فوق، مبتنی بر این است که مناسک - چنانچه برخی از اهل لغت و نیز برخی از مفسران گفته اند - به معنای اعمال حج باشد.

10 - ابراهیم و اسماعیل (ع)، از خداوند خواستند تا توبه خود و فرزندانشان را بپذیرد.

و تب علینا

15 - از حضرت علی بن ابی طالب (ع) روایت شده است که: «لما فرغ ابراهیم من بناء البیت قال: فعلت ای رب فأرنا مناسکنا، ابرزها لنا، علّمناها، فبعث الله جبرئیل فحجّ به؛

چون ابراهیم(ع) از ساختن خانه کعبه فارغ گشت، عرض کرد: پروردگارا! من مأموریت خود را انجام دادم، پس شیوه انجام اعمال حج را به ما نشان بده و آن را بر ما آشکار کن و به ما بیاموز. پس خداوند جبرئیل را فرستاد تا به همراهی ابراهیم حج نماید [و به صورت عملی به ابراهیم(ع) نشان دهد]».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 129 - 14، 1

1 - بعثت پیامبری از نسل اسماعیل، از دعاها و درخواست های ابراهیم و اسماعیل (ع) به هنگام بنای کعبه

و من ذریتنا أمة مسلمة لک... رینا وابعث فیهم رسولا منهم

ضمیر در «فیهم» و «منهم» محتمل است به «أمة مسلمة» در آیه قبل برگردد و نیز محتمل است

ص: 231

به «أهله» در آیه 126 بازگردانده شود. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است؛ یعنی، «ربنا وابعث فی ذریتنا المسلمه رسولا منهم». دعای مشترک ابراهیم و اسماعیل گویای این است که: پیامبر مورد نظر ابراهیم نیز فردی از نسل اسماعیل است نه از نسل دیگر فرزندان.

14 - رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «انا دعوه ابراهیم قال و هو یرفع القواعد من البیت ربنا و ابعث فیهم رسولا منهم . . .»

من اجابت شده دعای ابراهیم(ع) هستم. ابراهیم در حالی که پایه های خانه کعبه را بالا می برد، گفت: پروردگارا! در میان آنان پیامبری از خودشان مبعوث کن ...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 74 - 10، 4

4- ابراهیم (ع)، از پیشگاه خداوند درباره هلاکت قوم لوط شفاعت کرد و خواهان نازل نشدن عذاب بر آنان شد.

یجدلنا فی قوم لوط

آیه 76 (قد جاء أمر ربک . . .) گویای محتوای جدال و چون و چرای ابراهیم(ع)؛ یعنی، برطرف شدن عذاب از قوم لوط است.

10- «عن ابی بصیر . . . قال أبو جعفر (ع) : فلما جاءت ابراهیم البشاره باسحاق و ذهب عنه الروح اقبل یناجی ربه فی قوم لوط و یسأله کشف البلاء عنهم . . .»

از ابوبصیر نقل شده . . . که امام باقر(ع) فرمود: هنگامی که به ابراهیم بشارت اسحاق رسید و ترس او برطرف شد، درباره قوم لوط با پروردگار خود به نجوا سخن گفت

ص: 232

و از خدا خواست تا بلا را از آن قوم برطرف سازد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

3 - 75 - 11

3- ابراهیم (ع)، پیوسته به خداوند توجه داشت و خواسته های خود را از او تقاضا می کرد .

إن إبرهیم . . . منیب

انابه به درگاه خداوند، به معنای رجوع کردن به اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

2,3,5,10,16,17 - 35 - 14 -

2- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند درخواست امنیت برای سرزمین مکه کرد .

و إذ قال إبرهیم ربّ اجعل هذا البلد ءامناً

3- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند، وضع قوانین برای تأمین امنیت و حفظ حرمت مکه را خواستار گردید .

و إذ قال إبرهیم ربّ اجعل هذا البلد ءامناً

برداشت فوق مبتنی بر این است که مقصود از «اجعل»، جعل تشریحی باشد، چنان که دستورهای متعددی در همین باره در اسلام تشریح شد.

5- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند درخواست امنیت و مصونیت سرزمین مکه از نفوذ و رخنه آیین شرک و بت پرستی کرد . *

و إذ قال إبرهیم ربّ اجعل هذا البلد ءامناً

درخواست حضرت ابراهیم(ع) برای مصونیت خود و خاندانش از گرایش به شرک، می تواند قرینه ای باشد بر اینکه مقصود از امنیت مکه، مصونیت آن از شرّ نفوذ آیین شرک و بت پرستی است.

10- حضرت ابراهیم)

ع) از خداوند خواستار مصونیت خویش و فرزندانش از گرایش به بت پرستی شد .

و إذ قال إبراهيم ربّ . . . اجنّبی و بنیّ أن نعبد الأصنام

16- « عن أبي عبد الله (ع) . . . قال : . . . إن الله أمر إبراهيم (ع) أن ينزل إسماعيل بمكة ففعل فقال إبراهيم : « ربّ اجعل هذا البلد آمناً و اجنّبی و بنیّ أن نعبد الأصنام » فلم يعبد أحد من ولد إسماعيل صنماً قطّ . . . ;

امام صادق(ع) . . . فرمود: . . . همانا خداوند به ابراهیم(ع) امر کرد که اسماعیل را به مکه اسکان دهد. پس ابراهیم(ع) بعد از انجام آن گفت: «ربّ اجعل هذا البلد آمناً و اجنّبی و بنیّ أن نعبد الأصنام». پس هیچ یک از فرزندان اسماعیل هرگز بتی را نپرستیدند...».

17- « قال رسول الله (صلى الله عليه و آله) : . . . أوحى الله عزّوجلّ إلى إبراهيم : « إني جاعلك للناس إماماً » . . . فقال : يا ربّ و من ذرّيتي أئمه مثلي ؟ . . . فأوحى الله عزّوجلّ إليه . . . من سجد لصنم . . . لا أجعله إماماً أبداً . . . قال إبراهيم : « و اجنّبی و بنیّ أن نعبد الأصنام . . . » قال النبيّ (صلى الله عليه و آله) فانتهدت الدعوه الیّ و الی أخی علیّ (ع) لم يسجد أحد منّا لصنم قطّ فاتخذني الله تيّباً و عليّاً وصيّاً ;

رسول الله(صلى الله عليه و آله) فرمود: خداوند - عزّوجلّ - به ابراهیم(ع) وحی کرد «إني جاعلك للناس إماماً .

«... پس [ابراهیم] گفت: پروردگارا! آیا از نسل من هم مانند من به امامت می رسند؟ ... پس خداوند - عزّوجلّ - به او وحی کرد: ... کسی که بتی را سجده کند ... هرگز او را امام قرار نخواهم داد ... ابراهیم(ع) گفت: «و اجنبی و بنیّ أن نعبد الأصنام ...». پیامبر(صلی الله علیه و آله) فرمود: پس از [استجابت] دعای ابراهیم(ع) به من و برادرم علی منتهی گشت. هیچ کدام از ما

بتی را سجده نکردیم. پس خدا مرا نبیّ و علی را جانشین انتخاب کرد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

2 - 36 - 14 -

2- ابراهیم (ع) در صدد جلب محبت و لطف الهی برای استجابت دعایش

ربّ إنّهنّ أضللن

از اضافه کلمه «ربّ» به «یاء» متکلم و تکرار آن در دو آیه از سوی ابراهیم(ع) می توان برداشت فوق را استفاده کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

8, 10, 12, 14, 15, 16, 23 - 37 - 14 -

8- حالت زاری و التماس حضرت ابراهیم (ع) در دعا و درخواست از خداوند

ربّ اجعل ... ربّ إنّهنّ ... ربّنا اینی ... ربّنا لیقیموا ... ربّنا ائیک

برداشت فوق از تکرار کلمه «ربّ» و «ربّنا» استفاده گردید.

10- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار توجه قلبی برخی از مردم و جلب محبت آنان به سوی ذریه ساکن در مکه شد .

أسكنت من ذرّیتی ... عند بیتک المحرّم ... فاجعل أفئده من الناس تهوی

ص: 235

12- حضرت ابراهیم (ع) برای رفع خطر تنهایی و انزوای فرزندانش در مکه

، از خداوند خواستار توجه قلبی برخی از مردم به سوی آنان و زندگی جمعی شد . *

ربّنا إني أسكنت من ذرّيتي . . . عند بيتك المحرّم . . . فاجعل أفئدة من الناس تهوي إل

14- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار بهبود وضعیت معیشتی و برخورداری از انواع نعمت ها و محصولات برای فرزندانش و ساکنان مکه شد .

و ارزقهم من الثمرت

با توجه به اینکه حضرت ابراهیم(ع) فرزندانش را در سرزمین بی کشت و زرع اسکان داد، مقصود از «ثمرات» می تواند انواع نعمتها و محصولات مادی و خوراکی باشد.

15- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار رونق اقتصادی شهر مکه با جلب توجه مردم دنیا به آن شهر شد .

فاجعل أفئدة من الناس تهوي إليهم و ارزقهم من الثمرت

16- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند توفیق یافتن مردم و ذریه اش برای شکر نعمت های الهی را خواستار گردید .

ربّنا إني أسكنت من ذرّيتي . . . فاجعل أفئدة من الناس . . . و ارزقهم من الثمرت لعلّه

23- « قال الصادق (ع) فی تفسیر قوله تعالی : « و ارزقهم من الثمرات » :

هو ثمرات القلوب ;

از امام صادق(ع) روایت شده است که در تفسیر سخن خداوند تعالی: «و ارزقهم من الثمرات» فرمود: آن [ثمرات] میوه های دل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

-

ص: 236

1- اذعان حضرت ابراهیم (ع) در دعای خویش به علم همه جانبه خداوند به نهان و آشکار انسان

رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نَخْفَىٰ وَمَا نَعْلُنَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

14 - 39 - 11

11- حضرت ابراهیم (ع) قبل از تولد اسماعیل و اسحاق (ع) از خداوند خواستار فرزند شده بود .

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

14 - 40 - 1، 2، 4

1- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار توفیق یافتن خود بر اقامه نماز

شد .

رَبِّ اجْعَلْنِي مَقِيمَ الصَّلَاةِ

2- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار توفیق یافتن فرزندانش بر اقامه نماز شد .

رَبِّ اجْعَلْنِي مَقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي

4- دعای حضرت ابراهیم (ع) به درگاه پروردگار برای توفیق یافتن خود و فرزندانش برای احیای فریضه نماز در جامعه

رَبِّ اجْعَلْنِي مَقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي

از اینکه حضرت ابراهیم (ع) درخواست خواندن نماز نکرد؛ بلکه خواستار اقامه آن شد، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

1- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار آمرزش خود، پدر و مادرش و مؤمنان

ص: 237

در روز برپایی قیامت شد .

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

2- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار پیشگام بودنش در پیروی از آیین توحیدی و انجام فریضه های الهی شد .

و اجنبی و بنی . . . اجعلنی مقیم الصلوه و من ذریتی ... اغفر لی و لولدیی و

للمؤمن

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) در دعاهایش، نخست خود را مد نظر داشت و بعد برای دیگران دعا کرد، شاید به این سبب بود که خواسته باشد در تکالیف الهی پیشگام باشد.

6- عنایت خاص حضرت ابراهیم (ع) به سرنوشت دنیوی و اخروی فرزندان و خاندانش و یاد کردن از آنان در تمامی دعاهایش

و اجنبی و بنی . . . من ذریتی ... لیقیموا الصلوه فاجعل أفنده من الناس تهوی إلیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 48 - 16, 21, 10

10- ابراهیم (ع) ، دعا به درگاه خداوند را انگیزه خود از ترک دیار بت پرستان اعلام کرد .

و أعتزلکم . . . و أدعوا ربی

دعا در فعل های «تدعون» و «أدعوا» ممکن است به معنای عبادت باشد و می تواند به معنای استغاثه و درخواست نیاز باشد. برداشت یاد شده بر اساس دومین معنا است.

16- ابراهیم (ع) ، در آستانه هجرت خود از دیار بت پرستان ، به رفع سختی ها و کسب سعادت خود امیدوار بود و دعا به درگاه خداوند

را عامل آن می

دانست .

ص: 238

21- « قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): رحم الله عبداً طلب من الله - عزّوجلّ - حاجه فآلح في الدعاء استجيب له أو لم يستجب (له) و تلا هذه الآية : « و أدعوا ربّي عسى ألا أكون بدعاء ربّي شقيّاً » . . . » ;

رسول خدا (صلى الله عليه وآله) فرمود: رحمت خداوند بر بنده ای که از خدای - عزّوجلّ - چیزی بخواهد و بر خواسته خود پافشاری کند، خواه دعای او مستجاب شود و خواه مستجاب نگردد. سپس پیامبر (صلى الله عليه وآله) این آیه را که نقل کلام ابراهیم (ع) است تلاوت کرد «و أدعوا ربّي عسى ألا أكون بدعاء ربّي شقيّاً» . . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

1 - 83 - 26 -

1 - ابراهیم (ع) ، خواستار دانش و شایستگی از درگاه پروردگار

ربّ هب لي حكماً وألحقني بالصلحين

«حکم» می تواند مرادف «حکومه» (سرپرستی و تدبیر امور مردم) و یا معادل «حکمت» (دانش و معرفت) باشد. برداشت یاد شده، بر پایه معنای دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

3 - 84 - 26 -

3 - دعای ابراهیم (ع) به درگاه خدا، برای تداوم راه رسالت او در امت های آینده، به وسیله برگزیدگان الهی و گویندگان صادق

و اجعل لي لسان صدق في الآخرين

برخی از مفسران «لسان صدق» را به انسان های صادق - که همان پیامبران الهی هستند - تفسیر

کرده اند. بنابراین درخواست حضرت ابراهیم(ع) این است که خداوند در میان نسل های آینده، پیامبرانی را برانگیزد تا به دعوت او قیام کنند و مردم را به آیین توحیدی او فرا بخوانند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

1 - 85 - 26 -

1 - دعای ابراهیم (ع) به درگاه خدا، برای قرار گرفتن در زمره وارثان بهشت

و اجعلنی من ورثه جنّہ النعیم

«من» در این آیه تبعیضیه و «ورثه» جمع وارث است؛ یعنی، مرا یکی از وارثان بهشت قرار بده.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

1 - 87 - 26 -

1 - نیایش ابراهیم (ع) به درگاه خدا، برای شرمسار نبودن و رسوا نگشتن در روز رستاخیز.

و لاتخزنی یوم یبعثون

«إخزاء» (مصدر «لاتخزنی») می تواند از ریشه «خزّی» (رسوایی) و می تواند از ریشه «خزّایه» (شرمساری) مشتق شده باشد. برداشت بالا بر پایه هر دو احتمال است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

1 - 100 - 37 -

1 - ابراهیم (ع) از خداوند، فرزندی صالح درخواست کرد.

ربّ هب لی من الصالحین

مفعول فعل «هب» در تقدیر است: «هب لی ولداً من الصالحین؛ مرا فرزندی از صالحان ببخش».

307- دعوت ابراهيم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

2 - بقره -

10،17 - 258 - 2

10

ص: 240

- استدلال ابراهیم (ع) به اماته (میراندن) و احیاء (زنده کردن)

پروردگار، بر وحدانیت و ربوبیت وی

اذ قال ابرهیم ربی الذی یحیی و یمیت

17 - ثابت شدن توحید ربوبی خداوند بر نمرود، پس از بیان دلایل روشن توسط ابراهیم (ع)

اذ قال ابرهیم ربی... فبهت الذی کفر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

1 - 27 - 43

1 - ابراهیم (ع)، منادی توحید و یکتاپرستی

إلا الذی فطرنی فإنه سیهدین

308- دعوت از ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

1, 2 - 37 - 88 -

1 - حضرت ابراهیم (ع) - پس از دعوت شدن از سوی قومش برای خروج از شهر - به تفکر عمیق در این باره پرداخت .

فنظر نظره فی النجوم

برداشت یاد شده براساس دو نکته است: 1- «فاء» در «فنظر» عاطفه و

جمله «فنظر...» عطف بر جمله مقدر است و تقدیر آن چنین است: «قال قومه أخرج معنا فنظر...». 2- جمله «فنظر نظره فی النجوم»، ضرب المثلی است برای کسی که می خواهد به تفکر بپردازد. از این رو به آسمان می نگرد تا اشیا و موجودات پیرامونش، او را از تفکر درست باز ندارد (لسان العرب).

2 - حضرت ابراهیم (ع)، به هنگام فراخوانده شدن برای خروج از شهر، به منظور تصمیم گیری در این باره به ستارگان نگرست

فنظر نظره فی النجوم

برداشت یاد شده، بر این اساس مبتنی است که نگاه حضرت ابراهیم(ع) به ستارگان به معنای حقیقی آن باشد؛ نه کنایه از به تفکر فرورفتن.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1,2 - 89 - 37 -

1 - ابراهیم (ع) ، پس از اندیشه عمیق ، مریض بودن خود را به قومش اعلام کرد .

فنظر نظره فی النجوم . فقال إني سقيم

2- مریض بودن ابراهیم (ع) ، به هنگام دعوت شدن از جانب قوم خود برای خروج از شهر

فقال إني سقيم

309- دعوت‌های ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 43 - 2,4

2- آگاهی و دانش الهی حضرت ابراهیم (ع) ، مبنا و مجوز او برای دعوت آزر به پیروی از خود

إني قد جاءني من العلم ما لم يأتك فاتبعني

4- حضرت ابراهیم (ع) ، آزر را به رهاساختن شرک و پیروی از وی فرا خواند .

يأبت إني قد جاءني من العلم ما لم يأتك فاتبعني

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

1,14 - 27 - 22

1- فراخوانی مردم به حج از سوی حضرت ابراهیم (ع) به فرمان خداوند

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ

«تأذین» (مصدر «أذن») به معنای اعلان و ندا در دادن است؛ یعنی، «ای ابراهیم! به

ص: 242

میان مردم برو و آنان را به حج و زیارت بیت الله، فرا بخوان».

14 - « عن عبید الله بن علی الحلبي ، عن أبي عبد الله (ع) قال : سألته لم جعلت التلبیه ؟ فقال : إنَّ الله عزَّوجلَّ أوحى إلى ابراهيم (ع) « و أذن فی

الناس بالحج یأتوک رجالاً » فنادی فأجیب من کلِّ فجَّ یلبون ؛

عبیدالله بن علی الحلبي گوید: از امام صادق(ع) سؤال کردم: چرا [در حج] تلبیه مقرر شده است؟ فرمود: همانا خداوند به حضرت ابراهیم(ع) وحی کرد: «و اذن فی الناس بالحج یأتوک رجالاً» پس ابراهیم ندا در داد و از هر راه دوری با لیبیک گفتن به ابراهیم(ع)، پاسخ داده شد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

- 29 - 17 - 12، 11

11 - دعوت ابراهیم (ع) از قوم اش به پرستش خداوند پس از نهی آنان از بت پرستی

و ابرهیم إذ قال لقومه .. إنَّما تعبدون من دون الله أوثناً ... و اعبدوه

12 - دعوت ابراهیم (ع) از قوم اش به سپاسگزاری به درگاه خداوند

و ابرهیم إذ قال لقومه .. و اشکروا له

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

- 29 - 24 - 1، 4

1 - تنها واکنش قوم ابراهیم در برابر دعوت آن حضرت به توحید عبادی ، تصمیم به قتل و یا سوزاندن وی بود!

و ابرهیم إذ

ص: 243

قال لقومه .. اعبدوه ... فما كان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أو

4- کشتن و آتش زدن ، از شیوه های قوم ابراهیم ، برای رویارویی با دعوت توحیدی او بود .

إبرهیم إذ قال .. ذلکم خیر لکم ... فما كان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أو حر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

5 - 25 - 29 -

5- پیام توحیدی حضرت ابراهیم (ع) پیش و پس از انداخته شدن در آتش ، تفاوتی نداشت .

إتّما تعبدون من دون الله أوثناً .. إلا أن قالوا اقتلوه أو حرّوه ... وقال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

1 - 26 - 29 -

1 - حضرت لوط (ع) به دعوت ابراهیم (ع) در پی فراخوانی او به توحید ، ایمان آورد .

و إبرهیم إذ قال لقومه اعبدوا الله .. فأمن له لوط

3 - حضرت ابراهیم (ع) از سرزمین خویش ، پس از واقعه دعوت به توحید و انداخته شدن در آتش و نجات اش از آن ، هجرت کرد .

و إبرهیم إذ قال .. اعبدوا الله ... فما كان جواب قومه إلا أن قالوا .. أو حرّ

به قرینه سیاق ، مرجع ضمیر فاعلی «قال» حضرت ابراهیم(ع) است.

310- دلایل انقیاد ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

ص: 244

7- ربوبیت خدا، بر همه هستی ها و عوالم، دلیل ابراهیم (ع) برای تسلیم شدنش در برابر خدا

أسلمت لرب العلمین

مقتضای محاوره خداوند و ابراهیم (ع) آن بود که او در پاسخ خداوند بگوید «أسلمت لک». آوردن «لرب العالمین» به جای «لک» اشاره به نکاتی دارد؛ از جمله بیان حقیقت با ارائه دلیل آن؛ یعنی، چون ابراهیم دانست که خداوند رب العالمین است، تسلیم او شد.

311- دلایل رد شفاعت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

6 - 76 - 11

6- قطعی و تغییرناپذیر بودن نزول عذاب بر قوم لوط، دلیل پذیرفته نشدن

شفاعت ابراهیم (ع) درباره آنان

یابرهیم أعرض عن هذا إنه قد جاء أمر ربک

جمله «إنه قد جاء . . .» تعلیل برای «أعرض عن هذا» می باشد.

312- دلجویی از ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

20 - 126 - 2

20 - دلجویی خداوند از ابراهیم (ع) به خاطر اجابت نکردن دعای او علیه کافران مکه

و ارزق . . . من ءامن منهم . . . قال و من كفر فأمته قليلا ثم أضطره إلى عذاب النار

از هدفهای بیان اندک بودن متاع دنیا و زمان بهره گیری از آن و نیز بیان فرجام شوم کفرپیشگان پس از رد کردن تقاضای ابراهیم علیه آنان، دلجویی از ابراهیم است.

313- دلداری به ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

ص: 245

1- مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان) به او دلداری داده و از وی خواستند که از حضورشان مضطرب و هراسناک نشود.

قالوا لا توجل إنا نبشرك بغلمِ عَلِيمِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

20 - 102 - 37 -

20 - دلداری اسماعیل (ع) به پدرش (ابراهیم (ع)) در ارتباط با دستور قربانی کردن او

يَأْتِ أَفْعَلُ مَا تَوَمَّرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ

اشاره اسماعیل(ع) به صبر و شکیبایی خویش در ارتباط با قربانی شدنش، می تواند به منظور دلداری به پدر خود (ابراهیم(ع)) باشد.

314- دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

10:11 - 135 - 2

10 - آیین ابراهیم ، پایه و اساس دین اسلام است .

قل بل مله إِبْرَاهِيمَ حَنِيفاً

11 - ابراهیم (ع) ، نه بر آیین یهود و نه بر آیین نصارا .

قالوا كونوا هوداً أو نصارى تهتدوا قل بل مله إِبْرَاهِيمَ حَنِيفاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

14 - 136 - 2

14 - آیین ابراهیم ، پایه و اساس همه ادیان الهی

مله إبراهيم حنيفاً .. قولوا ءامننا بالله و ما أنزل إلينا و ما أنزل إلى إبراهيم .

جمله «بل مله إبراهيم ..» بیان می دارد که تنها آیین بایسته پذیرش، آیین ابراهیم

ص: 246

است و آیه مورد بحث ایمان به همه پیامبران و کتابها، معارف و احکام نازل شده بر آنان را ضروری دانسته است. مقایسه این دو معنا نشان می دهد که اساس همه ادیان پس از ابرهیم(ع)، همان آیین ابراهیم بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 140 - 5

5 - ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق ، یعقوب (ع) و نوادگان او ، نه یهودی بودند و نه نصرانی

أم تقولون . . . كانوا هوداً أو نصری

جمله «أم تقولون . . .» در بردارنده استفهام انکاری توییخی است؛ یعنی، چنین پنداری هست ولی پنداری باطل و ناصواب می باشد و معتقدان به آن

سزاوار ملامت هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران

3 - 65 - 2,3,7

2 - محاجه یهود و نصارا درباره آیین ابراهیم (ع)

یا اهل الكتاب لم تحاجون فی ابرهیم

از جمله «و ما انزلت . . .»، معلوم می شود محاجّه و نزاع، درباره آیین ابراهیم بوده است.

3 - نصارا، ابراهیم (ع) را نصرانی و یهودیان، او را یهودی می پنداشتند .

لم تحاجون فی ابرهیم و ما انزلت التوریه و الانجیل

7 - نزول تورات و انجیل پس از ابراهیم (ع) ، دلیل بطلان ادعای یهودی یا نصرانی بودن آن حضرت

یا اهل الكتاب لم تحاجون فی ابرهیم و ما انزلت التوریه و

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

2 - آل عمران

3 - 66 - 5,6

5 - آگاهی کامل خداوند از آیینی که حضرت ابراهیم (ع) بدان متدین بود .

والله يعلم وانتم لا تعلمون

6 - جهل اهل کتاب به آیینی که حضرت ابراهیم (ع) بدان متدین بود .

والله يعلم وانتم لا تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

2 - آل عمران

3 - 67 - 1,2,3,4,6,7,10

1 - ابراهیم (ع) ، نه یهودی بود ، نه نصرانی .

ما كان ابراهيم يهودياً ولا نصرانياً

2 - یهود ، مدعی یهودیت ابراهیم (ع) و نصارا ، مدعی نصرانیت او بودند .

يا اهل الكتاب .. ما كان ابراهيم يهودياً ولا نصرانياً

3 - ادعای یهودیت ابراهیم (ع) ، حجت یهود بر حقانیت خویش در مقابل نصارا *

يا اهل الكتاب لم تحاجون في ابراهيم .. ما كان ابراهيم يهودياً ولا نصرانياً

4 - ادعای مسیحیت ابراهیم (ع) ، حجت نصارا برای حقانیت خویش در مقابل یهودیان *

يا اهل الكتاب لم تحاجون في ابراهيم .. ما كان ابراهيم يهودياً ولا نصرانياً

6 - ابراهیم (ع) ، حنیف (گرویده به حق) و تسلیم در برابر خداوند بود .

و لكن كان حنيفاً مسلماً

7- ابراهیم (ع)، هرگز مشرک نبود.

و ما كان من المشركين

10- ابراهیم (ع) بر آیین محمّد (صلی الله علیه و آله)

و لكن كان حنيفاً مسلماً

امیرالمؤمنین (ع) درباره «و لكن كان حنيفاً مسلماً» می فرماید: كان على دين محمّد (صلی الله علیه و آله).

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 177، ح 60؛ بحار الانوار، ج 12، ص 11، ح 29.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران

3- 68- 4

4- بیگانگی یهود و نصارا از آیین حضرت ابراهیم (ع) (تسلیم بودن در برابر خدا)

انّ اولی الناس بابرهیم للذین اتّبعوه

جمله «ان اولی...»، تعریضی است به یهود و نصارا که چنین نیستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران

3- 95- 4, 2

2- دعوت خداوند از مردم، برای پیروی از آیین ابراهیم (ع)

فاتّبعوا ملّه ابراهیم حنیفاً

4- حلیت کلیه خوردنی ها در آیین ابراهیم (ع)

كُلُّ الطّعام كان حلالاً لبني اسرائيل... فاتّبعوا ملّه ابراهیم

بنابراینکه استثناء در «الأ ما حرّم» استثناء منقطع باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران

2 - 98 - 3 -

2 - کفر اهل کتاب به آیات الهی (انکار حلیت خوردنی ها قبل از نزول

ص: 249

تورات در آیین ابراهیم و انکار تقدّم تاریخی بنای کعبه)

كل الطعام .. قل يا اهل الكتب لم تكفرون بايات الله

مراد از «ایات الله»، مضامینی است که در آیه های قبل بیان شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

9 - 161 - 6

9 - آیین اسلام، آیین ابراهیم است.

دینا قیما مله ابرهیم

«مله ابراهیم» بدل برای «دینا قیما» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

8 - 120 - 16

8- «عن أبي جعفر (ع) في قوله: «إن إبراهيم كان أمه قانتاً لله حنيفاً»: و ذلك انه على دين لم يكن عليه أحد غيره فكان أمه واحده و أما «قانتاً»

فالمطيع و أما الحنيف فالمسلم . . . ;

از امام باقر(ع) در باره سخن خدا «إن إبراهيم كان أمه قانتاً لله حنيفاً» روایت شده است: امت بودن ابراهیم(ع) به خاطر آن است که او بر دینی بود که هیچ کس غیر او بر آن دین نبود و اما «قانتاً» به معنای مطیع است و اما حنیف به معنای مسلم می باشد. «...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

8 - 123 - 16

8- داشتن اندیشه و آیین درست و بی انحراف (توحیدی)، ویژگی اصلی و برجسته حضرت ابراهیم (ع) بود .

ملّہ ابرہیم حنیفًا

ص: 250

و ما كان من المشركين

از اینکه خداوند از میان اوصاف چهارگانه ای که برای ابراهیم(ع) در آیات پیش بیان داشت، وصف «حنیف» را ملاک پیروی پیامبر(صلی الله علیه و آله) از ایشان قرار داد، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

3 - 83 - 37 -

3 - تداوم خط فکری و مکتبی نوح (ع) ، از سوی ابراهیم (ع) و اشتراک دین آنان در اصول و مبانی

و إنّ من شيعته لإبراهيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری -

4،13 - 13 - 42

4 - نوح ، ابراهیم ، موسی ، عیسی (ع) و پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) ، پیامبران اولوالعزم و دارای شریعت

شرع لكم من الدين ما وصّى به نوحًا . . . و موسی و عیسی

13 - شرایع آسمانی ، منحصر در شریعت نوح ، ابراهیم ، موسی ، عیسی (ع) و پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) است .

شرع لكم من الدين ما وصّى به نوحًا . . . و عیسی

از این که خداوند به یادآوری شریعت های یاد شده بسنده نموده، برداشت بالا به دست می آید.

315- دین ابراهیم(ع) و اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران

8 - 34 - 3 -

8 - پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) از ابراهیم (ع) و ابراهیم (ع) از پیامبر (صلی الله علیه و آله) و

دین و سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله) همان دین و سنت ابراهیم (ع)

ذریه بعضها من بعض

رسول الله (صلی الله علیه و آله): .. لآئی من ابراهیم و ابراهیم منی، دینه دینی و سنته سنتی و انا افضل منه، و فضلی من فضله و فضله من فضلی و تصدیق قولی قول ربی «ذریه بعضها من بعض».

محاسن برقی، ج 1، ص 152؛ ح 74؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 169، ح 33.

316- ذکر آخرت طلبی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

15 - ص -

7 - 46 - 38

7 - صفت آخرت اندیشی و دنیاگریزی ابراهیم، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) شایان یاد و یادآوری است .

و اذکر عبدنا .. إنا أخلصناهم بخالصة ذکری الدار

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که جمله «إنا أخلصناهم ..» تعلیل برای «أذکر...» باشد؛ یعنی، سرگذشت ابراهیم (ع) و... را یاد کن؛ چون آنان را به آخرت اندیشی خالص گردانیدیم.

317- ذکر احتجاج ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

11 - 42 - 19

11- مناظرات ابراهیم (ع) با آزر در مورد نفی بت پرستی، بسیار مهم و شایسته یادآوری و بزرگداشت است .

واذکر فی الکتب ابراهیم .. إذ قال لأبیه .. ما لا یسمع و لا یبصر و لا یغنی عنک شیئ

«إذ» در «إذ قال» بدل از ابراهیم و در حقیقت مفعول برای «اذکر» است. بیان نحوه استدلال ابراهیم (ع) و مواد به کار رفته

در قیاس های آن، گویای آن است که این مجموعه دارای ارزش و سزاوار یادکرد است.

318- ذکر امتحان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 124 - 23

23- آزمون ابراهیم (ع) با تکالیفی دشوار، و پیروزی او در این آزمون، خاطره ای شایسته و بایسته به یادداشتن

بینی اسرائیل اذکروا... إذ ابتلی ابرهیم ربه... قال لاینال عهدی الظلمین

319- ذکر دعای ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 126 - 13

13 - دعای ابراهیم (ع) برای امنیت مکه و برخوردار شدن مؤمنان آن سرزمین از مواهب الهی، خاطره ای شایسته و بایسته به یادداشتن

و إذ قال ابرهیم رب اجعل هذا بلداً آمناً و ارزق أهله

برداشت فوق بر این اساس است که «إذ» مفعول برای فعل مقدر «اذکر» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 127 - 15

15 - خاطره بنای کعبه از سوی ابراهیم و اسماعیل (ع) و دعا های آنان در آن هنگام، خاطره ای شایسته و بایسته به یادداشتن

و إذ یرفع ابرهیم القواعد من البیت و اسمعیل ربنا

برداشت فوق بر این اساس است که «إذ» مفعول برای فعل مقدر «اذکروا» باشد.

320- ذکر زهد ابراهیم (ع)

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

15 - ص -

7 - 46 - 38

ص: 253

- صفت آخرت اندیشی و دنیاگریزی ابراهیم، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) شایان یاد و یادآوری است.

و اذکر عبدنا .. إنا أخلصنهم بخالصة ذکری الدار

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که جمله «إنا أخلصناهم..» تعلیل برای «أذکر...» باشد؛ یعنی، سرگذشت ابراهیم(ع) و... را یاد کن؛ چون آنان را به آخرت اندیشی خالص گردانیدیم.

321- ذکر قصه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 41 - 1

1- پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) وظیفه دار یاد کردن سرگذشت ابراهیم (ع) در قرآن

واذکر فی الکتب ابرهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

38 - 45 - 1

1 - یادآوری سرگذشت ابراهیم، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام)، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اذکر عبدنا ابرهیم و اسحق و یعقوب

322- راستگویی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 41 - 6

6- حضرت ابراهیم (ع)، شخصیتی در اوج راستی و درستی و یگانگی در گفتار و کردار بود.

إِنَّهٗ كَانَ صَدِّيقًا

(مفردات راغب).

323- رحمت بر ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 73 - 4,5,11

4- ابراهیم (ع) و خانواده او ، همواره مشمول رحمت و برکات خاص خداوند بودند .

رحمت الله و برکته

ص: 254

علیکم أهل البیت

5- اسحاق و یعقوب، رحمت و برکتی از ناحیه خداوند برای ابراهیم (ع) و خانواده او

فبشّرنا یاسحق... رحمت الله و برکتہ علیکم أهل البیت

11- نزول رحمت و برکت خاص از ناحیه خداوند بر ابراهیم (ع) و سایر شایستگان رحمت، نمودی از ستایش خدا از آنان و جلوه ای از والامقامی اوست.

رحمت الله و برکتہ علیکم أهل البیت إنه حمید مجید

«إنه حمید مجید» به منزله تعلیل برای شمول رحمت و برکت بر خاندان ابراهیم است؛ یعنی، چون خداوند از کار نیک بندگان ستایش می کند و شما اهل بیت نیز کارهای نیک انجام دادید و سزاوار ستایشید، خداوند رحمت و برکات خویش را بر شما ارزانی داشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 50 - 1

1- حضرت ابراهیم و فرزندانش، اسحاق و یعقوب، برخوردار از رحمت هایی ویژه از جانب خداوند

و وهبنا لهم من رحمتنا

«من» برای تبعیض است؛ یعنی «و هبنا لهم بعض رحمتنا» عنوان «هبه» و

بخشش الهی، حاکی از ویژگی و مرتبه والای آن است.

324- رحمت بر خانواده ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 73 - 4.5

4- ابراهیم (ع) و خانواده او، همواره مشمول رحمت و برکات خاص خداوند بودند.

رحمت الله و برکتہ علیکم أهل البیت

5- اسحاق و يعقوب، رحمت و برکتی

ص: 255

از ناحیه خداوند برای ابراهیم (ع) و خانواده او

فبشرنها یاسحق . . . رحمت الله و برکتہ علیکم اهل البیت

325- رحمت بر فرزندان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 50 - 1

1- حضرت ابراهیم و فرزندانش ، اسحاق و یعقوب ، برخوردار از رحمت هایی ویژه از جانب خداوند

و وهبنا لهم من رحمتنا

«من» برای تبعیض است؛ یعنی «و هبنا لهم بعض رحمتنا» عنوان «هبه» و بخشش الهی، حاکی از ویژگی و مرتبه والای آن است.

326- رد شفاعت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 76 - 11، 1

1- شفاعت ابراهیم (ع) درباره قوم لوط (نازل نشدن عذاب بر آنها) به درگاه خداوند پذیرفته نشد .

یجدلنا فی قوم لوط . . . یا ابرهیم أعرض عن هذا

دعائم الإسلام، ج 1، ص 166؛ بحار الأنوار، ج 82، ص 325، ح 20.

11- « عن أبي عبد الله (ع) : . . . فقال الله تعالى : يا ابراهيم أعرض عن هذا إنه قد جاء أمر ربك وإنهم آتاهم عذابي بعد طلوع الشمس من يومك محتوماً غير مردود ؛

از امام صادق (ع) روایت شده است . . . خداوند فرمود: ای ابراهیم! از این سخن درگذر، فرمان خدا رسیده [ای ابراهیم] و عذاب من برای آنان همین امروز بعد از طلوع خورشید خواهد آمد، در حالی که حتمی و غیر قابل

برگشت است».

دعائم الإسلام، ج 1، ص 166؛ بحار الأنوار، ج 82، ص 325،

ص: 256

327- رسالت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

1 - 16 - 29 -

1 - ابراهیم (ع) فرستاده خداوند برای دعوت قوم اش به عبادت خدا و رعایت تقوا بود .

لقد أرسلنا .. و ابرهیم إذ قال لقومه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم -

1 - 37 - 53

1 - تلاش کامل و پیگیر حضرت ابراهیم (ع) ، در ادای رسالت

و ابرهیم الذی وقى

328- رشد ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 124 - 2

2 - هدف از آزمون ابراهیم (ع) ، رشد دادن و تربیت کردن او بود .

و إذ ابتلی ابرهیم ربه بکلمت

انتخاب کلمه «رب» - که به معنای مدبر و مربی است - گویای برداشت فوق می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره -

8 - سیر رشد معرفتی حضرت ابراهیم (ع)، از ایمان به اطمینان درونی

قال اولم تؤمن قال بلی و لکن لیطمئن قلبی

329- رفع ترس ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

7 - 70 - 11

7- فرشتگان مهمان بر ابراهیم (ع)، با معرفی خود و مأموریتشان، ترس و دلهره را از ابراهیم

ص: 257

(ع) زدودند .

قالوا لاتخف إنا أرسلنا إلى قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

5 - 74 - 11

5- جدال و چون و چرای ابراهیم (ع) درباره قوم لوط ، پس از برطرف شدن ترس او و دریافت بشارت (فرزنددار شدن) بود .

فلما ذهب عن إبراهيم الروح و جاءته البشري يجلدنا في قوم لوط

330- رفع مشکلات ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

16 - 48 - 19

16- ابراهیم (ع) ، در آستانه هجرت خود از دیار بت پرستان ، به رفع سختی ها و کسب سعادت خود امیدوار بود و دعا به درگاه خداوند را عامل آن می دانست .

عسى ألا أكون بدعاء ربى شقيًا

331- رفع نگرانی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

5 - 28 - 51 -

5- اقدام میهمانان ابراهیم (ع) ، به رفع نگرانی از آن حضرت با معرفی خویش

قالوا لاتخف

از مطالب بعد، استفاده می شود که میهمانان بعد از گفتن «لاتخف»، خود را به ابراهیم (ع) معرفی کردند و نگرانی آن حضرت را برطرف نمودند؛ و گرنه صرف گفتن «لاتخف» نگرانی را نمی زداید.

332- رکوع در دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 125 - 22

22 - رکوع و سجده کردن به درگاه خدا (نماز

ص: 258

(، از برنامه های عبادی در آیین ابراهیم

و الركع السجود

333- روش احتجاج ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 42 - 3,6

3- برخورد منطقی و استدلالی حضرت ابراهیم با انحراف عقیدتی و شرک آزر

لِمَ تعبد ما لا یسمع و لا یبصر

6- فقدان ادراک بت ها و ناتوانی آنها در برآورده ساختن نیاز ها و جلوگیری از گزند ها ، استدلال ابراهیم (ع) بر نارو بودن بت پرستی

یأبت لِمَ تعبد ما لا یسمع و لا یبصر و لا یغنی عنک شیئاً

«إغناء» (مصدر «لایغنی») به معنای کفایت کردن و بازداشتن است. (برگرفته از «لسان العرب») و جمله «لایغنی عنک شیئاً»، یعنی از تو چیزی را دفع نکرده و تو را از آن کفایت نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

26 - 72 - 4

4 - ایجاد سؤال در مردم نسبت به باور های آنان ، روش ابراهیم (ع) در تذکر دادن و باطل کردن عقاید ایشان

قال هل یسمعونکم إذ تدعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

26 - 75 - 3

3 - لزوم استوار بودن باور های دینی بر دلایل عقلی و نه بر تقلید و سنت ملّی ، در بینش ابراهیم (ع)

قال أفرءيتم ما كنتم تعبدون

334- روش بر خورد ابراهيم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - مريم -

ص: 259

3- برخورد منطقی و استدلالی حضرت ابراهیم با انحراف عقیدتی و شرک آزر

لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

2،12،13 - 47 - 19

2- حضرت ابراهیم (ع) با وجود برخورد خشن و تهدید های آزر، با او گفتاری ملایم و برخوردی مهربانانه داشت.

قال سلم عليك سأستغفر لك ربّي

12- برخورد ابراهیم (ع) با بت پرستان، همراه با شکیبایی و سعه صدر بود.

سلم عليك سأستغفر لك ربّي

13- خوش گفتاری، برخورد نیک و سعه صدر با جاهلان، بدگویان و مخالفان، شیوه ای نیکو و روشی ابراهیمی است.

قال سلم عليك سأستغفر لك ربّي

بیان عمل و گفتار حضرت ابراهیم(ع) و امر به یادآوری آن، دلالت بر نیکویی آن عمل و روش دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

3 - 63 - 21 -

3- ابراهیم (ع) در یک شگرد عالمانه، از بت پرستان خواست تا از خود بت ها در باره شکننده آنها پرسوجو کنند.

فسلوهم إن كانوا ينطقون

ابراهیم(ع) با نسبت دادن شکستن بت ها به بت بزرگ و درخواست از بت پرستان به پرس و جو کردن از بت ها برای شناسایی بت شکن، شگردی عالمانه را در مبارزه با بت پرستی برگزیده؛ زیرا بت پرستان از این طریق به آسانی

به بطلان راه خویش پی بردند؛ چنان که آیه بعد (فرجعوا إلی أنفسهم..) گویای همین حقیقت است.

335- روش برخورد با ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

3,6 - 24 - 29 -

3- قوم ابراهیم ، برای رویارویی با خیرخواهی او برای آنان ، به خشونت متوسل شدند .

و ابرهیم إذ قال لقومه .. ذلکم خیر لکم ... فما کان جواب قومه إلا أن قالوا اقتل

6 - در بین قوم ابراهیم ، برای برخورد با ابراهیم (ع) دو دید (کشتن و سوزاندن) وجود داشت .

فما کان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أو حرّقه

«أو» در «أو حرّقه» می تواند برای تنويع و می تواند برای اباحه باشد. بنابر احتمال نخست، می توان استفاده کرد که قوم ابراهیم، برای از بین بردن او، دو دیدگاه داشته اند: عده ای، حکم به اعدام و گروهی، دستور به سوزاندن او می دادند.

336- روش تبلیغ ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

15 - 125 - 16

15- بهره گیری از حکمت ، موعظه نیکو و جدل بهترین در تبلیغ دین ، روشی ابراهیمی است .

اتّبع ملّه ابرهیم .. ادع إلی سبیل ربّک بالحکمه و الموعظه الحسنه و جدلهم بالتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

11 - 44 - 19

11- برانگیختن عقل و وجدان مردم به داوری ، روش حضرت ابراهیم)

ع) در ارشاد و تبلیغ

لَمْ تَعْبُدْ مَا لَا يَسْمَعُ... لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

8 - 45 - 19

8- حضرت ابراهیم (ع) با برخوردی عاطفی و مؤدبانه سعی در ارشاد و هدایت آزر داشت .

يَأْتِئِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابُ مِنَ الرَّحْمَنِ

خطاب «یاأبت» گویای عطوفت ابراهیم(ع) است.

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

6 - 58 - 21 -

6 - اقدام ابراهیم (ع) به شکستن بت ها و سالم باقی گذاشتن بت بزرگ ، تدبیری از سوی آن حضرت برای جلب نظر مردم و توجه دادن آنان به بطلان بت پرستی بود .

و تَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَمَكُمْ... فَجَعَلَهُمْ جَذْدًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ

«فاء» در «فجعلهم» یا برای ترتیب است و یا برای تعقیب. در هر دو صورت گویای این است که عمل حضرت ابراهیم(ع) مصداق همان حيله و تدبیری بود که بر آن سوگند یاد کرده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 63 - 21 -

4- ابراهیم (ع) با درخواست از بت پرستان برای بازجویی از بت ها ، عجز و ناتوانی آنها را برای آنان به نمایش گذاشت .

فسلوهم إن كانوا ينطقون

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

11

ص: 262

- انبیاء

3,6 - 64 - 21 -

3- استدلال ابراهیم (ع) بر بطلان شرک و شگرد او در مبارزه با بت پرستی، تأثیری کامل بر تمامی قومش داشت.

قال بل فعله کبیرهم .. فرجعوا الی أنفسهم فقالوا انکم انتم الظلمون

از این که تمامی قوم ابراهیم، بلافاصله به گمراهی خود اعتراف کردند، قوت استدلال آن حضرت و تأثیر کامل شیوه دعوت او به دست می آید.

6- ابراهیم (ع) برای مبارزه با بت پرستی و اثبات توحید، از هنر نمایش استفاده کرد.

فجعلهم جذذاً الاکبیراً لهم .. قال بل فعله کبیرهم هذا فسلوهم ... فقالوا انک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 66 - 21 -

4- حضرت ابراهیم (ع) برای اثبات توحید و بطلان شرک از شیوه آگاه کردن بت پرستان به ناتوانی بت ها و به اعتراف واداشتن آنان بر این حقیقت استفاده کرد.

فسلوهم ان كانوا ینطقون .. لقد علمت ما هؤلاء ینطقون . قال أفتعبدون من دون الله

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

4 - 72 - 26 -

4 - ایجاد سؤال در مردم نسبت به باور های آنان، روش ابراهیم (ع) در

تذکر دادن و باطل کردن عقاید ایشان

قال هل یسمعونکم إذ تدعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

ص: 263

- 26 - 73 - 2

2- بهره‌گیری ابراهیم (ع) در هدایت قومش، از محسوس‌ترین و بدیهی‌ترین امور

قال هل یسمعونکم . . . أو ینفعونکم أو یضرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

- 26 - 80 - 5

5- استفاده ابراهیم (ع) از ضروری‌ترین و ملموس‌ترین نیازهای بشری، برای متوجه ساختن قوم خویش به خدا

والذی هو یطعمنی و یسقین . و إذا مرضت فهو یشفین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

- 29 - 16 - 6

6- توجه دادن مردم به بازگشت خیر و منفعت اعمال دینی به خودشان، از شیوه‌های تبلیغی ابراهیم (ع) بود.

اعبدوا الله و اتقوه ذلکم خیر لکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

- 29 - 17 - 3

3- حضرت ابراهیم (ع) برای بیداری قوم خویش، بت‌ها را به حقارت و پستی یاد می‌کرده است.

إنما تعبدون من دون الله آوثانًا

نکره آوردن «آوثان» می‌تواند به منظور بیان حقارت شأن بت‌ها باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

3 - حضرت ابراهیم (ع) برای آگاهی قوم اش،

ص: 264

حقارت و ناتوانی بت ها را تبلیغ می کرد .

وقال إِنَّمَا تَتَّخِذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوثَانًا

«أوثاناً» به صورت نکره آورده شده و تنوین آن، برای تحقیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

5 - 85 - 37 -

5 - آغاز کردن تبلیغ دین و حرکت اصلاحی از نزدیکان و اطرافیان ، شیوه

ابراهیم (ع)

إذ قال لأبيه وقومه ماذا تعبدون

برداشت یاد شده از آن جا است که ابراهیم(ع) در آغاز تبلیغ خود، پدر و اطرافیان خود را مخاطب قرار داد.

337- روش زندگی پیروان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

2 - 4 - 60 -

2 - آشنایی مسلمانان ، با ارزش های زندگی ابراهیم (ع) و همگامانش *

قد كانت لكم أسوة حسنة .. والذين معه

تعبیر «كانت لكم أسوه» می تواند نظر به آشنایی مسلمانان با برنامه های ارزشی ابراهیم(ع) داشته باشد.

338- روش شرک ستیزی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

6 - 58 - 21 -

6 - اقدام ابراهیم (ع) به شکستن بت ها و سالم باقی گذاشتن بت بزرگ ،

تدبیری از سوی آن حضرت برای جلب نظر مردم و توجه دادن آنان به بطلان بت پرستی بود .

و تالله لأکیدن أصنمکم . . . فجعلهم جذذاً إلیکبیراً لهم لعلهم إلیه یرجعون

«فاء» در «فجعلهم» یا برای ترتیب است و یا برای تعقیب. در

ص: 265

هر دو صورت گویای این است که عمل حضرت ابراهیم(ع) مصداق همان حيله و تدبیری بود که بر آن سوگند یاد کرده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 66 - 21 -

4- حضرت ابراهیم (ع) برای اثبات توحید و بطلان شرک از شیوه آگاه کردن بت پرستان به ناتوانی بت ها و به اعتراف واداشتن آنان بر این حقیقت استفاده کرد .

فسلوهم إن كانوا ينطقون .. لقد علمت ما هؤلاء ينطقون . قال أتعبدون من دون الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

4 - 96 - 37 -

4 - شکستن آیهت و تقدس بت ها ، در مرحله نخست و سپس گفتوگوی خردبرانگیز ، شیوه مبارزه ابراهیم (ع) با مشرکان و مظاهر شرک

فقال ألا تأكلون .. فراغ عليهم ضرباً باليمين ... قال أتعبدون ما تنحتون . واللّ

برداشت یاد شده از آن جا است که ابراهیم(ع) در آغاز مبارزه با شرک و بت پرستی، ابتدا به سراغ بتکده رفته و ضمن به تمسخر گرفتن بت ها، آنها را درهم شکست. سپس با مخاطب قرار دادن مردم، آیین آنان را زیر سؤال برد (أتعبدون ما تنحتون) و به تأمل و اندیشه واداشت.

339- روش مبارزه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

6 - 64 - 21 -

6- ابراهیم (ع) برای مبارزه با بت پرستی و اثبات توحید ،

ص: 266

از هنر نمایش استفاده کرد .

فجعلهم جذذاً إلاكبيراً لهم .. قال بل فعله كبيرهم هذا فسلوهم ... فقالوا إنك

340- روش هدایتگری ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

6 - 43 - 19

6- راهنمایی ها و هدایت های حضرت ابراهیم (ع) به آزر ، همراه با لطف و مهربانی بوده است .

يأبت .. فاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا

خطاب «یا آبت» حاکی از اظهار شفقت ابراهیم(ع) به آزر است. علاوه بر این که او آزر را جاهل نخواند و بر محدودیت آگاهی خود نیز تصریح کرد (من العلم)؛ این روش، سرشار از عطف و به مخاطب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

8 - 45 - 19

8- حضرت ابراهیم (ع) با برخوردی عاطفی و مؤدبانه سعی در ارشاد و هدایت آزر داشت .

يأبت إني أخاف أن يمسك عذاب من الرحمن

خطاب «یا آبت» گویای عطف ابراهیم(ع) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

5 - 47 - 19

5- حضرت ابراهیم (ع) با وعده استغفار به آزر ، سعی در متمایل ساختن او به توحید و درمان سرسختی او داشت .

قال سلم عليك سأستغفر لك ربّي

نرمی پاسخ ابراهیم(ع) و وعده استغفار به او، ممکن است به جهت متنبه ساختن و نرم کردن دل او برای دست برداشتن از بت پرستی باشد.

341- رؤیای ابراهیم(ع)

جلد -

ص: 267

3 - خواب دیدن ابراهیم (ع) ، مبنی بر ذبح فرزند نوجوانش اسماعیل

قال یبنی ائنی اری فی المنام ائنی اذبحک

5 - مشورت و نظرخواهی ابراهیم (ع) ، از فرزندش اسماعیل نسبت به ذبح وی

ائنی اذبحک فانظر ماذا تری

از لحن جمله «فانظر ماذا تری» (بنگر تا رأی تو چیست؟) نوعی نظر خواهی و مشورت استفاده می شود. البته فلسفه این کار، استفاده ابراهیم(ع) از نظرات اسماعیل(ع) نبود؛ بلکه یا برای آزمایش فرزندش بود و یا به منظور زمینه سازی برای پذیرش بی تحمیل فرمان ذبح از جانب اسماعیل(ع)

11 - مأموریت ابراهیم (ع) ، به ذبح فرزندش از راه خواب بود .

یبنی ائنی اری فی المنام ائنی اذبحک .. قال یأبت افعل ما تؤمر

15 - اسماعیل ، مأموریت پدرش در رؤیا را مبنی بر ذبح کردن وی درک کرد

ائنی اری فی المنام ائنی اذبحک .. قال یأبت افعل ما تؤمر

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که حضرت ابراهیم(ع) تنها خواب خود را برای اسماعیل نقل کرد و از مأمور بودن خود سخنی به میان نیاورد؛ ولی اسماعیل(ع) این خواب را مأموریت الهی تلقی کرد و به پدر گفت: پدر جان مأموریت خود را انجام بده.

- رؤیای ابراهیم (ع) مبنی بر ذبح فرزندش اسماعیل (ع)، از رؤیا های صادقانه بود.

قد صدقت الرءیا

342- زکات ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

11 - 73 - 21 -

11- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)، مأمور به انجام کار نیک، برپاداشتن نماز و پرداخت زکات

و أوحینا إلیهم فعل الخیرت و إقام الصلوه و إیتاء الزکوه

343- زکات در شریعت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

14 - 73 - 21 -

14- انجام کار های نیک، اقامه نماز و پرداخت زکات، از تکالیف شریعت ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)

و أوحینا إلیهم فعل الخیرت و إقام الصلوه و إیتاء الزکوه

344- زمان دعوت از ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

3 - 88 - 37 -

3 - دعوت مشرکان از ابراهیم (ع) برای خروج از شهر، در شب هنگام بود.

345- فنظر نظره فی النجوم

نگاه ابراهیم (ع)، به ستارگان حاکی است که این نگاه در شب بود؛ زیرا ستارگان در شب مشاهده می شوند.

346- زمینه پاداش ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

3 - 111 - 37 -

3 - عبودیت و ایمان ابراهیم (ع) ، موجب دستیابی آن حضرت به پاداش هایی چونان پاداش های محسنان از سوی خداوند

كذلك نجزي المحسنين . إنه من عبادنا المؤمنين

ص: 269

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که جمله «إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ» تعلیل برای جمله «كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» است؛ یعنی، چون ابراهیم(ع) از مؤمنان و بندگان خالص خدا بود، به او چونان پاداش محسنان، پاداش دادیم (مقصود فرزنددار شدن و برجا ماندن نام نیک آن حضرت می باشد).

347- زمینه ظهور ایمان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 106 - 2

2- آشکار شدن درجه ایمان و خلوص ابراهیم(ع) و اسماعیل(ع) در جریان قربانی

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمَبِينُ

برداشت یاد شده از آن جا است که آزمایش مؤمنان برای نمایاندن درجه ایمان و اخلاص آنان است و ابراهیم(ع) و اسماعیل(ع) با سربلند بیرون آمدن از این آزمایش بزرگ الهی، خلوص خود را در بلندترین مرتبه نشان دادند.

348- زمینه قبول استغفار ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 47 - 20

20- حضرت ابراهیم(ع)، لطف و عنایت ویژه خداوند به خود را، پشتوانه پذیرش استغفار خود می دانست.

سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا

349- زمینه هدایت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

43 - 27 - 7

7- اعتقاد راسخ حضرت ابراهیم(ع)، به برخوردار شدن از هدایت الهی در پرتو برائت از شرک و بت پرستی

إِنِّي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ . . . فَإِنَّهُ سَيَهْدِين

350- زن در دوران ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره -

ص: 270

سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

4 - 26 - 51 -

4 - نقش زنان در آماده ساختن و طبخ غذا، در عصر ابراهیم (ع) *

فراغ إلى أهله فجاء بعجل سمین

از این که ابراهیم(ع) برای تهیه غذای میهمانان به همسرش مراجعه کرده، استفاده می شود که همسر آن حضرت آماده سازی غذا را برعهده داشته است.

351- ستاره پرستی در دوران ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

1 - 76 - 6

1 - ستاره پرستی از آیینهای رایج در بین مردم زمان ابراهیم

راء کوکبا قال هذا ربی

352- ستاره شناسی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

4 - 88 - 37 -

4 - « عن الكاظم (ع) . . . قد قال الله تعالى في حق ابراهيم (ع) : . . . « فنظر نظره في النجوم . فقال إني سقيم » فلو لم يكن عالماً بعلم النجوم ما نظر فيها وما قال : « إني سقيم » . . . »

از امام کاظم(ع) روایت شده . . . که خداوند متعال در حق ابراهیم(ع) فرموده: . . . «فنظر نظره فی النجوم . فقال إنی سقیم» اگر ابراهیم عالم به علم نجوم نبود در ستارگان نظر نمی افکند و نمی گفت: «إنی سقیم» . . .».

353- سجده ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء -

13 - 125 - 4

13 - سجده های بسیار ابراهیم

ص: 271

(ع)، موجب برگزیده شدن وی، از سوی خداوند، به عنوان خلیل

و اتخذ الله إبراهيم خلیلاً

امام صادق(ع) در مورد علت برگزیده شدن حضرت ابراهیم(ع) به عنوان خلیل، از سوی خداوند فرمود: لکثره سجوده علی الارض.

علل الشرایع، ص 34، ح 1، ب 32؛ نورالثقلین، ج 1، ص 554، ح 584.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

16 - 58 - 19

16- زکریا، یحیی، مریم (س)، عیسی، ابراهیم، اسحق، یعقوب، موسی، هارون، اسماعیل، و ادريس (ع)، هنگام شنیدن آیات الهی به سجده می افتادند و در حال سجود اشک می ریختند.

أولئك... إذا تتلى عليهم آيات الرحمن خرّوا سجّداً و بکياً

354- سجده در دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

22 - 125 - 2

22 - رکوع و سجده کردن به درگاه خدا (نماز)، از برنامه های عبادی در آیین ابراهیم

و الركع السجود

355- سخاوت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

8 - 26 - 51 -

8 - سخاوت و میهمان نوازی ابراهیم (ع) و همسرش

فراغ إلى أهله فجاء بعجل سمين

356- سردی آتش قصه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 69 - 21 -

-1

ص: 272

آتش به فرمان خداوند ، بر ابراهیم (ع) سرد و سلامت (مطبوع و بی آسیب) گردید .

قلنا ینار کونی بردا و سلماً علی ابرهیم

فرمان خداوند به سلامت شدن آتش بر ابراهیم(ع)، می تواند اشاره به این نکته باشد که نه تنها آتش باید بر آن حضرت سرد باشد و او را نسوزاند؛ بلکه سردی آن به گونه ای و به اندازه ای باشد که کاملاً مطبوع، دلپذیر و بی آسیب باشد.

357- سرزنش پدر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 86 - 37 -

1 - ابراهیم (ع) ، پدر و قومش را به سبب گرایش به معبودهایی جز الله ، مورد سرزنش قرار داد .

أَنفَكَاءَ الهه دون الله تریدون

استفهام در «أنفكاً» متضمن معنای توییخ است و «إله» مفرد «ءالهه» به معنای معبود می باشد.

358- سرزنشهای ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

2 - 52 - 21 -

2- حضرت ابراهیم (ع) بت و بت پرستی را به شدت تحقیر کرد و پدر و قومش را به خاطر این کار مورد سرزنش قرار داد .

إذ قال لأئیه و قومه ما هذه التماثل

اشاره کردن به بت ها با اسم اشاره نزدیک (هذه) و نیز تعبیر «تماثل» (صورت ها و مجسمه های بی جان)، حاکی از تحقیر بت و بت پرستی به وسیله ابراهیم(ع) است. گفتنی است استفهام در «ما هذه...» - به قرینه مقام

- توییخی است.

ص: 273

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 66 - 21 -

1- ابراهیم (ع) قومش را به خاطر عبادت غیر خدای یکتا، مورد سرزنش قرار داد .

قال أفتعبدون من دون الله

همزه در «أفتعبدون» از نوع استفهام انکاری توییخی است.

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 67 - 21 -

4- ابراهیم (ع) قوم بت پرست خویش را به خاطر تعقل نکردن در باور ها و اندیشه های خود، مورد سرزنش قرار داد .

أَفْ لَكُمْ .. أَفَلَا تَعْقِلُونَ

همزه در «أفلا تعقلون» برای استفهام توییخی است.

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

1 - 75 - 26 -

1 - اقدام ابراهیم (ع) به سرزنش قوم خود، به خاطر پرستش کورکورانه بت

ها

قال أفرءیتم ما کنتم تعبدون

استفهام در «أفرءیتم» توییخی است و مفاد آن این است که: چرا در باره آنچه می پرستید، اندیشه نمی کنید و صرفاً متکی به تقلید

کورکورانه از نیاکان خود هستید؟

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 86 - 37 -

1 - ابراهیم (ع) ، پدر و قومش را به سبب گرایش به معبودهایی جز الله ، مورد سرزنش قرار داد .

أَنفَكَءَآلِههٖ دُونِ ٱللَّهِ تَرِيدُونَ

ص: 274

ستفهام در «أنفكا» متضمن معنای توبیخ است و «إله» مفرد «الهیة» به معنای معبود می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 95 - 37 -

1 - ابراهیم (ع) مشرکان را به خاطر پرسش معبود های دست ساز خود سرزنش کرد .

قال أتعبدون ما تحتون

«نحت» (ماده «تحتون») به معنای تراشیدن شیء سخت (چون سنگ و چوب) است.

359- سعادت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 48 - 16

16- ابراهیم (ع) ، در آستانه هجرت خود از دیار بت پرستان ، به رفع سختی ها و کسب سعادت خود امیدوار بود و دعا به درگاه خداوند را عامل آن می دانست .

عسى ألا أكون بدعاء ربى شقيًا

360- سلام بر ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 69 - 3

3- فرشتگان پیام آور بشارت ، به هنگام حضور در پیشگاه ابراهیم (ع) بر او سلام کردند .

قالوا سلمًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - سلام و تحیت بزرگ خداوند به ابراهیم (ع)

سلم علی ابرهیم

تتوین «سلام» برای تعظیم است.

3 - برجای ماندن سنت سلام و تحیت بر ابراهیم (ع) در میان نسل های پس از او

و

ص: 275

ترکنا علیه فی آخرین . سلم علی ابرهیم

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که جمله «سلام علی ابراهیم» تفسیر برای جمله «و ترکنا علیه..» باشد؛ یعنی، آنچه برای ابراهیم(ع) بر جای گذاشتیم، عبارت است از سنت سلام و تحیت بر او.

361- سلام به ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 52 - 11، 1

1- مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان) به هنگام ورود بر وی، به او سلام و درود گفتند .

و تَبْتَهُم عن ضیف ابرهیم . إذ دخلوا علیه فقالوا سلماً

11- «... قال أبو جعفر (ع) : ... بعث الله رسلاً إلى إبراهيم . . . فدخلوا عليه ليلاً ففزع منهم و خاف أن يكونوا سراقاً ، قال : فلما أن رأته الرسل فرعاً و جلاً « قالوا سلاماً » . . . « قال إنا منكم و جلون قالوا لا توجل . . . » . . . ;

از امام باقر(ع) روایت شده است که فرمود: .. خداوند فرستادگانی را به سوی ابراهیم(ع) گسیل داشت ... پس شبانه بر او وارد شدند و او از آنان وحشت کرد و ترسید که دزد باشند. امام فرمود: پس چون فرستادگان آن حضرت را وحشت زده و هراسان دیدند، به او سلام کردند ... او [گفت]: «قال إنا منكم و جلون...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1 - 51 - 25

1 - ورود میهمانان گرامی ابراهیم (ع)

ص: 276

(فرشتگان) بر آن حضرت، با تحیت و سلام

إذ دخلوا عليه فقالوا سلماً

362- سلام مهمانان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1, 6 - 25 - 51 -

1 - ورود میهمانان گرامی ابراهیم (ع) (فرشتگان) بر آن حضرت، با تحیت و سلام

إذ دخلوا عليه فقالوا سلماً

6 - پاسخ ابراهیم (ع) به سلام میهمانان خویش، قبل از هر سخن دیگر

فقالوا سلماً قال سلم

363- سلامتی قلب ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1, 2, 3 - 84 - 37 -

1 - ابراهیم (ع)، با قلبی سلیم به پیشگاه پروردگار بار می یافت.

لإبرهیم . إذ جاء ربّه بقلب سلیم

2 - ابراهیم (ع)، برخوردار از قلبی سالم و پاک از آفت‌ها و امراض روحی، اخلاقی و شخصیتی

إذ جاء ربّه بقلب سلیم

«سلیم» صفت مشبّهه و مشتق از «سلامت» (پاکی از امراض دردها و آفت‌ها) است. توصیف قلب به «سلیم» بودن، اشاره به انواع امراض و آفت‌های روحی، اخلاقی و شخصیتی دارد.

3 - برخوردار از قلب سلیم، برجسته‌ترین صفت ابراهیم (ع)

إذ جاء ربّه بقلب سليم

364- سنگسار ابراهيم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - مريم -

3,4 - 46 - 19

3- آزر، ابراهيم (ع) را - در صورت دست

ص: 277

نکشیدن از بت ستیزی - به سنگسار کردن تهدید کرد .

لئن لم تنته لأرجمک

«رجم» که در اصل به معنای کشتن به وسیله سنگسار بوده است، به هر یک از انواع کشتن نیز اطلاق می گردد. این لغت، به معنای ناسزا گفتن نیز آمده است (لسان العرب). در آیه، همه این معانی محتمل است و برداشت یادشده براساس اصل معنای آن است.

4- آزر، با سوگند بر سنگسار کردن ابراهیم (ع)، در صورت ادامه مبارزه با بت پرستی، او را برای مدتی طولانی از خانه اش بیرون کرد .

واهجرنی ملیاً

«ملیاً» به معنای مدت طولانی است (لسان العرب).

365- سنگسار در دوران ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

8 - 46 - 19

8- مجازات روی گردانی از بت پرستی در عصر آزر سنگسار کردن بود .

لئن لم تنته لأرجمک

آزر به دو صورت ابراهیم (ع) را تحت فشار قرار داد 1- تهدید به سنگسار کردن 2- راندن و طرد او از خانمان؛ از این دو، آنچه که جنبه اجتماعی دارد همان سنگسار کردن است، زیرا چنین کاری با تصمیم فردی و بدون پایگاه و پشتوانه قانونی، قاعدتاً قابل اجرا نیست، برخلاف طرد از خانواده که امری فردی و داخلی است. بنابراین می توان گفت که مجازات رجم برای کسانی که علیه بت ها اقدامی انجام دهند در آن زمان وجود داشته است.

366- سوزاندن ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 21 - 68 - 2,6

1- ابراهیم (ع)

، از سوی بت پرستان محکوم به سوزانده شدن در آتش شد

قالوا حرّقوه

2- آتشی که ابراهیم (ع) در آن افکنده شد ، آتشی انبوه و شدید بود .

قالوا حرّقوه

«تحریق» (مصدر «حرّقه») و مبالغه در «حرق» (سوزاندن) است؛ یعنی، سوزاندن بسیار و شدید.

6- سوزاندن کامل ابراهیم (ع) ، تنها راه دفاع از عقیده بت پرستان و معبود های ادعایی در دید قوم او بود .

قالوا حرّقوه و انصروا الهتهم ان کنتم فعلین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

3 - 70 - 21 -

3- حضرت ابراهیم (ع) ، علاوه بر افکنده شدن در آتش ، با نیرنگ و توطئه دیگری از سوی بت پرستان روبه رو گشت .

و أردوا به کیداً فجعلنهم الأخرین

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «کیداً» نیرنگ جدید و غیر از افکندن در آتش باشد؛ زیرا در معنای «کید» محرمانه بودن نهفته است، در حالی که افکندن در آتش کاری علنی بود نه مخفی؛ به علاوه تعبیر «أردوا»؛ یعنی، اراده کردند و خواستند (نه عملی کردن) شاهد این مدعا است. گفتنی

است تنوین «کیداً» برای تقخیم و تعظیم باشد که در این صورت بیانگر بزرگی نیرنگ است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

1.6,8,9 - 24 - 29 -

1 - تنها واکنش قوم ابراهیم در برابر دعوت آن حضرت به توحید عبادی ،

تصمیم به قتل و یا سوزاندن وی بود!

و ابرهیم إذ قال لقومه .. اعبدوه ... فما كان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أو

6- در بین قوم ابراهیم، برای برخورد با ابراهیم (ع) دو دید (کشتن و سوزاندن) وجود داشت.

فما كان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أو حرّقه

«أو» در «أو حرّقه» می تواند برای تنويع و می تواند برای اباحه باشد. بنابر احتمال نخست، می توان استفاده کرد که قوم ابراهیم، برای از بین بردن او، دو دیدگاه داشته اند: عده ای، حکم به اعدام و گروهی، دستور به سوزاندن او می دادند.

8- قوم ابراهیم، سرانجام تصمیم گرفتند که ابراهیم (ع) را در آتش بسوزانند.

فما كان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أو حرّقه فأنجيه الله من النار

9- قوم ابراهیم، برای عملی ساختن تصمیم خود، ابراهیم را در آتش پرتاب

کردند.

فما كان جواب قومه .. أو حرّقه فأنجيه الله

«فاء» در «فأنجاه» برای فصاحت است و دلالت بر حذف جمله ای می کند و آن می تواند چنین باشد: «ثم جعلوه في النار»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

5 - 25 - 29 -

5- پیام توحیدی حضرت ابراهیم (ع) پیش و پس از انداخته شدن در آتش، تفاوتی نداشت.

إنما تعبدون من دون الله آوثناً .. إلا أن

ص: 280

قالوا اقتلوه أو حرّقه ... وقال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

3 - 26 - 29 -

3 - حضرت ابراهیم (ع) از سرزمین خویش ، پس از واقعه دعوت به توحید و انداخته شدن در آتش و نجات اش از آن ، هجرت کرد .

و ابرهیم إذ قال .. اعبدوا الله ... فما كان جواب قومه إلا أن قالوا ... أو حرّ

به قرینه سیاق، مرجع ضمیر فاعلی «قال» حضرت ابراهیم(ع) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

2 - 37 - 97 -

2 - تصمیم دسته جمعی مشرکان بر سوزاندن ابراهیم (ع) در آتشی پر حرارت و پرشعله

فألقوه فی الجحیم

«جحیم» (از ماده «جحمه») به معنای شدت شعله و حرارت آتش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

3 - 37 - 98 -

3 - نجات ابراهیم (ع) ، از میان تلی از آتش پرشعله مشرکان

فألقوه فی الجحیم ... فجعلنهم الأسفلین

367 - سوگند ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1- سوگند مؤکد ابراهیم (ع) بر حيله و تدبير کردن ، برای ضربه زدن به بت ها در غیاب بت پرستان

و تالله لأکیدن اصنمکم بعد ان تولوا مدبرین

«کید» به معنای حيله و تدبیری

ص: 281

پنهانی برای ضربه زدن به غیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

4,5 - 93 - 37 -

4 - سوگند ابراهیم (ع)، بر شکستن بت های مشرکان

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که «یمین» به معنای قسم باشد. بر این اساس «با» به معنای سببیت است؛ یعنی، ابراهیم(ع) به سبب سوگندی که یاد کرده بود، ضربه ای محکم بر بت ها فرود آورد.

5 - وفای ابراهیم (ع)، به سوگند خویش در شکستن بت ها

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

368- سوگند به ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد -

1 - 3 - 90

1 - سوگند خداوند به ابراهیم و اسماعیل (ع)

ووالد و ما ولد

سخن گفتن از مکه در آغاز سوره، قرینه است بر این که «والد و ما ولد»، پدر و فرزندی اند که با مکه ارتباط تنگاتنگی داشتند. آشکارترین مصداق آن

دو، حضرت ابراهیم(ع) و فرزندش اسماعیل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد -

3 - خداوند ، با سوگند به شهر مکه و حضرت ابراهیم و اسماعیل (ع) ، برآمیخته بودن زندگانی انسان با رنج و سختی ، تأکید کرده است .

لَا أُقْسِمُ .. لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ

این آیه، جواب قسم هایی

ص: 282

است که در آیات پیشین آمده بود.

369- سهولت دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

11 - 78 - 22

11 - تکالیف الهی در شریعت ابراهیم (ع) تکالیفی آسان و به دور از هرگونه عسر و حرج بود .

و ما جعل علیکم فی الدین من حرج مّله أبیکم ابرهیم

370- سیره ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

3 - 75 - 11

3- ابراهیم (ع) ، پیوسته به خداوند توجه داشت و خواسته های خود را از او تقاضا می کرد .

إن ابرهیم . . . منیب

انابه به درگاه خداوند، به معنای رجوع کردن به اوست.

371- شجاعت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

12 - 80 - 6

12 - ابراهیم (ع) با اعلام نهراسیدن از معبودهای مشرکان، بی پایگی منطق و تهدیدهای مشرکان را نشان داد.

و لا أخاف ما تشرکون به

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- حضرت ابراهیم (ع) در مبارزه علیه بت پرستی ، دارای عزمی راسخ و

شجاعت بسیار بود .

تَاللّٰهَ لَأُكَيِّدَنَّ أَصْنَمَكُم

تأکید کلام حضرت ابراهیم(ع) به وسیله «تاء» و «لام» قسم (تَاللّٰهَ لَأُكَيِّدَنَّ ..)، دلیل بر عزم راسخ آن حضرت است. اظهار چنین کلام مؤکدی در حضور بت پرستان - که حرف خطاب «کم» در «أصنامکم» و نیز

ص: 283

مخاطب آمدن فعل «تولوا» بر آن دلالت دارد - گویای شجاعت بسیار ایشان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

7 - 26 - 43

7 - ابراهیم (ع) ، نماد شجاعت و اسوه مبارزه با شرک و بت پرستی

و إذ قال إبرهیم لأبیہ و قومہ

از یادآوری داستان ابراهیم(ع)، اسوه بودن آن حضرت در مبارزه با بت پرستی و از موضع گیری ایشان در برابر جامعه خویش - حتی نزدیک ترین خویشاوندان خود - شجاعت آن حضرت استفاده می شود.

372- شخصیت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

11 - 140 - 2

11 - ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق و یعقوب (ع) از پیامبران و شخصیت های مورد قبول یهود و نصارا

أم تقولون إن إبرهیم ... کانوا هوداً أو نصری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

2 - 84 - 37 -

2 - ابراهیم (ع) ، برخوردار از قلبی سالم و پاک از آفت ها و امراض روحی ، اخلاقی و شخصیتی

إذ جاء ربّه بقلب سلیم

«سلیم» صفت مشبّهه و مشتق از «سلامت» (پاکی از امراض دردها و آفت ها) است. توصیف قلب به «سلیم» بودن، اشاره به انواع امراض و آفت های روحی، اخلاقی و شخصیتی دارد.

373- شخصیت اجتماعی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

22 -

ص: 284

6 - ایمان قوی مردم دور و نزدیک ، به حضرت ابراهیم (ع) و نفوذ و محبوبیت شدید آن حضرت در میان آنان

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ

استقبال مردم دور و نزدیک از دعوت حضرت ابراهیم(ع) و هجوم آنان برای زیارت کعبه به صورت پیاده و سواره، نشان از آشنایی آنها با شخصیت والای آن حضرت و محبوبیت او در میان آنان دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

6 - 89 - 37 -

6 - ابراهیم (ع) ، شخصیتی سرشناس و مورد توجه در میان قوم خویش

فَنظَرَ نَظْرَهُ فِي النَّجْمِ . فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ

پیشنهاد مشرکان به ابراهیم(ع) برای بیرون رفتن از شهر، می تواند به این دلیل باشد که آن حضرت، شخصیتی ممتاز و برجسته در میان مردمش بود که شرکت و عدم شرکت او در چنین مراسم عمومی و ملی، بسیار چشم گیر و با اهمیت بود.

374- شدت آتش قصه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

2 - 68 - 21 -

2- آتشی که ابراهیم (ع) در آن افکنده شد ، آتشی انبوه و شدید بود .

قالوا حَرِّقُوهُ

«تحریق» (مصدر «حرقوه») و مبالغه در «حرق» (سوزاندن) است؛ یعنی، سوزاندن بسیار و شدید.

375- شرح صدر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

12 - 47 - 19

12- بر خورد ابراهيم)

ص: 285

ع) بابت پرستان، همراه با شکیبایی و سعه صدر بود.

سلم علیک ساستغفر لک ربی

376- شرک پدر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 85 - 37 -

1 - ابراهیم(ع)، آیین شرک و بت پرستی پدر و قومش را زیر سؤال برد و آن را محکوم کرد.

إذ قال لأبيه وقومه ماذا تعبدون

377- شرک در نسل ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

8 - 28 - 43

8 - وجود افرادی شرک پیشه، در نسل ابراهیم(ع)

لعلهم يرجعون

با توجه به رجوع ضمیر «هم» به نسل ابراهیم(ع)، استفاده می شود که برخی از آنان آلوده به شرک بودند؛ بنابراین مفاد آیه این می شود که توحید در گروهی از نسل ابراهیم باقی ماند تا زمینه آن شود که گروه دیگر آنان نیز به توحید بازگردند.

378- شرک ستیزی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2 - 76 - 6

2 - ابراهیم(ع) با تظاهر به ستاره پرستی و استدلال جدلی به ابطال عقیده شرک قوم خود پرداخت.

فلما جن عليه الّيل رءا كوكبا قال هذا ربّي

جمله «فلما جن» تصریح بر «كذلك نرى ..» است. یعنی نتیجه ارائه ملكوت به ابراهيم(ع) آن شد كه او بدین صورت به مبارزه با شرک پردازد. بنابراین سخن ابراهيم(ع) تنها از سر مجادله و به برای ابطال باطل بوده است.

ص: 286

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2 - 77 - 6

2 - ابراهیم(ع) در مقام مجادله با تظاهر به ماه پرستی به ابطال آن پرداخت.

فلما رء القمر بازغا قال هذا ربى فلما أفل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2,9 - 78 - 6

2 - ابراهیم(ع) در مقام مجادله و برای ابطال عقاید شرک آمیز قوم خویش تظاهر به خورشیدپرستی کرد.

فلما رء الشمس بازغه قال هذا ربى

9 - ابراهیم(ع) در پی ابطال مستدل عقاید شرک آمیز قوم خویش، به صراحت از معبودهای آنان بیزاری جست.

فلما رء الشمس . . . إني برىء مما تشركون

چنانچه «ما» در «مما تشركون» موصول باشد، مضمون جمله چنین است: «برىء من الذی تشركون به». یعنی از چیزهاییکه به آن شرک میورزید

بیزارم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

1 - 79 - 6

1 - ابراهیم(ع) در پی مجادله با مردم و ابطال باورهای شرک آلود آنان، بر یگانه پرستی خویش تأکید کرد.

فلما أفل . . . إني وجهت وجهي للذی فطر السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

5 - 80 - 6

5 - استدلالهای ابراهیم(ع) بر ابطال شرک و پرستش بتها و اجرام آسمانی به هدایت خداوند بود.

أَتتخذ أصناما .. قال لأحب الأفلين ... وقد

ص: 287

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

5 - 35 - 14 -

5- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند درخواست امنیت و مصونیت سرزمین مکه از نفوذ و رخنه آیین شرک و بت پرستی کرد . *

و إذ قال إبرهیم ربّ اجعل هذا البلد آمناً

درخواست حضرت ابراهیم(ع) برای مصونیت خود و خاندانش از گرایش به شرک، می تواند قرینه ای باشد بر اینکه مقصود از امنیت مکه، مصونیت آن از شرّ نفوذ آیین شرک و بت پرستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

4 - 36 - 14 -

4- نگرانی حضرت ابراهیم (ع) از انحراف فرزندان خود و از گسترش کامل و نفوذ بی رقیب آیین شرک و بت پرستی در میان مردم عصر خویش

و اجنبی و بنیّ أن نعبد الأصنام . ربّ إنهنّ أضللنّ كثيراً من الناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 42 - 11، 3، 1

1- حضرت ابراهیم (ع) ، به خاطر بت پرستی آزر با او به بحث و گفت وگو پرداخت .

إذ قال لأبيه يأتى لمّ تعبد ما لا يسمع ولا يبصر ولا يغنى عنك شيئاً

چنانچه در سوره انعام آمده است، نام مخاطب ابراهیم(ع) «آزر» بوده است.

3- برخورد منطقی و استدلالی حضرت ابراهیم با انحراف عقیدتی و شرک آزر

لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ

ص: 288

1- مناظرات ابراهیم (ع) با آزر در مورد نفی بت پرستی، بسیار مهم و

شایسته یادآوری و بزرگداشت است.

واذکر فی الکتب ابرهیم... إذ قال لأبیه... ما لایسمع و لایبصر و لایغنی عنک شیئ

«إذ» در «إذ قال» بدل از ابراهیم و در حقیقت مفعول برای «اذکر» است. بیان نحوه استدلال ابراهیم(ع) و مواد به کار رفته در قیاس های آن، گویای آن است که این مجموعه دارای ارزش و سزاوار یادکرد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 46 - 1،4

1- اظهار شگفتی و ناباوری نسبت به عقاید توحیدی حضرت ابراهیم (ع)، پاسخ آزر به منطق توحیدی و بت ستیزی آن حضرت بود.

قال أراغب أنت عن ءالهتی یأبرهیم

همزه در «أراغب» برای استفهام توییخی است که تعجب نیز از آن فهمیده می شود.

4- آزر، با سوگند بر سنگسار کردن ابراهیم (ع)، در صورت ادامه مبارزه با بت پرستی، او را برای مدتی طولانی از خانه اش بیرون کرد.

واهجرنی ملیئاً

«ملئاً» به معنای مدت طولانی است (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 52 - 1،5،7

1- ابراهیم (ع) در حضور پدر و قومش، بت پرستی را زیر سؤال برد و آشکارا با آن به مخالفت برخاست.

إذ قال لأبیه و قومه ما هذه التماثیل

ص: 289

ستفهام در «ما هذه التماثيل..» سؤال از حقیقت بت ها است، نه نام آنها. و از آن جایی که ابراهیم(ع) از حقیقت آنها آگاه بود و نیازی به سؤال نداشت، استفهام ایشان به منظور زیر سؤال بردن و محکوم کردن بت پرستی و نوعی اظهار مخالفت با آن بوده است.

5- مبارزه با اندیشه های خرافی و شرک آلود، تبلور رشد و کمال ابراهیم (ع) بود.

و لقد آتینا ابرهیم رشده .. إذ قال لأیبه و قومه ما هذه التماثيل

; یعنی، اعطای رشد به ابراهیم(ع) هنگامی بود که او به پدر و قومش گفت... .

7- مخالفت با عقاید انحرافی پدر، آغاز مبارزه ابراهیم (ع)

إذ قال لأیبه و قومه

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که تقدم لفظی «أیبه» بر «قومه» دلالت بر تقدم زمانی داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 54 - 2

2- مخالفت قاطع و صریح ابراهیم (ع) با شرک و تقلید کورکورانه پدر و قوم خویش

إذ قال لأیبه و قومه .. لقد کنتم أنتم وءاباؤکم فی ضلل مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 57 - 3,4,7

3- تصمیم ابراهیم (ع) بر نابودی بت و بت پرستی، پس از یک سلسله کار فرهنگی و فکری او برای هدایت و اصلاح اندیشه مردمان بود.

لقد کنتم

ص: 290

... فی ضلل مبین ... ربکم رب السموت ... و تالله لأکیدن اصنمکم بعد

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که حضرت ابراهیم(ع) در آغاز مخالفت با بت پرستی، پدر و قومش را مخاطب قرار داد و یک سلسله دلایل روشن بر اثبات توحید و نفی شرک به آنان ارائه کرد. سپس در مرحله دوم تهدید نمود که بت ها را نابود خواهد کرد و در نهایت به تهدید خود عمل کرد و همه بت ها را نابود ساخت.

4- حضرت ابراهیم(ع) در مبارزه علیه بت پرستی، دارای عزمی راسخ و شجاعت بسیار بود.

تالله لأکیدن اصنمکم

تأکید کلام حضرت ابراهیم(ع) به وسیله «تاء» و «لام» قسم (تالله لأکیدن ..)، دلیل بر عزم راسخ آن حضرت است. اظهار چنین کلام مؤکدی در حضور بت پرستان - که حرف خطاب «کم» در «اصنامکم» و نیز مخاطب آمدن فعل «تولوا» بر آن دلالت دارد - گویای شجاعت بسیار ایشان است.

7- «عن أبي جعفر (ع) : . . . فلما تولوا عنه مدبرين إلى عيد لهم دخل إبراهيم (ع) إلى آلهم بقدم فکسرھا إلا کبیراً لهم ;

از امام باقر(ع) روایت شده: چون نمودیان از ابراهیم(ع) دور شدند و به طرف محل جشن ویژه خود رفتند، آن حضرت با تیشه داخل بتخانه شد و غیر از بت بزرگ، همه بت ها را شکست. . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

6 - 65 - 21 -

-6

ص: 291

بت پرستان ، استدلال های ابراهیم (ع) بر بطلان شرک را نادرست انگاشته و او را به خاطر شکستن بت ها مجرم دانستند .

فسلوهم إن كانوا ينطقون . . . ثم نكسوا على رؤوسهم لقد علمت ما هؤلاء ينطقون

جمله «لقد علمت ما هؤلاء ينطقون» پاسخ مشرکان به کلام ابراهیم(ع) (فسئلوهم إن كانوا ينطقون) است؛ یعنی، تو می دانی که بت ها از سخن گفتن عاجزاند، پس چرا ما را به سؤال کردن از بت ها حواله می دهی. لابد سؤال تو

برای فرار از اتهام بت شکنی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 85 - 37 -

1 - ابراهیم (ع) ، آیین شرک و بت پرستی پدر و قومش را زیر سؤال برد و آن را محکوم کرد .

إذ قال لأبيه و قومه ماذا تعبدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

4,5 - 97 - 37 -

4 - ابراهیم (ع) ، در آغاز مبارزه اش با شرک و بت پرستی ، قدرت اجتماعی و جایگاه نیرومندی در میان قوم خود نداشت .

قالوا ابنوا له بنيًا فألقوه في الجحيم

تصمیم بر نابودی ابراهیم(ع) با سوزاندن او، در انبوهی از آتشی که مردم هیزم آور آن بودند - بدون این که احدی از او دفاع کند - می تواند گویای برداشت بالا باشد.

5 - ابراهیم (ع) ، مظهر یکتاپرستی و الگوی مقاومت

ص: 292

در مبارزه با شرک و بت پرستی

أَنْفَكَآءِالِهه دون الله تريدون . . . و الله خلقكم و ما تعملون . قالوا ابنوا له بن

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

17 - زخرف -

43 - 26 - 2.7

2- داستان مبارزه حضرت ابراهيم (ع) با شرک و بت پرستی ، داستانی زنده و درس آموز برای همیشه تاريخ

و إذ قال إبراهيم

کلمه «إذ» در محل نصب و مفعول به برای فعل محذوف است؛ یعنی، «وإذکر إذ قال. . .».

7- ابراهيم (ع) ، نماد شجاعت و اسوه مبارزه با شرک و بت پرستی

و إذ قال إبراهيم لأبيه و قومه

از یادآوری داستان ابراهيم(ع)، اسوه بودن آن حضرت در مبارزه با بت پرستی و از موضع گیری ایشان در برابر جامعه خویش - حتی نزدیک ترین خویشاوندان خود - شجاعت آن حضرت استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - ممتحنه

60 - 4 - 23

23- قیام ابراهيم (ع) ، علیه محیط اجتماعی و خویشاوندی شرک آلود

إذ قالوا لقومهم إنا برءؤا منكم و ممّا تعبدون من دون الله

379- شفاعت ابراهيم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - هود -

11 - 74 - 4

4- ابراهیم (ع)، از پیشگاه خداوند درباره هلاکت قوم لوط شفاعت کرد و خواهان نازل نشدن عذاب بر آنان شد.

یجدلنافی

ص: 293

آیه 76 (قد جاء أمر ربك ..) گویای محتوای جدال و چون و چرای ابراهیم(ع); یعنی، برطرف شدن عذاب از قوم لوط است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

7 - 76 - 11

7- جر و بحث ابراهیم (ع) با فرشتگان و شفاعت او درباره قوم لوط، پیش از اطلاع او بر قطعی شدن عذاب آنان بوده است.

یجدلنا فی قوم لوط .. یا ابرهیم أعرض عن هذا إنه قد جاء أمر ربک

380- شک در حقانیت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 55 - 21 -

1- قوم ابراهیم نسبت به حق بودن سخن ابراهیم (ع) و جدی بودن او در نفی شرک و بت پرستی، تردید داشته و آن را بعید می دانستند.

قالوا أجنبتنا بالحق أم أنت من اللّ-عبین

381- شکرگزاری ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

16 - 37 - 14 -

16- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند توفیق یافتن مردم و ذریه اش برای شکر نعمت های الهی را خواستار گردید.

ربّنا إني أسكنت من ذرّيتي .. فاجعل أفئدة من الناس ... و ارزقهم من الثمرت لعلّهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

1- شکرگزاری در برابر نعمت های الهی ، از اوصاف و ویژگی

ص: 294

های حضرت ابراهیم (ع)

إن ابرهیم کان . . . شاکراً لأنعمه

382- شیعیان و دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام -

12 - 161 - 6

12 - عن الحسين بن علی (ع): ما احد علی مله ابراهیم إلا نحن و شیعتنا . . .

از امام حسین (ع) روایت شده است: هیچ کس، جز ما و شیعیان ما، پیرو آیین ابراهیم نیست . . .

383- صبر ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه -

18 - 114 - 9

18 - بردباری و شکیبایی ابراهیم (ع) در راه هدایت مردم و انجام تکالیف الهی

إن ابرهیم لأوّه حلیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

12 - 47 - 19

12- برخورد ابراهیم (ع) بابت پرستان ، همراه با شکیبایی و سعه صدر بود .

سلم علیک سأسْتَغْفِرُ لک ربّی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

7- حضرت ابراهیم (ع)، اسوه و الگوی مقاومت و شکیبایی در برابر دشمنان و مخالفان دعوت الهی

وإن من شيعته لإبرهيم .. قالوا ابنوا له بنيئاً فألقوه فى الجحيم ... إته من

بیان داستان ابراهیم (ع) برای پیامبر اسلام وایمان آورندگان به آن حضرت در مکه، می تواند برای ارائه الگو در مسیر دعوت الهی باشد.

384- صحف ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره -

ص: 295

سوره - آیه - فیش

20 - اعلی -

5 - 19 - 87

5- صحیفه های حضرت ابراهیم و موسی (ع) ، از نخستین کتاب های آسمانی بوده است .

لفی الصحف الأولى . صحف ابرهیم و موسی

وصف «الأولی» (در آیه قبل)، ممکن است در مقایسه با زمان نزول قرآن بوده و تنها ناظر به تقدم «صحف» بر قرآن باشد همچنین می تواند به معنای حقیقی آن بوده و به دوران آغازین نزول کتاب های آسمانی، نظر داشته باشد. برداشت یاد شده، ناظر به احتمال دوم است.

385- صداقت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

5.6 - 41 - 19

5- حضرت ابراهیم (ع) از صدیقان و از پیامبران الهی بود .

واذکر فی الکتب ابرهیم إله کان صدیقاً نبیاً

6- حضرت ابراهیم (ع) ، شخصیتی در اوج راستی و درستی و یگانگی در گفتار و کردار بود .

إله کان صدیقاً

(مفردات راغب).

386- صفات ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

7,8 - 135 - 2

7- ابراهیم (ع) ، انسانی حق گرا و گریزان از باطل

«حنيف» به کسی گفته می شود که از ضلالت روی برتابد و به طریق مستقیم روی آورد. (مفردات راغب)

8- ابراهيم (ع)، هرگز به شرک گرایش پیدا نکرد و از مشرکان نبود.

و ما كان من المشركين

جلد

ص: 296

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه -

15 - 114 - 9

15 - ابراهیم (ع) ، اهل دعا و نیایش بسیار و شخصیتی حلیم و بردبار بود .

إن ابرهیم لأوّه حلیم

در روایتی از امام باقر(ع) نقل شده که حضرت فرمودند: «لأوّه الدعاء»: یعنی اوّاه کسی است که بسیار دعا و نیایش کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

5 - 52 - 15

5- پذیرش مهمان - هر چند که ناشناس باشد - از خلق و خوی ابراهیم (ع) بود .

و تبتّهم عن ضیف ابرهیم . إذ دخلوا علیه ... قال إنا منکم وجلون

ترس و اضطراب ابراهیم(ع) از حضور مهمانان (إنا منکم وجلون) نشان می دهد که آنان برای ابراهیم(ع) ناشناخته بودند و اگر آن حضرت آنان را می شناخت هراس بر نمی داشت. پذیرش مهمان ناشناخته گویای برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

6 - 57 - 15

6- حضرت ابراهیم (ع) از جهت فرایند جسمی و حالات روحی و نیز در روابط موجود میان انسان ها ، همانند سایر مردم بود .

و تبتّهم عن ضیف ابرهیم ... قال إنا منکم وجلون ... مسّنی الکبر ... قال فما خطبکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

1 - 121 - 16

شکرگزاری در برابر نعمت های الهی ، از اوصاف و ویژگی های حضرت ابراهیم (ع)

إن ابرهیم کان . . . شاکراً لأنعمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

2 - 83 - 37 -

2 - ابراهیم (ع) ، دارای اوصاف و ویژگی های نوح (ع)

وإنّ من شیعتہ لإبرهیم

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که لازمه پیرو بودن ابراهیم(ع) در سیر و سلوک زندگی، دارا بودن همان سیر و سلوک نوح پیامبر(ع) است.

387- طواف در دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

17 - 26 - 22

17 - طواف و نماز ، از تکالیف مقرر در شریعت حضرت ابراهیم (ع)

و طهر بیتی للطائفین والقائمین والركع السجود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

21 - 125 - 2

21 - طواف خانه خدا و اعتکاف در آن جایگاه ، از احکام شریعت ابراهیم

أن طهرا بیتی للطائفین والعکفین

388- ظالمان نسل ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

2 - 113 - 37 -

2- از نسل ابراهیم و اسحاق (علیهما السلام) ، برخی نیکوکار و برخی ظالم به خویشان گشتند .

و من ذریتهما محسن و ظالم لنفسه

389- عبادت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

- 1

ص: 298

1 - 134 - 2

1 - ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق ، یعقوب و فرزندان آنان ، امتی پرستشگر خدا و تسلیم در برابر او

تلک أمه قد خلت

مشارالیه «تلک» پیامبران یاد شده در آیه قبل و فرزندانشان است. به کارگیری «تلک» برای اشاره به مذکر به لحاظ خبر (أمه) می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

1 - 141 - 2

1 - ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق و یعقوب (ع) ، امتی پرستشگر خدا و تسلیم در برابر او

تلک أمه قد خلت

مشار الیه «تلک» پیامبران یاد شده در آیه قبل است. به کارگیری «تلک» برای اشاره به مذکر و لحاظ خبر (أمه) می باشد.

390- عبادت نسل ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

1 - 134 - 2

1 - ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق ، یعقوب و فرزندان آنان ، امتی پرستشگر خدا و تسلیم در برابر او

تلک أمه قد خلت

مشارالیه «تلک» پیامبران یاد شده در آیه قبل و فرزندانشان است. به کارگیری «تلک» برای اشاره به مذکر به لحاظ خبر (أمه) می باشد.

391- عبادتگاه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران

4 - کعبه ، عبادتگاه حضرت ابراهیم (ع) *

فیه آیات بینات مقام ابرهیم

بنابراینکه مراد از «مقام ابراهیم»، مقام عبادت آن

ص: 299

حضرت باشد؛ چنانچه علامه طباطبائی احتمال داده اند.

392- عبرت از زندگی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

14 - 35 - 1

1- زندگی حضرت ابراهیم (ع) و کیفیت و نوع دعایش، درس آموز و شایسته یادآوری است.

و إذ قال إبرهیم ربّ اجعل هذا البلد آمناً

«و إذ قال» متعلق به «اذکر» و یا «اذکروا» در تقدیر است. روشن است که تذکر به یادآوری داستان حضرت ابراهیم (ع) نشانگر اهمیت و درس آموزی آن است.

393- عبرت از قصه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 41 - 3

3- زندگی ابراهیم (ع) و خصوصیات او، سازنده و درس آموز است.

واذکر فی الکتب إبرهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

26 - 69 - 2

2- سرگذشت ابراهیم، ماجرای مهم و شایان درس آموزی

و اتل علیهم نبأ إبرهیم

«نبأ» به ماجرای گفته می شود که دارای فایده ای بزرگ باشد (مفردات راغب).

1 - سرگذشت ابراهیم و قوم او ، نشانه الهی و درس عبرتی بزرگ برای همه انسان ها

و اتل علیهم نبأ ابرهیم . . . إن فی ذلک لآیه

به کارگیری اسم اشاره بعید (ذلک) و نکره آوردن «آیه»، بیانگر آن است که ماجرای

ص: 300

میان ابراهیم(ع) و قومش، از رخداد‌های بسیار مهم تاریخ و در بردارنده آموزه های گرانسنگی برای انسان ها است. گفتنی است که واژه «آیه» در این جا معادل «عبره» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

2 - 45 - 38

2- سرگذشت ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، درس آموز و سازنده برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان

و اذکر عبدنا ابرهیم و إسحق و یعقوب

توصیه خداوند به پیامبر(صلی الله علیه و آله)، مبنی بر یادآوری سرگذشت حضرت ابراهیم(ع) و .. می تواند به منظور درس آموزی و سازندگی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

2 - 26 - 43

2- داستان مبارزه حضرت ابراهیم (ع) با شرک و بت پرستی ، داستانی زنده و درس آموز برای همیشه تاریخ

و اذ قال ابرهیم

کلمه «اذ» در محل نصب و مفعول به برای فعل محذوف است؛ یعنی،

«واذکر اذ قال...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1 - 24 - 51 -

1- سرگذشت ابراهیم (ع) و میهمانان گرامی او ، شایان شنیدن و درس آموزی

هل أتیک حدیث ضیف ابرهیم المکرمین

394- عبرت از مهمانان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1 - 24 - 51 -

1 - سرگذشت ابراهیم (ع)

ص: 301

و میهمانان گرامی او، شایان شنیدن و درس آموزی

هل أتيك حديث ضيف إبراهيم المكرمين

395- عبودیت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1, 2 - 37 - 111 - 1

1 - حضرت ابراهیم (ع)، از بندگان مؤمن خدا

إِنَّهٗ من عبادنا المؤمنین

2 - حضرت ابراهیم (ع)، از بندگان برجسته و مقرب خداوند

إِنَّهٗ من عبادنا

برجسته و مقرب بودن ابراهیم (ع) از اضافه «عباد» به ضمیر جلاله «نا» به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

3 - 45 - 38

3 - ابراهیم، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام)، از بندگان حقیقی و بلندمرتبه خداوند

عبدنا إبراهيم وإسحق و یعقوب

تصریح به عبد بودن ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع) - با آن که همه انسان ها عبد هستند - و نیز اضافه آن به ضمیر جلاله (نا)، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

396- عصمت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء -

5- حضرت ابراهیم (ع)، انسانی متعادل و به دور از هرگونه انحراف و گرایش به باطل

و اتباع مله ابرهیم حنیفاً

در برداشت فوق کلمه «حنیفاً»، توصیف برای «ابراهیم» گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف -

12 - 38 -

ص: 302

16- اعتقاد ابراهیم ، اسحاق ، یعقوب و یوسف (ع) و دیگر پیامبران به توحید و مصونیتشان از هرگونه شرک‌ورزی ، تفضلی از ناحیه خدا بر آنان بود .

ما کان لنا أن نشرك بالله من شيء ذلک من فضل الله علينا

397- عصیان از ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

10 - 36 - 14 -

10- عصیان کنندگان از فرمان ها و رهنمود های حضرت ابراهیم (ع) ، هر

چند از فرزندان او باشند ، از تقرب به خداوند دور و فاقد منزلت هستند .

فمن تبعنی فإنه منی و من عصانی فإنک غفور رحیم

398- عطایای خدا به ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام -

1 - 84 - 6

1 - اسحاق و یعقوب(ع)، موهبت خداوند به ابراهیم(ع) بودند.

و وهبنا له إسحق و یعقوب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

2 - 100 - 37 -

2- فرزندان شدن حضرت ابراهیم (ع) ، هبه و بخشش الهی به ایشان بود .

رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ

399- عقلائیت دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

1 - 130 - 2

1 - آیین ابراهیم ، آیینی خردمندانانه و پیروی از آن خردمندی است .

و من یرغب عن مله ابرهیم الا من سفه نفسه

400- عقیده ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه

ص: 303

- فیش

5 - انعام -

13 - 80 - 6

13 - ابراهیم(ع) ترس مفروض از پدیده های جهان را به خواست و مشیت خداوند دانست، نه تأثیر مستقل پدیده ها و ربوبیت آنها

و لا أخاف ما تشركون به إلا أن يشاء ربی شیئا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1 - 56 - 15

1- در پی توصیه ملائکه به ابراهیم (ع) برای اجتناب از یأس ، او تنها گمراهان را مایوس از رحمت خداوند خواند .

فلاتكن من القنطين . قال و من يقنط من رحمه ربّه إلا الضالّون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

8 - 123 - 16

8- داشتن اندیشه و آیین درست و بی انحراف (توحیدی) ، ویژگی اصلی و برجسته حضرت ابراهیم (ع) بود .

ملّه ابرهیم حنیفاً و ما كان من المشركين

از اینکه خداوند از میان اوصاف چهارگانه ای که برای ابراهیم(ع) در آیات پیش بیان داشت، وصف «حنیف» را ملاک پیروی پیامبر(صلی الله علیه و آله) از ایشان قرار داد، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

2 - 46 - 19

2- آزر ، پیش از دعوت شدن به توحید از سوی ابراهیم (ع) ، از عقاید توحید آن حضرت بی خبر بود .

قال أرغب أنت عن الهتى

اظهار

ص: 304

شگفتی و ناباوری آزر از عقاید توحیدی ابراهیم(ع)، دال بر این است که تا پیش از آن آزر او را در عقاید، همراه خود می دیده و به همین خاطر است که پس از اظهارات حضرت ابراهیم(ع)، وی دچار شگفتی و ناباوری می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

12 - 48 - 19

12- ابراهیم (ع) ، خداوند را مربی و پرورش دهنده خود می دانست و به

ربوبیت او دل بسته بود .

سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي . . . وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بَدْعًا رَبِّي شَقِيًّا

تکرار «رَبِّي» در کلام حضرت ابراهیم، گویای نکته یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

6 - 26 - 29 -

6 - حضرت ابراهیم (ع) ، خود را مورد توجه ویژه پروردگار می دانست .

إِنِّي مَهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

7 - 27 - 43

7 - اعتقاد راسخ حضرت ابراهیم (ع) ، به برخوردار شدن از هدایت الهی در پرتو برائت از شرک و بت پرستی

إِنِّي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ . . . فَإِنَّهُ سِيْهِدِيْنَ

401- عقیده به دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 130 - 6

6 - اعتقاد به آیین ابراهیم ، مستلزم پذیرش اسلام است .

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا .

ص: 305

.. و من یرغب عن مله إبرهیم إلا من سفه نفسه

جمله «ربنا وابعث ..» - که اشاره به بعثت پیامبر اسلام دارد - بیانگر اصلی از اصول آیین ابراهیم است. بنابراین باور به آیین ابراهیم، در پی دارنده باور به حقانیت دین اسلام است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

7 - 123 - 16

7- اعتقاد به مرام ابراهیمی (ع) ، ناسازگار با هرگونه شرک به خدا

ملّه إبرهیم حنیفاً و ما کان من المشرکین

برداشت فوق، با توجه به این نکته است که عبارت «ما کان من المشرکین» تعریضی باشد به مشرکان مکه که از یک سو به حضرت ابراهیم(ع)، بنیان گذار کعبه، ارج می نهادند، ولی از سوی دیگر شرک میورزیدند.

402- علایق ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

15 - 124 - 2

15 - علاقه ابراهیم (ع) به ذریه خود و تمنای او برای رسیدن آنان به

مقامات معنوی

و من ذرّیتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

3 - 128 - 2

3- علاقه ابراهیم و اسماعیل (ع) به ذریه خویش

من ذریتنا أمه مسلمه لک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

12 - 132 - 2

12 - علاقه به ایجاد گرایش های صحیح دینی در فرزندان ، از

ص: 306

خصلت های پیامبرانی ، چون ابراهیم و یعقوب (ع)

و وصی بها ابرهیم بنیه و یعقوب بینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

4 - 53 - 15

4- حضرت ابراهیم (ع) ، به فرزنددار شدن و بقای نسل خود علاقه مند بود .

نَشْرک بَعلَم

واژه «بشارت» در جایی به کار می رود که مورد علاقه و مایه سرور باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

8, 13 - 28 - 51 -

8 - حضرت ابراهیم (ع) در اشتیاق داشتن فرزند

و بَشْرُوه بَعلَم

13 - حضرت ابراهیم (ع) ، به فرزنددار شدن و بقای نسل خود علاقه مند بود .

و بَشْرُوه بَعلَم عَلِیم

واژه «بشارت»، در جایی به کار می رود که مورد علاقه و مایه سرور باشد.

403- علم ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

5 - 58 - 15

5- حضرت ابراهیم (ع) از عذاب قوم لوط پیش از نزول آن ، توسط فرشتگان آگاه شده بود .

قال فما خطبكم .. قالوا إنا أرسلنا إلى قوم مجرمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 43 - 14، 5، 1

1- حضرت ابراهیم (ع)، برخوردار از دانش و آگاهی های ویژه برای هدایت دیگران

یأبت إتی

ص: 307

قد جاءني من العلم ما لم يأتك

5- ابراهيم (ع)، پیش از مناظره اش با آزر، موحدی هدایت یافته و آگاه بود.

يَأْتِي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا

14- آگاهی های ویژه حضرت ابراهیم (ع)، هدایت گر انسان ها به راه راست و به دور از افراط و تفریط

يَأْتِي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا

«سوی» به چیزی گفته می شود که از افراط و تفریط مصون باشد (مفردات راغب). و «صراطاً سویاً»، یعنی راهی که از تعادل کامل برخوردار و از افراط و تفریط به دور باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

38 - 45 - 7

7 - ابراهیم، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام)، مردان علم و عمل

إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولَى الْأَيْدِي وَالْأَبْصَرَ

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که «الأبصار» کنایه از علم و «الأیدی» کنایه از عمل باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

51 - 31 - 2

2- پی بردن حضرت ابراهیم (ع) به منحصر نبودن مأموریت فرشتگان در بشارت اعطای فرزند به ایشان

وَبَشِّرُوهُ بَعْلَمٍ .. قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که در آیه شریفه سخنی از وجود رسالتی افزون بر

ص: 308

بشارت فرزند به میان نیامده است و فرشتگان خود آن را آشکار نکرده اند؛ اما ابراهیم(ع) به این نکته پی برده و رسالت اصلی فرشتگان را جويا شده است.

404- عمل به تکلیف ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

2 - 106 - 37 -

2- آشکار شدن درجه ایمان و خلوص ابراهیم(ع) و اسماعیل(ع) در جریان قربانی

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ

برداشت یاد شده از آن جا است که آزمایش مؤمنان برای نمایاندن درجه ایمان و اخلاص آنان است و ابراهیم(ع) و اسماعیل(ع) با سربلند بیرون آمدن از این آزمایش بزرگ الهی، خلوص خود را در بلندترین مرتبه نشان دادند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

7 - 45 - 38

7- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، مردان علم و عمل

إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولَى الْأَيْدِي وَالْأَبْصَرَ

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که «الأبصار» کنایه از علم و «الأیدی» کنایه از عمل باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم -

1.8.9 - 37 - 53

1 - تلاش کامل و پیگیر حضرت ابراهیم(ع) ، در ادای رسالت

وإبراهيم الذي وفى

8 - « عن أبي حمزة عن أبي جعفر (ع) قال قلت له : ما عني بقوله « وإبراهيم الذي وفى » قال

ص: 309

کلمات بالغ فیهنّ، قلت: و ما هنّ قال کان إذا أصبح قال: أصبحت وربّی محموداً، أصبحت لا أشرك بالله شيئاً و لا أدعوا إلهاً و

لا اتّخذ من دونه وليّاً - ثلاثاً - و إذا أمسى قال ها ثلاثاً، قال: فأنزل الله عزّوجلّ فی کتابه «و إبراهيم الذی وفی» . . . ;

ابی حمزه گوید: به امام باقر(ع) عرض کردم: خداوند از این سخن «و إبراهيم الذی وفی» چه قصد کرده است؟ فرمود: کلماتی بود که ابراهیم(ع) مکرر آنها را می خواند. عرض کردم: آن کلمات چه بود؟ فرمود: چون وارد صبح می شد، می گفت: «أصحت وربّی محموداً...» و این کلمات را [صبحگاهان] سه بار تکرار می کرد و چون وارد شب می شد، سه بار همان کلمات را می گفت. امام فرمود: پس خداوند در کتاب خود نازل فرمود: «و إبراهيم الذی وفی».

9 - «عن أبی امامه قال رسول الله أتدرون ما قوله «و إبراهيم الذی وفی» قالوا: الله ورسوله أعلم، قال: وفی عمل یومه بأربع رکعات کان یصلّیهنّ من أول النهار . . . ;

از ابی امامه نقل شده که گفت: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: آیا می دانید مراد از این سخن خداوند «و إبراهيم الذی وفی» چیست؟ گفتند: خدا و رسولش آگاه ترند، حضرت فرمود: ابراهیم عمل خود را با چهار رکعت نماز - که اول روز می خواند - کامل می کرد. . .».

405- عمل خیر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

-

ص: 310

11- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ، مأمور به انجام کار نیک ، برپاداشتن نماز و پرداخت زکات

و أوحینا إلیهم فعل الخیرت و إقام الصلوه و إیتاء الزکوه

12- خداوند ، به ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) کار های نیک را شناساند و چگونگی انجام آنها را از طریق وحی به آنان آموخت .

و أوحینا إلیهم فعل الخیرت

برداشت یاد شده مبتنی براین است که نصب «فعل الخیرات» به خاطر مفعول بودن آن برای «أوحینا» باشد. براین اساس وحی و الهام فعل خیرات می تواند به این معنا باشد که خدا هر آن چه در میزان الهی و در واقع، کار خیر است به آنان شناساند و چگونگی انجام دادن آنها را از طریق وحی به آنان آموخت. و به سخن دیگر «أوحینا» متضمن معنای «علّمنا» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 90 - 15

15- انجام کار های خیر ، مورد علاقه و سیره مستمر پیامبران الهی ، موسی ، هارون ، ابراهیم ، لوط ، اسحاق ، یعقوب ، نوح ، داوود ، سلیمان ، ایوب ،

اسماعیل ، ادریس ، ذوالکفل ، یونس ، زکریا ، و یحیی (علیهم السلام) بود .

و لقد آتینا موسی و هرون . . . یحیی . . . إثم کانوا یسرعون فی الخیرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

38 - 47

ص: 311

4- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، از افراد خیر و نیکوکار بودند .

وإِنَّهُمْ ... الأَخِيَار

اخیار به دو معنا است: 1- جمع «خیر» - با تشدید یاء - به معنای نیکوکار است. 2- جمع «خیر» - به سکون یاء - در مقابل «شر» است. برداشت یاد شده مبتنی بر معنای نخست است.

406- عمل ناپسند در دوران ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

3 - 28 - 51 -

3 - امتناع میهمان از خوردن غذای صاحب خانه ، امری منفی و نگران کننده در فرهنگ مردم عصر ابراهیم (ع) *

قال ألا تأكلون . فأوجس منهم خيفة

نگران شدن ابراهیم(ع)، نشانگر این است که از نظر مردم عصر آن حضرت، نخوردن غذا به منزله تهدید به حساب می آمده است.

407- عمومیت برخورد با ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

5 - 24 - 29 -

5 - واکنش خشونت آمیز قوم ابراهیم به دعوت توحیدی او ، فراگیر و عمومی بود .

فما كان جواب قومه إلا أن قالوا

408- عمومی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

2- آزر (پدر یا عموی حضرت ابراهیم (ع)) ، مشرک و بت پرست بوده است .

إذ قال لأبيه يأت ليم تعبد ما لا يسمع

«آزر» یا پدر حضرت ابراهیم بوده است، چنانچه ظاهر برخی آیات

ص: 312

اقتضا دارد و برخی روایات نیز مؤید آن است و یا این که مطابق برخی روایات دیگر عموی او بوده است. واژه «أب» در زبان عرب بر «عمو» نیز اطلاق می‌گردد. در قرآن نیز در سوره بقره آیه صد و سی و سوم به همین معنا استعمال شده است (نعبد إلهک و إله آبائک ابراهیم و اسماعیل). در این آیه لفظ «أب» در مورد «عمو» نیز به کار رفته، زیرا اسماعیل عموی یعقوب بوده است. گفتنی است که برخی مفسران، آزر را جد مادری ابراهیم دانسته‌اند.

409- عنایت به ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

6 - 26 - 29 -

6 - حضرت ابراهیم (ع)، خود را مورد توجه ویژه پروردگار می‌دانست.

إتی مهاجر إلی ربی

410- عوامل امیدواری ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

6 - 74 - 11

6- بشارت یافتن ابراهیم (ع) به فرزنددار شدن در سن کهولت، او را به پذیرش شفاعتش درباره قوم لوط (برطرف شدن عذاب از آنان) امیدوار ساخت.

فلما .. جاءته البشری یجدلنا فی قوم لوط

برداشت فوق، مقتضای ترتب «یجادلنا ..» بر «جاءته البشری» است.

411- عوامل اندوه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

2- خودداری فرشتگان از خوردن غذای ابراهیم (ع)، موجب ناراحتی و ناخوشایندی او شد.

فلما رآأیدیهم لاتصل إلیه

ص: 313

412- عوامل برگزیدگی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

9 - 131 - 2

9- تسلیم بودن ابراهیم (ع) در برابر خدا، دلیل گزینش وی و شایستگی او

برای ملحق شدن به صالحان سرای آخرت

لمن الصالحین. إذ قال له ربه أسلم قال أسلمت

«إذ» در جمله «إذ قال...» حرف تعلیل است، بیانگر علت گزینش ابراهیم و شایستگی او برای وارد شدن به جرگه صالحان می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

3 - 121 - 16

3- نقش عمده روحیه گوش به فرمان خدا بودن، حق گرایی، دوری از شرک و شکرگزاری حضرت ابراهیم (ع)، در گزینش وی از سوی خدا

إن إبرهیم کان أمه قانتاً لله حنیفاً ولم یک من المشرکین . شاکراً لأنعمه اجتبه

خداوند، پس از بیان چهار صفت اکتسابی برای حضرت ابراهیم (ع)، مسأله انتخاب و برگزیده بودن او را مطرح ساخت. از ارتباط میان این دو کلام، استفاده می شود که کسب اوصاف معنوی و فضایل اخلاقی، در گزینش حضرت ابراهیم (ع) تأثیر مهمی داشته است.

413- عوامل بی نیازی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

21 - 47 - 19

21- مهربانی و لطف خداوند به حضرت ابراهیم (ع)، بی نیازکننده او از خانه و کاشانه آزر و محبت او

قال سلم عليك .. إني كان بي حفيًا

جمله

ص: 314

«إنّه كان بي حفيّاً» پاسخ ابراهیم(ع) به برخورد ناشایست آزر نیز می باشد؛ یعنی اگر چه تو مرا از خانه طرد کرده و به رجم تهدید می کنی، ولی لطف و عنایت خداوند برای من کافی است.

414- عوامل تربیت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 131 - 4

4- هدف از فرمان خداوند به ابراهیم (لزوم تسلیم بودن در برابر او) رشد و تربیت وی بوده است .

إذ قال له ربه أسلم

برداشت فوق، با توجه به کلمه «رب» - که به معنای مدبر و مربی - استفاده شده است.

415- عوامل ترس ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 70 - 4

4- خودداری فرشتگان از تناول غذا، عامل ترس ابراهیم (ع) از آنان شد .

فلما رء آأیدیهم لاتصل إلیه نکرهم و أوجس منهم خیفه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

51 - 28 - 2

2- خودداری میهمانان از خوردن غذا، مایه بیم و نگرانی حضرت ابراهیم (ع)

قال ألا تأکلون . فأوجس منهم خیفه

«أوجس» معادل دو فعل «أحسّ و أضمر» می باشد و تنوین «خیفه» برای تنويع است؛ یعنی، ابراهیم(ع) در درون خویش از آنان احساس نوعی ترس کرد.

416- عوامل خوشنامی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

4 - 50 - 19

4- خداوند

ص: 315

، خوش نامی و بلندآوازی را ، به پاس پایداری ابراهیم (ع) در توحید ، به او و فرزندانش عنایت کرد .

فلما أعتزلهم . . . و جعلنا لهم لسان صدق علیاً

417- عوامل خوشنامی فرزندان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

4 - 50 - 19

4- خداوند ، خوش نامی و بلندآوازی را ، به پاس پایداری ابراهیم (ع) در توحید ، به او و فرزندانش عنایت کرد .

فلما أعتزلهم . . . و جعلنا لهم لسان صدق علیاً

418- عوامل ذکر ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

7 - 41 - 19

7- مقام نبوت و صدیق بودن ابراهیم (ع) ، موجب تجلیل و یاد از او در قرآن

واذکر فی الکتب ابرهیم إنه کان صدیقاً نبیاً

جمله «إنه کان صدیقاً نبیاً» به منزله تعلیل برای «اذکر. .» است.

419- عوامل رشد ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

4 - 131 - 2

4- هدف از فرمان خداوند به ابراهیم (لزوم تسلیم بودن در برابر او) رشد و تربیت وی بوده است .

إذ قال له ربه أسلم

برداشت فوق، با توجه به کلمه «رب» - که به معنای مدبر و مربی - استفاده شده است.

420- عوامل رفع ترس ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

1 - 74 - 11

1- ترس و دلهره ابراهیم

ص: 316

(ع)، با پی بردن به ماهیت مهمانان خویش (فرشته بودن آنان) برطرف شد.

فلما ذهب عن إبراهيم الروع

«الروع» به معنای ترس و دلهره است و «ال» در آن عهد ذکری است و اشاره به ترسی دارد که به خاطر تناول نکردن فرشتگان از طعام ابراهیم(ع)، بر وی عارض شد.

421- عوامل رنج ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 106 - 3

3 - تکلیف ابراهیم (ع) به ذبح فرزندش اسماعیل، محنت و رنجی آشکار برای ایشان بود.

إنّ هذا لهو البلاء المبین

یکی از معانی و کاربرهای «بلاء»، محنت و رنج است و برداشت یاد شده با توجه به همین معنا و کاربرد می باشد.

422- عوامل گمراهی مردم دوران ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

14 - 36 - 1

1- از دیدگاه حضرت ابراهیم (ع)، بت ها و بت پرستان عامل گمراهی

بسیاری از مردم در عصر او بودند.

اجنبی و بنی آن نعبد الأصنام . ربّ إِنْهَنّ أضللن كثيرا من الناس

423- عوامل هدایت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

5- نقش عمده روحیه تسلیم در برابر خدا، حق‌گرایی، دوری از شرک و شکرگزاری حضرت ابراهیم (ع) در هدایت شدنش به «صراط مستقیم»

إن ابرهیم کان اُمّه قانتًا لله حنیفًا ولم یک

ص: 317

من المشركين . شاکراً لأنعمه اجتبه

424- عهد خدا با ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب

3 - 7 - 33 -

3- خداوند ، از پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله) و نوح و ابراهیم و موسی و عیسی (ع) پیمان و تعهدی شدید ، گرفته است .

و إذا أخذنا .. و منک و من نوح و ابرهیم و موسی و عیسی ابن مریم و أخذنا منهم میث

425- غضب ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

3 - 93 - 37 -

3- شدت غضب و خشم ابراهیم (ع) ، به هنگام شکستن بت ها و معبودها

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

گفتگوی ابراهیم (ع) با بت ها - با آن که آن حضرت می دانست که آنها از سخن گفتن ناتوان اند - می تواند به منظور تقویت روح غضب و

خشم خود نیست به آنها باشد تا عمل شکستن آنها خشمگینانه انجام گیرد.

426- فرزند ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

3 - 110 - 37 -

3- فرزنددار شدن ابراهیم (ع) و برجای ماندن نام و آوازه نیک آن حضرت ، از پاداش های خداوند به ایشان

فبشرنه بغلم حلیم .. سلم علی ابرهیم . کذلک نجزی المحسنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد -

2 - 3 - 90

2 - اسماعیل ، فرزندی شایسته

ص: 318

برای ابراهیم (ع)

و والد و ما ولد

تعبیر «ما ولد» در مورد انسان - با آن که درباره عاقلان، عبارت «من ولد» گفته می شود - از تحسین برانگیز بودن موضوع حکایت دارد؛ زیرا کلمه «ما» - که ابهام بیشتری دارد - نشان می دهد که حقیقت موضوع و عظمت آن، قابل تعریف نیست.

427- فرزند بزرگ ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

8 - 39 - 14 -

8- اسماعیل (ع) ، پیش از اسحاق (ع) به دنیا آمد و از نظر سنی بزرگتر از او بود .

وهب لی علی الکبر اسمعیل و إسحق

از تقدم ذکرى اسماعیل (ع) بر اسحاق (ع) در این آیه و آیات مشابه تقدم سنی استفاده می شود و تاریخ نیز مؤید این برداشت است.

428- فرزندان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام -

1 - 84 - 6

1 - اسحاق و یعقوب (ع)، موهبت خداوند به ابراهیم (ع) بودند.

و وهبنا له إسحق و یعقوب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف -

17 - 6 - 12

17- ابراهیم و اسحاق (ع) ، پدران یعقوب و یوسف (ع) بودند .

علی أبویک من قبل إبرهیم وإسحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- إبرهیم

10 - 35 - 14 -

10- حضرت إبرهیم (ع)

ص: 319

از خداوند خواستار مصونیت خویش و فرزندانش از گرایش به بت پرستی شد .

و إذ قال إبراهيم ربّ . . . اجنّبی و بنیّ أن نعبد الأصنام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

4 - 39 - 14 -

4- اسماعیل و اسحاق (ع) ، فرزندان حضرت ابراهیم (ع) و هدیه و بخشش الهی به او بود .

الحمد لله الذی وهب لی علی الکبر اسمعیل و إسحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

5 - 49 - 19

5- اسحاق و یعقوب (ع) ، فرزندان ابراهیم و از پیامبران الهی بودند .

وهبنا له إسحق و یعقوب و کلاً جعلنا نبیاً

اسحاق(ع)، فرزند ابراهیم(ع) بود، ولی یعقوب(ع) به دلیل آیه بیست و هفتم سوره هود (و من وراء إسحاق یعقوب) فرزند اسحاق و نوه ابراهیم(ع) بوده است.

429- فرزندان ابراهیم(ع) و بت پرستی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

16 - 35 - 14 -

16- « عن أبی عبد الله (ع) . . . قال . . . إن الله أمر إبراهيم (ع) أن ینزل إسماعیل بمکه ففعل فقال إبراهيم : « ربّ اجعل هذا البلد أمنأً و اجنّبی و بنیّ

أن نعبد الأصنام » فلم یعبد أحد من ولد إسماعیل صنماً قطّ . . . ;

امام صادق(ع) . . . فرمود: ... همانا خداوند به ابراهیم(ع) امر کرد که اسماعیل را به

ص: 320

مکه اسکان دهد. پس ابراهیم(ع) بعد از انجام آن گفت: «ربّ اجعل هذا البلد آمناً واجنبی و بنیّ أن نعبد الأصنام». پس هیچ یک از فرزندان اسماعیل هرگز بتی را نپرستیدند...».

430- فرزندی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

12،13 - 39 - 14 -

12- اسحاق و اسماعیل (ع)، ثمره استجابت دعای حضرت ابراهیم (ع)

الحمد لله الذی وهب لی علی الکبر اسمعیل وإسحق إن ربّی لسمیع الدعاء

13- حضرت ابراهیم (ع) تا سالخوردگی فاقد فرزند و از فرزندان شدنش از راه عوامل طبیعی و عادی مأیوس بود.

الحمد لله الذی وهب لی علی الکبر اسمعیل وإسحق إن ربّی لسمیع الدعاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 54 - 1

1- ابراهیم (ع) از دریافت خبر فرزندان شدنش در دوران پیری به شدت

شگفت زده شد.

قال أبشّرتمونی علی أن مسّنی الکبر فبم تبشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 55 - 1

1- تأکید فرشتگان بر تحقق و عینیت یافتن بشارت پسر دار شدن ابراهیم (ع) در دوران پیری

قالوا بشرنک بالحقّ

مقصود از «بالحق» در آیه فوق یا خبر مطابق با واقع است و یا به معنای این است که بشارت ما حقیقت دار است (مجمع البیان). در هر صورت گویای این نکته است که:

ص: 321

آنچه بشارت داده شد، تحقق یافتی است و به وقوع خواهد پیوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

3,4 - 56 - 15

3- شگفتی ابراهیم (ع) از فرزنددار شدن، به خاطر ناامیدی از رحمت خداوند نبود؛ بلکه به سبب بعید دانستن بچه دار شدن در کهنسالی بود.

فبم تبشرون... فلا تکن من القنطین. قال و من یقنط من رحمه ربّه إلا الضالون

ابراهیم(ع) در پاسخ توصیه فرشتگان به او که «از فرزنددار شدن مأیوس نباش» فرمود: تنها گروه گمراهان از رحمت خدا مأیوسند. از این پاسخ به دست می آید که شگفتی ابراهیم(ع) از فرزنددار شدنش، به خاطر یأس از رحمت خدا نبود؛ بلکه صرفاً آن را یک امر شگفت آور می دانست.

4- ابراهیم (ع) امیدوار به فرزنددار شدن در کهنسالی، در پرتو لطف و رحمت الهی

فبم تبشرون... فلا تکن من القنطین. قال و من یقنط من رحمه ربّه إلا الضالون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

2 - 57 - 15

2- بشارت به فرزنددار شدن ابراهیم (ع) کار فرعی و عذاب قوم لوط مأموریت اصلی و مهم فرشتگان بود.

إنا نبشركم بغلم... قال فما خطبکم ایها المرسلون

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) پس از شناخت فرشتگان و دریافت بشارت فرزنددار شدن از مأموریت اصلی و مهم آنان سؤال کرد (فما خطبکم...) و این مأموریت

ص: 322

طبق آیه بعد عذاب قوم لوط بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 100 - 3

3- ابراهیم (ع) تا پیش از افکنده شدن در آتش و هجرت از موطن خود، بی فرزند بود.

وقال إني ذاهب إلى ربِّي سيهدني . ربِّ هب لي من الصالحين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

51 - 31 - 2

2- پی بردن حضرت ابراهیم (ع) به منحصر نبودن مأموریت فرشتگان در بشارت اعطای فرزند به ایشان

و بشروه بغلم .. قال فما خطبكم أيها المرسلون

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که در آیه شریفه سخنی از وجود رسالتی افزون بر بشارت فرزند به میان نیامده است و فرشتگان خود آن را آشکار نکرده اند؛ اما ابراهیم(ع) به این نکته پی برده و رسالت اصلی فرشتگان را جویا شده است.

431- فضایل ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

124 - 19، 6، 4

4- ابراهیم (ع) ، همه آزمون های الهی را با موفقیت کامل به پایان رسانید .

و إذ ابتلی إبرهیم ربه بكلمت فاتمهن

«اتمام» (مصدر اتمّ) به معنای انجام دادن کار به طور کامل است. بنابراین «اتمهن»؛ یعنی، ابراهیم(ع) آن تکالیف را به طور کامل به انجام رسانید.

6- موفقیت ابراهیم (ع) در آزمون های

ص: 323

الهی ، موجب شایستگی او برای مقام امامت شد .

فاتمهن قال إني جاعلك للناس إماماً

19 - ابراهیم (ع) ، از هرگونه ستمکاری مبرا و منزّه بود .

إني جاعلك للناس إماماً .. قال لاينال عهدى الظلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء -

5،10 - 125 - 4

5 - حضرت ابراهیم (ع) ، انسانی متعادل و به دور از هرگونه انحراف و گرایش به باطل

و اتبع مله إبرهیم حنیفاً

در برداشت فوق کلمه «حنیفاً»، توصیف برای «ابراهیم» گرفته شده است.

10 - پرهیز ابراهیم (ع) از انحراف و گرایش به باطل ، دلیل گزینش وی به دوستی خداوند

مله إبرهیم حنیفاً و اتخذ الله إبرهیم خلیلاً

بنابراین که وصف «حنیفاً» زمینه چینی باشد برای «و اتخذ الله ..» ؛ یعنی چون ابراهیم پیراسته از کجی و انحراف بود، خداوند او را به دوستی خویش برگزید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

6،7 - 79 - 6

6 - حقگرایی و گرایش به راه راست از ویژگیهای حضرت ابراهیم(ع)

إني وجهت وجهی للذی .. حنیفا

7 - حنیف بودن ابراهیم(ع) زمینه رو کردن همه جانبه او به سوی خدای یگانه بود.

وجهت وجهی للذی .. حنیفا

«حنف» به معنای گرایش از گمراهی به راه مستقیم و حق است. (راغب). چون «حنیفا» حال برای فاعل «وجهت» است، توصیفی برای

ص: 324

بیان ریشه و اساس این گرایش می تواند محسوب شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

10 - 84 - 6

10 - کثرت پیامبران و هدایت یافتگان در ذریه ابراهیم(ع)، پاداش نیکوکار بودن آن حضرت است.

و من ذریته . . . و كذلك نجزي المحسنين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

3 - 86 - 6

3 - ابراهیم، اسحاق، یعقوب، نوح، داوود، سلیمان، ایوب، یوسف، موسی و هارون(ع) پیامبرانی بودند که بر همه مردم عصر خویش برتری یافته بودند.

و وهبنا له إسحق و یعقوب . . . و کلا فضلنا علی العلمین

برتری یافتن هر یک از پیامبران بر همه مردم - که در اولین نظر از کلمه «العالمین» به ذهن می آید - مستلزم برتری یافتن هر یک از پیامبران بر دیگری است. لذا نمی توان عموم «العالمین» را حقیقی دانست، بلکه دارای عموم عرفی بوده و ناظر به همه جوامع عصر خود آنهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

10،11 - 161 - 6

10 - ابراهیم(ع)، میرا از هر گونه انحراف

مله ابرهیم حنیفا

11 - ابراهیم(ع)، انسانی موحد و به دور از شرک و مشرکان

و ما کان من المشرکین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه -

15،17،18 - 114 - 9

15 - ابراهيم (ع)،

ص: 325

اهل دعا و نیایش بسیار و شخصیتی حلیم و بردبار بود .

إن ابرهیم لأوه حلیم

در روایتی از امام باقر(ع) نقل شده که حضرت فرمودند: «لأواه الدعاء»: یعنی اوّاه کسی است که بسیار دعا و نیایش کند.

17 - ابراهیم (ع) دارای رحمت فراوان نسبت به مردم و متأسف از هدایت ناپذیری مشرکان

إن ابرهیم لأوه حلیم

یکی دیگر از معانی که اهل لغت برای «أواه» نوشته اند، رقت و رحمت است. یعنی ابراهیم (ع) بسیار رقیق القلب و نسبت به مردم، بسیار مهربان بود. برداشت فوق بر این اساس است که جمله «إن ابراهیم لأواه» بیانگر علت وعده ابراهیم (ع) به آزر باشد؛ یعنی، شدت رحمت ابراهیم (ع) سبب گردید، برای جذب آزر به ایمان، وعده استغفار به وی بدهد.

18 - بردباری و شکیبایی ابراهیم (ع) در راه هدایت مردم و انجام تکالیف الهی

إن ابرهیم لأوه حلیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 69 - 10

10 - حضرت ابراهیم (ع) ، از خصلت مهمان نوازی برخوردار بود .

فما لبث أن جاء بعجل حنید

تهیه غذایی نیکو و درنگ نکردن در آوردن آن، حکایت از روحیه مهمان نوازی ابراهیم(ع) دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 75 - 1

1 - ابراهیم (ع) ، پیامبری بردبار که هرگز در مؤاخذة خطاکاران تعجیل نمی کرد .

إن ابرهیم لحلیم

علل الشرايع، ص 550، ح 4، ب 340؛ نورالثقلين، ج 2، ص 384، ح 165.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - يوسف -

12 - 6 - 21

21- فضیلت های یوسف (ع) و نعمت های عطا شده به او و حضرت ابراهیم و اسحاق (ع) و خاندان یعقوب، جلوه هایی از ربوبیت خداوند

یجتیبیک ربک ... و یتیم نعمته علیک و علی ءال یعقوب ... إن ربک علیم

حکیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

14 - 36 - 13,14,15,16

13- حضرت ابراهیم (ع) الگو و مقتدای انسان ها و سیر و سلوک او، معیار حق و درستی رفتار آنهاست.

فمن تبعنی فإنه منی و من عصانی

از اینکه حضرت ابراهیم (ع) اطاعت و عصیان از فرمانهای خود را ملاک ارزش و خوبی قرار داد و خداوند نیز این نکته را در مقام تحسین از او بیان فرمود، برداشت فوق به دست می آید.

14- ادب والا و عالمانه حضرت ابراهیم (ع) در سخن گفتن با خداوند متعال

و من عصانی فإنک غفور رحیم

از اینکه حضرت ابراهیم (ع) تکلیف مخالفان خود را به خدا وا گذاشته است استفاده می شود که عصیان از فرمان آن حضرت در حقیقت عصیان از امر خداست، پس حق تعیین تکلیف بندگان هم با اوست.

15- شدت بردباری حضرت ابراهیم (ع) در برخورد با مخالفان خویش

و من

ص: 327

اینکه حضرت ابراهیم(ع) تکلیف مخالفان خود را به خدا واگذاشته و او را با

صفت غفران و رحمت یاد کرده است، بیانگر شدت بردباری اوست.

16- شدت امیدواری حضرت ابراهیم (ع) به غفران و رحمت الهی، حتی نسبت به مردم هدایت ناپذیر و مخالفان خود

و من عصائی فائک غفور رحیم

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) امر مخالفان خود را به خدا واگذاشته و صفت غفران و رحمت او را بر زبان جاری کرده است، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

8 - 37 - 14 -

8- حالت زاری و التماس حضرت ابراهیم (ع) در دعا و درخواست از خداوند

ربّ اجعل ... ربّ إنّهنّ ... ربّنا إنی ... ربّنا لیقیموا ... ربّنا إنک

برداشت فوق از تکرار کلمه «ربّ» و «ربّنا» استفاده گردید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

7 - 53 - 15

7- حضرت ابراهیم (ع) برخوردار از عنایت ویژه خداوند و بقای نسل او، مورد توجه خاص الهی بود.

قالوا لاتوجل إنا نبشّرك بغلم علیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل -

41 - 120 - 16

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

1 - 121 - 16

1 - شکرگزاری

ص: 328

در برابر نعمت های الهی ، از اوصاف و ویژگی های حضرت ابراهیم (ع)

إن إبرهیم کان .. شاکراً لأنعمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

1 - 122 - 16

1- ابراهیم (ع) ، برخوردار از مواهب و نیکی های خداوند در زندگی دنیوی

إن إبرهیم کان .. وءاتینه فی الدنیا حسنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

6,7 - 41 - 19

6- حضرت ابراهیم (ع) ، شخصیتی در اوج راستی و درستی و یگانگی در

گفتار و کردار بود .

إنه کان صدیقاً

(مفردات راغب).

7- مقام نبوت و صدیق بودن ابراهیم (ع) ، موجب تجلیل و یاد از او در قرآن

واذکر فی الکتب إبرهیم إنه کان صدیقاً نبیاً

جمله «إنه کان صدیقاً نبیاً» به منزله تعلیل برای «اذکر ..» است.

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

1 - 43 - 14, 19

1- حضرت ابراهیم (ع)، برخوردار از دانش و آگاهی های ویژه برای هدایت دیگران

يَا بُتِ اِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ

14- آگاهی های ویژه حضرت ابراهیم (ع)، هدایت گر انسان ها به راه راست و به دور از افراط و تفریط

اِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي اُهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا

ص: 329

سوئی» به چیزی گفته می شود که از افراط و تفریط مصون باشد (مفردات راغب). و «صراطاً سوياً»، یعنی راهی که از تعادل کامل برخوردار و از افراط و تفریط به دور باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

12، 18 - 47 - 19

12- برخورد ابراهیم (ع) با بت پرستان ، همراه با شکیبایی و سعه صدر بود .

سلم علیک ساستغفر لک ربی

18- حضرت ابراهیم (ع) ، پیوسته مشمول نیکی و لطف ویژه خداوند بود .

إنه کان بی حفیاً

«حفی» یعنی کسی که کمال نیکی و گرامیداشت را در حق دیگری دارد (برگرفته از «لسان العرب») و «کان» در این موارد، مفید ثبوت و دوام است، لذا مضمون جمله چنین است که خداوند همواره مرا مورد عنایت و لطف خویش قرار داده است. از معانی «حفی»، «عالم» نیز می باشد، ولی آنچه ذکر شد، با آیه تناسب بیشتری دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

3 - 50 - 19

3- خداوند ، برای ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ستایشی راستین و بلندآوازه در تاریخ قرار داده است .

و جعلنا لهم لسان صدق علیاً

از جمله معانی و کاربردهای کلمه «لسان» ثنا و تمجید است؛ بنابراین «جعلنا ..»، یعنی برای آنها ثنا و تمجیدی راستین و رفیع قرار دادیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

ص: 330

1- زکریا، یحیی، مریم، عیسی، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، موسی، هارون، اسماعیل و ادريس (ع) برخوردار از نعمت ویژه خداوند

أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ

«وُولئِكَ» اشاره به تمامی موارد ذکر شده در سوره مریم از آغاز تا این آیه است و روشن است که مراد از نعمت در جمله «أَنْعَمَ اللَّهُ...» نعمت های معمولی و متعارف نیست، چرا که افراد دیگر نیز از این گونه نعمت ها برخوردارند. پس نعمتی که با لسان امتنان بر این گروه بیان گردیده، نعمتی ویژه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 51 - 21 -

1- ابراهیم (ع) از رشد و کمال والا در پرتو عنایت الهی برخوردار بود .

و لقد آتینا إبرهیم رشدہ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

14 - 56 - 21 -

14- حضرت ابراهیم (ع) از ایمانی استوار و قاطعیت بسیار در مواضع عقیدتی خویش برخوردار بود .

رَبِّكُمْ رَبَّ السَّمَوَاتِ... وَأَنْعَلَى ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ

اعلان حضرت ابراهیم (ع) به گواه بودنش بر صدق ادعای خویش و آماده بودن برای ارائه دلیل و حجت بر راستی عقیده توحیدی، حقیقت یاد شده را می رساند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 57 - 21 -

4- حضرت ابراهیم

(ع) در مبارزه علیه بت پرستی، دارای عزمی راسخ و شجاعت بسیار بود.

تَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ

تأکید کلام حضرت ابراهیم(ع) به وسیله «تاء» و «لام» قسم (تَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ ..)، دلیل بر عزم راسخ آن حضرت است. اظهار چنین کلام مؤکدی در حضور بت پرستان - که حرف خطاب «کم» در «أصنامکم» و نیز مخاطب آمدن فعل «تولّوا» بر آن دلالت دارد - گویای شجاعت بسیار ایشان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 69 - 21 -

4- ابراهیم (ع) از امداد و لطف ویژه الهی در انجام رسالت خویش برخوردار بود.

قلنا ینار کونی بردًا و سلّمًا علی ابرهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

5,6 - 72 - 21 -

5- اعطای یعقوب به ابراهیم (ع) تفضل و موهبت ویژه و افزون بر استحقاق آن حضرت بود.

و وهبنا له إسحق و یعقوب نافلة

این برداشت به خاطر دو نکته است: 1- «نافله» حال برای یعقوب است. 2 یکی از معانی «نافله» عطیه افزون بر استحقاق و لزوم است. کاربرد این واژه در مورد اعطای یعقوب به ابراهیم(ع)، به خاطر این نکته است که ابراهیم(ع) از خداوند تنها درخواست فرزند کرده بود، نه نوه؛ ولی خداوند از روی تفضل و موهبت ویژه خود، به او نوه هم عطا کرد (لسان العرب).

6- ابراهیم، یعقوب و اسحاق (ع)، از زمره صالحان اند

ص: 332

و کلاً جعلنا صلحین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

15 - 73 - 21 -

15- عبادت و بندگی مداوم و مخلصانه، از اوصاف حضرت ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)

و کانوا لنا عبدین

فعل «کون» - که مفید استقرار وصف است - بیانگر دائمی بودن عبادت ابراهیم (ع) است و تقدم جار و مجرور (لنا)، نشانگر انحصار عبادت آنان، برای خداوند متعال است که از آن به خالصانه بودن یاد می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 37 - 84 - 2,3,1

1 - ابراهیم (ع)، با قلبی سلیم به پیشگاه پروردگار بار می یافت .

لإبرهیم . إذ جاء ربّه بقلب سلیم

2 - ابراهیم (ع)، برخوردار از قلبی سالم و پاک از آفت ها و امراض روحی، اخلاقی و شخصیتی

إذ جاء ربّه بقلب سلیم

«سلیم» صفت مشبّهه و مشتق از «سلامت» (پاکی از امراض دردها و آفت ها) است. توصیف قلب به «سلیم» بودن، اشاره به انواع امراض و آفت های روحی، اخلاقی و شخصیتی دارد.

3 - برخورداری از قلب سلیم، برجسته ترین صفت ابراهیم (ع)

إذ جاء ربّه بقلب سلیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات -

5 - 97 - 37

5 - ابراهيم (ع)، مظهر يكتا پرستی و الگوی

ص: 333

مقاومت در مبارزه با شرک و بت پرستی

أَنْفَكَآءِآلهه دون الله تريدون . . . و الله خلقكم و ما تعملون . قالوا ابنوا له بن

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - صفات

10 - 99 - 37 -

10 - توكل ابراهيم (ع) بر خداوند ، در برابر دشمنان رسالت

وقال اني ذاهب الى ربي سيهدين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - صفات

12 - 102 - 37 -

12 - تسليم و انقياد كامل ابراهيم (ع) و فرزندش اسماعيل (ع) ، در برابر فرمان خداوند

اني اذبحك فانظر ماذا تري قال يابئ افعل ما تؤمر

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - صفات

2 - 104 - 37 -

2 - ابراهيم (ع) ، مورد خطاب و ندای مستقيم و بي واسطه خداوند

و ندينه ان يابراهيم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - صفات

7 - 105 - 37 -

7 - ابراهيم (ع) و فرزندش اسماعيل ، از محسنان اند .

قد صدقت الرءيا إنا كذلك نجزي المحسنين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - صفات

2 - 106 - 37 -

2 - آشكار شدن درجه ايمان و خلوص ابراهيم (ع) و اسماعيل (ع) در

ص: 334

برداشت یاد شده از آن جا است که آزمایش مؤمنان برای نمایاندن درجه ایمان و اخلاص آنان است و ابراهیم(ع) و اسماعیل(ع) با سر بلند بیرون آمدن از این آزمایش بزرگ الهی، خلوص خود را در بلندترین مرتبه نشان دادند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 108 - 37 -

1 - خداوند، از ابراهیم(ع) نام و آوازه نیکی در میان آیندگان برجای گذاشت .

و تركنا عليه في الآخريين

برداشت یاد شده، بر این اساس مبتنی است که مفعول «تركنا» محذوف بوده و تقدیر آن چنین باشد: «و تركنا ثناء عليه» گفتنی است فعل «تركنا» در آیه شریفه، به معنای «أبقینا» (باقی گذاشتیم) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 109 - 37 -

1 - سلام و تحیت بزرگ خداوند به ابراهیم(ع)

سلم علی ابرهیم

تنوین «سلام» برای تعظیم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

2 - 110 - 37 -

2 - حضرت ابراهیم(ع)، نمونه و الگوی نیکوکاران و احسان کنندگان

سلم علی ابرهیم . کذلک نجزی المحسنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

37 - 111 - 3،7

3 - عبودیت و ایمان ابراهیم (ع) ، موجب دستیابی

ص: 335

آن حضرت به پاداش هایی چونان پاداش های محسنان از سوی خداوند

کذلک نجزی المحسنین . إله من عبادنا المؤمنین

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که جمله «إله من عبادنا المؤمنین» تعلیل برای جمله «کذلک نجزی المحسنین» است؛ یعنی، چون ابراهیم(ع) از مؤمنان و بندگان خالص خدا بود، به او چونان پاداش محسنان، پاداش دادیم (مقصود فرزندان شدن و برجا ماندن نام نیک آن حضرت می باشد.)

7- حضرت ابراهیم (ع)، اسوه و الگوی مقاومت و شکیبایی در برابر دشمنان و مخالفان دعوت الهی

وإن من شیعته لإبرهیم .. قالوا ابنوا له نبیناً فألقوه فی الجحیم ... إله من

بیان داستان ابراهیم(ع) برای پیامبر اسلام وایمان آورندگان به آن حضرت در مکه، می تواند برای ارائه الگو در مسیر دعوت الهی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 113 - 37 -

1 - ابراهیم و اسحاق (علیهما السلام)، برخوردار از برکات و فیوضات الهی

سلم علی إبرهیم .. و برکنا علیه و علی إسحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

7 - 45 - 38

7- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام)، مردان علم و عمل

إبرهیم و إسحق و یعقوب أُولی الأیدی و الأبصر

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که «الأبصار» کنایه از علم و «الأیدی» کنایه از عمل باشد.

ص: 336

لد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

38 - 46 - 1,2

1 - آخرت اندیشی و یاد مستمر قیامت ، از اوصاف ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام)

إِنَّا أَخْلَصْنَهُمْ بِخَالِصَةِ ذِكْرِ الدَّارِ

«خالصه» موصوف برای صفت مقدر (چون خصله) و یا صفت است. «باء» آن برای سببیت و عبارت «ذکر الدار» نیز بیان برای «خالصه» می باشد. بر این اساس پیام آیه چنین خواهد بود: ما با خصلت و صفت خالص و بی شائبه - که عبارت است از آخرت اندیشی - آنان را خالص ساختیم.

2 - ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) از هرگونه آلودگی های مادی و متضاد با آخرت اندیشی پاک و منزّه بود .

إِنَّا أَخْلَصْنَهُمْ بِخَالِصَةِ ذِكْرِ الدَّارِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

38 - 47 - 5,7

5 - ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) از خوبان و نیکان بودند .

إِنَّهُمْ .. الأَخْيَارِ

7 - ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، اسوه و الگوی انسان ها

و اذکر عبدنا إبرهیم .. إِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفِينَ الأَخْيَارِ

برداشت یاد شده از آن جا است که آیه شریفه، درصدد بیان سرگذشت شخصیت هایی است که برای پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان، درس آموز و سازنده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

7- داوود، سلیمان، ایوب، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، اسماعیل، الیسع، ذالکفل (علیهم السلام)، از تقوایپیشگان و نیک فرجامان بودند.

و اذکر داود... إسمعیل و الیسع و ذالکفل... هذا ذکر و إن للمتقین لحسن

مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است. گفتنی است که برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «متقین» پیامبرانی باشد که در آیات گذشته از آنان سخن گفته شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

5,7 - 26 - 43

5 - ابراهیم (ع)، نمونه انسان آزاد از تعصبات قومی و جاهلی

و إذ قال إبرهیم لأبیه و قومه

ذکر داستان ابراهیم(ع) و اعلان موضع آن حضرت در برابر عقاید سنتی جامعه خویش - پس از یادکرد پیروی کورکورانه مشرکان از نیاکان خود - می تواند در جهت ارائه الگوی سنت شکنی باشد.

7 - ابراهیم (ع)، نماد شجاعت و اسوه مبارزه با شرک و بت پرستی

و إذ قال إبرهیم لأبیه و قومه

از یادآوری داستان ابراهیم(ع)، اسوه بودن آن حضرت در مبارزه با بت پرستی و از موضع گیری ایشان در برابر جامعه خویش - حتی نزدیک ترین خویشاوندان خود - شجاعت آن حضرت استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

ص: 338

8 - سخاوت و میهمان نوازی ابراهیم (ع) و همسرش

فراغ إلى أهله فجاء بعجل سمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

2 - 27 - 51 -

2 - پذیرایی شخص ابراهیم (ع)، از میهمانان خویش

فراغ... فجاء بعجل... فقرّبہ إلیهم قال

استناد افعال ذکر شده در آیات به شخص ابراهیم (ع)، بیانگر مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

12 - 28 - 51 -

12 - حضرت ابراهیم (ع)، برخوردار از عنایت ویژه الهی و بقای نسل او مورد توجه خداوند

و بشروه بغلم علیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم -

3 - 37 - 53

3 - امتیاز ویژه حضرت ابراهیم (ع)، در بارگاه قرب الهی

و ابرهیم الذی وقّی

ذکر «الذی وقّی» نشانگر این است که وفای به عهد از سوی ابراهیم (ع)، آن حضرت را به مرتبتی والا در پیشگاه خداوند رسانده و دارای امتیازی ویژه نمود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد -

90 - 3 - 4

4 - ابراهیم و اسماعیل (ع)، پدر و فرزندی ارجمند در پیشگاه خداوند

و والد و ما ولد

سوگند خداوند بر عظمت چیزی دلالت دارد که به

ص: 339

آن سوگند یاد شده است. نکره آمدن «والد» نیز برای تعظیم است.

432- فضایل پیروان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

5 - 4 - 60 -

5- ابراهیم (ع) ، دارای همگامانی ثابت قدم ، در مسیر حرکت توحیدی خویش

قد کانت لکم أسوه حسنه فی ابرهیم و الذین معه

تعبیر «معه» افاده معیت و همراهی پایدار می کند؛ زیرا مقید به زمان یا مکان خاصی نیست.

433- فضایل نسل ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

7 - 53 - 15

7- حضرت ابراهیم (ع) برخوردار از عنایت ویژه خداوند و بقای نسل او ، مورد توجه خاص الهی بود .

قالوا لا توجل إنا نبشرك بغلمِ عَلِيمِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

9 - 28 - 43

9- نسل ابراهیم (ع) ، پرچمدار توحید در طول تاریخ

و جعلها كلمه باقيه فی عقبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

12 - حضرت ابراهیم (ع)، برخوردار از عنایت ویژه الهی و بقای نسل او مورد توجه خداوند

و بشروه بغلم علیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد -

90 - 3 - 5

5 - وجود افرادی شایسته و ارجمند در سلاله ابراهیم

و

ص: 340

ممکن است مراد از «ما ولد»، ذریه ابراهیم (ع) در طول تاریخ باشد. در این صورت - به قرینه سوگند خداوند - مراد افراد گرانقدر آنان است.

434- فضیلت مقام ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 125 - 27، 28

27 - از امام باقر (ع) روایت شده: «نزلت ثلاثة أحجار من الجنة . . . و مقام ابراهیم . . .» ;

سه سنگ از بهشت فرود آمده . . . و از جمله آنها مقام ابراهیم است . . .» .

28 - از امام باقر (ع) روایت شده است: « . . . لقد وضع عبد من عباد الله

قدمه علی حجر فأمرنا الله تبارک و تعالی أن نتخذها مصلى . . . » ;

. . . بنده ای از بندگان خدا (ابراهیم (ع)) پایش را بر سنگی نهاد، پس خداوند (برای تجدید خاطره) به ما دستور داد که آن سنگ را جایگاه نماز خویش کنیم . . .» .

435- فلسفه احضار ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 61 - 3، 2

2- بت پرستان، حضرت ابراهیم (ع) را به منظور گواهی دادن مردم به مجرم بودن او در شکستن بت ها، احضار کردند .

فأتوا به . . . لعلهم یشهدون

3- بت پرستان، حضرت ابراهیم (ع) را به منظور نشان دادن کیفر بت شکنی او به عموم مردم، احضار کردند .

فأتوا

به ... لعلهم يشهدون

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «یشهدون» به معنای «یحضرون» (حضور پیدا کنند) باشد. بر اساس این احتمال، مقصود از حضور مردم - به تناسب مورد آیه - حضور برای دیدن کیفر و عقوبت ابراهیم(ع) خواهد بود.

فلسفه اسکان نسل ابراهیم(ع) در مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

3 - 14 - 37 - 3

3- هدف حضرت ابراهیم (ع) از اسکان دادن برخی از فرزنداناش در جوار خانه خدا، توفیق یافتن آنان برای عبادت و اقامه نماز بود.

ربنا إني أسكنت من ذريتي .. عند بيتك المحرم ربنا ليقيموا الصلوة

436- فلسفه امت بودن ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

8 - 120 - 16

8- «عن أبي جعفر (ع) في قوله: «إن إبراهيم كان أمه قانتاً لله حنيفاً»: و ذلك انه على دين لم يكن عليه أحد غيره فكان أمه واحده و أما «قانتاً» فالمطيع و أما الحنيف فالمسلم ...»؛

از امام باقر(ع) در باره سخن خدا «إن إبراهيم كان أمه قانتاً لله حنيفاً» روایت شده است: امت بودن ابراهیم(ع) به خاطر آن است که او بر دینی بود که هیچ کس غیر او بر آن دین نبود و اما «قانتاً» به معنای مطیع است و اما حنیف به معنای مسلم می باشد. «...».

437- فلسفه امتحان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

- 1

ص: 342

2- هدف از آزمون ابراهیم (ع)، رشد دادن و تربیت کردن او بود.

و إذ ابتلی ابرهیم ربه بکلمت

انتخاب کلمه «رب» - که به معنای مدبر و مربی است - گویای برداشت فوق می باشد.

438- فلسفه بازجویی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

2 - 62 - 21 -

2- بت پرستان، ابراهیم (ع) را برای اعتراف به شکستن بت ها مورد بازجویی قرار دادند.

قالوا أنت فعلت هذا بالهتنا یابرهیم

استفهام در «أنت» استفهام تقریری و به منظور اعتراف گرفتن از مخاطب است؛ یعنی، بت پرستان می دانستند که ابراهیم(ع) شکننده بت ها است؛ ولی

به خاطر اقرار و اعتراف گرفتن از آن حضرت گفتند: «أنت فعلت».

439- فلسفه پرسش ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

4 - 70 - 26 -

4- رشد ابراهیم (ع) در محیط غیر شرک و مواجهه او با محیط شرک آلود، امری سؤال انگیز برای وی

إذ قال لأیبه و قومه ما تعبدون

برداشت یاد شده بدان احتمال است که پرسش ابراهیم(ع)، پرسشی طبیعی و برخاسته از فطرت توحیدی وی بود و نه تدبیری در جهت طرح مسائل توحیدی با مردم. بر این اساس روشن می شود که آن حضرت در محیطی غیر شرک می زیسته است از این رو با مشاهده بت

پرستی مردم، شگفت زده شد و از آن کار

ص: 343

استفسار نمود.

440- فلسفه پیروی از ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل -

5 - 123 - 16

5- موحد بودن ابراهیم (ع) و مبرا بودنش از هرگونه کجی و افراط و تفریط، فلسفه و حکمت پیروی پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله) از آن حضرت

اتَّبِعْ مَلَّةَ إِبْرَاهِيمَ

«حنیفاً» که حال برای «ابراهیم» است، به منزله تعلیل برای امر به متابعت است؛ یعنی، از آیین ابراهیم(ع) پیروی کن؛ چون او «حنیف» بوده است.

441- فلسفه تبری ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

2 - 48 - 19

2- حضرت ابراهیم (ع) در پاسخ به تهدیدهای آزر، تصمیم خود را بر دوری گزیدن از بت پرستان و بت ها، اعلام کرد.

وَأَعْتَزَلَكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

442- فلسفه تعجب ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

3 - 56 - 15

3- شگفتی ابراهیم (ع) از فرزنددار شدن، به خاطر ناامیدی از رحمت

خداوند نبود؛ بلکه به سبب بعید دانستن بچه دار شدن در کهنسالی بود.

فبم تبشرون... فلا تكن من القنطين. قال و من يقنط من رحمه ربّه إلا الضالون

ابراهيم(ع) در پاسخ توصیه فرشتگان به او که «از فرزنددار شدن مأیوس نباش» فرمود: تنها گروه گمراهان از رحمت خدا مأیوسند. از این پاسخ به دست می آید که شگفتی ابراهیم(ع) از فرزنددار شدنش، به خاطر یأس از رحمت خدا نبود؛

ص: 344

بلکه صرفاً آن را یک امر شگفت آور می دانست.

443- فلسفه دعای ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

3 - 36 - 14 -

3- گمراه شدن مردم بسیاری به وسیله بت ها و بت پرستان ، انگیزه حضرت ابراهیم (ع) برای درخواست از خداوند جهت مصونیت خود و خاندانش از گرایش به آن آیین

و اجنبی و بنی آن نعبد الأصنام . رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضَلُّنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ

جمله «رَبِّ إِنَّهُنَّ . . .» در مقام تعلیل برای جمله «و اجنبی و بنی . . .» است؛ یعنی، چون بت پرستان موجب گمراهی اغلب مردم شدند از تو درخواست مصونیت دارم.

444- فلسفه هجرت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

5,10 - 48 - 19

5- ابراهیم (ع) ، هجرت از محیط شرک و بت پرستی را جهت حراست از عقیده توحیدی خود و عبادت پروردگار یگانه برگزید .

و أعتزلکم و ما تدعون من دون الله و أذعواربی

از جمله معانی «دعاء» عبادت است. در این آیه نیز «أذعوا» به قرینه «لِمَ تعبد» در آیات قبل می تواند به معنای «عبادت می کنم» باشد. براین مبنا ابراهیم، هجرت خود را برای میسرشدن عبادت خداوند دانسته است.

10- ابراهیم (ع) ، دعا به درگاه خداوند را انگیزه خود از ترک دیار بت پرستان اعلام کرد .

و أعتزلکم . . . و أذعواربی

دعا در فعل های «تدعون» و «أذعوا» ممکن است به معنای عبادت باشد و

می تواند به معنای استغاثه و درخواست نیاز باشد. برداشت یاد شده بر اساس دومین معنا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

5,8 - 26 - 29 -

5 - حضرت ابراهیم (ع)، در پی برخورد قهرآمیز قوم اش با او، تصمیم گرفت به سرزمینی هجرت کند که در آن، برای انجام رسالت اش، آزادی عمل داشته باشد.

و قال إني مهاجر إلى ربي

مراد از «هجرت به سوی پرودگار» دستیابی به مکانی است که حضرت ابراهیم(ع) بتواند آنچه را برعهده او گذاشته است، بدون مزاحمت دشمنان اش، به انجام برساند.

8 - حضرت ابراهیم (ع)، وقتی محیط را برای انجام رسالت اش مساعد ندید، تصمیم به هجرت از آنجا گرفت.

قالوا .. حرّوه فأنجيه الله من النار... و قال إني مهاجر إلى ربي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

5,7 - 99 - 37 -

5 - مصون ماندن از اذیت و توطئه های سهمگین مشرکان، فلسفه هجرت ابراهیم (ع)

و قال إني ذاهب إلى ربي

برخی از مفسران بر این عقیده اند که اعلام هجرت از سوی ابراهیم(ع)، برای صرف نظر کردن مشرکان از تعقیب و مجازات آن حضرت پس از نجات از

آتش بوده است. بدین صورت که آن حضرت می خواست از اذیت ها و توطئه های مشرکان رهایی یابد.

7 - راه یابی بهتر

ص: 346

به مقصد و خیر و صلاح افزون تر در پرتو عنایت خداوند، فلسفه هجرت ابراهیم (ع)

و قال إني ذاهب إلى ربِّي سيهدين

به قرینه این که رسالت ابراهیم (ع) پس از هجرت هم ادامه داشت به دست می آید که مراد از هدایتی که مورد درخواست آن حضرت بود، ره یابی به مقصد و خیر و صلاحی است که ایشان از آغاز به دنبال آن بوده است.

445- فواید قصه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 51 - 2

2- ماجرای مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان) و اطلاع از آن، امری مهم و بسیار سودمند

و تبئهم عن ضیف ابرهیم

«نبا» به خبر مهم و بسیار سودمند گفته می شود (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

38 - 49 - 4

4 - سرگذشت داوود، سلیمان، ایوب، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، اسماعیل، الیسع و ذالکفل (علیهم السلام)، مایه یاد و یادآوری انسان ها

و اذکر داود... سلیمان... ایوب... ابرهیم و اسحق و یعقوب... اسمعیل و الیسع

برداشت یاد شده از آن جا است که «هذا» می تواند اشاره به مجموعه آیاتی باشد که درباره سرگذشت پیامبران یاد شده، سخن گفته است.

446- قاطعیت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 56 - 14

14- حضرت ابراهيم)

ص: 347

ع) از ایمانی استوار و قاطعیت بسیار در مواضع عقیدتی خویش برخوردار بود .

رَبِّكُمْ رَبِّ السَّمَوَاتِ . . . وَأَنْعَلَى ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ

اعلان حضرت ابراهیم(ع) به گواه بودنش بر صدق ادعای خویش و آماده بودن برای ارائه دلیل و حجت بر راستی عقیده توحیدی، حقیقت یاد شده را می رساند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 57 - 21 -

4- حضرت ابراهیم (ع) در مبارزه علیه بت پرستی ، دارای عزمی راسخ و شجاعت بسیار بود .

تَاللَّهِ لَأُكِيدَنَّ أَصْنَمَكُمْ

تأکید کلام حضرت ابراهیم(ع) به وسیله «تاء» و «لام» قسم (تالله لأكیدن . . .)، دلیل بر عزم راسخ آن حضرت است. اظهار چنین کلام مؤکدی در حضور بت پرستان - که حرف خطاب «کم» در «أصنامکم» و نیز مخاطب آمدن فعل «تولوا» بر آن دلالت دارد - گویای شجاعت بسیار ایشان است.

447- قبول اعتذار ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

2 - 90 - 37 -

2- عذر و دلیل ابراهیم (ع) ، برای شرکت نکردن در مراسم سالانه مشرکان ، مورد پذیرش آنان قرار گرفت .

فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ . فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ

رفتن و پشت کردن مشرکان به ابراهیم(ع) - بدون هیچ سخنی و اعتراضی - حاکی از مطلب یاد شده است.

448- قبول دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

7 - 132 - 2

7 - منزہ بودن آیین

ص: 348

ابراهیم از هرگونه باطلی و گزینش آن از سوی خدا دلیل توصیه ابراهیم و یعقوب به پذیرش آن

و وصی بها ابرهیم . . . . بینی إن الله اصطفی لكم الدین فلاتموتن

تفریع جمله «لاتموتن . . .» بر «إن الله . . .» به وسیله حرف «فاء» گویای برداشت فوق است.

449- قتل ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 68 - 21 -

4- بت پرستان در جهت یاری به بت پرستی و جلوگیری از نفوذ منطق ابراهیم (ع) ، از طرف گروهی برای کشتن آن حضرت تحریک شده بودند .

قالوا حرّوه و انصروا الهتکم

آهنگ جمله «إن کنتم فاعلین» (اگر بناست کاری بکنید) نوعی تحریک است

و ظاهر آیه این است که گویندگان (قالوا) و دستور دهندگان (حرّوه و انصروا)، با شنوندگان و دستور گیرندگان دو گروه بودند و گروه اول دسته دوم را تحریک می کردند. از این رو برخی از مفسران، گروه اول را نمرود و عمال او دانسته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

1،6 - 24 - 29 -

1 - تنها واکنش قوم ابراهیم در برابر دعوت آن حضرت به توحید عبادی ، تصمیم به قتل و یا سوزاندن وی بود !

و ابرهیم إذ قال لقومه . . . اعبدوه ... فما کان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أو

6 - در بین قوم ابراهیم ، برای برخورد با ابراهیم (ع) دو دید (کشتن و سوزاندن

ص: 349

(وجود داشت .

فما كان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أو حرّقه

«أو» در «أو حرّقه» می تواند برای تنويع و می تواند برای اباحه باشد. بنا بر احتمال نخست، می توان استفاده کرد که قوم ابراهیم، برای از بین بردن او، دو دیدگاه داشته اند: عده ای، حکم به اعدام و گروهی، دستور به سوزاندن او می دادند.

450- قدرت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

5 - 57 - 21 -

5- کیفیت مبارزه و چگونگی مواضع ابراهیم (ع) علیه بت پرستان، متناسب با شرایط موجود و توانایی های خود آن حضرت بود.

تالله لأکیدنّ أضمنکم بعد أن تولّوا مدبرین

تصمیم ابراهیم (ع) به از بین بردن بت ها به طور مخفی و هنگامی که مردم حضور ندارند، حکایت از این دارد که او توانایی انجام چنین کاری در حضور مردم به صورت آشکار نداشت. بنابراین مبارزه آن حضرت متناسب و همسو با شرایط و مقدرات او بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

4 - 45 - 38

4- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام)، انسان های برخوردار از «قدرت و توانایی» و «بصیرت و روشن بینی»

إبرهیم وإسحق و یعقوب أُولی الأیدی والأبصر

«أُولی الأیدی» (صاحبان دست ها) کنایه از قدرت و توانایی است.

451- قربانی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

ص: 350

1 - خداوند ، به جای قربانی اسماعیل (ع) ، قربانی دیگری پذیرفته و جان او را حفظ کرد .

و فدینه بذبح عظیم

«فدیه» و «فداء» (از ماده «فدینا») به معنای قرار دادن چیزی به جای شیء دیگری به منظور دفع ضرر از آن شیء است.

3 - « علی بن الحسن بن علی بن الفضال عن أبیه قال : سألت أبا الحسن علی بن موسی الرضا (ع) عن معنی قول النبی (صلی الله علیه و آله) : أنا ابن الذبیحین قال : یعنی اسماعیل بن ابراهیم . . . فلما عزم علی ذبحه فداه الله بذبح عظیم ، بکبش أملح . . . وکان یرتع قبل ذلک فی ریاض الجنّه أربعین عاماً و ما خرج من رحم أثنی . . . »

علی بن حسن بن علی بن فضال از پدرش نقل می کند که از امام رضا(ع) از سخن رسول خدا(صلی الله علیه و آله) که فرمود: «من فرزند دو ذبیح هستم» پرسیدم، فرمود: [یکی از آن دو] اسماعیل فرزند ابراهیم است . . . چون ابراهیم تصمیم به قربانی کردن اسماعیل گرفت، خداوند قربانی بزرگی را جایگزین اسماعیل کرد. آن قربانی قوچی به رنگ سیاه آمیخته با سفیدی (جو گندمی) . . . که چهل سال قبل از آن در باغ های بهشت به چرا مشغول بود و از مادری زاییده نشده

بود...».

452- قصه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 124 - 4,6,1

1 - خداوند ، پیامبرش ابراهیم (ع) را با تکالیفی

ص: 351

سنگین و دشوار بیازمود .

و إذ ابتلی ابرهیم ربه بکلمت

«ابتلاء» به معنای آزمودن است. تعبیر کردن از مواد آزمون به کلمات (سخنان) اشاره به این دارد که: آن مواد فرمانهایی بوده که ابراهیم باید آنها را امتثال می کرد و لذا کلمات در برداشت، به تکالیف تفسیر شد. نکره آوردن (کلمات) حکایت از عظمت آن دارد، که به مناسبت آزمون، از آن به دشواری و سنگینی تعبیر شد.

4- ابراهیم (ع) ، همه آزمون های الهی را با موفقیت کامل به پایان رسانید .

و إذ ابتلی ابرهیم ربه بکلمت فاتمهن

«اتمام» (مصدر اتمّ) به معنای انجام دادن کار به طور کامل است. بنابراین «اتمهن»؛ یعنی، ابراهیم(ع) آن تکالیف را به طور کامل به انجام رسانید.

6- موفقیت ابراهیم (ع) در آزمون های الهی ، موجب شایستگی او برای مقام امامت شد .

فاتمهن قال انی جاعلک للناس اماماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

17 - 125 - 2

17- ابراهیم (ع) و اسماعیل (ع) ، از خدمتگزاران خانه خدا (کعبه) بودند .

عهدنا الی ابرهیم و اسمعیل ان طهرا بیتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

126 - 20، 1، 5 - 2

1 - تبدیل زمین های اطراف کعبه به شهری دارای امنیت ، درخواست ابراهیم (ع) از درگاه خداوند

و إذ قال ابرهیم رب

ص: 352

ظاهر آن است که مشارالیه «هذا» زمینهای اطراف کعبه باشد. بر این مبنا جمله «اجعل...» حاکی از دو درخواست است: 1- شهر شدن زمینهای اطراف کعبه؛ 2- برقرار بودن امنیت در آن شهر. قابل ذکر است که کلمه «بلد» به معنای سرزمین دارای حدود و مشخصات و نیز به معنای شهر است. برداشت فوق بر اساس دومین احتمال می باشد.

5- ابراهیم (ع) از خداوند خواست تا کافران مکه را از روزی های خویش

بهره مند نسازد.

و ارزق... من ءامن منهم باللّٰه و الیوم الآخر

«من ءامن» به عنوان بدل برای «أهله» بیانگر مقصود ابراهیم (ع) از کلمه «أهله» است. آن حضرت با آوردن «من ءامن» اشاره به این معنا دارد که: خواهان اعطای ثمرات به کافران مکه نیست.

20- دلجویی خداوند از ابراهیم (ع) به خاطر اجابت نکردن دعای او علیه کافران مکه

و ارزق... من ءامن منهم... قال و من كفر فأمّته قليلاً ثم أضطره إلى عذاب النار

از هدفهای بیان اندک بودن متاع دنیا و زمان بهره گیری از آن و نیز بیان فرجام شوم کفرپیشگان پس از رد کردن تقاضای ابراهیم علیه آنان، دلجویی از ابراهیم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

127 - 1,3,4 - 2

1 - ابراهیم و اسماعیل (ع)، برپا کنندگان دیوارهای کعبه و سازنده آنها

و إذ يرفع إبراهيم القواعد من البيت وإسماعيل

ص: 353

واعد (جمع قاعده) به معنای پایه هاست و در آیه به مناسبت «البیت» مراد از آن پایه های دیوار می باشد. بالا بردن پایه های دیوار (یرفع ابراهیم القواعد)

به معنای ساختن دیوار بر پایه هاست.

3- ابراهیم (ع)، بناکننده اصلی کعبه و اسماعیل (ع) یاور او بود.

و إذ یرفع ابرهیم القواعد من البیت و اسمعیل

عطف کردن فاعلی بر فاعل دیگر، پس از آوردن فاعل نخست و متعلقات فعل - چنانچه در آیه شریفه این گونه است - می تواند اشاره به تفاوت آن دو فاعل در انجام کار باشد. بنابراین و به مناسبت مورد سخن از ساختن و بنا کردن است، می توان گفت: ابراهیم سازنده اصلی و اسماعیل یاور او بوده است.

4- ابراهیم و اسماعیل (ع)، با دعا به درگاه خدا خواستار پذیرفته شدن عملشان (ساختن کعبه) شدند.

ربنا تقبل منا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 128 - 1,3,8,10

1 - تسلیم خدا شدن، از دعا های ابراهیم و اسماعیل (ع) به هنگام ساختن کعبه

و إذ یرفع ابرهیم القواعد .. ربنا واجعلنا مسلمین لک

3 - علاقه ابراهیم و اسماعیل (ع) به ذریه خویش

من ذریتنا أمة مسلمة لک

8 - ابراهیم و اسماعیل (ع) به هنگام ساختن کعبه، از خداوند خواستند تا چگونگی اعمال حج را به آنان بیاموزد.

ربنا.

ص: 354

.. آرنا مناسکنا

برداشت فوق، مبتنی بر این است که مناسک - چنانچه برخی از اهل لغت و نیز برخی از مفسران گفته اند - به معنای اعمال حج باشد.

10 - ابراهیم و اسماعیل (ع)، از خداوند خواستند تا توبه خود و فرزندانشان را بپذیرد .

و تب علینا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 131 - 2

2 - ابراهیم (ع)، فرمان خدا را بدون هیچ تأخیری پذیرفت و تسلیم بودن خویش را در برابر خدا، اعلام کرد .

قال أسلمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 132 - 1,2

1 - ابراهیم و یعقوب (ع) هر یک دارای پسرانی چند بودند .

و وصی بها ابرهیم بنیه و یعقوب یبنی

2 - ابراهیم (ع)، پسرانش را به پیروی از آیین خویش (تسلیم خدا بودن) توصیه کرد .

و وصی بها ابرهیم بنیه

ضمیر «بها» می تواند به «مله ابراهیم» (در آیه 130) برگردد و نیز می تواند به جمله «أسلمت» در آیه قبل بازگردانده شود. گفتنی است بازگشت هر دو فرض به یک معناست؛ زیرا آئین ابراهیم همان تسلیم گشتن در برابر خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 135 - 8

8- ابراهيم (ع)،

ص: 355

هرگز به شرک گرایش پیدا نکرد و از مشرکان نبود .

و ما کان من المشرکین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره -

5 - 266 - 2

5 - داستان ابراهیم (ع) و نمرود و قصه عزیر و یا ارمیای پیامبر و زنده شدن مرغان کوبیده شده و نیز تمامی احکام و مقررات انفاق ، از آیات الهی است .

الم تر . . . او کالذی مرّ . . . فخذ اربعه من الطیر . . . مثل الذین . . . کذلک یبیین ال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2,3,6 - 74 - 6

2 - ابراهیم(ع) شخصیتی شناخته شده نزد مردم مکه، و مورد احترام آنان بود.

و إذ قال إبرهیم لأبیه ءازر

همان گونه که مفسرانی مانند فخر رازی و آلوسی گفته اند، چون حضرت ابراهیم(ع) برای مشرکان مکه مورد احترام و شناخته شده بود، خداوند از زبان آن حضرت برای ابطال پندارهای مشرکان مطالبی ذکر فرموده است.

3 - آزر، پدر صلبی ابراهیم(ع) نبوده است.

إذ قال إبرهیم لأبیه ءازر

روش قرآن در آیات مختلف مشابه این آیه ذکر نام و نشان افراد نیست. لذا تصریح به اسم آزر به صورت عطف بیان بدان جهت می تواند باشد که مراد از «اب» را روشن نماید که پدر حقیقی ابراهیم(ع) نبوده، بلکه عمو و یا پدر خوانده وی بوده است.

6 - تلاش ابراهیم(ع) با استفاده از احتجاج و اعتراض برای بازداشتن آزر از بت

ص: 356

و إذ قال إبراهيم لأبيه أزرأ اتخذ أصناما ءالهه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام -

9 - 75 - 6

9 - عن أبي عبدالله (ع): ... نظر (إبراهيم) إلى الزهره في السماء فقال: «هذا ربي» فلما افلت ... قال: «لا احب الآفلين» فلما نظر إلى المشرق رأى وقدر طلع القمر قال: «هذا ربي» ... فلما تحرك وزال قال: «لئن لم يهدني ربي لأكونن من القوم الضالين» فلما اصبح و طلعت الشمس ... قال: «هذا ربي» ... فلما تحركت وزالت كشف الله له عن السموات حتى رأى العرش و من عليه و اراه الله ملكوت السماوات و الأرض ...

از امام صادق (ع) روايت شده است: ... ابراهيم (ع) به ستاره زهره در آسمان نظر افکند و گفت: «این پروردگار من است» و هنگامی که غروب کرد ... گفت: «غروب کنندگان را دوست ندارم» و هنگامی که به مشرق نگریست ماه را در حال بر آمدن دید گفت: «این پروردگار من است» ... چون به حرکت در آمد و محو شد، گفت: «اگر پروردگارم مرا هدایت نکند حتماً از گمراهان خواهم بود.» چون صبح شد و خورشید بر آمد ... گفت: «این پروردگار من است» ... وقتی که به حرکت در آمد و محو شد، خداوند برای او آسمانها را نمایان کرد تا اینکه عرش و ساکنان آن را مشاهده نمود و خدا ملکوت آسمانها و زمین را به او نمایاند ...

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام -

ص: 357

2 - ابراهیم(ع) با تظاهر به ستاره پرستی و استدلال جدلی به ابطال عقیده

شُرک قوم خود پرداخت.

فلما جن علیه الیل رءا کوکبا قال هذا ربی

جمله «فلما جن» تصریح بر «کذلک نری . . .» است. یعنی نتیجه ارائه ملکوت به ابراهیم(ع) آن شد که او بدین صورت به مبارزه با شرک پردازد. بنابراین سخن ابراهیم(ع) تنها از سر مجادله و به برای ابطال باطل بوده است.

6 - ابراهیم(ع) در برابر ستاره پرستان، با توجه به پنهان شدن ستارگان، پذیرفتن ربوبیت برای آنها را نامعقول اعلام کرد.

قال هذا ربی فلما أفل قال لا أحب الأفلین

«افول» به معنی پنهان شدن است.

11 - عن الرضا(ع): إن إبراهیم(ع) وقع إلى ثلاثة اصناف، صنف یعبد الزهره . . . «فلما جن علیه اللیل» فرأی الزهره، قال «هذا ربی» علی الانکار و الاستخبار «فلما افل» الكوكب «قال لا احب الأفلین» لأن الافول من صفات المحدث لا من صفات القدم . . .

از امام رضا(ع) روایت شده است: . . . ابراهیم(ع) با سه گروه برخورد کرد؛ گروهی که ستاره زهره را می پرستیدند . . . «چون شب، ابراهیم(ع) را فروگرفت» و ستاره زهره را دید، به عنوان استفهام انکاری گفت: «این پروردگار من است» و چون ستاره غروب کرد گفت: «غروب کنندگان را دوست ندارم»؛ زیرا غروب کردن از صفات موجود حادث است نه قدیم . . .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2,3,13 - 77 - 6

2 - ابراهیم(ع)

ص: 358

در مقام مجادله با تظاهر به ماه پرستی به ابطال آن پرداخت.

فلما رء القمر بازغا قال هذا ربي فلما أفل

3 - تظاهر ابراهیم(ع) به ماه پرستی و مجادله با ماه پرستان به هنگام تابندگی آن بوده است.

فلما رء القمر بازغا قال هذا ربي

«بزوغ» به معنای طلوع و تابش است. (لسان العرب). راغب نیز در ماده «بزغ» و در شرح آیه مورد بحث گوید: «ای طالعا منتشر الضوء». بنابراین سخن ابراهیم(ع) با ماه پرستان در اوایل و یا اواخر ماه نبوده، بلکه به هنگام تابش آن بوده است.

13 - عن الرضا(ع): إن إبراهيم(ع) وقع إلى ثلاثة اصناف ... صنف يعبد القمر ... «فلما رأى القمر بازغا قال هذا ربي» على الإنكار والاستخبار ...

از امام رضا(ع) روایت شده است: .. ابراهیم(ع) با سه گروه برخورد کرد ... گروهی که ماه را می پرستیدند ... «پس آنگاه که ماه را تابان دید»، به عنوان استفهام انکاری گفت: «این پروردگار من است» ...

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

6 - 78 - 3,9,12

2 - ابراهیم(ع) در مقام مجادله و برای ابطال عقاید شرک آمیز قوم خویش تظاهر به خورشیدپرستی کرد.

فلما رء الشمس بازغه قال هذا ربي

3 - بزرگتر بودن خورشید از ماه، بهانه ابراهیم(ع) برای عدول از ماه پرستی و تظاهر به پرستش خورشید

فلما رء الشمس بازغه قال هذا ربي هذا أكبر

9 - ابراهیم(ع) در پی ابطال مستدل عقاید شرک آمیز

ص: 359

قوم خویش، به صراحت از معبودهای آنان بیزاری جست.

فلما رء الشمس . . . إني برىء مما تشركون

چنانچه «ما» در «مما تشركون» موصول باشد، مضمون جمله چنین است: «برىء من الذى تشركون به». یعنی از چیزهاییکه به آن شرک میورزید بیزارم.

12 - عن الرضا(ع): إن إبراهيم(ع) وقع إلى ثلاثة اصناف . . . صنف يعبد الشمس . . . «فلما» اصبح و «رأى الشمس بازغه قال هذا ربي هذا أكبر» من الزهره و القمر على الانكار و الاستخبار . . . «فلما افلت» قال للاصناف الثلاثة من عبده الزهره و القمر و الشمس «يا قوم إني برىء مما تشركون . . .».

از امام رضا(ع) روایت شده است: . . . ابراهیم(ع) با سه گروه برخورد کرد . . . گروهی که خورشید را می پرستیدند . . . پس چون صبحگاهان خورشید را تابان دید از روی انکار و استخبار گفت: این پروردگار من است این، از ستاره

زهره و ماه بزرگتر است . . . پس هنگامی که غروب کرد به گروههای سه گانه پرستنده زهره، ماه و خورشید گفت: «ای قوم من، من از آنچه شما شریک خدا می دانید، بیزارم» . . .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

6 - 80 - 1,3,9,12

1 - قوم ابراهیم به جای تسلیم در برابر توحید مستدل او، به احتجاج با او پرداختند.

و ما أنا من المشركين. و حاجه قومه

3 - اظهار شگفتی ابراهیم(ع) از لجاجت مردم بر شرک، علی رغم وجود دلایل واضح بر بطلان آن

و حاجه قومه قال أتحنوني في الله

ص: 360

9- قوم ابراهیم در مقابله با ادله توحیدی آن حضرت، او را به آسیب دیدن از جانب بتها بیم دادند.

و لا أخاف ما تشركون به

جمله «لا أخاف» - که پاسخ حضرت ابراهیم(ع) به تهدید مشرکان است - قرینه بر وقوع تهدید از جانب آنهاست.

12- ابراهیم(ع) با اعلام نهراسیدن از معبودهای مشرکان، بی پایگی منطق و تهدیدهای مشرکان را نشان داد.

و لا أخاف ما تشركون به

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام -

2-81-6

2- قوم ابراهیم او را به آسیب دیدن از جانب معبودهای خود تهدید می کردند.

و لا أخاف ما تشركون به . . . و كيف أخاف ما أشركتم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود -

11- 69- 1,3,4,7,8,11,16,17

1- خداوند، فرشتگانی چند برای بشارت دادن به حضرت ابراهیم (ع) به سوی او گسیل داشت .

و لقد جاءت رسلنا إبراهيم بالبشرى

آیه 70 و نظایر آن، حاکی است که فرستادگان الهی فرشته بودند و بشارت مورد نظر به قرینه آیه 71، بشارت میلاد اسحاق و یعقوب بوده است.

3- فرشتگان پیام آور بشارت، به هنگام حضور در پیشگاه ابراهیم (ع) بر او سلام کردند .

قالوا سلمًا

4- ابراهیم (ع)، سلام فرشتگان را پاسخ گفت و برای تدارک غذا از حضور

آنان بیرون رفت .

قال سلم فما لبث

ص: 361

آن جاء بعجل حنيد

7- فرشتگان پیام آور بشارت، به سیمای آدمیان بر ابراهیم (ع) وارد شدند.

قالوا سلماً قال سلم فما لبث أن جاء بعجل حنيد

از اینکه ابراهیم(ع) غذایی که انسانها از آن تناول می کنند برای فرشتگان آورد، معلوم می شود: آن حضرت، فرشتگان را به صورت و سیمای انسان دید و به ماهیت آنان پی نبرد.

8- ابراهیم (ع)، در فاصله ای کوتاه پس از آمدن فرشتگان بشارت، گوساله ای بریان شده برای آنان آورد.

فما لبث أن جاء بعجل حنيد

ضمیر در «لبث» به ابراهیم(ع) بر می گردد و «آن جاء» به تقدیر «فی» متعلق به «لبث» است. «عجل» به گوساله نر که بیش از یک ماه نداشته باشد، گفته می شود و «حنيد» به معنای بریان شده است. بنابراین «فما لبث...»؛ یعنی، ابراهیم(ع) در آوردن گوساله ای بریان شده درنگی نکرد.

11- مباشرت حضرت ابراهیم (ع) در پذیرایی از میهمانان خویش

فما لبث أن جاء بعجل حنيد

16- «عن أبي عبدالله (ع) قال: إن الله تعالى بعث أربعة أملاك في إهلاك قوم لوط: جبرئيل و ميكائيل و اسرافيل و كروبييل (ع) فمروا بابراهيم (ع) . . . و كان صاحب أضياف فشوى لهم عجلًا سميناً حتى أنضجه ثم قرّبه إليهم . . .»

؛ .

از امام صادق(ع) روایت شده است که فرمود: خدای تعالی برای هلاک کردن قوم لوط چهار فرشته فرستاد: جبرئیل، میکائیل، اسرافیل و کزوئیل. پس بر

ص: 362

ابراهیم گذر کردند و ابراهیم مهمانپذیر و مهمان دوست بود. از این رو گوساله فربه‌ی برایشان بر آتش نهاد تا آن را پخت و نزد آنان آورد
...».

17- «عن أبي جعفر (ع) قال: . . . قدم الله تعالى رسلاً إلى ابراهيم يبشرونه باسحاق . . . و ذلك قوله: « ولقد جاءت رسلنا ابراهيم بالبشرى » ;

از امام باقر(ع) روایت شده است که فرمود: خداوند به سوی ابراهیم مأمورانی فرستاد که او را به [تولد] اسحاق مژده دهند و این است سخن خداوند که فرمود: و لقد جاءت . . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 70 - 1,2,3,4,7,8,12

1- فرشتگان وارد بر ابراهیم (ع) ، دست به غذا نبردند و از آن تناول نکردند .

فلما رء آیدیهم لاتصل إلیه

«لاتصل إلیه» (دستشان به سوی گوساله بریان شده نمی رسید) کنایه از آن است که از غذا تناول نمی کردند.

2- خودداری فرشتگان از خوردن غذای ابراهیم (ع) ، موجب ناراحتی و

ناخوشایندی او شد .

فلما رء آیدیهم لاتصل إلیه نکرهم

3- ابراهیم (ع) ، از فرشتگان حاضر در خانه خویش ، احساس ترس و دلهره کرد .

و أوجس منهم خیفه

ایجاس (مصدر أوجس) به معنای احساس کردن است.

4- خودداری فرشتگان از تناول غذا ، عامل ترس ابراهیم (ع) از آنان شد .

فلما رء آیدیهم لاتصل إلیه نکرهم و

ص: 363

7- فرشتگان مهمان بر ابراهیم (ع)، با معرفی خود و مأموریتشان، ترس و دلهره را از ابراهیم (ع) زدودند.

قالوا لاتخف إنا أرسلنا إلى قوم لوط

8- حضرت ابراهیم (ع) به ماهیت مهمانان خویش (فرشته بودن آنان) تا پیش از معرفی خودشان، پی نبرده بود.

قالوا لاتخف إنا أرسلنا إلى قوم لوط

12- « عن أبي عبدالله (ع) قال: إن الله تعالى بعث أربعة أملاك... فمروا بابراهيم (ع) وهم معتمون فسلموا عليه فلم يعرفهم... فشوى لهم عجلًا سمينًا حتى أنضجه ثم قرّبه إليهم فلما وضعه بين أيديهم رأى أيديهم لاتصل إليه نكرهم وأوجس منهم خيفه فلما رأى ذلك جبرئيل حسر العمامه عن وجهه وعن رأسه فعرفه ابراهيم (ع) فقال أنت هو؟ فقال: نعم... »

از امام صادق(ع) روایت شده است که فرمود: خدای تعالی چهار فرشته فرستاد آنان بر ابراهیم گذر کردند در حالی که دارای عمامه بودند [سر و صورت خود را با عمامه پوشانده بودند] پس بر او سلام کردند، او آنان را نشناخت. .. آن گاه برایشان گوساله فربه‌ی بر آتش نهاد تا آن را پخت و نزد آنان آورد و هنگامی که ابراهیم(ع) دید دست فرشتگان به آن گوساله بریان نمی رسد، آنان را شناخت و در دل احساس ترس نمود، چون جبرئیل چنین دید، عمامه را از سر و صورت خود کنار زد. پس ابراهیم او را شناخت

و گفت: تو همانی گفت: آری».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 71 - 1,2,7,9,11,12,15

1- همسر ابراهیم (ساره) در مجلس فرشتگان پیام آور بشارت حضور داشت .

و لقد جاءت رسلنا إبرهیم بالبشری . . . وامرأته قائمه فضحكت

2- ابراهیم (ع) و فرشتگان حاضر در نزد او، همگی نشسته بودند و ساره ایستاده بود .

وامرأته قائمه

7- خداوند، همسر ابراهیم را به دارا شدن فرزند پسری بشارت داد .

فبشّرنها یاسحق

9- خداوند، به ساره بشارت داد که اسحاق، دارای فرزند پسری خواهد شد .

فبشّرنها یاسحق و من وراء إسحق یعقوب

کلمه «یعقوب» عطف بر «اسحاق» است و عبارت «من وراء إسحاق» توصیفی برای «یعقوب» می باشد؛ یعنی: فبشّرنها بیعقوب کائناً من وراء اسحاق.

11- نوید تولد اسحاق و یعقوب به ابراهیم (ع) و همسرش ساره، در جلسه پذیرایی ابراهیم از فرشتگان بیان شد .

فبشّرنها یاسحق و من وراء إسحق یعقوب

12- زمان آگاهی ابراهیم (ع) به دارا شدن فرزند و نوه (اسحاق و یعقوب) اندکی پیش از به هلاکت رسیدن قوم لوط بود .

إنّا أرسلنا إلی قوم لوط. وامرأته قائمه فضحكت فبشّرنها یاسحق

15- «عن أبی جعفر (ع) [فی قوله تعالی]: «وامرأته قائمه» قال: إنما عنی ساره قائمه . . . «فضحكت» یعنی فعجبت من قولهم . .

از امام باقر(ع) درباره قول خدای تعالی: «وامرأته قائمه» روایت شده است: مقصود ساره همسر ابراهیم(ع) است که ایستاده بود... و درباره «فضیحت» [روایت شده است]: یعنی ساره از سخن فرشتگان شگفت زده شد...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 72 - 1,5

1- ابراهیم (ع) و همسرش ساره، هنگام بشارت فرشتگان به تولد اسحاق و یعقوب، پیر و کهنسال بودند.

قالت یویلتی ءألد و أنا عجوز و هذا بعلى شیخاً

5- گفتگوی ساره (همسر ابراهیم) با فرشتگان

فبشرنها یاسحق... قالت یویلتی ءألد و أنا عجوز و هذا بعلى شیخاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 74 - 1,2,3,5,6,10

1- ترس و دلهره ابراهیم (ع)، با پی بردن به ماهیت مهمانان خویش (فرشته بودن آنان) برطرف شد.

فلما ذهب عن إبرهیم الروح

«الروح» به معنای ترس و دلهره است و «ال» در آن عهد ذکری است و اشاره به ترسی دارد که به خاطر تناول نکردن فرشتگان از طعام ابراهیم(ع)، بر وی عارض شد.

2- فرشتگان مهمان بر ابراهیم (ع)، او را به دارا شدن فرزندی پسر، بشارت دادند.

و جاءته البشرى

«ال» در «البشرى» عهد ذکری است و اشاره به بشارتی دارد که آیه 71 (فبشرنها) متضمن آن بود.

3- ابراهیم (ع)

، پس از پی بردن به هدف فرشتگان (نابودسازی قوم لوط) ، با آنان به چون و چرا و جر و بحث پرداخت .

یجدلنا فی قوم لوط

جمله «قد جاء امر ربك» در آیه 76 می تواند قرینه ای بر این باشد که مراد از «یجدلنا»، «یجدال رسلنا» باشد.

5- جدال و چون و چرای ابراهیم (ع) درباره قوم لوط ، پس از برطرف شدن ترس او و دریافت بشارت (فرزنددار شدن) بود .

فلما ذهب عن ابرهیم الروح و جاءته البشری یجدلنا فی قوم لوط

6- بشارت یافتن ابراهیم (ع) به فرزنددار شدن در سن کهولت ، او را به پذیرش شفاعتش درباره قوم لوط (برطرف شدن عذاب از آنان) امیدوار ساخت .

فلما .. جاءته البشری یجدلنا فی قوم لوط

برداشت فوق، مقتضای ترتب «یجدلنا ..» بر «جاءته البشری» است.

10- « عن ابي بصير . . . قال ابراهيم البشاره باسحاق و ذهب عنه الروح اقبل یناجی ربه فی قوم لوط و یسألہ کشف البلاء عنهم . . . »

از ابوبصیر نقل شده . . . که امام باقر(ع) فرمود: هنگامی که به ابراهیم بشارت اسحاق رسید و ترس او برطرف شد، درباره قوم لوط با پروردگار خود به نجوا سخن گفت و از خدا خواست تا بلا را از آن قوم برطرف سازد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 76 -

ص: 367

7- جر و بحث ابراهیم (ع) با فرشتگان و شفاعت او درباره قوم لوط ، پیش از اطلاع او بر قطعی شدن عذاب آنان بوده است .

يُجَدِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ . . . يَا بَرَهَيْمُ اَعْرَضْ عَن هَذَا اِنَّهٗ قَدْ جَاءَ اَمْرٌ رَبِّكَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 77 - 1

1- فرشتگان پس از گفتگو با ابراهیم (ع) ، به دیار قوم لوط رفتند و بر حضرت لوط (ع) وارد شدند .

و لما جاءت رسلنا لوطًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

14 - 37 - 20

20- « عن أبي الحسن موسى بن جعفر (ع) قال : إن إبراهيم (ع) لما أسكن إسماعيل (ع) وهاجر مكة . . . قال : « اللهم إني أسكنت من ذريتي بواد غير ذي زرع عند بيتك المحرم . . . فاجعل أئمنه من الناس تهوى إليهم . . . » فأوحى الله إلى إبراهيم عن أصعد أباقبيس فناد في الناس : يا معشر

الخلائق إن الله يأمركم بحج هذا البيت الذي بمكة . . . فهناك . . . وجب الحج على جميع الخلائق . . . ;

از امام كاظم(ع) روایت شده است که فرمود: آن گاه که ابراهیم(ع)، اسماعیل و هاجر را در مکه اسکان داد . . . گفت: پروردگارا! «إني أسكنت من ذريتي بواد غير ذي زرع...».

ص: 368

پس خداوند به او وحی کرد: بر بالای کوه ابوقییس برو، پس در میان مردم ندا ده: ای مردمان! همانا خداوند شما را به حج این خانه ای که در مکه است امر کرده... پس آن جا بود که حج بر تمام خلائق واجب شد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 52 - 1,3,4,8,9,11

1- مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان) به هنگام ورود بر وی، به او سلام و درود گفتند.

و تبتهم عن ضیف ابرهیم . إذ دخلوا علیه فقالوا سلماً

3- ابراهیم (ع) و خانواده وی با مشاهده ورود مهمانان (فرشتگان) به محضر ایشان، هراسناک و مضطرب شدند.

إذ دخلوا علیه .. قال إنا منکم و جلون

با اینکه ملائکه بر شخص حضرت ابراهیم (ع) وارد شدند (دخلوا علیه) اما آن حضرت هراس و اضطراب را به صورت جمع (إنا منکم و جلون) بیان کرده

است و این نشان دهنده هراس خود او و خانواده اش می باشد. لازم به ذکر است که «وجل» به آن ترسی گفته می شود که سرپای وجود انسان را فراگیرد (مفردات راغب).

4- حضرت ابراهیم (ع) ترس و اضطراب خویش را که ناشی از حضور مهمانان (فرشتگان) در محضر او بود، به آنان اظهار کرد.

إذ دخلوا علیه .. قال إنا منکم و جلون

8- فرشتگان وارد شده بر حضرت ابراهیم (ع)، در قالب و شکل انسان بوده و

ص: 369

به عنوان مهمان وارد شدند .

و تَبَّهْمُ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ . إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجَلُونَ

9- گفت و گوی مستقیم فرشتگان با حضرت ابراهیم (ع)

فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجَلُونَ . قَالُوا لَا تَوْجَلْ

11- «... قال أبو جعفر (ع) : ... بعث الله رسلاً إلى إبراهيم ... فدخلوا عليه ليلاً ففزع منهم و خاف أن يكونوا سُراقاً ، قال : فلما أن رأته
الرسول فزعاً و جلاً « قالوا سلاماً » ... « قال إنا منكم و جلون قالوا لا توجل ... » ... ;

از امام باقر(ع) روایت شده است که فرمود: .. خداوند فرستادگانی را به سوی ابراهیم(ع) گسیل داشت ... پس شبانه بر او وارد شدند و او
از آنان وحشت کرد و ترسید که دزد باشند. امام فرمود: پس چون فرستادگان آن حضرت را وحشت زده و هراسان دیدند، به او سلام کردند
... او [گفت]: قال إنا منكم و جلون...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 53 - 1

1- مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان) به او دلداری داده و از وی خواستند که از حضورشان مضطرب و هراسناک نشود .

قالوا لا توجل إنا نبشرك بغلمِ عَلِيمِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 54 - 1,4

1- ابراهیم (ع) از دریافت خبر فرزندار شدنش در دوران

ص: 370

پیری به شدت شگفت زده شد .

قال أبشرتمونی علی أن مسنی الکبر فبم تبشرون

4- ابراهیم (ع) پس از دریافت خبر فرزندان شدنش از فرشتگان ، خواستار توضیح و اطلاعات بیشتری از آنان شد .

فبم تبشرون

برداشت فوق بر این اساس است که «با» در «فبم» برای ملابست باشد و استفهام در جمله «فبم تبشرون» سؤال از چگونگی تحقق چنین بشارتی (فرزنددار شدن) باشد و نه تردید و سؤال از اصل فرزنددار شدن.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1 - 55 - 15

1- تأکید فرشتگان بر تحقق و عینیت یافتن بشارت پسر دار شدن ابراهیم (ع) در دوران پیری

قالوا بشرنک بالحقّ

مقصود از «بالحق» در آیه فوق یا خبر مطابق با واقع است و یا به معنای این است که بشارت ما حقیقت دار است (مجمع البیان). در هر صورت گویای این نکته است که: آنچه بشارت داده شد، تحقق یافتنی است و به وقوع خواهد پیوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1,2,3 - 57 - 15

1- ابراهیم (ع) پس از شناخت مهمانانش (فرشتگان) از مأموریت اصلی و مهم آنان جو یا شد .

قال فما خطبکم ایّها المرسلون

«خطب» به معنای امر مهم است.

2- بشارت به فرزنددار شدن ابراهیم (ع) کار فرعی و عذاب قوم لوط مأموریت اصلی و مهم فرشتگان بود .

إنا نبشّرك بغلم

... قال فما خطبكم أيها المرسلون

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) پس از شناخت فرشتگان و دریافت بشارت فرزنددار شدن از مأموریت اصلی و مهم آنان سؤال کرد (فما خطبکم...) و این مأموریت طبق آیه بعد عذاب قوم لوط بود.

3- ابراهیم (ع) پیش از اظهار فرشتگان از مأموریت خودشان برای عذاب قوم لوط ، از آن آگاه نبود .

قال فما خطبكم أيها المرسلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 58 - 1

1- در پی جویا شدن ابراهیم (ع) از مأموریت اصلی مأموران الهی (فرشتگان) آنان هلاکت قوم تبهکار (قوم لوط) را مأموریت اصلی خویش معرفی کردند .

قال فما خطبكم أيها المرسلون . قالوا إنا أرسلنا إلى قوم مجرمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

16 - 120 - 2

2- ابراهیم (ع) در آغاز پیامبریش ، تنها موحد و عبادتگر عصر خویش بود .

إن إبراهيم كان أممًا قانتًا لله

برداشت فوق، بر این اساس است که اطلاق «أمه» به ابراهیم(ع) از آن جهت

باشد که «امت موحد» در عصر او منحصر به شخص وی بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 42 - 1,3,4,11

1- حضرت ابراهيم (ع)، به خاطر بت پرستی آزر با او به بحث و گفت

ص: 372

وگو پرداخت .

إذ قال لأبيه يأت لم تعبد ما لا يسمع ولا يبصر ولا يغنى عنك شيئاً

چنانچه در سوره انعام آمده است، نام مخاطب ابراهیم(ع) «آزر» بوده است.

3- برخورد منطقی و استدلالی حضرت ابراهیم با انحراف عقیدتی و شرک آزر

لَمْ تَعْبُدْ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يَبْصُرُ

4- گفت وگویی ابراهیم (ع) با آزر، در زمان نبوت آن حضرت بوده است . *

إِنَّهُ كَانَ صَدِيقًا نَبِيًّا . إذ قال لأبيه

در باره «إذ قال ...» چندین احتمال ادبی وجود دارد. 1- بدل برای «ابراهیم» باشد که در این صورت حکم مفعول به برای «اذکر» در آیه قبل را دارد. 2- ظرف برای «کان» و یا «نبیاً» باشد. برداشت فوق بر احتمال دوم مبتنی است.

11- مناظرات ابراهیم (ع) با آزر در مورد نفی بت پرستی، بسیار مهم و شایسته یادآوری و بزرگداشت است .

واذکر فی الکتب ابراهیم ... إذ قال لأبيه ... ما لا يسمع ولا يبصر ولا يغنى عنك شيئاً

«إذ» در «إذ قال» بدل از ابراهیم و در حقیقت مفعول برای «اذکر» است. بیان نحوه استدلال ابراهیم(ع) و مواد به کار رفته در قیاس های آن، گویای آن است که این مجموعه دارای ارزش و سزاوار یادکرد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 43 - 4,5,6

4- حضرت ابراهیم (ع)، آزر را به رهاساختن شرک و پیروی از وی فرا خواند .

يَأْتِ إِيَّاهُ قَدِ جَاءَنِي

ص: 373

من العلم ما لم يأتك فاتبعني

5- ابراهیم (ع)، پیش از مناظره اش با آزر، موحدی هدایت یافته و آگاه بود.

يَأْتِئِثِي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكْ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا

6- راهنمایی ها و هدایت های حضرت ابراهیم (ع) به آزر، همراه با لطف و مهربانی بوده است.

يَأْتِئِثِي... فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا

خطاب «یا اَبْت» حاکی از اظهار شفقت ابراهیم (ع) به آزر است. علاوه بر این که او آزر را جاهل نخواند و بر محدودیت آگاهی خود نیز تصریح کرد (من)

العلم)؛ این روش، سرشار از عطوفت به مخاطب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 44 - 1

1- حضرت ابراهیم (ع)، آزر را از پرستش شیطان بر حذر داشت.

يَأْتِئِثِي لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 45 - 1,2,8

1- ابراهیم (ع) در اندرز خود به آزر، عذاب سخت الهی را در کمین پرستشگران بت ها خواند و وی را به آن هشدار داد.

يَأْتِئِثِي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابُ مِنَ الرَّحْمَنِ

نکره آوردن «عذاب» بر عظمت آن دلالت دارد. و «مس» (مصدر «یمسک») - چنانچه در مفردات راغب آمده است - در باره هرگونه آزاری که به انسان برسد، استعمال می شود.

2- حضرت ابراهیم (ع) برای هدایت آزر به توحید

و نجات وی از عذاب الهی، تلاشی دلسوزانه داشت.

يَأْتِ إِيَّيْهِ أَخْفَافٌ أُنْ يَمْسُكُ عَذَابَ مَنْ الرَّحْمَنِ

8- حضرت ابراهیم (ع) با برخوردی عاطفی و مؤدبانه سعی در ارشاد و

هدایت آزر داشت.

يَأْتِ إِيَّيْهِ أَخْفَافٌ أُنْ يَمْسُكُ عَذَابَ مَنْ الرَّحْمَنِ

خطاب «یأبت» گویای عطف ابراهیم (ع) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 46 - 1,2,3,4,5,6,9

1- اظهار شگفتی و ناباوری نسبت به عقاید توحیدی حضرت ابراهیم (ع)، پاسخ آزر به منطوق توحیدی و بت ستیزی آن حضرت بود.

قال أراغب أنت عن الهی یأبرهیم

همزه در «أراغب» برای استفهام توییخی است که تعجب نیز از آن فهمیده می شود.

2- آزر، پیش از دعوت شدن به توحید از سوی ابراهیم (ع)، از عقاید توحید آن حضرت بی خبر بود.

قال أراغب أنت عن الهی

اظهار شگفتی و ناباوری آزر از عقاید توحیدی ابراهیم (ع)، دال بر این است که تا پیش از آن آزر او را در عقاید، همراه خود می دیده و به همین خاطر است که پس از اظهارات حضرت ابراهیم (ع)، وی دچار شگفتی و ناباوری می شود.

3- آزر، ابراهیم (ع) را - در صورت دست نکشیدن از بت ستیزی - به سنگسار کردن تهدید کرد.

لئن لم تنته لأرجمنک

«رجم» که در اصل به معنای کشتن به وسیله سنگسار بوده است، به هریک از انواع کشتن نیز اطلاق می گردد. این لغت،

به معنای ناسزا گفتن نیز آمده است (لسان العرب). در آیه، همه این معانی محتمل است و برداشت یادشده براساس اصل معنای آن است.

4- آزر، با سوگند بر سنگسار کردن ابراهیم (ع)، در صورت ادامه مبارزه با بت پرستی، او را برای مدتی طولانی از خانه اش بیرون کرد.

واهجرنی ملیاً

«ملیاً» به معنای مدت طولانی است (لسان العرب).

5- آزر با حضرت ابراهیم (ع) و عقاید توحیدی او، علی رغم دعوت منطقی، مستدل و عاطفی آن حضرت، برخوردی خشن و غیر منطقی داشت.

لئن لم تنته لأرجمنک

در کلام آزر هیچ استدلال و پاسخی وجود ندارد. تنها وجه شاخص سخن او ارباب و تهدید است و حتی در خطاب به او هم کمترین عطوفتی نظیر «یابنی» در پاسخ «یاأبت» به کار نبرد.

6- آزر با تهدید ابراهیم (ع) به سنگسار کردن و نیز دور ساختن او از خود، در صدد تحمیل عقیده خویش بر ابراهیم (ع) و بازداشتن او از توحید بود.

لئن لم تنته لأرجمنک واهجرنی ملیاً

9- حضرت ابراهیم (ع) در خانه آزر و تحت سرپرستی او زندگی می کرد.

واهجرنی ملیاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 47 - 3,4,1

1- ابراهیم (ع) پس از برخورد خشن و غیر منطقی آزر، به بحث و گفت وگو با او در باره توحید و شرک پایان داد.

ص: 376

از موارد کاربرد «سلام علیک» جایی است که طرف بحث می خواهد به بحث پایان دهد و دیگر آن را ادامه ندهد، مانند آنچه در آیه «إِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا» آمده است. در گفت وگویی حضرت ابراهیم (ع) با آزر نیز ظاهراً «سلام» از همین نوع باشد.

3- حضرت ابراهیم (ع) پس از پایان گفتگو با آزر، به او وعده داد که آمرزش گناه شرک او را به زودی از خداوند خواهد خواست.

قال سلم علیک سأستغفر لک ربّی

ابراهیم (ع) به قرینه «أخاف» در آیات قبل، آزر را مشرکی که قابل بخشش نباشد و به تعبیر برخی آیات «دشمن خدا» نمی دانست؛ بنابراین به بخشش گناه شرک او امیدوار بود، لذا نه عذاب او را قطعی دانست و نه به او وعده مغفرت حتمی داد، بلکه با اطمینان به مهرورزی خداوند به او، اظهار امیدواری کرد که استغفارش تأثیر بخشد.

4- ابراهیم (ع) به هدایت شدن آزر، در عین اصرار و تعصب او بر بت پرستی امیدوار بود.

سأستغفر لک ربّی

ممکن است مراد ابراهیم (ع) از طلب مغفرت، طلب مقدمات مغفرت (ترک بت پرستی) باشد، زیرا آن حضرت از هدایت یافتن آزر ناامید نشده بود و لذا سعی در رام کردن او از طریق برانگیختن احساسات وی داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 48 - 2،5،1

1- ابراهیم (ع)، زندگی در میان هم کیشان آزر را هم سان زندگی در

ص: 377

خانه او، مانعی در راه خداپرستی خویش دیده و از همه آنها کناره گیری کرد.

و أعتزلکم و ما تدعون من دون الله

2- حضرت ابراهیم (ع) در پاسخ به تهدیدهای آزر، تصمیم خود را بر دوری گزیدن از بت پرستان و بت ها، اعلام کرد.

و أعتزلکم و ما تدعون من دون الله

5- ابراهیم (ع)، هجرت از محیط شرک و بت پرستی را جهت حراست از عقیده توحیدی خود و عبادت پروردگار یگانه برگزید.

و أعتزلکم و ما تدعون من دون الله و أدعوا ربی

از جمله معانی «دعاء» عبادت است. در این آیه نیز «أدعوا» به قرینه «لِمَ

تعبد» در آیات قبل می تواند به معنای «عبادت می کنم» باشد. بر این مبنا ابراهیم، هجرت خود را برای میسر شدن عبادت خداوند دانسته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 49 - 1,6

1- حضرت ابراهیم (ع) از محیط شرک و بت پرستی هجرت کرد و از بت پرستان و معبودهای آنان کناره گیری کرد.

فلَمَّا أعتزلهم و ما یعبدون من دون الله و هبنا له إسحق و یعقوب

6- تولد یعقوب در زمان حیات حضرت ابراهیم (ع) بوده است.

و هبنا له إسحق و یعقوب

بر حسب ظاهر، صدق هبه زمانی است که دریافت کننده در قید حیات باشد. با توجه به این که یعقوب نیز در این آیه موهبت به ابراهیم (ع) دانسته شده،

ص: 378

چنین برمی آید که او نیز در زمان حیات ابراهیم متولد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 21 - 52 - 3، 2، 1

1- ابراهیم (ع) در حضور پدر و قومش، بت پرستی را زیر سؤال برد و آشکارا با آن به مخالفت برخاست.

إذ قال لأبيه وقومه ما هذه التماثيل

استفهام در «ما هذه التماثيل...» سؤال از حقیقت بت ها است، نه نام آنها. و از آن جایی که ابراهیم(ع) از حقیقت آنها آگاه بود و نیازی به سؤال نداشت، استفهام ایشان به منظور زیر سؤال بردن و محکوم کردن بت پرستی و نوعی اظهار مخالفت با آن بوده است.

2- حضرت ابراهیم (ع) بت و بت پرستی را به شدت تحقیر کرد و پدر و قومش را به خاطر این کار مورد سرزنش قرار داد.

إذ قال لأبيه وقومه ما هذه التماثيل

اشاره کردن به بت ها با اسم اشاره نزدیک (هذه) و نیز تعبیر «تماثيل» (صورت ها و مجسمه های بی جان)، حاکی از تحقیر بت و بت پرستی به وسیله ابراهیم(ع) است. گفتنی است استفهام در «ما هذه...» - به قرینه مقام - توییحی است.

3- ابراهیم (ع)، از پدر و قومش در باره علت تقدیس و عبادتشان در برابر مجسمه های بی جان، توضیح خواست.

إذ قال لأبيه وقومه ما هذه التماثيل التي أنتم لها عكفون

از پاسخ قوم ابراهیم، که کارشان را به خاطر

ص: 379

پیروی از اجداد خود معرفی کردند (قالوا وجدنا آباءنا لها عابدين)، به دست می آید که سؤال ابراهیم (ع) مربوط به علت و چرایی تقدیس و عبادتشان در برابر بت ها بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

2 - 54 - 21 -

2- مخالفت قاطع و صریح ابراهیم (ع) با شرک و تقلید کورکورانه پدر و قوم خویش

إذ قال لأبيه وقومه .. لقد كنتم أنتم وءاباؤكم فى ضلل مبين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 55 - 21 -

1- قوم ابراهیم نسبت به حق بودن سخن ابراهیم (ع) و جدی بودن او در نفی شرک و بت پرستی ، تردید داشته و آن را بعید می دانستند .

قالوا أجبنا بالحق أم أنت من اللّ-عبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

5 - 56 - 21 -

5- برخورد و مبارزه ابراهیم (ع) با بت پرستان و مشرکان ، متکی بر استدلال و برهان بود .

قال ما هذه التماثيل .. قال بل ربکم ... فطرهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1,3,7 - 57 - 21 -

1- سوگند مؤکد ابراهیم (ع) بر حيله و تدبير کردن ، برای ضربه زدن به بت ها در غياب بت پرستان

وتالله

ص: 380

لَأَكِيدَنَّ أَصْنَمَكُمْ بَعْدَ أَنْ تَوَلَّوْا مَدْبِرِينَ

«کید» به معنای حيله و تدبیری پنهانی برای ضربه زدن به غیر است.

3- تصمیم ابراهیم (ع) بر نابودی بت و بت پرستی، پس از یک سلسله کار فرهنگی و فکری او برای هدایت و اصلاح اندیشه مردمان بود.

لَقَدْ كُنْتُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ... رَبِّكُمْ رَبُّ السَّمَوَاتِ... وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَمَكُمْ بَعْدَ

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که حضرت ابراهیم(ع) در آغاز مخالفت با بت پرستی، پدر و قومش را مخاطب قرار داد و یک سلسله دلایل روشن بر اثبات توحید و نفی شرک به آنان ارائه کرد. سپس در مرحله دوم تهدید نمود که بت ها را نابود خواهد کرد و در نهایت به تهدید خود عمل کرد و همه بت ها را نابود ساخت.

7- «عن أبي جعفر (ع) : . . . فَلَمَّا تَوَلَّوْا عَنْهُ مَدْبِرِينَ إِلَى عِيدِ لَهُمْ دَخَلَ إِبْرَاهِيمُ (ع) إِلَى آلِهِمْ بِقَدُومِ فَكَسَرَهَا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ ;

از امام باقر(ع) روایت شده: چون نمرودیان از ابراهیم(ع) دور شدند و به طرف محل جشن ویژه خود رفتند، آن حضرت با تیشه داخل بتخانه شد و غیر از بت بزرگ، همه بت ها را شکست. «..».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 58 - 6، 5، 2، 1

1- حضرت ابراهیم (ع) در غیاب مردم و دور شدن آنان از بت ها، به شکستن بت ها پرداخت.

بعد

ص: 381

أَنْ تَوَلَّوْا مَدْبِرِينَ . فَجَعَلَهُمْ جَذْدًا

«جذذا» فعال به معنای مفعول و از ماده «جذّ» (قطع و شکستن) است. «فاء» در «فجعلهم» - به اصطلاح اهل ادب - فصیحه و حاکی از تقدیر جمله ای است و تقدیر آن چنین است: «فَوَلَّوْا فَاتِي اِبْرَاهِيمَ الْاَصْنَامَ فَجَعَلَهُمْ جَذْدًا؛ مردم به بت ها پشت کردند، پس ابراهیم نزد بت ها آمد و آنها را شکست».

2- ابراهیم (ع) تمامی بت ها را در هم شکست و تنها بت بزرگ را سالم باقی گذاشت .

فَجَعَلَهُمْ جَذْدًا اِلَّا كَبِيرًا

5- باقی ماندن بت بزرگ به وسیله ابراهیم (ع) ، برای مراجعه بت پرستان به آن و درک عجز بت ها بود .

فَجَعَلَهُمْ جَذْدًا اِلَّا كَبِيرًا لَّهُمْ لَعْلَهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ

6 - اقدام ابراهیم (ع) به شکستن بت ها و سالم باقی گذاشتن بت بزرگ ، تدبیری از سوی آن حضرت برای جلب نظر مردم و توجه دادن آنان به بطلان بت پرستی بود .

و تَاللَّهِ لَآكِيدَنَّ اَصْنَامَكُمْ . . . فَجَعَلَهُمْ جَذْدًا اِلَّا كَبِيرًا لَّهُمْ لَعْلَهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ

«فاء» در «فجعلهم» یا برای ترتیب است و یا برای تعقیب. در هر دو صورت گویای این است که عمل حضرت ابراهیم(ع) مصداق همان حيله و تدبیری بود که بر آن سوگند یاد کرده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 59 - 1,2,3,7

1- پس از در هم شکسته شدن بت ها به وسیله ابراهیم (ع) ، بت پرستان به پرسوجو از یکدیگر در

ص: 382

مورد شکننده آنها پرداختند .

فجعلهم جذذاً .. قالوا من فعل هذا بالهتنا

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «مَن» اسم استفهام باشد.

2- ابراهیم (ع) ، در نبود مردم ، بت ها را در هم شکست و هیچ کس از آن با خبر نشد .

قالوا من فعل هذا بالهتنا

پرسوجوی بت پرستان از یکدیگر در باره شکننده بت ها و نیز پاسخ برخی از آنان به این که ابراهیم(ع) از بت ها بدگویی می کرد، (فتی یذکرهم) - به جای این که بگویند: ما دیدیم چه کسی شکسته است - گویای برداشت یاد شده است.

3- قوم ابراهیم ، پس از مشاهده در هم شکسته شدن بت ها ، به عجز و ناتوانی آنها پی بردند .

إلّا کبیراً .. إلیه یرجعون . قالوا من فعل هذا بالهتنا

از این که قوم ابراهیم، بت ها را مورد سؤال قرار ندادند و به دنبال عاملی غیر از آنها بودند، می توان برداشت یاد شده را به دست آورد. به ویژه اگر ضمیر در «إلیه» به «کبیراً» (بت بزرگ) بازگردد.

7- حضرت ابراهیم (ع) به خاطر شکستن بت ها ، در پندار قومش ظالم و ستمگر بود .

قالوا من فعل هذا بالهتنا إته لمن الظلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 21 - 60 - 3، 2، 1

1- ابراهیم (ع) در نظر قوم خود ، مظنون به شکستن بت ها بود .

قالوا

ص: 383

سمعنا فتیٰ یذکرهم یقال له ابرهیم

2- ابراهیم (ع) در دوران جوانی، بت ها را در هم شکست و مبارزه با بت پرستی را آغاز کرد.

قالوا سمعنا فتیٰ یذکرهم

3- ابراهیم (ع) تصمیم خود بر حيله و چاره اندیشی علیه بت ها را با برخی از بت پرستان در میان گذاشته بود.

ما هذه التماثیل .. قالوا سمعنا فتیٰ یذکرهم

از این که بت پرستان گفتند: «شنیده ایم که ابراهیم از بت ها بدگویی می

کند»، استفاده می شود که آنان این سخنان را مستقیماً از وی شنیده اند و از سویی دیگر گروهی بودند که مستقیماً سخنان تهدیدآمیز ابراهیم (ع) را شنیده و برای گروه دیگر نقل کرده بودند. دو آیه پیش (تَاللّٰه لَأَصْنٰمُکُمْ بَعْدَ اَنْ تَوَلّٰوْا...) - که خطاب «أصنامکم» برای مخاطب حاضر است - مؤید همین برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 21 - 61 - 2,3,1

1- بت پرستان، خواهان احضار ابراهیم (ع) و بازجویی علنی از وی برای کشف شکننده بت ها

قالوا فاتوا به علی أعین الناس

2- بت پرستان، حضرت ابراهیم (ع) را به منظور گواهی دادن مردم به مجرم بودن او در شکستن بت ها، احضار کردند.

فاتوا به ... لعلهم یشهدون

3- بت پرستان، حضرت ابراهیم (ع) را به منظور نشان دادن کیفر بت شکنی او به عموم مردم، احضار کردند

ص: 384

فأتوا به .. لعلهم يشهدون

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «یشهدون» به معنای «یحضرون» (حضور پیدا کنند) باشد. بر اساس این احتمال، مقصود از حضور مردم - به

تناسب مورد آیه - حضور برای دیدن کیفر و عقوبت ابراهیم (ع) خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 62 - 1,2

1- بت پرستان، حضرت ابراهیم (ع) را شکننده بت ها می دانستند .

قالوا أنت فعلت هذا بالهتنا یابرهیم

2- بت پرستان، ابراهیم (ع) را برای اعتراف به شکستن بت ها مورد بازجویی قرار دادند .

قالوا أنت فعلت هذا بالهتنا یابرهیم

استفهام در «أنت» استفهام تقریری و به منظور اعتراف گرفتن از مخاطب است؛ یعنی، بت پرستان می دانستند که ابراهیم (ع) شکننده بت ها است؛ ولی به خاطر اقرار و اعتراف گرفتن از آن حضرت گفتند: «أنت فعلت».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 63 - 1,2,3,4

1- ابراهیم (ع) در پاسخ سؤال از شکننده بت ها، ابتدا شکستن بت ها را به بت بزرگ نسبت داد .

قال بل فعله کبیرهم

2- نسبت شکستن بت ها به بت بزرگ از سوی ابراهیم (ع)، زمینه تنبیه بت

پرستان به بطلان عقیده بت پرستی بود؛ نه نسبتی دروغ از جانب آن حضرت .

قال بل فعله كبيرهم

ابراهيم(ع) با نسبت دادن

ص: 385

شکستن بت ها به بت بزرگ، نه تنها دروغ نگفت؛ بلکه با اشاره ای بلیغ، حقیقت ماجرا را بیان کرد؛ زیرا ابراهیم(ع) با جمله «فسلوهم..» خواست به بت پرستان بفهماند که بت ها از سخن گفتن عاجزند، تا چه رسد به شکستن. پس باید پذیرفت که معبود عاجز، شایسته پرستش نیست. گفتنی است که آیه بعد (این که بت پرستان با شنیدن پاسخ ابراهیم(ع) به خود آمدند و متنبه شدند) مؤید برداشت یاد شده است.

3- ابراهیم (ع) در یک شگرد عالمانه، از بت پرستان خواست تا از خود بت ها در باره شکننده آنها پرسوجو کنند.

فسلوهم إن كانوا ينطقون

ابراهیم(ع) با نسبت دادن شکستن بت ها به بت بزرگ و درخواست از بت پرستان به پرس و جو کردن از بت ها برای شناسایی بت شکن، شگردی عالمانه را در مبارزه با بت پرستی برگزید؛ زیرا بت پرستان از این طریق به آسانی به بطلان راه خویش پی بردند؛ چنان که آیه بعد (فرجعوا إلی أنفسهم..) گویای همین حقیقت است.

4- ابراهیم (ع) با درخواست از بت پرستان برای بازجویی از بت ها، عجز و ناتوانی آنها را برای آنان به نمایش گذاشت.

فسلوهم إن كانوا ينطقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 21 - 64 - 3, 4, 1

1- قوم بت پرست ابراهیم، پس از آگاه شدن از ناتوانی بت ها از سخن گفتن، به خود آمده و به تفکر و اندیشه در عقیده خویش

ص: 386

فرورفتند .

فرجعوا إلى أنفسهم

برداشت یاد شده مبتنی براین است که مقصود از «فرجعوا إلى أنفسهم» به خود آمدن و رجوع هر یک از بت پرستان به وجدان و ضمیر خود و به فکر فرورفتن آنان باشد.

2- قوم بت پرست ابراهیم پس از آگاه شدن از ناتوانی بت ها از سخن گفتن ، به یک دیگر مراجعه کرده و به سرزنش هم پرداختند .

فرجعوا إلى أنفسهم فقالوا إنكم أتم الظلمون

برداشت، براساس این احتمال است که مقصود از «أنفسهم» رجوع هر یک از بت پرستان به یک دیگر باشد که با مخاطب قرار دادن هم دیگر (فقالوا إنكم أتم.. ..) به ملامت هم پرداختند.

3- استدلال ابراهیم (ع) بر بطلان شرک و شگرد او در مبارزه با بت پرستی ، تأثیری کامل بر تمامی قومش داشت .

قال بل فعله كبيرهم .. فرجعوا إلى أنفسهم فقالوا إنكم أتم الظلمون

از این که تمامی قوم ابراهیم، بلافاصله به گمراهی خود اعتراف کردند، قوت استدلال آن حضرت و تأثیر کامل شیوه دعوت او به دست می آید.

4- بت پرستان قوم ابراهیم ، به ظلم خویش و تبرئه ابراهیم (ع) از آن اعتراف کردند .

فقالوا إنكم أتم الظلمون

ضمیر منفصل «أنتم» تأکید برای «کم» است و جمله «إنكم أتم.. ..» دلالت بر حصر دارد. این حصر از نوع حصر اضافی است؛ یعنی، منحصرأ شما ظالم هستید نه حضرت ابراهیم(ع).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 65

ص: 387

1- بت پرستان، در برابر استدلال محکم ابراهیم (ع) بر بطلان شرک، سر افکنده و شرمسار شدند.

ثم نکسوا علی رءوسهم

«نکس» به معنای قلب و برگرداندن قسمت بالای شیء به پایین و برعکس است. جمله «نکسوا علی رءوسهم» تمثیل (از نوع تشبیه معقول به محسوس) و کنایه از افرادی است که از شدت شرمساری و سر افکنده‌گی، سر آنان به طرف پایین بدنشان قرار می‌گیرد.

6- بت پرستان، استدلال‌های ابراهیم (ع) بر بطلان شرک را نادرست

انگاشته و او را به خاطر شکستن بت‌ها مجرم دانستند.

فسلوهم إن كانوا ینطقون .. ثم نکسوا علی رءوسهم لقد علمت ما هؤلاء ینطقون

جمله «لقد علمت ما هؤلاء ینطقون» پاسخ مشرکان به کلام ابراهیم (ع) (فسئلوهم إن كانوا ینطقون) است؛ یعنی، تو می‌دانی که بت‌ها از سخن گفتن عاجزاند، پس چرا ما را به سؤال کردن از بت‌ها حواله می‌دهی. لابد سؤال تو برای فرار از اتهام بت‌شکنی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

- 21 - 66 - 4، 1

1- ابراهیم (ع) قومش را به خاطر عبادت غیر خدای یکتا، مورد سرزنش قرار داد.

قال أفتعبدون من دون الله

همزه در «أفتعبدون» از نوع استفهام انکاری توییحی است.

4- حضرت ابراهیم (ع) برای اثبات توحید و بطلان شرک از شیوه آگاه کردن بت پرستان به ناتوانی بت‌ها و به اعتراف

ص: 388

وداشتن آنان بر این حقیقت استفاده کرد .

فسلوهم إن كانوا ينطقون . . . لقد علمت ما هؤلاء ينطقون . قال أفتعبدون من دون الله

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 67 - 21 -

4- ابراهیم (ع) قوم بت پرست خویش را به خاطر تعقل نکردن در باور ها و اندیشه های خود ، مورد سرزنش قرار داد .

أف لكم . . . أفلا تعقلون

همزه در «أفلا تعقلون» برای استفهام توییخی است.

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1,3,4,6 - 68 - 21 -

1- ابراهیم (ع) ، از سوی بت پرستان محکوم به سوزانده شدن در آتش شد .

453- قالوا حرّوه

3- در ماندگی و ناتوانی قوم ابراهیم ، از مقابله با منطق ابراهیم (ع)

قال أفتعبدون من دون الله ما لا ينفعكم . . . قالوا حرّوه وانصروا الهتهم

بت پرستان در برابر سخنان منطقی و مواضع به حق حضرت ابراهیم(ع)، متوسل به زور و تهدید شدند. از این نکته می توان برداشت یاد شده را استفاده کرد.

4- بت پرستان در جهت یاری به بت پرستی و جلوگیری از نفوذ منطق

ابراهیم (ع) ، از طرف گروهی برای کشتن آن حضرت تحریک شده بودند .

قالوا حرّوه و انصروا الهتكم

آهنگ جمله «إن كنتم فاعلين» (اگر بناست کاری بکنید) نوعی تحریک است و ظاهر آیه این است که گویندگان (قالوا) و دستور دهندگان (حرّوه و انصروا)، با شنوندگان

ص: 389

و دستور گیرندگان دو گروه بودند و گروه اول دسته دوم را تحریک می کردند. از این رو برخی از مفسران، گروه اول را نمرود و عمال او دانسته اند.

6- سوزاندن کامل ابراهیم (ع)، تنها راه دفاع از عقیده بت پرستان و معبود های ادعایی در دید قوم او بود.

قالوا حرّقوه و انصروا ءالهم ان كنتم فعلىن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء

1 - 21 - 70 - 3، 2، 1

1- توطئه و نیرنگ بت پرستان علیه ابراهیم (ع) ناکام ماند.

و أرادوا به كيداً فجعلنهم الأخرىن

2- توطئه و نیرنگ بت پرستان علیه ابراهیم (ع)، عامل خسران و زیان کاری کامل آنان شد.

و أرادوا به كيداً فجعلنهم الأخرىن

3- حضرت ابراهیم (ع)، علاوه بر افکنده شدن در آتش، با نیرنگ و توطئه

دیگری از سوی بت پرستان روبه رو گشت.

و أرادوا به كيداً فجعلنهم الأخرىن

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «کیداً» نیرنگ جدید و غیر از افکندن در آتش باشد؛ زیرا در معنای «کید» محرمانه بودن نهفته است، در حالی که افکندن در آتش کاری علنی بود نه مخفی؛ به علاوه تعبیر «أرادوا»؛ یعنی، اراده کردند و خواستند (نه عملی کردن) شاهد این مدعا است. گفتنی است تنوین «کیداً» برای تفخیم و تعظیم باشد که در این صورت بیانگر بزرگی نیرنگ است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

ص: 390

1- حضرت ابراهیم و لوط (ع)، از نیرنگ ها و دسیسه های قوم خود، به اراده الهی نجات یافتند.

و أرادوا به كيدًا .. و نَجَّينَه و لوطًا إلى الأرض التي برکنا فيها

2- حضرت ابراهیم و لوط (ع)، از جامعه آلوده خود به سرزمینی برکت خیز هجرت کردند.

إلى الأرض التي برکنا فيها

3- حضرت لوط (ع)، هم چون حضرت ابراهیم (ع) در معرض آزار و اذیت مردم خود قرار داشت.

و نَجَّينَه و لوطًا إلى الأرض التي برکنا فيها

کاربرد یکسان واژه نجات در باره حضرت ابراهیم و لوط(ع) بیانگر برداشت بالا- است؛ زیرا نجات در جایی به کار می رود که خطر و ضرری پیش روی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- تولد اسحاق و یعقوب (ع)، پس از هجرت ابراهیم (ع) بود.

و نَجَّينَه و لوطًا إلى الأرض .. و وهبنا له إسحق و یعقوب

سیر داستان حضرت ابراهیم در این آیات، بیانگر برداشت یاد شده است. به علاوه این که داستان افکندن ابراهیم به آتش و نجات آن حضرت در زمان جوانی اش بوده است و فرزنددار شدن ابراهیم(ع) در دوران پیری آن حضرت صورت گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - پرسش بیدارگر ابراهیم از قوم بت پرست خویش درباره شنوایی بت ها

قال هل يسمعونكم إذ تدعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بهره گیری ابراهیم (ع) در هدایت قومش ، از محسوس ترین و بدیهی ترین امور

قال هل يسمعونكم .. أو ينفعونكم أو يضرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - اقدام ابراهیم (ع) به سرزنش قوم خود ، به خاطر پرستش کورکورانه بت ها

قال أفرئتم ما كنتم تعبدون

استفهام در «أفرئتم» توییخی است و مفاد آن این است که: چرا در باره آنچه می پرستید، اندیشه نمی کنید و صرفاً متکی به تقلید کورکورانه از نیاکان خود هستید؟

2 - ابراهیم (ع) ، برانگیزاننده قوم خویش به نگرش مجدد نسبت به پرستش بت ها

قال أفرئتم ما كنتم تعبدون

«رأی و رویه» (مصدر «رأیتم») هم در مورد نگاه کردن با چشم به کار می رود و هم در نگرستن با عقل. در این جا مورد اخیر مراد است. ضمناً استفهام

در «أفرئتم» توییخی و دربردارنده نوعی ترغیب به تأمل و اندیشیدن در عبادت بت ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

1 - 76 - 26 -

ص: 392

1 - اقدام ابراهیم (ع) به شکستن بت سنت گرای و تقلید بی چون و چرا از نیاکان

أفرءیتم .. انتم وءاباؤکم الأقدمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

5 - 83 - 26 -

5 - ابراهیم (ع) آرزومند دریافت حکومت از جانب خدا، برای هدایت و تدبیر امور مردم

ربّ هب لی حکمًا وألحقنی بالصلحین

برداشت یاد شده بدان احتمال است که «حکم» در آیه معادل «حکومه» (سرپرستی و تدبیر امور خلق) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

1, 2 - 86 - 26 -

1 - طلب آمرزش ابراهیم (ع) از درگاه خداوند، برای پدرش

و اغفر لأبی

2 - نگرانی ابراهیم (ع) از گمراهی دیرینه پدر خود

و اغفر لأبی إنّه کان من الضالّین

برداشت یاد شده بدان احتمال است که دعای ابراهیم (ع) در زمان حیات پدرش بوده باشد. بر این اساس به کارگیری «کان» در جمله «إنّه

کان من الضالّین» بیانگر گمراهی دیرینه پدرش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

5, 6, 9, 11, 15 - 17 - 29 -

5 - حضرت ابراهیم (ع) برای بیداری قوم اش، ناتوانی بت ها را تبیین می کرده است.

إِنَّمَا تَعْبُدُونَ... أَوْثَانًا... إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ... لَا يَمْلِكُونَ

6- ابراهيم (ع) به قوم خود اعلام

ص: 393

کرد که بت ها هیچ گونه توانی برای تأمین روزی آنان ندارند .

و إبرهیم إذ قال .. إنّ الذین تعبدون من دون الله لایملکون لکم رزقاً

9- توصیه ابراهیم (ع) قوم اش را برای درخواست روزی از پیشگاه خداوند

و إبرهیم إذ قال لقومه .. فابتغوا عند الله الرزق

11- دعوت ابراهیم (ع) از قوم اش به پرستش خداوند پس از نهی آنان از

بت پرستی

و إبرهیم إذ قال لقومه .. إنّما تعبدون من دون الله أوثناً... و اعبدوه

15- هشدار حضرت ابراهیم (ع) به قوم اش با اعلام بازگشت همگان به سوی خدا

و إبرهیم إذ قال لقومه .. اعبدوه... إلیه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

6 - 18 - 29 -

6- هشدار ابراهیم (ع) به قوم خویش به جهت تکذیب رسالت اش

و إن تکذبوا فقد کذب أمم من قبلکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

1,3,4,5,6,8,9,10,12 - 24 - 29 -

1 - تنها واکنش قوم ابراهیم در برابر دعوت آن حضرت به توحید عبادی ، تصمیم به قتل و یا سوزاندن وی بود!

و إبرهیم إذ قال لقومه .. اعبدوه... فما کان جواب قومه إلاّ أن قالوا اقتلوه أو

3- قوم ابراهیم ، برای رویارویی با خیرخواهی او برای آنان ، به

خشونت متوسل شدند .

و ابرهیم إذ قال لقومه .. ذلکم خیر لکم ... فما کان جواب قومه إلا أن قالوا

اقتل

4- کشتن و آتش زدن ، از شیوه های قوم ابراهیم ، برای رویارویی با دعوت توحیدی او بود .

ابرهیم إذ قال .. ذلکم خیر لکم ... فما کان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أو حر

5- واکنش خشونت آمیز قوم ابراهیم به دعوت توحیدی او ، فراگیر و عمومی بود .

فما کان جواب قومه إلا أن قالوا

6- در بین قوم ابراهیم ، برای برخورد با ابراهیم (ع) دو دید (کشتن و سوزاندن) وجود داشت .

فما کان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أو حرّقه

«او» در «أو حرّقه» می تواند برای تنويع و می تواند برای اباحه باشد. بنابر احتمال نخست، می توان استفاده کرد که قوم ابراهیم، برای از بین بردن او، دو دیدگاه داشته اند: عده ای، حکم به اعدام و گروهی، دستور به سوزاندن او می دادند.

8- قوم ابراهیم ، سرانجام تصمیم گرفتند که ابراهیم (ع) را در آتش بسوزانند .

فما کان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أو حرّقه فأنجیه الله من النار

9- قوم ابراهیم ، برای عملی ساختن تصمیم خود ، ابراهیم را در آتش پرتاب

کردند .

فما کان جواب قومه .. أو حرّقه فأنجیه الله

«فاء» در «فأنجاه» برای فصاحت است و دلالت بر حذف جمله ای می کند و

آن می تواند چنین باشد: «ثم جعلوه في النار»

10 - خداوند ، ابراهیم (ع) را از آتش نجات داد .

أو حرّقه فأنجيه الله من النار

12 - نجات حضرت ابراهیم (ع) از مجازات قوم اش (آتش ، گستردگی آتش ، پرتاب کردن ، ...) ، نشانه های چندی از خدا ، برای اهل ایمان است .

فأنجيه الله من النار إنّ في ذلك لآيت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

29 - 25 - 5, 3, 1

1 - حضرت ابراهیم (ع) پس از نجات از آتش ، قوم خود را رها نکرد و به ارشاد آنان پرداخت .

فأنجيه الله من النار . . . وقال إنّما اتخذتم من دون الله أوثناً

3 - حضرت ابراهیم (ع) برای آگاهی قوم اش ، حقارت و ناتوانی بت ها را تبلیغ می کرد .

وقال إنّما اتخذتم من دون الله أوثناً

«أوثناناً» به صورت نکره آورده شده و تنوین آن، برای تحقیر است.

5 - پیام توحیدی حضرت ابراهیم (ع) پیش و پس از انداخته شدن در آتش ، تفاوتی نداشت .

إنّما تعبدون من دون الله أوثناً . . . إلا أن قالوا اقتلوه أو حرّقه . . . وقال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

29 - 26 - 8, 12, 7, 5, 4, 3

3 - حضرت ابراهیم (ع) از

سرزمین خویش، پس از واقعه دعوت به توحید و انداخته شدن در آتش و نجات اش از آن، هجرت کرد.

و إبراهيم إذ قال .. اعبدوا الله ... فما كان جواب قومه إلا أن قالوا ... أو حرّ

به قرینه سیاق، مرجع ضمیر فاعلی «قال» حضرت ابراهیم(ع) است.

4- هجرت حضرت ابراهیم (ع) از سرزمین خود، مبنای الهی داشت.

إني مهاجر إلى ربي

5- حضرت ابراهیم (ع)، در پی برخورد قهرآمیز قوم اش با او، تصمیم گرفت به سرزمینی هجرت کند که در آن، برای انجام رسالت اش، آزادی عمل داشته باشد.

وقال إني مهاجر إلى ربي

مراد از «هجرت به سوی پرودگار» دستیابی به مکانی است که حضرت ابراهیم(ع) بتواند آنچه را برعهده او گذاشته است، بدون مزاحمت دشمنان

اش، به انجام برساند.

7- حضرت ابراهیم (ع) تصمیم اش را برای هجرت، به قوم خود اعلان کرد.

وقال إني مهاجر إلى ربي

اگر چه برای «قال» مفعول به ذکر نشده است، اما به قرینه سیاق - گفتوگوی حضرت ابراهیم(ع) با قوم اش - استفاده می شود که او، جریان هجرت اش، را با قوم اش در میان گذاشته است.

8- حضرت ابراهیم (ع)، وقتی محیط را برای انجام رسالت اش مساعد ندید، تصمیم به هجرت از آنجا گرفت.

قالوا .. حرّوه فأنجيه الله من النار ... وقال إني مهاجر إلى ربي

- «عن أبي جعفر (ع) . . . أمّا ابراهیم (ع) نبوّته بکوثی ربّاً و هی قریه من قری السواد فیها بدأ أوّل أمره ثم هاجر منها و لیست بهجره قتال . و ذالک قول الله عزّوجلّ : «إِنّی مهاجر إلی ربّی . . . » ;

از امام باقر(ع) روایت شده که فرمود: . . . رسالت ابراهیم، از قریه «کوثی ربّاً» یکی از روستاهای سواد (عراق) است شروع شد و آنگاه از آنجا هجرت کرد. این، هجرتِ جنگ نبود و آن، همان سخن خدای عزّوجلّ «إِنّی مهاجر إلی ربّی . . .» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

4 - 31 - 29 -

4 - فرستادگان خداوند برای عذاب قوم لوط ، مژده و بشارتی را (تولد اسحاق (ع)) ، نیز به ابراهیم (ع) دادند .

و لَمّا جاءت رسلنا إبرهیم بالبشری

این آیه، با آیات پنجاه و یک تا شصت و دو سوره حجر یک سیاق دارند، که در آن آیات به ابراهیم(ع) بشارت فرزنددار شدن داده شده است. آن آیات، قرینه است که «البشری» در این آیه نیز همان بشارت را همراه دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

1 - 85 - 37 -

1 - ابراهیم (ع) ، آیین شرک و بت پرستی پدر و قومش را زیر سؤال برد و آن را محکوم کرد .

إذ قال لأبیّه و قومه ماذا تعبدون

ص: 398

1 - حضرت ابراهیم (ع) - پس از دعوت شدن از سوی قومش برای خروج از شهر - به تفکر عمیق در این باره پرداخت .

فنظر نظره فی النجوم

برداشت یاد شده براساس دو نکته است: 1- «فاء» در «فنظر» عاطفه و جمله «فنظر...» عطف بر جمله مقدر است و تقدیر آن چنین است: «قال قومه أخرج معنا فنظر...». 2- جمله «فنظر نظره فی النجوم»، ضرب المثلی است برای کسی که می خواهد به تفکر پردازد. از این رو به آسمان می نگرد تا اشیا و موجودات پیرامونش، او را از تفکر درست باز ندارد (لسان العرب).

2 - حضرت ابراهیم (ع) ، به هنگام فراخوانده شدن برای خروج از شهر ، به منظور تصمیم گیری در این باره به ستارگان نگریست .

فنظر نظره فی النجوم

برداشت یاد شده، بر این اساس مبتنی است که نگاه حضرت ابراهیم(ع) به ستارگان به معنای حقیقی آن باشد؛ نه کنایه از به تفکر فرورفتن.

3 - دعوت مشرکان از ابراهیم (ع) برای خروج از شهر ، در شب هنگام بود .

454- فنظر نظره فی النجوم

نگاه ابراهیم(ع)، به ستارگان حاکی است که این نگاه در شب بود؛ زیرا ستارگان در شب مشاهده می شوند.

1 - ابراهیم (ع) ، پس از اندیشه

عمیق ، مریض بودن خود را به قومش

اعلام کرد .

فنظر نظره فی النجوم . فقال إئی سقیم

2- مریض بودن ابراهیم (ع) ، به هنگام دعوت شدن از جانب قوم خود برای خروج از شهر

فقال إئی سقیم

3- مریض بودن ، عذر و دلیل ابراهیم (ع) برای پذیرفتن دعوت قوم خود برای خروج از شهر و شرکت در مراسم سالانه مشرکان

فقال إئی سقیم

4- ابراهیم (ع) ، به مرضی موسمی و فصلی مبتلا بود .

فنظر نظره فی النجوم . فقال إئی سقیم

اگر پذیرفته شود که نگاه ابراهیم(ع) به ستارگان نگاه با چشم و حقیقی بود، می توان گفت که اظهار بیماری پس از این نگاه، حاکی است که ایشان به مرضی موسمی و فصلی گرفتار بود که با نگاه به ستارگان، توانسته بود وقت رو به رو شدن با مرض موسمی خود را پیش بینی کند (هم زمان با روز مراسم ویژه).

5- ابراهیم پیامبر ، از رفتن به بیرون شهر برای شرکت در مراسم سالانه مشرکان - پیش از دریافت دعوت قومش - پرهیز می کرد .

فقال إئی سقیم

پیشنهاد مردم مشرک به ابراهیم(ع) برای بیرون رفتن از شهر - با آن که همگان

بر این امر مبادرت ورزیدند - می تواند به دلیل این نکته باشد که آن حضرت از این کار امتناع داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 90 - 1,2,3

ص: 400

1 - خروج مشرکان از شهر و تنها گذاشتن ابراهیم (ع) در آن ، پس از اعتذار آن حضرت

فتولوا عنه مدبرین

«مدبرین» حال مؤکد برای فعل «تولوا» است و بر این نکته تأکید دارد که روی گردانی مشرکان از ابراهیم(ع) همراه با پشت کردن به او و رو کردن به جانب قرارگاه خویش در بیرون از شهر بوده است.

2 - عذر و دلیل ابراهیم (ع) ، برای شرکت نکردن در مراسم سالانه مشرکان ، مورد پذیرش آنان قرار گرفت .

فقال إني سقيم . فتولوا عنه مدبرین

رفتن و پشت کردن مشرکان به ابراهیم(ع) - بدون هیچ سخنی و اعتراضی - حاکی از مطلب یاد شده است.

3 - « عن حبر عن أبي عبدالله (ع) قال : خالف ابراهيم (ع) قومه وعاب آلهتهم . . . قال أبو جعفر (ع) : عاب آلهتهم « فنظر نظره في النجوم فقال إني سقيم » . . . والله ما كان سقيماً و ما كذب فلما تولوا عنه مدبرین إلى عيد

لهم ، دخل ابراهيم إلى آلهتهم فكسرهما إلا كبيراً لهم . . . ;

از حجر نقل شده که از امام صادق(ع) روایت شده که فرمود: ابراهیم با قومش مخالفت کرد و خدایان آنها را مورد عیب جویی خود قرار داد . . امام باقر(ع) فرمود: از معبودهای آنان خرده گرفت «فنظر نظره فی النجوم فقال إني سقیم» . . . به خدا سوگند ابراهیم مریض نبود و دروغ هم نگفت. پس چون قومش برای عیدی که داشتند

ص: 401

از پیش ابراهیم(ع) رفتند، او [با تبر] به سوی معبودهای آنان رفت و آنها را شکست مگر بزرگ ترین بت آنان را...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 37 - 91 - 2,3

1 - رفتن مخفیانه ابراهیم (ع) ، به جانب معبود های مشرکان پس از خروج آنان از شهر

فراغ إلی ءالہتہم

«روغ» (مصدر «راغ») در اصل به معنای تمایل به چیزی به صورت سری و پنهانی است.

2 - استہزای معبود های مشرکان در بتکده از سوی ابراهیم (ع) ، با توجہ بہ ناتوانی آنان از خوردن بود .

فراغ إلی ءالہتہم فقال ألا تأکلون

استفہام در «ألا تأکلون» برای استہزا است.

3 - وجود غذا در بتکده ، بہ هنگام رفتن مردم از شهر و آمدن ابراهیم (ع) بہ آن بتکده

فراغ إلی ءالہتہم فقال ألا تأکلون

پرسش استہزاآمیز ابراهیم(ع) از بت ها برای غذا خوردن، می رساند کہ در محل معبودهای مشرکان، غذا وجود داشت. گفتنی است کہ در

تاریخ آمده است: مشرکان غذاهایی را برای متبرک شدن نزد بت ها می گذاشتند کہ این موضوع، می تواند مؤید برداشت بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 37 - 92 - 2

1 - استہزای معبود های مشرکان از سوی ابراهیم (ع) ، با توجہ بہ ناتوانی آنها از سخن و گفتوگو

ما لکم لاتتلقون

2 - گفتوگوی طعن آمیز

ابراهیم (ع) ، با معبود های مشرکان در بتکده

فقال ألا تأكلون . ما لكم لا تنطقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1,2,3,4,5 - 93 - 37 -

1 - ابراهیم (ع) ، با دست راست ضربه ای محکم بر بت ها و معبود های

مشرکان وارد ساخت .

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

برداشت یاد شده از مقید شدن «ضرباً» به «بالیمین» (دست راست) به دست می آید که ضربه ابراهیم (ع) محکم بود؛ زیرا دست راست نیرومندتر از دست چپ است و مردم نوعاً از دست راست خود برای ضربه شدید استفاده می کنند.

2 - ضربه ابراهیم (ع) به بت ها و شکستن آنها ، به صورت سری و پنهانی بود .

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

برداشت یاد شده با توجه به معنای لغوی «راغ» است؛ زیرا «روغ» (مصدر «راغ») به معنای تمایل به چیزی به صورت سری و پنهانی است.

3 - شدت غضب و خشم ابراهیم (ع) ، به هنگام شکستن بت ها و معبودها

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

گفتوگوی ابراهیم (ع) با بت ها - با آن که آن حضرت می دانست که آنها از سخن گفتن ناتوان اند - می تواند به منظور تقویت روح غضب و خشم خود نیست به آنها باشد تا عمل شکستن آنها خشمگینانه انجام گیرد.

4 - سوگند ابراهیم (ع) ، بر شکستن بت های مشرکان

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

برداشت یاد شده

مبتنی بر این نکته است که «یمین» به معنای قسم باشد. بر

این اساس «با» به معنای سببیت است؛ یعنی، ابراهیم(ع) به سبب سوگندی که یاد کرده بود، ضربه ای محکم بر بت ها فرود آورد.

5- وفای ابراهیم (ع) ، به سوگند خویش در شکستن بت ها

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1, 2 - 94 - 37 -

1 - حرکت شتابان مشرکان به سوی ابراهیم (ع) ، پس از آگاهی از شکسته شدن بت ها

فأقبلوا إليه يزفون

«فا» برای تفریع «فأقبلوا...» بر جمله ای مقدر است و تقدیر آن چنین است: «فبلغ قومه من رأه فأقبلوا إليه؛ کسی که شکسته شدن بت ها را دید، به مردم اطلاع داد. سپس آنان شتابان به جانب ابراهیم(ع) روی آوردند». گفتنی است: «زف» (مصدر «یزفون») به معنای حرکت شتابان است.

2- شدت خشم و نگرانی قوم ابراهیم ، از شکسته شدن بت های شان

فأقبلوا إليه يزفون

حرکت شتابان قوم ابراهیم به جانب آن حضرت پس از شکسته شدن بت ها، می تواند گویای برداشت بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1, 5 - 95 - 37 -

1 - ابراهیم (ع) مشرکان را به خاطر پرستش معبود های دست ساز خود سرزنش کرد .

قال أتعبدون ما تتحتون

«نحت» (ماده «تتحتون») به معنای تراشیدن شیء سخت (چون سنگ و چوب) است.

- « عن أبي عبد الله (ع) : أخذ إبراهيم القدم فكسر الصنم الذي عمله ، ففزع أبوه من ذلك فزعاً شديداً ، فقال له : أيّ شيء عملت ؟ فقال له إبراهيم (ع) : و ما تصنعون به ؟ فقال أزر : نعبده ، فقال له إبراهيم : « أتعبدون ما تحتون » . . . » ;

از امام صادق(ع) روایت شده: . . . ابراهیم(ع) تبر را برداشت و بتی را که آزر ساخته بود شکست و آزر فریاد شدیدی از روی ترس برآورد و به ابراهیم(ع) گفت: چه کاری کردی؟ ابراهیم(ع) در جواب گفت: با بت چه می کنید؟ آزر گفت: آن را می پرستیم. ابراهیم(ع) در جواب گفت: «أتعبدون ما تحتون؛ آنچه را خود می تراشید، می پرستید؟»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 37 - 97 - 2، 4

1 - توصیه دسته جمعی مشرکان به یکدیگر ، مبنی بر ساختن بنایی برای سوزاندن ابراهیم (ع)

قالوا ابنوا له بنيًا فألقوه في الجحيم

2 - تصمیم دسته جمعی مشرکان بر سوزاندن ابراهیم (ع) در آتشی پر حرارت و پرشعله

فألقوه في الجحيم

«جحيم» (از ماده «جحمه») به معنای شدت شعله و حرارت آتش است.

4 - ابراهیم (ع) ، در آغاز مبارزه اش با شرک و بت پرستی ، قدرت اجتماعی و جایگاه نیرومندی در میان قوم خود نداشت .

قالوا ابنوا له بنيًا فألقوه في الجحيم

تصمیم بر نابودی ابراهیم(ع) با سوزاندن او، در انبوهی

ص: 405

از آتشی که مردم هیزم آور آن بودند - بدون این که احدی از او دفاع کند - می تواند گویای برداشت بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 98 - 3، 2، 1

1 - نیرنگ و توطئه گسترده مشرکان برای نابودی ابراهیم (ع)

فأرادوا به كيدًا

2 - سوزاندن ابراهیم (ع) با انبوهی از آتش پرشعله، مکر و توطئه مشرکان

در راستای نابودی آن حضرت

فألقوه فی الجحیم . فأرادوا به كيدًا فجعلنهم الأسفلین

3 - نجات ابراهیم (ع)، از میان تلی از آتش پرشعله مشرکان

فألقوه فی الجحیم . . . فجعلنهم الأسفلین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 99 - 1، 5، 7، 10، 11، 13

1 - تصمیم ابراهیم (ع)، به هجرت از وطن خود به شهری دیگر و اعلام آن به مردم

قال إني ذاهب إلی ربی

بیشتر مفسران برآنند که مقصود از رفتن به سوی پروردگار (ذاهب إلی ربی) هجرت است و آمدن «قال» در آغاز آیه شریفه، می رساند که ابراهیم(ع) تصمیم خود مبنی بر هجرت را به مردم اعلام کرد.

5 - مصون ماندن از اذیت و توطئه های سهمگین مشرکان، فلسفه هجرت ابراهیم (ع)

وقال إني ذاهب إلی ربی

برخی از مفسران بر این عقیده اند که اعلام هجرت از سوی ابراهیم(ع)، برای صرف نظر کردن مشرکان از تعقیب و

مجازات آن حضرت پس از نجات از آتش بوده است. بدین صورت که آن حضرت می خواست از اذیت ها و توطئه های مشرکان رهایی یابد.

7- راه یابی بهتر به مقصد و خیر و صلاح افزون تر در پرتو عنایت خداوند، فلسفه هجرت ابراهیم (ع)

وقال إني ذاهب إلى ربّي سيهدني

به قرینه این که رسالت ابراهیم(ع) پس از هجرت هم ادامه داشت به دست می آید که مراد از هدایتی که مورد درخواست آن حضرت بود، ره یابی به مقصد و خیر و صلاحی است که ایشان از آغاز به دنبال آن بوده است.

10- توکل ابراهیم (ع) بر خداوند، در برابر دشمنان رسالت

وقال إني ذاهب إلى ربّي سيهدني

11- ناامید شدن ابراهیم (ع)، از هدایت قوم بت پرست خویش

وقال إني ذاهب إلى ربّي سيهدني

از تصمیم ابراهیم(ع) برای هجرت از شهر خود - پس از نجات یافتن از آتش افروزی مشرکان علیه ایشان - برداشت یاد شده به دست می آید.

13- «عن ابراهيم بن أبي زياد الكرخي، قال: سمعت أبا عبد الله (ع) يقول: إن إبراهيم (ع) ... لما كسر أصنام نمرود ... فأمرهم أن ينفوا إبراهيم من بلاده ... فأخرجوا إبراهيم و لوطاً معه (ع) من بلادهم إلى الشام . فخرج إبراهيم (ع) و معه لوط لا يفارقه و ساره و قال لهم «إني ذاهب إلى ربّي سيهدني

ابراهیم بن ابی زیاد کرخی می گوید: از امام صادق (ع) شنیدم که می فرمود:

ابراهیم (ع) ... چون بت های نمرود را شکست ... نمرود به اصحابش دستور داد ابراهیم (ع) را از شهر برانند ... پس ابراهیم (ع) را در حالی که لوط (ع) هم راه او بود، از شهرشان به سوی شام اخراج کردند و در حالی که لوط و ساره با او بودند [از شهر بیرون آمدند] و ابراهیم به آنان گفت: «إني ذاهب إلى ربي سيهدين»؛ یعنی، به سوی بیت المقدس می روم».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 100 - 3، 1

1 - ابراهیم (ع) از خداوند، فرزندی صالح درخواست کرد.

رَبِّ هَب لِي مِنَ الصَّالِحِينَ

مفعول فعل «هب» در تقدیر است: «هب لی ولداً من الصالحین؛ مرا فرزندی از صالحان ببخش».

3 - ابراهیم (ع) تا پیش از افکنده شدن در آتش و هجرت از موطن خود، بی فرزند بود.

و قال إني ذاهب إلى ربي سيهدين . رَبِّ هَب لِي مِنَ الصَّالِحِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 101 - 11، 2

2 - دعای ابراهیم (ع) برای فرزنددار شدن، مورد استجابت پروردگار قرار

گرفت.

رَبِّ هَب لِي مِنَ الصَّالِحِينَ . فبشّرناه بغلم حلیم

11 - «بریده بن معاویه العجلی قال : قلت لأبي عبد الله (ع) كم كان بين

بشاره ابراهیم با اسماعیل و بین بشارته یاسحاق قال کان بین البشارتین خمس سنین قال اللّٰه سبحانه فیشرناه بغلام حلیم یعنی اسماعیل . . . فلما کان فی اللیل أتى ابراهیم آت من ربّه فأراه الرؤیا فی ذبح ابنه اسماعیل بموسم مکة . . . ثمّ انطلقا إلى السعی فلما صارا فی المسعی قال ابراهیم (ع) لا اسماعیل یابنّی إتی أری فی المنام أنّی أذبحک فی موسم عامی هذا فماذا ترى قال یا أبت افعل ما تؤمر . . . و فدی اسماعیل بکبش عظیم فذبحه و تصدق بلحمه علی المساکین ;

برید عجلی گوید: به امام صادق(ع) گفتم: بین بشارت ابراهیم به اسماعیل و بشارت او به اسحاق، چه مقدار فاصله بود؟ حضرت فرمود: فاصله دو بشارت پنج سال بود خدا می فرماید: «فیشرناه بغلام حلیم؛ یعنی، . . . چون شب شد فرستاده ای از سوی خدا نزد ابراهیم آمد و در خواب ذبح فرزندش اسماعیل را در زمان حج در مکة به او نشان داد... آن گاه هر دو برای سعی به راه افتادند و چون به محل سعی رسیدند، ابراهیم به اسماعیل گفت: پسر من! من در خواب دیدم که تو را امسال در زمان حج ذبح می کنم، تو چه نظری داری؟ اسماعیل گفت: ای پدر! آنچه را مأمور شدی انجام ده ... و کوچ بزرگی به جای اسماعیل فدیة شد. پس ابراهیم(ع) آن را ذبح کرد و گوشت آن را به مساکین صدقه داد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1,2,4,5,6,9,11,16 - 102 - 37 -

1 - اسماعیل (ع)

ص: 409

(به هنگام نوجوانی ، در معیت پدرش ابراهیم (ع) به سعی و تلاش می پرداخت .

فبشّرنه بغلم حلیم . فلما بلغ معه السعی

2- اسماعیل (ع) ، کمک کار پدرش ابراهیم (ع) در مسائل اجتماعی و زندگی

فلما بلغ معه السعی

از آمدن قید «معه» (در معیت او) برداشت یاد شده به دست می آید.

4- ابراهیم (ع) ، خواب خود را با فرزندش اسماعیل در میان گذاشت .

قال بیني إني أرى في المنام أنّي أذبحك

5- مشورت و نظرخواهی ابراهیم (ع) ، از فرزندش اسماعیل نسبت به ذبح وی

أني أذبحك فانظر ماذا ترى

از لحن جمله «فانظر ماذا ترى» (بنگر تا رأی تو چیست؟) نوعی نظرخواهی و مشورت استفاده می شود. البته فلسفه این کار، استفاده ابراهیم(ع) از نظرات اسماعیل(ع) نبود؛ بلکه یا برای آزمایش فرزندش بود و یا به منظور زمینه

سازی برای پذیرش بی تحمیل فرمان ذبح از جانب اسماعیل(ع)

6- ابراهیم (ع) ، فرزندش اسماعیل (ع) را برای اجرای فرمان ذبح او آزمایش کرد و وی را برای سر بلند شدن در این آزمایش بزرگ آماده نمود .

أني أذبحك فانظر ماذا ترى

9- اعلام رضایت و تسلیم اسماعیل (ع) ، در مقابل فرمان قربانی شدن

قال يأبت افعل ما تؤمر

11- مأموریت ابراهیم (ع) ، به ذبح فرزندش از راه خواب بود .

بیني إني أرى في

المنام اَنِّي اذبحك .. قال يَأْتِ افعل ما تؤمر

16 - وعده شکیبایی اسماعیل (ع) به پدرش (ابراهیم (ع)) به هنگام انجام مأموریت ذبح

يَأْتِ افعل ما تؤمر ستجدني إن شاء الله من الصبرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 103 - 37 -

1 - تسلیم ابراهیم (ع) و فرزندش اسماعیل (ع)، در برابر فرمان خداوند به ذبح

إِنِّي أرى في المنام أَنِّي اذبحك .. قال يَأْتِ افعل ما تؤمر ... فلَمَّا أسلما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 107 - 37 -

1 - خداوند، به جای قربانی اسماعیل (ع)، قربانی دیگری پذیرفته و جان او را حفظ کرد.

و فدینه بذبح عظیم

«فدیه» و «فداء» (از ماده «فدینا») به معنای قرار دادن چیزی به جای شیء دیگری به منظور دفع ضرر از آن شیء است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 112 - 37 -

1 - بشارت خداوند به ابراهیم (ع)، به تولد فرزندی به نام اسحاق برای او

و بَشْرَنه یاسحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

1 - اعلان برائت حضرت ابراهيم (ع) از شرک و بت

ص: 411

پرستی قوم خود

و إذ قال إبراهيم لأبيه وقومه إنني براء مما تعبدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

4,6,7,9 - 25 - 51 -

4 - گفتوگوی مستقیم و رودرروی فرشتگان با حضرت ابراهیم (ع)

فقالوا سلماً قال سلم

6 - پاسخ ابراهیم (ع) به سلام میهمانان خویش، قبل از هر سخن دیگر

فقالوا سلماً قال سلم

7 - تحیت و سلام ابراهیم (ع)، بهتر و افزون تر از تحیت و سلام فرشتگان وارد بر آن حضرت

فقالوا سلماً قال سلم

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که تحیت فرشتگان، جمله فعلیه و مفید حدوث است؛ زیرا «سلام» به تقدیر «نسلم سلاماً» می باشد. اما تحیت حضرت ابراهیم (ع)، جمله اسمیه و مفید ثبوت است؛ زیرا به تقدیر «سلام علیکم» است.

9 - میهمانان وارد شده بر ابراهیم (ع)، مردانی ناشناس برای آن حضرت

قوم منکرون

«منکر» نقطه مقابل «معروف» (شناخته شده) است؛ یعنی، «هم قوم منکرون له» (آنان برای او (ابراهیم (ع)) گروهی ناشناخته بودند).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1,3,5,6,7 - 26 - 51 -

1 - اقدام بی درنگ و نهانی حضرت ابراهیم (ع) در تهیه غذا، برای

میهمانان گرامی خویش

فراغ إلى أهله فجاء بعجل سمين

از «فاء» در «فراغ» تسريع استفاده می شود. ماده «راغ» نیز بیانگر اقدام پنهانی و

ص: 412

غیرعلنی است.

3- مراجعه حضرت ابراهیم (ع) به همسر خود، برای تهیه غذای میهمانان

فراغ إلى أهله فجاء بعجل سمین

5- محل سکونت همسر ابراهیم (ع) مجزا از محیط پذیرایی میهمانان*

فراغ إلى أهله

حرکت مخفیانه ابراهیم (ع) به سوی اهل، در جایی فرض می شود که محیط خانواده آن حضرت در معرض دید میهمانان نبود.

6- پذیرایی کامل ابراهیم (ع) از میهمانان خود، در عین ناشناس بودن آنان برای آن حضرت

قوم منکرون . فراغ... فجاء بعجل سمین

«عجل سمین» (گوساله چاق)، نشان می دهد که به هر حال ابراهیم (ع)، در صدد پذیرایی مفصل از میهمانان ناشناس خویش بود.

7- پذیرایی ابراهیم (ع) از میهمانان خویش، با گوساله ای فربه و بریان

فجاء بعجل سمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1 - 27 - 51

1- تقاضای حضرت ابراهیم (ع) از میهمانان، برای خوردن غذا همراه با نهادن آن در دسترس آنان

فقرّبہ إلیهم

2- پذیرایی شخص ابراهیم (ع)، از میهمانان خویش

فراغ... فجاء بعجل... فقرّبہ إلیهم قال

استناد افعال ذکر شده در آیات به شخص ابراهیم (ع)، بیانگر مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1,2,5 - 28 - 51 -

1 - ميهمانان ابراهيم (ع)،

ص: 413

از خوردن غذا خودداری کردند .

فأوجس منهم خيفه

«فاء» در «فأوجس» فصیحه و نشانگر این است که جمله ای پیش از آن حذف شده است. تقدیر آن چنین می باشد: «فلم يأكلوا فأوجس منهم خيفه».

2- خودداری میهمانان از خوردن غذا، مایه بیم و نگرانی حضرت ابراهیم (ع)

قال ألا تأكلون . فأوجس منهم خيفه

«أوجس» معادل دو فعل «أحسّ و أضمر» می باشد و تنوین «خيفه» برای تنويع است؛ یعنی، ابراهیم(ع) در درون خویش از آنان احساس نوعی ترس

کرد.

5- اقدام میهمانان ابراهیم (ع)، به رفع نگرانی از آن حضرت با معرفی خویش

قالوا لاتخف

از مطالب بعد، استفاده می شود که میهمانان بعد از گفتن «لاتخف»، خود را به ابراهیم(ع) معرفی کردند و نگرانی آن حضرت را برطرف نمودند؛ و گرنه صرف گفتن «لاتخف» نگرانی را نمی زداید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

51 - 29 - 4, 3, 2, 1

1 - حضور همسر ابراهیم (ع)، در جمع آن حضرت و میهمانان ایشان

و بشرّوه بغلمِ عليم . فأقبلت امرأته في صرّه ... و قالت عجوز عقيم

2- فریاد همسر ابراهیم (ع) و سیلی زدن وی به صورت خویش، با شنیدن بشارت اعطای فرزند به ایشان

فأقبلت امرأته في صرّه

«صرّه» به معنای فریاد و «صكّ» به معنای ضربه شدید است. «صكّ و جهها»؛ یعنی، سیلی سختی به صورت خویش نواخت.

هیجان، تعجب و ناباوری شدید همسر ابراهیم، از باروری پس از پیری و عمری نازایی

فأقبلت امرأته فی صرّه فصکّت وجهها و قالت عجوز عقیم

4- همسر ابراهیم، فردی کهنسال و نازا به هنگام بشارت فرزنددار شدنش

فأقبلت امرأته .. و قالت عجوز عقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1, 2 - 30 - 51 -

1 - اطمینان بخشی فرشتگان به همسر ابراهیم (ع)، در مورد خدایی بودن پیام و بشارتشان (فرزنددار شدن او)

قالوا کذلک قال ربّک

2- هم سخن شدن همسر ابراهیم (ع) با فرشتگان بشارت دهنده

قالت عجوز عقیم . قالوا کذلک قال ربّک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1, 2 - 31 - 51 -

1 - پرسش حضرت ابراهیم (ع)، درباره رسالت و مأموریت میهمانان خویش (فرشتگان)

قال فما خطبکم ایّها المرسلون

«خطب» به شأن و امری گفته می شود که شخص در پی آن است. سؤال ابراهیم (ع) از مأموریتی بود که فرشتگان، می خواستند آن را به اجرا درآورند.

2- پی بردن حضرت ابراهیم (ع) به منحصر نبودن مأموریت فرشتگان در بشارت اعطای فرزند به ایشان

و بشروه بغلم .. قال فما خطبکم ایّها المرسلون

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که در آیه شریفه سخنی از وجود رسالتی افزون بر بشارت فرزند

به میان نیامده است و فرشتگان خود آن را آشکار نکرده اند؛ اما ابراهیم(ع) به این نکته پی برده و رسالت اصلی فرشتگان را جویا شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1, 2 - 32 - 51 -

1 - توضیح فرشتگان به حضرت ابراهیم (ع) ، درباره مأموریت خود به سوی قومی مجرم

قالوا إنا أرسلنا إلى قوم مجرمين

2 - حضور فرشتگان به محضر ابراهیم (ع) ، قبل از ایفای مأموریت خود در نابودی قوم لوط

قال فما خطبكم أيها المرسلون . قالوا إنا أرسلنا إلى قوم مجرمين

مفسران این مأموریت را - به قرینه «لنرسل» - بعد از حضور یافتن ملائکه در منزل ابراهیم(ع) دانسته اند. البته آیات مربوط به قوم لوط در سوره هود مؤید همین معنا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

17 - 4 - 60 -

17 - عدم برقراری رابطه میان ابراهیم (ع) و قوم مشرک او ، مگر در وعده استغفار آن حضرت برای آزر

إذ قالوا لقومهم إنا برءؤا منكم . . . إلا قول إبراهيم لأبيه

برداشت یاد شده، بدان احتمال است که «إلا»، استثنا از برائت ابدی باشد که از بخش پیشین آیه استفاده می شود.

455- فضاوت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2 - 89 - 6

2- نوح، ابراهيم، اسحاق، يعقوب، داوود، يوسف، موسى و

ص: 416

هارون(ع) بهره مند از تعالیم آسمانی (کتاب) و دارای منصب قضاوت و مقام نبوت بودند.

أولئك الذين آتینهم الكتب والحکم والنبوه

«أولئك» اشاره به انبیای مذکور در آیات قبل است.

456- قوم ابراهیم و ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6

1 - 80 -

1 - قوم ابراهیم به جای تسلیم در برابر توحید مستدل او، به احتجاج با او پرداختند.

و ما أنا من المشرکین. و حاجه قومه

457- کتاب آسمانی نسل ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

7 - 27 - 29 -

7- ذریه ابراهیم (ع) از مقام نبوت و کتاب آسمانی، برخوردار بودند.

و جعلنا فی ذرّیته النبوه و الكتب

458- کتب آسمانی نسل ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید -

7 - 26 - 57

7- نسل های پس از نوح و ابراهیم (ع)، هیچ گاه از کتاب آسمانی محروم

نبوده اند.

و جعلنا فی ذرّیتهما النبوه و الکتب

459- کثرت پیروان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی -

87 - 19 - 2

2- حضرت ابراهیم و موسی (ع)، پیامبرانی شناخته شده در جزیره العرب و دارای طرفدارانی بسیار

صحف ابراهیم و موسی

از آن جا که کتاب های پیشینان محدود به صحیفه های حضرت ابراهیم و موسی (ع) نبود؛ تصریح به این دو می تواند برخاسته از

ص: 417

نفوذ چشمگیر این پیامبران در جزیره العرب عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) باشد.

460- کلمات امتحان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 124 - 29

29- از علی (ع) روایت شده که از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدم که می فرمود

: « ان جبرئیل أتى إلى سبع كلمات ، و هي التي قال الله تعالى : « واذ ابتلى إبراهيم ربه بكلمات فأتتهن » . . . و هي . . . يا الله يا رحمان يا رب يا ذالجلال و الاكرام يا نور السماوات و الأرض يا قريب يا مجيب . . . » ;

جبرئیل هفت کلمه نزد من آورد و این همان کلماتی بود که خداوند درباره ابراهیم (ع) فرموده (و اذ ابتلى ابراهیم ربه کلمات فأتتهن) . . . و آن کلمات . . . عبارت بود از: یا الله، یا رحمان، یا رب، یا ذالجلال و الاكرام، یا نور السماوات و الأرض، یا قريب، یا مجيب . . .».

461- کمال ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 21 - 51 - 4، 1

1- ابراهیم (ع) از رشد و کمال والا در پرتو عنایت الهی برخوردار بود .

و لقد آتینا ابرهیم رشد

1- ابراهیم (ع) از رشد و کمال والا در پرتو عنایت الهی برخوردار بود .

و لقد آتینا ابرهیم رشد

4- ابراهیم (ع) در پرتو عنایت الهی ، از رشد و کمالات خاص از دوران کودکی و قبل از نبوت بهره مند

ص: 418

بود .

و لقد آتینا إبرهیم ر شده من قبل

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مراد از «من قبل» پیش از بلوغ و یا قبل از نبوت باشد.

462- کودکی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 51 - 21 -

4- ابراهیم (ع) در پرتو عنایت الهی ، از رشد و کمالات خاص از دوران کودکی و قبل از نبوت بهره مند بود .

و لقد آتینا إبرهیم ر شده من قبل

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مراد از «من قبل» پیش از بلوغ و یا قبل از نبوت باشد.

463- کیفر بت شکنی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

3 - 61 - 21 -

3- بت پرستان ، حضرت ابراهیم (ع) را به منظور نشان دادن کیفر بت شکنی او به عموم مردم ، احضار کردند .

فأتوا به . . . لعلهم یشهدون

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «یشهدون» به معنای «یحضرون» (حضور پیدا کنند) باشد. بر اساس این احتمال، مقصود از

حضور مردم - به تناسب مورد آیه - حضور برای دیدن کیفر و عقوبت ابراهیم (ع) خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 68 - 21 -

1- ابراهیم (ع)، از سوی بت پرستان محکوم به سوزانده شدن در آتش شد .

قالوا حرقوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه

ص: 419

- فیش

15 - صفات

1,2 - 97 - 37 -

1 - توصیه دسته جمعی مشرکان به یکدیگر ، مبنی بر ساختن بنایی برای سوزاندن ابراهیم (ع)

قالوا ابنوا له بنیناً فآلقوه فی الجحیم

2 - تصمیم دسته جمعی مشرکان بر سوزاندن ابراهیم (ع) در آتشی پر حرارت و پرشعله

فآلقوه فی الجحیم

«جحیم» (از ماده «جحمه») به معنای شدت شعله و حرارت آتش است.

464- کیفیت بت شکنی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1,2 - 93 - 37 -

1 - ابراهیم (ع) ، با دست راست ضربه ای محکم بر بت ها و معبود های مشرکان وارد ساخت .

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

برداشت یاد شده از مقید شدن «ضرباً» به «بالیمین» (دست راست) به دست می آید که ضربه ابراهیم (ع) محکم بود؛ زیرا دست راست نیرومندتر از دست چپ است و مردم نوعاً از دست راست خود برای ضربه شدید استفاده می کنند.

2 - ضربه ابراهیم (ع) به بت ها و شکستن آنها ، به صورت سری و پنهانی بود .

فراغ علیهم ضرباً بالیمین

برداشت یاد شده با توجه به معنای لغوی «راغ» است؛ زیرا «روغ» (مصدر «راغ») به معنای تمایل به چیزی به صورت سری و پنهانی است.

465- گرایش های ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

6 - 79 - 6

6 - حق‌گرایی و گرایش به راه راست از ویژگیهای حضرت ابراهیم (ع)

ص: 420

إني وجهت وجهي للذي . . . حنيفا

466- گریه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

16 - 58 - 19

16- زکریا، یحیی، مریم (س)، عیسی، ابراهیم، اسحق، یعقوب، موسی، هارون، اسماعیل، وادریس (ع)، هنگام شنیدن آیات الهی به سجده می افتادند و در حال سجود اشک می ریختند.

أولئك . . . إذا تتلى عليهم آيات الرحمن خرّوا سجّداً و بکياً

467- گسترش دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

7 - 27 - 22

7- گسترش آیین توحیدی حضرت ابراهیم (ع) در سرزمین های دور و نزدیک، در زمان حیات خود آن حضرت

يأتوك . . . من كلّ فجّ عميق

468- گفتگوی ابراهیم (ع) با بتها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

2 - 92 - 37 -

2- گفتگوی طعن آمیز ابراهیم (ع)، با معبود های مشرکان در بتکده

فقال ألا تأكلون . ما لكم لا تنطقون

469- گفتگوی ابراهیم (ع) با خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

14 - 36 - 14 -

14- ادب والا و عالمانه حضرت ابراهیم (ع) در سخن گفتن با خداوند متعال

و من عصانی فإنک غفور رحیم

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) تکلیف مخالفان خود را به خدا وا گذاشته است استفاده می شود که عصیان از فرمان

ص: 421

آن حضرت در حقیقت عصیان از امر خداست، پس حق تعیین تکلیف بندگان هم با اوست.

470- گفتگوی ابراهیم (ع) با ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

29 - 32 - 2

2- حضرت ابراهیم (ع) با ملائکه درباره عذاب قوم لوط، با وجود حضرت لوط (ع) در میان آنان به گفت وگو پرداخت.

قالوا إنا مهلكوا أهل هذه القرية .. قال إن فيها لوطًا قالوا نحن أعلم بمن فيه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

29 - 33 - 1

1 - ملائکه عذاب قوم لوط، پس از گفتوگو با ابراهیم (ع)، به دیار آن قوم رفتند و بر لوط (ع) وارد شدند.

ولما جاءت رسلنا إبراهيم... ولما أن جاءت رسلنا لوطًا

471- گفتگوی خدا با ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

37 - 104 - 2

2- ابراهیم (ع)، مورد خطاب و ندای مستقیم و بی واسطه خداوند

و ندینه آن یابرهیم

472- گفتگوی ملائکه با ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

9- گفت و گوی مستقیم فرشتگان با حضرت ابراهیم (ع)

فقالوا سلمًا قال إنا منكم وجلون . قالوا لاتوجل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

ص: 422

4- گفتگوی مستقیم و رودرروی فرشتگان با حضرت ابراهیم (ع)

فقالوا سلمًا قال سلم

473- گمراهی مردم دوران ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

5 - 36 - 14 -

5- بسیاری از مردم در عصر حضرت ابراهیم (ع)، گمراه و بت پرست بودند .

واجنبی و بنی أن نعبد الأصنام . ربّ إنّهنّ أضللن كثيرا من الناس

474- گواهی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

12 - 56 - 21 -

12- حضرت ابراهیم (ع) بر صحت عقاید توحیدی خویش گواهی داد و خود را به آثار و پیامد های این عقیده ، ملتزم و متعهد دانست .

و أنا علی ذلكم من الشّهدین

475- گواهی علیه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

2 - 61 - 21 -

2- بت پرستان ، حضرت ابراهیم (ع) را به منظور گواهی دادن مردم به مجرم بودن او در شکستن بت ها ، احضار کردند .

فأتوا به . . . لعلّهم یشهدون

476- گوشت گاو در دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

12 - 69 - 11

12- حلیت گوشت گوساله و گاو در شریعت ابراهیم (ع)

فما لبث أن جاء بعجل حنیذ

477- گوشت گوساله در دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

ص: 423

12- حلیت گوشت گوساله و گاو در شریعت ابراهیم (ع)

فما لبث أن جاء بعجل حنیذ

478- مادر ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

1 - 41 - 14 -

1- حضرت ابراهیم (ع) از خداوند خواستار آمرزش خود، پدر و مادرش و مؤمنان در روز برپایی قیامت شد.

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدِي وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

479- ماه پرستی در دوران ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام -

1 - 77 - 6

1 - ماه پرستی، از آینه‌های رایج زمان حضرت ابراهیم (ع)

فلما رء القمر بازغا قال هذا ربي

480- مبارزه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

7 - 52 - 21 -

7- مخالفت با عقاید انحرافی پدر، آغاز مبارزه ابراهیم (ع)

إذ قال لأبيه وقومه

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که تقدم لفظی «آیه» بر «قومه» دلالت بر تقدم زمانی داشته باشد.

481- مبارزه با بت پرستان دوران ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

5 - 56 - 21 -

5- برخورد و مبارزه ابراهیم (ع) با بت پرستان و مشرکان ، متکی بر استدلال و برهان بود .

قال ما هذه التماثيل .. قال بل ربکم ... فطرهنّ

482- مبارزه با مشرکان دوران ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

56 - 21 -

ص: 424

5- برخورد و مبارزه ابراهیم (ع) با بت پرستان و مشرکان ، متکی بر استدلال و برهان بود .

قال ما هذه التماثيل . . . قال بل ربکم ... فطرهنّ

483- مبلغان دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

3 - 84 - 26 -

3 - دعای ابراهیم (ع) به درگاه خدا ، برای تداوم راه رسالت او در امت های آینده ، به وسیله برگزیدگان الهی و گویندگان صادق

و اجعل لی لسان صدق فی آخرین

برخی از مفسران «لسان صدق» را به انسان های صادق - که همان پیامبران الهی هستند - تفسیر کرده اند. بنابراین درخواست حضرت ابراهیم(ع) این است که خداوند در میان نسل های آینده، پیامبرانی را برانگیزد تا به دعوت او قیام کنند و مردم را به آیین توحیدی او فرا بخوانند.

484- مجادله ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2 - 76 - 6

2 - ابراهیم(ع) با تظاهر به ستاره پرستی و استدلال جدلی به ابطال عقیده شرک قوم خود پرداخت.

فلما جن علیه الیل رءا کوکبا قال هذا ربی

جمله «فلما جن» تصریح بر «کذلک نری . . .» است. یعنی نتیجه ارائه ملکوت به ابراهیم(ع) آن شد که او بدین صورت به مبارزه با شرک پردازد. بنابراین سخن ابراهیم(ع) تنها از سر مجادله و به برای ابطال باطل بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

3- ابراهیم (ع) ، پس از پی بردن به هدف فرشتگان (نابودسازی قوم لوط) ، با آنان به چون و چرا و جر و بحث پرداخت .

یجدلنا فی قوم لوط

جمله «قد جاء أمر ربك» در آیه 76 می تواند قرینه ای بر این باشد که مراد از «یجادلنا»، «یجادل رسلنا» باشد.

5- جدال و چون و چرای ابراهیم (ع) درباره قوم لوط ، پس از برطرف شدن ترس او و دریافت بشارت (فرزنددار شدن) بود .

فلما ذهب عن إبرهیم الروح و جاءته البشری یجدلنا فی قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

7 - 76 - 11

7- جر و بحث ابراهیم (ع) با فرشتگان و شفاعت او درباره قوم لوط ، پیش

از اطلاع او بر قطعی شدن عذاب آنان بوده است .

یجدلنا فی قوم لوط . . . یابرهیم أعرض عن هذا إنه قد جاء أمر ربك

485- مجازات در دوران ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

7 - 24 - 29 -

7- قتل یا سوزاندن مخالفان و یا مجرمان ، از مجازات های دوران حضرت ابراهیم (ع)

فما كان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أو حرّقه

486- محبت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

8 - 36 - 14 -

8- رهروان حضرت

ص: 426

ابراهیم (ع) ، مانند جزیی از اعضای خانواده او و محبوب اویند .

فمن تبعنی فإنه منی

487- محبت ابراهیم (ع) به اسماعیل (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

21 - 102 - 37 -

21 - اظهار علاقه و محبت ابراهیم (ع) نسبت به فرزندش (اسماعیل) و احترام و اظهار تعلق اسماعیل (ع) نسبت به پدر

یبنی ائی اری فی المنام .. یأبت افعل ما تؤمر

برداشت یاد شده از تعبیر «یابنی» (پسرک من) و «یاأبت» (پدر من) به دست می آید.

488- محبوبیت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

6 - 27 - 22

6 - ایمان قوی مردم دور و نزدیک ، به حضرت ابراهیم (ع) و نفوذ و محبوبیت شدید آن حضرت در میان آنان

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ

استقبال مردم دور و نزدیک از دعوت حضرت ابراهیم (ع) و هجوم آنان برای زیارت کعبه به صورت پیاده و سواره، نشان از آشنایی آنها با شخصیت والای

آن حضرت و محبوبیت او در میان آنان دارد.

489- محبوبیت پیروان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

8- رهروان حضرت ابراهیم (ع)، مانند جزیی از اعضای خانواده او و محبوب اویند .

فمن تبعنی فإنه متّی

490- محدوده رسالت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

- 15

ص: 427

4- اعتقاد مشرکان عرب ، به محدود بودن قلمرو رسالت پیامبران الهی چون ابراهیم ، موسی و عیسی (ع) به امت ها و اقوام غیر ایشان

و أقسموا بالله .. لئن جاءهم نذیر لیکوننَّ أهدى من إحدى الأمم

از این که مشرکان، آمدن پیامبری ویژه برای خود را؛ شرط ایمان خود برمی شمردند، می توان استفاده کرد که آنان اعتقاد نداشتند که قلمرو ادیان الهی در

گذشته شامل آنان نیز می شود؛ وگرنه این تقاضا لغو و غیر منطقی بود.

491- محدوده علم ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

8 - هود -

8 - 70 - 11

8- حضرت ابراهیم (ع) به ماهیت مهمانان خویش (فرشته بودن آنان) تا پیش از معرفی خودشان ، پی نبرده بود .

قالوا لاتخف إنا أرسلنا إلی قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15

3 - 57 -

3- ابراهیم (ع) پیش از اظهار فرشتگان از مأموریت خودشان برای عذاب قوم لوط ، از آن آگاه نبود .

قال فما خطبکم أیها المرسلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

3- آگاهی های ویژه ابراهیم (ع) محدود بود .

قد جاءني من العلم

چنانچه «من» در «من العلم» برای تبعیض باشد و «من العلم»، حال برای «ما»، نکته

ص: 428

یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

4 - 32 - 29 -

4 - حضرت ابراهیم (ع) احتمالاً، از وجود کسانی در میان قوم لوط که رفتار آنان را نداشتند، خبر نداشت.

قال إنّ فیها لوطاً قالوا نحن أعلم بمن فیها

از این که ابراهیم (ع) پس از شنیدن تصمیم ملائکه برای عذاب قوم لوط، تنها، از سرنوشت حضرت لوط (ع) ابراز نگرانی کرد، و ملائکه، در جواب از کسان دیگری هم خبر دادند، نشان دهنده این حقیقت است که آن حضرت، احتمالاً از آن افراد خبر نداشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

11 - 25 - 51 -

11 - محدودیت قلمرو علم ابراهیم (ع)

قال سلم قوم منکرون

از این که حضرت ابراهیم (ع) میهمانان خویش را شناخت، برداشت بالا

استفاده می شود.

492- محدوده مسؤولیت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

7 - 73 - 21 -

7- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)، موظف بودند که در چارچوب فرمان های الهی به هدایت مردم پردازند؛ و نه بر اساس سلیقه شخصی و نه دستور گیری از دیگران.

و جعلنهم أئمة يهدون بأمرنا

«بأمرنا» متعلق به «یهدون» و در حقیقت به منزله قید و شرط برای هدایت کردن است؛ یعنی، هدایت کردن مردم باید به فرمان ما باشد

493- محسنان نسل ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره

ص: 429

- سوره - آیه - فیش

15 - صفات

2 - 113 - 37 -

2- از نسل ابراهیم و اسحاق (علیهما السلام)، برخی نیکوکار و برخی ظالم به خویشان گشتند.

و من ذرّیتهما محسن و ظالم لنفسه

494- محمد (صلی الله علیه و آله) از نسل ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 129 - 3

3 - محمد (صلی الله علیه و آله) پیامبری که ابراهیم و اسماعیل (ع) خواستار بعثت آن حضرت از میان نسلشان بودند.

ربنا وبعث فیهم رسولا منهم ... یزکیهم

به گفته همه مفسران، مراد از «رسولا» پیامبر عظیم الشان اسلام، حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) است.

495- محمد (صلی الله علیه و آله) و ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران

3 - 34 - 8

8 - پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) از ابراهیم (ع) و ابراهیم (ع) از پیامبر (صلی الله علیه و آله) و دین و سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

آله) همان دین و سنت ابراهیم (ع)

ذرّیه بعضها من بعض

رسول الله (صلی الله علیه و آله): .. لآتی من ابراهیم و ابراهیم منّی، دینه دینی و سنتّه سنتی و انا افضل منه، و فضلی من فضله و فضله من

فضلی و تصدیق قولی قول ربّی «ذریه بعضها من بعض».

محاسن برقی، ج 1، ص 152؛ ح 74؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 169، ح 33.

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

2 - آل

ص: 430

6- سزاوارترین مردم به انتساب و پیوند دینی به حضرت ابراهیم (ع) ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنانند؛ نه یهود و نصارا .

ما كان ابرهيم يهودياً ولا نصرانياً .. انّ اولى الناس بابرهيم للذين اتبعوه

7- پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان به او ، همانند حضرت ابراهیم ، موحد و حنیف و تسلیم محض خداوند

ولكن كان حنيفاً مسلماً .. انّ اولى الناس ... وهذا النبی و اللّذين امنوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل -

5 - 123 - 16

5- موحد بودن ابراهیم (ع) و مبرّا بودنش از هرگونه کجی و افراط و تفریط ، فلسفه و حکمت پیروی پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله) از آن حضرت

اتّبع ملّه ابرهيم

«حنیفاً» که حال برای «ابراهیم» است، به منزله تعلیل برای امر به متابعت است؛ یعنی، از آیین ابراهیم(ع) پیروی کن؛ چون او «حنیف» بوده است.

496- محمد (صلی الله علیه و آله) و دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل -

3 - 123 - 16

3- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، از آیین ابراهیم (ع) توسط وحی آگاه گردید .

ثمّ اوحينا إليك ان اتبع ملّه ابرهيم حنيفاً

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که جمله «أن اتّبع ...» جمله تفسیریه باشد؛ یعنی، ما به تو وحی کردیم و محتوای وحی ما، همان آیین ابراهیم(ع) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

43 - 29 - 2

2- پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)، استمرار دهنده خط توحید ابراهیمی در جامعه بشری

و إذ قال إبراهيم... بل متعت هؤلاء وءاباءهم حتى جاءهم الحق ورسول مبين

497- مدح ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 73 - 11

11- نزول رحمت و برکت خاص از ناحیه خداوند بر ابراهیم (ع) و سایر شایستگان رحمت، نمودی از ستایش خدا از آنان و جلوه ای از والامقامی اوست.

رحمت الله و برکتہ علیکم اهل البيت إنه حمید مجید

«إنه حمید مجید» به منزله تعلیل برای شمول رحمت و برکت بر خاندان ابراهیم است؛ یعنی، چون خداوند از کار نیک بندگان ستایش می کند و شما اهل بیت نیز کارهای نیک انجام دادید و سزاوار ستایشید، خداوند رحمت و برکات خویش را بر شما ارزانی داشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 50 - 3

3- خداوند، برای ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع) ستایشی راستین و بلندآوازه در تاریخ قرار داده است.

و جعلنا لهم لسان صدق علیاً

از جمله معانی و کاربردهای کلمه «لسان» ثنا و تمجید است؛ بنابراین «جعلنا...»، یعنی برای آنها ثنا و تمجیدی راستین و رفیع قرار دادیم.

498- مراحل مبارزه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره -

ص: 432

آیه - فیش

18 - ممتحنه

60 - 4 - 11

11 - بیزاری از شرک ، نقد و انکار شخصیت مشرکان و ستیز علنی با آنان ، سه مرحله حرکت توحیدی ابراهیم (ع)

إِنَّا بَرَاءُ مَنْكُم .. كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدُوَّةُ وَالْبَغْضَاءُ

برداشت یاد شده، بدان احتمال است که عبارت های «إِنَّا بَرَاءُ» ، «كَفَرْنَا بِكُمْ» و «بَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُم» - چنان که ظاهر ترتیب مقتضی آن است - بیانگر سه مرحله متوالی باشد.

499- مراد از نسل ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

14 - 37 - 19

19- «عن أبي جعفر (ع) في قول الله : «إني أسكنت من ذريتي . . . » قال

: . . . نحن هم ونحن بقيه تلك الذرية ;

از امام باقر(ع) درباره سخن خدا «إني أسكنت من ذريتي . . .» روایت شده است که فرمود: ما از آنانیم و ما باقی مانده آن نسل هستیم».

500- مربی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 124 - 3

3 - خداوند ، پروردگار ابراهیم (ع) و تدبیر کننده امور او

و إذ ابتلى إبراهيم ربه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 131 - 3

3 - خداوند ، پروردگار ابراهیم و مدبر همه جهانهاست .

ربه . . . لرب العلمین

ص: 433

لد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

12 - 48 - 19

12- ابراهیم (ع) ، خداوند را مربی و پرورش دهنده خود می دانست و به

ربوبیت او دل بسته بود .

سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي . . . وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بَدْعَاءَ رَبِّي شَقِيًّا

تکرار «رَبِّي» در کلام حضرت ابراهیم، گویای نکته یاد شده است.

501- مردم داری ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

3 - 41 - 14 -

3- عنایت و توجه ویژه حضرت ابراهیم (ع) به دیگران ، در دعا

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ

از اینکه حضرت ابراهیم(ع) در مناجاتش با پروردگار تنها برای خود، دعا نکرد؛ بلکه فرزندان، پدر و مادرش و تمامی مؤمنان را در دعای

خویش شریک کرد، برداشت فوق به دست می آید.

502- مسکن ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

6 - 31 - 29 -

6- ابراهیم (ع) ، در زمان عذاب شدن قوم لوط ، در نزدیکی شهر آنان

اقامت داشته است .

ولمّا جاءت رسلنا إبراهيم . . . إنّنا مهلكوا أهل هذه القرية

اسم اشاره «هذه» - که بر نزدیک بودن مشارالیه اش دلالت دارد - نکته بالا را می رساند.

503- مسؤولیت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 125 - 14، 11

11 - تطهیر خانه خدا

ص: 434

و مصون داشتن آن از هر ناپاکی و آلودگی ، توصیه و فرمان خدا به ابراهیم و اسماعیل (ع)

و عهدنا إلى إبراهيم و إسماعيل أن طهرا بيتي

14 - مهیا کردن و آماده ساختن خانه خدا برای طواف ، عبادت ، رکوع و سجود ، فرمان خدا به ابراهیم و اسماعیل (ع)

أن طهرا بيتي للطائفين و العكفين و الركع السجود

در برداشت فوق «تطهير» - چنانچه بعضی از مفسران گفته اند - کنایه از مهیا ساختن و اختصاص دادن، گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 127 - 5

5 - ساختن کعبه ، فرمانی از جانب خدا به ابراهیم و اسماعیل (ع) و مایه تقرب آنان به درگاه خدا

و إذ يرفع إبراهيم القواعد من البيت و إسماعيل ربنا تقبل منا

تقاضای ابراهیم و اسماعیل (ع) از خداوند مبنی بر پذیرفته شدن عملشان (ساختن کعبه)، مستلزم آن است که خداوند فرمان به ساختن کعبه داده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2

1 - 131 -

1 - خداوند ، از ابراهیم خواست تا همواره تسلیم او باشد .

إذ قال له ربه أسلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 73 - 9

9- هدایت مردم به سوی خدا و صفات ، افعال و سخنان او ، وظیفه

ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) بود .

و جعلنهم أئمة یهدون بأمرنا

برداشت یاد شده براساس دو نکته است: 1- «أمر» در اصل به معنای شأن و لفظی است عام که شامل تمامی افعال و اقوال می شود (مفردات راغب). 2-

«باء» در «بأمرنا» ممکن است برای غایت و به معنای «إلی» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

22 - 26 - 10

10 - تولیت کعبه ، پاکیزه و آماده سازی آن برای زائران ، از وظایف الهی حضرت ابراهیم (ع)

و طهرّ بیّتی للطائفین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

- 29 - 18 - 10

10 - حضرت ابراهیم (ع) ابلاغ کننده پیام الهی ، به گونه ای شفاف و بی ابهام ، به مردم بود .

و ما علی الرسول إلاّ البلغ المبین

504- مسؤولیت مهمانان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 57 - 1

1- ابراهیم (ع) پس از شناخت مهمانانش (فرشتگان) از مأموریت اصلی و

مهم آنان جویا شد .

قال فما خطبكم أيها المرسلون

«خطب» به معنای امر مهم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1 - 51 - 31 - 2، 1

1 - پرسش حضرت ابراهیم (ع)، درباره رسالت و مأموریت میهمانان خویش (

ص: 436

قال فما خطبكم أيها المرسلون

«خطب» به شأن و امری گفته می شود که شخص در پی آن است. سؤال ابراهیم(ع) از مأموریتی بود که فرشتگان، می خواستند آن را به اجرا درآورند.

2- پی بردن حضرت ابراهیم (ع) به منحصر نبودن مأموریت فرشتگان در بشارت اعطای فرزند به ایشان

و بشره بغلم .. قال فما خطبكم أيها المرسلون

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که در آیه شریفه سخنی از وجود رسالتی افزون بر بشارت فرزند به میان نیامده است و فرشتگان خود آن را آشکار نکرده اند؛ اما ابراهیم(ع) به این نکته پی برده و رسالت اصلی فرشتگان را جویا شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1 - 51 - 32 - 2

1 - توضیح فرشتگان به حضرت ابراهیم (ع) ، درباره مأموریت خود به سوی قومی مجرم

قالوا إنا أرسلنا إلى قوم مجرمين

2- حضور فرشتگان به محضر ابراهیم (ع) ، قبل از ایفای مأموریت خود در نابودی قوم لوط

قال فما خطبكم أيها المرسلون . قالوا إنا أرسلنا إلى قوم مجرمين

مفسران این مأموریت را - به قرینه «لترسل» - بعد از حضور یافتن ملائکه در منزل ابراهیم(ع) دانسته اند. البته آیات مربوط به قوم لوط در سوره هود مؤید همین معنا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1 - 51 - 33 - 1

- مأموریت فرشتگان ، فروریختن سنگپاره ها بر سر قوم جرم پیشه لوط

لنرسل علیهم حجاره

505- مسیحیان و ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 140 - 9,11

9 - یهود و نصارا به خاطر کتمان حقایقی درباره ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق و یعقوب (ع) و نوادگان یعقوب ، از ظالمترین مردم هستند .

أم تقولون إن إبراهيم . . . و من أظلم ممن كتم شاهدة عنده من الله

از مصداقهای مورد نظر برای «شهاده من الله» به قرینه صدر آیه، حقایقی است درباره ابراهیم(ع) و سایر پیامبران یاد شده در آیه.

11 - ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق و یعقوب (ع) از پیامبران و شخصیت های مورد قبول یهود و نصارا

أم تقولون إن إبراهيم . . . كانوا هوداً أو نصری

506- مسیحیان و دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 140 - 2

2 - نصارا آیین ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق ، یعقوب و نوادگانش را آیین نصرانیت و ایشان را نصرانی می دانستند .

أم تقولون إن إبراهيم و اسمعيل . . . كانوا هوداً أو نصری

507- مشاوره ابراهیم(ع) با اسماعیل(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

5 - 102 - 37 -

5- مشورت و نظرخواهی ابراهیم (ع)، از فرزندش اسماعیل نسبت به ذبح وی

أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى

از لحن جمله «فانظر ماذا ترى» (بنگر

ص: 438

تا رأی تو چیست؟) نوعی نظر خواهی و مشورت استفاده می شود. البته فلسفه این کار، استفاده ابراهیم(ع) از نظرات اسماعیل(ع) نبود؛ بلکه یا برای آزمایش فرزندش بود و یا به منظور زمینه سازی برای پذیرش بی تحمیل فرمان ذبح از جانب اسماعیل(ع)

508- مصریان باستان و ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف -

12 - 38 - 6

6- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ، پیامبرانی شناخته شده برای مردم مصر

واتبعت مله اباى ابراهيم و اسحق و يعقوب

509- مطالعه قصه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

1 - 26 - 69 -

1 - تلاوت ماجرای ابراهیم برای مردم ، فرمان الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اتل عليهم نبأ ابراهيم

510- معرضان از دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 130 - 2

2 - تنها سفیهان و بی خردان از آیین ابراهیم روی گردان شده و آن را نمی پذیرند .

و من يرغب عن مله ابراهيم إلا من سفه نفسه

کلمه «رغبه» و مشتقات آن، چنانچه با حرف «عن» متعدی شود، به معنای اعراض و روی گردانی است. «مَن» در «مَن يرغب» اسم استفهام می باشد و استفهام در اینجا استفهام انکاری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

1 - 29 - 43

1 - بهره مندی مشرکان مکه از موهبت های الهی ، به رغم

ص: 439

بی اعتنایی آنان به آیین توحیدی ابراهیم (ع)

و إذ قال إبراهيم .. لعلهم يرجعون . بل متعت هؤلاء و آباءهم

از آن جا که در آیات پیشین سخن از ابراهیم(ع) و نسل آن حضرت بود و با توجه به این که مشرکان مکه از نسل او به شمار می آمدند، می توان گفت که «هؤلاء» اشاره به مشرکان مکه دارد.

511- معرفی میهمانان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

5 - 28 - 51 -

5 - اقدام میهمانان ابراهیم (ع) ، به رفع نگرانی از آن حضرت با معرفی خویش

قالوا لاتخف

از مطالب بعد، استفاده می شود که میهمانان بعد از گفتن «لاتخف»، خود را به ابراهیم(ع) معرفی کردند و نگرانی آن حضرت را برطرف نمودند؛ و گرنه صرف گفتن «لاتخف» نگرانی را نمی زداید.

512- معلم ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء -

12 - 73 - 21

12- خداوند ، به ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) کار های نیک را شناساند و چگونگی انجام آنها را از طریق وحی به آنان آموخت .

و أوحينا إليهم فعل الخیرت

برداشت یاد شده مبتنی براین است که نصب «فعل الخیرات» به خاطر مفعول بودن آن برای «أوحینا» باشد. براین اساس وحی و الهام فعل خیرات می تواند به این معنا باشد که خدا هر آن چه در میزان الهی و در واقع، کار خیر است به آنان شناساند و چگونگی انجام دادن آنها

ص: 440

را از طریق وحی به آنان آموخت. و به سخن دیگر «أوحینا» متضمن معنای «علّمنا» است.

513- مقام ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران

1 - 65 - 3

1 - موقعیت ممتاز حضرت ابراهیم (ع)، حتی در میان اهل کتاب

یا اهل الکتاب لم تحاجّون فی ابرهیم

سعی هر یک از یهود و نصارا در انتساب ابراهیم به خویش، نشانه ارجمندی مقام آن حضرت نزد ایشان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران

5 - 67 - 3

5 - موقعیت ممتاز حضرت ابراهیم (ع)، حتی در میان اهل کتاب

ما کان ابرهیم یهودیّاً و لا نصرانیّاً

هر یک از یهود و نصارا سعی داشتند ابراهیم (ع) را به خود منتسب نمایند و این، حاکی از موقعیت ممتاز آن حضرت نزد ایشان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران

6 - 97 - 3

6 - جایگاه والای حضرت ابراهیم (ع) در پیشگاه خداوند

فیه ایات یتّات مقام ابرهیم

ظاهراً ارجمندی مقام ابراهیم (ع) در مسجد الحرام به جهت انتساب آن مقام به ابراهیم (ع) است.

514- مقامات ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

5,6,7,9 - 124 - 2

5 - خداوند ، ابراهیم (ع) را به مقام والای امامت رسانید .

قال

ص: 441

إني جاعلك للناس إماماً

6 - موفقیت ابراهیم (ع) در آزمون های الهی ، موجب شایستگی او برای مقام امامت شد .

فاتمه‌ن قال إني جاعلك للناس إماماً

7 - رسیدن ابراهیم (ع) به مقام امامت ، پس از احراز مقام نبوت بوده است .

قال إني جاعلك للناس إماماً

«من ذریتی» دلالت می کند که: ابراهیم(ع) آن هنگام که به مقام امامت رسید، دارای فرزند بوده است و قطعاً ابراهیم(ع) پیش از آن که دارای فرزند شود، به مقام نبوت رسیده بود. بنابراین، نبوت او پیش از امامتش بوده است.

9 - ابراهیم (ع) ، پیشوا و امامی برای همه انسانها

قال إني جاعلك للناس إماماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 125 - 10،28

10 - حضرت ابراهیم (ع) ، در پیشگاه خداوند دارای منزلتی والا است .

واتخذوا من مقام إبرهیم مصلىً

28 - از امام باقر (ع) روایت شده است : « . . . لقد وضع عبد من عباد الله قدمه على حجر فأمرنا الله تبارك و تعالی أن نتخذها مصلىً . . . »

. . . بنده ای از بندگان خدا (ابراهیم(ع)) پایش را بر سنگی نهاد، پس خداوند (برای تجدید خاطره) به ما دستور داد که آن سنگ را جایگاه نماز خویش کنیم . . . ».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2

ص: 442

8 - ابراهیم (ع) از برگزیدگان خدا در دنیا و از صالحان و شایستگان سرای آخرت

و لقد اصطفیناه فی الدنیا و إنه فی الآخره لمن الصالحین

9 - ابراهیم (ع) از بندگان خالص خداوند

و لقد اصطفیناه فی الدنیا

«اصطفاء» به معنای گزینش کردن صفوه (خالص و نیکوی) هر چیزی است.

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 131 - 9

9 - تسلیم بودن ابراهیم (ع) در برابر خدا، دلیل گزینش وی و شایستگی او

برای ملحق شدن به صالحان سرای آخرت

لمن الصالحین. إذ قال له ربه أسلم قال أسلمت

«إذ» در جمله «إذ قال...» حرف تعلیل است، بیانگر علت گزینش ابراهیم و شایستگی او برای وارد شدن به جرگه صالحان می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء -

4 - 125 - 8,13,14,15

8 - ابراهیم (ع)، دارای مقامی بس والا در پیشگاه خداوند

و اتخذ الله إبرهیم خلیلا

13 - سجده های بسیار ابراهیم (ع)، موجب برگزیده شدن وی، از سوی خداوند، به عنوان خلیل

و اتخذ الله إبرهیم خلیلا

امام صادق(ع) در مورد علت برگزیده شدن حضرت ابراهیم(ع) به عنوان خلیل، از سوی خداوند فرمود: لکثره سجوده علی الارض.

علل الشرایع، ص 34، ح 1، ب 32؛ نورالثقلین،

ص: 443

14 - رد نکردن درخواست نیازمندان و نیاز نبردن به درگاه غیر خدا، موجب برگزیده شدن ابراهیم (ع) از سوی خداوند به عنوان خلیل

و اتخذ الله إبراهيم خلیلاً

امام صادق (ع) درباره علت برگزیده شدن حضرت ابراهیم (ع) به عنوان خلیل، از سوی خداوند فرمود: لانه لم یرد احداً و لم یسال احداً قط غیر الله عز و جل.

عیون اخبار الرضا، ج 2، ص 76، ح 4، ب 32؛ نورالثقلین، ج 1، ص 554، ح 583.

15 - اطعام مردم و نماز شب، موجب برگزیده شدن ابراهیم (ع) به عنوان خلیل، از سوی خداوند

و اتخذ الله إبراهيم خلیلاً

رسول خدا (صلی الله علیه و آله): ما اتخذ الله ابراهیم خلیلاً الا لاطعامه الطعام و صلوته باللیل و الناس نیام.

علل الشرایع، ص 35، ح 4، ب 32؛ نورالثقلین، ج 1، ص 555، ح 586.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

4 - 75 - 6

4 - ورود ابراهیم (ع) در زمره اهل یقین، برجسته ترین هدف نمایاندن ملکوت (سلطنت و مالکیت خداوند) آسمانها و زمین به او بوده است.

و كذلك نرى إبراهيم ملكوت السموت و الأرض و لیكون من الموقنین

جمله «و لیكون...» عطف بر محذوف است. یعنی ارائه ملکوت به ابراهیم (ع) برای مقاصدی بوده و از آن جمله اینکه وی از اهل یقین باشد. بیان این هدف از میان اهداف دیگر، نشانه برجسته بودن و اهمیت آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

3 - 83 - 6

3 - ابراهیم (ع) دارای مقامی رفیع در پیشگاه خداوند است.

و تلک حجتنا آتینها ابرهیم علی قومه نرفع درجت من نشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2 - 84 - 6

2 - ابراهیم، اسحاق (ع) و یعقوب (ع) دارای مقامی رفیع و بهره مند از هدایتی ویژه به توحید و برهانهای آن، از جانب خداوند.

و وهبنا له إسحق و یعقوب کلاً هدینا

بهره مندی از هدایت ویژه الهی حاکی از مرتبه والای آن پیامبران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2 - 89 - 6

2 - نوح، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، داوود، یوسف، موسی و هارون (ع) بهره

مند از تعالیم آسمانی (کتاب) و دارای منصب قضاوت و مقام نبوت بودند.

أولئک الذین آتینهم الکتب و الحکم و النبوه

«أولئک» اشاره به انبیای مذکور در آیات قبل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

7 - 73 - 11

7- ابراهيم (ع) و خانواده او ، دارای منزلت و مقامی والا در پیشگاه خداوند

رحمت الله و برکتته علیکم أهل البيت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل -

2 - 121 - 16

2- حضرت ابراهيم

ص: 445

(ع) برگزیده خدا بود .

إن إبرهیم . . . اجته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

5 - 41 - 19

5- حضرت ابراهیم (ع) از صدیقان و از پیامبران الهی بود .

وإذکر فی الکتب إبرهیم إنه کان صدیقاً نبیاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1, 2, 10 - 73 - 21 -

1- حضرت ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ، برخوردار از منصب پیشوایی و رهبری در جامعه

و جعلنهم أئمه

2- امامت و رهبری حضرت ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ، به انتخاب و انتصاب خداوند بود .

و جعلنهم أئمه

10- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ، پیامبرانی که از سوی خداوند به آنان وحی می شد .

و أوحینا إلیهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

9 - 27 - 29 -

9- حضرت ابراهیم (ع) ، در دنیا و آخرت مورد عنایت و توجه خاص خداوند بود .

و وهبنا له إسحق . . . و آتیناه أجره فی الدنیا و إنه فی الآخره لمن الصالحین

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

14 - احزاب

5 - 7 - 33 -

5 - پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و نوح و ابراهیم و موسی و عیسی (

ص: 446

ع) چهره های شاخص انبیای الهی اند .

و إذا أخذنا من النبيّن میثقهم و منک و من نوح و إبرهیم و موسی و عیسی ابن مریم

ذکر نام این انبیا پس از آوردن واژه «النبيّن» ذکر خاص پس از عام بوده و می تواند نشانه برتری آنان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

2 - 109 - 37 -

2 - حضرت ابراهیم (ع) ، دارای مقام رفیع در پیشگاه خداوند

سلم علی إبرهیم

برداشت یاد شده از سلام همراه با تکریم خدا به ابراهیم(ع) به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1,2 - 111 - 37 -

1 - حضرت ابراهیم (ع) ، از بندگان مؤمن خدا

إنّ من عبادنا المؤمنین

2 - حضرت ابراهیم (ع) ، از بندگان برجسته و مقرب خداوند

إنّ من عبادنا

برجسته و مقرب بودن ابراهیم(ع) از اضافه «عباد» به ضمیر جلاله «نا» به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

3 - 45 - 38

3 - ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، از بندگان حقیقی و بلندمرتبه خداوند

تصريح به عبد بودن ابراهيم، اسحاق و يعقوب (ع) - با آن كه همه انسان ها عبد هستند - و نیز اضافه آن

به ضمیر جلاله (نا)، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص -

1,2 - 47 - 38

1 - ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، از برگزیدگان خداوند از میان انسان ها

و إناهم عندنا لمن المصطفین

«مصطفی» (مفرد «مصطفین») به معنای شخص برگزیده و انتخاب شده

است.

2 - عظمت مقام و قرب ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) در پیشگاه خداوند

و إناهم عندنا لمن المصطفین

برگزیدگی ابراهیم(ع) و .. از سوی خداوند با آمدن قید «عندنا» (پیشگاه ما)، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری -

4 - 13 - 42

4 - نوح ، ابراهیم ، موسی ، عیسی (ع) و پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) ، پیامبران اولوالعزم و دارای شریعت

شرع لكم من الدین ما وصّی به نوحًا . . . و موسی و عیسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید -

1 - 26 - 57

1 - نوح و ابراهیم (ع) ، از رسولان الهی

و لقد أرسلنا نوحًا و ابراهیم

515- مقامات اخروی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

3 - 122 - 16

3- نقش عمده روحیه تسلیم در برابر خدا، حق گرایی، دوری از

ص: 448

شکر و شکرگزاری حضرت ابراهیم (ع)، در برخورداری او از نیکی ها و نعمت های الهی در دنیا و منزلت والا در آخرت

إن إبرهیم کان أمّہ قانتاً لله . . . وءاتینہ فی الدنیا حسنه وإنه فی الآخره لمن

516- مقامات پسر ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

3 - 53 - 15

3- پسر بشارت داده شده به ابراهیم (ع) دارای عظمت و مقامی والا

نبشّرك بغلم علیم

تنوین تنکیر در «بغلام» برای تقخیم و تعظیم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

10 - 28 - 51 -

10 - پسر بشارت داده شده به ابراهیم (ع)، دارای عظمت و مقامی والا

و بشّروه بغلم علیم

517- مقامات خانواده ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

7 - 73 - 11

7- ابراهیم (ع) و خانواده او، دارای منزلت و مقامی والا در پیشگاه خداوند

رحمت الله و برکتہ علیکم أهل البیت

518- مکان بازجویی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

3 - 62 - 21 -

3- بتکده قوم ابراهیم ، محل محاکمه و بازجویی ابراهیم (ع) *

قالوا أنت فعلت هذا بالهتنا یابرهیم

«هذا» اشاره به شیء نزدیک است و مشارالیه آن، عمل ابراهیم(ع) (شکستن بت ها) است. از این رو می توان استفاده کرد که

ص: 449

محل محاکمه آن حضرت در خود بتکده و یا نزدیک به آن بوده است.

519- مکان رشد ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

4 - 70 - 26 -

4- رشد ابراهیم (ع) در محیط غیر شرک و مواجهه او با محیط شرک آلود، امری سؤال انگیز برای وی

إذ قال لأبيه و قومه ما تعبدون

برداشت یاد شده بدان احتمال است که پرسش ابراهیم (ع)، پرسشی طبیعی و برخاسته از فطرت توحیدی وی بود و نه تدبیری در جهت طرح مسائل توحیدی با مردم. بر این اساس روشن می شود که آن حضرت در محیطی غیر شرک می زیسته است از این رو با مشاهده بت پرستی مردم، شگفت زده شد و از آن کار استفسار نمود.

520- مکان عبادت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

2 - 26 - 22

2- کعبه، محل عبادت حضرت ابراهیم (ع)

و إذ بؤنا لإبرهیم مکان البیت

«تبوئه» (مصدر «بؤنا») به معنای «مبائنه و مرجع قراردادان است؛ یعنی، «به خاطر بسپار آن زمانی را که ما محل کعبه را برای ابراهیم (ع) محل مراجعه قراردادیم». مراجعه مکرر حضرت ابراهیم (ع) به محل کعبه یا به منظور عبادت خدا بوده است و یا برای ساختن بنای آن، برداشت فوق بر پایه احتمال اول است.

521- مکذبان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

2 - انكار رسالت حضرت ابراهيم

ص: 450

(ع) و متهم شدن او به دروغ گویی ، از سوی قوم او (کلدانیان)

فقد کذبت . . . و قوم ابرهیم و قوم لوط

522- مکه در دوران ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

7 - 35 - 14 -

7- مکه در عصر حضرت ابراهیم (ع) دارای بافت شهری بود .

و إذ قال ابرهیم ربّ اجعل هذا البلد ءامناً

523- ملاک پیروی از ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

2 - 43 - 19

2- آگاهی و دانش الهی حضرت ابراهیم (ع) ، مبنا و مجوّز او برای دعوت آزر به پیروی از خود

إني قد جاءني من العلم ما لم يأتك فاتبعني

524- ملائکه و ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

1,3,7,17 - 69 - 11

1- خداوند ، فرشتگانی چند برای بشارت دادن به حضرت ابراهیم (ع) به سوی او گسیل داشت .

و لقد جاءت رسلنا ابرهیم بالبشرى

آیه 70 و نظایر آن، حاکی است که فرستادگان الهی فرشته بودند و بشارت مورد نظر به قرینه آیه 71، بشارت میلاد اسحاق و یعقوب بوده

است.

3- فرشتگان پیام آورِ بشارت ، به هنگام حضور در پیشگاه ابراهیم (ع) بر او سلام کردند .

قالوا سلماً

7- فرشتگانِ پیام آورِ بشارت ، به سیمای آدمیان بر ابراهیم (ع) وارد شدند .

قالوا سلماً قال سلم فما

ص: 451

لبث أن جاء بعجل حنيد

از اینکه ابراهیم(ع) غذایی که انسانها از آن تناول می کنند برای فرشتگان آورد، معلوم می شود: آن حضرت، فرشتگان را به صورت و سیمای انسان دید و به ماهیت آنان پی نبرد.

17- « عن أبي جعفر (ع) قال: . . . قدم الله تعالى رسلاً إلى ابراهيم ييشرونه باسحاق . . . و ذلك قوله: « و لقد جاءت رسلنا ابراهيم بالبشرى » ;

از امام باقر(ع) روایت شده است که فرمود: خداوند به سوی ابراهیم مأمورانی فرستاد که او را به [تولد] اسحاق مژده دهند و این است سخن خداوند که فرمود: و لقد جاءت . . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

7 - 70 - 11

7- فرشتگان مهمان بر ابراهیم (ع) ، با معرفی خود و مأموریشان ، ترس و دلهره را از ابراهیم (ع) زدودند .

قالوا لاتخف إنا أرسلنا إلى قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

2 - 74 - 11

2- فرشتگان مهمان بر ابراهیم (ع) ، او را به دارا شدن فرزندی پسر ، بشارت دادند .

و جاءته البشرى

«ال» در «البشرى» عهد ذکری است و اشاره به بشارتی دارد که آیه 71 (فبشرناها) متضمن آن بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

76 - 11 -

ص: 452

2- فرشتگان از ابراهیم (ع) خواستند تا از شفاعت درباره قوم لوط صرف نظر کند و بر آن اصرار نرزد.

يٰٰٓاِبْرٰهِيْمُ اَعْرَضْ عَن هٰذَا

«هذا» اشاره به «جدالی» است که از «یجادلنا» در آیه قبل استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

1 - 77 - 11

1- فرشتگان پس از گفتگو با ابراهیم (ع)، به دیار قوم لوط رفتند و بر حضرت لوط (ع) وارد شدند.

و لما جاءت رسلنا لوطاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1 - 53 - 15

1- مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان) به او دلداری داده و از وی خواستند که از حضورشان مضطرب و هراسناک نشود.

قالوا لا توجل إنا نبشرك بغلمِ عَلِيمِ

525- ملائکه و طعام ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

1 - 70 - 11

1- فرشتگان وارد بر ابراهیم (ع)، دست به غذا نبردند و از آن تناول نکردند.

فلما رءآ اٰیٰدیهٖم لاتصل الیه

«لاتصل الیه» (دستشان به سوی گوساله بریان شده نمی رسید) کنایه از آن است که از غذا تناول نمی کردند.

526- ملائکه و غذای ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1,2 - 28 - 51 -

1 - میهمانان ابراهیم (ع)، از خوردن غذا خودداری

ص: 453

کردند .

فأوجس منهم خيفه

«فاء» در «فأوجس» فصیحه و نشانگر این است که جمله ای پیش از آن حذف شده است. تقدیر آن چنین می باشد: «فلم يأكلوا فأوجس منهم خيفه».

2- خودداری میهمانان از خوردن غذا، مایه بیم و نگرانی حضرت ابراهیم (ع)

قال ألا تأكلون . فأوجس منهم خيفه

«أوجس» معادل دو فعل «أحسّ و أضمر» می باشد و تنوین «خيفه» برای تنويع است؛ یعنی، ابراهیم(ع) در درون خویش از آنان احساس نوعی ترس کرد.

527- ممانعت از تبلیغ ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 68 - 21 -

4- بت پرستان در جهت یاری به بت پرستی و جلوگیری از نفوذ منطق ابراهیم (ع)، از طرف گروهی برای کشتن آن حضرت تحریک شده بودند .

قالوا حرّقوه و انصروا الهتکم

آهنگ جمله «إن كنتم فاعلين» (اگر بناست کاری بکنید) نوعی تحریک است و ظاهر آیه این است که گویندگان (قالوا) و دستور دهندگان (حرّقوه و انصروا)، با شنوندگان و دستور گیرندگان دو گروه بودند و گروه اول دسته دوم را تحریک می کردند. از این رو برخی از مفسران، گروه اول را نمرود و عمال او دانسته اند.

528- منشأ اضطراب ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

4 - 52 - 15

4- حضرت ابراهیم (ع) ترس و اضطراب خویش را که ناشی از حضور مهمانان (فرشتگان) در محضر او بود، به آنان اظهار کرد

إذ دخلوا عليه .. قال إنا منكم وجلون

529- منشأ امامت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

2 - 73 - 21 -

2- امامت و رهبری حضرت ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)، به انتخاب و انتصاب خداوند بود.

و جعلنهم أئمه

530- منشأ ترس ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

4 - 52 - 15

4- حضرت ابراهیم (ع) ترس و اضطراب خویش را که ناشی از حضور مهمانان (فرشتگان) در محضر او بود، به آنان اظهار کرد.

إذ دخلوا عليه .. قال إنا منكم وجلون

531- منشأ صداقت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

7 - 50 - 19

7- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)، به عنایت خداوند، دارای گفتارهایی راستین و پرتین در جهان و تاریخ

و جعلنا لهم لسان صدق علیاً

«لسان» در معانی مختلفی به کار رفته است، از جمله به معنای «کلام»، لذا ممکن است «لسان صدق» به معنای کلام صادق و راست

باشد؛ یعنی آنچه که ابراهیم(ع) و فرزندان او ابراز داشته اند، عین حقیقت است. وصف «علیّاً» برای «لسان»، نشان بازتاب وسیع آن بین مردم است.

532- منشأ صلاحیت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

7 - 72 - 21 -

7- دستیابی ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)

ص: 455

به صلاح و شایستگی ، در پرتو اراده و عنایت خداوند بود .

و کلاً جعلنا صلحین

533- منشأ علم ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم

2 - 43 - 19 -

2- آگاهی و دانش الهی حضرت ابراهیم (ع) ، مبنا و مجوّز او برای دعوت آزر به پیروی از خود

إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي

534- منشأ فرزندیاری ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

2 - 100 - 37 -

2- فرزندیاری شدن حضرت ابراهیم (ع) ، هبه و بخشش الهی به ایشان بود .

رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ

535- منشأ کمال ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

6,7 - 51 - 21 -

6- خداوند از پیش بر شایستگی ها و استعداد های ابراهیم (ع) آگاه بود .

و لقد آتينا إبرهیم رشدہ من قبل و کتبا به علمین

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که جمله «و کتبا به عالمین» حالیه باشد و

ضمیر «به» به ابراهیم برگردد. براین اساس پیام آیه شریفه مانند آیه (...اللّٰهُ اعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ...) (انعام(6) 124) خواهد بود.

7- برخوردار شدن ابراهیم (ع) از رشد و کمال ویژه در پرتو عنایت الهی، بر اساس لیاقت ها و شایستگی های خود آن حضرت بوده است.

و لقد آتینا ابراهیم رشده من قبل

اضافه «رشد» به ضمیر، اضافه مصدر به مفعول خود است

ص: 456

و نیز از نوع اضافه لامیه و افاده کننده اختصاص می باشد؛ یعنی، ما به ابراهیم(ع) رشد شایسته او و مخصوص شأن و منزلت والای او داده ایم.

536- منشأ نبوت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

9 - 18 - 29 -

9- حضرت ابراهیم (ع) ، پیامبری از جانب خداوند بود .

و ما على الرسول إلاّ البلغ المبين

537- منشأ نجات ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

4 - 98 - 37 -

4- لطف و عنایت خدا، موجب شکست توطئه مشرکان علیه ابراهیم (ع) و پیروزی آن حضرت در برابر آنان

فأرادوا به كيداً فجعلنهم الأسفلين

«أسفل» (مفرد «أسفلين») در اصل به معنای فروتر است؛ ولی در آیه شریفه کنایه از شکست و به معنای مغلوب می باشد؛ زیرا انسان غالب، احساس برتری و انسان مغلوب، احساس فروتری می کند.

538- منشأ هجرت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

4 - 26 - 29 -

4- هجرت حضرت ابراهیم (ع) از سرزمین خود، مبنای الهی داشت .

إني مهاجر إلى ربي

539- موعظ ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 45 - 1

1- ابراهیم (ع) در اندرز خود به آزر، عذاب سخت الهی را در کمین پرستشگران بت ها خواند و وی را به آن هشدار داد.

إِنِّي

ص: 457

أخاف أن يمسك عذاب من الرحمن

نکره آوردن «عذاب» بر عظمت آن دلالت دارد. و «مس» (مصدر «یمسک») - چنانچه در مفردات راغب آمده است - در باره هرگونه آزاری که به انسان برسد، استعمال می شود.

540- موجبات شفاعت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

4 - 75 - 11

4- بردباری ابراهیم (ع) و تأسفش بر مشکلات مردم و اعتقاد راسخش به خداوند ، برانگیزنده او به شفاعت درباره قوم لوط

یجدلنا فی قوم لوط. إن ابرهیم لحلیم أوّه منیب

جمله «إن ابراهیم . . .» بیانگر علّت مجادله ابراهیم(ع) درباره قوم لوط و دفاع او از ایشان است.

541- موفقیت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

4,23 - 124 - 2

4- ابراهیم (ع) ، همه آزمون های الهی را با موفقیت کامل به پایان رسانید .

و إذ ابتلی ابرهیم ربه بکلمت فاطمه

«اتمام» (مصدر اتمّ) به معنای انجام دادن کار به طور کامل است. بنابراین «أتمهن»؛ یعنی، ابراهیم(ع) آن تکالیف را به طور کامل به انجام رسانید.

23- آزمون ابراهیم (ع) با تکالیفی دشوار ، و پیروزی او در این آزمون ، خاطره ای شایسته و بایسته به یادداشتن

بینی اسرائیل اذکروا . . . إذ ابتلی ابرهیم ربه . . . قال لاینال عهدی الظلمین

542- موفقیت اجتماعی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2 - 74 - 6

2 - ابراهيم (ع)

ص: 458

شخصیتی شناخته شده نزد مردم مکه، و مورد احترام آنان بود.

و إذ قال إبراهيم لأبيه أزر

همان گونه که مفسرانی مانند فخر رازی و آلوسی گفته اند، چون حضرت ابراهیم(ع) برای مشرکان مکه مورد احترام و شناخته شده بود، خداوند از زبان

آن حضرت برای ابطال پندارهای مشرکان مطالبی ذکر فرموده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 60 - 21 -

4- ابراهیم (ع) در دیدگاه قوم خود، موقعیت اجتماعی ممتازی نداشت و مورد تحقیر آنان قرار می گرفت .

سمعنا فتی یدکرهم یقال له ابرهیم

توصیف ابراهیم(ع) به جوان بودن از سوی بت پرستان، ممکن است تعریضی به ناپختگی و کم تجربگی حضرت ابراهیم(ع) باشد؛ نه این که او واقعاً از نظر سنی جوان باشد. این و تعبیر «یقال له ابراهیم» را نوعی تحقیر آن حضرت و ناشناخته بودن او به حساب آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

4 - 97 - 37 -

4- ابراهیم (ع)، در آغاز مبارزه اش با شرک و بت پرستی، قدرت اجتماعی و جایگاه نیرومندی در میان قوم خود نداشت .

قالوا ابنوا له بنیناً فآلقوه فی الجحیم

تصمیم بر نابودی ابراهیم(ع) با سوزاندن او، در انبوهی از آتشی که مردم هیزم آور آن بودند - بدون این که احدی از او دفاع کند - می تواند گویای برداشت

بالا باشد.

543- موقعیت اجتماعی ابراهیم(ع) در صدر اسلام

جلد - نام سوره -

سوره - آیه - فیش

18 - نجم -

5 - 37 - 53

5 - احترام و موقعیت حضرت ابراهیم (ع) ، نزد مشرکان صدر اسلام

أم لم ینبأ.. و ابرهیم الذی وقی

تویخ شدن مردم عصر نزول، به خاطر توجه نکردن به پیام آسمانی ابراهیم(ع)، نشانگر آن است که آن حضرت در میان آنان موقعیت ویژه ای داشت.

544- مؤمنان به ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

1 - 29 - 26 - 2

1 - حضرت لوط (ع) به دعوت ابراهیم (ع) در پی فراخوانی او به توحید، ایمان آورد .

و ابرهیم إذ قال لقومه اعبدوا الله .. فأمّن له لوط

2 - حضرت لوط (ع) پس از ایمان آوردن به حضرت ابراهیم (ع) تصمیم گرفت به سرزمین دیگری هجرت کند .

فأمّن له لوط و قال إني مهاجر إلی ربّی

بنابراین احتمال که مرجع ضمیر فاعلی «قال» به قرینه «فأمّن له لوط» حضرت لوط(ع) باشد، نکته بالا، قابل استفاده است.

545- مهربانی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه -

9 - 114 - 17

17 - ابراهیم (ع) دارای رحمت فراوان نسبت به مردم و متأسف از هدایت ناپذیری مشرکان

إن إبراهيم لأواه حلیم

یکی دیگر از معانی که اهل لغت برای «أواه» نوشته اند، رقت و رحمت است. یعنی ابراهیم (ع) بسیار رقیق القلب و نسبت به مردم، بسیار مهربان بود.

ص: 460

برداشت فوق بر این اساس است که جمله «إن إبراهيم لأواه» بیانگر علت وعده ابراهیم (ع) به آزر باشد؛ یعنی، شدت رحمت ابراهیم (ع) سبب گردید، برای جذب آزر به ایمان، وعده استغفار به وی بدهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

2 - 75 - 11

2- ابراهیم (ع)، از گرفتار شدن مردمان به مشکلات، متأثر می شد و بر آنان دل می سوزاند.

إن إبراهيم .. أوه

«أواه» به کسی گفته می شود که بسیار آه می کشد و متأسف می شود. توصیف ابراهیم(ع) به «أواه» پس از جمله «یجادلنا» می رساند که: تأسف و تأثر ابراهیم(ع) به خاطر مشکلات و گرفتاریهای مردمان بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

6 - 43 - 19

6- راهنمایی ها و هدایت های حضرت ابراهیم (ع) به آزر، همراه با لطف و مهربانی بوده است.

يأبت .. فاتبعني أهدك صراطاً سوياً

خطاب «یاأبت» حاکی از اظهار شفقت ابراهیم(ع) به آزر است. علاوه بر این که او آزر را جاهل نخواند و بر محدودیت آگاهی خود نیز تصریح کرد (من العلم)؛ این روش، سرشار از عطف و به مخاطب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

8 - 45 - 19 -

8- حضرت ابراهیم (ع) با برخوردی عاطفی و مؤدبانه سعی در ارشاد و

ص: 461

هدایت آزر داشت .

يَأْتِي إِيَّيْهِ أَخْفَى أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابُ مَنْ الرَّحْمَنِ

خطاب «یاأبت» گویای عطفوت ابراهیم(ع) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

2 - 47 - 19

2- حضرت ابراهیم (ع) با وجود برخورد خشن و تهدید های آزر ، با او گفتاری ملایم و برخوردی مهربانانه داشت .

قال سلم عليك سأستغفر لك ربّي

546- مهمان نوازی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

10،11،16 - 69 - 11

10- حضرت ابراهیم (ع) ، از خصلت مهمان نوازی برخوردار بود .

فما لبث أن جاء بعجل حنيد

تهیه غذایی نیکو و درنگ نکردن در آوردن آن، حکایت از روحیه مهمان

نوازی ابراهیم(ع) دارد.

11- مباشرت حضرت ابراهیم (ع) در پذیرایی از میهمانان خویش

فما لبث أن جاء بعجل حنيد

16- « عن أبي عبدالله (ع) قال : إن الله تعالى بعث أربعة أملاك في إهلاك قوم لوط : جبرئيل و ميكائيل و اسرافيل و كروبييل (ع) فمروا

بإبراهيم (ع) . . . و كان صاحب أضياف فشوى لهم عجلاً سميناً حتى أنضجه ثم قرّبه إليهم . . . ؛

از امام صادق(ع) روایت شده است که فرمود: خدای تعالی برای هلاک کردن قوم لوط چهار فرشته فرستاد: جبرئیل، میکائیل، اسرافیل و

کزوئیل. پس بر ابراهیم گذر کردند و ابراهیم مهمانپذیر و مهمان دوست بود. از این رو گوساله فربهی برایشان بر

ص: 462

آتش نهاد تا آن را پخت و نزد آنان آورد...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

5 - 52 - 15

5- پذیرش مهمان - هر چند که ناشناس باشد - از خلق و خوی ابراهیم (ع) بود .

و تبتهم عن ضیف ابرهیم . إذ دخلوا علیه ... قال إنا منکم وجلون

ترس و اضطراب ابراهیم(ع) از حضور مهمانان (إنا منکم وجلون) نشان می دهد که آنان برای ابراهیم(ع) ناشناخته بودند و اگر آن حضرت آنان را می

شناخت هراس بر نمی داشت. پذیرش مهمان ناشناخته گویای برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

3 - 24 - 51 -

3 - اکرام و اجلال ابراهیم (ع) نسبت به میهمانان خویش

ضیف ابرهیم المکرمین

واژه «مکرمین» (اسم مفعول) بیانگر این معنا است که ابراهیم(ع)، نسبت به آنان اکرام کرده بود؛ نه این که با صرف نظر از عمل ابراهیم(ع) آیه شریفه در مقام بیان مقام و جلالت میهمانان وی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1,3,6,7,8 - 26 - 51 -

1 - اقدام بی درنگ و نهانی حضرت ابراهیم (ع) در تهیه غذا، برای میهمانان گرامی خویش

فراغ إلى أهله فجاء بعجل سمين

از «فاء» در «فراغ» تسریع استفاده می شود. ماده «راغ» نیز بیانگر اقدام پنهانی و غیرعلنی است.

3 - مراجعه

ص: 463

حضرت ابراهیم (ع) به همسر خود، برای تهیه غذای میهمانان

فراغ إلى أهله فجاء بعجل سمین

6- پذیرایی کامل ابراهیم (ع) از میهمانان خود، در عین ناشناس بودن آنان برای آن حضرت

قوم منکرون . فراغ ... فجاء بعجل سمین

«عجل سمین» (گوساله چاق)، نشان می دهد که به هر حال ابراهیم(ع)، درصدد پذیرایی مفصل از میهمانان ناشناس خویش بود.

7- پذیرایی ابراهیم (ع) از میهمانان خویش، با گوساله ای فربه و بریان

فجاء بعجل سمین

8- سخاوت و میهمان نوازی ابراهیم (ع) و همسرش

فراغ إلى أهله فجاء بعجل سمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1, 2 - 27 - 51 -

1- تقاضای حضرت ابراهیم (ع) از میهمانان، برای خوردن غذا همراه با نهادن آن در دسترس آنان

فقرّبہ إلیهم

2- پذیرایی شخص ابراهیم (ع)، از میهمانان خویش

فراغ ... فجاء بعجل ... فقرّبہ إلیهم قال

استناد افعال ذکر شده در آیات به شخص ابراهیم(ع)، بیانگر مطلب بالا است.

547- مهمانان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

7, 8, 11 - 70 - 11

7- فرشتگان مهمان بر ابراهیم (ع)، با معرفی خود و مأموریتشان، ترس و دلهره را از ابراهیم (ع) زدودند.

قالوا لاتخف إنا أرسلنا إلى قوم لوط

8- حضرت

ص: 464

ابراهیم (ع) به ماهیت مهمانان خویش (فرشته بودن آنان) تا پیش از معرفی خودشان، پی نبرده بود.

قالوا لا تخف إنا أرسلنا إلى قوم لوط

11- از میان بردن قوم لوط، مأموریت فرشتگان حاضر در پیشگاه ابراهیم (ع)

إنا أرسلنا إلى قوم لوط

از آیه 76 و نیز آیات مربوط به داستان لوط(ع) معلوم می شود هدف از فرستادن فرشتگان به سوی قوم لوط، به هلاکت رساندن آنان بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 71 - 2,6

2- ابراهیم (ع) و فرشتگان حاضر در نزد او، همگی نشسته بودند و ساره ایستاده بود.

وامرأته قائمه

6- ساره همسر ابراهیم (ع)، پس از آگاهی به ماهیت مهمانان ابراهیم (ع) و مأموریت ایشان (نابودسازی قوم لوط) حایض شد. *

وامرأته قائمه فضحكت

برداشت فوق، بر اساس این احتمال است که «ضحكت» از مصدر «ضَحَكَ» (حایض شدن) باشد. مفسرانی که این معنا را یادآور شده اند تقریب «فبشرناها» را بر «ضحكت» مؤید آن دانسته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

11 - 74 - 1

1- ترس و دلهره ابراهیم (ع)، با پی بردن به ماهیت مهمانان خویش (فرشته بودن آنان) برطرف شد.

فلما ذهب عن إبراهيم الروح

«الروح» به معنای ترس و دلهره است و

«ال» در آن عهد ذکری است و اشاره به ترسی دارد که به خاطر تناول نکردن فرشتگان از طعام ابراهیم(ع)، بر وی عارض شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 51 - 2

2- ماجرای مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان) و اطلاع از آن، امری مهم و بسیار سودمند

و تَبْتَهُم عن ضیف ابرهیم

«نبا» به خبر مهم و بسیار سودمند گفته می شود (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 52 - 1,3,4,11

1- مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان) به هنگام ورود بر وی، به او سلام و درود گفتند.

و تَبْتَهُم عن ضیف ابرهیم . إذ دخلوا علیه فقالوا سلمًا

3- ابراهیم (ع) و خانواده وی با مشاهده ورود مهمانان (فرشتگان) به محضر ایشان، هراسناک و مضطرب شدند.

إذ دخلوا علیه .. قال إنا منكم وجلون

با اینکه ملائکه بر شخص حضرت ابراهیم(ع) وارد شدند (دخلوا علیه) اما آن حضرت هراس و اضطراب را به صورت جمع (إنا منكم وجلون) بیان کرده است و این نشان دهنده هراس خود او و خانواده اش می باشد. لازم به ذکر است که «وجل» به آن ترسی گفته می شود که سرپای وجود انسان را

فراگیرد (مفردات راغب).

4- حضرت ابراهیم (ع) ترس و اضطراب خویش را که ناشی از حضور مهمانان (فرشتگان) در محضر او بود

ص: 466

، به آنان اظهار کرد .

إذ دخلوا عليه .. قال إنا منكم وجلون

11- «... قال أبو جعفر (ع) :... بعث الله رسلاً إلى إبراهيم... فدخلوا عليه ليلاً ففزع منهم و خاف أن يكونوا سراقاً ، قال : فلما أن رأته
الرسول فرعاً وجللاً « قالوا سلاماً »... « قال إنا منكم وجلون قالوا لا توجل... »...» ;

از امام باقر(ع) روایت شده است که فرمود:.. خداوند فرستادگانی را به سوی ابراهیم(ع) گسیل داشت... پس شبانه بر او وارد شدند و او
از آنان وحشت کرد و ترسید که دزد باشند. امام فرمود: پس چون فرستادگان آن حضرت را وحشت زده و هراسان دیدند، به او سلام کردند
... او [گفت]: قال إنا منكم وجلون...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 53 - 1

1- مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان) به او دلداری داده و از وی خواستند که از حضورشان مضطرب و هراسناک نشود .

قالوا لا توجل إنا نبشرك بغلمِ عَلِيمِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

51 - 24 - 6

6 - تجسم ملائکه به صورت انسان ، برای ابراهیم (ع)

ضیف ابرهیم المکرمین

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که میهمانان ابراهیم(ع) از ملائکه بوده اند.

جلد - نام سوره - سوره

ص: 467

- آیه - فیش

18 - ذاریات

1, 2 - 51 - 26 - 1

1 - اقدام بی درنگ و نهانی حضرت ابراهیم (ع) در تهیه غذا، برای میهمانان گرمی خویش

فراغ إلى أهله فجاء بعجل سمین

از «فاء» در «فراغ» تسریع استفاده می شود. ماده «راغ» نیز بیانگر اقدام پنهانی و غیرعلنی است.

2 - تجسم ملائکه به صورت انسان برای حضرت ابراهیم (ع)

هل أتیک حدیث ضیف... فجاء بعجل سمین

اقدام حضرت ابراهیم (ع) برای تهیه غذا و آوردن گوساله بریان شده، بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

2 - 51 - 27 - 2

2 - پذیرایی شخص ابراهیم (ع)، از میهمانان خویش

فراغ... فجاء بعجل... فقرّبہ إلیهم قال

استناد افعال ذکر شده در آیات به شخص ابراهیم (ع)، بیانگر مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1, 2 - 51 - 28 - 1

1 - میهمانان ابراهیم (ع)، از خوردن غذا خودداری کردند.

فأوجس منهم خیفه

«فاء» در «فأوجس» فصیحه و نشانگر این است که جمله ای پیش از آن حذف شده است. تقدیر آن چنین می باشد: «فلم یأکلوا فأوجس»

منهم خیفه».

2 - خودداری میهمانان از خوردن غذا، مایه بیم و نگرانی حضرت ابراهیم (ع)

قال ألا تأکلون . فأوجس منهم خیفه

ص: 468

«أوجس» معادل دو فعل «أحسّ و أضمر» می باشد و تنوین «خیفه» برای تنويع است؛ یعنی، ابراهیم(ع) در درون خویش از آنان احساس نوعی ترس کرد.

548- مهمترین رسالت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

2 - 16 - 29 -

2- دعوت به یکتاپرستی و رعایت تقوا، از اصول تعالیم ابراهیم (ع) بود .

و ابرهیم إذ قال لقومه اعبدوا الله و اتقوه

549- ناپدری ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

3 - 74 - 6

3- آزر، پدر صلیبی ابراهیم(ع) نبوده است.

إذ قال ابرهیم لأبيه آزر

روش قرآن در آیات مختلف مشابه این آیه ذکر نام و نشان افراد نیست. لذا تصریح به اسم آزر به صورت عطف بیان بدان جهت می تواند باشد که مراد از «اب» را روشن نماید که پدر حقیقی ابراهیم(ع) نبوده، بلکه عمو و یا پدر خوانده وی بوده است.

550- ناشناسی مهمانان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

9 - 25 - 51 -

9- میهمانان وارد شده بر ابراهیم (ع) ، مردانی ناشناس برای آن حضرت

قوم منکرون

«منکر» نقطه مقابل «معروف» (شناخته شده) است؛ یعنی، «هم قوم منکرون له» (آنان برای او (ابراهیم(ع)) گروهی ناشناخته بودند).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

6 - 26 - 51 -

6 - پذیرایی کامل ابراهیم (ع)

ص: 469

(از میهمانان خود ، در عین ناشناس بودن آنان برای آن حضرت

قوم منکرون . فراغ ... فجاء بعجل سمین

«عجل سمین» (گوساله چاق)، نشان می دهد که به هر حال ابراهیم(ع)، درصدد پذیرایی مفصل از میهمانان ناشناس خویش بود.

551- نبوت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

7 - 124 - 2

7 - رسیدن ابراهیم(ع) به مقام امامت ، پس از احراز مقام نبوت بوده است .

قال إني جاعلك للناس إماماً

«من ذریتی» دلالت می کند که: ابراهیم(ع) آن هنگام که به مقام امامت رسید، دارای فرزند بوده است و قطعاً ابراهیم(ع) پیش از آن که دارای فرزند شود، به مقام نبوت رسیده بود. بنابراین، نبوت او پیش از امامتش بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران

2 - 84 - 3

2 - ابرهیم ، اسماعیل ، اسحاق ، یعقوب و فرزندان ، از انبیا و دریافت کنندگان وحی از جانب خداوند

و ما انزل علی ابراهیم .. و الاسباط

چون «الاسباط» - به معنای نوه ها - پس از یعقوب ذکر شده است، به نظر می رسد منظور از آن، فرزندان یعقوب باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء -

4 - 163 - 4

4 - ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق ، یعقوب ، عیسی ، ایوب ، یونس ، هارون و سلیمان علیهم السلام

از پیامبران پس از نوح (ع) و مخاطب وحی

و أوحينا إلی إبرهیم . . . و سلیمن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2 - 89 - 6

2 - نوح، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، داوود، یوسف، موسی و هارون (ع) بهره مند از تعالیم آسمانی (کتاب) و دارای منصب قضاوت و مقام نبوت بودند.

أولئك الذین ءاتینهم الکتب و الحکم و النبوه

«أولئك» اشاره به انبیای مذکور در آیات قبل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف -

6 - 38 - 12

6- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)، پیامبرانی شناخته شده برای مردم مصر

و اتبعت مله ءاباءِی إبرهیم و إسحق و یعقوب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

5 - 41 - 19

5- حضرت ابراهیم (ع) از صدیقان و از پیامبران الهی بود.

و اذکر فی الکتب إبرهیم إله کان صدیقاً نبیاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

4- گفت وگویی ابراهیم (ع) با آزر، در زمان نبوت آن حضرت بوده است . *

إِنَّهٗ كَانَ صَدِيقًا نَبِيًّا . إِذْ قَالَ لِأَبِيهٖ

در باره «إِذْ قَالَ . . .» چندین احتمال ادبی وجود دارد. 1- بدل برای «ابراهیم» باشد که در این صورت حکم مفعولٌ به برای «اذکر»

ص: 471

در آیه قبل را دارد. 2- ظرف برای «کان» و یا «نبیاً» باشد. برداشت فوق بر احتمال دوم مبتنی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

10 - 73 - 21 -

10- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ، پیامبرانی که از سوی خداوند به آنان وحی می شد .

و أوحینا إلیهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

1 - 43 - 22

1 - ابراهیم و لوط (ع) ، از پیامبران الهی

و قوم ابرهیم و قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف

20 - 35 - 46 -

20- « سماعه بن مهران قال : قلت لأبی عبد الله (ع) قول الله عزّوجلّ « فاصبر كما صبر أولوالعزم من الرسل » فقال : نوح و ابراهیم و موسی و عیسی و محمد (صلی الله علیه و آله) . . . » ;

سماعه بن مهران می گوید: از امام صادق (ع) درباره آیه «فاصبر كما صبر أولوالعزم من الرسل» سؤال کردم، حضرت فرمود: آنان نوح، ابراهیم، موسی، عیسی (ع) و محمد (صلی الله علیه و آله) هستند. . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید -

1,2 - 26 - 57

1- نوح و ابراهيم (ع)، از رسولان الهی

و لقد أرسلنا نوحًا وإبرهیم

2- حضرت نوح (ع)، پیش

ص: 472

از حضرت ابراهیم (ع) می زیسته است .

و لقد أرسلنا نوحًا وإبرهیم

تقدیم ذکری نوح(ع) در آیه شریفه، می تواند برای بیان تقدم زمانی آن حضرت بر حضرت ابراهیم(ع) باشد.

552- نبوت نسل ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

6,7 - 27 - 29 -

6 - اعطای اسحاق و یعقوب (ع) به ابراهیم (ع) و نیز قرار دادن مقام نبوت در نسل آن حضرت ، پاداش دنیوی ابراهیم (ع) از سوی خداوند بود .

و وهبنا له إسحق . . . و جعلنا فی ذرّیّته النبؤه... و آتینه أجره فی الدنيا

7 - ذریه ابراهیم (ع) از مقام نبوت و کتاب آسمانی ، برخوردار بودند .

و جعلنا فی ذرّیّته النبؤه و الکتب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید -

3,4 - 26 - 57

3 - تداوم یافتن بعثت پیامبران ، در نسل های پس از نوح و ابراهیم (ع)

و جعلنا فی ذرّیّتهما النبؤه

4 - پیامبران مبعوث شده پس از نوح (ع) از ذریه حضرت نوح و پیامبران مبعوث شده پس از ابراهیم (ع) از ذریه حضرت ابراهیم (ع) بودند .

و لقد أرسلنا نوحًا وإبرهیم و جعلنا فی ذرّیّتهما النبؤه

553- نجات ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء

1 - 71 - 21 -

1 - حضرت

ص: 473

ابراهیم و لوط (ع)، از نیرنگ ها و دسیسه های قوم خود، به اراده الهی نجات یافتند.

وَأرَادُوا بِهِ كَيْدًا.. وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

10،12 - 24 - 29 -

10 - خداوند، ابراهیم (ع) را از آتش نجات داد.

أَوْ حَرَّقُوهُ فَأَنْجِيهِ اللَّهُ مِنَ النَّارِ

12 - نجات حضرت ابراهیم (ع) از مجازات قوم اش (آتش، گستردگی آتش، پرتاب کردن، ...)، نشانه های چندی از خدا، برای اهل ایمان است.

فَأَنْجِيهِ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَأَيَاتٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

1 - 25 - 29 -

1 - حضرت ابراهیم (ع) پس از نجات از آتش، قوم خود را رها نکرد و به ارشاد آنان پرداخت.

فَأَنْجِيهِ اللَّهُ مِنَ النَّارِ.. وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت -

3 - 26 - 29

3 - حضرت ابراهیم (ع) از سرزمین خویش، پس از واقعه دعوت به توحید و انداخته شدن در آتش و نجات اش از آن، هجرت کرد.

وَابْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ.. اعْبُدُوا اللَّهَ... فَمَا

كان جواب قومه إلا أن قالوا... أو حرّ

به قرینه سیاق، مرجع ضمیر فاعلی «قال» حضرت ابراهیم(ع) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 98 - 3

3 - نجات ابراهیم (ع)، از میان تلی از آتش پرشعله مشرکان

فألقيوه في الجحيم... فجعلنهم الأسفلين

554- ندا به ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 104 - 1,2

1 - ندای خداوند به ابراهیم (ع)، پس از تسلیم آن حضرت و فرزندش اسماعیل در برابر فرمان ذبح

فلما أسلما... و ندینه أن یابرهیم

2 - ابراهیم (ع)، مورد خطاب و ندای مستقیم و بی واسطه خداوند

و ندینه أن یابرهیم

555- فرمی سخن ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 47 - 2

2- حضرت ابراهیم (ع) با وجود برخورد خشن و تهدید های آزر، با او گفتاری ملایم و برخوردی مهربانانه داشت.

قال سلم عليك سأستغفر لك ربّي

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

3 - 58 - 19

3- نسل همراهان نوح در کشتی نجات، پیامبری بزرگ، چون ابراهیم (ع) را در خود پروراند.

من النبیین... ممن حملنا مع نوح

مراد از «من حملنا مع نوح» به قرینه

ص: 475

قبل و بعد آن «ذریه من حملنا . . .» است. بین انبیای ذکر شده در آیات قبل، تنها ابراهیم (ع) است که غیر از «ذریه آدم» با عنوان «نسل همراهان نوح» شناسایی شده است.

557- نسل ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 124 - 15،21

15 - علاقه ابراهیم (ع) به ذریه خود و تمنای او برای رسیدن آنان به مقامات معنوی

و من ذریتی

21 - همه فرزندان ابراهیم (ع)، میرا از ظلم و ستم نیستند .

و من ذریتی قال لاینال عهدی الظلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 128 - 2،3،6،10

2 - ابراهیم و اسماعیل (ع) از خداوند خواستند تا از میان نسلشان گروهی را به مقام تسلیم نایل سازد .

و من ذریتنا أمة مسلمة لك

در برداشت فوق «من» در «من ذریتنا» به معنای بعض گرفته شده است.

3 - علاقه ابراهیم و اسماعیل (ع) به ذریه خویش

من ذریتنا أمة مسلمة لك

6 - تمامی ذریه ابراهیم و اسماعیل (ع)، شایستگی نایل شدن به مراحل والای تسلیم را دارا نیستند .

و من ذریتنا أمة مسلمة لك

«من» در «من ذریتنا» برای تبعیض است و گویای برداشت فوق می باشد.

10 - ابراهيم و اسماعيل (ع)، از خداوند خواستند تا توبه خود و فرزندانشان را بپذيرد .

و تب

ص: 476

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

3 - 129 - 2

3 - محمد (صلی الله علیه و آله) پیامبری که ابراهیم و اسماعیل (ع) خواستار بعثت آن حضرت از میان نسلشان بودند .

ربنا وبعث فیهم رسولا منهم . . . یزکیهم

به گفته همه مفسران، مراد از «رسولا» پیامبر عظیم الشان اسلام، حضرت محمد(صلی الله علیه و آله) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

6 - 84 - 6

6 - داوود، سلیمان، ایوب، یوسف(ع)، موسی و هارون(ع)، فرزندان از نسل ابراهیم و هدایت یافته از جانب خداوند هستند.

و من ذریته داود و سلیمان و ایوب و یوسف و موسی و هرون

سیاق آیات پیشین، که درباره حضرت ابراهیم(ع) بود، این احتمال را پدید می آورد که ضمیر در «ذریته» به «ابراهیم» برگردد. در این صورت برخی اسامی که در آیات بعد آمده است (همچون الیاس و لوط) از باب تغلیب در شمار ذریه آن حضرت ذکر شده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

1 - 85 - 6

1 - زکریا، یحیی و الیاس، نوادگانی از ذریه ابراهیم(ع) بودند.

و من ذریته . . . و زکریا و یحیی و عیسی و الیاس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

4- برخی از پیامبران یاد شده در سوره مریم

ص: 477

(اسحاق، یعقوب و اسماعیل) از نسل ابراهیم (ع) بودند .

من النبیین . . . من ذرّیه ابرهیم

11- حضرت ابراهیم (ع)، علاوه بر حضرت یعقوب و ذرّیه او، نسلی مشتمل بر پیامبران الهی، داشت .

و من ذرّیه ابرهیم و اسرائیل

«اسرائیل» لقب یعقوب است. آن حضرت، نوه حضرت ابراهیم(ع) و فرزند اسحاق بوده است. اگر نسل پیامبران، تنها از طریق یعقوب استمرار می یافت، دیگر ذکر ابراهیم و اسرائیل به طور مستقل ضرورتی نداشت، زیرا یکی از دیگری کفایت می کرد، ولی ذکر مستقل نشان از آن دارد که تیره دیگری نیز از نسل ابراهیم، مشتمل بر پیامبران است که همان فرزندان اسماعیل(ع) می باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

12 - 28 - 43

12 - « سَلِّمُ بِن قَيْسِ قَالَ : خَرَجَ عَلَيْنَا عَلِيٌّ بِن أَبِي طَالِبٍ (ع) . . . فَقَالَ . . . وَ الْعِلْمُ فِي عَقْبِنَا إِلَى أَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ ثُمَّ قَرَأَ « وَ جَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقْبِهِ » ثُمَّ قَالَ : كَانَ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ) عَقِبَ إِبْرَاهِيمَ وَ نَحْنُ أَهْلُ الْبَيْتِ عَقِبَ إِبْرَاهِيمَ

(ع) وَ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ) ;

سليم بن قيس می گوید: حضرت علی(ع) به سوی ما بیرون آمد و فرمود: علم در نسل ما است تا برپایی قیامت. سپس آیه «و جعلها کلمه باقیه فی عقبه» را تلاوت نمود، و فرمود: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از نسل ابراهیم(ع) است و ما اهل

ص: 478

بیت از نسل ابراهیم(ع) و محمد(صلی الله علیه و آله) هستیم».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید -

5 - 26 - 57

5- اقوام دارای پیامبر، پس از نوح (ع) از نسل حضرت ابراهیم (ع) از نسل حضرت ابراهیم بودند.

و لقد أرسلنا نوحًا وإبرهیم و جعلنا فی ذریتهما النبوة

558- نسل هدایت یافته ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

10 - 84 - 6

10 - کثرت پیامبران و هدایت یافتگان در ذریه ابراهیم(ع)، پاداش نیکوکار بودن آن حضرت است.

و من ذریته . . . و كذلك نجزی المحسنین

559- نشانه های دشمنی در دوران ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود -

5 - 70 - 11

5- خودداری مهمانان از تناول غذا، نشانه خصومت آنان با میزبان در عصر ابراهیم (ع) *

فلما رءآیدیهم لاتصل إلیه نکرهم و أوجس منهم خیفه

جمله «أوجس..» عطف بر «نکرهم» و جواب برای «لما...» است. در نتیجه احساس ترس بر تناول نکردن غذا مترتب شده است و این معنا، بیانگر رسمی است که در برداشت فوق آورده شد.

560- نشانه های کمال ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

5 - 52 - 21 -

5- مبارزه با اندیشه های خرافی و شرک آلود ، تبلور رشد و کمال ابراهیم (ع) بود .

و لقد آتینا ابرهیم

ص: 479

رشته . . . إذ قال لأبيه و قومه ما هذه التماثيل

; یعنی، اعطای رشد به ابراهیم(ع) هنگامی بود که او به پدر و قومش گفت. . .

561- نظام قضایی دوران ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

4 - 62 - 21 -

4- اعتراف گرفتن از متهمان و مجرمان در منظر همگان ، از شیوه های محاکمه و کیفر دادن در میان قوم بت پرست ابراهیم

قالوا فأتوا به علی أعین الناس . . قالوا أنت فعلت هذا بالهتنا یابرهیم

562- نعمتهای ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف -

14,21 - 6 - 12

14- نعمتهایی که خداوند به یوسف (ع) و آل یعقوب ارزانی داشت ، مسانخ و هم طراز نعمتهایی بود که به ابراهیم و اسحاق (ع) اعطا کرده بود .

یتیم نعمته علیک . . . كما أتمها علی أبویک

21- فضیلت های یوسف (ع) و نعمت های عطا شده به او و حضرت ابراهیم و اسحاق (ع) و خاندان یعقوب ، جلوه هایی از ربوبیت خداوند

یجتیبک ربک . . . و یتیم نعمته علیک و علی ءال یعقوب ... إن ربک علیم حکیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

1,3 - 122 - 16

1- ابراهیم (ع) ، برخوردار از مواهب و نیکی های خداوند در زندگی دنیوی

إن إبراهيم كان .. وءاتينه فى الدنيا حسنه

ص: 480

- نقش عمده روحیه تسلیم در برابر خدا، حق‌گرایی، دوری از شرک و شکرگزاری حضرت ابراهیم (ع)، در برخوردارگی او از نیکی‌ها و نعمت‌های الهی در دنیا و منزلت والا در آخرت

إن إبراهيم كان أُمَّه قَانِتًا لِلَّهِ . . . وءَاتَيْنَهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 58 - 1

1- زکریا، یحیی، مریم، عیسی، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، موسی، هارون، اسماعیل و ادریس (ع) برخوردار از نعمت ویژه خداوند

أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ

«وَأُولَئِكَ» اشاره به تمامی موارد ذکر شده در سوره مریم از آغاز تا این آیه است و روشن است که مراد از نعمت در جمله «أَنْعَمَ اللَّهُ . . .» نعمت‌های

معمولی و متعارف نیست، چرا که افراد دیگر نیز از این گونه نعمت‌ها برخوردارند. پس نعمتی که با لسان امتنان بر این گروه بیان گردیده، نعمتی ویژه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 72 - 2

2- اسحاق و یعقوب (ع) موهبت خداوند به ابراهیم (ع) بود.

و وهبنا له إسحق و یعقوب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

29 - 27 - 1

1 - اسحاق و یعقوب (ع)

(، موهبت الهی برای ابراهیم (ع) بود .

و ابرهیم . . . و وهبنا له إسحق و یعقوب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

2 - 108 - 37 -

2 - برجا ماندن نام و آوازه ابراهیم (ع) در میان آیندگان ، از نعمت ها و الطاف الهی به ایشان

و ترکنا علیه فی الآخرین

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیه شریفه، در مقام برشمردن نعمت های خداوند بر حضرت ابراهیم(ع) و امتنان بر ایشان است.

563- نفی شرک از ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران

6 - 95 - 3 -

6 - ابراهیم (ع) ، هیچگاه مشرک نبوده است .

و ما کان من المشرکین

564- نقش ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

3 - 120 - 16

3- ابراهیم (ع) ، بزرگ بنیان گذار امت توحیدی *

إن ابرهیم کان أمُّه

برداشت فوق، بدان احتمال است که اطلاق امت بر ابراهیم(ع) به خاطر نقش مهم آن حضرت در تشکیل امت موحد باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

1,4 - 26 - 22

1 - تأسیس کعبه به دست ابراهیم (ع)، واقعه ای بس مهم و شایان یادآوری

و إذ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ

«إِذْ» اسم زمان در

ص: 482

محل نصب و مفعول برای «أذكر» محذوف است؛ یعنی، «به یاد بسپار آن زمانی را که ما...».

4 - حضرت ابراهیم (ع)، بنیان گذار کعبه و معمار آن

و إذ بؤانا لإبرهیم مکان البیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

26 - 75 - 2

2 - ابراهیم (ع)، برانگیزاننده قوم خویش به نگرش مجدد نسبت به پرستش بت ها

قال أفرءیتم ما کنتم تعبدون

«رأی و رویه» (مصدر «رأیتم») هم در مورد نگاه کردن با چشم به کار می رود و هم در نگرستن با عقل. در این جا مورد اخیر مراد است. ضمناً استفهام در «أفرأیتم» تویخی و در بردارنده نوعی ترغیب به تأمل و اندیشیدن در عبادت بت ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

37 - 83 - 3

3 - تداوم خط فکری و مکتبی نوح (ع)، از سوی ابراهیم (ع) و اشتراک دین آنان در اصول و مبانی

و إن من شیعتہ لإبرهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

60 - 4 - 21

21 - تأکید ابراهیم (ع)، بر عدم امکان دخالت او در حکم و قانون خدا علیه مشرکان

و ما أملك لك من الله من شیء

تعبیر «من شیء» در بردارنده تأکید، نسبت به عدم امکان مداخله در حکم خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90

3 - 3 -

3 - ابراهیم و اسماعیل (ع) ، در تأسیس مکه نقش به سزایی داشتند .

لا أقسم بهذا البلد .. ووالد و ما ولد

565- نقل رؤیای ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

4 - 102 - 37 -

4 - ابراهیم (ع) ، خواب خود را با فرزندش اسماعیل در میان گذاشت .

قال بینی ائی اری فی المنام ائی اذبحک

566- نگاه ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات

2 - 88 - 37 -

2 - حضرت ابراهیم (ع) ، به هنگام فراخوانده شدن برای خروج از شهر ، به منظور تصمیم گیری در این باره به ستارگان نگرست .

فنظر نظره فی النجوم

برداشت یاد شده، بر این اساس مبتنی است که نگاه حضرت ابراهیم(ع) به ستارگان به معنای حقیقی آن باشد؛ نه کنایه از به تفکر فرورفتن.

567- نگرانی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه -

17 - ابراهیم (ع) دارای رحمت فراوان نسبت به مردم و متأسف از هدایت ناپذیری مشرکان

إن ابرهیم لأوّه حلیم

یکی دیگر از معانی که اهل لغت برای «أوّه» نوشته اند، رقت و رحمت است. یعنی ابراهیم (ع) بسیار رقیق القلب و نسبت به مردم، بسیار مهربان بود. برداشت

ص: 484

فوق بر این اساس است که جمله «إن إبراهيم لأواه» بیانگر علت وعده ابراهیم (ع) به آزر باشد؛ یعنی، شدت رحمت ابراهیم (ع) سبب گردید، برای جذب آزر به ایمان، وعده استغفار به وی بدهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

4 - 36 - 14 -

4- نگرانی حضرت ابراهیم (ع) از انحراف فرزندان خود و از گسترش کامل و نفوذ بی رقیب آیین شرک و بت پرستی در میان مردم عصر خویش

و اجنبی و بنی آن نعبد الأصنام . ربّ إِنْهَنْ أضلّلن كثيرًا من الناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء -

2 - 86 - 26

2 - نگرانی ابراهیم (ع) از گمراهی دیرینه پدر خود

و اغفر لأبي إته كان من الضالّين

برداشت یاد شده بدان احتمال است که دعای ابراهیم (ع) در زمان حیات پدرش بوده باشد. بر این اساس به کارگیری «کان» در جمله «إته کان من الضالّین» بیانگر گمراهی دیرینه پدرش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

3 - 87 - 26 -

3 - نگرانی ابراهیم (ع) برای فرجام اخروی خویش

و لاتخزنی يوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

1 - حضرت ابراهيم (ع) از عذاب قوم لوط، با وجود لوط (ع)

ص: 485

(در میان آنان ، نگران بود .

و لما جاءت رسلنا .. قالوا ائنا مهلكوا اهل هذه القرية... قال ان فيها لوطاً

2- حضرت ابراهیم (ع) با ملائکه درباره عذاب قوم لوط ، با وجود حضرت لوط (ع) در میان آنان به گفت وگو پرداخت .

قالوا ائنا مهلكوا اهل هذه القرية .. قال ان فيها لوطاً قالوا نحن اعلم بمن فيه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

3 - 5 - 60 -

3- نگرانی ابراهیم (ع) و همراهانش ، از آسیب پذیری ایمانشان در کوران مشکلات *

ربنا لاتجعلنا فتنه للذین كفروا

در صورتی که «فتنه» به معنای «مفتوناً و معدباً» باشد؛ از سیاق آیات استفاده می شود که نگرانی ابراهیم(ع) و همراهانش، در نهایت متوجه ثبات بر توحید و برائت از مشرکان بوده است.

568- نگرانی پیروان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

3 - 5 - 60 -

3- نگرانی ابراهیم (ع) و همراهانش ، از آسیب پذیری ایمانشان در کوران مشکلات *

ربنا لاتجعلنا فتنه للذین كفروا

در صورتی که «فتنه» به معنای «مفتوناً و معدباً» باشد؛ از سیاق آیات

استفاده می شود که نگرانی ابراهیم(ع) و همراهانش، در نهایت متوجه ثبات بر توحید و برائت از مشرکان بوده است.

569- نماز ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء

11 - 73 - 21 -

ص: 486

11- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ، مأمور به انجام کار نیک ، برپاداشتن نماز و پرداخت زکات

و أوحینا إلیهم فعل الخیرت و إقام الصلوٰه و إیتاء الزکوٰه

570- نماز در دوران ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

5 - 37 - 14 -

5- نماز از فریضه های عبادی در عصر بعثت حضرت ابراهیم (ع)

ربّنا إنی أسکنت من ذرّیتی . . . لیقیموا الصلوٰه

571- نماز در دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج -

17 - 26 - 22

17 - طواف و نماز ، از تکالیف مقرر در شریعت حضرت ابراهیم (ع)

و طهّر بیّتی للطّائفین و القانمین و الرّکع السجود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

22 - 125 - 2

22 - رکوع و سجده کردن به درگاه خدا (نماز) ، از برنامه های عبادی در آیین ابراهیم

و الرّکع السجود

572- نماز در شریعت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14- انجام کار های نیک ، اقامه نماز و پرداخت زکات ، از تکالیف شریعت ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع)

و أوحینا إلیهم فعل الخیرت و إقام الصلوه و إیتاء الزکوه

573- نواهی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 44 - 1

ص: 487

1- حضرت ابراهیم (ع)، آزر را از پرستش شیطان برحذر داشت .

یأبت لاتعبد الشیطن

574- و دین ابراهیم (ع) یعقوب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

4 - 132 - 2

4 - یعقوب، پیرو آیین ابراهیم و مبلغ آن

و وصی بها ابراهیم بنیه و یعقوب

575- وحی به ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

10, 12 - 73 - 21 -

10- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)، پیامبرانی که از سوی خداوند به آنان وحی می شد .

و أوحینا إلیهم

12- خداوند، به ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع) کارهای نیک را شناساند و چگونگی انجام آنها را از طریق وحی به آنان آموخت .

و أوحینا إلیهم فعل الخیرت

برداشت یاد شده مبتنی براین است که نصب «فعل الخیرات» به خاطر مفعول بودن آن برای «أوحینا» باشد. براین اساس وحی و الهام فعل خیرات می تواند به این معنا باشد که خدا هر آن چه در میزان الهی و در واقع، کار خیر است به آنان شناساند و چگونگی انجام دادن آنها را از طریق وحی به آنان آموخت. و به سخن دیگر «أوحینا» متضمن معنای «علّمنا» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1 - 105 - 37 -

1 - اعلام خداوند به ابراهیم (ع) مبنی بر تحقق یافتن رؤیای او و عمل کردن وی

ص: 488

مطابق آنچه در خواب دیده و مأموریت یافته بود .

قد صدقت الرءیا

تصدیق رؤیا - برابر نظر بیشتر مفسران - به معنای تحقق بخشیدن رؤیا در عالم خارج است. به عبارت دیگر، ابراهیم(ع) مطابق آنچه در خواب دیده بود،

عمل کرد.

576- ورود ملائکه بر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

8 - 52 - 15

8- فرشتگان وارد شده بر حضرت ابراهیم (ع) ، در قالب و شکل انسان بوده و به عنوان مهمان وارد شدند .

و تَبَّهْمُ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ . إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

1 - 53 - 15

1- مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان) به او دلداری داده و از وی خواستند که از حضورشان مضطرب و هراسناک نشود .

قالوا لا توجل إنا نبشرك بغلمِ عَلِيمِ

577- وعده های ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه -

1,6 - 114 - 9

1 - وعده ابراهیم (ع) به پدرش ، مبنی بر استغفار برای وی

و ما كان استغفار إبراهيم لأبيه إلا عن موعدة وعدها

6- وعده ابراهيم (ع) به استغفار برای پدرش ، قبل از یقین به بقای وی بر شرک و به امید متمایل ساختن او به ایمان بود .

إلا عن موعدة .. فلما تبين له أنه عدو لله تبرأ منه

جلد -

ص: 489

نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 47 - 3,5

3- حضرت ابراهیم (ع) پس از پایان گفتگو با آزر، به او وعده داد که آمرزش گناه شرک او را به زودی از خداوند خواهد خواست.

قال سلم عليك سأستغفر لك ربّي

ابراهیم(ع) به قرینه «أخاف» در آیات قبل، آزر را مشرکی که قابل بخشش نباشد و به تعبیر برخی آیات «دشمن خدا» نمی دانست؛ بنابراین به بخشش گناه شرک او امیدوار بود، لذا نه عذاب او را قطعی دانست و نه به او وعده مغفرت حتمی داد، بلکه با اطمینان به مهرورزی خداوند به او، اظهار امیدواری کرد که استغفارش تأثیر بخشد.

5- حضرت ابراهیم (ع) با وعده استغفار به آزر، سعی در متمایل ساختن او به توحید و درمان سرسختی او داشت.

قال سلم عليك سأستغفر لك ربّي

نرمی پاسخ ابراهیم(ع) و وعده استغفار به او، ممکن است به جهت متنبه ساختن و نرم کردن دل او برای دست برداشتن از بت پرستی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه

60 - 4 - 16,17

16 - وعده ابراهیم (ع) به پدرش (جد مادری یا عمویش آزر)، در مورد استغفار برای او از درگاه خداوند

إلا قول إبراهيم لأبيّه لأستغفرنّ لك

17 - عدم برقراری رابطه میان ابراهیم (ع) و قوم مشرک او، مگر در وعده استغفار آن حضرت

ص: 490

برای آزر

إذ قالوا لقومهم إنا برءؤا منكم .. إلا قول إبراهيم لأبيه

برداشت یاد شده، بدان احتمال است که «إلا»، استثنا از برائت ابدی باشد که از بخش پیشین آیه استفاده می شود.

578- وفای ابراهیم (ع) به وعده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه -

3 - 114 - 9

3 - اقدام ابراهیم (ع) به استغفار برای پدرش ، تنها به دلیل وعده ای بود که به وی داده بود و نه به خاطر وجود پیوند پدر و فرزندی .

ولو كانوا أولى قریبی .. و ما كان استغفار إبراهيم لأبيه إلا عن موعدة وعدها أياه

579- وقت احتجاج ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

4 - 42 - 19

4- گفت وگویی ابراهیم (ع) با آزر ، در زمان نبوت آن حضرت بوده است . *

إنه كان صدیقاً نبیاً . إذ قال لأبيه

در باره «إذ قال ..» چندین احتمال ادبی وجود دارد. 1- بدل برای «ابراهیم» باشد که در این صورت حکم مفعول به برای «اذکر» در آیه قبل را دارد. 2- ظرف برای «کان» و یا «نبیاً» باشد. برداشت فوق بر احتمال دوم مبتنی است.

580- ویژگی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

6 - 79 - 6

6 - حقگرایی و گرایش به راه راست از ویژگیهای حضرت ابراهیم(ع)

إني وجهت وجهي للذي ... حنيفا

581- ویژگی احتجاج ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره -

ص: 491

سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

1 - 83 - 6

1 - ادله و براهین ارائه شده از سوی ابراهیم (ع) در برابر مشرکان، آموخته های خداوند به آن حضرت بود.

و تلک حجتنا آتینها ابرهیم

582- ویژگی دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء -

6 - 125 - 4

6 - آیین ابراهیم (ع) ، پیراسته از هرگونه انحراف و گرایش به باطل

و اتباع مله ابرهیم حنیفاً

«حنیفاً» توصیف «مله» (آیین) و به معنای مستقیم و خالی از هرگونه انحراف است.

583- ویژگیهای ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

42 - 120 - 16

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

8 - 123 - 16

8- داشتن اندیشه و آیین درست و بی انحراف (توحیدی) ، ویژگی اصلی و برجسته حضرت ابراهیم (ع) بود .

ملّه ابرهیم حنیفاً و ما کان من المشرکین

از اینکه خداوند از میان اوصاف چهارگانه ای که برای ابراهیم(ع) در آیات پیش بیان داشت، وصف «حنیف» را ملاک پیروی پیامبر(صلی الله علیه و آله) از ایشان قرار داد، برداشت فوق به دست می آید.

584- ویژگیهای جواب سلام ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

7 - 25 - 51 -

7- تحیت و سلام ابراهیم (ع) ، بهتر و افزون تر از تحیت و سلام فرشتگان وارد بر

ص: 492

آن حضرت

فقالوا سلماً قال سلم

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که تحیت فرشتگان، جمله فعلیه و مفید حدوث است؛ زیرا «سلام» به تقدیر «نسلم سلاماً» می باشد. اما تحیت حضرت ابراهیم(ع)، جمله اسمیه و مفید ثبوت است؛ زیرا به تقدیر «سلام علیکم» است.

585- ویژگیهای دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 132 - 5,6,7

5 - آیین ابراهیم ، آیینی نیکو و منزّه از هرگونه شائبه باطل و ناهنجار

إن الله اصطفى لكم الدين

«اصطفاء» به معنای گزینش صفوه (خالص و نیکوی) هر چیزی است. «ال» در «الدين» عهد ذکرى و اشاره به آیین ابراهیم دارد.

6 - آیین ابراهیم (تسلیم خدا بودن) ، آیین برگزیده خداوند

إن الله اصطفى لكم الدين

7 - منزّه بودن آیین ابراهیم از هرگونه باطلی و گزینش آن از سوی خدا دلیل توصیه ابراهیم و یعقوب به پذیرش آن

و وصى بها إبراهيم . . . . بينى إن الله اصطفى لكم الدين فلاتموتن

تفریع جمله «لاتموتن . . .» بر «إن الله . . .» به وسیله حرف «فاء» گویای برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

16 - 123 - 7

7- اعتقاد به مرام ابراهیمی (ع) ، ناسازگار با هرگونه شرک به خدا

ملّه إبراهيم حنيفاً و ما كان من المشركين

برداشت فوق، با توجه به این نکته است که عبارت «ما كان من المشركين» تعریضی

ص: 493

باشد به مشرکان مکه که از یک سو به حضرت ابراهیم(ع)، بنیان گذار کعبه، ارج می نهادند، ولی از سوی دیگر شرک میورزیدند.

586- ویژگی های شرک ستیزی ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

5 - 57 - 21 -

5- کیفیت مبارزه و چگونگی مواضع ابراهیم(ع) علیه بت پرستان، متناسب با شرایط موجود و توانایی های خود آن حضرت بود.

تَاللّٰهِ لَاكَيْدَنَّ اٰصْنَمَكُمْ بَعْدَ اَنْ تَوَلَّوْا مَدْبِرِيْنَ

تصمیم ابراهیم(ع) به از بین بردن بت ها به طور مخفی و هنگامی که مردم حضور ندارند، حکایت از این دارد که او توانایی انجام چنین کاری در حضور مردم به صورت آشکار نداشت. بنابراین مبارزه آن حضرت متناسب و همسو با شرایط و مقدرات او بوده است.

587- ویژگیهای مهمانان ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

8 - 52 - 15

8- فرشتگان وارد شده بر حضرت ابراهیم(ع)، در قالب و شکل انسان بوده و به عنوان مهمان وارد شدند.

وَتَبَّهَمْ عَنِ ضَيْفٍ اِبْرٰهِيْمَ . اِذْ دَخَلُوْا عَلَيْهِ فَقَالُوْا سَلٰمًا قَالِ اِنَّا مِنْكُمْ وَجَلُوْنَ

588- ویژگیهای هدایتگری ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

14 - 43 - 19

14- آگاهی های ویژه حضرت ابراهیم(ع)، هدایت گر انسان ها به راه راست و به دور از افراط و تفریط

اِنِّيْ قَدْ جِئْتُكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكْ فَاتَّبِعْنِيْ اِهْدِكْ صِرَاطًا سَوِيًّا

«سوی» به چیزی گفته می شود

ص: 494

که از افراط و تفریط مصون باشد (مفردات راغب). و «صراطاً سوياً»، یعنی راهی که از تعادل کامل برخوردار و از افراط و تفریط به دور باشد.

589- هجرت ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

9 - 48 - 19

9- ابراهیم (ع) در هجرت منفردانه خود از جامعه مشرک، تنها متکی بر خداوند و یاری او بود.

و أدعوا ربی عسی ألا أكون بدعاء ربی شقیّاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 49 - 1,3

1- حضرت ابراهیم (ع) از محیط شرک و بت پرستی هجرت کرد و از بت پرستان و معبود های آنان کناره گیری کرد.

فلما اعتزلهم و ما یعبدون من دون الله وهبنا له إسحق و یعقوب

3- اعطای اسحاق و یعقوب به حضرت ابراهیم (ع)، موهبتی الهی و پاداش هجرت او بود.

فلما اعتزلهم و ما یعبدون من دون الله وهبنا له إسحق و یعقوب

حرف «لما» بیانگر ترتب جزا (وهبنا ..) بر شرط (اعتزلهم ...) می باشد و دلالت می کند که وجود جزا، به خاطر وجود شرط بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 71 - 2,4

2- حضرت ابراهیم و لوط (ع)، از جامعه آلوده خود به سرزمینی برکت خیز هجرت کردند.

إلی الأرض الّتی برکنا فیها

هجرتگاه ابراهیم و لوط (ع) (شام - فلسطین) ، برای تمام مردم جهان با برکت است .

و نَجِّينَه و لوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ

«عالم» به معنای همه خلق و یا دسته ای از موجودات است. جمع آمدن آن

(عالمین) برای بیان استغراق و شمول تمامی اصناف موجودات است. مقصود از آن در این آیه، همه مردم از تمامی اقوام و قبایل دور و نزدیک می باشد. گفتنی است نوع مفسران برآنند که مقصود از سرزمین مبارک، شام (فلسطین) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

1 - 72 - 21 -

1- تولد اسحاق و یعقوب (ع) ، پس از هجرت ابراهیم (ع) بود .

و نَجِّينَه و لوطًا إِلَى الْأَرْضِ . . . و وهبنا له إسحق و یعقوب

سیر داستان حضرت ابراهیم در این آیات، بیانگر برداشت یاد شده است. به علاوه این که داستان افکندن ابراهیم به آتش و نجات آن حضرت در زمان جوانی اش بوده است و فرزنددار شدن ابراهیم(ع) در دوران پیری آن حضرت صورت گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

3, 11, 12, 13 - 26 - 29 -

3 - حضرت ابراهیم (ع) از سرزمین خویش ، پس از واقعه دعوت به توحید و انداخته شدن در آتش و نجات اش از آن ، هجرت کرد .

و ابراهيم إذ قال . . . اعبدوا الله ... فما كان

ص: 496

جواب قومه إلا أن قالوا... أو حرّ

به قرینه سیاق، مرجع ضمیر فاعلی «قال» حضرت ابراهیم(ع) است.

11 - اتکای حضرت ابراهیم(ع) به عزت و حکمت خداوند در هجرت خویش

إني مهاجر إلى ربي إنه هو العزيز الحكيم

12 - «عن أبي جعفر (ع) . . . أمّا ابراهیم (ع) نبوّته بکوثی ربّاً و هی قریه من قری السواد فیها بدأ أوّل أمره ثم هاجر منها و لیست بهجره قتال . و ذالک قول الله عزّوجلّ : «إني مهاجر إلى ربي . . .» ;

از امام باقر(ع) روایت شده که فرمود: . . . رسالت ابراهیم، از قریه «کوثی ربّاً» یکی از روستاهای سواد (عراق) است شروع شد و آنگاه از آنجا هجرت کرد. این، هجرت جنگ نبود و آن، همان سخن خدای عزّوجلّ «إني مهاجر إلى ربي...» است.

13 - «عن أبي جعفر (ع) : « . . . فآمن له لوط » و خرج مهاجراً إلى الشام هو و ساره و لوط ;

از امام باقر(ع) روایت شده که: « . . . لوط، ابراهیم(ع) را تصدیق کرد و با آن حضرت و ساره به شام هجرت کرد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت

29 - 27 - 2

2 - اسحاق(ع) ، پس از هجرت ابراهیم(ع) از منطقه اصلی زندگی اش ،

متولد شد .

وقال إني مهاجر . . . و وهبنا له إسحق

برداشت بنابراین

ص: 497

است که در آیات، آنچه بر حضرت ابراهیم(ع) به ترتیب رخ داده، منعکس شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

1, 2, 13 - 99 - 37 -

1 - تصمیم ابراهیم (ع)، به هجرت از وطن خود به شهری دیگر و اعلام آن به مردم

قال إني ذاهب إلى ربّي

بیشتر مفسران برآنند که مقصود از رفتن به سوی پروردگار (ذاهب إلى ربّي) هجرت است و آمدن «قال» در آغاز آیه شریفه، می رساند که ابراهیم(ع) تصمیم خود مبنی بر هجرت را به مردم اعلام کرد.

2 - هجرت ابراهیم (ع)، حرکتی الهی و در جهت جلب رضای خدا بود.

وقال إني ذاهب إلى ربّي

از تعبیر رفتن به سوی پروردگار به جای هجرت، برداشت بالا به دست می آید.

13 - « عن ابراهيم بن ابي زياد الكرخي ، قال : سمعت ابا عبد الله (ع) يقول : إن ابراهيم (ع) ... لمّا كسر أصنام نمرود ... فأمرهم أن ينفوا إبراهيم من

بلاد ... فأخرجوا إبراهيم و لوطاً معه (ع) من بلادهم إلى الشام . فخرج ابراهيم (ع) و معه لوط لايفارقة و ساره و قال لهم « إني ذاهب إلى ربّي سيهدين » يعني بيت المقدس ؛

ابراهيم بن ابي زياد كرخي مي گوید: از امام صادق(ع) شنیدم که می فرمود: ابراهيم(ع) ... چون بت های نمرود را شکست ... نمرود به اصحابش دستور داد

ص: 498

ابراهیم(ع) را از شهر برانند ... پس ابراهیم(ع) را در حالی که لوط(ع) هم راه او بود، از شهرشان به سوی شام اخراج کردند و در حالی که لوط و ساره با او بودند [از شهر بیرون آمدند] و ابراهیم به آنان گفت: «إني ذاهب إلى ربي سيهدين»؛ یعنی، به سوی بیت المقدس می روم».

590- هدایت ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

4 - 80 - 6

4- ابراهیم(ع)، ره یافته به توحید و یگانه پرستی در پرتو هدایت خداوند بود.

أتحجونى فى الله وقد هدىنى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

2 - 84 - 6

2- ابراهیم، اسحاق(ع) و یعقوب(ع) دارای مقامی رفیع و بهره مند از هدایتی ویژه به توحید و برهانهای آن، از جانب خداوند.

ووهبنا له إسحق و يعقوب كلاً هدينا

بهره مندی از هدایت ویژه الهی حاکی از مرتبه والای آن پیامبران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل -

4 - 121 - 16

4- خداوند، حضرت ابراهیم(ع) را به «صراط مستقیم» هدایت کرد.

هده إلى صراط مستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

5 - 43 - 19

5- ابراهیم (ع)، پیش از مناظره اش با آزر، موحدی هدایت یافته و آگاه بود.

ص: 499

يَأْتِي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

7 - 99 - 37 -

591-7 - راه یابی بهتر به مقصد و خیر و صلاح افزون تر در پرتو عنایت خداوند ، فلسفه هجرت ابراهیم (ع)

و قال إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي سَيَّهْدِينِ

به قرینه این که رسالت ابراهیم(ع) پس از هجرت هم ادامه داشت به دست می آید که مراد از هدایتی که مورد درخواست آن حضرت بود، ره یابی به مقصد و خیر و صلاحی است که ایشان از آغاز به دنبال آن بوده است.

592- هدایت نسل ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

2 - 28 - 43

2 - اهتمام ابراهیم (ع) ، به هدایت نسل پس از خویش

و جعلها كلمه باقيه في عقبه

چنانچه فاعل «جعل» ابراهیم(ع) باشد، به قرینه آیات پیشین - که در مورد آن حضرت بود - مطلب بالا قابل برداشت است.

593- هدایتگری ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه -

18 - 114 - 9

18 - بردباری و شکیبایی ابراهیم (ع) در راه هدایت مردم و انجام تکالیف الهی

إِنِ اِبْرٰهِيْمَ لَأَوْهٍ حَلِيْمٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 43 - 1

1- حضرت ابراهیم (ع)، برخوردار از دانش و آگاهی های ویژه برای هدایت دیگران

يَأْتِ إِيَّيْ قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِك

جلد - نام سوره - سوره

ص: 500

- آیه - فیش

10 - مریم -

19 - 45 - 2

2- حضرت ابراهیم (ع) برای هدایت آزر به توحید و نجات وی از عذاب الهی، تلاشی دلسوزانه داشت.

يَأْتِي إِيَّاهُ أَخَافُ أَنْ يَمْسَكَ عَذَابَ مِنَ الرَّحْمَنِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

21 - 73 - 6,7,9

6- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)، از سوی خداوند به عنوان هادی و

راهنمای مردم برگزیده شدند.

و جعلنهم أئمة يهدون

7- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)، موظف بودند که در چارچوب فرمان های الهی به هدایت مردم پردازند؛ و نه بر اساس سلیقه شخصی و نه دستور گیری از دیگران.

و جعلنهم أئمة يهدون بأمرنا

«بأمرنا» متعلق به «یهدون» و در حقیقت به منزله قید و شرط برای هدایت کردن است؛ یعنی، هدایت کردن مردم باید به فرمان ما باشد

9- هدایت مردم به سوی خدا و صفات، افعال و سخنان او، وظیفه ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع) بود.

و جعلنهم أئمة يهدون بأمرنا

برداشت یاد شده براساس دو نکته است: 1- «أمر» در اصل به معنای شأن و لفظی است عام که شامل تمامی افعال و اقوال می شود (مفردات راغب). 2- «باء» در «بأمرنا» ممکن است برای غایت و به معنای «إلی» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء

5- ابراهیم (ع) آرزومند دریافت حکومت از جانب خدا، برای هدایت و تدبیر امور مردم

رَبِّ هَبْ لِي حَكْمًا وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ

برداشت یاد شده بدان احتمال است که «حکم» در آیه معادل «حکومه» (سرپرستی و تدبیر امور خلق) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

- 29 - 25 - 1

1 - حضرت ابراهیم (ع) پس از نجات از آتش، قوم خود را رها نکرد و به ارشاد آنان پرداخت.

فَأَنْجِيهِ اللَّهُ مِنَ النَّارِ . . . وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف -

43 - 28 - 2

2 - اهتمام ابراهیم (ع)، به هدایت نسل پس از خویش

و جعلها كلمه باقيه في عقبه

چنانچه فاعل «جعل» ابراهیم (ع) باشد، به قرینه آیات پیشین - که در مورد آن حضرت بود - مطلب بالا قابل برداشت است.

594- هدایتگری دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 135 - 6

6 - آیین ابراهیم، آیینی هدایت آفرین برای بشر

قالوا كونوا هوداً أو نصري تهتدوا قل بل ملة ابراهيم

حرف «بل» حاکی از نفی ادعاهای مطرح شده در جمله قبل و اثبات ضد آن برای ما بعد می باشد. بنابراین «بل مله ابراهیم»؛ یعنی، آیین یهود و نصارا هدایت آفرین نبوده و

ص: 502

لزوم تبعیت ندارد؛ بلکه آیین ابراهیم هدایت بخش بوده و پیروی کردن از آن ضروری است.

595- هشدار به ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام -

9 - 80 - 6

9- قوم ابراهیم در مقابله با ادله توحیدی آن حضرت، او را به آسیب دیدن از جانب بتها بیم دادند.

و لا أخاف ما تشركون به

جمله «لا أخاف» - که پاسخ حضرت ابراهیم(ع) به تهدید مشرکان است - قرینه بر وقوع تهدید از جانب آنهاست.

596- هشدارهای ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

15 - 17 - 29 -

15 - هشدار حضرت ابراهیم (ع) به قوم اش با اعلام بازگشت همگان به سوی خدا

و ابرهیم إذ قال لقومه .. اعبدوه ... إلیه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت

6 - 18 - 29 -

6- هشدار ابراهیم (ع) به قوم خویش به جهت تکذیب رسالت اش

و إن تکذبوا فقد کذب أمم من قبلکم

597- هماهنگی اسلام و دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22

9 - 78 -

9- وحدت و یگانگی شریعت اسلام و شریعت ابراهیم (ع)

و ما جعل علیکم فی الدین من حرج ملّہ أیکم ابرهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری -

1 - 13 - 42

ص: 503

1- هماهنگی آیین اسلام با دین نوح، ابراهیم، موسی و عیسی (ع)

شرع لكم من الدين ما وصّى به نوحًا . . . و ما وصّينا به ابراهيم و موسى و عيسى

598- همسر ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود -

11 - 71 - 15، 14

1- همسر ابراهیم (ساره) در مجلس فرشتگان پیام آور بشارت حضور داشت .

و لقد جاءت رسلنا ابراهيم بالبشرى . . . وامرأته قائمه فضحكت

4- همسر ابراهیم، در پی اطلاع از مأموریت فرشتگان (هلاک سازی قوم لوط) شادان و خندان شد .

إنا أرسلنا إلى قوم لوط. وامرأته قائمه فضحكت

برداشت فوق از تفریح جمله «ضحکت» به وسیله حرف «فاء» بر «إنا

أرسلنا . . .» در آیه قبل استفاده شده است؛ یعنی، آنچه مایه شادمانی همسر ابراهیم شد، این بود که دریافت قوم بزهکار لوط بر عذاب الهی گرفتار خواهند شد.

15- «عن أبي جعفر (ع) [فی قوله تعالى]: «وامرأته قائمه» قال: إنما عنى ساره قائمه . . . «فضحكت» یعنی فعجبت من قولهم . . .»

از امام باقر(ع) درباره قول خدای تعالی: «وامرأته قائمه» روایت شده است: مقصود ساره همسر ابراهیم(ع) است که ایستاده بود . . . و درباره «فضحکت» [روایت شده است]: یعنی ساره از سخن فرشتگان شگفت زده شد . . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات -

51

ص: 504

5- محل سکونت همسر ابراهیم (ع) مجزا از محیط پذیرایی میهمانان*

فراغ إلى أهله

حرکت مخفیانه ابراهیم(ع) به سوی اهل، در جایی فرض می شود که محیط خانواده آن حضرت در معرض دید میهمانان نبود.

8- سخاوت و میهمان نوازی ابراهیم (ع) و همسرش

فراغ إلى أهله فجاء بعجل سمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1,2,3,4 - 29 - 51 -

1 - حضور همسر ابراهیم (ع)، در جمع آن حضرت و میهمانان ایشان

و بشروه بغلم علیم . فأقبلت امرأته فی صرّه ... و قالت عجوز عقیم

2 - فریاد همسر ابراهیم (ع) و سیلی زدن وی به صورت خویش ، با شنیدن بشارت اعطای فرزند به ایشان

فأقبلت امرأته فی صرّه

«صرّه» به معنای فریاد و «صکّ» به معنای ضربه شدید است. «صکّت وجهها»؛ یعنی، سیلی سختی به صورت خویش نواخت.

3 - هیجان ، تعجب و ناباوری شدید همسر ابراهیم ، از باروری پس از پیری و عمری نازایی

فأقبلت امرأته فی صرّه فصکّت وجهها و قالت عجوز عقیم

4 - همسر ابراهیم ، فردی کهنسال و نازا به هنگام بشارت فرزنددار شدنش

فأقبلت امرأته .. و قالت عجوز عقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات

1,2,6,8 - 30 - 51 -

1 - اطمینان بخشی فرشتگان به همسر ابراهیم

ص: 505

(ع)، در مورد خدایی بودن پیام و بشارتشان (فرزنددار شدن او)

قالوا كذلك قال ربك

2- هم سخن شدن همسر ابراهیم (ع) با فرشتگان بشارت دهنده

قالت عجوز عقيم . قالوا كذلك قال ربك

6- اعطای فرزند به همسر پیر و عقیم ابراهیم (ع)، متکی بر حکمت و علم الهی بود.

وقالت عجوز عقيم قالوا كذلك .. إنه هو الحكيم العليم

تصریح به علم و حکمت الهی، در پی نوید به اعطای فرزند، بیانگر مطلب بالا است.

8- همسر ابراهیم (ع)، دارای شخصیتی والا و ارجمند در پیشگاه خداوند

قالت عجوز عقيم . قالوا كذلك قال ربك

برداشت یاد شده، به خاطر این نکته است که همسر ابراهیم(ع)، با فرشتگان هم سخن شده و نیز درباره او تعبیر «ربك» (پروردگار تو) به کار رفته است.

599- همسفران ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

37 - 99 - 13

13 - « عن ابراهيم بن ابي زياد الكرخي ، قال : سمعت ابا عبد الله (ع) يقول : إن ابراهيم (ع) . . . لما كسر أصنام نمرود . . . فأمرهم أن ينفوا ابراهيم من بلاده . . . فأخرجوا ابراهيم و لوطاً معه (ع) من بلادهم إلى الشام . فخرج

ابراهيم (ع) و معه لوط لا يفارقه و ساره و قال لهم « إني ذاهب إلى ربّي سيهدين » يعني بيت المقدس ؛

ص: 506

ابراهیم بن ابی زیاد کرخی می گوید: از امام صادق(ع) شنیدم که می فرمود: ابراهیم(ع) .. چون بت های نمرود را شکست ... نمرود به اصحابش دستور داد ابراهیم(ع) را از شهر برانند ... پس ابراهیم(ع) را در حالی که لوط(ع) هم راه او بود، از شهرشان به سوی شام اخراج کردند و در حالی که لوط و ساره با او بودند [از شهر بیرون آمدند] و ابراهیم به آنان گفت: «إني ذاهب إلى ربي سيهدين»؛ یعنی، به سوی بیت المقدس می روم».

600- هنر ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء

6 - 64 - 21 -

6- ابراهیم (ع) برای مبارزه با بت پرستی و اثبات توحید، از هنر نمایش استفاده کرد .

فجعلهم جذذاً إلاً كبيراً لهم .. قال بل فعله كبيرهم هذا فسلوهم ... فقالوا إنك

601- یاس ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

13 - 39 - 14 -

13- حضرت ابراهیم (ع) تا سالخوردگی فاقد فرزند و از فرزنددار شدنش از راه عوامل طبیعی و عادی مأیوس بود .

الحمد لله الذي وهب لي على الكبر إسماعيل وإسحق إن ربي لسميع الدعاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

2 - 54 - 15

2- ابراهیم (ع) آن گاه خبر فرزنددار شدنش را از فرشتگان دریافت کرد که کاملاً پیر و از فرزنددار شدن مأیوس بود .

أَبَشْرَتَمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِي الْكَبْرُ فَبِمِ تَبَشَّرُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

11 - 99 - 37 -

11 - ناامید شدن ابراهیم (ع) ، از هدایت قوم بت پرست خویش

وقال إني ذاهب إلى ربِّي سيهدين

از تصمیم ابراهیم(ع) برای هجرت از شهر خود - پس از نجات یافتن از آتش افروزی مشرکان علیه ایشان - برداشت یاد شده به دست می آید.

602- یاور ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات

2 - 102 - 37 -

2- اسماعیل (ع) ، کمک کار پدرش ابراهیم (ع) در مسائل اجتماعی و زندگی

فلما بلغ معه السعی

از آمدن قید «معه» (در معیت او) برداشت یاد شده به دست می آید.

603- یعقوب(ع) و دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف -

5 - 38 - 12

5- اسحاق و یعقوب (ع) ، پیامبرانی پیرو شریعت پدرشان ابراهیم (ع)

واتبعته مله اباةای ابرهیم و اسحق و یعقوب

604- یوسف (ع) و دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف -

12 - 38 - 2,4,7

2- یوسف (ع) در زندان مصر، پیروی خویش از آیین ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع) را فاش ساخت.

واتبعت مله اباى ابرهيم و اسحق و يعقوب

4- یوسف (ع)، پیرو شریعت پدرانش

ص: 508

، ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) بود و برانگیخته به شریعتی جدید نبود .

واتبعت مله اباؤی ابرهیم و اسحق و یعقوب

7- پیروی یوسف (ع) از آیین ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ، موجب عنایت خدا به وی و آموزش علم غیب و دانش تعبیر رؤیا به او شد .

ذلکما مما علمنی ربی انی ترکت .. واتبعت مله اباؤی

جمله «اتبعت ..» عطف بر «ترکت» در آیه قبل است. بنابراین دلالت می کند که: پیروی از آیین ابراهیم نیز در بهره مند شدن یوسف(ع) از علوم الهی ، نقش داشته است.

605- یهود و ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 140 - 11، 9

9 - یهود و نصارا به خاطر کتمان حقایقی درباره ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق و یعقوب (ع) و نوادگان یعقوب ، از ظالمترین مردم هستند .

أم تقولون إن ابرهیم .. و من أظلم ممن کتم شهنه عنده من الله

از مصداقهای مورد نظر برای «شهاده من الله» به قرینه صدر آیه، حقایقی است درباره ابراهیم(ع) و سایر پیامبران یاد شده در آیه.

11 - ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق و یعقوب (ع) از پیامبران و شخصیت های مورد قبول یهود و نصارا

أم تقولون إن ابرهیم .. کانوا هوداً أو نصری

606- یهود و دین ابراهیم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 140 - 1

ص: 509

- یهودیان آیین ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق ، یعقوب و نوادگانش را آیین یهودیت و ایشان را یهودی می دانستند .

أم تقولون إن إبراهيم وإسماعيل .. كانوا هوداً

جمله «أم تقولون ...» دارای لفّ اجمالی است و حاکی از دوقضیه می باشد: الف) ای یهودیان! آیا می پندارید که ابراهیم و ...، یهودی بودند؟ ب) ای

نصارا! آیا شما می پندارید که ابراهیم و ...، نصرانی بودند؟

4- ابلیس

1- آثار استکبار ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 34 - 10، 9

9 - تکبر و خود بزرگ بینی ابلیس ، مایه امتناع او از سجده بر آدم (ع) شد .

فسجدوا إلا ابلیس أبی و استکبر

10 - ابلیس به خاطر خود بزرگ بینی و سرپیچی از فرمان خدا ، از زمره کافران شد .

أبی و استکبر و کان من الکفرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 15 - ص -

38 - 74 - 6

6 - تکبر و خودبرتربینی ابلیس ، سبب سرپیچی وی از فرمان سجده بر آدم

فسجد الملائکه .. إلا ابلیس استکبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

8 - 75 -

8 - پرس و جوی خداوند از ابلیس ، درباره تأثیر دو عامل خودبرتربینی و

عالی رتبتگی وی در تمردش از سجده بر آدم (ع)

قال یابلیس ما منعک أن تسجد .. استکبرت أم کنت من العالین

2- آثار اغواپذیری از ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

7 - 42 - 15

7- اغواپذیری از ابلیس، زمینه پذیرش سلطه وی است.

لأغویبهم أجمعین . إلاّ عبادک ... لیس لک علیهم سلطان إلاّ من اتبعک

3- آثار اغواگری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

3 - 18 - 7

3 تکبر، تمرد و اغواگری ابلیس، موجب گرفتاری او به آتش دوزخ

ما منعک ألاّ تسجد .. لأملأن جهنم منکم أجمعین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

6 - 24 - 7

6 سقوط ابلیس در چهار مرحله به خاطر تمرد، تکبر و تصمیم به گمراه سازی انسانها و فریب آدم و حوا بود.

قال فاهبط منها فما یكون لک أن تتکبر فیها فاخرج .. قال اهبطوا

بدان احتمال که تکرار چهارگانه سقوط ابلیس هر یک به دلیل گناهی باشد که مرتکب شده است: نخست از فرمان خداوند سرپیچی کرد و به آدم سجده نکرد، آنگاه این تمرد را به اظهار برتری خویش توجیه کرد، پس از آن تصمیم خویش را به اغواگری تمامی آدمیان اعلان داشت، و سرانجام آدم و حوا را به پای شجره نهی شده کشاند و با دروغ و نیرنگ آنان را به خوردن از آن شجره ترغیب

کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

5 - 85 -

5- تکبر و خودبرتربینی ابلیس و تصمیم وی بر اغوا کردن انسان ها ، موجب گرفتار شدن او به آتش دوزخ

قال فِعْزَتَكَ لِأَعْوَبِنَّهُمْ .. قال فالحقّ ... لأملأنّ جهنّم منك

4- آثار برتری طلبی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

8 - 75 -

8- پرس و جوی خداوند از ابلیس ، درباره تأثیر دو عامل خودبرتربینی و عالی رتبتگی وی در تمردش از سجده بر آدم (ع)

قال یابلیس ما منعک أن تسجد .. أستکبرت أم کنت من العالین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1,13 - 76 -

1- ابلیس در پاسخ خداوند ، مهتری و برتری خود بر آدم را ، دلیل تمردش از فرمان سجده بر آدم (ع) بیان کرد .

قال یابلیس ما منعک أن تسجد .. أستکبرت أم کنت من العالین . قال أنا خیر منه

13- تکبر و خودبرتربینی ابلیس ، عامل سرپیچی وی از سجده بر آدم بود ؛ نه مهتری و بلندمرتبتگی او .

إلّا ابلیس استکبر .. أستکبرت أم کنت من العالین . قال أنا خیر منه

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که هر چند ابلیس ، خود را از مهتران و برتر از آدم معرفی کرد؛ ولی آیه شریفه در

ص: 512

مقام محکومیت و رد این ادعا است. از این رو خداوند در آیه قبل، عامل تمرد ابلیس را، تکبر و خودبرتربینی وی برشمرده است (إلّا ابلیس استکبر...).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

4 - 77 -

4- تکبر و خودبرتربینی ابلیس و تمرد او از سجده بر آدم، عامل سقوط وی از منزلت و مقام رفیع

إلّا ابلیس استکبر... استکبرت... قال فاخرج منها

5- آثار پیروی از ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 43 - 3

3- پیروی از ابلیس و گمراه شدن، از عامل های گرفتار شدن به جهنم

إلّا من اتبعک... و إن جهنم لموعدهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

17 - 63 - 6

6- پیروی انسان از ابلیس، عامل از دست دادن کرامت انسانی و هم سنخ شدن با او فمّن تبعک منهم فإن جهنم جزاؤکم

التفات از خطاب مفرد به جمع، حکایت از آن دارد که پیروان شیطان، در ردیف او قرار گرفته و با او هم سنخ می شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

34 - 20 - 3

3- با پیروی مردم از ابلیس ، او گمان و حدسش را درباره اغوای مردم تحقق یافته دید .

و لقد صدق عليهم إبليس ظنه فاتبعوه

جلد

ص: 513

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

6 - 85 -

6 - پیروی از ابلیس ، موجب استحقاق عذاب دوزخ

لأملأن جهنم منک و ممن تبعک منهم أجمعین

6- آثار ترک سجده ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 34 - 1,2,4

1- فرمان خداوند به ابلیس برای خروج از آسمان ، در پی تمرد وی از دستور سجده بر آدم (ع)

قال فاخرج منها

برداشت فوق، مبتنی بر دو احتمال است: 1. مرجع ضمیر «منها» «سماوات» باشد، اگرچه در کلام ذکر نشده است. 2. به قرینه اینکه ابلیس از زمره ملائکه بوده و جایگاه آنان هم در آسمانهاست.

2- خداوند ، در پی تمرد ابلیس از فرمان خدا ، او را از زمره فرشتگان بیرون راند .

قال فاخرج منها

این برداشت، مبتنی بر این احتمال است که مرجع ضمیر «منها» همان گونه که مفسران احتمال داده اند «زمره الملائکه» باشد.

4- تکبر ابلیس و تمرد وی از فرمان سجده بر آدم (ع) ، عامل سقوط او از درگاه الهی

فقعوا له سجدين . فسجد ... إلا ابلیس أبی ... قال لم أکن لأسجد لبشر ... قال فاخر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 35 - 1

1- ابلیس ، به دلیل تمرد از فرمان سجده بر آدم (ع) ، مورد لعن ابدی خداوند قرار گرفت .

ص: 514

إن عليك اللعنه إلى يوم الدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 9 - حجر -

4 - 39 - 15

4- ابلیس گمراه شدن خود را، نتیجه فرمان خداوند به سجده بر آدم (ع) می دانست .

فسجد الملائكة كلهم... إلا إبليس أبى... قال فاخرج منها فإنك رجيم... قال ربّ

در اینکه مقصود ابلیس از اغوا شدنش توسط خداوند چیست؟ چند نظریه وجود دارد: یکی از آنها این است که چون خداوند، ابلیس را با فرمان سجده بر آدم(ع) مورد آزمایش قرار داد، او در این امتحان مردود شد و این مردود شدن نیز موجب لعن و طرد وی شد؛ لذا همین طرد و لعن در نظر ابلیس نوعی گمراهی تلقی گردید.

7- آثار تکبر ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

3 - 18 - 7

3 تکبّر، تمرد و اغواگری ابلیس، موجب گرفتاری او به آتش دوزخ

ما منعك ألا تسجد... لأملأن جهنم منكم أجمعين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

6 - 24 - 7

6 سقوط ابلیس در چهار مرحله به خاطر تمرد، تکبّر و تصمیم به گمراه سازی انسانها و فریب آدم و حوا بود. قال فاهبط منها فما يكون لك

أن تتكبر فيها فاخرج... قال اهبطوا

بدان احتمال که تکرار چهارگانه سقوط ابلیس هر یک به دلیل گناهی باشد که مرتکب شده است: نخست از فرمان خداوند سرپیچی

ص: 515

کرد و به آدم سجده نکرد، آنگاه این تمرد را به اظهار برتری خویش توجیه کرد، پس از آن تصمیم خویش را به اغواگری تمامی آدمیان اعلان داشت، و سرانجام آدم و حوا را به پای شجره نهی شده کشاند و با دروغ و نیرنگ آنان را به خوردن از آن شجره ترغیب کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

4 - 34 - 15

4- تکبر ابلیس و تمرد وی از فرمان سجده بر آدم (ع)، عامل سقوط او از درگاه الهی

فقعوا له سجدين . فسجد ... إلا ابليس أبی ... قال لم أكن لأسجد لبشر ... قال فاخر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

11 - 61 - 17

11- خودبرتربینی ابلیس و پست تر و کم ارزش تر دیدن جنس آدم (ع)، ریشه عصیان و نافرمانی وی از فرمان خداوند بر سجده بر آدم (ع)

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا ابليس قال ءأسجد لمن خلقت طيناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 15 - ص -

1, 13 - 76 - 38

1 - ابلیس در پاسخ خداوند، مهتری و برتری خود بر آدم را، دلیل تمردش از فرمان سجده بر آدم (ع) بیان کرد .

قال يا بليس ما منعك أن تسجد .. أستكبرت أم كنت من العالين . قال أنا خير منه

ص: 516

13 - تکبر و خودبرتربینی ابلیس ، عامل سرپیچی وی از سجده بر آدم بود ؛ نه مهتری و بلندمرتبگی او .

إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ . . . اُسْتَكْبِرْتَ اُمَ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ . قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که هر چند ابلیس ، خود را از مهتران و برتر از آدم معرفی کرد؛ ولی آیه شریفه در مقام محکومیت و رد این ادعا است. از این رو خداوند در آیه قبل، عامل تمرد ابلیس را، تکبر و خودبرتربینی وی برشمرده است (إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ...).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

4 - 77 -

4 - تکبر و خودبرتربینی ابلیس و تمرد او از سجده بر آدم ، عامل سقوط وی از منزلت و مقام رفیع

إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ . . . اُسْتَكْبِرْتَ ... قَالَ فَاخْرَجْنَا مِنْهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

85 - 55 - تکبر و خودبرتربینی ابلیس و تصمیم وی بر اغوا کردن انسان ها ، موجب گرفتار شدن او به آتش دوزخ

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ . . . قَالَ فَالْحَقُّ ... لِأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ

8- آثار سلطه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

1 - 21 - 34

1 - تبعیت مردم از ابلیس ، به خاطر سلطه او بر آنان نیست .

فَاتَّبِعُوهُ . . . وَ مَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطٰنٍ

9- آثار طرد ابلیس

جلد -

نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

6 - 77 -

6 - طرد شدن شدن ابلیس از درگاه الهی ، باعث اخراج وی از صف ملائکه

فاخرج منها فإتک رجیم

برداشت یاد شده از آن جا است که جمله «فإتک رجیم» تعلیل برای جمله «فاخرج منها» می باشد.

10- آثار عصیان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 34 - 10

10 - ابلیس به خاطر خود بزرگ بینی و سرپیچی از فرمان خدا ، از زمره کافران شد .

أبی و استکبر و کان من الکفرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 18 - 3

3 تکبر ، تمرد و اغواگری ابلیس ، موجب گرفتاری او به آتش دوزخ

ما منعک ألا تسجد .. لأملأن جهنم منکم أجمعین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 24 - 6

6 سقوط ابلیس در چهار مرحله به خاطر تمرد ، تکبر و تصمیم به گمراه سازی انسانها و فریب آدم و حوا بود.

قال فاهبط منها فما يكون لك أن تتكبر فيها فاخرج . . قال اهبطوا

بدان احتمال که تکرار چهارگانه سقوط ابلیس هر یک به دلیل گناهی باشد که مرتکب شده است: نخست از فرمان خداوند سرپیچی کرد و به آدم سجده نکرد، آنگاه این تمرد را به اظهار برتری خویش توجیه کرد، پس از آن

ص: 518

تصمیم خویش را به اغواگری تمامی آدمیان اعلان داشت، و سرانجام آدم و حوا را به پای شجره نهی شده کشاند و با دروغ و نیرنگ آنان را به خوردن از آن شجره ترغیب کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1,2,3,4 - 34 - 15

1- فرمان خداوند به ابلیس برای خروج از آسمان، در پی تمرد وی از دستور سجده بر آدم (ع)

قال فاخرج منها

برداشت فوق، مبتنی بر دو احتمال است: 1. مرجع ضمیر «منها» «سماوات» باشد، اگرچه در کلام ذکر نشده است. 2. به قرینه اینکه ابلیس از زمره ملائکه بوده و جایگاه آنان هم در آسمانهاست.

2- خداوند، در پی تمرد ابلیس از فرمان خدا، او را از زمره فرشتگان بیرون راند.

قال فاخرج منها

این برداشت، مبتنی بر این احتمال است که مرجع ضمیر «منها» همان گونه که مفسران احتمال داده اند «زمره الملائکه» باشد.

3- ابلیس، در پی تمرد از فرمان خداوند، از جایگاه مقربان تنزل کرد و از آن جا رانده شد.

قال فاخرج منها

به قرینه «فإنك رجيم» مراد از «فاخرج منها» می تواند منزلت قرب الهی باشد. 4- تکبر ابلیس و تمرد وی از فرمان سجده بر آدم (ع)، عامل سقوط او از درگاه الهی

فقعوا له سجدين . فسجد ... إلا ابليس أبی ... قال لم أكن لأسجد لبشر ... قال فاخر

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

ص: 519

9 - حجر -

15 - 35 - 1

1- ابلیس ، به دلیل تمرد از فرمان سجده بر آدم (ع) ، مورد لعن ابدی خداوند قرار گرفت .

و إن عليك اللعنه إلى يوم الدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17

2 - 63 -

2- ابلیس ، به خاطر نافرمانیش ، از درگاه خداوند طرد گردید .

قال اذهب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

7 - 74 -

7- ابلیس ، بر اثر تمرد از فرمان سجده بر آدم ، در زمره کافران قرار گرفت .

إلا ابلیس استکبر و كان من الکفرینجلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1,2 - 77 -

1 - فرمان خداوند به خروج ابلیس از صف ملائکه ، در پی تمرد او از فرمان سجده بر آدم (ع)

قال فاخرج منها

در این که مرجع ضمیر «منها» چیست و مقصود از آن چه می باشد؛ میان مفسران بحث و گفت و گو درگرفته است. برخی آن را صف فرشتگان دانسته اند؛ چون ابلیس پیش از آن با فرشتگان بود و به همراه آنان مکلف به سجده بر آدم شده بود. برخی دیگر آن را منزلت و

مقامی دانسته اند که ابلیس و فرشتگان در آن قرار داشتند؛ یعنی، منزلت و مقام مقربان درگاه الهی. گفتنی است

ص: 520

که در این باره تعبیر «هبوط» در سوره دیگری (قال فاهبط منها) به کار رفته و مؤید همین دیدگاه است.

2- ابلیس، در پی سرپیچی از فرمان سجده بر آدم (ع) از جایگاه مقربان و منزلت والای خویش رانده شد و سقوط کرد.

قال فاخرج منها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1 - 78 -

1 - ابلیس به خاطر سرپیچی از فرمان سجده بر آدم، مورد لعن و نفرین ابدی خداوند قرار گرفت.

وإنّ عليك لعنتي إلی يوم الدين

11- آدم (ع) و ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

2 - 21 - 7

2 آدم و همسرش حوا، بی اعتماد به شیطان در نخستین مراحل رویارویی با وی

وقاسمهما إنی لکما لمن النصحین

معمولاً سوگند یاد کردن در مواردی است که طرف مقابل حالت انکار و ناپاوری از خود ابراز کند.

12- آرزوی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

6 - 17 - 7

6 ناسپاسی آدمیان در برابر خدا آرزوی ابلیس در اغواگریهای خویش

ثم لا تینهم... ولاتجد اکثرهم شکرین

13- ابلیس از آتش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

3,5,12 - 12 - 7

3 ابلیس، آفریده شده از آتشی خاص و آدم، آفریده شده از گلی مخصوص

خلقتنی من نار و خلقتنه من طین

ص: 521

نکره آمدن «نار» و «طین» حکایت از این دارد که آدم و ابلیس از گل و آتشی مخصوص آفریده شدند و چنانچه این معنا در نظر نبود، آن دو کلمه با «ال» جنس آورده می شد.

5 آفرینش ابلیس از آتش موجب احساس برتری وی بر آدم(ع)

قال أنا خیر منه خلقتنی من نار و خلقته من طین

12 عن أبي عبدالله(ع): .. فإن أول من قاس إبليس حين قال: « خلقتني من نار و خلقته من طین» فقاس ما بين النار و الطین، و لو قاس نوريه آدم بنوريه النار عرف فضل ما بين النورين ... .

از امام صادق(ع) روایت شده است: .. اولین کسی که قیاس کرد ابلیس بود آنگاه که (خطاب به خداوند) گفت: «مرا از آتش آفریده ای و او (آدم) را از گل» و بین آتش و خاک قیاس کرد، اگر نورانیت آدم(ع) را با روشنایی آتش مقایسه کرده بود، تفاوت بین آن دو نور را در می یافت ... .

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

- 76 - 43، 3 - ابلیس ، آفریده شدنش از آتش و آفرینش آدم از گل را ، دلیل برتری و مهتری خود بر آدم معرفی کرد .

قال أنا خیر منه خلقتنی من نار و خلقته من طین

برداشت یاد شده از آن جا است که جمله «خلقتنی من نار. ..» در مقام تعلیل و تبیین برای جمله «أنا خیر منه» می باشد.

4 - آتش ، مبدأ

ص: 522

و عنصر اولیه خلقت ابلیس

خلقتنی من نار

14- ابلیس از جن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف -

11 - 50 - 18

11- ابلیس ، علی رغم حضور در میان فرشتگان ، موجودی از جنس و طائفه جن بود .

فسجدوا إلاّ ابلیس کان من الجنّ

15- ابلیس از کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 1 - بقره -

10 - 34 - 2

10 - ابلیس به خاطر خود بزرگ بینی و سرپیچی از فرمان خدا ، از زمره کافران شد .

أبی و استکبر و کان من الکفرین

16- ابلیس از ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

8 - 34 - 2

8 - ابلیس از زمره فرشتگان بود . *

و إذ قلنا للملائکه اسجدوا لأدم فسجدوا إلاّ ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

2- ابلیس ، به هنگام خلقت انسان ، در میان فرشتگان بود و از زمره آنان به حساب می آمد .

و إذ قال ربك للملائكة إني خالق بشراً من ... فإذا سويته ... فقعوا له سجدین .

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که استثنا متصل باشد و استثنا شدن ابلیس از فرشتگان، نه به خاطر این است که وی فرشته بود؛

بلکه از باب تغلیب، جزئی از آنها به شمار می آمد. جلد - نام سوره - سوره - آیه

ص: 523

- فیش

10 - اسراء -

4 - 61 - 17

4- ابلیس ، به هنگام صدور فرمان خداوند به ملائکه برای سجده بر آدم (ع) ، در میان مجموعه فرشتگان بود .

قلنا للملائکه اسجدوا لأدم فسجدوا إلا ابلیس

استثنا شدن ابلیس از فرشتگان در تمرد از فرمان سجده، نشان دهنده این نکته است که ابلیس به هنگام فرمان خداوند بر سجده، در میان آنان بوده است. لازم به ذکر است که قول به منقطع بودن استثنا هم منافاتی با نکته یاد شده ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

3 - 74 -

3 - ابلیس ، به هنگام خلقت انسان ، در میان فرشتگان بود و از زمره آنان به حساب می آمد .

فقعوا له سجدين . فسجد الملائکه ... إلا ابلیس

برداشت یاد شده مبتنی بر این احتمال است که استثنا، متصل باشد و مستثنا شدن ابلیس از فرشتگان، به خاطر این نیست که وی فرشته بود؛ بلکه از باب تغلیب بوده و ابلیس، جزء فرشتگان به شمار آمده است.

17- ابلیس در جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

3,5 - 18 - 7

3 تکبیر، تمرد و اغواگری ابلیس، موجب گرفتاری او به آتش دوزخ

ما منعک ألا تسجد . . . لأملأن جهنم منکم أجمعین

5 جهنم مملو از ابلیس و همه پیروانی که در زمره ابلیسیان در آمده باشند.

لمن تبعك منهم لأملأن جهنم منكم أجمعين

ص: 524

خطاب در «منکم» می تواند بیانگر این نکته باشد که آدمی به مجرد پیروی از ابلیس جایگاهی همانند او در جهنم نخواهد داشت، بلکه آن گونه پیروی چنین اقتضایی را دارد که آدمی را همسرخ ابلیس سازد؛ به گونه ای که بتوان ابلیس و پیروی کننده وی را با یک ضمیر مورد خطاب قرار داد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

5 - 85 -

5- تکبر و خودبرتربینی ابلیس و تصمیم وی بر اغوا کردن انسان ها ، موجب گرفتار شدن او به آتش دوزخ

قال فبِعزَّتک لأغویتهم . . . قال فالحقّ . . . لأملأنّ جهنّم منک

18- ابلیس در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

14 - 22 - 27

27- « قال رسول الله (صلی الله علیه و آله) : إذا جمع الله الأولین و الآخرین و قضی بینهم و فرغ من القضاء . . . الکافرون . . . یأتون ابلیس فیقولون : . . . قم أنت فاشفع لنا فإنک أنت أضللتنا فیقوم ابلیس . . . و یقول عند ذلک : « إن الله وعدکم وعد الحق و وعدتکم فاخلفتکم . . . » ؛

از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) روایت شده است که فرمود: آن گاه که خداوند اولین و آخرین انسانها را جمع کرد و میان آنان حکم نمود و از حکم فارغ شد . . . کافران . . . نزد ابلیس آیند و گویند: . . . تو برخیز و برای ما شفاعت کن؛ پس همانا تنها تو ما را

ص: 525

گمراه کردی. پس ابلیس می ایستد ... و در این هنگام می گوید: «إن الله وعدكم وعد الحق و وعدتكم فاخلفتكم...».

19- ابلیس قبل از عصیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

7 - 34 - 2

7- ابلیس پیش از تمرد از فرمان خدا، همپایه فرشتگان بود و در منزلت ایشان بسر می برد .

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليسأذینکه فرمان و خطاب خداوند به فرشتگان (قلنا للملائكة اسجدوا) شامل ابلیس نیز بود، معلوم است که: او در منزلت و مقام فرشتگان بسر می برد به گونه ای که از زمره ایشان محسوب می شد و یا واقعاً خودش نیز فرشته بود. برداشت فوق مبتنی بر احتمال اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 13 - 7

1 ابلیس دارای مقامی رفیع، قبل از کبرورزی و نافرمانی خداوند

قال فاهبط منها

مراد از ضمیر در «منها» و «فیها» منزلتی است که ابلیس همراه فرشتگان در آن منزلت بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف -

10 - 50 - 18

10- ابلیس، پیش از تمرد از فرمان خداوند، همپایه فرشتگان و در منزلت آنان بود .

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس

20- ابلیس و آدم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش - اعراف -

5 - 12 - 7

5 آفرینش ابلیس

ص: 526

از آتش موجب احساس برتری وی بر آدم(ع)

قال أنا خير منه خلقتني من نار و خلقته من طين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

2 - 13 - 7

2 احساس برتری بر آدم از سوی ابلیس، موجب سقوط و هبوط وی از جایگاه رفیع خویش شد.

قال أنا خير منه .. قال فاهبط منها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

6 - 18 - 7

6 محاوره و گفتگوی مستقیم خداوند با ابلیس، در داستان تمرد وی از سجده بر آدم(ع)

قال ما منعك .. قال أخرج منها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1, 2, 5, 7, 10 - 20 - 7

1 ابلیس پس از سکونت آدم و همسرش در بهشت، در اندیشه فریبکاری و توطئه علیه ایشان برآمد. فوسوس لهما الشیطن

هنگامی که پس از کلمه «وسوسه» حرف «لام» آورده شود، به معنای نقشه کشیدن و توطئه کردن است.

2 نمایان سازی شرمگاه آدم و حوا، از اهداف شیطان در فریبکاری و توطئه علیه آنان

فوسوس لهما الشیطن لیبدي لهما ما وری عنهما من سوءتھما

5 شیطان در وسوسه آدم و حوا، بازماندن آنها از فرشته شدن و جاودانگی را دلیل تحریم خوردن از شجره نهی شده معرفی کرد.

إلا أن تکونا ملکین أو تکونا من الخلدین

7 شیطان ایجاد کننده شبهه در ذهن آدم و حوا نسبت به تحریم

ص: 527

شجره نهی شده بر آنان

ما نهیکما ربکما .. أو تکونا من الخلدین

برخی جمله «ما نهاکما ربکما ..» را چنین معنا کرده اند: این حرمت شامل شما نیست، مگر در صورتی که شما فرشته باشید و یا از جاودانان در بهشت، و شما نه فرشته اید و نه از جاودانان در بهشت. پس حرمتی بر شما نیست.

10 شیطان، تکلیف الهی را در نظر آدم و حوا مانع تکامل و پیشرفت آنان جلوه داد.

ما نهیکما ربکما .. إلا أن تکونا ملکین

«أن تکونا ..» به تقدیر کراهیه، مفعول له برای «ما نهاکما» است. بنابراین معنای آیه چنین می شود: خداوند بدان جهت که فرشته نشوید و یا جاودانه نگردید، شما را از خوردن ثمره آن درخت بازداشت. جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 21 - 7

1 شیطان با سوگند دروغ و مؤکد خویشتن را از خیرخواهان آدم و حوا قلمداد کرد.

وقاسمهما إنی لکما لمن النصحین

به کارگیری فعل «قاسم» از باب مفاعله می تواند برای تأکید باشد. یعنی شیطان با سوگند مؤکد سخنش را به آنان القا کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 22 - 7

1 شیطان با فریبکاریها و سوگند دروغ، آدم و حوا را به پای درخت ممنوع کشاند تا از ثمره آن تناول کنند.

وقاسمهما .. فدلیهما بغرور

«تدلیه»، مصدر «دلی»، به

ص: 528

معنای فرستادن است، و مراد از آن نزدیک کردن آدم و حوا به شجره نهی شده برای خوردن از آن است. کلمه «غرور» می تواند مصدر و به معنای فریب دادن باشد و می تواند جمع غار (فریبنده) باشد، و مراد از آن سخنان دروغین و باطلی باشد که شیطان با سوگند به آدم و حوا القا کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 27 - 109، 9 نشان دادن شرمگاه آدم و حوا به آنان از اهداف شیطان در فریفتن و برهنه کردن ایشان

ینزع عنهما لباسهما لیریهما سوءتھما

10 شیطان، حتی به هنگام خروج آدم و حوا از بهشت، در صدد برهنه ساختن آنان بود. *

أخرج أبو یحکم من الجنه ینزع عنهما لباسهما

جمله «ینزع ..» حال برای فاعل «أخرج» است. یعنی شیطان به هنگام خروج آدم و حوا نیز برای بیرون آوردن لباس آنان در تلاش بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 33 - 5

5- ابلیس، ضمن تحقیر آدم (ع) خود را دارای مقامی برتر از او می دانست .

قال لم أکن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمأ مسنون

21- ابلیس و حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

17 - 62 - 10

10- ابلیس، خود را مقهور اراده خداوند دانسته و کار خویش را منوط به اذن او می دانست. لئن

ص: 529

22- ابلیس و حوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1, 2, 5, 7, 10 - 20 - 7

1 ابلیس پس از سکونت آدم و همسرش در بهشت، در اندیشه فریبکاری و توطئه علیه ایشان برآمد.

فوسوس لهما الشیطن

هنگامی که پس از کلمه «وسوسه» حرف «لام» آورده شود، به معنای نقشه کشیدن و توطئه کردن است.

2 نمایان سازی شرمگاه آدم و حوا، از اهداف شیطان در فریبکاری و توطئه علیه آنان

فوسوس لهما الشیطن لیبدی لهما ما وری عنهما من سوءتھما

5 شیطان در وسوسه آدم و حوا، بازماندن آنها از فرشته شدن و جاودانگی را دلیل تحریم خوردن از شجره نهی شده معرفی کرد.

إلا أن تکونا ملکین أو تکونا من الخلدین

7 شیطان ایجاد کننده شبهه در ذهن آدم و حوا نسبت به تحریم شجره نهی شده بر آنان

ما نهیکما ربکما .. . أو تکونا من الخلدین برخی جمله «ما نهاکما ربکما .. .» را چنین معنا کرده اند: این حرمت شامل شما نیست، مگر در صورتی که شما فرشته باشید یا از جاودانان در بهشت، و شما نه فرشته اید و نه از جاودانان در بهشت. پس حرمتی بر شما نیست.

10 شیطان، تکلیف الهی را در نظر آدم و حوا مانع تکامل و پیشرفت آنان جلوه داد.

ما نهیکما ربکما .. . إلا أن تکونا ملکین

«أن تکونا .. .» به تقدیر کراهیه، مفعول له برای «ما نهاکما» است. بنابراین معنای آیه چنین می شود: خداوند بدان

جهت که فرشته نشوید و یا جاودانه نگردید، شما را از خوردن ثمره آن درخت بازداشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 21 - 7

1 شیطان با سوگند دروغ و مؤکد خویشتن را از خیرخواهان آدم و حوا قلمداد کرد.

وقاسمهما إني لكما لمن الناصحين

به کارگیری فعل «قاسم» از باب مفاعله می تواند برای تأکید باشد. یعنی شیطان با سوگند مؤکد سخنش را به آنان القا کرد.

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 22 - 7

1 شیطان با فریبکاریها و سوگند دروغ، آدم و حوا را به پای درخت ممنوع کشاند تا از ثمره آن تناول کنند. وقاسمهما .. فدلیهما بغرور

«تدلیه»، مصدر «دلی»، به معنای فرستادن است، و مراد از آن نزدیک کردن آدم و حوا به شجره نهی شده برای خوردن از آن است. کلمه «غرور» می تواند مصدر و به معنای فریب دادن باشد و می تواند جمع غار (فرینده) باشد، و مراد از آن سخنان دروغین و باطلی باشد که شیطان با سوگند به آدم و حوا القا کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

9,10 - 27 - 7

9 نشان دادن شرمگاه آدم و حوا به آنان از اهداف شیطان در فریفتن و برهنه کردن ایشان

ینزع عنهما لباسهما لیریهما سوءتھما

10 شیطان، حتی به هنگام خروج آدم

و حوا از بهشت، در صدد برهنه ساختن آنان بود. *

أخرج أبو يكم من الجنة ينزع عنهما لباسهما

جمله «ينزع ..» حال برای فاعل «أخرج» است. یعنی شیطان به هنگام خروج آدم و حوا نیز برای بیرون آوردن لباس آنان در تلاش بود.

23- ابلیس و سجده بر آدم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 1 - بقره -

3,4,9 - 34 - 2

3- ابلیس نیز همانند فرشتگان، مأمور به سجده بر آدم (ع) بود.

فسجدوا إلا ابلیس أبی

4- ابلیس از فرمان خدا سرپیچی کرد و بر آدم سجده نمود.

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا ابلیس أبی

«ابا» (مصدر أبی) به معنای امتناع کردن است.

9- تکبر و خود بزرگ بینی ابلیس، مایه امتناع او از سجده بر آدم (ع) شد.

فسجدوا إلا ابلیس أبی و استکبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

1,3 - 31 - 15

1- ابلیس، از فرمان خداوند برای سجده بر آدم (ع) سرپیچی کرد و حاضر نشد در ردیف دیگر سجده کنندگان بر او قرار گیرد.

إلا ابلیس أبی أن یكون مع السجدین

3- ابلیس چونان فرشتگان، مأمور به سجده بر آدم (ع) بود.

فسجد الملائكة کلهم أجمعون . إلا ابلیس أبی أن یكون مع السجدین

24- ابلیس و صراط مستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 5 - اعراف -

ص: 532

5 ابلیس، معترف و معتقد به مستقیم بودن صراط الهی

لأقعدن لهم صراطك المستقیم

25- ابلیس و ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف -

10 - 50 - 18

10- ابلیس، پیش از تمرد از فرمان خداوند، همپایه فرشتگان و در منزلت آنان بود.

و إذ قلنا للملائکه اسجدوا لأدم فسجدوا إلا ابلیس

26- ابلیس هنگام خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

2 - 31 - 15

2- ابلیس، به هنگام خلقت انسان، در میان فرشتگان بود و از زمره آنان به حساب می آمد.

و إذ قال ربك للملائکه إني خلق بشرًا من... فإذا سوّيته... فقعوا له سجدین.

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که استثنا متصل باشد و استثنا شدن ابلیس از فرشتگان، نه به خاطر این است که وی فرشته بود؛ بلکه از باب تغلیب، جزئی از آنها به شمار می آمد.

27- اجابت استمهال ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1,3 - 15 - 7

1 خداوند درخواست ابلیس (مهلت خواهی تا قیامت) را اجابت کرد.

أنظرنی . . قال إنک من المنظرین

برداشت فوق بر این اساس است که متعلق کلمه «المنظرین»، «إلی یوم یبعثون» باشد که به قرینه آیه قبل حذف شده است. گفتنی است که برخی مهلت دهی به ابلیس را بنابر ظاهر آیه استجابت درخواست ابلیس دانسته اند و

ص: 533

برخی دیگر جمله «إنك...» را اخبار از تقدیر الهی به زنده ماندن ابلیس شمرده اند. یعنی چه وی درخواست می کرد و یا درخواست نمی کرد، چنین مقدر شده بود.

3 خداوند، ابلیس را در پی درخواست زنده ماندن تا رستاخیز، عمری طولانی داد.

أنظرنی إلی یوم یبعثون. قال إنک من المنظرین

ذکر نکردن متعلق «المنظرین» می تواند اشاره به این باشد که خواسته ابلیس تنها در اصل «انظار» اجابت شده است، و نه در مدت آن؛ یعنی تا روز قیامت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش - 9 - حجر -

1 - 37 - 15

1- درخواست ابلیس برای ادامه حیات خویش تا روز قیامت، مورد اجابت خداوند قرار گرفت.

قال فإنک من المنظرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1 - 38 - 15

1- مهلت خواهی ابلیس برای تداوم زندگی خویش تا روز رستاخیز، تنها تا روز معین و مشخصی، مورد اجابت قرار گرفت.

فإنک من المنظرین . إلی یوم الوقت المعلوم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

1 - 63 - 17

1- خداوند، به درخواست ابلیس جهت مهلت حیات تا قیامت، پاسخ مثبت داد.

لئن أخرتن إلی یوم القیمه . . . قال اذهب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

3 - 64 - 17

ص: 534

- خداوند ، به مهلت خواهی ابلیس جواب مثبت داد و او را در منحرف ساختن آدمیان آزاد گذاشت . لئن أخرتن . . لأحتكنّ ذرّيته ... قال اذهب ... واستفز من استطعت منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1 - 80 -

1 - مهلت خواهی ابلیس از خداوند برای ادامه حیات خویش و عذاب نشدنش ، مورد استجابت خداوند قرار گرفت .

قل ربّ فأنظرنی . . . قال فإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ

28- اجابت دعای ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 37 - 7

7- « قال أبو عبدالله (ع) : إن علي بن الحسين (ع) ... قال : ... يا من استجاب لأبغض خلقه إليه إذ قال أنظرنی إلی یوم یبعثون ، إستجب لی ... »

از امام صادق (ع) روایت شده است: علی بن الحسین (ع) فرمود: ای کسی که [خواسته] مبعوض ترین خلق خود را اجابت کردی! آن گاه که گفت: «أنظرنی إلی یوم یبعثون» خواسته مرا اجابت فرما. «...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1 - 81 - 61 - مهلت خواهی ابلیس برای تداوم حیاتش تا روز رستاخیز ، تنها تا روز معین و مشخصی ، مورد اجابت قرار گرفت .

من المنظرین . إلی یوم الوقت المعلوم

6 - ابلیس ، علی رغم نافرمانی از خداوند ، از استجابت دعای خود

ص: 535

مأیوس نشد .

قال ربّ فأنظرنی . . . قال فإتک من المنظرین . إلی یوم الوقت المعلوم

29- اختیار ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

12 - 34 - 2

12 - ابلیس ، دارای اختیار تکوینی و انتخاب اطاعت خدا ، یا معصیت او

فسجدوا إلا ابلیس أبی و استکبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

4 - 31 - 15

4- ابلیس ، موجودی دارای اختیار و اراده

فسجد الملائکه کلهم . . . إلا ابلیس أبی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

17 - 61 - 99- ابلیس ، موجودی سنجشگر و دارای اختیار است .

فسجدوا إلا ابلیس قال ءأسجد لمن خلقت طیناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

17 - 64 - 3

3- خداوند ، به مهلت خواهی ابلیس جواب مثبت داد و او را در منحرف ساختن آدمیان آزاد گذاشت .

لئن أخرجتن ... لأحتكن ذريته ... قال اذهب ... و استفرز من استطعت منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه -

9 - 116 - 20

9 - انسان به خاطر استعداد های گسترده و شایستگی های ذاتی اش ، برتر از فرشتگان است .

للملئکه اسجدوا لأدم

جلد - نام سوره - سوره -

ص: 536

آیه - فیش

15 - ص - 38

5 - 74 -

5 - ابلیس ، موجودی مختار و با اراده

إلا إبليس استکبر

30- اختیار پیروان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

34 - 21 - 3

3 - پیروی تابعان ابلیس از وی ، بر اساس اختیار و تصمیم خود آنان است .

فَاتَّبِعُوهُ ... و ما كان له عليهم من سلطان

31- اخراج ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 34 - 1, 2

1- فرمان خداوند به ابلیس برای خروج از آسمان ، در پی تمرد وی از دستور سجده بر آدم (ع)

قال فاخرج منها

برداشت فوق، مبتنی بر دو احتمال است: 1. مرجع ضمیر «منها» «سماوات» باشد، اگرچه در کلام ذکر نشده است. 2. به قرینه اینکه ابلیس از زمره ملائکه بوده و جایگاه آنان هم در آسمانهاست.

2- خداوند ، در پی تمرد ابلیس از فرمان خدا ، او را از زمره فرشتگان بیرون راند .

قال فاخرج منها این برداشت، مبتنی بر این احتمال است که مرجع ضمیر «منها» همان گونه که مفسران احتمال داده اند «زمره الملائکه» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1,6 - 77 -

1 - فرمان خداوند به خروج ابلیس از صف ملائکه ، در پی تمرد او از فرمان سجده بر آدم (ع)

قال فاخرج منها

ص: 537

در این که مرجع ضمیر «منها» چیست و مقصود از آن چه می باشد؛ میان مفسران بحث و گفت و گو در گرفته است. برخی آن را صف فرشتگان دانسته اند؛ چون ابلیس پیش از آن با فرشتگان بود و به همراه آنان مکلف به سجده بر آدم شده بود. برخی دیگر آن را منزلت و مقامی دانسته اند که ابلیس و فرشتگان در آن قرار داشتند؛ یعنی، منزلت و مقام مقربان درگاه الهی. گفتنی است که در این باره تعبیر «هبوط» در سوره دیگری (قال فاهبط منها) به کار رفته و مؤید همین دیدگاه است.

6- طرد شدن شدن ابلیس از درگاه الهی ، باعث اخراج وی از صف ملائکه

فاخرج منها فإتک رجیم

برداشت یاد شده از آن جا است که جمله «فإتک رجیم» تعلیل برای جمله «فاخرج منها» می باشد.

32- ادعای ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 42 - 1

1- خداوند ، در برابر ادعای ابلیس مبنی بر اغوای اکثریت مردم ، قلمرو سلطه وی را تنها ، شامل پیروان گمراهی پذیر او معرفی کرد .

لأغویّهم أجمعین. إلاّ عبادک منهم المخلصین ... إن عبادی لیس لک علیهم سلطن

33- اراده ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 31 - 4

4- ابلیس ، موجودی دارای اختیار و اراده

فسجد الملائکه کلّهم . . . إلاّ ابلیس أبی

34- ارزشگذاری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- اعراف -

4 آتش، عنصری برتر و شریفتر از خاک در دیدگاه ابلیسانا خیر منه خلقتی من نار و خلقته من طین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

12 - 61 - 17

12- ابلیس، ملاک ارزش را در نژاد و عنصر مادی می داند .

ءأسجد لمن خلقت طیناً

35- استکبار ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

18,19 - 34 - 2

18 موسی بن بکر واسطی گفت : « سألت أبا الحسن موسى (ع) عن الكفر والشرك أيهما أقدم . . . فقال لي : الكفر أقدم وهو الجحود قال لابليس « أباي و استكبر و كان من الكافرين » ;

از امام کاظم(ع) سؤال کردم: کفر قدیمی تر است یا شرک؟ امام فرمود: کفر قدیمی تر است و آن به معنای انکار است. خداوند درباره ابلیس فرمود: نافرمانی و تکبر کرد و از کافران بود».

19 از امام سجاد (ع) روایت شده : « . . . فأول ما عصى الله بالكبر و هى معصية إبليس حين أبى و استكبر و كان من الكافرين . . . » ;

.. اولین سبب نافرمانی از خدا کبر بوده و این نافرمانی ابلیس بود به هنگامی که تکبر و نافرمانی کرد و از کافران گشت ...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

4 - 74 -

4 - ابلیس

، موجودی متکبر و خودبرترین

إلّا إبليس استکبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

3 - 77 -

3 - برخورداری ابلیس از مقامی رفیع و منزلتی والا ، پیش از کبرورزی و نافرمانی خداوند

قال فآخرج منها

36- استمهال ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1, 2 - 14 - 7

1 ابلیس، خواستار مهلت و زنده ماندن خویش تا روز رستاخیز آدمیان (قیامت) گردید.

قال أنظرنی إلی یوم یبعثونانظار (مصدر «انظر») به معنای تأخیر و مهلت دادن است و مراد از آن تأخیر زمان مرگ می باشد.

2 ابلیس، علی رغم عصیان فرمان خداوند، از استجابت در خواستش مأیوس نبود.

قال أنظرنی إلی یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1, 2 - 36 - 15

1- ابلیس ، در پی طرد از درگاه الهی ، از خداوند خواست تا عمر وی را تا قیامت طولانی کند .

قال ربّ فأنظرنی إلی یوم یبعثون

2- ابلیس ، به دنبال نافرمانی از سجده بر آدم (ع) و طرد شدن از درگاه الهی ، از خداوند خواست تا قیامت ، او را دچار عذاب و کیفر

نکند .

قال ربّ فأُنظرنی إلی یوم یبعثون

متعلق «إنظار» در جمله «فأُنظرنی» ذکر نشده است و چون ابلیس از فرمان سجده بر آدم(ع) سرپیچی کرد و در انتظار کیفر بود، از این رو ممکن است

ص: 540

مورد انتظار و مهلت، تأخیر افتادن کیفر او تا روز قیامت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

7 - 62 - 17

7- سوگند ابلیس برای به دست گرفتن زمام امور و منحرف ساختن فرزندان آدم (ع) - جزاندکی از آنان - در صورت مهلت خداوند به وی تا روز قیامت

لئن أخرجتني إلى يوم القيمة لأحتكن ذريته إلا قليلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1 - 79 -

1 - ابلیس ، در پی طرد شدن از درگاه الهی ، از خداوند خواست تا حیات وی را تا قیامت طولانی کند .

قال رب فأنظرنی إلى یوم یبعثون

37- اضلال ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

7،12،15 - 62 - 17

7- سوگند ابلیس برای به دست گرفتن زمام امور و منحرف ساختن فرزندان آدم (ع) - جزاندکی از آنان - در صورت مهلت خداوند به وی تا روز قیامت

لئن أخرجتني إلى يوم القيمة لأحتكن ذريته إلا قليلاً

12- ابلیس ، علی رغم سوگند و تصمیم قطعی بر گمراه کردن ذریه آدم (ع) ، بر ناتوانی خویش از تسلط بر گروه اندکی از آنان اعتراف کرد .

لأحتكن ذريته إلا قليلاً

15- شیطان ، ناتوان و ناامید از به دام افکندن آدم (ع) و گمراه ساختن اولادِ حَتَّكَ ذَرِيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلاً

تأکید ابلیس

ص: 541

برگمراه ساختن ذریه آدم(ع) و به میان نیاوردن نامی از خود او، می تواند مشعر به مطلب فوق باشد.

38- اطاعت ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 34 - 12

12 - ابلیس ، دارای اختیار تکوینی و انتخاب اطاعت خدا ، یا معصیت او

فسجدوا إلا ابلیس اُبی و استکبر

39- اطاعت از ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 17 - 8

8 پیروی از ابلیس، ناسپاسی در برابر خداوند است.

ثم لأتینهم من بین أیدیهم . . . و لاتجد أکثرهم شکرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش - اعراف -

7 - 18 - 4

4 پیروی از ابلیس، موجب همسنخ شدن با وی

لمن تبعک منهم لأملأن جهنم منکم أجمعین

از اینکه ابلیس و انسانهای پیرو او با یک ضمیر «منکم» مورد خطاب قرار گرفته اند، در حالی که در جمله قبل تنها ابلیس مخاطب بود، معلوم می شود پیروی از ابلیس، آدمی را به همسنخ شدن با ابلیس می کشاند.

40- اعتراض ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

1 - 62 - 17

1- تکریم آدم (ع) از سوی خدا، مورد اعتراض ابلیس قرار گرفت .

قال أريتك هذا الذي كرمت عليّ

41- اغواگری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

16 - 7

ص: 542

1 گمراه ساختن مردم، هدف ابلیس از مهلت خواهی و درخواست عمر طولانی‌انظرنی . . . لأفعدن لهم صرطک المستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

6،11 - 17 - 7

6 ناسپاسی آدمیان در برابر خدا آرزوی ابلیس در اغواگریهای خویش

ثم لأتینهم . . . ولاتجد أكثرهم شکرین

11 شکرگزاران، رهپویان صراط مستقیم الهی هستند.

لأفعدن لهم صرطک المستقیم . . . لاتجد أكثرهم شکرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1،9 - 20 - 7

1 ابلیس پس از سکونت آدم و همسرش در بهشت، در اندیشه فریبکاری و توطئه علیه ایشان برآمد.

فوسوس لهما الشیطن

هنگامی که پس از کلمه «وسوسه» حرف «لام» آورده شود، به معنای نقشه کشیدن و توطئه کردن است.

9 تزویر، وسوسه انگیزی و دروغپردازی، از شیطنتهای ابلیس

إلا إبلیس . . . فوسوس لهما الشیطن

خداوند در آیات پیشین شیطان را با واژه «ابلیس» نام برد و آنگاه که توطئه‌گری و تزویر را یاد نمود، او را با وصف «شیطان» توصیف

کرد. جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

5 - 21 - 7

5 عن الرضا(ع): .. و لم يكن آدم و حوا شاهدا قبل ذلك من يحلف بالله كاذبا «فدليهما بغرور» فأكلا منها ثقة بيمينه بالله و كان ذلك من آدم قبل النبوه و لم يكن ذلك بذنب كبير استحق به دخول النار

ص: 543

از امام رضا(ع) روایت شده است: .. آدم و حوا قبل از سوگند ابلیس، قسم دروغ به خداوند را مشاهده نکرده بودند و «ابلیس آنها را با فریب، فرود آورد» و با اعتماد به سوگند ابلیس، از آن درخت خوردند و این کار قبل از نبوت آدم(ع) بود و گناه کبیره ای که بدان مستحق آتش شود نبود ....

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 22 - 7

1 شیطان با فریبکاریها و سوگند دروغ، آدم و حوا را به پای درخت ممنوع کشاند تا از ثمره آن تناول کنند.

و قاسمهما .. فدلیهما بغرور

«تدلیه»، مصدر «دلی»، به معنای فرستادن است، و مراد از آن نزدیک کردن آدم و حوا به شجره نهی شده برای خوردن از آن است. کلمه «غرور» می تواند مصدر و به معنای فریب دادن باشد و می تواند جمع غار (فریبنده) باشد، و مراد از آن سخنان دروغین و باطلی باشد که شیطان با سوگند به آدم و حوا القا کرد. جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

10 - 39 - 15

10- انسان ها، در معرض اغواگری ابلیسند

لأغویٰنهم أجمعین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

3 - 40 - 15

3- همه انسان ها، حتی بندگان خالص خدا، در معرض فریب و آراسته نمودن زشتی ها توسط ابلیس

ص: 544

أغويّتهم أجمعين . إلاّ عبادك منهم المخلصين

جمله «إلاّ عبادك منهم المخلصين» استثنا از جمله «لأغويّتهم أجمعين» است نه جمله «لأزیننّ لهم . . .»؛ یعنی، ابلیس از گمراهی بندگان خالص خدا ناتوان است، ولی به سراغ همه می رود و درصدد وسوسه همگان برمی آید. گفتنی است آیه 200 سوره «اعراف» که درباره وسوسه گری شیطان برای پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) است مؤید همین حقیقت است (وإما ینزغتنک من الشیطان نزغ فاستعد بالله).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 41 - 2,3

2- توانایی ابلیس به اغوای اکثریت مردم و ناتوانی وی بر اغوای بندگان خالص خداوند ، قانون و سنت الهی

إلاّ عبادک منهم المخلصین . قال هذا صراط علیّ مستقیم

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که مشارالیه «هذا» امر اغواگری ابلیس نسبت به اکثریت مردم و اغوا ناپذیری بندگان خالص باشد. کلمه «علیّ» در بردارنده تضمین و عهده داری است و «مستقیم» چیزی است که انحراف در آن راه ندارد. بنابراین معنای «هذا صراط علیّ مستقیم» این خواهد بود: چنین امری از ناحیه خداوند، حکمی تغییرناپذیر است که اصطلاحاً آن را «سنت» می نامند.

3- تمامی تلاش و توان ابلیس برای اغوای اکثریت مردمان ، تحت حاکمیت و قدرت خداوند است .

هذا صراط علیّ مستقیم

جمله «هذا صراط علیّ مستقیم» احتمال دارد در پاسخ ابلیس باشد که با انانیت، اغواگری مردمان را با تأکید به خود نسبت داد و خداوند، جواب می دهد: چنین نیست؛ بلکه این امر تحت قدرت اوست.

جلد - نام

ص: 545

سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1 - 42 - 15

1- خداوند، در برابر ادعای ابلیس مبنی بر اغوای اکثریت مردم، قلمرو سلطه وی را تنها، شامل پیروان گمراهی پذیر او معرفی کرد.

لَأَغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ. إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ... إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَنُجَلْد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

14 - 62 - 17

14- بیشتر انسان ها، در معرض ابتلا به وسوسه ها و استیلاى شیطانند.

لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

2,3 - 64 - 17

2- توان ابلیس برای وسوسه و انحراف انسان ها، محدود بوده و فراگیر همه آدمیان نیست.

و استغفرز من استطعت منهم

3- خداوند، به مهلت خواهی ابلیس جواب مثبت داد و او را در منحرف ساختن آدمیان آزاد گذاشت.

لئن أُخْرِتَن... لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ... قَالَ اذْهَبْ... وَ اسْتَغْفِرْز من اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه -

2,8 - 117 - 20

2- ابلیس، برای بیرون راندن آدم و حوا (ع) از بهشت، در کمین آنان بود.

إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَ لَزَوْجِكَ فَلَا يَخْرُجَنَّكَمَا

8- ابلیس ، دشمن و بدخواه انسان و در صدد محروم ساختن او از نعمت های

ص: 546

الهی و گرفتار ساختن او به رنج و سختیانّ هذا عدوّ لک و لزوجک . . . فتشقی

طرح خصومت ابلیس با حوا، گویای آن است که وی با تمامی انسان ها دشمن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء -

3 - 95 - 26

3 - نقش ابلیس و سپاهیانش ، در گمراهی و شرک‌ورزی آدمیان

فکبکبوا فیها هم و الغاون . و جنود ابلیس أجمعون

به دوزخ افکنده شدن ابلیس و سپاهیانش به همراه مشرکان و معبودهایشان، بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

1, 2 - 20 - 34

1 - ابلیس ، گمان خود را درباره گمراه کردن انسان ها ، درباره قوم سبأ محقق شده یافت .

و لقد صدّق علیهم ابلیس ظنّه

در این که مرجع ضمیر «علیهم» آیا همه انسان ها هستند و یا قوم سبأ که در آیات پیش از آنها سخن به میان آمده است دو احتمال وجود دارد. برداشت یاد شده بنا بر احتمال دوم است. لازم به ذکر است که مراد از ظن ابلیس چنان که مفسران نیز گفته اند تصمیمی است که وی در اغوای مردم داشت و آن را اعلام کرده بود.

2 - تصمیم ابلیس بر اغوای مردم ، براساس علم و آگاهی نبود و صرفاً مبتنی بر گمانو حدس بود .

و لقد صدّق علیهم ابلیس ظنّه

تعبیر «راست یافت ابلیس گمانش را. . .» نشانگر این

ص: 547

است که در بدو امر، چنین تصدیقی برای او وجود نداشت و صرفاً حدس و گمان بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

82 - 3

2- ابلیس، برای گمراه کردن انسان ها، عزمش را جزم نمود و بر آن سوگند یاد کرد.

قال فبِعزَّتک لأغویبهم

از آمدن آیه شریفه به همراه «با»ی قسم در «فبِعزَّتک» و نیز آمدن لام قسم و «نون» تأکید در «لأغویبهم»، برداشت یاد شده به دست می آید.

3- گمراه کردن همه انسان ها، هدف و فلسفه مهلت خواهی ابلیس از خداوند بود.

قال ربّ فأنظرنی إلی یوم یبعثون . قال فإِنَّک من المنظرین ... قال فبِعزَّتک لأغویبهم

از این که ابلیس، پس از مهلت خواهی از خداوند و پذیرش این خواسته از سوی او، اعلام کرد که بر گمراه کردن مردم مصمم گشته است؛ می توان به دست آورد که هدف اصلی او از این درخواست، همان گمراه سازی بنی آدم بوده است.

42- اغواگری سپاه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء -

26 - 95 - 3

3- نقش ابلیس و سپاهیان، در گمراهی و شرکورزی آدمیان

فکبکبوا فیها هم والغاون . و جنود ابلیس أجمعون

به دوزخ افکنده شدن ابلیس و سپاهیان به همراه مشرکان و معبودهایشان، بیانگر مطلب یاد شده است.

43- اغوانا پذیران از ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

9 تنها گروهی از انسانها سپاسگزار خداوند بوده و از تزویر و فریب ابلیس رهایی می یابند.

و لاتجد أكثرهم شکرین

10 ابلیس آگاه به نفوذ ناپذیری برخی از آدمیان در برابر اغواگریهای وی

ثم لأتینهم من بین أیدیهم . . . و لاتجد أكثرهم شکرین

44- اغوای ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

8 - 27 - 7

8 آدم و حوا دارای پوشش عورت، قبل از فریفته شدن به وسوسه های شیطان

ینزع عنهما لباسهما

45- اقرار ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

5 - 36 - 15

5- ابلیس ، معترف به روز قیامت و برانگیخته شدن انسان ها در آن روز

قال ربّ فأنظرنی إلی یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

3 - 39 - 15

3- ابلیس ، معترف به گمراهی خود بود .

قال ربّ بما أغويتني

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

10 - اسراء -

17 - 62 - 1212 - ابليس ، علی رغم سوگند و تصمیم قطعی بر گمراه کردن ذریه آدم (ع) ، بر ناتوانی خویش از تسلط بر گروه اندکی از آنان اعتراف کرد .

لأحتنكنّ ذرّيته إلاّ قليلاً

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

15 - ص - 38

6 - 79 -

- 6

ص: 549

ابلیس ، معترف به قیامت و روز برانگیخته شدن انسان ها در آن روز

قال ربّ فأنظرنی إلی یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

2 - 83 -

2 - ابلیس ، ناتوان از گمراه کردن بندگان مخلص خدا و معترف به آن

لأغوینبهم أجمعین . إلاّ عبادک منهم المخلصین

46- اقرار ابلیس به اغواگری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

6 - 16 - 7

6 ابلیس خود معترف به گمراهی و گمراه گری خویش

فبما أغویتنی لأفعدن لهم صرطک المستقیم

47- اقرار ابلیس به صراط مستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

5 - 16 - 7

5 ابلیس ، معترف و معتقد به مستقیم بودن صراط الهی

لأفعدن لهم صرطک المستقیم

48- اقرار ابلیس به گمراهی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 ابلیس خود معترف به گمراهی و گمراه گری خویش

فبما أغويتني لأقعدن لهم صراطك المستقيم

49- القاءات ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 20 - 77 شیطان ایجاد کننده شبهه در ذهن آدم و حوا نسبت به تحریم شجره نهی شده بر آنان

ما نهیکما ربکما .. أو تکونا من الخلدین

برخی جمله «ما نهاکما ربکما ..» را چنین معنا کرده اند: این حرمت شامل شما نیست، مگر در صورتی که

ص: 550

شما فرشته باشید و یا از جاودانان در بهشت، و شما نه فرشته اید و نه از جاودانان در بهشت. پس حرمتی بر شما نیست.

50- امیدواری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

2 - 14 - 7

2 ابلیس، علی رغم عصیان فرمان خداوند، از استجاب در خواستش مأیوس نبود.

قال أنظرنی إلی یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

6 - 81 -

6- ابلیس، علی رغم نافرمانی از خداوند، از استجاب دعای خود مأیوس نشد.

قال ربّ فأنظرنی... قال فإِنَّکَ من المنظرین . إلی یوم الوقت المعلوم

51- انتقام ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

2 - 16 - 7

2 ابلیس به تلافی گمراه شدن خویش، با کمین کردن در صراط مستقیم، بر گمراه کردن مردم مصمم شد.

فبما أغویتنی لأقعدن لهم صرطک المستقیم

کلمه «باء» در «فبما أغویتنی» سببیه است.

52- انگیزه ترک سجده ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- خداوند، در پی سرپیچی ابلیس از فرمان سجده بر آدم (ع)، از انگیزه نافرمانی او جو یا شد و وی را مورد بازخواست قرار داد.

قال یابلیس ما لک الا تکون مع السجدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- ابلیس ، در پی جویا شدن خداوند از انگیزه تمردش ، جواب داد : هرگز بر انسانی که از گلی خشکیده ، بد بو و متغیر خلق شده است ، سجده نخواهد کرد . قال لم أكن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمأ مسنون

3- ابلیس ، در تمرد خود از فرمان خداوند برای سجده بر آدم (ع) ، تنها ماده جسمانی او را ملاک قرار داد و وجود روح الهی را در او نادیده گرفت .

قال لم أكن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمأ مسنون

4- ابلیس ، با توجه به ماده اولیه خلقت انسان ، او را شایسته مسجود شدن موجودی چون خود نمی دید .

قال لم أكن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمأ مسنون

تعبیر «لم أكن لأسجد» به جای «لا أسجد» یا «لست أسجد»، می تواند بیانگر این نکته باشد که شیطان، مقام خود را برتر از آدم(ع) می دید.

53- انگیزه عصیان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 32 - 2

2- خداوند ، در پی سرپیچی ابلیس از فرمان سجده بر آدم (ع) ، از انگیزه نافرمانی او جویا شد و وی را مورد بازخواست قرار داد .

قال یابلیس ما لك ألا تكون مع السجدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 33 - 31 - 1- ابلیس ، در پی جویا شدن خداوند از

انگیزه تمردش ، جواب داد : هرگز بر انسانی که از گلی خشکیده ، بد بو و متغیر خلق شده است ، سجده نخواهد کرد .

قال لم أكن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمأ مسنون

3- ابلیس ، در تمرد خود از فرمان خداوند برای سجده بر آدم (ع) ، تنها ماده جسمانی او را ملاک قرار داد و وجود روح الهی را در او نادیده گرفت .

قال لم أكن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمأ مسنون

54- ایمان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

3 - 36 - 15

3- ابلیس ، باورمند به اینکه مرگ و حیات در دست خداوند است .

قال ربّ فأنظرنی الی یوم یبعثون

55- برتری طلبی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

12 - 76 -

12 - ابلیس خود را از مهتران و از موجودات بلندمرتبه و برتر از آدم (ع) میدانست .

أستکبرت أم كنت من العالین . قال أنا خیر منه خلقتنی من نار و خلقته من طین

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که ابلیس در پاسخ به سؤال خداوند که: «تو متکبری یا از مهتران و عالی رتبه‌گانی؟» خود را از مهتران و برتر از آدم معرفی کرد.

56- بی ارزشی پیروان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

7- پیروان ابلیس ، فاقد کرامت

ص: 553

و امتیاز انسانی و قرار گرفته در جرگه حیوانات *

و استفزز من استطعت منهم بصوتک

«صوت» به معنای صدا و نغمه بی معناست و معمولاً آن را در تحریک حیوانات استفاده می کنند. بنابراین تحریک شیطان با صوت، در واقع به منزله حیوان تلقی کردن پیروان خویش است.

57- بی اعتمادی به ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 21 - 22 آدم و همسرش حوا، بی اعتماد به شیطان در نخستین مراحل رویارویی با وی

و قاسمهما إني لكما لمن الناصحين

معمولاً سوگند یاد کردن در مواردی است که طرف مقابل حالت انکار و ناباوری از خود ابراز کند.

58- بینش ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 33 - 4,5

4- ابلیس ، با توجه به ماده اولیه خلقت انسان ، او را شایسته مسجود شدن موجودی چون خود نمی دید .

قال لم أكن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمإ مسنون

تعبیر «لم أكن لأسجد» به جای «لا أسجد» یا «لست أسجد»، می تواند بیانگر این نکته باشد که شیطان، مقام خود را برتر از آدم(ع) می دید.

5- ابلیس ، ضمن تحقیر آدم (ع) خود را دارای مقامی برتر از او می دانست .

قال لم أكن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمإ مسنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1,4 - 39 - 15

1- ابللس،

ص: 554

گمراه شدن خود از سوی خداوند را، عامل زیبا نمایاندن زشتی ها و بهگمراهی کشاندن همه انسان ها معرفی کرد .

قال ربّ بما أغويتني لأزيننّ لهم في الأرض ولأغوينهم أجمعين

«با» در «بما» بای سببیه است.

4- ابلیس گمراه شدن خود را، نتیجه فرمان خداوند به سجده بر آدم (ع) می دانست .

فسجد الملائكة كلهم... إلا إبليس أبى... قال فاخرج منها فإنك رجيم... قال ربّ

در اینکه مقصود ابلیس از اغوا شدنش توسط خداوند چیست؟ چند نظریه وجود دارد: یکی از آنها این است که چون خداوند، ابلیس را با فرمان سجده بر آدم(ع) مورد آزمایش قرار داد، او در این امتحان مردود شد و این مردود شدن نیز موجب لعن و طرد وی شد؛ لذا همین طرد و لعن در نظر ابلیس نوعی گمراهی تلقی گردید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

7،12 - 61 - 17

7- ابلیس، موجود خلق شده از گِل را از جنس خود پست تر و کم ارزش تر می دانست .

ءأسجد لمن خلقت طينًا

12- ابلیس، ملاک ارزش را در نژاد و عنصر مادی می داند .

ءأسجد لمن خلقت طينًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 10 - اسراء

6 - 62 - 17 -

6- پندار ابلیس در بی توجهی خداوند به ضعف ها و آسیب پذیری های آدم و نسلش، عامل اعتراض وی به تکریم آدم

ص: 555

أرءيتك الذي كرمت عليّ لئن أخرتن إلى يوم القيمة لأحتنكنّ ذرّيته

ذکر «لئن أخرتن... لأحتنکنّ...» پس از اعتراض به تکریم انسان، می تواند به منظور برشمردن آسیب پذیری، ضعف آدمیان و عدم صلاحیت آنان برای تکریم باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

34 - 20 - 3

3 - با پیروی مردم از ابلیس، او گمان و حدسش را درباره اغوای مردم تحقق یافته دید .

و لقد صدّق عليهم إبليس ظنّه فاتّبعوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

76 - 12، 11 -

11 - ابلیس، فرمان خداوند به سجده بر آدم (ع) را، فرمانی نابه جا و برخلاف منطق و حکمت دانست .

فقعوا له سجدين... إلا إبليس استكبر... قال أنا خير منه خلقتني من نار و خلقته

از این که ابلیس، بر به جا بودن سرپیچی اش از فرمان سجده بر آدم دلیل آورده است، می توان مطلب یاد شده را به دست آورد. 12 - ابلیس خود را از مهتران و از موجودات بلندمرتبه و برتر از آدم (ع) می دانست .

أستكبرت أم كنت من العالين . قال أنا خير منه خلقتني من نار و خلقته من طين

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که ابلیس در پاسخ به سؤال خداوند که: «تو متکبری یا از مهتران و عالی رتبه گانی؟»

خود را از مهتران و برتر از آدم معرفی کرد.

59- پاسخ ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1 - 76 -

1- ابلیس در پاسخ خداوند، مهتری و برتری خود بر آدم را، دلیل تمردش از فرمان سجده بر آدم (ع) بیان کرد.

قال یابلیس ما منعک أن تسجد .. أستکبرت أم كنت من العالین . قال أنا خیر منه

60- پایان عمر ابلیس

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 38 - 3

3- حیات ابلیس، محدود است و قبل از پایان عمر دنیا، پایان می پذیرد. *قال فإنک من المنظرین . إلى یوم الوقت المعلوم

ابلیس، از خداوند درخواست کرد که حیاتش طولانی شود و تا قیامت ادامه یابد. خداوند، درخواست حیات طولانی وی را اجابت کرد، اما تداوم آن را تا قیامت با آوردن «إلی یوم الوقت المعلوم» رد کرد. بنابراین حیات ابلیس، قبل از قیامت پایان می پذیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1 - 81 - 5

5- پایان عمر آدمی در دنیا، پایان حیات ابلیس و سرآغاز مرگ او است.

من المنظرین . إلى یوم الوقت المعلوم

61- پرسش از ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

8 - 75 -

8 - پرس و جوی خداوند از ابلیس،

ص: 557

درباره تأثیر دو عامل خودبرتربینی و عالی رتبگی وی در تمردش از سجده بر آدم (ع)

قال یابلیس ما منعک أن تسجد .. أستکبرت أم كنت من العالین

62- پیروان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 42 - 6, 1

1- خداوند، در برابر ادعای ابلیس مبنی بر اغوای اکثریت مردم، قلمرو سلطه وی را تنها، شامل پیروان گمراهی پذیر او معرفی کرد.

لأغویبهم أجمعین. إلاّ عبادک منهم المخلصین... إن عبادی لیس لک علیهم سلطان

6- ابلیس، تنها بر کسانی سلطه دارد که از وی پیروی کنند و اغواپذیر باشند.

لیس لک علیهم سلطان إلاّ من اتبعک من الغاوین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

34 - 20 - 7

7- در میان مؤمنان نیز افرادی وجود دارند که از ابلیس پیروی می کنند.

فاتّبعوه إلاّ فریقاً من المؤمنین

برداشت یاد شده مبتنی بر تبعیضی بودن «من» در «من المؤمنین» است.

63- پیروان ابلیس در جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 18 - 5

5 جهنم مملو از ابلیس و همه پیروانی که در زمره ابلیسیان درآمده باشند. لمن تبعک منهم لأملأن جهنم منکم أجمعین

خطاب در «منکم» می تواند بیانگر این نکته باشد که آدمی به مجرد پیروی از ابلیس جایگاهی همانند او در جهنم نخواهد داشت، بلکه آن گونه پیروی چنین اقتضایی را

ص: 558

دارد که آدمی را همسخن ابلیس سازد؛ به گونه ای که بتوان ابلیس و پیروی کننده وی را با یک ضمیر مورد خطاب قرار داد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1 - 43 - 15

1- جهنّم ، وعده گاه همه پیروان گمراه ابلیس

و این جهنّم لموعدهم أجمعین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء -

1 - 95 - 26

1 - افکنده شدن همه سپاهیان ابلیس در دوزخ ، به همراه گمراهان مشرک و معبود های باطلشان

فکبکبوا فیها . . . و جنود ابلیس أجمعون

64- پیروی از ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش - سبأ -

4,5 - 20 - 34

4- جز گروهی از مؤمنان ، همه از ابلیس و دعوت او پیروی کردند .

فَاتَّبِعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

5- همه مردم سبأ ، جز گروهی از مؤمنان ، از ابلیس تبعیت کردند .

فَاتَّبِعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

در صورتی که ضمیر فاعلی «اتَّبِعُوا» مردم سبأ باشند، استثنا متصل خواهد بود و بر نکته یاد شده دلالت خواهد کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

4- باورداران به آخرت ، از ابلیس تبعیت نمی کنند .

فاتَّبِعُوهُ ... و ما كان له عليهم من سلطان إلا لنعلم من يؤمن بالأخرة

65- تاریخ خلقت ابلیس

جلد

ص: 559

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه -

10 - 116 - 20

10 - سجده در برابر موجودی دیگر ، به فرمان خداوند و در جهت اطاعت او ، مجاز است و نشانه پرستش مسجود نیست .

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم

66- تبری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

14 - 22 - 26

26- « عن أبي عبدالله (ع) : . . . و الوجه الخامس من الكفر : كفر البرائه . . . و قال : يذكر إبليس و تبرئته من أوليائه من الإنس يوم القيامة : « إني كفرت بما أشركتمون من قبل » . . . ؛

از امام صادق(ع) روایت شده است که فرمود: .. قسم پنجم از کفر [به معنای] بیزاری جستن است ... و خداوند [داستان] ابلیس و بیزاری جستن او در قیامت ، از انسانهای پیروش را یادآور می شود [و سخن شیطان را بیان کرده] می فرماید: «إني كفرت بما أشركتمون من قبل» .«...»

67- تبعیض نژادی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 33 - 6

6- تکبر ناشی از احساس برتری نژادی ، عامل اصلی تمرد ابلیس از سجده بر آدم (ع) قال لم أكن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمأ مسنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

12 - 61 - 17

12- ابللس ،

ص: 560

ملاک ارزش را در نژاد و عنصر مادی می داند .

ءأسجد لمن خلقت طيناً

68- تحقق ظن ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

1, 3 - 20 - 34

1 - ابلیس ، گمان خود را درباره گمراه کردن انسان ها ، درباره قوم سبأ محقق شده یافت .

و لقد صدق عليهم إبليس ظنه

در این که مرجع ضمیر «علیهم» آیا همه انسان ها هستند و یا قوم سبأ که در آیات پیش از آنها سخن به میان آمده است دو احتمال وجود دارد. برداشت یاد شده بنا بر احتمال دوم است. لازم به ذکر است که مراد از ظن ابلیس چنان که مفسران نیز گفته اند تصمیمی است که وی در اغوای مردم داشت و آن را اعلام کرده بود.

3 - با پیروی مردم از ابلیس ، او گمان و حدسش را درباره اغوای مردم تحقق یافته دید . و لقد صدق عليهم إبليس ظنه فاتبعوه

69- تحقیر ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 18 - 7

1 خداوند، ابلیس را با تحقیر و سرزنش و به گونه ای ننگ آور و ذلتبار از جایگاه رفیعش اخراج کرد.

قال أخرج منها مذءوما مدحورا

«مدحور» به معنای رانده شده با خواری و ذلت است. (لسان العرب).

70- تخلف وعده ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

27- « قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) : إذا

ص: 561

جمع الله الأولين و الآخرين و قضى بينهم و فرغ من القضاء . . . الكافرون . . . يأتون إبليس فيقولون : . . . قم أنت فاشفع لنا فإنك أنت أضللتنا فيقوم إبليس . . . و يقول عند ذلك : « إن الله وعدكم وعد الحق و وعدتكم فاخلفتكم . . . » ; از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) روایت شده است که فرمود: آن گاه که خداوند اولین و آخرین انسانها را جمع کرد و میان آنان حکم نمود و از حکم کردن فارغ شد . . . کافران . . . نزد ابلیس آیند و گویند: . . . تو برخیز و برای ما شفاعت کن; پس همانا تنها تو ما را گمراه کردی. پس ابلیس می ایستد . . . و در این هنگام می گوید: «إن الله وعدكم وعد الحق و وعدتكم فاخلفتكم...».

71- ترک سجده ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 32 - 3

3- گفت و گوی مستقیم و بدون واسطه خداوند با ابلیس ، در پی تمرد وی از فرمان سجده بر آدم (ع)

قال یابلیس ما لک ألا تكون مع السجدين

72- تعجب ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

17 - 61 - 6

6- شگفتی انکار آمیز ابلیس از فرمان الهی به سجده وی بر موجودی آفریده از گِلقالء أسجد لمن خلقت طیناً

73- تکبر ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 11 - 10

10 روحیه ابلیس ناسازگار با سجده

ص: 562

کردن بر آدم(ع) و خاضع شدن در برابر او

إلا إبليس لم يكن من السجدين

جمله «فسجدوا إلا إبليس» به روشنی می‌رساند که ابلیس بر آدم(ع) سجده نکرد بنابراین جمله «لم يكن ..» اشاره به حقیقتی دیگر دارد و آن اینکه سجده نکردن وی مقطعی و به خاطر شرایط خاصی نبود بلکه نهاد وی از این عمل گریزان بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

6,8 - 12 - 7

6 تکبر و خود برترینی ابلیس، عامل تمرد وی از اطاعت فرمان خداوند (سجده بر آدم(ع))

قال أنا خير منه خلقتني من نار و خلقته من طين

8 ابلیس موجودی متکبر، نژاد پرست و گستاخ در برابر خداوند

قال أنا خير منه خلقتني من نار و خلقته من طينجلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1,2,4 - 13 - 7

1 ابلیس دارای مقامی رفیع، قبل از کبرورزی و نافرمانی خداوند

قال فاهبط منها

مراد از ضمیر در «منها» و «فیها» منزلتی است که ابلیس همراه فرشتگان در آن منزلت بوده است.

2 احساس برتری بر آدم از سوی ابلیس، موجب سقوط و هبوط وی از جایگاه رفیع خویش شد.

قال أنا خير منه .. قال فاهبط منها

4 استکبار و فرومایگی ابلیس موجب اخراج وی از جایگاه و منزلت والایش گردید.

فما يكون لك أن تتكبر فيها فاخرج إنك من الصغرين

در آیه مورد بحث اخراج ابلیس

به دو علت مستند شده است: یکی استکبار که تفریع «فاخرج» بر «فما یكون . . .» بیانگر آن است؛ و دیگری فرومایگی ابلیس که جمله «إنک من الصاغیرین» بر آن دلالت دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 33 - 1,4,5

1- ابلیس ، در پی جويا شدن خداوند از انگیزه تمردش ، جواب داد : هرگز بر انسانی که از گلی خشکیده ، بد بو و متغیر خلق شده است ، سجده نخواهد کرد .

قال لم أکن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمأ مسنون4- ابلیس ، با توجه به ماده اولیه خلقت انسان ، او را شایسته مسجود شدن موجودی چون خود نمی دید .

قال لم أکن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمأ مسنون

تعبیر «لم أکن لأسجد» به جای «لا أسجد» یا «لست أسجد»، می تواند بیانگر این نکته باشد که شیطان، مقام خود را برتر از آدم(ع) می دید.

5- ابلیس ، ضمن تحقیر آدم (ع) خود را دارای مقامی برتر از او می دانست .

قال لم أکن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمأ مسنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

17 - 61 - 7

7- ابلیس ، موجود خلق شده از گِل را از جنس خود پست تر و کم ارزش تر می دانست .

ءأسجد لمن خلقت طیناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10

ص: 564

4- ابلیس ، موجودی خودخواه و متکبر

إلّا إبليس قال ءأسجد لمن خلقت طيناً قال أراءيتك هذا الذی کَرَّمت علیّ

5- اعتقاد ابلیس به برتری خود بر آدم (ع) *

هذا الذی کَرَّمت علیّجلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

76 - 12، 2 -

2- ابلیس ، خود را برتر و مهتر از آدم (ع) دانست .

قال أنا خیر منه

12 - ابلیس خود را از مهتران و از موجودات بلندمرتبه و برتر از آدم (ع) می دانست .

أستکبرت أم كنت من العالین . قال أنا خیر منه خلقتنی من نار و خلقته من طین

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که ابلیس در پاسخ به سؤال خداوند که: «تو متکبری یا از مهتران و عالی رتبه گانی؟» خود را از مهتران و برتر از آدم معرفی کرد.

74- تکلم خدا با ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

6 - 18 - 7

6 محاوره و گفتگوی مستقیم خداوند با ابلیس، در داستان تمرد وی از سجده بر آدم(ع)

قال ما منعک .. قال أخرج منها

75- تکلیف ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

3 - 31 - 15

3- ابلیس چونان فرشتگان ، مأمور به سجده بر آدم (ع) بود .

فسجد الملتکه کلهم

ص: 565

أجمعون . إلا إبليس أبى أن يكون مع السجدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف -

8 - 50 - 18

8- ابليس نیز مانند فرشتگان ، مأمور سجده برای آدم بود .

فسجدوا إلا إبليس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه -

8 - 116 - 20

8- آدم (ع) ، دارای مقام و جایگاهی برتر از ملائکه

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1 - 74 -

1 - ابليس چونان فرشتگان ، مکلف و موظف به سجده برای آدم (ع)

فقعوا له سجدين . فسجد الملائكة ... إلا إبليس

76- تلاش ابليس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

10,11,15 - 64 - 17

10- استفاده ابليس از همه نیروها و توان خویش ، در صورت تأثیر نداشتن نغمه های نرم وی

و استغفرز ... و أجلب

11- تلاش ابلیس در کشاندن مال و نسل انسان به سوی حرام و استفاده از آن در جهت هدف های خویش

و شارکهم فی الأموال و الأولاد

15- ابلیس ، از تمامی توان خویش و ابزار های مختلف در منحرف ساختن آدمیان استفاده می کند .

و استغفرز ... بصوتک و أجلب ... و شارکهم ... و عدهم

77- تنوع سپاه ابلیس

جلد - نام سوره

ص: 566

- سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

17 - 64 - 88- ابلیس ، دارای لشکریانی سواره و پیاده و همکارانی فراوان و گوناگون

و أجلب علیهم بخیلک و رجلک

«خیل» اسم جمع اسب است و مراد از آن، لشکر سواره نظام می باشد و «رجل» اسم جمع رجال است و مراد از آن پیاده نظام می باشد.

78- توحید ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

10 - 12 - 7

10 ابلیس معتقد به خداوند و خالقیت او

خلقتنی من نار

79- توطئه

ابلیس

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

3 - 17 - 7

3 ابلیس در تلاشی همه جانبه برای بازداشتن هر چه بیشتر انسان از شکرگزاری برای خدا

ثم لأتینهم من بین یدیهم . . . و لاتجد أكثرهم شکرینجلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1,2 - 20 - 7

1 ابلیس پس از سکونت آدم و همسرش در بهشت، در اندیشه فریبکاری و توطئه علیه ایشان برآمد.

فوسوس لهما الشیطن

هنگامی که پس از کلمه «وسوسه» حرف «لام» آورده شود، به معنای نقشه کشیدن و توطئه کردن است.

2 نمایان سازی شرمگاه آدم و حوا، از اهداف شیطان در فریبکاری و توطئه علیه آنان

فوسوس لهما الشیطن لیبدی لهما ما وُری عنهما من سوءتھما

80- جنس ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1

ص: 567

17 از امام صادق (ع) روایت شده که فرمود: «إن الله تبارك و تعالی أمر الملائكة بالسجود لآدم . . . فقیل له : فكيف وقع الأمر علی إبليس وإنما أمر الله الملائكة بالسجود لآدم؟ فقال كان إبليس منهم بالولاء ولم يكن من جنس الملائكة . . . ; خداوند تبارك و تعالی به ملائکه فرمان داد که به آدم (ع) سجده کنند . . . به امام عرض شد که چگونه فرمان خدا شامل ابلیس شد در حالی که خداوند ملائکه را مأمور به سجده آدم (ع) نموده بود نه ابلیس را؟ امام فرمود: ابلیس از جنس ملائکه نبود بلکه با ولاء از آنان محسوب می شد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

16 عن أبي عبد الله (ع): إن الملائكة كانوا يحسبون أن إبليس منهم و كان في علم الله أنه ليس منهم فاستخرج الله ما في نفسه بالحمية فقال: «خلقتني من نار و خلقتة من طين».

از امام صادق (ع) روایت شده است: فرشتگان گمان می کردند ابلیس از آنهاست، ولی خداوند می دانست که او جزء ایشان نیست و خود برترینی درونی او را (به وسیله امر به سجده) آشکار نمود . . .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

5- ابلیس ، از جنس فرشتگان نبود .

فسجد الملائكة كلهم أجمعون . إلا إبليس أبي

آوردن کلمه های تأکیدی «کلهم» و «أجمعون» برای بیان سجده فرشتگان، دلالت می کند که همه فرشتگان بی استثنا، بر آدم(ع) سجده کردند و این قرینه است بر اینکه استثنا در آیه، منقطع است و ابلیس از جنس فرشتگان نبود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

4 - 61 - 17

4- ابلیس ، به هنگام صدور فرمان خداوند به ملائکه برای سجده بر آدم (ع) ، در میان مجموعه فرشتگان بود .

قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس

استثنا شدن ابلیس از فرشتگان در تمرد از فرمان سجده، نشان دهنده این نکته است که ابلیس به هنگام فرمان خداوند بر سجده، در میان آنان بوده است. لازم به ذکر است که قول به منقطع بودن استثنا هم منافاتی با نکته یاد شده ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف -

11 - 50 - 18

11- ابلیس ، علی رغم حضور در میان فرشتگان ، موجودی از جنس و طائفه جن بود .

فسجدوا إلا إبليس كان من الجنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

3 - 74 -

3 - ابلیس ، به هنگام خلقت انسان ، در میان فرشتگان بود و از زمره آنان به حساب می آمد .

فقعوا له سجدين . فسجد الملائكة ... إلا إبليس

برداشت یاد شده مبتنی بر این احتمال است که استثنا، متصل

ص: 569

باشد و مستثنا شدن ابلیس از فرشتگان، به خاطر این نیست که وی فرشته بود؛ بلکه از باب تغلیب بوده و ابلیس، جزء فرشتگان به شمار آمده است.

81- حوا و ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

2 - 21 - 7

2 آدم و همسرش حوا، بی اعتماد به شیطان در نخستین مراحل رویارویی با وی

و قاسمهما إني لكما لمن الناصحين

معمولاً سوگند یاد کردن در مواردی است که طرف مقابل حالت انکار و ناپاوری از خود ابراز کند.

82- حیات طولانی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 15 - 22 ابلیس از موجودات دارای عمر طولانی و زنده تا روز رستاخیز آدمیان

أنظرنی إلی یوم یبعثون . . . قال إنک من المنظرین

83- خدائشناسی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

10 - 76 -

10 - ابلیس، آشنا به خدا و خالقیت او

خلقتنی من نار و خلقته من طین

84- خطر اغواگری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

7 - 82 -

7 - همه انسان ها ، در معرض اغواگری ابلیس قرار دارند .

لَأَغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ

85- خلقت ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

5 - 12 - 7

5 آفرینش ابلیس از آتش موجب احساس برتری وی بر آدم (ع)

قال أنا خير منه

ص: 570

خلقتنی من نار و خلقته من طین

86- خواسته های ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 14 - 7

1 ابلیس، خواستار مهلت و زنده ماندن خویش تا روز رستاخیز آدمیان (قیامت) گردید.

قال أنظرنی إلی یوم یبعثون

انظار (مصدر «انظر») به معنای تأخیر و مهلت دادن است و مراد از آن تأخیر زمان مرگ می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

2 - 62 - 17

2- ابلیس، از خداوند خواستار با خبر شدن از فلسفه بزرگداشت آدم (ع) و برتر دانستن او بر خود شد. قال أریئتک هذا الذی کرمت علیّ

عبارت «أریئت» معمولاً در آغاز جمله و برای سؤال می آید و به معنای «أخبرنی» است؛ بنابراین مراد از آن این است که: خداوند! به من اطلاع بده که چرا آدم را بر من برتری دادی؟

87- دامهای ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 17 - 7

7 بیشتر آدمیان، گرفتار دامها و تزویرهای ابلیس و ناسپاس در برابر خداوند هستند.

و لاتجد اکثرهم شکرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- بانگ و صدای مخصوص ، از ابزار های ابلیس برای ایجاد لغزش و انحراف در انسانها

و استفزاز من استطعت منهم بصوتک

88- دروغگویی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

ص: 571

فیش

5 - اعراف -

9 - 20 - 7

9 تزویر، وسوسه انگیزی و دروغپردازی، از شیطنتهای ابلیس

إِلاَّ ابلیس . . . فوسوس لهما الشیطن

خداوند در آیات پیشین شیطان را با واژه «ابلیس» نام برد و آنگاه که توطئه گری و تزویر را یاد نمود، او را با وصف «شیطان» توصیف کرد.

89- دشمنی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

3 - 16 - 7

3 ابلیس دشمن انسانها و دارای ضمیری پرکینه از آنان

لأقعدن لهم صرطک المستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف -

18 - 50 - 18

18- ابلیس و نسل او، دشمن انسان هایند .

أفتتخذونه و ذرّیّته أولیاء من دونی و هم لکم عدوّ جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه -

2,3,7,8 - 117 - 20

2- ابلیس، برای بیرون راندن آدم و حوا (ع) از بهشت، در کمین آنان بود.

إنّ هذا عدوّ لک و لزوجک فلا یخرجنکما

3 - خداوند حضرت آدم (ع) را از دشمنی ابلیس با او و همسرش حوا آگاه ساخت .

اسجدوا .. أی فقلنا یادم إن هذا عدو لک و لزوجک

7 - هشدار خداوند به آدم (ع) و حوا در مورد دشمنی شیطان با آنان ، بدان جهت بود که آنان گرفتار رنج و سختی نشوند .

ص: 572

لايخرجنكما من الجنة فتشقى

8- ابليس ، دشمن و بدخواه انسان و در صدد محروم ساختن او از نعمت های الهی و گرفتار ساختن او به رنج و سختی

إن هذا عدو لك و لزوجك . . . فتشقى

طرح خصومت ابليس با حوا، گویای آن است که وی با تمامی انسان ها دشمن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

4 - 82 -

4- بدخواهی و دشمنی ابليس نسبت به انسان ها و انتقام گیری وی از آنان ، در ماجرای سجده بر آدم

قال فبعزتك لأغوينهم أجمعين

بیشتر مفسران برآنند که تصمیم ابليس بر گمراه ساختن انسان ها، پس از اطلاع یافتنوی از طرد شدن از درگاه الهی بوده است. این در واقع نوعی انتقام گیری از آدم ابوالبشر و دشمنی با او است.

90- دشمنی نسل ابليس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف -

18 - 50 - 18

18- ابليس و نسل او ، دشمن انسان هايند .

أفتتخذونه و ذريته أولياء من دوني و هم لكم عدو

91- دعای ابليس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 36 - 1،2

1- ابلیس ، در پی طرد از درگاه الهی ، از خداوند خواست تا عمر وی را تا قیامت طولانی کند .

قال ربّ فأنظرني إلى يوم يبعثون

2- ابلیس ، به دنبال نافرمانی از سجده بر آدم (ع)

ص: 573

و طرد شدن از درگاه الهی ، از خداوند خواست تا قیامت ، او را دچار عذاب و کیفر نکند . قال ربّ فأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يَبْعَثُونَ

متعلق «إنظار» در جمله «فأَنْظِرْنِي» ذکر نشده است و چون ابلیس از فرمان سجده بر آدم(ع) سرپیچی کرد و در انتظار کیفر بود، از این رو ممکن است مورد إنظار و مهلت، تأخیر افتادن کیفر او تا روز قیامت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1, 2 - 79 -

1 - ابلیس ، در پی طرد شدن از درگاه الهی ، از خداوند خواست تا حیات وی را تا قیامت طولانی کند .

قال ربّ فأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يَبْعَثُونَ

2 - ابلیس ، به دنبال طرد شدن از درگاه الهی ، از خداوند خواست تا روز قیامت ، او را دچار عذاب و کیفر نسازد .

قال ربّ فأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يَبْعَثُونَ

متعلق «إنظار» در جمله «فأَنْظِرْنِي» ذکر نشده است و چون ابلیس از فرمان سجده بر آدم سرپیچی کرد و در انتظار کیفر بود، به دست می آید که مورد انظار و مهلت، به تأخیر افتادن کیفر و عذاب او تا روز قیامت است.

92- دلایل تکبر ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 15 - ص -

38 - 76 - 3

3 - ابلیس ، آفریده شدنش از آتش و آفرینش آدم از گل را ، دلیل برتری و مهتری خود بر آدم معرفی کرد .

قال أنا خیر منه خلقتنی من نار و

ص: 574

برداشت یاد شده از آن جا است که جمله «خلقتنی من نار. ..» در مقام تعلیل و تبیین برای جمله «أنا خیر منه» می باشد.

93- ردالت ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

3,4 - 13 - 7

3 ابلیس از فرومایگان در پیشگاه خداوند است.

إنک من الصغیرین

4 استکبار و فرومایگی ابلیس موجب اخراج وی از جایگاه و منزلت والایش گردید.

فما یکون لک أن تتکبر فیها فاخرج إنک من الصغیرین

در آیه مورد بحث اخراج ابلیس به دو علت مستند شده است: یکی استکبار که تفریع «فاخرج» بر «فما یکون. . .» بیانگر آن است؛ و دیگری فرومایگی ابلیس که جمله «إنک من الصاغیرین» بر آن دلالت دارد.

94- ردایل ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

6 - 12 - 7

6 تکبر و خود برتری ابلیس، عامل تمرد وی از اطاعت فرمان خداوند (سجده بر آدم(ع))

قال أنا خیر منه خلقتنی من نار و خلقته من طین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

9 - 20 - 7

9 تزویر، وسوسه انگیزی و دروغپردازی، از شیطنتهای ابلیس

إلا إبليس... فوسوس لهما الشیطن

خداوند در آیات پیشین شیطان را با واژه «ابلیس» نام برد و آنگاه که توطئه گری و تزویر را یاد نمود، او را با وصف «شیطان» توصیف کرد.

جلد - نام سوره - سوره

ص: 575

- آیه - فیش

15 - ص - 38

4 - 74 -

4 - ابلیس ، موجودی متکبر و خودبرترین

إلّا إبليس استکبر

95- روحیه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

10 - 11 - 7

10 روحیه ابلیس ناسازگار با سجده کردن بر آدم(ع) و خاضع شدن در برابر او

إلّا إبليس لم یکن من السجدين

جمله «فسجدوا إلا إبليس» به روشنی می رساند که ابلیس بر آدم(ع) سجده نکرد بنابراین جمله «لم یکن . . .» اشاره به حقیقتی دیگر دارد و آن اینکه سجده نکردن وی مقطعی و به خاطر شرایط خاصی نبود بلکه نهاد وی از این عمل گریزان بوده است.

96- روز لعن بر ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

7 - 35 - 15

7- «یزیدبن سلام . . . سأل رسول الله (صلی الله علیه و آله) . . . قال : فالخمیس ، قال : هو یوم خامس من الدنیا و هو یوم . . . لعن فیهِ إبلیس . . .»

یزیدبن سلام از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) پرسید: پنجشنبه یعنی چه؟ حضرت فرمود: پنجشنبه پنجمین روز از دنیا است و آن روزی است که . . . ابلیس در آن مورد لعن قرار گرفت...».

97- روش اغواگری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

2 - 17 - 7

2 ابلیس دارای شیوه ها و روشهای مختلف در منحرف ساختن انسان

ثم لأتینهم من بین أیدیهم

برداشت

ص: 576

فوق بر این اساس است که جهات یاد شده (مقابل و ..) کنایه از شیوه های مختلف باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 39 - 6

6- ابلیس ، از طریق تزئین اعمال ناپسند و خوب جلوه دادن آنها ، مردم را به گمراهی می کشاند .

قال ربّ بما أغويتني لأزيننّ لهم في الأرض ولأغوينهم أجمعين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

17 - 64 - 1,10,11,15

1- تحریک و انگیزش ، شیوه اصلی ابلیس برای منحرف ساختن آدمیان

و استفزز من استطعت منهم

بسیاری از مفسران بر آنند که تعبیرهای «استفزز .. بصوتک» و «أجلب علیهم بخیلک ورجلک» تمثیل است که در آن شیطان به فرمانده لشکری که با فریادش، بسیج عمومی اعلان می دارد و لشکرکشی می کند، تشبیه شده است.

10- استفاده ابلیس از همه نیروها و توان خویش ، در صورت تأثیر نداشتن نغمه های نرم وی

و استفزز ... و أجلب

11- تلاش ابلیس در کشاندن مال و نسل انسان به سوی حرام و استفاده از آن در جهت هدف های خویش

و شارکهم فی الأموال والأولاد

15- ابلیس ، از تمامی توان خویش و ابزار های مختلف در منحرف ساختن آدمیان استفاده می کند .

و استفزز ... بصوتک و أجلب ... و شارکهم ... و عدهم

98- زمینه اغواگری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

9- حجر -

9 - 42 - 15

9- انسان ، خود زمینه ساز سلطه ابلیس و اغوای او

إلّا من اتبعك من الغاوين

99- زمینه سلطه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

7,9 - 42 - 15

7- اغواپذیری از ابلیس ، زمینه پذیرش سلطه وی است .

لأغويّهم أجمعين . إلّا عبادك ... ليس لك عليهم سلطان إلّا من اتبعك

9- انسان ، خود زمینه ساز سلطه ابلیس و اغوای او

إلّا من اتبعك من الغاوين

100- زمینه گمراهی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

4 - 39 - 15

4- ابلیس گمراه شدن خود را ، نتیجه فرمان خداوند به سجده بر آدم (ع) می دانست .

فسجد الملائكة كلّمهم ... إلّا ابليس أبى ... قال فاخرج منها فإنك رجيم ... قال ربّ

در اینکه مقصود ابلیس از اغوا شدنش توسط خداوند چیست؟ چند نظریه وجود دارد: یکی از آنها این است که چون خداوند، ابلیس را با فرمان سجده بر آدم(ع) مورد آزمایش قرار داد، او در این امتحان مردود شد و این مردود شدن نیز موجب لعن و طرد وی شد؛ لذا همین طرد و لعن در نظر ابلیس نوعی گمراهی تلقی گردید.

101- زیادی پیروان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

8 - 20 - 34

8 - بیشتر مردم ، از ابلیس پیروی می کنند .

فَاتَّبِعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا

ص: 578

102- سپاه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء -

26 - 95 - 2,5

2- ابلیس ، دارای سپاهی گسترده است .

و جنود ابلیس أجمعون

5 - « عن أبي جعفر (ع) قال : [فی حدیث طویل] جنود ابلیس ذریته من الشیاطین ؛

از امام باقر(ع) روایت شده که [ضمن یک حدیث طولانی] فرمود: «جنود» ابلیس فرزندان او از شیطان ها هستند».

103- سرزنش ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 12 - 1

1 ابلیس، مورد سرزنش و بازپرسی خداوند به سبب تمرد از سجده بر آدم

قال ما منعك ألا تسجد

در توجیه وجود کلمه «لا» در «ألا تسجد» چند نظر وجود دارد: برخی گفته اند «لا» زائده و برای تأکید است. و برخی دیگر گفته اند «منعك» متضمن معنای «دعاك» است که در این صورت لا نافیة خواهد بود. یعنی چه چیز تو را واداشت که سجده نکنی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 18 - 1

1 خداوند، ابلیس را با تحقیر و سرزنش و به گونه ای ننگ آور و ذلتبار از جایگاه رفیعش اخراج کرد.

قال أخرج منها مذءوما مدحورا

«مدحور» به معنای رانده شده با خواری و ذلت است. (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1 - 32 - 15

ص: 579

1- خداوند ، به خاطر تمرد ابلیس از سجده بر آدم (ع) ، او را مورد سرزنش قرارداد .

قال یابلیس ما لک الاّ تکون مع السجدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1 - 75 -

1 - سرزنش ابلیس از سوی خداوند ، به خاطر نافرمانی از سجده بر آدم (ع)

قال یابلیس ما منعک ان تسجد

برداشت یاد شده از آن جا است که آیه شریفه، در مقام توییح ابلیس و محکومیت عمل او است.

104- سلطه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

17 - 62 - 8

8- ابلیس ، از همان آغاز خلقت نوع انسان ، از آسیب پذیری و امکان تسلط خویش بر آنان آگاهی داشت .

لئن اُخترن إلی یوم القیمه لأحتکن ذرئته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

34 - 21 - 22 - ابلیس ، سلطه گریزناپذیر بر مردم ندارد .

و ما کان له علیهم من سلطن

105- سوگند ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

3 آدم و حوا حتی پس از سوگند ابلیس، نگران عواقب بهره گیری از شجره نهی شده

فلما ذاقا الشجره

کلمه «ذوق» که به معنای چشیدن است، می تواند اشاره به این نکته باشد که آدم و حوا با چشیدن

ص: 580

از شجره نهی شده، و نخوردن از آن، در صدد امتحان برآمدند تا ببینند آیا اتفاق ناگواری رخ خواهد نمود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

7، 12 - 62 - 17

7- سوگند ابلیس برای به دست گرفتن زمام امور و منحرف ساختن فرزندان آدم (ع) - جزاندکی از آنان - در صورت مهلت خداوند به وی تا روز قیامت

لئن أخرجتن إلى يوم القيمة لأحتكن ذرئته إلا قليلاً

12- ابلیس ، علی رغم سوگند و تصمیم قطعی بر گمراه کردن ذریه آدم (ع) ، بر ناتوانی خویش از تسلط بر گروه اندکی از آنان اعتراف کرد .
لأحتكن ذرئته إلا قليلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1، 2 - 82 -

1 - سوگند ابلیس به عزت پروردگار

قال فبِعزَّتک

2- ابلیس ، برای گمراه کردن انسان ها ، عزمش را جزم نمود و بر آن سوگند یاد کرد .

قال فبِعزَّتک لأغویبهم

از آمدن آیه شریفه به همراه «با» ی قسم در «فبِعزَّتک» و نیز آمدن لام قسم و «نون» تأکید در «لأغویبهم»، برداشت یاد شده به دست می آید.

106- سوگند دروغ ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 22 - 7

1 شیطان با فریبکاریها و سوگند دروغ، آدم و حو را به پای درخت ممنوع کشاند تا از ثمره آن تناول کنند.

وقاسمهما ..

ص: 581

«تدلیه»، مصدر «دلّی»، به معنای فرستادن است، و مراد از آن نزدیک کردن آدم و حوا به شجره نهی شده برای خوردن از آن است. کلمه «غرور» می تواند مصدر و به معنای فریب دادن باشد و می تواند جمع غار (فریبنده) باشد، و مراد از آن سخنان دروغین و باطلی باشد که شیطان با سوگند به آدم و حوا القا کرد.

107- شرایط نجات از اغواگری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 40 - 2

2- بندگی خداوند و نداشتن هیچ گونه ناخالصی ، شرط رهایی از اغواگری ابلیس

إلاّ عبادک منهم المخلصین

108- شک پیروان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

34 - 21 - 5

5 - کسانی که درباره آخرت تردید دارند ، از ابلیس پیروی می کنند .

فَاتَّبِعُوهُ... و ما کان له علیهم من سلطن إلاّ لنعلم من یؤمن بالأخره ممّن هو منها

109- شیطنت ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 20 - 9

9 تزویر، وسوسه انگیزی و دروغپردازی، از شیطنتهای ابلیس

إلاّ ابلیس... فوسوس لهما الشیطن

خداوند در آیات پیشین شیطان را با واژه «ابلیس» نام برد و آنگاه که توطئه‌گری و تزویر را یاد نمود، او را با وصف «شیطان» توصیف کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه -

1 - 120 - 20

- 1

ص: 582

شیطان ، نام و مشخصه دیگری برای ابلیس

إلّا إبليس . . . إنّ هذا عدوّ . . . فوسوس إليه الشیطن

«شیطان» از ریشه «شطن» گرفته شده است که در معنای «دوری» و یا «ریسمان بلند» به کار می رود. این اشتقاق، اشاره به دوری ابلیس از رحمت خداوند و یا شرارت طولانی او است.

110- صدای ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

17 - 64 - 44- بانگ و صدای مخصوص ، از ابزار های ابلیس برای ایجاد لغزش و انحراف در انسانها

و استغزز من استطعت منهم بصوتک

111- ضعف ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 17 - 4

4 ابلیس ناتوان از مسدود کردن تمامی راههای نجات و سعادت آدمیان *

ثم لا یتینهم . . . و لا تجد أكثرهم شکرین

نام نبرد از تمامی جهات، همانند فوق و تحت، می تواند اشاره به این باشد که ابلیس نمی تواند بر تمامی راههای سعادت مسلط باشد و آنها را بر آدمیان سد کند.

112- طبع ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف -

18 - 50 - 13

13- فسق ابلیس و سرپیچی او از امر پروردگار ، دارای ریشه در سرشت وی بود .

كان من الجنّ ففسق عن أمر ربّهفاء تفرّيع، بیانگر این معنا است که «جن» بودن، زمینه فسق ابلیس شد و ممکن است مراد این باشد که در سرشت جن، حق انتخاب قرار داده شده و مجبور به

ص: 583

اطاعت نیست، از این جهت، ابلیس، به انتخاب خود، راه فسق در پیش گرفت.

113- طرد ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 18 - 7

1 خداوند، ابلیس را با تحقیر و سرزنش و به گونه ای ننگ آور و ذلتبار از جایگاه رفیعش اخراج کرد.

قال أخرج منها مذءوما مدحورا

«مدحور» به معنای رانده شده با خواری و ذلت است. (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

5 - 34 - 15

5- ابلیس ، مطرود و رانده درگاه الهی

فإنک رجیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 35 - 22- طرد از درگاه الهی و گرفتار شدن به لعن و نفرین ابدی ، کیفر دنیوی ابلیس

فإنک رجیم . و إن علیک اللعنه إلى یوم الدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

1 - 36 - 15

1- ابلیس ، در پی طرد از درگاه الهی ، از خداوند خواست تا عمر وی را تا قیامت طولانی کند .

قال ربّ فأُنظرنى إلى يوم يبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

2 - 63 - 17

2- ابلیس ، به خاطر نافرمانیش ، از درگاه خداوند طرد گردید .

قال اذهب

جلد - نام سوره

ص: 584

- سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

5 - 77 -

5 - ابلیس ، مطرود درگاه الهی

فائک رجیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 15 - ص -

1,2 - 79 - 38

1 - ابلیس ، در پی طرد شدن از درگاه الهی ، از خداوند خواست تا حیات وی را تا قیامت طولانی کند .

قال ربّ فأنظرنی إلی یوم یبعثون

2 - ابلیس ، به دنبال طرد شدن از درگاه الهی ، از خداوند خواست تا روز قیامت ، او را دچار عذاب و کیفر نسازد .

قال ربّ فأنظرنی إلی یوم یبعثون

متعلق «إنظار» در جمله «فانظرنی» ذکر نشده است و چون ابلیس از فرمان سجده بر آدم سرپیچی کرد و در انتظار کیفر بود، به دست می آید که مورد انتظار و مهلت، به تأخیر افتادن کیفر و عذاب او تا روز قیامت است.

114- ظن ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

2 - 20 - 34

2 - تصمیم ابلیس بر اغوای مردم ، براساس علم و آگاهی نبود و صرفاً مبتنی بر گمان و حدس بود .

و لقد صدّق علیهم إبلیس ظنّه

تعبیر «راست یافت ابلیس گمانش را ..» نشانگر این است که در بدو امر، چنین تصدیقی برای او وجود نداشت و صرفاً حدس و گمان بوده است.

115- عجز ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15

ص: 585

2- ابلیس ، هیچ گونه سلطه ای بر بندگان خداوند ندارد و نمی تواند آنان را به اجبار به گمراهی بکشاند .

إن عبادی لیس لک علیهم سلطن

«سلطان» دست یافتن به چیزی از طریق قهر و اجبار است.

5- ابلیس ، از سلطه بر بندگان خالص و مقرب خدا ، ناتوان است .

إلاّ عبادک منهم المخلصین . . . إن عبادی لیس لک علیهم سلطن

برداشت فوق، بر این اساس است که مقصود از «عبادی» همان «عباد مخلص» باشد که در جمله «إلاّ عبادک منهم المخلصین» آمده است که خداوند در پاسخ ادعای ابلیس بر اغوا نکردن بندگان خالص می فرماید: «او اصلاً توانایی انجام چنین کاری را ندارد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

12، 15 - 62 - 17

12- ابلیس ، علی رغم سوگند و تصمیم قطعی بر گمراه کردن ذریه آدم (ع) ، بر ناتوانی خویش از تسلط بر گروه اندکی از آنان اعتراف کرد .
لأحتکن ذریته إلاّ قليلاً

15- شیطان ، ناتوان و ناامید از به دام افکندن آدم (ع) و گمراه ساختن او

لأحتکن ذریته إلاّ قليلاً

تأکید ابلیس بر گمراه ساختن ذریه آدم(ع) و به میان نیاوردن نامی از خود او، می تواند مشعر به مطلب فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء -

4 - 95 - 26

4 - ابلیس ، به تنهایی توانا بر

فریب و گمراهی انسان ها نیست .

و جنود ابلیس أجمعون

وجود سپاهیان بسیار برای ابلیس که بر گمراه ساختن انسان هاسوگند یاد کرده گواه مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

2 - 83 -

2 - ابلیس ، ناتوان از گمراه کردن بندگان مخلص خدا و معترف به آن

لأغوينهم أجمعين . إلاّ عبادك منهم المخلصين

116- عذاب دنیوی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 36 - 2

2- ابلیس ، به دنبال نافرمانی از سجده بر آدم (ع) و طرد شدن از درگاه الهی ، از خداوند خواست تا قیامت ، او را دچار عذاب و کیفر نکند .

قال ربّ فأنظرنی إلی یوم یبعثون

متعلق «إنظار» در جمله «فأنظرنی» ذکر نشده است و چون ابلیس از فرمان سجده بر آدم(ع) سرپیچی کرد و در انتظار کیفر بود، از این رو ممکن است مورد إنظار و مهلت، تأخیر افتادن کیفر او تا روز قیامت باشد.

117- عصیان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 34 - 4,12,13,16,18,19

4 - ابلیس از فرمان خدا سرپیچی کرد و بر آدم سجده ننمود .

وإذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس أبى

«إبأ» (مصدر أبى) به معنای امتناع کردن است.

12 - ابلیس ، دارای اختیار تکوینی و انتخاب اطاعت خدا ، یا معصیت او

فسجدوا إلا

ص: 587

13 - وجود كافرانى غير از ابليس ، در زمان تـمردش از فرمان خدا* و كان من الكفرين

16 - داستان سجده فرشتگان بر آدم (ع) و امتناع ابليس از آن كار ، داستانى آموزنده و شايسته و بايسته هميشه به خاطر داشتن

و إذ قلنا للملئكة .. و كان من الكفرين

«اذ» مفعول براى «اذكر» (فراگير و همواره به خاطر داشته باش) است.

18 موسى بن بكر واسطى گفت : « سألت أبا الحسن موسى (ع) عن الكفر و الشرك أيهما أقدم . . . فقال لى : الكفر أقدم و هو الجحود قال لابليس « أئبى و استكبر و كان من الكافرين » ;

از امام كاظم(ع) سؤال كردم: كفر قدیمی تر است يا شرك؟ امام فرمود: كفر قدیمی تر است و آن به معنای انكار است. خداوند درباره ابليس فرمود: نافرمانى و تكبر كرد و از كافران بود».

19 از امام سجاد (ع) روايت شده : « . . . فأول ما عصى الله بالكبر و هى معصية إبليس حين أئبى و استكبر و كان من الكافرين . . . » ;

.. اولين سبب نافرمانى از خدا كبر بوده و اين نافرمانى ابليس بود به هنگامى كه تكبر و نافرمانى كرد و از كافران گشت ...».

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - اعراف -

9،11 - 11 - 7

9 ابليس از سجده كردن بر آدم(ع) سرباز زد و از فرمان خدا تـمرد كرد.

ص: 588

فسجدوا إلا إبليس 11 ابلیس پیش از تمرد فرمان خدا، همپایه فرشتگان بود و در منزلت آنان بود.

قلنا للملائكة اسجدوا لأدم فسجدوا إلا إبليس

از اینکه فرمان و خطاب خداوند به ملائکه (قلنا للملائكة اسجدوا) شامل ابلیس نیز می شده، معلوم می شود او همپایه فرشتگان بوده به گونه ای که از زمره آنان محسوب می شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 12 - 1,8

1 ابلیس، مورد سرزنش و بازپرسی خداوند به سبب تمرد از سجده بر آدم

قال ما منعك ألا تسجد

در توجیه وجود کلمه «لا» در «ألا تسجد» چند نظر وجود دارد: برخی گفته اند «لا» زائده و برای تأکید است. و برخی دیگر گفته اند «منعك» متضمن معنای «دعاك» است که در این صورت لا نافیة خواهد بود. یعنی چه چیز تورا واداشت که سجده نکنی.

8 ابلیس موجودی متکبر، نژاد پرست و گستاخ در برابر خداوند

قال أنا خير منه خلقتني من نار و خلقته من طين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 14 - 2

2 ابلیس، علی رغم عصیان فرمان خداوند، از استجابت در خواستش مأیوس نبود. قال أنظرنی إلى یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 18 - 6

6 محاوره و گفتگوی مستقیم خداوند با ابلیس، در داستان تمرد وی از سجده بر آدم (ع)

ال ما منعك .. قال أخرج منها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 31 - 1

1- ابلیس ، از فرمان خداوند برای سجده بر آدم (ع) سرپیچی کرد و حاضر نشد در ردیف دیگر سجده کنندگان بر او قرار گیرد .

إلا إبليس أبى أن يكون مع السجدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 32 - 1,3

1- خداوند ، به خاطر تمرد ابلیس از سجده بر آدم (ع) ، او را مورد سرزنش قرار داد .

قال يا إبليس ما لك ألا تكون مع السجدين

3- گفت و گوی مستقیم و بدون واسطه خداوند با ابلیس ، در پی تمرد وی از فرمان سجده بر آدم (ع)

قال يا إبليس ما لك ألا تكون مع السجدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

17 - 61 - 1,3,6,14

1- ماجرای سجده ملائکه در برابر آدم و نافرمانی ابلیس ، شایسته یاد و یادآوری است

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس

برداشت فوق ، مبتنی بر این نکته است که «إذ» متعلق به «اذکر» و یا «اذکروا» مقدر باشد.

3- همه فرشتگان جز ابلیس ، از امر الهی به سجده بر آدم (ع) اطاعت کردند .

قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس

6- شگفتی انکار آمیز ابلیس از فرمان

ص: 590

الهی به سجده وی بر موجودی آفریده از گل

قال ءأسجد لمن خلقت طیناً

14- همه فرشتگان به جز ابلیس، به فرمان الهی در برابر آدم (ع) خضوع کرده و او را مورد تکریم خویش قرار دادند.

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس

برداشت فوق، با توجه به ریشه لغوی «سجده» است که به معنای «خضوع» و «تذلل» می باشد. جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف -

18 - 50 - 17، 9، 1

1- سرگذشت سجده ملائکه در برابر آدم و تمرد ابلیس، عبرت آموز و شایان توجه است.

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم

«إذ» ظرف برای فعل مقدر مانند «أذكر» است؛ یعنی: «یاد کن زمانی را که...». فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و یا آحاد مردم در مورد یاد کردن داستان سجده برای آدم، گویای سازنده بودن این یادآوری و عبرت آموزی آن است.

9- ابلیس، از اطاعت خدا در سجده برای آدم، سرپیچی کرد.

فسجدوا إلا إبليس .. ففسق عن أمر ربه

«فسق» به معنای خروج از محدوده شریعت است (مفردات راغب).

17- ابلیس، علی رغم تضمین رشد و تکامل وی در پرتو اطاعت فرمان خدا از آن سرپیچی کرد.

ففسق عن أمر ربه

واژه «ربه» می رساند که فرمان الهی به ضرر ابلیس نبوده، بلکه از ناحیه ربوبیت خدا و در جهت رشد و تکامل وی بوده است.

جلد - نام سوره - سوره

ص: 591

- آیه - فیش

11 - طه -

1,4 - 116 - 20

1 - داستان سجده فرشتگان بر آدم و امتناع ابلیس ، سرگذشتی درخور توجه و درسآموزی

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا

«إذ» مفعول فعل محذوف است و به قرینه آیات مشابه، آن فعل «اذکر» (فراگیر و به خاطر داشته باش) می باشد.

4 - ابلیس ، همچون فرشتگان ، مأمور به سجده در برابر آدم (ع) بود .

للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا ابليس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20

4 - 117 -

4 - امتناع ابلیس از سجده در برابر آدم ، نشانگر دشمنی او با آدم و دیگرانسان ها است .

إلا ابليس أبی . فقلنا یادم إن هذا عدو لک و لزوجک

معرفی ابلیس پس از امتناع از سجده، به عنوان دشمن «آدم و حوا» نشانگر آن است که ترک سجده، علامت این دشمنی بوده است و دشمن شدن او با حوا، گویای این است که ابلیس پس از ماجرای سجده بر آدم، با جنس انسان، خصومت یافته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

2 - 74 -

2 - سرپیچی ابلیس ، از فرمان خداوند به سجده برای آدم (ع)

فسجد الملائكة .. إلا ابليس جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1,2 - 75 -

1 - سرزنش

ص: 592

ابلیس از سوی خداوند ، به خاطر نافرمانی از سجده بر آدم (ع)

قال یابلیس ما منعک أن تسجد

برداشت یاد شده از آن جا است که آیه شریفه، در مقام توبیخ ابلیس و محکومیت عمل او است.

2- خداوند ، از انگیزه نافرمانی ابلیس از سجده بر آدم ، جويا شد و او را مورد بازخواست قرار داد .

قال یابلیس ما منعک أن تسجد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

14 - 76 -

14 - ابلیس ، پیش از تمرد از سجده بر آدم ، موجودی برتر از آدم نبود .

إلا ابلیس استکبر و کان من الکفرین . . . قال أنا خیر منه خلقتنی من نار و خلقته م

خداوند در دو آیه پیش، ابلیس را پس از تمرد از فرمان سجده بر آدم، کافر شمرده است در این آیه نیز با محکومیت استدلال ابلیس بر مهتری و برتری اش بر آدم، نشان داد که او در گذشته هم برتر از آدم نبود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 15 - ص -

38 - 77 - 3

3- برخورداري ابلیس از مقامی رفیع و منزلتی والا ، پیش از کبرورزی و نافرمانی خداوند

قال فاخرج منها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

6 - 81 -

6 - ابلیس ، علی رغم نافرمانی از خداوند ، از

ص: 593

استجابت دعای خود مایوس نشد .

قال ربّ فأُنظرنی . . . قال فإِنَّک من المنظرین . إلى یوم الوقت المعلوم

118- عقیده ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

10 - 12 - 7

10 ابلیس معتقد به خداوند و خالقیت او

خلقتنی من نار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

4 - 14 - 7

4 ابلیس، معتقد به حاکمیت مشیت الهی بر مرگ و حیات خویشاُنظرنی إلى یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

5,7 - 16 - 7

5 ابلیس، معترف و معتقد به مستقیم بودن صراط الهی

لأقعدن لهم صرطک المستقیم

7 ابلیس، گمراهی خویش را از ناحیه خداوند می پنداشت.

فبما أغویتنی لأقعدن لهم صرطک المستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

4- ابلیس ، معتقد به ربوبیت خداوند بود و خود را تحت ربوبیت او می دانست .

قال ربّ فأنظرنی إلی یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

2 - 39 - 15

2- ابلیس ، معتقد به ربوبیت خداوند بود و خود را تحت ربوبیت او می دانست .

قال ربّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 10 - اسراء

- 17 -

ص: 594

5- اعتقاد ابلیس به برتری خود بر آدم (ع) *

هذا الذي كَرَّمْت عليّ

10- ابلیس ، خود را مقهور اراده خداوند دانسته و کار خویش را منوط به اذن او می دانست .

لئن أُخْرِتَن .. لأحتتكنّ ذریتَه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

79 - 3,4

3 - ابلیس ، معتقد به حاکمیت مشیت خداوند بر مرگ و حیات

قال ربّ فأَنْظِرني إلى يوم يبعثون

4 - ابلیس ، معتقد به ربوبیت خداوند

قال ربّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

82 - 5

5 - ابلیس ، معتقد و معترف به عزت و قدرت پروردگار

فبعزّتكعلم ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 14 - 3

3 ابلیس، آگاه به پیدایش نسلهایی از آدم و وجود رستاخیز برای ایشان

أنظرني إلى يوم يبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

9 - 16 - 7

9 ابلیس، آگاه به اغواپذیری انسانها حتی پیش از خلقت آنان

لأقعدن لهم صرطک المستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

10 - 17 - 7

10 ابلیس آگاه به نفوذ ناپذیری برخی از آدمیان در برابر اغواگریهای

ص: 595

ثم لأتینهم من بین ایدیهم . . . و لاتجد اکثرهم شکرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 33 - 2

2- ابلیس ، از ماده اولیه خلقت انسان ، آگاهی کامل داشت .

قال لم أکن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمی مسنونجلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 40 - 4

4- ابلیس ، به تکثیر نسل آدم (ع) و حوا و نیز به اغواپذیری اکثر آنان و تأثیرناپذیری بندگان خالص خدا از وسوسه هایش ، از آغاز خلقت انسان آگاه بود .

لأغویئهم أجمعین . إلا عبادک منهم المخلصین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

17 - 62 - 8,9,11

8- ابلیس ، از همان آغاز خلقت نوع انسان ، از آسیب پذیری و امکان تسلط خویش بر آنان آگاهی داشت .

لئن أخرتن إلی یوم القیمه لأحتکنّ ذرّیته

9- رستاخیز ، امری تعیین شده و قطعی در آغاز خلقت آدم (ع) و آگاهی ابلیس از آن

قال . . . لئن أخرتن إلی یوم القیمه

11- آگاهی ابلیس از وجود عناصری غیر قابل فریب در میان نسل های آینده آدم (ع) از همان آغاز خلقت آنان

لأحتکنّ ذرّیته إلاّ قلیلاً

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش 15 - ص -

9 - 76 - 38

ص: 596

9- ابلیس، از عنصر و ماده اولیه خلقت خود و انسان آگاهی کامل داشت.

خلقتنی من نار و خلقته من طین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

8 - 79 -

8- ابلیس، آگاه به پیدایش نسل هایی از آدم و وجود رستاخیز برای آنان

قال ربّ فأنظرنی إلی یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

4 - 83 -

4- آگاهی ابلیس، به تکثیر نسل آدم و نیز به اغواپذیری بیشتر آنان و تأثیرناپذیری بندگان خالص خدا، از آغاز خلقت انسان

لأغویبهم أجمعین . إلاّ عبادک منهم المخلصین

119- عمر ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- اعراف -

1 - 14 - 7

1 ابلیس، خواستار مهلت و زنده ماندن خویش تا روز رستاخیز آدمیان (قیامت) گردید.

قال أنظرنی إلی یوم یبعثون

انظار (مصدر «انظر») به معنای تأخیر و مهلت دادن است و مراد از آن تأخیر زمان مرگ می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- اعراف -

2 ابلیس از موجودات دارای عمر طولانی و زنده تا روز رستاخیز آدمیان

أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يَبْعَثُونَ . . . قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ

3 خداوند، ابلیس را در پی درخواست زنده ماندن تا رستاخیز، عمری طولانی داد.

أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ

ص: 597

یبعثون. قال إنک من المنظرین

ذکر نکردن متعلق «المنظرین» می تواند اشاره به این باشد که خواسته ابلیس تنها در اصل «انظار» اجابت شده است، و نه در مدت آن؛ یعنی تا روز قیامت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 16 - 7

1 گمراه ساختن مردم، هدف ابلیس از مهلت خواهی و درخواست عمر طولانی

أنظرنی ... لأفعدن لهم صرطک المستقیم

120- عمر طولانی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15

1 - 36 -

1- ابلیس ، در پی طرد از درگاه الهی ، از خداوند خواست تا عمر وی را تا قیامت طولانی کند .

قال ربّ فأنظرنی إلی یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

2 - 37 - 15

2- موجودات دیگری جز ابلیس ، دارای حیات طولانی تا روز قیامت

فإنک من المنظرین

از اینکه خداوند، در جواب درخواست مهلت ابلیس می فرماید: «تو از مهلت داده شدگانی» نکته فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - خداوند ، به ابلیس تا پایان عمر جهان و انسان ، مهلت داد و به او عمر طولانی بخشید .

من المنظرین . إلى يوم الوقت المعلوم

بسیاری از مفسران بر این عقیده اند که مقصود از

ص: 598

«یوم» مطلق زمان است نه روز و مراد از «الوقت المعلوم» نفخه اولی می باشد که با آن عمر جهان و انسان به سر می رسد. برپایه این دیدگاه نام گذاری آن به «وقت معلوم»، برای این است که تنها خدا زمان دقیق آن را می داند.

121- عنصر خلقت ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 12 - 3:12

3 ابلیس، آفریده شده از آتشی خاص و آدم، آفریده شده از گلی مخصوص

خلقتنی من نار و خلقتنه من طین

نکره آمدن «نار» و «طین» حکایت از این دارد که آدم و ابلیس از گل و آتشی مخصوص آفریده شدند و چنانچه این معنا در نظر نبود، آن دو کلمه با «ال» جنس آورده می شد.

12 عن أبي عبدالله(ع): .. فإن أول من قاس إبليس حين قال: « خلقتني من نار و خلقتنه من طين » فقاس ما بين النار و الطين، و لو قاس نوريه آدم بنوريه النار عرف فضل ما بين النورين ...

از امام صادق(ع) روایت شده است: .. اولین کسی که قیاس کرد ابلیس بود آنگاه که (خطاب به خداوند) گفت: «مرا از آتش آفریده ای و او (آدم) را از گل» و بین آتش و خاک قیاس کرد، اگر نورانیت آدم(ع) را با روشنایی آتش مقایسه کرده بود، تفاوت بین آن دو نور را در می یافت ... جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

17 - 61 - 8

8- ابلیس

ص: 599

دارای خلقتی از غیر خاک

قال ءأسجد لمن خلقت طينًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

76 - 3,4,9

3 - ابلیس ، آفریده شدنش از آتش و آفرینش آدم از گل را ، دلیل برتری و مهتری خود بر آدم معرفی کرد .

قال أنا خير منه خلقتني من نار و خلقته من طين

برداشت یاد شده از آن جا است که جمله «خلقتنی من نار. .» در مقام تعلیل و تبیین برای جمله «أنا خير منه» می باشد.

4 - آتش ، مبدأ و عنصر اولیه خلقت ابلیس

خلقتنی من نار

9 - ابلیس ، از عنصر و ماده اولیه خلقت خود و انسان آگاهی کامل داشت .

خلقتنی من نار و خلقته من طين

122- عوامل اخراج ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

77 - 2,4

2 - ابلیس ، در پی سرپیچی از فرمان سجده بر آدم (ع) از جایگاه مقربان و منزلت والای خویش رانده شد و سقوط کرد .

قال فاخرج منها

4 - تکبر و خودبرتربینی ابلیس و تمرد او از سجده بر آدم ، عامل سقوط وی از منزلت و مقام رفیع

إلا ابلیس استکبر . . . استکبرت ... قال فاخرج منها

123- عوامل اعتراض ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

6 - 62 - 17

6- پندار ابليس در بى

ص: 600

توجهی خداوند به ضعف ها و آسیب پذیری های آدم و نسلش ، عامل اعتراض وی به تکریم آدم از سوی خداوند *

أرءیتک الذی کَرَّمت علیّ لئن أخرتن إلی یوم القیمه لأحتکنّ ذرّیته

ذکر «لئن أخرتن .. لأحتکنّ ...» پس از اعتراض به تکریم انسان، می تواند به منظور برشمردن آسیب پذیری، ضعف آدمیان و عدم صلاحیت آنان برای تکریم باشد.

124- عوامل اغواگری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 39 - 1

1- ابلیس ، گمراه شدن خود از سوی خداوند را ، عامل زیبا نمایاندن زشتی ها و به گمراهی کشاندن همه انسان ها معرفی کرد .

قال ربّ بما اغویتینی لأزیننّ لهم فی الأرض و لأغوینهم أجمعین

«با» در «بما» بای سببیه است.

125- عوامل ترک سجده ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 33 - 6

6- تکبر ناشی از احساس برتری نژادی ، عامل اصلی تمرد ابلیس از سجده بر آدم (ع)

قال لم أکن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمأ مسنون

126- عوامل تکبر ابلیس

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

5- اعراف -

5 آفرینش ابلیس از آتش موجب احساس برتری وی بر آدم(ع)

قال أنا خير منه خلقتني من نار و خلقته من طين

127- عوامل دشمنی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

13 - 62 - 17

ص: 601

3- تکریم آدم (ع) از سوی خداوند، برانگیزاننده ابلیس بر دشمنی و بدخواهی برای ذریه آدم

قال ءأسجد لمن خلقت طيناً . قال أرىيتك هذا الذی کرمت علیّ لئن أخرتن إلی یوم ال

از اینکه ابلیس، پیش از تصمیم قطعی خود بر اغوای نسل آدم(ع)، به بزرگداشت آدم(ع) از سوی خداوند و برتری دادن او بر خودش اعتراض کرد، می توان استفاده کرد که آن تکریم، دشمنی وی را برانگیخته بود.

128- عوامل عصیان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 34 - 9

9 - تکبر و خود بزرگ بینی ابلیس ، مایه امتناع او از سجده بر آدم (ع) شد .

فسجدوا إلی ابلیس أبی و استکبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 12 - 6

6 تکبر و خود برتر بینی ابلیس، عامل تمرد وی از اطاعت فرمان خداوند (سجده بر آدم(ع))

قال أنا خیر منه خلقتنی من نار و خلقته من طین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 33 - 6

6- تکبر ناشی از احساس برتری نژادی ، عامل اصلی تمرد ابلیس از سجده بر آدم (ع)

قال لم أکن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمأ مسنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

و پست تر و کم ارزش تر دیدن جنس آدم (ع)، ریشه عصیان و نافرمانی وی از فرمان خداوند بر سجده بر آدم (ع)

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس قال ءأسجد لمن خلقت طيناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

6 - 74 -

6 - تکبر و خودبرتربینی ابلیس، سبب سرپیچی وی از فرمان سجده بر آدم

فسجد الملائكة .. إلا إبليس استكبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

8 - 75 -

8 - پرس و جوی خداوند از ابلیس، درباره تأثیر دو عامل خودبرتربینی و عالی رتبگی وی در تمردش از سجده بر آدم (ع)

قال يا إبليس ما منعك أن تسجد .. أستكبرت أم كنت من العالين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1, 13 - 76 -

1 - ابلیس در پاسخ خداوند، مهتری و برتری خود بر آدم را، دلیل تمردش از فرمان سجده بر آدم (ع) بیان کرد.

قال يا إبليس ما منعك أن تسجد .. أستكبرت أم كنت من العالين . قال أنا خير منه 13 - تکبر و خودبرتربینی ابلیس، عامل سرپیچی وی از سجده بر آدم بود؛ نه مهتری و بلندمرتبگی او.

إلا إبليس استكبر .. أستكبرت أم كنت من

ص: 603

العالمین . قال أنا خیر منه

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که هر چند ابلیس، خود را از مهتران و برتر از آدم معرفی کرد؛ ولی آیه شریفه در مقام محکومیت و رد این ادعا است. از این رو خداوند در آیه قبل، عامل تمرد ابلیس را، تکبر و خودبرتربینی وی برشمرده است (إلّا ابلیس استکبر...).

129- عوامل کفر ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 34 - 10

10 - ابلیس به خاطر خود بزرگ بینی و سرپیچی از فرمان خدا، از زمره کافران شد .

أبی و استکبر و کان من الکفرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

7 - 74 -

7 - ابلیس، بر اثر تمرد از فرمان سجده بر آدم، در زمره کافران قرار گرفت .

إلّا ابلیس استکبر و کان من الکفرین

130- عوامل گمراهی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

5 - 39 - 15

5- اغوای ابلیس از سوی خداوند، کیفر تمرد وی از فرمان الهی بود .

ربّ بما أغویتنی

بی تردید، گمراه شدن ابلیس از جانب خداوند، پس از سرپیچی او از سجده بر آدم(ع) بود و این می رساند که این گمراهی، جنبه کیفی داشته است.

131- عوامل مصونیت از سلطه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

9 - 65 - 17

9- آدمیان

ص: 604

نیازمند به توکل و اتکای بر خداوند ، برای ایمن ماندن از سلطه ابلیس

لیس لک علیهم سلطن و کفی بریک وکیلاً

132- عوامل نجات از ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش - 9 - حجر -

4 - 42 - 15

4- عبودیت و بندگی ، عامل تقرب به خداوند و موجب رهایی از سلطه ابلیس

این عبادی لیس لک علیهم سلطن

اضافه شدن «عباد» به یای متکلم ممکن است به منظور ذکر بندگان خاص باشد. بنابراین، ذکر «عباد» (بندگان) به جای هر واژه دیگری که مقصود را برساند می تواند اشاره به حقیقت یاد شده بکند.

133- عوامل هبوط ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

2,4 - 13 - 7

2 احساس برتری بر آدم از سوی ابلیس، موجب سقوط و هبوط وی از جایگاه رفیع خویش شد.

قال أنا خیر منه .. قال فاهبط منها

4 استکبار و فرومایگی ابلیس موجب اخراج وی از جایگاه و منزلت والایش گردید.

فما یکون لک أن تتکبر فیها فاخرج إنک من الصغیرین

در آیه مورد بحث اخراج ابلیس به دو علت مستند شده است: یکی استکبار که تفریع «فاخرج» بر «فما یکون ..» بیانگر آن است؛ و دیگری فرومایگی ابلیس که جمله «إنک من الصغیرین» بر آن دلالت دارد. جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

6 - 24 - 7

6 سقوط ابلیس در چهار مرحله به خاطر تمرد، تکبر و تصمیم به گمراه سازی انسانها

و فریب آدم و حوا بود.

قال فاهبط منها فما يكون لك أن تتكبر فيها فاخرج . . . قال اهبطوا

بدان احتمال که تکرار چهارگانه سقوط ابلیس هر یک به دلیل گناهی باشد که مرتکب شده است: نخست از فرمان خداوند سرپیچی کرد و به آدم سجده نکرد، آنگاه این تمرد را به اظهار برتری خویش توجیه کرد، پس از آن تصمیم خویش را به اغواگری تمامی آدمیان اعلان داشت، و سرانجام آدم و حوا را به پای شجره نهی شده کشاند و با دروغ و نیرنگ آنان را به خوردن از آن شجره ترغیب کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

4 - 34 - 15

4- تکبر ابلیس و تمرد وی از فرمان سجده بر آدم (ع) ، عامل سقوط او از درگاه الهی

فقعوا له سجدين . فسجد ... إلا ابليس أبی ... قال لم أكن لأسجد لبشر ... قال فاخر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

4 - 77 -

4 - تکبر و خودبرتربینی ابلیس و تمرد او از سجده بر آدم ، عامل سقوط وی از منزلت و مقام رفیع

إلا ابليس استكبر . . . أستكبرت ... قال فاخرج منها

134- غفلت ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

8 - 76 -

8 - ابلیس ، در مقایسه میان شخصیت خود و آدم (ع) ، روح الهی

ص: 606

موجود در آفرینش آدم را نادیده گرفت .

فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي فقعوا له سجدین . . قال أنا خير منه خلقتني من نار

135- فراگیری توطئه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 17 - 7

1 انسان از هر سو (مقابل، پشت سر، راست و چپ) مورد هجوم توطئه های ابلیس است.

ثم لأتینهم من بین أیدیهم و من خلفهم و عن أیمنهم و عن شمائلهم

136- فرجام ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

2 - 18 - 7

2 دوزخ، جایگاه حتمی ابلیس و پیروان او

لمن تبعک منهم لأملأن جهنم منکم أجمعین

137- فرجام پیروان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

2 - 18 - 7

2 دوزخ، جایگاه حتمی ابلیس و پیروان او

لمن تبعک منهم لأملأن جهنم منکم أجمعین

138- فلسفه استمهال ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 16 - 7

1 گمراه ساختن مردم، هدف ابلیس از مهلت خواهی و درخواست عمر طولانیانظرنی . . . لأقعدن لهم صرطک المستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

3 - 82 -

3 - گمراه کردن همه انسان ها ، هدف و فلسفه مهلت خواهی ابلیس از خداوند بود .

قال ربّ فأنظرنی إلی یوم یبعثون . قال فإِنَّک من المنظرین ... قال

ص: 607

از این که ابلیس، پس از مهلت خواهی از خداوند و پذیرش این خواسته از سوی او، اعلام کرد که بر گمراه کردن مردم مصمم گشته است؛ می توان به دست آورد که هدف اصلی او از این درخواست، همان گمراه سازی بنی آدم بوده است.

139- فلسفه اغواگری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

2 - 16 - 7

2 ابلیس به تلافی گمراه شدن خویش، با کمین کردن در صراط مستقیم، بر گمراه کردن مردم مصمم شد.

فبِمَا أُعْوِيَّتِنِي لِأَفْعَدَن لِهَم صِرْطَكِ الْمُسْتَقِيمِ

کلمه «باء» در «فبِمَا أُعْوِيَّتِنِي» سببیه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 15 - سبأ -

6 - 21 - 34

6 - بازشناسی و جداسازی مؤمنان معتقد به آخرت، از تردید داران درباره آن، فلسفه توانایی دادن به ابلیس در گمراه کردن مردم

و ما كان له عليهم من سلطان إلا لنعلم من يؤمن بالأخرة ممن هو منها في شكّ

«نعلم» در این آیه، متضمن معنای تشخیص و تمییز است.

140- فلسفه پیروی از ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

1 - 21 - 34

1 - تبعیت مردم از ابلیس، به خاطر سلطه او بر آنان نیست.

فَاتَّبِعُوهُ... و ما كان له عليهم من سلطان

141- فلسفه مهلت به ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

6-37-15

6-»

ص: 608

و من خطبه له عليه السلام: . . . فقال سبحانه: اسجدوا لأدم فسجدوا إلا إبليس . . . فأعطاه الله النظره إستحقاقاً للسخطه وإستشماماً للبلية وإنجازاً للعهده فقال: « إنكم المنظرين إلى يوم الوقت المعلوم » . . . ;

از امیرالمؤمنین (ع) روایت شده است که ضمن خطبه ای فرمود: خدای سبحان فرمود: بر آدم سجده کنید؛ پس ملائکه سجده کردند مگر ابلیس . . . پس خدا به او مهلت عطا کرد تا استحقاق بیشتری برای سخط پیدا کند و آزمایش او تکمیل گردد و خدا به وعده خود وفا کند. پس فرمود: إنک من المنظرین إلى يوم الوقت المعلوم...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 38 - 6

6- « عن الحسن بن عطيه قال : سمعت أبا عبد الله (ع) يقول : ان إبليس عَبَدَ الله في السماء الرابعة في ركعتين ستة آلاف سنة و كان من انظار الله إياه إلى يوم الوقت المعلوم بما سبق من تلك العباده ;

حسن بن عطيه گوید: از امام صادق (ع) شنیدم که می فرمود: همانا ابلیس در آسمان چهارم با دو رکعت [نماز] شش هزار سال خدا را عبادت کرد و به خاطر همین عبادت، خدا او را تا روز وقت معین مهلت داد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

81 - 8 -

8 - « و من خطبه له عليه السلام: . . . فقال سبحانه: اسجدوا لأدم فسجدوا

ص: 609

إلا إبليس . . . فأعطاه الله النظره إستحقاقاً للسخطه و استتماماً للبلبيه و إنجازاً للعدّه فقال : « إنك من المنظرين إلى يوم الوقت المعلوم » . . .
; [در نهج البلاغه آمده است:] خدای سبحان فرمود: بر آدم(ع) سجده کنید: . . . پس ملائکه سجده کردند؛ مگر ابلیس... پس خدا به او مهلت داد تا استحقاق بیشتری برای سخط پیدا کند و آزمایش او تکمیل گردد و خدا به وعده خود وفا کند؛ پس فرمود: (إنك من المنظرين . إلى يوم الوقت المعلوم)».

142- قیاس ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 12 - 12

12 عن أبي عبدالله(ع): . . . فإن أول من قاس إبليس حين قال: « خلقتني من نار و خلقتة من طين » فقاس ما بين النار و الطين، و لو قاس نوريه آدم بنوريه النار عرف فضل ما بين النورين . . .

از امام صادق(ع) روایت شده است: . . . اولین کسی که قیاس کرد ابلیس بود آنگاه که (خطاب به خداوند) گفت: «مرا از آتش آفریده ای و او (آدم) را از گل» و بین آتش و خاک قیاس کرد، اگر نورانیت آدم(ع) را با روشنایی آتش مقایسه کرده بود، تفاوت بین آن دو نور را در می یافت . . .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

8 - 76 -

8 - ابلیس ، در مقایسه میان شخصیت خود و آدم (ع) ، روح الهی موجود در آفرینش آدم را نادیده گرفت .

ص: 610

فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي فقعوا له سجدین . . قال أنا خير منه خلقتني من نار

143- کافران و ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم

27 - 22 - 14 -

27- « قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): إذا جمع الله الأولين و الآخرين و قضى بينهم و فرغ من القضاء . . . الكافرون . . . يأتون إبليس فيقولون: . . . قم أنت فاشفع لنا فإنك أنت أضللتنا فيقوم إبليس . . . و يقول عند ذلك: « إن الله وعدكم وعد الحق و وعدتكم فاخلفتكم . . . » ;

از رسول خدا (صلى الله عليه وآله) روایت شده است که فرمود: آن گاه که خداوند اولین و آخرین انسانها را جمع کرد و میان آنان حکم نمود و از حکم کردن فارغ شد . . . کافران . . . نزد ابلیس آیند و گویند: . . . تو برخیز و برای ما شفاعت کن؛ پس همانا تنها تو ما را گمراه کردی. پس ابلیس می ایستد . . . و در این هنگام می گوید: «إن الله وعدكم وعد الحق و وعدتكم فاخلفتكم...».

144- کفر ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 34 - 19, 18, 13

13 - وجود کافرانی غیر از ابلیس ، در زمان تهرشدش از فرمان خدا *

و کان من الکفرین

18 موسی بن بکر واسطی گفت: « سألت أبا الحسن موسى (ع) عن الكفر و الشرك أيهما أقدم . . . فقال لى: الكفر أقدم و

ص: 611

هو الجحود قال لابليس « أبی و استکبر و کان من الکافرین » ؛

از امام کاظم (ع) سؤال کردم: کفر قدیمی تر است یا شرک؟ امام فرمود: کفر قدیمی تر است و آن به معنای انکار است. خداوند درباره ابلیس فرمود: نافرمانی و تکبر کرد و از کافران بود.».

19 از امام سجاد (ع) روایت شده: «... فأول ما عصی الله بالكبر و هی معصیه ابلیس حین أبی و استکبر و کان من الکافرین...» ؛

... اولین سبب نافرمانی از خدا کبر بوده و این نافرمانی ابلیس بود به هنگامی که تکبر و نافرمانی کرد و از کافران گشت...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم

14 - 22 - 26

26- « عن أبي عبدالله (ع) : . . . و الوجه الخامس من الكفر : كفر البرائه . . . و قال : يذكر إبليس و تبرئته من أوليائه من الإنس يوم القيامة : « إني كفرت بما أشركتمون من قبل » . . . ؛

از امام صادق (ع) روایت شده است که فرمود: .. قسم پنجم از کفر [به معنای] بیزارگی جستن است ... و خداوند [داستان] ابلیس و بیزارگی جستن او در قیامت ، از انسانهای پیروش را یادآور می شود [و سخن شیطان را بیان کرده] می فرماید: «إني كفرت بما أشركتمون من قبل» ...».

145- کفران ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 -

ص: 612

4 ابلیس عنصری ناسپاس و گستاخ در برابر خداوند

قال فیما أَعُویتنی

استجابت درخواست ابلیس از سوی خداوند اقتضا می کرد که وی در برابر این نعمت الهی سپاسگزار باشد. ولی او تمردی دیگر کرد و مصمم شد تا راه مستقیم الهی را بر بندگان خدا سد کند و این حکایت از گستاخی و ناسپاسی وی دارد.

146- کیفر ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 9 - حجر -

5 - 39 - 15

5- اغوای ابلیس از سوی خداوند، کیفر تمرد وی از فرمان الهی بود.

رَبِّ بَمَا أَعُویتنی

بی تردید، گمراه شدن ابلیس از جانب خداوند، پس از سرپیچی او از سجده بر آدم (ع) بود و این می رساند که این گمراهی، جنبه کیفری داشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

5 - 63 - 17

5- دوزخ، کیفر قطعی ابلیس و پیروان وی

فمن تبعك منهم فإن جهنم جزاؤكم

147- کیفر اخروی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

3 - 35 - 15

3- کیفر اصلی ابلیس، در روز قیامت داده خواهد شد.

وإن عليك اللعنه إلى يوم الدين

فراز «إلى يوم الدين» به معنای تعیین غایت حقیقی برای لعن ابلیس نیست؛ بلکه به قرینه اینکه یقیناً برای عذاب ابلیس، به لعن بسنده نمی شود، به این معناست که تا قیامت مورد لعن است و با رسیدن قیامت، گرفتار

ص: 613

آن چنان عذاب سختی می شود که لعن در مقابل آن ناچیز است و به حساب نمی آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

3 - 78 -

3- کیفر اصلی ابلیس ، در روز قیامت به او داده خواهد شد .

وإنّ علیک لعنتی الی یوم الدین

آمدن قید «الی یوم الدین» برای لعن ابلیس، به این معنا نیست که او در قیامت مشمول آن نخواهد بود؛ بلکه بدین معنا است که او در قیامت، آن چنان عذابی خواهد دید که لعن شدنش فراموش گشته و چیزی به حساب نمی آید.

148- کیفر پیروان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

5 - 63 - 17

5- دوزخ ، کیفر قطعی ابلیس و پیروان وی

فمن تبعکم منہم فإنّ جہنّم جزاؤکم

149- کیفر دنیوی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

2 - 35 - 15

2- طرد از درگاه الهی و گرفتار شدن به لعن و نفرین ابدی ، کیفر دنیوی ابلیس

فإنّک رجیم . وإنّ علیک اللعنه الی یوم الدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - طرد از درگاه خداوند و گرفتار شدن به لعن و نفرین ابدی ، کیفر دنیوی ابلیس

فإنک رجیم . وإنّ علیک لعنتی إلی یوم الدین

خداوند در هشت آیه بعد،

ص: 614

ابلیس را به عذاب جهنم تهدید و محکوم کرد. این نکته می‌رساند که طرد و نفرین ابلیس آن هم با آمدن قید «إلی یوم الدین» مربوط به کیفر دنیایی او است.

150- کینه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

3 - 16 - 7

3 ابلیس دشمن انسانها و دارای ضمیری پرکینه از آنان

لأعدن لهم صرطک المستقیم

151- گستاخی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

8 - 12 - 7

8 ابلیس موجودی متکبر، نژاد پرست و گستاخ در برابر خداوند

قال أنا خیر منه خلقتنی من نار و خلقته من طین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

4 - 16 - 7

4 ابلیس عنصری ناسپاس و گستاخ در برابر خداوند

قال فیما أغویتینی

استجاب در خواست ابلیس از سوی خداوند اقتضا می‌کرد که وی در برابر این نعمت الهی سپاسگزار باشد. ولی او تمردی دیگر کرد و مصمم شد تا راه مستقیم الهی را بر بندگان خدا سد کند و این حکایت از گستاخی و ناسپاسی وی دارد.

152- گفتگوی ابلیس با خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 9 - حجر -

3 - 37 - 15

3- گفت و گوی مستقیم و بدون واسطه ابلیس با خداوند

قال ربّ فأنظرني إلى يوم يبعثون. قال فإنك من المنظرين

153- گفتگوی خدا با ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

ص: 615

3- گفت و گوی مستقیم و بدون واسطه خداوند با ابلیس ، در پی تمرد وی از فرمان سجده بر آدم (ع)

قال یابلیس ما لک الاّ تکون مع السجدین

154- گمراهگری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت -

9 - 29 - 41

9- (فی المجمع) « وقال الذین کفروا فی النار أرنّا الذین أضلّنا من الجن و الإنس » یعنون إبلیس الأبالسه وقابیل بن آدم أوّل من أبدع المعصیه . روی ذلک عن علی (ع) ;در مجمع البیان راجع به قول خداوند که می فرماید: « وقال الذین کفروا فی النار أرنّا الذین . . . » آمده است که: مقصود آنان رئیس ابلیس ها و قابیل فرزند آدم است که گناه و نافرمانی را پایه گذاری نمود و این مطلب از علی(ع) روایت شده است.».

155- گمراهی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

2 - 16 - 7

2 ابلیس به تلافی گمراه شدن خویش، با کمین کردن در صراط مستقیم، بر گمراه کردن مردم مصمم شد.

فبما أغویتنی لأقعدن لهم صرطک المستقیم

کلمه «باء» در «فبما أغویتنی» سببیه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 39 - 1,3

1- ابلیس ، گمراه شدن خود از سوی خداوند را ، عامل زیبا نمایاندن زشتی ها و به گمراهی کشاندن همه انسان ها

معرفی کرد .

قال ربّ بما أغويتني لأزيننّ لهم في الأرض ولأغوينهم أجمعين

«با» در «بما» بای سببیه است.

3- ابلیس ، معترف به گمراهی خود بود .قال ربّ بما أغويتني

156- گمراهی پیروان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15

8 - 42 -

8- پیروان ابلیس ، مردمانی گمراهند .

إلاّ من اتبعك من الغاوین

«من الغاوین» حال است برای ضمیر فاعلی «اتبع» و «الغاوین» از مصدر «غی» (عقیده فاسد) به کسانی گفته می شود که دارای عقیده فاسد باشند.

157- لعن بر ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 34 - 7

7- «أبالحسن علی بن محمدالعسکری (ع) : معنی الرجیم انه مرجوم باللعن . . . لایذکره مؤمن إلاّ لعنه و ان فی علم الله السابق انه إذا خرج القائم (ع) لایبقی مؤمن فی زمانه إلاّ رجمه بالحجاره کما کان قبل ذلک مرجوماً باللعن ;

امام علی نقی(ع) فرمود: معنای «رجیم» این است که ابلیس هدف لعن قرار می گیرد ... هیچ مؤمنی از او یاد نمی کند مگر آن که او را لعن می کند و در علم ازلی خدا بوده است که وقتی که حضرت قائم(ع) ظاهر شد، مؤمنی نمی ماند مگر اینکه ابلیس را با سنگ هدف قرار می دهد؛ چنان که او قبل از این هدف لعن قرار می گرفت».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15

ص: 617

1- ابلیس ، به دلیل تمرد از فرمان سجده بر آدم (ع) ، مورد لعن ابدی خداوند قرار گرفت .

وإن عليك اللعنه إلی يوم الدين

2- طرد از درگاه الهی و گرفتار شدن به لعن و نفرین ابدی ، کیفر دنیوی ابلیس

فإنک رجیم . و إن عليك اللعنه إلی يوم الدين

6- بازگشت همه لعن ها ، به ابلیس است . *

وإن عليك اللعنه إلی يوم الدين

برداشت فوق، مبتنی بر این است که «ال» در «اللعنه» برای جنس باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

- 78 - 1، 2

1 - ابلیس به خاطر سرپیچی از فرمان سجده بر آدم ، مورد لعن و نفرین ابدی خداوند قرار گرفت .

وإن عليك لعنتی إلی يوم الدين 2 - طرد از درگاه خداوند و گرفتار شدن به لعن و نفرین ابدی ، کیفر دنیوی ابلیس

فإنک رجیم . و إن عليك لعنتی إلی يوم الدين

خداوند در هشت آیه بعد، ابلیس را به عذاب جهنم تهدید و محکوم کرد. این نکته می رساند که طرد و نفرین ابلیس آن هم با آمدن قید «إلی يوم الدين» مربوط به کیفر دنیایی او است.

158- محدوده اغواگری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 40 - 1

1- ابلیس ، بندگانی را که خداوند آنان را از هر ناخالصی پالوده است ، از قلمرو

اضلال و گمراه کردن خود، استثنا کرد .

لَأَغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ . إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ

برداشت فوق، مبتنی بر این است که «منهم» حال برای عباد باشد. «مخلص» به صیغه مفعولی، به کسی گفته می شود که از هرگونه ناخالصی پاک و پالوده شده باشد.

159- محدوده حیات ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 15 - ص -

2 - 81 - 38

2- حیات ابلیس، محدود است و پیش از اتمام عمر دنیا، به پایان می رسد . *

من المنظرین . إلى يوم الوقت المعلوم

160- محدوده سلطه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

3 - 42 - 15

3- انسان، در برابر اغواگری و سلطه طلبی ابلیس، آزاد و مختار و توانا بر مخالفت است .

إن عبادی لیس لک علیهم سلطن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

11، 12 - 62 - 17

11- آگاهی ابلیس از وجود عناصری غیر قابل فریب در میان نسل های آینده آدم (ع) از همان آغاز خلقت آنان

لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا

12- ابلیس، علی رغم سوگند و تصمیم قطعی بر گمراه کردن ذریه آدم (ع)، بر ناتوانی خویش از تسلط بر گروه اندکی از آنان اعتراف کرد

لأحتكنن ذرئته إلا قليلاً جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - اسراء -

2 - 64 - 17

ص: 619

- توان ابلیس برای وسوسه و انحراف انسان ها ، محدود بوده و فراگیر همه آدمیان نیست .

و استغفر من استطعت منهم

161- محرومیت ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

4 - 35 - 15

4- ابلیس ، مغضوب خداوند و محروم از توفیق و فیض او

وإن علیک اللعنه إلی یوم الدین

«لعن» در لغت به معنای طرد شخص از روی غضب است و لعن خداوند؛ یعنی، عقوبت اخروی و قطع توفیق و فیض دنیوی است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

4 - 78 -

4 - ابلیس ، مغضوب خداوند و محروم از توفیق و رحمت او

وإن علیک لعنتی إلی یوم الدین «لعن»؛ یعنی، طرد شخصی از روی غضب و لعن خداوند به معنای عقوبت اخروی و قطع توفیق و رحمت الهی در دنیا است (مفردات راغب).

162- مدت مهلت به ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

1,3,9 - 81 -

1 - مهلت خواهی ابلیس برای تداوم حیاتش تا روز رستاخیز ، تنها تا روز معین و مشخصی ، مورد اجابت قرار گرفت .

من المنظرین . إلی یوم الوقت المعلوم

3- خداوند ، به ابلیس تا پایان عمر جهان و انسان ، مهلت داد و به او عمر طولانی بخشید .

من المنتظرین . إلى يوم الوقت المعلوم

بسیاری از مفسران بر این عقیده

ص: 620

اند که مقصود از «یوم» مطلق زمان است نه روز و مراد از «الوقت المعلوم» نفخه اولی می باشد که با آن عمر جهان و انسان به سر می رسد. برپایه این دیدگاه نام گذاری آن به «وقت معلوم»، برای این است که تنها خدا زمان دقیق آن را می داند.

9 - « یحیی بن أبی العلاء . . . ان رجلاً دخل علی أبی عبداللّٰه (ع) فقال : أخبرنی عن قول اللّٰه عزّوجلّ لإبلیس «فإنّک من المنظرین . إلی یوم الوقت المعلوم» قال : . . . و یوم الوقت المعلوم یوم ینفخ فی الصور نفخه واحده فیموت إبلیس ما بین النفخه الأولیو الثانیه ;

یحیی بن أبی العلاء روایت کرده است: شخصی بر امام صادق(ع) وارد شد و گفت: مرا از سخن خدای عزوجلّ که به ابلیس فرمود: «فإنّک من المنظرین . إلی یوم الوقت المعلوم» خبر ده; حضرت فرمود: مراد از وقت معلوم، روزی است که یک بار در صور دمیده می شود، پس ابلیس بین دمیدن اول و دوم می میرد...».

163- مراحل هبوط ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 24 - 6

6 سقوط ابلیس در چهار مرحله به خاطر تمرد، تکبر و تصمیم به گمراه سازی انسانها و فریب آدم و حوا بود.

قال فاهبط منها فما یكون لک أن تتکبر فیها فاخرج . . . قال اهبطوا

بدان احتمال که تکرار چهارگانه سقوط ابلیس هر یک به دلیل گناهی باشد که مرتکب شده است: نخست از فرمان خداوند سرپیچی

ص: 621

کرد و به آدم سجده نکرد، آنگاه این تمرد را به اظهار برتری خویش توجیه کرد، پس از آن تصمیم خویش را به اغواگری تمامی آدمیان اعلان داشت، و سرانجام آدم و حوا را به پای شجره نهی شده کشاند و با دروغ و نیرنگ آنان را به خوردن از آن شجره ترغیب کرد.

164- مراد از رجم ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

7 - 34 - 15

7- «أبالحسن علي بن محمدالعسكري (ع) : معنى الرجيم انه مرجوم باللعن . . . لا يذكره مؤمن إلا لعنه و ان في علم الله السابق انه إذا خرج القائم (ع) لا يبقى مؤمن في زمانه إلا رجمه بالحجارة كما كان قبل ذلك مرجوماً باللعن ;

امام علی نقی (ع) فرمود: معنای «رجیم» این است که ابلیس هدف لعن قرار می گیرد . . . هیچ مؤمنی از او یاد نمی کند مگر آن که او را لعن می کند و در علم ازلی خدا بوده است که وقتی که حضرت قائم (ع) ظاهر شد، مؤمنی نمی ماند مگر اینکه ابلیس را با سنگ هدف قرار می دهد؛ چنان که او قبل از این هدف لعن قرار می گرفت».

165- مرگ ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

4.5 - 38 - 15

4- «یحیی بن أبی العلاء . . . ان رجلاً دخل علی أبی عبدالله (ع) فقال : أخبرنی عن قول الله عزّوجلّ لأبلیس «فإنک من المنظرین إلى يوم الوقت المعلوم» قال

ص: 622

: . . . و يوم الوقت المعلوم يوم ينفخ فى الصور نفخه واحده فيموت ابليس ما بين النفخه الأولى و الثانية ;

يحيى بن أبى العلاء روایت کرده است : شخصی وارد بر امام صادق(ع) شد و گفت : مرا از سخن خدای عزّ و جلّ که به ابلیس فرمود : «فإنک من المنظرین إلى يوم الوقت المعلوم» خبر ده، حضرت فرمود: مراد از روز وقت معلوم، روزی است که [هنوز فقط] یک بار در صور دمیده شده؛ پس ابلیس بین دمیدن اول و دوم می میرد. . .».

5- « عن أبی عبدالله (ع) فى قول الله تبارک و تعالی « فأُنظرنی إلى يوم یبعثون . قال فإنک من المنظرین إلى يوم الوقت المعلوم » قال : يوم الوقت المعلوم يوم یذبحه رسول الله (صلی الله علیه و آله) على الصخره التى فى بیت المقدس ;

از امام صادق(ع) در باره سخن خداوند تبارک و تعالی «فأُنظرنی إلى يوم یبعثون . قال فإنک من المنظرین إلى يوم الوقت المعلوم» روایت شده است که فرمود: روز وقتِ معین، روزی است که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) ابلیس را روی صخره ای که در بیت المقدس است، ذبح می کند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

5 - 81 -

5 - پایان عمر آدمی در دنیا ، پایان حیات ابلیس و سرآغاز مرگ او است .

من المنظرین . إلى يوم الوقت المعلوم

166- مسؤولیت ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 -

ص: 623

34 - 33 - ابلیس نیز همانند فرشتگان ، مأمور به سجده بر آدم (ع) بود .

فسجدوا إلا ابلیس اُبی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

2 - 12 - 7

2 ابلیس، همچون فرشتگان، مورد خطاب خداوند در فرمان سجده بر آدم بود.

ثم قلنا للملائكة اسجدوا لآدم .. ما منعك ألا تسجد إذ أمرتك

167- مضمولان سلطه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 42 - 1,6

1- خداوند ، در برابر ادعای ابلیس مبنی بر اغوای اکثریت مردم ، قلمرو سلطه وی را تنها ، شامل پیروان گمراهی پذیر او معرفی کرد .

لأغوينهم أجمعين. إلا عبادك منهم المخلصين ... إن عبادي ليس لك عليهم سلطان

6- ابلیس ، تنها بر کسانی سلطه دارد که از وی پیروی کنند و اغواپذیر باشند .

ليس لك عليهم سلطان إلا من اتبعك من الغاوين

168- مصونیت از سلطه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 42 - 5

5- ابلیس ، از سلطه بر بندگان خالص و مقرب خدا ، ناتوان است .

إلا عبادك منهم المخلصين .. إن عبادي ليس لك عليهم سلطان

برداشت فوق، بر این اساس است که مقصود از «عبادی» همان «عباد مخلص» باشد که در جمله «إلاَّ عبادك منهم المخلصين» آمده است که خداوند در پاسخ ادعای ابلیس بر اغوا نکردن بندگان خالص می فرماید: «او اصلاً توانایی

ص: 624

انجام چنین کاری را ندارد».

169- معادشناسی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

3 - 14 - 7

3 ابلیس، آگاه به پیدایش نسلهایی از آدم و وجود رستاخیز برای ایشان

أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يَبْعَثُونَ

170- مغضوبیت ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

4 - 35 - 15

4- ابلیس، مغضوب خداوند و محروم از توفیق و فیض او

وإنّ عليك اللعنه إلى يوم الدين

«لعن» در لغت به معنای طرد شخص از روی غضب است و لعن خداوند؛ یعنی، عقوبت اخروی و قطع توفیق و فیض دنیوی است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

4 - 78 -

4- ابلیس، مغضوب خداوند و محروم از توفیق و رحمت او

وإنّ عليك لعنتی إلى يوم الدين

«لعن»؛ یعنی، طرد شخصی از روی غضب و لعن خداوند به معنای عقوبت اخروی و قطع توفیق و رحمت الهی در دنیا است (مفردات راغب).

171- مقام ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1,3 - 13 - 7

1 ابلیس دارای مقامی رفیع، قبل از کبرورزی و نافرمانی خداوندقال فاهبط منها

مراد از ضمیر در «منها» و «فیها» منزلتی است که ابلیس همراه فرشتگان در آن منزلت بوده است.

3 ابلیس از فرومایگان در پیشگاه خداوند است.

إنک من الصغیرین

172- مقامات ابلیس

جلد -

ص: 625

نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

2 - 34 - 7

7 - ابلیس پیش از تمرد از فرمان خدا، همپایه فرشتگان بود و در منزلت ایشان بسر می برد.

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس

از اینکه فرمان و خطاب خداوند به فرشتگان (قلنا للملائكة اسجدوا) شامل ابلیس نیز بود، معلوم است که: او در منزلت و مقام فرشتگان بسر می برد به گونه ای که از زمره ایشان محسوب می شد و یا واقعاً خودش نیز فرشته بود. برداشت فوق مبتنی بر احتمال اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 11 - 1111 ابلیس پیش از تمرد فرمان خدا، همپایه فرشتگان بود و در منزلت آنان بود.

قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس

از اینکه فرمان و خطاب خداوند به ملائکه (قلنا للملائكة اسجدوا) شامل ابلیس نیز می شده، معلوم می شود او همپایه فرشتگان بوده به گونه ای که از زمره آنان محسوب می شده است.

173- مقامات سابق ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 11 - 11

11 ابلیس پیش از تمرد فرمان خدا، همپایه فرشتگان بود و در منزلت آنان بود.

قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس

از اینکه فرمان و خطاب خداوند به ملائکه (قلنا للملائكة اسجدوا) شامل ابلیس نیز می شده، معلوم می شود او همپایه فرشتگان بوده به گونه ای

ص: 626

که از زمره آنان محسوب می شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

3 - 77 -

3- برخوردارى ابليس از مقامى رفيع و منزلتى والا ، پيش از كبرورزى و نافرمانى خداوندقال فاخرج منها

174- مقهوریت ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

10 - 62 - 17

10- ابليس ، خود را مقهور اراده خداوند دانسته و كار خویش را منوط به اذن او می دانست .

لئن أخرجتن ... لأحتكن ذریته

175- مکان اغواگری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

7 - 39 - 15

7- زمین ، مرکز فعالیت و اغواگری ابليس است .

لأزیننّ لهم فی الأرض

176- مکر ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 - 20 - 7

1 ابلیس پس از سکونت آدم و همسرش در بهشت، در اندیشه فریبکاری و توطئه علیه ایشان برآمد.

فوسوس لهما الشیطن

هنگامی که پس از کلمه «وسوسه» حرف «لام» آورده شود، به معنای نقشه کشیدن و توطئه کردن است.

177- ملائکه و ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- اعراف -

16 - 11 - 7

16 عن أبي عبد الله (ع): إن الملائكة كانوا يحسبون أن إبليس منهم و كان في علم الله أنه ليس منهم فاستخرج الله ما في نفسه بالحمية فقال: «خلقتني من نار و خلقتة من طين».

ص: 627

ز امام صادق (ع) روایت شده است: فرشتگان گمان می کردند ابلیس از آنهاست، ولی خداوند می دانست که او جزء ایشان نیست و خود برترینی درونی او را (به وسیله امر به سجده) آشکار نمود . . . منشأ حیات ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

4 - 14 - 7

4 ابلیس، معتقد به حاکمیت مشیت الهی بر مرگ و حیات خویش

أَنْظُرْنِي إِلَى يَوْمِ يَبْعَثُونَ

178- منشأ عصیان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف -

13 - 50 - 18

13- فسق ابلیس و سرپیچی او از امر پروردگار، دارای ریشه در سرشت وی بود.

كان من الجنّ ففسق عن أمر ربّه

فاء تفریع، بیانگر این معنا است که «جن» بودن، زمینه فسق ابلیس شد و ممکن است مراد این باشد که در سرشت جن، حق انتخاب قرار داده شده و مجبور به اطاعت نیست، از این جهت، ابلیس، به انتخاب خود، راه فسق در پیش گرفت.

179- منشأ فسق ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف -

13 - 50 - 18

13- فسق ابلیس و سرپیچی او از امر پروردگار، دارای ریشه در سرشت وی بود.

كان من الجنّ ففسق عن أمر ربّه

فاء تفریع، بیانگر این معنا است که «جن» بودن، زمینه فسق ابلیس شد و ممکن است مراد این باشد که در سرشت جن، حق انتخاب قرار

داده شده و مجبور به اطاعت نیست، از

ص: 628

این جهت، ابلیس، به انتخاب خود، راه فسق در پیش گرفت.

180- منشأ گمراهی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 16 - 7

7 ابلیس، گمراهی خویش را از ناحیه خداوند می پنداشت.

فبما أغويتني لأفعدن لهم صراطك المستقيم

181- منشأ مرگ ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش - اعراف -

4 - 14 - 7

4 ابلیس، معتقد به حاکمیت مشیت الهی بر مرگ و حیات خویش

أنظرنی إلی یوم یبعثون

182- موانع اغواگری ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

7 - 21 - 34

7 - باور به آخرت، بازدارنده آدمی از القاپذیری از ابلیس

و ما کان له علیهم من سلطان إلاّ لنعلم من یؤمن بالأخره ممّن هو منها فی شکّ

183- مؤاخذه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

1 ابلیس، مورد سرزنش و بازپرسی خداوند به سبب تمرد از سجده بر آدم

قال ما منعك ألا تسجد

در توجیه وجود کلمه «لا» در «ألا تسجد» چند نظر وجود دارد: برخی گفته اند «لا» زائده و برای تأکید است. و برخی دیگر گفته اند «منعک» متضمن معنای «دعاک» است که در این صورت لا نافیة خواهد بود. یعنی چه چیز تو را واداشت که سجده نکنی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

2 - 32 - 15

2- خداوند

ص: 629

، در پی سرپیچی ابلیس از فرمان سجده بر آدم (ع) ، از انگیزه نافرمانی او جويا شد و وی را مورد بازخواست قرار داد .

قال یابلیس ما لک الاّ تکون مع السجدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

2 - 75 -

2 - خداوند ، از انگیزه نافرمانی ابلیس از سجده بر آدم ، جويا شد و او را مورد بازخواست قرار داد .

قال یابلیس ما منعک ان تسجد

184- مؤمنان و پیروی از ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

34 - 20 - 7

7- در میان مؤمنان نیز افرادی وجود دارند که از ابلیس پیروی می کنند. فاتَّبِعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

برداشت یاد شده مبتنی بر تبعیضی بودن «من» در «من المؤمنین» است.

185- میعاد پیروان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر -

15 - 43 - 1،4

1- جهنّم ، وعده گاه همه پیروان گمراه ابلیس

وإن جهنّم لموعدهم أجمعین

4- «عن أبي جعفر (ع) فی قوله: «إن جهنّم لموعدهم أجمعین» فوقفهم علی الصراط ;

از امام باقر(ع) درباره سخن خدای عزّوجلّ «إن جهنّم لموعدهم أجمعین» فرمود: [مقصود] توقف آنان بر صراط است».

186- نامهای ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20

1 - 120 -

1 - شیطان ، نام و مشخصه

ص: 630

دیگری برای ابلیساً ابلیس . . . إنّ هذا عدوّ... فوسوس إليه الشیطن

«شیطان» از ریشه «شطن» گرفته شده است که در معنای «دوری» و یا «ریسمان بلند» به کار می رود. این اشتقاق، اشاره به دوری ابلیس از رحمت خداوند و یا شرارت طولانی او است.

187- نجات از مکر ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

9 - 17 - 7

9 تنها گروهی از انسانها سپاسگزار خداوند بوده و از تزویر و فریب ابلیس رهایی می یابند.

و لاتجد أكثرهم شکرین

188- نژادپرستی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

8 - 12 - 7

8 ابلیس موجودی متکبر، نژاد پرست و گستاخ در برابر خداوند

قال أنا خیر منه خلقتنی من نار و خلقته من طین

189- نشانه های دشمنی ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه -

4 - 117 - 20

4 - امتناع ابلیس از سجده در برابر آدم، نشانگر دشمنی او با آدم و دیگرانسان ها است .

إلّا ابلیس أبی . فقلنا یادم إنّ هذا عدوّ لک و لزوجک

معرفی ابلیس پس از امتناع از سجده، به عنوان دشمن «آدم و حوا» نشانگر آن است که ترک سجده، علامت این دشمنی بوده است و دشمن شدن او با حوا، گویای این است که ابلیس پس از ماجرای سجده بر آدم، با جنس انسان، خصومت یافته است.

190- نفوذ ابلیس به آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

ص: 631

5- « عن أبي عبدالله الصادق (ع) قال : كان ابليس لعنه الله يخترق السماوات السبع فلما ولد عيسى (ع) حجب عن ثلاث سماوات و كان يخترق أربع سماوات فلما ولد رسول الله (صلى الله عليه و آله) حجب عن السبع كلها و رميت الشياطين بالنجوم . . . ; از امام صادق(ع) روایت شده است که فرمود: ابلیس که لعنت خدا بر او باد راه را برای ورود خود به آسمان باز می کرد؛ چون حضرت عیسی متولد شد از ورود به سه آسمان ممنوع شد و به چهار آسمان راه داشت. پس آن گاه که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) متولد شد، وی از ورود به آسمانهای هفتگانه کلاً ممنوع شد و از آن پس شیاطین هدف ستارگان قرار گرفتند...».

191- نفی سلطه ابلیس

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 42 - 10، 11، 2،

2- ابلیس ، هیچ گونه سلطه ای بر بندگان خداوند ندارد و نمی تواند آنان را به اجبار به گمراهی بکشاند .

إن عبادی لیس لک علیهم سلطن

«سلطان» دست یافتن به چیزی از طریق قهر و اجبار است.

10- « عن أبي عبدالله (ع) في قوله عزّوجلّ : « إن عبادي ليس لك عليهم سلطان » . . . ليس له على هذه العصابة خاصة سلطان ، قال : قلت : و كيف جعلت فداك و فيهم ما فيهم ؟ قال : ليس حيث تذهب ، إنما قوله : « ليس لك عليهم سلطان » أن يحجب إليهم

ص: 632

از امام صادق(ع) در باره سخن خدای عزّوجلّ «إن عبادی لیس لک علیهم سلطان» روایت شده است که فرمود: . . . برای ابلیس فقط بر این جماعت خاص (شیعه) تسلط نیست. روای گوید: به امام(ع) عرض کردم چگونه ابلیس بر شیعه تسلط ندارد با اینکه گناہانی در میان شیعه دیده می شود؟ فرمود: آن گونه نیست که تو می اندیشی؛ بلکه مراد از سخن خدا که می فرماید «لیس لک علیهم سلطان» این است که نمی توانی کفر را در نظر آنان محبوب کنی و ایمان را ناپسند نمایی».

11- «عن جابر عن أبي جعفر (ع) قال: قلت لأبي عبد الله: «إن عبادي ليس لك عليهم سلطان» ما تفسير هذا؟ قال: قال الله: إنك لا تملك أن تدخلهم جنه ولا ناراً؛

جابر گوید: به امام باقر(ع) عرض کردم: آیا سخن خدا را که می فرماید: «إن عبادی لیس لک علیهم سلطان» دیده ای، تفسیر آن چیست؟ فرمود: یعنی، خدا فرمود: به تحقیق تو نمی توانی آنان را داخل بهشت کنی و نه داخل آتش».

192- نقش ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

7 - 21 - 5

5 عن الرضا(ع): . . . ولم يكن آدم و حوا شاهدا قبل ذلك من يحلف بالله كاذبا «فدليهما بغرور» فاكلا منها ثقه بيمينه بالله و كان ذلك من آدم قبل النبوه و لم يكن ذلك بذنب كبير استحق به دخول النار . . .

از امام رضا(ع) روایت

ص: 633

شده است: .. آدم و حوا قبل از سوگند ابلیس، قسم دروغ به خداوند را مشاهده نکرده بودند و «ابلیس آنها را با فریب، فرود آورد» و با اعتماد به سوگند ابلیس، از آن درخت خوردند و این کار قبل از نبوت آدم (ع) بود و گناه کبیره ای که بدان مستحق آتش شود نبود ...

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

9 - 39 - 15

9- ابلیس ، مانع واقع بینی انسان ها در شناخت صحیح بدی ها و خوبیها

لأزیننَّ لهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء -

4 - 95 - 26

4 - ابلیس ، به تنهایی توانا بر فریب و گمراهی انسان ها نیست .

و جنود ابلیس أجمعون

وجود سپاهیان بسیار برای ابلیس که بر گمراه ساختن انسان ها سوگند یاد کرده گواه مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ -

9 - 20 - 34

9 - ابلیس ، عامل کفران مردم سبأ و برانگیزنده آنان به ظلم به نفس

و لقد صدَّق عليهم ابلیس ظنَّه فاتَّبَعوه إلا فریقاً من المؤمنین

در عبارت «صدَّق عليهم .. ظنَّه» ایجاز به حذف وجود دارد؛ برای این که صدق ظن، فرع بر دعوت و جواب مثبت دادن مردم است. بنابراین، معلوم می شود که ابلیس از آنان خواسته و آنان نیز او را اجابت نموده و نعمت های خدا را کفران کرده

اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

6 - 82 -

6 - ابلیس ، دارای قدرت تأثیرگذاری بر ذهن و اندیشه انسان

لأغویٰهم أجمعین

193- وسوسه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده -

19 - 30 - 5

19 قابیل ، کیفیت قتل برادرش هابیل را از ابلیس آموخت

فطوعت له نفسه قتل اخیه فقتله

از امام سجاد(ع) روایت شده که بعد از خواندن آیه فوق فرمود: فلم یدر کیف یقتله حتی جاء ابلیس فعلمه . . .

تفسیر قمی، ج 1، ص 165؛ نورالثقلین، ج 1، ص 616، ح 140.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش - 5 - اعراف -

9 - 20 - 7

9 تزویر، وسوسه انگیزی و دروغپردازی، از شیطنتهای ابلیس

إلا ابلیس . . . فوسوس لهما الشیطن

خداوند در آیات پیشین شیطان را با واژه «ابلیس» نام برد و آنگاه که توطئه گری و تزویر را یاد نمود، او را با وصف «شیطان» توصیف کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

8 - 27 - 7

8 آدم و حوا دارای پوشش عورت، قبل از فریفته شدن به وسوسه های شیطان

ینزع عنهما لباسهما

194- وعید به پیروان ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

2 - 43 - 15

2- هشدار و وعده

ص: 635

تهدیدآمیز خداوند به پیروان گمراه ابلیس

إلا من اتبعك من الغاوين. وإن جهنم لموعدهم أجمعين

195- ویژگیهای سپاه ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

9 - 64 - 17

9- ابلیس ، دارای نیروهایی سریع عمل کننده و عاملهایی کند و خزنده

و أجلب عليهم بخیلک و رجلک

196- هبوط ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره -

24 - 36 - 2

24 رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده اند : « حین امر آدم (ع) أن یهبط . . . هبط آدم و زوجته و هبط ابلیس و لازوجه له . . . » ;

آن هنگام که خداوند امر نمود به آدم که فرود آید . . . آدم همراه با همسرش فرود آمد و ابلیس [هم] فرود آمد در حالی که همسری نداشت . . .» .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر -

15 - 34 - 1,3

1- فرمان خداوند به ابلیس برای خروج از آسمان ، در پی تمرد وی از دستور سجده بر آدم (ع)

قال فاخرج منها برداشت فوق، مبتنی بر دو احتمال است: 1. مرجع ضمیر «منها» «سماوات» باشد، اگرچه در کلام ذکر نشده است. 2. به قرینه اینکه ابلیس از زمره ملائکه بوده و جایگاه آنان هم در آسمانهاست.

3- ابلیس ، در پی تمرد از فرمان خداوند ، از جایگاه مقربان تنزل کرد و از آن جا رانده شد .

قال فاخرج

ص: 636

به قرینه «فانک رجیم» مراد از «فاخرج منها» می تواند منزلت قرب الهی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38

2 - 77 -

2 - ابلیس ، در پی سرپیچی از فرمان سجده بر آدم (ع) از جایگاه مقربان و منزلت والای خویش رانده شد و سقوط کرد .

قال فاخرج منها

197- همسویی با ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف -

4 - 18 - 7

4 پیروی از ابلیس، موجب همسنخ شدن با وی

لمن تبعك منهم لأملأن جهنم منكم أجمعيناز اینکه ابلیس و انسانهای پیرو او با یک ضمیر «منکم» مورد خطاب قرار گرفته اند، در حالی که در جمله قبل تنها ابلیس مخاطب بود، معلوم می شود پیروی از ابلیس، آدمی را به همسنخ شدن با ابلیس می کشاند.

198- یأس ابلیس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء -

15 - 62 - 17

15- شیطان ، ناتوان و ناامید از به دام افکندن آدم (ع) و گمراه ساختن او

لأحتنكنّ ذرّيته إلاّ قليلاً

تأکید ابلیس بر گمراه ساختن ذریه آدم(ع) و به میان نیاوردن نامی از خود او، می تواند مشعر به مطلب فوق باشد.

5- اتحاد

1- اتحاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 104 - 8

ص: 637

8- اتحاد و برادری میان مؤمنین، از مصادیق «معروف» است و تفرقه و دشمنی اهل ایمان با یکدیگر، از مصادیق «منکر».

و اعتصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرقوا... و لتكن منكم امة يدعون الى الخير و

«ال» در «المعروف» و «المنکر»، می تواند عهد ذکری و اشاره به معروف ها و منکرها در آیه سابق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 105 - 4

4- جامعه متحد ایمانی، همچون دیگر جوامع، همواره در معرض تفرقه و اختلاف

و لا تكونوا كالذين تفرقوا و اختلفوا من بعد ما جاءهم البينات

2- آثار اتحاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- مائده - 5 - 56 - 5

5- پیروزی اهل ایمان در گرو همبستگی آنان بر محور ولایت الهی

فان حزب الله هم الغلبون

به اصحاب و یارانی که همفکر شخصی باشند و از وی پیروی کنند، حزب آن شخص می گویند. (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش - 4 - مائده - 5 - 91 - 12

12 - اتحاد و روابط عاطفی در جامعه ایمانی، زمینه ساز ذکر خدا و برپایی نماز

انما يريد الشيطان ان يوقع بينكم العداوة... و يصدكم عن ذكر الله و عن الصلوة

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

ص: 638

6 - انفال - 8 - 63 - 5

5 - وحدت و الفت قلبی میان افراد جامعه ، زمینه ساز پیروزی آنان در مبارزه با دشمنان خویش

هو الذی ایدک بنصره و بالمؤمنین . و ألف بین قلوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 107 - 8

8 - وحدت جامعه اسلامی ، سدی مستحکم در برابر نفوذ دشمنان و خیانت پیشگان منافق

اتخذوا مسجداً .. . تقریقاً بین المؤمنین

از اهتمام منافقان به شکستن وحدت مؤمنان، اهمیت و جایگاه وحدت جامعه اسلامی در برابر دشمنان، استفاده می شود.

3- آثار اتحاد با کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 17 - 7

7 - نفاق و همسویی با کافران ، نمودی از ظلم

فکان عقبتهما أنهما فی النار ... و ذلك جزوا الظلمین

چنانکه گفته شد آیه بر منافقان و کافران نیز تطبیق شود.

4- اتحاد اصحاب ایکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 13 - 2

2 - قوم نوح ، عاد ، فرعون ، ثمود ، لوط و اصحاب ایکه (قوم شعیب) اقوامی متشکل ، همسو و متحد در مخالفت با پیامبران خود

كذبت قبلهم قوم نوح .. . ثمود قوم لوط و أصحاب لئیکه أولئک الأحزاب

برداشت یاد شده از به کار رفتن تعبیر «احزاب» درباره این اقوام، استفاده می شود.

5- اتحاد اصحاب كهف

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

ص: 639

10 - کهف - 18 - 19 - 25

25- اصحاب کهف ، باهم ، هماهنگ و صمیمی بودند .

بورقکم هذ

استناد یافتن پول و سرمایه در «ورقکم» به تمامی افراد، حاکی از نکته یاد شده است.

6- اتحاد امت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 48 - 30

30 - وحدت امت ها در گروه وحدت شریعت و آیین آنهاست .

لکل جعلنا منکم شرعه و منهاجاً ولو شاء اللّٰه لجعلکم امه وحده

مقتضای ارتباط دو جمله «لکل جعلنا ..» و «لو شاء اللّٰه ...» ، این است که پیدایش امت واحده به وسیله شریعت واحد تحقق می یابد. بنابراین وحدت انسانها، وابسته به وحدت شریعت و دین است.

7- اتحاد انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 53 - 2,3,1

1 - اقدام انسان ها به شکستن وحدت طریقه پیامبران ، علی رغم توصیه های اُکید خدا بر حفظ آن

وإنّ هذه أُمَّتکم أُمَّه وحده .. فتقطّٰعوا امرهم بینهم زبراً

«فاء» در «فتقطّٰعوا»، برای تعقیب و بیان فرجام کار توصیه های خداوند به مردم در رابطه با پیروی از طریقه پیامبران و پرهیز از ایجاد دگرگونی در آن است. ضمیرهای غایب جمع در «تقطّٰعوا»، «أمرهم» «بینهم»، «لديهم» و «فرحون» به امت ها و پیروان انبیا باز می گردد. کلمه «تقطع» (مصدر «تقطّٰعوا») و به معنای قطعه قطعه کردن است «أمر» به معنای شأن و کنایه از شیوه زندگی مطرح شده

در آیات پیشین است. «زبر» (جمع «زبور») و به معنای قطعه‌ها است.

2- بی تقوایی مردمان، عامل برهم زدن وحدت رویه پیامبران و پیدایش تفرقه‌های دینی

وإن هذه أمتكم أمة واحدة .. فتقطعوا أمرهم بينهم زبراً

3- دل‌بستگی شدید فرقه‌های مذهبی به طریقه خود، علی‌رغم یگانگی طریقه پیامبران

وإن هذه أمتكم أمة واحدة .. كل حزب بما لديهم فرحون

8- اتحاد با کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 52 - 4، 1

1 - اهل کتاب (علمای یهود) مشمول لعن خداوند به جهت حقپوشی و همسویی با کفار علیه مسلمانان

الم تر .. اولئك الذين لعنهم الله

4 - همسویی با کافران علیه مسلمانان، از موجبات لعن الهی است.

يقولون .. هؤلاء اهدى من الذين امنوا سبيلا. اولئك الذين لعنهم الله

9- اتحاد برادران یوسف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 5 - 6

6- یعقوب (ع) پیش بینی می‌کرد که همه فرزندانش علیه یوسف (ع) متحد می‌شوند و هیچ کدام از او حمایت نخواهند کرد.

فیکیدوا لك كيداً

ضمیر در «یکیدوا» به «إخوه» باز می‌گردد و این گویای برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 14 - 1

1- برادران یوسف جماعتی متحد و نیرومند بودند.

10- اتحاد بنی نصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 22 - 9

9- اخبار خداوند از سر و سر منافقان با یهود بنی نصیر، نمودی از علم وی به غیب و شهود

علم الغیب و الشهده

با توجه به این که بخش قابل توجهی از سوره درباره غزوه بنی نصیر می باشد، آیات پایانی می تواند نظر به مطالب یاد شده، از جمله رابطه منافقان و یهود داشته باشد.

11- اتحاد جادوگران فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 115 - 3

3- ساحران دربار فرعون، یکدل و یکزبان و یار یکدیگر در مبارزه با موسی (ع)

قالوا یموسی إما أن تلقی و إما أن نکون نحن الملقین

بدیهی ست ساحران جمله های «إما أن تلقی» و «إما أن نکون نحن الملقین» را دسته جمعی و یا یک به یک نگفتند. بنابراین استناد این جمله ها به آنان حکایت از همیاری و یکدلی آنان در مبارزه با موسی (ع) دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 65 - 9

9- ساحران فرعون، یک دل و یک زبان و یار یکدیگر، در مبارزه با موسی (ع) بودند.

و إما أن نکون أول من ألقى

صدق «أول من ألقى» بر همه ساحران، گویای هدف مشترک و وحدت رویه آنان است.

12- اتحاد جامعه دینی

جلد - نام سوره - سوره

- آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 91 - 4

4 - حراست از وحدت جامعه ایمانی و دور نگاهداشتن آن از کینه و دشمنی فلسفه تحریم شراب خواری و قماربازی

انما یرید الشیطن ان یوقع بینکم العدو و البغضاء

13- اتحاد در جنگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 43 - 11

11 - خداوند با امداد های خویش مسلمانان را از فاجعه نزاع و سست شدن در تصمیمشان بر جنگ بدر رهایی بخشید .

ولکن الله سلم

14- اتحاد در جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 152 - 2113 - 13 - استواری در نبرد ، اتحاد و یکدلی رزمجویان و پیروی از دستورات رهبران الهی ، عامل جلب

اذن خداوند برای پیروزی بر دشمن

اذ تحسونهم باذنه حتی اذا فشلتم و تنازعتم فی الامر و عصیتهم

کلمه «باذنه» بیانگر این است که پیروزیها در گرو اذن خداوند است و از اینکه مسلمانان در مرحله اول، یعنی قبل از اختلاف و سستی و سرپیچی، مأذون به پیروزی شدند و آنگاه که سستی کردند و اختلاف ورزیدند و سرپیچی نمودند، اذن به پیروزی برداشته شد، معلوم می شود اذن الهی به پیروزی، دایره مدار عملکرد رزمجویان خواهد بود.

21 - پایداری در نبرد ، وحدت و پیروی از تعالیم پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، نشانگر آخرت خواهی مؤمنان مجاهد

حتى اذا فشلتم .. منکم من یرید الاخره

بنابر اینکه دنیاطلبی (منکم من یرید

ص: 643

الدُّنْيَا)، دلیل «اذا فُشِلْتُمْ...» باشد، صفات مقابل اینها ویژگی آخرت جوین خواهد بود؛ یعنی آخرت خواهان در نبرد نه سستی خواهند کرد و نه ...

15- اتحاد دینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 92 - 1

1- امت اسلام، امتی واحد و دارای دینی یکتا

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً

«هذه» مبتدا و مشارالیه آن امری است که در ذهن مخاطبان مستحضر است و «أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً» خبر «هذه» و حال است. این جمله مثل «هذا بعلی شیخاً» بیانگر آن امر در ذهن است. گفتنی است «أُمَّةً» در نزد برخی از اهل لغت به معنای مجموعه انسان هایی است که در چیزی مانند دین، زمان و مکان واحد اجتماع کرده و مشترک باشند (مفردات راغب) و در نظر برخی دیگر به معنای دین و ملت است (لسان العرب).

16- اتحاد رهبران شرک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 11 - 3

3- سران کفر و شرک، گروهی متشکل، همسو و متحد در برابر پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)

جند ما هنالك مهزوم من الأحزاب

برداشت یاد شده، از تعبیر «جند» و «أحزاب» به دست می آید.

17- اتحاد رهبران کفر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش - ص - 38 - 11 - 3

3- سران کفر و شرک، گروهی متشکل، همسو و متحد در برابر پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)

جند ما هنالك مهزوم من الأحزاب

برداشت یاد

شده، از تعبیر «جند» و «أحزاب» به دست می آید.

18- اتحاد ظاهری بنی نضیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 14 - 13

13 - فروپاشی اتحاد منافقان و یهودیان ، پس از غزوه بنی نضیر ، به رغم ظاهر متحد آنان *

تحسبهم جميعاً و قلوبهم شتى

احتمال می رود که جملات آیه شریفه، حکایت از آینده داشته باشد؛ بدین معنا که از تحولات پس از غزوه بنی نضیر خبر می دهد و از آن جمله در هم ریختن اتحاد میان منافقان و یهود قبل از غزوه بنی نضیر است.

19- اتحاد ظاهری کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 14 - 14، 11

11 - جبهه کفر و نفاق ، به ظاهر مجتمع و متحد ؛ اما در درون ، آکنده از تشقت و تفرقه

تحسبهم جميعاً و قلوبهم شتى

14 - اعتماد کافران به استحکامات مادی و همبستگی های صوری و ناپایدار ، نشانه بی خردی آنان است .

لا یقتلونکم جميعاً إلا فی قرى محصنه . . . ذلک بأنهم قوم لا یعقلون

20- اتحاد ظاهری منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 14 - 11

11 - جبهه کفر و نفاق ، به ظاهر مجتمع و متحد ؛ اما در درون ، آکنده از تشقت و تفرقه

تحسبهم جميعاً و قلوبهم شتى

21- اتحاد ظاهری منافقان مدینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 14 -

ص: 645

13 - فروپاشی اتحاد منافقان و یهودیان ، پس از غزوه بنی نضیر ، به رغم ظاهر متحد آنان *

تحسبهم جميعاً و قلوبهم شتى

احتمال می رود که جملات آیه شریفه، حکایت از آینده داشته باشد؛ بدین معنا که از تحولات پس از غزوه بنی نضیر خبر می دهد و از آن جمله در هم ریختن اتحاد میان منافقان و یهود قبل از غزوه بنی نضیر است.

22- اتحاد فرعونیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 62 - 7

7 - فرعونیان ، با اتفاق نظر بر لزوم مقابله با موسی (ع) ، در باره روش آن اختلاف نظر داشتند . *

فتنزعوا أمرهم .. و أسروا

از فعل «أسروا» استفاده می شود که طرفین نزاع، خواهان مخفی ماندن گفتگوهای خود بودند و آنچه رسماً به مردم اعلام شد - چنانچه مطالب آیه بعد گفته فرعونیان به مردم باشد - گفته مشترک آنان بوده که به منظور مقابله با موسی(ع) و خنثی سازی فعالیت او، القا شده بود. کلمه «أمرهم» - که نزاع را در مورد امور فرعونیان قرار داده - تأییدی براین نکته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 64 - 1

1 - ایادی و مبلغان فرعون ، همه فرعونیان را به هم فکری ، اتحاد و به کار بستن تمامی حيله ها ، علیه موسی (ع) دعوت می کردند .

فتنزعوا .. قالوا ... فأجمعوا

ص: 646

کیدکم ثم اتوا صفاً

از آیات پیشین چنین برمی آید که پس از سخنان موسی (ع)، در بین فرعونیان اختلافاتی بروز کرد (فتنازعوا) و گروه حامیان و مبلغان فرعون در صدد توجیه گروه دیگر برآمدند که نسبت به موسی (ع) و مبارزه با او تردید داشتند. به نظر می رسد «فأجمعوا» نیز از ناحیه همان گروه به عنوان نتیجه سخنان قبلی آنان ابراز شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 56 - 3

3- فرعون، طرفداران و کارگزاران حکومت خود را، گروهی متحد، نیرومند و آماده نبرد معرفی کرد.

وإنا لجميع حذرون

یکی از معانی «جمع» ضد «متفرق»؛ یعنی، متحد است (لسان العرب). برداشت یاد شده بر اساس همین معنا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 13 - 22 - قوم نوح، عاد، فرعون، ثمود، لوط و اصحاب ایکه (قوم شعیب) اقوامی متشکل، همسو و متحد در مخالفت با پیامبران خود

كذّبت قبلهم قوم نوح .. ثمود قوم لوط و أصحاب لئیکه أولئک الأحزاب

برداشت یاد شده از به کار رفتن تعبیر «احزاب» درباره این اقوام، استفاده می شود.

23- اتحاد قوم ثمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 13 - 2

2- قوم نوح، عاد، فرعون، ثمود، لوط و اصحاب ایکه (قوم شعیب) اقوامی متشکل،

ص: 647

همسو و متحد در مخالفت با پیامبران خود

كذبت قبلهم قوم نوح . . . ثمود قوم لوط و أصحاب لئیکه أولئک الأحزاب

برداشت یاد شده از به کار رفتن تعبیر «احزاب» درباره این اقوام، استفاده می شود.

24- اتحاد قوم عاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 13 - 2

2- قوم نوح ، عاد ، فرعون ، ثمود ، لوط و اصحاب ایکه (قوم شعیب) اقوامی متشکل ، همسو و متحد در مخالفت با پیامبران خود

كذبت قبلهم قوم نوح . . . ثمود قوم لوط و أصحاب لئیکه أولئک الأحزاب

برداشت یاد شده از به کار رفتن تعبیر «احزاب» درباره این اقوام، استفاده می شود.

25- اتحاد قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 36 - 3

3- مقاومت شدید و یکپارچه جامعه لوط (ع) ، در برابر آن حضرت و رسالت او

فما وجدنا فیها غیر بیت من المسلمین

26- اتحاد قوم نوح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 13 - 2

2- قوم نوح ، عاد ، فرعون ، ثمود ، لوط و اصحاب ایکه (قوم شعیب) اقوامی متشکل ، همسو و متحد در مخالفت با پیامبران خود

كذبت قبلهم قوم نوح . . . ثمود قوم لوط و أصحاب لئیکه أولئک الأحزاب

برداشت یاد شده از به کار رفتن تعبیر «احزاب» درباره این اقوام، استفاده می شود.

27- اتحاد کافران

جلد

ص: 648

- نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 101 - 11

11 - اتحاد و همگونی کافران ، در دشمنی با مسلمانان

ان الکفرین کانوا لکم عدواً مبیناً

خبر «کان» با اینکه طبق قواعد ادبی باید جمع آورده می شد، به صورت مفرد (عدواً) آورده شده و اشاره به این است که کافران در دشمنی با اسلام، یکپارچه و گویا فردی واحد هستند.

28- اتحاد مخالفان محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 17 - 4

4 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) در آغاز بعثت ، مخالفانی متشکل و متحد با یکدیگر داشت .

فلیدع نادیه

29- اتحاد مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 92 - 1

1- امت اسلام ، امتی واحد و دارای دینی یکتا

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً

«هذه» مبتدا و مشارالیه آن امری است که در ذهن مخاطبان مستحضر است و «أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً» خبر «هذه» و حال است. این جمله مثل «هذا بعلی شیخاً» بیانگر آن امر در ذهن است. گفتنی است «أُمَّةً» در نزد برخی از اهل لغت به معنای مجموعه انسان هایی است که در چیزی مانند دین، زمان و مکان واحد اجتماع کرده و مشترک باشند (مفردات راغب) و در نظر برخی دیگر به معنای دین و ملت است (لسان العرب).

30- اتحاد مسلمانان در غزوه بدر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

- رؤیای پیامبر (صلی الله علیه و آله) (اندک دیدن نفرات سپاه کفر) عامل وحدت کلمه مسلمانان در ضرورت پیکار با سپاه کفر و حضور رشیدانه آنان در جنگ بدر

إذ یریکهم الله فی منامک قلیلا و لو أریکهم کثیرا لفشلتم و لتنزعتن

31- اتحاد مشرکان با اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 105 - 5

5- همسویی اهل کتاب با مشرکان در دشمنی با اسلام و مسلمانان ، امری شگفت و به دور از انتظار

ما یوّد الذین کفروا من اهل الکتب و لالمشرکین أن ینزل علیکم من خیر

آوردن عنوان اهل کتاب برای یهودیان - که حکایت از اعتقاد به توحید، رسالت و ... دارد - و بیان همسویی آنان با مشرکانی که هیچ یکی از اصول ادیان الهی را باور ندارند، اشاره به نامعقول بودن آن پیوند و شگفت آور بودنش دارد.

32- اتحاد مشرکان صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 44 - 2

2- احساس اطمینان مشرکان صدر اسلام نسبت به پیروزی جمع متحد خویش بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان

أم یقولون نحن جمیع منتصر

33- اتحاد مشرکان مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 13 - 33- همدلی مشرکان مکه ، در خالی ساختن سرزمین مکه ، از وجود پیامبر (صلی الله علیه و آله) *

قریتک الّتی أخرجتک

نسبت دادن «إخراج» به قریه، می تواند از آن جهت باشد که همه مردم شهر و

یا بیشتر آنان، بر اخراج پیامبر (صلی الله علیه و آله) مصمم و همدل بوده اند.

34- اتحاد مکذبان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 13 - 2

2- قوم نوح، عاد، فرعون، ثمود، لوط و اصحاب ایکه (قوم شعیب) اقوامی متشکل، همسو و متحد در مخالفت با پیامبران خود

كذبت قبلهم قوم نوح... ثمود قوم لوط و أصحاب لئیکه أولئک الأحزاب

برداشت یاد شده از به کار رفتن تعبیر «احزاب» درباره این اقوام، استفاده می شود.

35- اتحاد منافقان مدینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 22 - 9

9- اخبار خداوند از سر و سر منافقان با یهود بنی نضیر، نمودی از علم وی به غیب و شهود

علم الغیب و الشهده

با توجه به این که بخش قابل توجهی از سوره درباره غزوه بنی نضیر می باشد، آیات پایانی می تواند نظر به مطالب یاد شده، از جمله رابطه منافقان و یهود داشته باشد.

36- اتحاد منافقان مدینه با یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 18 - 6

6- منافقان مدینه، در جبهه بندی سیاسی، در جبهه یهود بودند.

و القائلین لإخوانهم

بنابراین احتمال که مراد از «القائلین» یهود و مرجع ضمیر در «إخوانهم» منافقان باشد، معلوم می شود که منافقان، در جبهه یهود و برادران سیاسی آنان بودند.

37- اتحاد مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 651

3 - پذیرش ولایت خداوند ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان شایسته ولایت ، انفکاک ناپذیر و وابسته به یکدیگر

و من يتول الله ورسوله والذین آمنوا

عطف «رسوله» و «الذین آمنوا» بر «الله» بدون تکرار فعل (یتول)، می رساند که ولایت آنها بهم پیوسته بوده و رویگردانی از ولایت هر یک به منزله اعراض از ولایت تمامی آنها می باشد. مفرد آوردن کلمه «ولی» در آیه قبل این معنا را تأیید می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 12 - 9

9 - در جامعه اسلامی ، مؤمنان به منزله یک پیکراند .

ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا

برداشت یاد شده از تعبیر «بأنفسهم» (به خودشان) - که هر یک از مردان و زنان مؤمن را نفس دیگری قرار داده - استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 39 - 2

2 - مؤمنان ، دارای عزم دینی و حضور مؤثر اجتماعی و همیاری نسبت به یکدیگر در قبال متجاوزان

و الذین إذا أصابهم البغی هم ینتصرون

برخی از مفسران «إنتصار» را به معنای «تناصر» (تعاون و همیاری) گرفته اند؛ یعنی، مؤمنان راستین آناند که هر گاه مورد ستم و تجاوز قرار گیرند - برای دفع آن - به یاری هم برمی خیزند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 652

11 - مؤمنان ، همچون اعضای یک پیکر ، برخوردار از روحی یگانه (نفسی واحد)

و لا تلمزوا أنفسکم

در آیه به جای آن که گفته شود: «لا تلمزوا المؤمنین»، آمده است: «لا تلمزوا أنفسکم». از این تفاوت تعبیر معلوم می شود که مؤمنان «نفس» یکدیگر شمرده می شوند.

38- اتحاد یهود و مسیحیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 135 - 2

2 - توافق و اتحاد یهود و نصاری عصر بعثت علیه مسلمانان ، علی رغم اختلافات شدید ایشان با یکدیگر و قالوا کونوا هوداً أو نصری تهتدوا

هدف از «لَفَّ اجمالی» در آیه و بیان دو جمله در یک کلام، رساندن اتحاد و توافق یهود و نصارا علیه مسلمانان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 140 - 3

3 - یهود و نصارا - علی رغم داشتن اختلاف های اساسی با یکدیگر - بر ضد اسلام و مسلمانان همسو و هم هستند .

أم تقولون إن إبراهيم ... كانوا هوداً أو نصری

روشن است که یهودیان اظهار نمی داشتند که ابراهیم و ... نصرانی بودند و همچنین نصارا نمی گفتند که ابراهیم و ... یهودی بودند. بنابراین آوردن «لَفَّ اجمالی» و بیان نکردن عقیده هر کدام به صورت تفصیلی، حاوی این نکته است که: آنان - علی رغم اختلافاتشان - بر ضد اسلام و مسلمین هم آوا و همسو هستند.

39- اعلام اتحاد با اهل کتاب

جلد -

ص: 653

نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 15 - 16

16 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور به اعلان و ابراز باور ها و عقاید مشترک خود با اهل کتاب

قل ءامنت بما أنزل اللّٰه من کتب

برداشت یاد شده بر این اساس است که مخاطب پیامبر (صلی الله علیه و آله) اهل کتاب باشند.

40- اهمیت موسی (ع) به اتحاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 94 - 13

13 - حفظ وحدت و یک پارچگی بنی اسرائیل ، از سفارش های موسی (ع) به هارون

فرقت بین بنی اسرائیل و لم ترقب قولی

«ترقب» به معنای «تحفظ» است و مفاد جمله «إتی خشیت..» - با توجه به عطف «لم ترقب» بر «فرقت» - این است که: «من نگران آن بودم که بگویی بنی اسرائیل را متفرق ساختی و گفته مرا حفظ و مراعات نکردی». این گفته هارون (ع) دال بر آن است که موسی (ع) پیش از رفتن به میقات، در مورد حفظ وحدت بنی اسرائیل، توصیه های لازم را به او کرده بود.

41- اهمیت اتحاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 60 - 1212 - ضرورت از میان بردن زمینه های بروز اختلافات اجتماعی *

قد علم کل أناس مشربهم

به نظر می رسد هدف از تقسیم آب و مشخص کردن هر چشمه به طایفه ای از بنی اسرائیل، جلوگیری از بروز اختلاف و تنازع بوده است.

جلد - نام سوره -

ص: 654

2 - ایجاد صلح و وحدت در جامعه اسلامی ، از وظایف همه مؤمنان

یا ایها الذین امنوا ادخلوا فی السلم کافه

بنابراینکه «سلم» به معنای صلح باشد، لازمه صلح در میان مؤمنین، عدم اختلاف و در نتیجه وحدت و هماهنگی آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - خداوند برای هدایت و ایجاد وحدت میان مؤمنین ، ادله روشنی ارائه کرده است .

ادخلوا فی السلم کافه . . . و لا تتبعوا . . . فان زللتم من بعد ما جاءکم البینات

7 - مسؤولیت بیشتر عالمان ، در ایجاد وحدت جامعه *

و من بعد ما جاءکم البینات

چون درک آیات و بیّنات الهی تناسب بیشتری با عالمان دینی دارد، و نیز اختلافات جوامع دینی غالباً برگشت به آنان می کند، آیه مزبور بیشتر متوجه به عالمان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - لزوم حضور برگزیدگان الهی ، در متن جامعه

انّ الله اصطفیک . . . و ارکعی مع الرّاکعین

17 - امر خداوند به هماهنگی و وحدت بندگان در پرتو عبادت جمعی *

و ارکعی مع الرّاکعین

امر به عبادت جمعی، دال بر مطلوبیت وحدت و هماهنگی بین بندگان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - لزوم اتحاد همه اهل ایمان و پرهیز آنان از هر گونه تفرقه در میان صفوفشان

و اعتصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرقوا

10 - خداوند ، پیوند دهنده دلها

فألف بين قلوبكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 104 - 2،32 - اتحاد ، اعتصام به ريسمان الهی و اُلفت بين دل ها و برادری میان اهل ایمان ، از مصادیق خیر و نیکی

و اعتصموا بحبل الله جميعاً .. و لتكن منكم امة يدعون الى الخير

لام در «الخير» می تواند عهد ذکری و اشاره به مطالب آیه قبل باشد و یا به مقتضای ارتباط دو آیه، ویژگیهای ذکر شده در آیه قبل از مصادیق مورد نظر کلمه «خیر» باشد.

3 - ضرورت وجود جمعی از اهل ایمان ، برای دعوت جامعه به اتحاد و اُلفت میان دل ها و برادری میان آنها

و اعتصموا بحبل الله .. و لتكن منكم امة يدعون الى الخير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 152 - 9،13

9 - تحقق وعده الهی به پیروزی جامعه ایمانی در گرو اتحاد صفوف ، پایداری و پیروی آنان از رهبری

و لقد صدقكم الله وعده .. حتی اذا فشلتم و تنازعتم فی الامر و عصيتم

13 - استواری در نبرد ، اتحاد و یکدلی رزمجویان و

پیروی از دستورات رهبران الهی، عامل جلب اذن خداوند برای پیروزی بر دشمن

اذ تحسونهم باذنه حتی اذا فشلتم و تنازعتم فی الامر و عصیتهم

کلمه «باذنه» بیانگر این است که پیروزیها در گرو اذن خداوند است و از اینکه مسلمانان در مرحله اول، یعنی قبل از اختلاف و سستی و سرپیچی، مأذون به پیروزی شدند و آنگاه که سستی کردند و اختلاف ورزیدند و سرپیچی نمودند، اذن به پیروزی برداشته شد، معلوم می شود اذن الهی به پیروزی، دایره مدار عملکرد رزمجویان خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 47 - 2

2 - فرمان خداوند به وحدت و یکپارچه شدن پیروان ادیان الهی بر محور قرآن

یا ایها الذین اوتوا الکتب امنوا بما نزلنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 59 - 15

15 - ایجاد و حفظ وحدت جامعه، از وظایف حکومت اسلامی

اطیعوا الله... فان تنازعتم فی شیء فردوه الی الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 88 - 3

3 - لزوم وحدت نظر مسلمانان بر محور فرمان های الهی در برابر منافقان

فما لکم فی المنافقین فتنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 91 - 4,5

4 - حراست از وحدت جامعه ایمانی و دور نگاهداشتن آن از کینه

و دشمنی فلسفه تحریم شراب خواری و قماربازی

انما یرید الشیطن ان یوقع بینکم العدو و البغضاء 5- الفت و مهربانی مؤمنان با یکدیگر ، و پرهیز از دشمنی ، مورد عنایت و خواست الهی

انما یرید الشیطن ان یوقع بینکم العدو و البغضاء

نهی مؤکد خداوند از شرابخواری و قماربازی و معرفی شراب و قمار به عنوان عوامل تفرقه و دشمنی حکایت از آن دارد که الفت و مهربانی بین اهل ایمان مورد عنایت خاص خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 153 - 13

13 - عمل به احکام دین از فلسفه های ترغیب خدا به اتحاد جوامع بشری

فتفرق بکم عن سبیلہ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 159 - 4

4 - حفظ وحدت جامعه ایمانی از وظایف اهل ایمان است.

إن الذین فرقوا دینهم و کانوا شیعا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 94 - 14

14 - مصلحت حفظ وحدت جامعه و جلوگیری از تشتت و درهم ریختگی آن ، مهم تراز خطر انحراف گروهی از افراد جامعه ، در صورت باقی ماندن زمینه برای هدایت مجدد آنان

إنی خشیت أن تقول فرقت بین بنی اسرائیل

هارون(ع) پس از شنیدن «حتی یرجع إلینا موسی»، هدایت مجدد گوساله پرستان را منتفی ندید و بین درگیر ساختن مؤمنان و کافران و حفظ وحدت بنی اسرائیل،

صورت دوم را برگزید. پذیرفته شدن این انتخاب از سوی موسی(ع) و سکوت قرآن از هرگونه انتقاد به آن، نشانگر شایسته بودن این موضع گیری در چنین مقاطعی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 53 - 4

4 - لزوم اتحاد بر محور آیین الهی (سیره پیامبران) و پرهیز از فرقه گرایی

وإن هذه أمتکم... فأتقون... کلّ حزب بما لیدهم فرحون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 1 - 37

7 - اهمیت و ارزش والای نظم، انسجام و حرکت جمعی، در زندگی و در برابر دشمن

و الصفت - ت صفاً

صف کشیدن هر گروهی - چه فرشتگان و چه مجاهدان - گویای وجود نظم، انسجام و حرکت جمعی در میان آن گروه است. توصیف خداوند از گروه فرشتگان و مجاهدان به صف بستگان، بیانگر برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش - فصلت - 16 - 41 - 34 - 10

10 - مسلمانان، موظف به انتخاب بهترین روش ها در جهت کاستن و یا زدودن دشمنی ها و تنش های اجتماعی

ادفع بالتی هی أحسن... کأنه ولی حمیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 13 - 14

14 - اقامه دین و حفظ وحدت در آن، تکلیف مشترک در تمامی شریعت

ص: 659

های آسمانی است .

شرع لكم . . . أن أقيموا الدين ولا تتفرقوا فيه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 63 - 8

8 - پیامبران در تلاش و کوشش برای رفع اختلافات و ایجاد همبستگی و همزیستی اجتماعی

و لأئین لكم بعض الذی تختلفون فيه

42- اهمیت اتحاد بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 94 - 12

12 - حفظ وحدت و یک پارچگی و جلوگیری از تفرقه ، عذر هارون (ع) جهت اقدام نکردن به صورت عملی علیه گوساله پرستان بنی

اسرائیل

إتی خشیت أن تقول فرقت بین بنی اسرائیل

43- اهمیت اتحاد جامعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 93 - 10، 16

10 - ایجاد اختلاف و برهم زدن وحدت جامعه ، در عین برخورداری از رفاه و آسایش ، کفران و ناسپاسی نعمت های خداوند است .

و لقد بوأنا بنی اسرائیل مبعوثاً صدق . . . فما اختلفوا حتی جاءهم العلم

16 - ایجاد اختلاف و برهم زدن وحدت جامعه از روی عمد ، دارای کیفر اخروی است .

إن ربک یقضی بینهم یوم القیمه فیما كانوا فیه یختلفون

44- اهمیت اتحاد دینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - همگرایی دینی و اعتقادی، نخستین هدف ادیان آسمانی و همزیستی اجتماعی، کمترین انتظار دین

ص: 660

از بشر

فاصفح عنهم وقل سلم

45- اهمیت اتحاد مجاهدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 46 - 3

3- پرهیز از نزاع و اختلاف به هنگام رویارویی با دشمنان دین، وظیفه ای ضروری بر عهده مجاهدان

و لاتنزعوا

46- اهمیت اتحاد مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 61 - 28

28 - مسلمانان، از نظر علاقه و ارتباط، بسان یک پیکراند که باید نزدیک ترین ارتباط و مستحکم ترین پیوند ها را میان خود بر قرار سازند

فإذا دخلتم بيوتاً فسلموا على أنفسكم

برداشت فوق، از تعبیر «علی أنفسکم» (برخودتان) به جای علی «أهلها» (بر اهل خانه ها) استفاده شده است.

47- اهمیت اتحاد مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 46 - 2

2- لزوم پرهیز اهل ایمان از نزاع و کشمکش با یکدیگر

و لاتنزعوا

48- بی تأثیری اتحاد مخالفان دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - مباحث به گروه های هم فکر و دلگرمی به یاری آنان در رویارویی با دین ، امری واهی و اطمینانی بی پایه است .

فلیدع نادیه

49- تشویق به اتحاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 107 - 3

3 - پرهیزکنندگان از تفرقه و اختلاف ، مورد تشویق و ترغیب خداوند

ولا

ص: 661

تكونوا كالذين تفرقوا و اختلفوا .. و اما الذين ابیضت وجوههم

بنابراینکه روسفیدان، به دلیل آیات قبل، کسانی باشند که از تفرقه پرهیز می کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 10 - 15

15 - جمع گرایی و پیوند روحی و عاطفی با امت اسلامی ، مورد تشویق و ترغیب وحی

يقولون ربنا اغفر لنا ولاخواننا .. و لاتجعل فی قلوبنا غلا للذین ءامنوا

برداشت یاد شده با توجه به لحن تمجیدآمیز آیه و نیز رهنمود نهفته در آن است؛ یعنی، تشویق و ترغیب قرآن نسبت به زدایش بدخواهی ها و بدبینی ها که پایه زندگی جمعی و الفت اجتماعی است.

50- توصیه اتحاد به هارون (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 94 - 13

13 - حفظ وحدت و یک پارچگی بنی اسرائیل ، از سفارش های موسی (ع) به هارون

فرقت بین بنی اسرائیل و لم ترقب قولى

«ترقب» به معنای «تحفظ» است و مفاد جمله «إني خشيت..» - با توجه به عطف «لم ترقب» بر «فرقت» - این است که: «من نگران آن بودم که بگویی بنی اسرائیل را متفرق ساختی و گفته مرا حفظ و مراعات نکردی». این گفته هارون(ع) دال بر آن است که موسی(ع) پیش از رفتن به میقات، در مورد حفظ وحدت بنی اسرائیل، توصیه های لازم را به او کرده بود.

51- توصیه به اتحاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری

ص: 662

1 - پیدایش اختلافات دینی در میان امت های پیشین ، با وجود توصیه مکرر خداوند بر حفظ وحدت و پرهیز از تفرقه

شرع لکم . . . و لا تتفرقوا . . . و ما تفرقوا إلا من بعد ما جاءهم العلم

تأکید ادیان بر حفظ وحدت دینی، از آیه قبل (أقیموا الدین و لا تتفرقوا فیه) استفاده شده است.

52- دعوت به اتحاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 64 - 1

1 - ایادی و مبلغان فرعون ، همه فرعونیان را به هم فکری ، اتحاد و به کار بستن تمامی حيله ها ، علیه موسی (ع) دعوت می کردند .

فتنزعوا . . . قالوا . . . فأجمعوا کیدکم ثم اتوا صفاً

از آیات پیشین چنین بر می آید که پس از سخنان موسی (ع)، در بین فرعونیان اختلافاتی بروز کرد (فتنازعوا) و گروه حامیان و مبلغان فرعون در صدد توجیه گروه دیگر برآمدند که نسبت به موسی (ع) و مبارزه با او تردید داشتند. به نظر می رسد «فأجمعوا» نیز از ناحیه همان گروه به عنوان نتیجه سخنان قبلی آنان ابراز شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 15 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) مأمور به دعوت مردمان به اقامه دین و پرهیز از اختلافات و تفرقه در آن

أن أقیموا الدین و لا تتفرقوا فیه . . . فلذلک فادع

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «ذلک» اشاره به جمله «أقیموا

الدین و ..) باشد. گفتنی است که بر این مبنا لام «لذک» به معنای «إلی» خواهد بود.

53- زمینه اتحاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 103 - 9,27

9 - تألیف قلوب ، اتحاد میان مردمان و برداشتن دشمنی از میانشان ، از جمله اهداف انبیا

و اذکروا نعمت اللّٰه علیکم اذ کنتم اعداءً فالّف بین قلوبکم

27 - دعوت به تقوای شایسته و تسلیم کامل در برابر خدا و اعتصام به او و هشدار به پرهیز از تفرقه ، شیوه قرآن در زمینه سازی برای وحدت و نیل به هدایتها ایها الذین امنوا .. کذلک یبّین اللّٰه لکم آیاته لعلکم تهتدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 63 - 14

14 - اطاعت از رهبران الهی ، تضمین کننده وحدت اجتماعی

و لأتّین لکم .. فاتّقوا اللّٰه و أطیعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 64 - 8

8 - پرستش خدای یگانه ، مایه اتحاد و همبستگی در جوامع انسانی

و لأتّین لکم بعض الذی تختلفون فیهِ .. إنّ اللّٰه هو ربّی و ربّکم فاعبدوه

از آن جا که حضرت عیسی (ع) رسالت خود را «حل اختلافات» بیان داشت و در پی آن مسأله ربوبیت یگانه خداوند و عبادت او را مطرح کرد، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 664

18 - دعا و نیایش ، در خدمت ایجاد الفت اجتماعی میان مؤمنان

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا .. وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا

محتوای دعا در این آیه، می‌رساند که دعا به نوبه خویش زمینه ساز الفت اجتماعی و تحکیم بخش پیوندهای امت اسلامی است.

54- زمینه اتحاد پیروان ادیان آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 15 - 33

33 - اعتقاد به توحید و معاد ، محور مشترک برای وحدت و همبستگی پیروان ادیان آسمانی

اللَّهُ رَبَّنَا وَرَبَّكُمْ .. اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ

بنابراین که مخاطبان پیامبر (صلی الله علیه و آله) اهل کتاب باشند، برداشت یاد شده به دست می‌آید.

55- زمینه اتحاد دینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 14 - 9

9 - حفظ وحدت دینی و پرهیز از دسته بندی های مذهبی ، ره آورد رشد تربیتی و اخلاقی جامعه و نه صرف آگاهی فکری ما تفرقوا إلا من

بعد ما جاءهم العلم بغيا بينهم

از این که جوامع پیشین، با وجود علم و آگاهی، به واسطه کمبود خصایل شایسته اخلاقی (خوی تجاوزگری و فزون طلبی) به تفرقه روی

آوردند، استفاده می‌شود که صرف آگاهی فکری در حفظ و ایجاد وحدت دینی کافی نیست.

56- عوامل اتحاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 208 - 5

5 - تسلیم در برابر فرامین الهی ، محور وحدت جامعه ایمانی

ایها الذین امنوا ادخلوا فی السلم کافّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 209 - 4,7

4 - خداوند برای هدایت و ایجاد وحدت میان مؤمنین ، ادله روشنی ارائه کرده است .

ادخلوا فی السلم کافه ... و لا تتبعوا ... فان زللتم من بعد ما جاءکم البیّنات

7 - مسؤولیت بیشتر عالمان ، در ایجاد وحدت جامعه *

و من بعد ما جاءکم البیّنات

چون درک آیات و بیّنات الهی تناسب بیشتری با عالمان دینی دارد، و نیز اختلافات جوامع دینی غالباً برگشت به آنان می کند، آیه مزبور بیشتر متوجه به عالمان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 213 - 11,13,18,28,40,44

11 - جامعه بشری ، نیازمند بعثت پیامبران برای حل اختلافات (هدایت جامعه)

فبعث الله النبیین .. لیحکم بین الناس فیما اختلفوا فیہ

13 - حکومت ، داوری و حل اختلافات مردم ، از اهداف بعثت پیامبران و نزول کتاب های آسمانی

و أنزل معهم الكتاب بالحق لیحکم بین الناس

18 - اتحاد و تشکل جوامع بشری ، از اهداف پیامبران و ادیان الهی

فبعث الله ... و انزل ... لیحکم بین الناس فیما اختلفوا فیہ

28 - سرکشی و ظلم (بَغی) عالمان دین ، مانع تحقق اهداف انبیا (اتحاد مردم بر اساس دین حق)

و ما اختلف فیہ الا الذین اوتوه من بعد

ما جاءتهم اليّنات بغياً بينهم

40 - كتاب های الهی ، ارائه دهنده راه حل صحیح اختلافات جوامع انسانی

و انزل معهم الكتاب بالحق ليحكم بين الناس فيما اختلفوا فيه

44 - هدايت خاص الهی نسبت به مؤمنان ، به هنگام بروز اختلافات دینی

و ما اختلف فيه الا الذين . . . و الله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش 2 - بقره - 2 - 253 - 14

14 - پیروی از رسولان الهی ، راه برچیده شدن اختلافات و نفی پیکارها و کشتارها

من بعد ما جاءتهم اليّنات و لكن اختلفوا فمنهم من امن و منهم من كفر

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

2 - بقره - 2 - 257 - 14

14 - اتحاد اهل ایمان به علّت ولایت واحد الهی و تشتت صفوف اهل کفر ، به لحاظ حاکمیت اولیای متعدد طاغوتی بر آنان

الله وليّ الذين امنوا . . . و الذين كفروا اولياؤهم الطّاغوت

چون مؤمنان از یک «ولی» برخوردارند، پس به وحدت می رسند، و در مقابل، کافران دارای اولیایی متعددند و در نتیجه مشتت خواهند شد.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

2 - آل عمران - 3 - 64 - 4

4 - توحيد عبادی و ربوبی ، اساس و معيار وحدت

تعالوا الى كلمة سواء بيننا وبينكم الا نعبد الا الله . . . ارباباً من دون الله

جلد - نام

ص: 667

سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 103 -

3,5,10,14,15,18,20

3 - تمسک به ریسمان الهی (کتاب و سنت) ، وسیله و عامل وحدت صفوف اهل ایمان

و من يعتصم بالله .. و اعتصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرقوا

«حبل الله» به قرینه آیه صد و یکم، کتاب و سنت است.

5 - وحدت بر مبنای دین الهی (کتاب و سنت) و اعتقاد به آن ، نجات دهنده انسان ها از آتش اختلاف

و اعتصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرقوا

10 - خداوند ، پیوند دهنده دلها

فألف بين قلوبكم

14 - اسلام ، تبدیل کننده دشمنی ها و خصومت های میان دو قبیله اوس و خزرج ، به وحدت و عطوفت و برادری

اذ كنتم اعداء فألف بين قلوبكم فاصبحتم بنعمته اخواناً

با توجه به شأن نزولی که در مجمع البیان ذیل آیه آمده است.

15 - اخوت و برادری مسلمانان در سایه اسلام ، پس از تاریخی آکنده از دشمنی و کینه ، برهان خداوند برای فرمان به اعتصام به ریسمان

الهی

و اعتصموا بحبل الله .. و اذكروا نعمت الله عليكم اذ كنتم اعداء فألف بين قلوب

18 - اسلام ، تبدیل کننده دشمنی ها به اتحاد و اخوت و الفت میان دلها

فألف بين قلوبكم فاصبحتم بنعمته اخواناً

«اذ كنتم اعداء»، اشاره به زمان جاهلیت است و جمله «فألف بين ..» اشاره به زمان بعثت و تحقق اسلام در جامعه

می باشد.

20 - خداوند ، مُنْجی مؤمنان از پرتگاه آتش تفرقه و خصومت ، به سوی وحدت و اُلفت میان دلها

و کنتم علی شفا حفرة من النار فانقذکم منها بنابراینکه جمله «و کنتم علی شفا حفرة من النار»، تفسیر جمله «اذ کنتم اعداء» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 104 - 4

4 - دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر ، از شیوه های ایجاد وحدت در میان مؤمنین

و اعتصموا بحبل اللّٰه جمیعاً .. و لتکن منکم امه یدعون الی الخیر

به نظر می رسد «ولتکن» به مقتضای ارتباط با آیه قبل، ارائه راهی برای تحقق اعتصام به ریسمان الهی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 105 - 5، 7، 9

2 - دعوت به نیکی ها ، امر به معروف و نهی از منکر ، مانع بروز تفرقه و اختلاف در جامعه

و لتکن منکم امه یدعون الی الخیر .. و لا تکنونوا کالذین تفرّقوا

جمله «لا تکنونوا ..»، احتمالاً بیان نتیجه آیه قبل است.

5 - ارائه راه ها و روش های روشن برای حصول وحدت در جامعه انسانی ، از جانب خداوند

و لا تکنونوا کالذین تفرّقوا و اختلفوا من بعد ما جاءهم البینات

7 - پیام های الهی ، بیانگر راه ایجاد وحدت

من بعد ما جاءهم البینات

به مناسبت بحث اختلاف و

ص: 669

تفرقه، مراد از «بَیِّنَات»، پیامهای وحدت آفرین است.

9- لزوم عبرت گرفتن و پند پذیرفتن از سرگذشت پیشینیان برای ایجاد وحدت و پرهیز از تفرقه و اختلاف

و لا تکونوا کالذین تفرقوا و اختلفوا من بعد ما جاءهم البیِّنات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 106 - 13

13 - بازخواست و سرزنش مؤمنانی که پس از اتحاد در پرتو دین، به پراکندگی و تفرقه گراییدند .

و لا تکونوا کالذین تفرقوا و اختلفوا من بعد ما جاءهم البیِّنات .. اکفرتم بعد ایم

ارتداد (اکفرتم ..)، به قرینه آیه قبل، همان تفرقه و اختلاف مسلمانان پس از اتحاد آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 118 - 5

5- ایمان، محور و ملاک ایجاد روابط دوستانه و صمیمانه

یا ایها الذین امنوا لا تتخذوا بطانه من دونکم

از مفهوم جمله «لا تتخذوا ..» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 140 - 4

4 - جامعه ای که دارای یک ایده و آرمان باشد، به منزله یک پیکر است .

ان یمسسکم قرح فقد مسّ القوم قرح مثلہ چون خداوند جراحتهای وارد شده به گروهی از مسلمانان و یا کافران را به تمام آنها نسبت داده است، با اینکه قطعاً یکایک افراد مجروح نشدند، معلوم

می شود که از نظر قرآن هر جامعه ای که دارای آرمانی واحد باشد، به منزله یک پیکر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 59 - 13، 15

13 - اطاعت همگان از خدا و رسول ، تضمین کننده وحدت جامعه ایمانی

اطيعوا الله و اطيعوا الرسول .. فرّدوه الى الله و الرسول

15 - ایجاد و حفظ وحدت جامعه ، از وظایف حکومت اسلامی

اطيعوا الله .. فان تنازعتم في شئ فرّدوه الى الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 48 - 30

30 - وحدت امت ها در گرو وحدت شریعت و آیین آنهاست .

لكل جعلنا منكم شرعه و منهاجاً ولو شاء الله لجعلكم امه و حده

مقتضای ارتباط دو جمله «لكل جعلنا ..» و «لو شاء الله ...» ، این است که پیدایش امت واحده به وسیله شریعت واحد تحقق می یابد. بنابراین وحدت انسانها، وابسته به وحدت شریعت و دین است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 1 - 11

11 - رعایت تقوا با عمل به احکام خداوند عاملی نیرومند برای حفظ وحدت جامعه ایمانی و زدودن کدورت ها و اختلافات آن

فاتقوا الله و اصلحوا ذات بینکم

امر به تقوا پیش از الزام اهل ایمان به زدودن کدورتها، رهنمودی است به راهی اساسی برای دستیابی به این تکلیف اجتماعی.

جلد -

ص: 671

نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 43 - 11، 10

10 - رؤیای پیامبر (صلی الله علیه و آله) (اندک دیدن نفرات سپاه کفر) عامل وحدت کلمه مسلمانان در ضرورت پیکار با سپاه کفر و حضور رشیدانه آنان در جنگ بدر

إذ یریکهم الله فی منامک قلیلا و لو أریکهم کثیرا لفتلتم و لتنزعتم

11 - خداوند با امداد های خویش مسلمانان را از فاجعه نزاع و سست شدن در تصمیمشان بر جنگ بدر رهایی بخشید .

و لکن الله سلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 46 - 6

6 - اطاعت از خدا و رسول در پی دارنده وحدت و عظمت جامعه اسلامی

و أطيعوا الله . . . و لاتنزعوا فتفشلوا و تذهب ریحکم

برحذر داشتن اهل ایمان از نزاع و اختلاف، پس از فراخوانی آنان به اطاعت از خدا و رسول می تواند اشاره به این معنا داشته باشد که تنها راه برای دور ماندن از نزاعها و اختلافات، پیروی کردن از خدا و رسول اوست. جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 40 - 14

14 - تشویق به عفو و گذشت، در جهت تحکیم همبستگی اجتماعی است؛ نه حمایت از متجاوزان

فمن عفا و أصلح . . . إینه لایحبّ الظلمین

جمله «إینه لایحبّ الظالمین» ممکن است برای دفع این توهم باشد که ارزش نهادن به عفو و اغماض، به معنای

ص: 672

حمایت خدا از ظالمان نیست؛ بلکه صرفاً برای رفع اختلافات و استحکام پیوندهای اجتماعی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 17 - 6

6 - توسعه اقتصادی، فرهنگی و رشد دانش دینی، به تنهایی نمی تواند تضمین کننده وحدت و همدلی اجتماعی باشد.

رزقنهم من الطیب و فضّلنهم علی العلمین . و ااتینهم بیئت من الأمر فما اخت

در آیه قبل، سخن از اعطای کتاب، حکومت، نبوت، روزی های پاکیزه و شرافت اجتماعی که خداوند در پی رسالت موسی (ع) به بنی اسرائیل عطا فرمود؛ ولی این آیه «بغی» و تجاوزگری را از صفاتی شمرده است که در چنین جامعه ای باعث پیدایش اختلاف گردید و حتی آن فرهنگ و اقتصاد شکوفا و معارف روشن نیز نتوانست این روحیه را از میان ببرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 14 - 15

15 - خردورزی و فهم درست، راهنمای جامعه به همدلی و همبستگی و پرهیز از تفرقه و تشتت

و قلوبهم شتی ذلک بانّهم قوم لایعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 4 - 3

3 - کتاب های آسمانی و برهان های روشن الهی، فاقد هرگونه زمینه تفرقه، و محوری شایسته برای وحدت

و ما تفرّق الذین اوتوا الکتب الا من بعد ما جاءتهم البینه

57- عوامل اتحاد جامعه اسلامی

جلد - نام سوره - سوره - آیه

ص: 673

- فیش

6 - انفال - 8 - 46 - 6

6 - اطاعت از خدا و رسول در پی دارنده وحدت و عظمت جامعه اسلامی

و أطيعوا الله . . . و لا تنزعوا فتشعلوا و تذهب ریحکم

برحذر داشتن اهل ایمان از نزاع و اختلاف، پس از فراخوانی آنان به اطاعت از خدا و رسول می تواند اشاره به این معنا داشته باشد که تنها راه برای دور ماندن از نزاعها و اختلافات، پیروی کردن از خدا و رسول اوست.

58- عوامل اتحاد قریش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قریش - 106 - 1 - 8

8 - کعبه وسیله اتحاد، امنیت، اعتبار و تحصیل مال قریش

لایلف قریش

اگر «ایلاف» در این آیه، عام و در آیه بعد خاص باشد؛ می توان گفت که در این آیه، ائتلاف قریش با یکدیگر نیز مورد نظر بوده است.

59- عوامل استحکام اتحاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 14 - 12

12 - وحدت های غیر متکی به ایمان، پوشالی و همراه با ناهمسازی ها و ستیزها

بأسهم بینهم شدید تحسبهم جميعاً و قلوبهم شتى

از آن جا که آیه شریفه در مقام بیان حالات و رفتار کافران و منافقان است؛ مطلب بالا استفاده می شود.

60- ملاک اتحاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 36 - 12

12- دینداری ، معیار اصلی وحدت ، دوستی و تنظیم روابط میان انسانهاست .

ص: 674

من تبعنی فإنه منی و من عصانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 92 - 7

7- اعتقاد به پروردگار یکتا، محور وحدت انسان ها و تشکل اُمت واحده است .

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 53 - 4

4- لزوم اتحاد بر محور آیین الهی (سیره پیامبران) و پرهیز از فرقه گرایی

وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ . . . فَاتَّقُونِ . . . كَلِّ حِزْبٍ بَمَا لَدَيْهِمْ فَرْحُونِ

61- منشأ اتحاد قریش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قریش - 106 - 1 - 5

5- خداوند ، با خنثی کردن توطئه اصحاب فیل ، قریش را از خطر از هم گسیختگی رهانید .

لایلف قریش

62- موانع اتحاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 153 - 11

11 - پیروی از قوانین غیر الهی موجب تشتت و تفرقه جوامع و مانع وحدت آنان است.

و لا تتبعوا السبل فتفرق بكم

ضمیر در «فتفرق» به «السبل» برمی گردد و «باء» در «بکم» برای تعدیه است. بنابراین «فتفرق بکم» یعنی آن راهها شما را گروه گروه ساخته و متفرق می سازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 32 - 2

2 - شرک ، نابود

ص: 675

کننده مایه های قوام وحدت اجتماعی است .

المشركين . من الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعاً

63- نعمت اتحاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 103 - 17،25

17 - وحدت ، اُلفت و برادری میان افراد جامعه ، نعمتی الهی برای انسانها

و لا تفرّقوا و اذكروا نعمت اللّٰه عليكم اذ كنتم اعداءً فالّف بين قلوبكم فاصبحتم ب

25 - رهایی از آتش تفرقه و دشمنی میان افراد یک جامعه ، نعمتی الهی

و اذكروا نعمت اللّٰه عليكم اذ كنتم اعداءً . . . و كنتم على شفا حفرة من النار فانقذ

جمله «كنتم على»، عطف است بر «كنتم اعداءً». در نتیجه هر یک بیانی است از نعمت الهی.

64- نگرانی از اتحاد یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 14 - 3

3 - وجود زمینه های نگرانی برای مسلمانان از همدستی جامعه یهود علیه آنان (پس از غزوه بنی نضیر)

لا يقتلونكم جميعاً إلاّ في قرى محصّنه

از این که خداوند، همدستی کافران در نبرد و رویارویی با مؤمنان را نفی کرده است؛ چنین احتمال می رود که نگرانی هایی در میان مسلمانان وجود داشته است.

6- اتمام حجت

1- اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 209 - 1

1 - تهديد الهى نسبت به كسانى

ص: 676

که پس از اتمام حجّت ، اقدام به تفرقه در جامعه اسلامی می کنند .

یا ایها الذین امنوا ادخلوا فی السلم کافه ولا تتبعوا خطوات الشیطان . . فان زللت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 211 - 13

13 - پس از نزول آیات و اتمام حجّت ، عذری برای تمرد نیست .

کم اتیناهم من ایه بیّنه . . و من یبدّل نعمه اللّٰه من بعد ما جاءته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 213 - 30

30 - دلایل روشن الهی ، تمام کننده عذر و اتمام حجّت بر عالمان به آن

و ما اختلف فیہ الا الذین اوتوه من بعد ما جاءتهم البینات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 256 - 6

6 - اتمام حجّت خداوند بر مردم ، با روشنی راه حق از باطل و هدایت از گمراهی

قد تبین الرّشد من الغیّ فمن یكفر بالطّٰغوت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 4 - 10

10 - عذاب شدید کافران پس از اتمام حجّت بر آنان از طریق کتب آسمانی نازل علیک الکتاب . . انّ الذّین کفروا بایات اللّٰه لهم عذاب

شدید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 -

18 - ابلاغ دین از سوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، اتمام حجّت خداوند بر مردم

فأثما عليك البلاغ والله بصير بالعباد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 52 - 4،5

4 - عیسی (ع) با مشاهده کفر بنی اسرائیل ، در صدد اتمام حجّت و متمایز کردن جبهه حق از جبهه کفر شد .

فلما احسّ عیسی منهم الکفر قال من انصاری الی الله

5 - انکار دین پس از اتمام حجّت و درک حقیقت ، کفر است .

اتی قد جئتکم .. فلما احسّ عیسی منهم الکفر

زیرا عیسی (ع) پس از ارائه آیات و معجزات، منکران را کافر نامید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 101 - 4

4 - سرزنش خلفکاران و مؤاخذه آنان باید همواره پس از اتمام حجّت باشد .

و کیف تکفرون و انتم تتلی علیکم آیات الله و فیکم رسوله

بنابراینکه استفهام برای توییح بوده و مراد از تلاوت آیات و وجود رسول، اتمام حجّت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 105 - 1،14،15

1 - هشدار خداوند به اهل ایمان جهت پرهیز از تفرقه و اختلاف ، پس از ارائه دلایل روشن به آنان

و لا تكونوا کالذین تفرّقوا و اختلفوا من بعد ما جاءهم البینات

- اختلاف و پراکندگی جوامع ایمانی با وجود دلایل روشن (اتمام حجّت) ، گناهی است بزرگ .

و اختلفوا من بعد ما جاءهم البیّنات و اولئک لهم عذاب عظیم

بزرگی عذاب، دلالت بر بزرگی گناه دارد.

15 - استحقاق عذاب ، پس از اتمام حجّت

من بعد ما جاءهم البیّنات و اولئک لهم عذاب عظیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 106 - 7

7 - تفرقه و اختلاف در میان جامعه ایمانی پس از اتمام حجّت ، موجب کفر و ارتداد

و لا تکنوا کالذین تفرقوا و اختلفوا . . . اکفرتم بعد ایمانکم

گویا ارتداد (اکفرتم . . .)، نتیجه تفرقه و اختلاف است که در آیه قبل از آن نهی شده است. جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 118 - 24

24 - اتمام حجّت خداوند به مؤمنان ، درباره افشاگری چهره حقیقی بیگانگان و دشمنان دین و ارائه روش های مصونیت از توطئه های آنان

یا ایها الذین امنوا . . . قد بیّنا لکم الایات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 144 - 12

12 - خداوند بدون حجت و برهان ، کسی را عقاب نخواهد کرد .

أتریدون أن تجعلوا الله علیکم سلطاناً مبیناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 165 - 5،6،8،13

5 - هدف از بعثت انبیا، اتمام حجت خدا بر مردم است .

رسلا مبشرین و منذرین لئلا یكون للناس علی الله حجه بعد الرسل

6 - پیامبران، وسیله اتمام حجت خدا بر مردم

رسلا .. لئلا یكون للناس علی الله حجه بعد الرسل

8 - خداوند کسی را بدون اتمام حجت عقاب نمی کند .

رسلا .. لئلا یكون للناس علی الله حجه بعد الرسل

13 - حجت نداشتن مردم در برابر خداوند، نمودی از عزت او

لئلا یكون للناس علی الله حجه بعد الرسل و كان الله عزیزاً حکیماً

با توجه به ارتباط عزیز با اتمام حجت، این معنا بدست می آید که اگر اتمام حجت نمی کرد مردم علیه خداوند اقامه دلیل می کردند و این با عزت خداوندی ناسازگار بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 166 - 14

14 - قرآن، اتمام حجت خداوند بر مردم

لئلا یكون للناس علی الله حجه بعد الرسل .. لکن الله یشهد بما أنزل إلیک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 19 - 10

10 - بعثت پیامبران، اتمام حجت خداوند بر مردم

ان تقولوا ما جاءنا من بشیر و لاندیر

اگر چه خطاب آیه متوجه اهل کتاب است، ولی قطعاً در اتمام حجت به سبب پیامبر(صلی الله علیه و آله) بین اهل کتاب و سایر مردم تفاوتی نیست.

جلد - نام

23 - اتمام حجت خداوند بر بنی اسرائیل با فرستادن پیامبرانی به همراه دلایل روشن

و لقد جاءتهم رسلنا بالبینت

تویخ بنی اسرائیل به جهت اسرافکاری و قانونشکنی پس از ارسال پیامبران، گویای این است که دعوت پیامبران کافی برای هدایت و رفع عذر بوده که از آن به اتمام حجت تعبیر شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 94 - 16

16 - متخلفان از قوانین الهی تنها پس از بیان احکام و اتمام حجت سزاوار گرفتاری به عذاب الهی

فمن اعتدی بعد ذلک فله عذاب الیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 131 - 7،8

7 - مشیت الهی به شقاوت و ضلالت امتهای ستمگر پس از اتمام حجت بر ایشان تعلق می گیرد.

و من یرد أن یضله .. یجعل الله الرجس ... ذلک أن لم یکن ربک مهلک القرى بظلم

مراد از هلاکت در آیه، شقاوت و ضلالتی است که در آیات قبل از آن سخن به میان آمده بود.

8 - سنت خداوند، نابود ساختن جوامع ظالم قبل از فرستادن پیامبران و اتمام حجت نیست.

ألم یأتکم رسل منکم .. ذلک أن لم یکن ربک مهلک القرى بظلم و أهلها غفلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9

ص: 681

12 - هلاکت اقوام کافر پیشین ، پس از اتمام حجت رسولان الهی بر آنان بود .

ألم یأتهم نبأ الذین من قبلهم .. أتتهم رسلهم بالبیّنات

17 - کیفر انسان ها ، قبل از تبیین حق و باطل برای آنان ، ظلم و دور از ساحت قدس خداست .

أتتهم رسلهم بالبیّنات فما کان الله لیظلمهم

نفی ظلم از خدا و متفرع شدن آن بر وجود بینات، بیانگر این نکته است که: در صورت ارائه نشدن دلایل روشن، به هلاکت رساندن انسانها ظلم می باشد.

2- آثار اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 2

2 - خداوند ، بدون فرستادن رسولان و اتمام حجت بر مردم ، آنان را عذاب نمی کند .

ولو آتاهم بعذاب من قبله لقالوا ربنا لولا أرسلت

«لو» در «لو آتاهم ..» برای امتناع است؛ یعنی ، اگر پیش از فرستادن رسول و اتمام حجت عذاب می کردیم - که البته نمی کنیم - جا برای اعتراض بود. جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 36 - 6

6 - هلاکت فرعون و قومش ، پس از اتمام حجت خدا با آنان به وسیله موسی و هارون (ع) بوده است .

فقلنا اذهبوا إلى القوم الذین کذبوا بآیتنا فدمرناهم تدمیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 139 - 3

نزول عذاب بر قوم عاد ، نتیجه عملکرد و اصرار آنان بر کفر پس از اتمام حجت بر ایشان بوده است .

إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ .. فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 173 - 4

4 - سرکشی و عصیان پس از انذار و اتمام حجت ، دارای فرجامی شوم

و أمطرنا عليهم مطرًا فساء مطر المنذرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 206 - 2

2 - کیفر کافران ، به دنبال اتمام حجت های مکرر بر آنان

ثم جاءهم ما كانوا يوعدون

«کانوا یوعدون» ماضی استمراری و بیانگر آن است که خداوند، حجت خویش را بر کافران بارها تمام کرده و مرتباً آنان را به فرجام شوم کفرورزی هشدار داده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 208 - 1

1 - هلاکت و کیفر جوامع تبه کار ، همواره پس از اتمام حجت الهی بر آنان بوده است .

و ما أهلكنا من قريه إلا لها منذرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 209 - 7

7 - مؤاخذه بندگان ، قبل از بیان و اتمام حجت بر ایشان ، ظلم و دور از ساحت خداوند است .

و ما أهلكنا من قريه .. ذكري و ما كنا ظلمين

مفاد مطلب یاد شده، همان «قبح عقاب بلا بیان» است که از آیه مورد بحث استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 58 - 3

3 - نزول عذاب بر قوم لوط ، پس از انذار و اتمام حجت بر آنان بود .فساء مطر المنذرین

قید «منذرین» بیانگر آن است که پیش از نزول عذاب، هشدارهای لازم به آنان داده شده و حجت خدا بر ایشان تمام شده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 82 - 7

7 - اقدام خداوند به اتمام حجت بر کافران ، پیش از فرستادن عذاب بر آنان

أخرجنا لهم دابة من الأرض تكلمهم

ارائه معجزه به کافران، پیش از هلاک ساختن آنان با «عذاب استیصال»، می تواند برای این باشد که حجت خدا بر آنان تمام شود و آنان هیچ عذری نداشته باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 68 - 10

10 - عذاب الهی ، پس از اتمام حجت و ابلاغ پیام است .

أو كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 47 - 9

9 - مجازات های الهی ، پس از اتمام حجت و ارائه دلیل و برهان است .

فجاءوهم بالبينت فانقمنا من الذين أجرموا

ص: 684

لد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 21 - 8

8 - عذاب شدن فاسقان در قیامت ، پس از اتمام حجت با آنان ، در دنیا است .

ولنذيقنهم من العذاب الأدنى دون العذاب الأكبر لعلهم يرجعون

بلاهای هشداردهنده دنیا، نوعی اتمام حجت برای فاسقان است. «لعلهم يرجعون» نیز نکته بالا را تأیید می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 22 - 10

10 - انتقام الهی از مجرمان در قیامت ، پس از اتمام حجت با ایشان در دنیا است .

ذکر بآیت ربّه .. إنا من المجرمین منتقمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 8 - 6

6 - عذاب شدن کافران ، پس از اتمام حجت با آنان است .

وإذا أخذنا من النبیّن میثقهم .. لیسئل ... و أعدّ للكفرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 15 - سبأ - 34 - 43 - 20

20 - کیفر شدن در قیامت ، پس از اتمام حجت و ارائه راه درست و حق به بندگان در دنیا است .

و نقول للذین ظلموا ذوقوا عذاب النار .. و إذا تتلى علیهم آیتنا بینت ... وق

برداشت یاد شده از آن جا است که خداوند پس از نقل عذاب شدن ظالمان، مسأله ارائه حق و تلاوت آیات الهی بر

ص: 685

آنان را مطرح ساخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 26 - 2

2 - عذاب شدن کافران تکذیب گر پس از اتمام حجت و ارائه معجزات و دلایل آشکار و کتاب های روشنگر بوده است .

كذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ .. ثُمَّ أَخَذَتِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانُوكَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 37 - 7

7 - مجازات الهی برای کافران ، پس از اتمام حجت و دادن فرصت مناسب و عمر کافی برای شناخت و پذیرش دین و تعالیم آسمانی خواهد بود .

أَوَلَمْ نَعْمَرَكُمْ مَا يُتَذَكَّرُ فِيهِ مِنْ تَذَكُّرٍ وَجَاءَكُمْ النَّذِيرُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 177 - 4

4 - آمدن عذاب الهی ، پس از انذار و اخطار و اتمام حجت است .

فساء صباح المنذرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 71 - 22

22 - عذاب کافران ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان خواهد بود .

أَلَمْ يَأْتِكُمْ رَسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ .. قَالُوا بَلَىٰ وَ لَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 6 - 4

4 - عذاب کافران ، پس

از اتمام حجت الهی بر آنان خواهد بود .

ما یجدل فی ءایت الله إلا الذین کفروا .. کذبت قبلهم قوم نوح ... و کذلک حقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 50 - 6

6 - کیفر الهی کافران دوزخی ، پس از ابلاغ پیام الهی و اتمام حجت از سوی رسولان است .

أولم تک تأتیکم رسلکم بالبینت قالوا بلیجلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 13 - 9

9 - مشرکان و کفرپیشگان ، پس از اتمام حجت بر آنان ، در معرض گرفتار آمدن به عذاب استیصال اند .

فإن أعرضوا فقل أنذر تکم صعقه مثل صعقه عاد و ثمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 14 - 8

8 - خداوند ، قبل از اتمام حجت و بیان حقیقت برای مردم ، آنان را به عذاب استیصال گرفتار نخواهد ساخت .

مثل صعقه عاد و ثمود . إذ جاءتهم الرسل ... ألا تعبدوا إلا الله

«إذ» ظرف زمان و متعلق به «نزول صعقه» است که از «مثل صعقه عاد و ثمود» استفاده می شود؛ یعنی، آن گاه صعقه بر آنان نازل شد که پیامبران آمدند توحید و آیین الهی را ابلاغ کردند و آنان نپذیرفتند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 25 - 2

- انتقام الهی از کافران ، پس از احتجاج و اتمام حجت بر آنان

و کذلک ما أرسلنا .. قل أو لو جئتمکم ... فانتقمنا منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 42 - 5

5 - کیفر دنیوی خداوند درباره مشرکان ، پس از اتمام حجت بر آنان است .

أو نریبک الذی وعدنهم

از این که خداوند تحقق کیفر خویش را پس از ابلاغ وعده عذاب به مشرکان (وعدناهم) مطرح می کند، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 48 - 8

8 - عذاب های الهی بر کافران ، پس از اتمام حجت و ارائه آیات به ایشان

و ما نریبهم من ءایه .. و أخذنهم بالعذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 78 - 1

1 - ابتلای مجرمان به عذاب دوزخ ، پس از ابلاغ حق و اتمام حجت الهی بر ایشان در دنیا است .

إنکم مکثون . لقد جئتمکم بالحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 83 - 2

2 - جواز وانهادن گمراهان به خود ، پس از اتمام حجت بر آنان و حق ناپذیری ایشان

فذرهم «فاء» در «فذرهم»، می رساند که پس از اتمام حجت ادامه تبلیغ ضروری نیست.

جلد - نام

ص: 688

سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 10 - 6

6- به کارگیری تهدید از سوی خداوند ، پس از ارائه منطق و برهان و تأثیرناپذیری کافران از آن

فارتقب یوم تأتی السماء بدخان مبین

«فاء» تفریع، تهدید را متفرع بر حق ستیزی کافران و عدم تأثیر منطق و برهان بر آنان کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 13 - 3,7

3- بی ثمری اظهار ایمان ، پس از مشاهده عذاب ، منوط به اتمام حجت قبل از آن

آتی لهم الذکری وقد جاءهم رسول مبین

7- نزول عذاب بر کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان با دلایل روشن

یغشی الناس هذا عذاب الیم .. وقد جاءهم رسول مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 8 - 3

3 - کیفر الهی برای کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان

تتلی علیه .. فبشره بعذاب الیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 11 - 4

4 - کیفر کافران ، پس از اتمام حجت پروردگار بر ایشان

هذا هدی و الذین کفروا بایت ربهم لهم عذاب

از این که خداوند پس از بیان هدایتگری قرآن، عذاب کافران را مطرح می کند، مطلب یاد شده قابل برداشت است.

جلد - نام

سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 26 - 6

6- مجازات اقوام مجرم ، پس از اتمام حجت و اعطای ابزار لازم شناخت ، به ایشان است .

كذلك نجزي القوم المجرمين . . . و جعلنا لهم سمعاً و أبصاراً و أفئده

تذکر به اعطای چشم، گوش و قلب به قوم هلاک شده عاد، در حقیقت اشاره به این است که هلاکت آنان، پس از قرار گرفتن امکانات معرفت در اختیار ایشان و اتمام حجت بر آنان، صورت گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 27 - 4

4- سنت خداوند بر هلاکت اقوام کافر ، پس از نمایاندن آیات گوناگون به آنان

و لقد أهلكنا . . . و صرفنا الأيت لعلمهم يرجعون تذکر به «صرفنا آیات»، در حقیقت بیانگر این است که خداوند تا وقتی که اتمام حجت نکند و آیات متعدد به کافران ننمایاند؛ ایشان را هلاک نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 18

18- مجازات و نابودی کافران ، پس از ابلاغ پیام حق و اتمام حجت بر آنان است .

بلغ فهل يهلك إلا القوم الفسقون

با توجه به فای «فهل» - که می تواند بیانگر تقریر باشد - استفاده می شود که بلاغ و اتمام حجت، همواره قبل از مجازات و کیفر کافران صورت گرفته و می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره -

ص: 690

16- کیفر الهی در مورد کافران ، پس از اتمام حجت و تبیین حق برای آنان

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا و... من بعد ما تبين لهم الهدى ... و سيحبط أعمالهم

در صورتی که «سیحبط...» عنوان کیفر داشته باشد؛ تعبیر «من بعد ما تبين...» بیانگر اتمام حجتی است که قبل از اعمال مجازات، صورت گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- کیفر امت های حق ستیز در طول تاریخ ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان

كذبت قبلهم... كل كذب الرسل فحق وعيد

تعبیر «فحق وعيد» می رساند که اقوام هلاک شده، قبلاً مورد هشدار، تهدید، تذکر و اتمام حجت قرار گرفته بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- کیفر گمراهان قبل از اتمام حجت ایشان ، ظلم و دور از ساحت خداوند *

وقد قدمت إليكم بالوعيد... و ما أنا بظلم-م للعبيد

برداشت بالا بدان احتمال است که دو بخش این آیه، متفرع بر «قد قدمت...» باشد؛ یعنی، چون قبلاً اتمام حجت بر ایشان شده است، نه حکم تغییر خواهد کرد و نه اجرای حکم ظلم تلقی خواهد شد؛ زیرا ظلم آن جا است که عقاب، بدون حجت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - تحقق مجازات های الهی بر کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان

و کلّ أمر مستقرّ . و لقد جاءهم من الأنباء ما فيه مزدجر

در صورتی که تعبیر «و کلّ أمر مستقرّ» کنایه از عذاب و کیفر حتمی کافران باشد، در پی آمدن «و لقد جائهم...»، توضیحی است بر این که کیفر آنان، بدون اتمام حجت صورت نگرفته و نمی گیرد. جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - عذاب الهی ، در مورد قوم نوح ، پس از انذار های مکرر و اتمام حجت بر آنان بود . *

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی، در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و اتمام حجت نبوده است. گفتنی است که «نذر» جمع «نذیر» است و «نذیر» بر دو معنا اطلاق می شود: «انذار» و «منذر». ظاهراً در آیه شریفه معنای اول (انذارها) اراده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - عذاب الهی در مورد قوم عاد ، پس از انذار های مکرر و اتمام حجت بر آنان بود .

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و تمام شدن حجت بر

آنان نبوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 21 - 3

3 - ابتلائی قوم عاد به عذاب الهی ، پس از انذارهای مکرر و اتمام حجت بر آنان

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و اتمام حجت نبوده است. گفتنی است که «نذر» جمع «نذیر» است و «نذیر» بر دو معنا اطلاق می شود: «انذار» و «منذر»، ظاهراً در آیه شریفه، معنای اول (انذارها) مراد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 36 - 3

3 - نزول عذاب الهی بر حق ستیزان ، از پی اتمام حجت بر ایشان

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِم .. . وَ لَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنَّذْرِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 6 - 2

2 - عذاب و کیفر خداوند درباره کافران ، پس از اتمام حجت و ارائه دلایل روشن بوده است .

تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ

3- آثار اتمام حجت با حق ناپذیران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش - معارج - 70 - 42 - 2

2 - لزوم ترک بحث و احتجاج با کافران حق ناپذیر ، پس از اتمام حجت و ارائه برهان

فذرهم يخوضوا ويلعبوا

4- آثار اتمام حجت با کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج -

ص: 693

2- لزوم ترک بحث و احتجاج با کافران حق ناپذیر ، پس از اتمام حجت و ارائه برهان

فذرهم یخوضوا و یلعبوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینہ - 98 - 1 - 3

3- کافران ، پس از ابلاغ برهان آشکار و رسیدن پیام اسلام به آنان ، به حال خود رها خواهند شد .

لم یکن . . . منفکین حتی تأتیهم البینة

قید «حتی تأتیهم البینة» مفهومی دارد که برداشت یاد شده، ناظر به آن است.

5- آثار اتمام حجت بر کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 8 - 13

13- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مأمور به ترک مناظره و محاجه با کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان *

قل إن افتريتہ فلا تملکون . . . کفی به شهیداً بینی و بینکم

برداشت یاد شده براساس این احتمال است که تعبیر «کفی به شهیداً» به معنای ترک محاجه باشد؛ یعنی، پس از اتمام حجت، کار داوری درباره کافران را به خدا واگذار.

6- آثار اتمام حجت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 103 - 5

5- کیفر سخت و هلاکت بار فرعون و فرعونیان از سوی خداوند ، پس از اتمام حجت با آنان بود .

و لقد ءاتینا موسی تسع ءایت . . . فأراد أن یستفزهم . . . فأغرقته و من معہ جلد - نام سوره - سوره -

7- تحقق لحظه های سخت قیامت ، در پی هشدارها و اتمام حجت

ذلک یوم الوعد

تعبیر «وعید» می رساند که قبلاً رخداد روز قیامت و دشواری های آن از سوی خداوند به انسان ها تذکر داده شده است و پس از آن تذکرها است که قیامت برپا می شود.

7- ابزار اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 58 - 2

2 - تفهیم معارف و حقایق در قرآن ، با شیوه ها و مثال های گوناگون ، اتمام حجّتی بر انسان ها است . *

لا ینفع الذین ظلموا معذرتهم .. و لقد ضربنا للناس فی هذا القرآن من کلّ مثل

احتمال دارد ذکرِ «و لقد ضربنا ..» به دنبال اعلام سودمند نبودن معذرت خواهی کافران در قیامت، به جهت یادآوری تمام شدن حجّت بر آنان، بعد از تفهیم حقایق، به وسیله قرآن باشد.

8- اتمام حجت انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 13 - 9

9 - وقوع عذاب استیصال ، پس از اتمام حجت رسولان الهی

و لقد أهلكنا القرون ... و جاءتهم رسلهم بالبینة و ما كانوا لیؤمنوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 17 - 7

7 - پیامبران ، حجت را بر مردم خویش تمام کرده بودند .

و ما علینا إلاّ البلیغ المبین

رداشت یاد شده از آن جا است که ابلاغ روشن و بی ابهام پیام الهی به مردم، حاکی از آن است که پیامبران، حجت را بر آنان تمام کرده بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 22 - 5

5- مجازات ملت های نیرومند و متمدن گذشته ، پس از اتمام حجت از سوی رسولان الهی
ذلک بأنهم کانت تأتیهم رسلهم بالبینة فکفروا فأخذهم اللّٰهجلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 14 - 7

7- پیامبران و رسولان ، در ابلاغ دعوت خویش و اتمام حجت کوتاهی نداشته اند .

و ما تفرّقوا إلاّ من بعد ما جاءهم العلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 6 - 2

2- مسؤولیت پیامبران الهی ، تا سر حد اتمام حجت بر حق گریزان است ; نه فزون تر از آن .

فما تغن النذر . فتولّ عنهم

تفریع «تولّ عنهم» بر «ما تغن النذر» بیانگر مطلب بالا است.

9- اتمام حجت با آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 31 - 4

4- اتمام حجت الهی بر کافران در دنیا ، با تلاوت مداوم آیات وحی بر آنان

أفلم تکن ءایتی تتلی علیکم

10- اتمام حجت با انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - اتمام حجت و سلب حقانیت از هرگونه اعتراض ، از اهداف فرستادن پیامبران و نزول آیات و معجزات

و لو آتاهم بعذاب من قبله لقالوا ربنا لولا أرسلت

مراد از ضمیر در «من قبله» - به قرینه «لولا- أرسلت» - رسول است و ممکن است مربوط به کلمه «بیّنه» (در آیه قبل) باشد گرچه کلمه «بیّنه» مؤنث است؛ ولی به اعتبار این که به معنای برهان است، ارجاع ضمیر مذکر به آن صحیح می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 59 - 4، 3

3 - پیامبران الهی ، تمام کنندگان حجت خدا بر مردم

و ما کان ربک مهلک القرى حتى یبعث فی أمّها رسولاً

4 - ساحت ربوبی خداوند ، مبرا از نازل کردن عذاب استیصال بر مردم ، پیش از فرستادن پیامبر به سوی آنان

و ما کان ربک مهلک القرى حتى یبعث فی أمّها رسولاً جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 15 - 11

11 - نزول عذاب دنیوی بر امت های گنجهکار ، تنها پس از اتمام حجت و فرستادن پیامبری برای ایشان است .

و ما کنا معدّبین حتی نبعث رسولاً

جمله «ما کنا معدّبین حتی نبعث رسولاً» اطلاق دارد و عذاب دنیوی را هم دربرمی گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 24 - 7

7 - اتمام حجت خداوند ،

بر تمامی انسان ها به وسیله پیامبران

وإن من أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 8 - 6

6- رسولان الهی ، خود بهترین گواه وصول هدایت به خلق و اتمام حجت بر آنان *

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا

«شاهدًا» ممکن است نظر به شهادت بر اصل پیام رسانی به خلق و فرستادن رسول داشته باشد و قید محذوف از فعل «أرسلناک» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 2 - 1,5

1 - خداوند ، با فرستادن رسولی که مکتوباتی منزّه و به دور از انحراف را بر مردم بخواند ، بر آنان اتمام حجت می کند .

لم یکن ... منفکین حتی تأتیهم البینه . رسول من الله یتلوا صحفًا مطهره

5- اتمام حجت بر تمام مردم ، با ارسال پیامبری همراه با کتاب آسمانی ، سنت تخلف ناپذیر خداوند است .

لم یکن ... منفکین حتی تأتیهم البینه . رسول من الله یتلوا صحفًا مطهره

11- اتمام حجت با انذار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 33 - 2

2- اتمام حجت الهی بر قوم لوط ، با انذار های مکرر

كذّبت قوم لوط بالنّذر

با توجه به جمع آمدن واژه «نذر»، برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

- لیل - 92 - 14 - 77 - خداوند ، با انذار به آتش جهنم ، بر همه انسان ها اتمام حجت کرده است .

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ .. فَأَنْذَرْتَكُمْ نَارًا تَلْظَىٰ

مفاد آیه شریفه با توجه به آیات پیشین، این است که آنچه بر عهده ما است، هدایت است که آن را با انذار انجام دادیم. بنابراین کوتاهی از جانب خود شما است.

12- اتمام حجت با انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 2 - 1

1 - خداوند ، با فرستادن رسولی که مکتوباتی منزّه و به دور از انحراف را بر مردم بخواند ، بر آنان اتمام حجت می کند .

لم يكن .. منفكّين حتى تأتيتهم البينه . رسول من الله يتلوا صحفًا مطهّره

13- اتمام حجت با اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 1 - 1

1 - کافران ، چه اهل کتاب باشند و چه مشرک ، بدون اتمام حجت رها نخواهند شد .

لم يكن الذين كفروا من اهل الكتب و المشركين منفكّين حتى تأتيتهم البينه

«منفکّ» ، به معنای منفصل است. مفاد آیه شریفه، کنار نبودن کافران از قانون فراگیر «اتمام حجت» و «آمدن بینه» است.

14- اتمام حجت با بخیلان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 12 - 3

3 - خداوند ، با آگاه ساختن ثروتمندان بخیل از آینده دشوارشان ، بر آنان اتمام حجت کرده است .

إِنَّ عَلَيْنَا

مفاد آیه شریفه این است که نشان دادن راه، وظیفه ما است و پیامد بی اعتنایی بخیلان به هدایت ها، بر عهده خود آنان است.

15- اتمام حجت با بدکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 9 - نحل - 16 - 47 - 10

10- تهدید کردن بدکاران، پس از استدلال منطقی، از شیوه های تبلیغی قرآن کریم

و ما أرسلنا من قبلك إلا رجالاً نوحى إليهم فسنلوا أهل الذکر... و أنزلنا إليك ا

16- اتمام حجت با حق ناپذیران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 42 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به واگذاری کافران حق ناپذیر، باطل گرا و بازیگر به حال خود، پس از اتمام حجت به آنان

فذرهم یخوضوا و یلعبوا

«خوض» (مصدر «یخوضوا») در اصل به معنای حرکت در آب است؛ ولی در مواردی به کار می رود که انسان، غوطه‌پور در مسائل باطل و ناپسند می شود؛ مانند همین آیه که کافران، سخنان ناروایی درباره اسلام و پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر زبان می آوردند.

17- اتمام حجت با دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 4

4- تعالیم رسولان الهی برای اتمام حجت بر مشرکان کافی است؛ هر چند که آنان، رسالت خویش را با معجزه اثبات نکرده باشند.

و لو أنّ أهلکنهم... لقالوا ربنا لولا أرسلت إلینا رسولاً فنتبع آیتک

خداوند، برای عذاب مشرکان پیش از آمدن پیامبران، اعتراض

قابل قبول را، در «محروریت از آیات الهی» منحصر کرده است؛ یعنی، برای پی بردن به بطلان شرک، صرف آمدن رسولان و آوردن تعالیم الهی کافی است، نه این که پس آنان از شنیدن آیات خداوند، منتظر صدور معجزه باشند و بعد از آن تا به بطلان شرک پی ببرند.

18- اتمام حجت با ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 45 - 14

14- اتمام حجت خداوند پیش از فرستادن عذاب بر ستمگران

یوم یأتیهم العذاب . . . و سکنتم فی مسکن الذین ظلموا أنفسهم و تبین لکم کیف فعلنا

اینکه خداوند فرمود: ما چگونه برخورد خود با ستمگران را برای شما بیان کردیم (تبیین لکم کیف فعلنا بهم)، می تواند بیانگر اتمام حجت خداوند برای همه ستمگران پیش از عذاب باشد، به ویژه اینکه خداوند این سخن را در پاسخ مهلت خواهی آنان می فرماید.

19- اتمام حجت با غیر مسلمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 5 - 11

11 - بهره گیری از تمام شیوه های ممکن (کشتن، اسیر کردن، محاصره نمودن و کمین زدن) به منظور وادار کردن جوامع غیر مسلمان به پذیرش آیین اسلام، در پی اتمام حجت و دادن فرصت کافی به آنان، بلا مانع است.

فإذا انسلخ الأشهر الحرم فاقتلوا المشرکین . . . فإن تابوا . . . فخلوا سبیلهم

20- اتمام حجت با قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 5

5 - آیات قرآن،

ص: 701

اتمام حجت خداوند بر منکران رسالت

أولم تأتهم بيته . . . ولو أنا أهلكنهم بعداب من قبله ... فنتبع آيتك

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

15 - پس - 36 - 70 - 10

10 - قرآن ، وسیله اتمام حجت بر کافران و تحقق بخش وعده الهی درباره آنان است .

وقراء مبین . لینذر ... و يحقّ القول علی الکفرین

از عطف جمله «و يحقّ الحقّ . . .» بر جمله «لینذر» - که لام در این جمله برای تعلیل است - برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 15

15- قرآن و انداز های بیدارگرانه آن ، اتمام حجت الهی بر خلق

21- بلغ

«بلاغ» خبر برای «هذا»ی مقدر است. و آن اشاره به آیات هشدارگر قرآن می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

18 - قمر - 54 - 5 - 3

3 - پیام های حکیمانه و رسای قرآن ، اتمام حجت الهی بر خلق

و لقد جاءهم . . . حکمه بلغه

برداشت فوق با توجه به این است که آیه قبل از «و لقد جاءهم . . .» در مقام بیان علت مجازات کافران و اتمام حجت بر ایشان بود بر این

اساس می توان از «حکمه بالغه...» - که بدل از «ما فيه...» است - مطلب بالا را استفاده کرد. جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

7- با ارائه قرآن به انسان ها ، حجت الهی بر آنان تمام است .

إِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

خداوند، با ارائه آیات قرآن - که مایه بیداری و تذکار است (هذه تذکره) - حجتش را بر آدمیان تمام کرده و این انسان است که باید راه دین را، طریق زندگی خویش قرار دهد (اتخذ إلى ربّه سبیلًا).

22- اتمام حجت با کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 94 - 2

2 - خداوند در پی ارسال هر یک از پیامبران در شهرها و آبادانیها ، کفرپیشگان را به سختی تنگدستی و رنج و اندوه گرفتار ساخت .

و ما أرسلنا فی قریه من نبی إلا أخذنا أهلها بالبأساء والضراء

با توجه به دو آیه بعد (ولو أن أهل القرى . . .) معلوم می شود گرفتار ساختن امتهای گذشته به بلاها و سختیها در صورتی بوده که آنان با تبلیغ و ارشاد پیامبران خویش ایمان نمی آوردند و همچنان بر کفرورزی پافشاری داشتند. در این مرحله آنها را گرفتار می ساخت تا شاید متنبه شوند. بنابراین جمله «أخذنا أهلها ...» مقید می شود به «إذا لم يؤمنوا و لم يتقوا»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 55 - 19

19- نزول عذاب بر کفر پیشگان ، پس از اتمام حجت است .

و ما منع الناس أن يؤمنوا

ص: 703

إذ جاءهم الهدى . . . أو يأتيهم العذاب قبلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 48 - 4

4- هلاکت جوامع کفرپیشه و تکذیب گر تاریخ ، نتیجه عملکرد خود آنها و پس از اتمام حجت الهی بر آنان

ثم أرسلنا . . . بأيتنا و سلطن مبین ... فكذبوهما فكانوا من المهلكين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 105 - 5

5- عذاب ابدی دوزخ دامنگیر کافران ، پس از اتمام حجت های الهی بر آنان

الم تكن آيتي تتلى عليكم فكنتم بها تكذبون

آیه یاد شده، بیانگر این حقیقت است که خداوند، کافران را بی دلیل محکوم به عذاب ابدی دوزخ نکرده؛ بلکه ابتدا با بیان آیات خود، حجت را بر آنان تمام نموده است. جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 32 - 16

16- کیفر الهی در مورد کافران ، پس از اتمام حجت و تبیین حق برای آنان

إن الذين كفروا و . . . من بعد ما تبين لهم الهدى ... و سيحبط أعمالهم

در صورتی که «سیحبط. . .» عنوان کیفر داشته باشد؛ تعبیر «من بعد ما تبين...» بیانگر اتمام حجتی است که قبل از اعمال مجازات، صورت گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 42 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)

، موظف به واگذاری کافران حق ناپذیر ، باطل گرا و بازیگر به حال خود ، پس از اتمام حجت به آنان

فذرهم یخوضوا و یلعبوا

«خوض» (مصدر «یخوضوا») در اصل به معنای حرکت در آب است؛ ولی در مواردی به کار می رود که انسان، غوطه‌پور در مسائل باطل و ناپسند می شود؛ مانند همین آیه که کافران، سخنان ناروایی درباره اسلام و پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر زبان می آوردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 1 - 2

1 - کافران ، چه اهل کتاب باشند و چه مشرک ، بدون اتمام حجت رها نخواهند شد .

لم یکن الذین کفروا من اهل الکتب و المشرکین منفکین حتی تأتیهم البینه

«منفک»، به معنای منفصل است. مفاد آیه شریفه، کنار نبودن کافران از قانون فراگیر «اتمام حجت» و «آمدن بینه» است.

2 - اتمام حجت بر تمام کافران (یهود ، نصارا ، مجوس و مشرکان) و رساندن برهان آشکار به آنان ، سنتی الهی است .

لم یکن ... منفکین حتی تأتیهم البینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 4 - 9

9 - جدایی کافران اهل کتاب و مشرکان از حرکت اسلام گرایانه دیگر هم کیشان خود ، پس از اتمام حجت بر آنان بود .

و ما تفرّق الذین أوتوا الکتب إلا من بعد ما جاءتهم البینه

در برداشت یاد شده «الذین أوتوا الکتب» همان «الذین کفروا»

ص: 705

در آیه اول، دانسته شده است؛ با این فرض که مراد از آنان، کسانی اند که پس از ظهور اسلام، به آن کافر شدند.

23- اتمام حجت با کتب آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 7 - 3

3- اتمام حجت خداوند از طریق کتاب های آسمانی ، هموارکننده راه مجازات کافران *

و کتب مسطور . . . إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ

در آیات پیشین سخن از «کتاب مسطور» (تورات یا کتاب های آسمانی) به میان آمده است. ارتباط «إِنَّ عَذَابَ...» با «کتاب مسطور»، می تواند بیانگر مطلب بالا باشد.

24- اتمام حجت با گمراهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 34 - 12

12- اغوای گمراهان پس از اتمام حجت بر آنان و عنادورزی ایشان ، پرتوی از ربوبیت خداوند است .

إِنَّ كَانِ اللَّهُ يَرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 29 - 6

6- کیفر گمراهان قبل از اتمام حجت ایشان ، ظلم و دور از ساحت خداوند *

وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ . . . وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ

برداشت بالا بدان احتمال است که دو بخش این آیه، متفرع بر «قد قَدِّمْتُ . . .» باشد؛ یعنی، چون قبلاً اتمام حجت بر ایشان شده است، نه حکم تغییر خواهد کرد و نه اجرای حکم ظلم تلقی خواهد شد؛ زیرا ظلم آن جا است که عقاب، بدون حجت باشد.

25- اتمام حجت با گناهکاران

جلد - نام سوره

- سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 28 - 4

4- جدال مجرمان در قیامت ، بی تأثیر برای تبرئه ایشان ، با وجود اتمام حجت الهی بر آنان در دنیا

قال لاتختصموا لدیّ وقد قدّمت إلیکم بالوعید

26- اتمام حجت با مجوس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینہ - 98 - 1 - 2

2 - اتمام حجت بر تمام کافران (یهود ، نصارا ، مجوس و مشرکان) و رساندن برهان آشکار به آنان ، سنتی الهی است .

لم یکن ... منفکّین حتّی تأتیهم البینہ

27- اتمام حجت با مسیحیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینہ - 98 - 1 - 2

2 - اتمام حجت بر تمام کافران (یهود ، نصارا ، مجوس و مشرکان) و رساندن برهان آشکار به آنان ، سنتی الهی است .

لم یکن ... منفکّین حتّی تأتیهم البینہ

28- اتمام حجت با مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 96 - 5

5- خداوند با مشرکان اتمام حجت کرده و گفتنی ها را به آنان گفته است .

قل کفی باللہ شهیداً بینی و بینکم

تعبیر «کفی باللہ شهیداً..» ، پس از پاسخ گویی به شبهات مشرکان، به منزله قول فصل و اتمام حجت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بينه - 98 - 1 - 2

1 - كافران ،

ص: 707

چه اهل کتاب باشند و چه مشرک، بدون اتمام حجت رها نخواهند شد.

لم یکن الذین کفروا من اهل الکتب و المشرکین منفکین حتی تأتیهم البینه

«منفک»، به معنای منفصل است. مفاد آیه شریفه، کنار نبودن کافران از قانون فراگیر «اتمام حجت» و «آمدن بینه» است.

2- اتمام حجت بر تمام کافران (یهود، نصارا، مجوس و مشرکان) و رساندن برهان آشکار به آنان، سنتی الهی است.

لم یکن... منفکین حتی تأتیهم البینه

29- اتمام حجت با معجزه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 1

1 - اتمام حجت و سلب حقانیت از هرگونه اعتراض، از اهداف فرستادن پیامبران و نزول آیات و معجزات

و لو آتاهم بعذاب من قبله لقالوا ربنا لولا أرسلت

مراد از ضمیر در «من قبله» - به قرینه «لولا- أرسلت» - رسول است و ممکن است مربوط به کلمه «بینه» (در آیه قبل) باشد گرچه کلمه «بینه» مؤنث است؛ ولی به اعتبار این که به معنای برهان است، ارجاع ضمیر مذکر به آن صحیح می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 42 - 33 - تمام شدن حجت الهی بر فرعونیان، نیازمند ارائه معجزات متعدد به ایشان *

کذبوا بآیتنا کلها

در آیات پیشین نسبت به اقوام گذشته سخن از ارائه معجزات و آیات متعدد نبود؛ اما در مورد فرعونیان سخن از معجزات متعدد به میان

ص: 708

آمده است.

30- اتمام حجت با مکذبان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 48 - 4

4- هلاکت جوامع کفرپیشه و تکذیب گر تاریخ ، نتیجه عملکرد خود آنها و پس از اتمام حجت الهی بر آنان

ثم أرسلنا .. بآيتنا و سلطن مبين ... فكذبوهما فكانوا من المهلكين

31- اتمام حجت با وحی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 6 - 1

1 - ابلاغ وحی از سوی فرشتگان ، به منظور اتمام حجت بر خلق و انذار و اخطار به آنان است .

فالملقىت ذكراً . عذراً أو نذراً

«عذر» و «نذر» مصدر و به معنای «اعذار و انذار» است و نصب این دو، به جهت مفعول له بودن آنها برای «ملقیات» است و یا به سبب بدل بودن آنها، برای «ذکرًا» است. برداشت یاد شده، مبتنی بر ترکیب نخست است.

32- اتمام حجت با یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 1 - 2

2- اتمام حجت بر تمام کافران (یهود ، نصارا ، مجوس و مشرکان) و رساندن برهان آشکار به آنان ، سنتی الهی است .

لم یکن .. منفکین حتی تأتیهم البینه

33- اتمام حجت بر اعراب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش - شعراء - 26 - 198 - 2

2- اتمام حجت کامل خدا بر مردم عرب ، با فراهم آوردن هموارترین زمینه های هدایت برای آنان

ولو نزلنه

ص: 709

34- اتمام حجت بر اقوام پیشین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 22 - 5

5- مجازات ملت های نیرومند و متمدن گذشته، پس از اتمام حجت از سوی رسولان الهی

ذلک بأنهم کانت تأتیهم رسلهم بالبینت فکفروا فأخذهم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 26 - 6

6- مجازات اقوام مجرم، پس از اتمام حجت و اعطای ابزار لازم شناخت، به ایشان است.

کذلک نجزی القوم المجرمین . . . و جعلنا لهم سمعاً و أبصراً و أفئده

تذکر به اعطای چشم، گوش و قلب به قوم هلاک شده عاد، در حقیقت اشاره به این است که هلاکت آنان، پس از قرار گرفتن امکانات معرفت در اختیار ایشان و اتمام حجت بر آنان، صورت گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 14 - 5

5- کیفر امت های حق ستیز در طول تاریخ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان

کذبت قبلهم . . . کل کذب الرسل فحقّ وعید

تعبیر «فحقّ وعید» می رساند که اقوام هلاک شده، قبلاً مورد هشدار، تهدید، تذکر و اتمام حجت قرار گرفته بودند.

35- اتمام حجت بر اکثریت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 103 - 3

3- ایمان نیاوردن اکثر مردم، ریشه در حق ناپذیری آنان دارد، نه قصوری از

جانب پیامبر (صلی الله علیه و آله) در تبلیغ و نه ناتمام بودن برهان بر حقایق قرآن

ذلک من أنباء الغیب . . . و ما أكثر الناس و لو حرصت بمؤمنین

آیه قبل بیان داشت که حقایق قرآن و الهی بودن آن امری روشن است و جمله «و لو حرصت» می رساند که پیامبر (صلی الله علیه و آله) در ابلاغ دین تلاشی پی گیر داشت. این دو حقیقت بیانگر آن است که حجت بر مردم تمام است و ایمان نیاوردن آنان، نشانه حق ناپذیری ایشان است.

36- اتمام حجت بر امت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 113 - 5

5- عذاب و کیفر امت ها ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان با فرستادن انبیا بود .

لقد جاءهم رسول منهم فکذبوه فأخذهم العذاب

37- اتمام حجت بر امت های پیشین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 72 - 3

3 - اتمام حجت خداوند به امت های پیشین ، به وسیله رسولان اندازگر

و لقد أرسلنا فیهم منذرین

یادآوری فرستاده شدن پیامبران به سوی امت ها - پس از ذکر گمراهی اکثریت امت ها - می تواند به این نکته اشاره داشته باشد که گمراهی اکثریت مردم، علی رغم آمدن رسولان الهی برای هدایت آنان و اتمام حجت بر ایشان بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 4 - 1

1 - خداوند ، بر همه امت های پیشین ، اتمام حجت کرده ، آنان را از برهانی آشکار

، برخوردار ساخته بود .

و ما تفرّق الذين أوتوا الكتب إلا من بعد ما جاءتهم البينة

38- اتمام حجت بر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 13 - 4

4- اتمام حجت خداوند بر انسان ها ، از راه ارائه آیات و نشانه هایش بر حقانیت خود

هو الذی یریکم ءایته

یادآوری آیات و نشانه های ارائه شده از سوی خداوند به بشر - پس از ذکر عذاب شدن کافران و منکران - می تواند به منظور اتمام حجت باشد.

39- اتمام حجت بر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 157 - 2

2- نزول قرآن موجب اتمام حجت خدا بر مشرکان مکه و سایر انسانها

أنزل نه .. أو تقولوا لو أنا أنزل علينا الكتب لكننا أهدي منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 48 - 5

5- خداوند و پیامبران ، خواستار هدایت تمامی انسان ها و اتمام حجت بر آنان

و ما نریهم من ءایه إلا هی أكبر من أختها

از این که خداوند، آیات و معجزات متعددی را به دست پیامبران ارائه می کند و در اثبات حقانیت پیامبران و هدایت مردم به یک معجزه اکتفا نمی کند، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 15،16

15- قرآن و انداز های بیدارگرانه آن

ص: 712

، اتمام حجت الهی بر خلق

بلغ

«بلاغ» خبر برای «هذا»ی مقدر است. و آن اشاره به آیات هشدارگر قرآن می باشد.

16- رسالت اصلی رهبران الهی، ابلاغ پیام وحی و اتمام حجت بر خلق

فاصبر... و لاتستعجل لهم... بلغ

«بلاغ» سخنی در توجیه و تعلیل «فاصبر» و «لاتستعجل» است؛ یعنی، تو مأمور بلاغی و نگران فرجام کافران مباش.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 51 - 6

6 - انذار های روشن پیامبر (صلی الله علیه و آله)، اتمام حجت بر خلق و سدّ کننده راه هر گونه عذر و بهانه

إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ . وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ ... إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 5

5 - خداوند، حجت را بر انسان ها تمام کرده و هیچ عذری برای آنان باقی نگذاشته است.

إِنَّا هَدَيْنَا السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 6 - 1

1 - ابلاغ وحی از سوی فرشتگان، به منظور اتمام حجت بر خلق و انذار و اخطار به آنان است.

فالمَلَقِيَتِ ذِكْرًا . عَذْرًا أَوْ نَذْرًا «عذر» و «نذر» مصدر و به معنای «اعذار و انذار» است و نصب این دو، به جهت مفعول له بودن آنها برای «ملقیات» است و

ص: 713

یا به سبب بدل بودن آنها، برای «ذکرًا» است. برداشت یاد شده، مبتنی بر ترکیب نخست است.

40- اتمام حجت بر انسانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 156 - 1

1 - نزول قرآن اتمام حجتی است برای مشرکان مکه و سایر انسانها

هذا كتب أنزل نه .. أن تقولوا إنما أنزل الكتب على طائفتين

«أن تقولوا» به تقدیر «لام» و «لا» نافیه متعلق به «أنزلناه» در آیه قبل است؛ یعنی: «أنزلنا القرآن لئلا تقولوا ..» مخاطبان آیه همه انسانها، بجز یهود و نصارا، هستند و مشرکان مکه نیز به دلیل آیات گذشته و نیز مکی بودن سوره، مصداق مورد نظر هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 157 - 2

2 - نزول قرآن موجب اتمام حجت خدا بر مشرکان مکه و سایر انسانها

أنزل نه .. أو تقولوا لو أنا أنزل علينا الكتب لکننا أهدى منهم

41- اتمام حجت بر اهل عذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 63 - 7

7- نزول عذاب الهی (استیصال) بر امت ها، پس از اتمام حجت با آنان خواهد بود.

قالوا بل جئناک بما کانوا فیه یمترون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 177 - 3

3 - کافران و مشرکان تهدید شده به عذاب الهی، از پیش انذار و اخطار شده و

اتمام حجت شده بودند .

فساء صباح المنذرین

منظور از «منذرین» (اخطار شدگان) کافران و مشرکان اند. این تعبیر می رساند که آنان از سوی پیامبر اسلام و قرآن، انذار و اخطار شده بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 59 - 11 - خداوند ، پیش از عذاب کردن مردم ، آنان را از راه نشان دادن آیات و نشانه های خود هدایت کرده و با آنها اتمام حجت می کند .

لو أنّ الله هديني لكنت من المّثّقين .. بلى قد جاءتك آيتي فكذبّتها

«بلى» حرف جواب است و در این آیه برای اثبات چیزی می باشد که مورد انکار قرار گرفته است؛ زیرا کافران هدایت کردن خدا را منکر شده و می گفتند: اگر خدا ما را هدایت می کرد، ما از تقوای پیشگان بودیم. خداوند این سخن را رد می کند و می فرماید: آری آیات ما برای هدایتتان آمد؛ ولی شما آنها را تکذیب کردید.

42- اتمام حجت بر اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 20 - 4

4 - خداوند حجت را بر اهل کتاب در مورد رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به وسیله کتب آسمانی آنان تمام کرده است.

الذین ءاتینهم الکتب یعرفونه کما یعرفون أبناءهم .. فهم لا یؤمنون

با توجه به اینکه منبع و منشأ شناخت اهل کتاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) تورات و انجیل بوده و آنها منکر رسالت آن حضرتند، پس تورات و انجیل وسیله اتمام حجت الهی است.

جلد -

ص: 715

نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 19 - 9

9- بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، اتمام حجت خداوند بر اهل کتاب

ان تقولوا ما جاءنا من بشیر و لانذیر فقد جاءکم بشیر و نذیر

«ان تقولوا» به تقدیر «لام» تعلیل و «لا» نافیة است ; یعنی لئلا تقولوا.

43- اتمام حجت بر اهل مدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 93 - 3,4

3 - خداوند پیش از نزول عذاب بر مردم مدین با ارسال شعیب و ابلاغ پیام های خویش بر آنان اتمام حجت کرد .

لقد ابلغتکم رسلت ربی و نصحت لکم

4 - شعیب (ع) هنگام خروجش از میان مردم مدین ، اتمام حجت الهی بر آنان را به ایشان گوشزد کرد .

فتولی عنهم و قال یقوم لقد ابلغتکم رسلت ربی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 93 - 6

6- شعیب (ع) پس از اتمام حجت بر مردم و لجاجت پیشگی آنان ، در انتظار سرنوشت شوم آنان بود . وارتقبوا انی معکم رقیب

«رقیب» در آیه شریفه به معنای منتظر است.

44- اتمام حجت بر بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 17 - 3

3 - پدید آمدن اختلاف در میان بنی اسرائیل ، در پی اتمام نعمت و حجت الهی بر آنان

و لقد ااتینا بنی اسرائیل الکتب

و الحكم ... و آتینهم بیئت من الأمر فما اختلف

45- اتمام حجت بر جهنمیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 63 - 4

4 - خداوند ، حجتش را بر دوزخیان در دنیا تمام کرده است .

هذه جهنم التي كنتم توعدون

46- اتمام حجت بر حق ستیزان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 47 - 1

1 - بستن راه بهانه جویی کافران و حق ستیزان (به این که چرا برای مارسولی نفرستادی) به هنگام گرفتار شدن به عذاب ، از اهداف رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و لولا أن تصيبهم مصيبة بما قدمت أيديهم فيقولوا ربنا لولا أرسلت إلينا رسولا

جواب «لولا» در «لولا أن تصيبهم مصيبة...» حذف شده و تقدیر آن چنین است: «لولا أن تصيبهم مصيبة... لَمَا أرسلناك إليهم». گفتنی است که آیه پیش، هدف از بعثت پیامبر(صلی الله علیه و آله) را تنبّه و بیداری مردم بیان کرده است. بنابراین آیه یاد شده بیانگر یکی دیگر از هدف های رسالت پیامبر(صلی الله علیه و آله) می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 6 - 2

2- مسؤولیت پیامبران الهی ، تا سر حد اتمام حجت بر حق گریزان است ؛ نه فزون تر از آن .

فما تغن النذر . فتولّ عنهم

تفریع «تولّ عنهم» بر «ما تغن النذر» بیانگر مطلب بالا است. جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 -

3- نزول عذاب الهی بر حق ستیزان ، از پی اتمام حجت بر ایشان

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ .. و لقد أنذرهم بطشتنا فتماروا بالتندر

47- اتمام حجت بر عرب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 44 - 1

1 - عربی بودن قرآن ، اتمام حجت خداوند بر مردم عرب است .

و لو جعلنه قرءاناً أعجمياً لقالوا لولا فصلت ءآيته

48- اتمام حجت بر فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 103 - 5

5- کیفر سخت و هلاکت بار فرعون و فرعونیان از سوی خداوند ، پس از اتمام حجت با آنان بود .

و لقد ءاتینا موسی تسع ءآیت .. فأراد أن يستفزهم ... فأغرقته و من معه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 36 - 6

6 - هلاکت فرعون و قومش ، پس از اتمام حجت خدا با آنان به وسیله موسی و هارون (ع) بوده است .

فقلنا اذهبا إلى القوم الذین کذبوا بآیتنا فدمرناهم تدمیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 40 - 1

1 - اقدام الهی ، به کیفر دادن فرعون و لشکریان او ، پس از اتمام حجت بر ایشان

أرسلنه إلى فرعون بسلطن مبین . فتولّى برکنه ... فأخذنه و جنوده

49- اتمام حجت بر فرعونيان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش 6

ص: 718

1 - خداوند پس از ارائه معجزات متعدد و اتمام حجت بر فرعونیان ، آنان را در دریا غرق کرد .

فانتقمنا منهم فأغرقنهم فی الیم

«الیم» در لغت به معنای دریا و رودخانه بزرگ است و «ال» در «الیم» برای عهد می باشد و چنانچه بسیاری از مفسران گفته اند اشاره به دریای سرخ دارد. برخی دیگر از مفسران آن را اشاره به رودخانه نیل دانسته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 103 - 5

5- کیفر سخت و هلاکت بار فرعون و فرعونیان از سوی خداوند ، پس از اتمام حجت با آنان بود .

ولقد آتینا موسی تسع آیت .. فأراد أن یتفزّههم ... فأغرقنه و من معه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 36 - 6

6 - هلاکت فرعون و قومش ، پس از اتمام حجت خدا با آنان به وسیله موسی و هارون (ع) بوده است .

فقلنا اذهبنا إلى القوم الذین کذبوا بآیتنا فدمرناهم تدمیرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 40 - 1

1 - اقدام الهی ، به کیفر دادن فرعون و لشکریان او ، پس از اتمام حجت بر ایشان

أرسلنه إلى فرعون بسلطن مبین . فتولّی برکنه ... فأخذنه و جنوده

جلد - نام سوره - سوره

3 - تمام شدن حجت الهی بر فرعونیان ، نیازمند ارائه معجزات متعدد به ایشان *

كذَّبوا بآيتنا كلَّها

در آیات پیشین نسبت به اقوام گذشته سخن از ارائه معجزات و آیات متعدد نبود؛ اما در مورد فرعونیان سخن از معجزات متعدد به میان آمده است.

5 - مجازات سریع فرعونیان از سوی خداوند ، پس از تمام شدن حجت بر ایشان

كذَّبوا بآيتنا كلَّها فأخذنهم أخذ عزيز مقتدر

عطف «فأخذناهم» بر «كذَّبوا»، نشانگر آن است که خداوند، پس از این که فرعونیان تمام معجزات را تکذیب کردند، به آنان مهلت نداد؛ بلکه بلافاصله اقدام به نابودی آنها نمود.

50- اتمام حجت بر قریش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قریش - 106 - 3 - 44 - فراهم آمدن زمینه مناسب از جانب خداوند ، برای کوچ های زمستانی و تابستانی قریش ، حجتی کامل بر لزوم روی آوردن آنان به عبادت خداوند

لإيلاف قریش . إيلفهم رحله الشتاء و الصيف . فليعبدوا

«لام» در «لایلاف» چه متعلق به سوره «فیل» باشد و چه به «فلیعبدوا» (در این آیه) برداشت یاد شده استفاده می شود.

51- اتمام حجت بر قوم ثمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 78 - 5

5 - کافران قوم ثمود پس از تمام شدن حجت بر آنان و اصرارشان بر کفرورزی و از میان بردن ناقه صالح به هلاکت رسیدند .

قال الملائكة الذين استكبروا .

.. فأخذتهم الرجفة

کلمه «فاء» در «فأخذتهم» نزول عذاب را بر حقایق بیان شده در آیات قبل مرتبط می سازد که از آنهاست کفرورزی قوم صالح، پی کردن ناقه و... .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 79 - 3,5

3 - خداوند پیش از نزول عذاب بر قوم ثمود، با ابلاغ پیام های خویش به آنان اتمام حجت کرد .

لقد أبلغتكم رساله ربي و نصحت لكم

5 - صالح (ع) هنگام خروجش از میان قوم ثمود، اتمام حجت الهی بر آنان را به ایشان گوشزد کرد .

فتولى عنهم و قال يقوم لقد أبلغتكم رساله ربي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 43 - 2

2 - اتمام حجت خداوند بر قوم ثمود، با اعطای مهلتی محدود به ایشان

قیل لهم تمتعوا حتى حين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 23 - 2

2 - اتمام حجت الهی بر قوم ثمود، با انذار های مکرر

كذبت ثمود بالنذر

برداشت یاد شده با توجه به جمع آمدن واژه «نذر» استفاده می شود.

52- اتمام حجت بر قوم عاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 57 - 3

3- هود (ع)، پس از ابلاغ پیام های الهی و اتمام حجت بر مردم،

ص: 721

خویشتن را مسؤول اعراض آنان نمی دانست .

فإن تولّوا فقد أبلغتكم ما أرسلت به إليكم

روشن است که جمله «فقد أبلغتكم . . .» نمی تواند جواب شرط «فإن تولّوا . . .» باشد؛ زیرا هود(ع) رسالت خویش را ابلاغ کرده بود - چه مردم اعراض کنند و چه ایمان آورند - بلکه آن جمله سببِ جواب و جانشین آن می باشد؛ یعنی، اگر اعراض کنید، من مسؤولیتی ندارم و مؤاخذه ای بر من نیست؛ زیرا آنچه را که به خاطر آن به سوی شما فرستاده شده بودم، به شما ابلاغ کردم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 139 - 3

3 - نزول عذاب بر قوم عاد ، نتیجه عملکرد و اصرار آنان بر کفر پس از اتمام حجت بر ایشان بوده است .

إني أخاف عليكم عذاب .. فكذبوه فأهلكنهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 18 - 6

6 - عذاب الهی در مورد قوم عاد ، پس از انذارهای مکرر و اتمام حجت بر آنان بود .

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و تمام شدن حجت بر آنان نبوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 21 - 3

3 - ابتلای قوم عاد به عذاب الهی ،

ص: 722

پس از انذار های مکرر و اتمام حجت بر آنان

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و اتمام حجت نبوده است. گفتنی است که «نذر» جمع «نذیر» است و «نذیر» بر دو معنا اطلاق می شود: «انذار» و «منذر»، ظاهراً در آیه شریفه، معنای اول (انذارها) مراد است.

53- اتمام حجت بر قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 63 - 8

8- نزول عذاب الهی (استیصال) بر قوم لوط، پس از تمام شدن حجت بر آنان توسط حضرت لوط (ع) بود.

قالوا بل جئناک بما کانوا فیه یمترونجلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 58 - 3

3 - نزول عذاب بر قوم لوط، پس از انذار و اتمام حجت بر آنان بود.

فساء مطر المنذرین

قید «منذرین» بیانگر آن است که پیش از نزول عذاب، هشدارهای لازم به آنان داده شده و حجت خدا بر ایشان تمام شده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 33 - 2

2 - اتمام حجت الهی بر قوم لوط، با انذار های مکرر

کذّبت قوم لوط بالتّندر

با توجه به جمع آمدن واژه «نذر»، برداشت بالا استفاده می شود.

54- اتمام حجت بر قوم نوح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حضرت نوح (ع) حجت را بر قومش تمام کرده و آنان بی هیچ دلیلی از او روگردانیده و از پذیرش دعوتش سر باز می زدند .

فإن تولیتکم فما سألتکم من أجر

این آیه ادامه آیه قبل است که برای بیان تحدی حضرت نوح (ع) و تمام کردن حجت خود بر قومش می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - خداوند ، قوم نوح را ، پیش از وقوع عذاب استیصال ، انذار کرده و به آنان هشدار داده بود .

و أعرقنا الذین کذبوا بآیتنا فانظر کیف کان عقبه المنذرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - غرق شدن کافران قوم نوح از سوی خداوند ، پس از اتمام حجت بر آنان بود .

و لقد أرسلنا فیهم منذرین . فانظر کیف کان عقبه المنذرین ... و لقد نادینا نوح ...

نقل داستان نوح(ع)، در آیات پیشین، برای ارائه نمونه ای تاریخی از اقوامی است که رسولان الهی، آنان را انذار و اتمام حجت کردند؛ ولی آنان ایمان نیاورده و به سرنوشت شوم گرفتار شدند (مفاد آیه 72 و 73).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - عذاب الهی ، در مورد

قوم نوح، پس از انذارهای مکرر و اتمام حجت بر آنان بود. *فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی، در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و اتمام حجت نبوده است. گفتنی است که «نذر» جمع «نذیر» است و «نذیر» بر دو معنا اطلاق می شود: «انذار» و «منذر». ظاهراً در آیه شریفه معنای اول (انذارها) اراده شده است.

55- اتمام حجت بر کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 4 - 4

4- برخی از کافران در برابر آیات و معجزات، در عین اتمام حجت خداوند بر آنان، سرسختی نشان داده و لجاجت میورزند.

و ما تأتيهم من آیه .. إلا كانوا عنها معرضین

آمدن آیات و معجزات متعدد، گویای قطع عذر و اتمام حجت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 52 - 6

6 - خداوند، کافران و گنهکاران را پس از ارائه آیات خویش و اتمام حجت بر آنان، مؤاخذه خواهد کرد.

كفروا بآیت اللّٰه فأخذهم اللّٰه بذنوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 107 - 8

8- وجود دلایل روشن بر توحید و حقانیت قرآن و رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مانع هر گونه بهانه ای برای انکار آنها و موجب استحقاق کافران و مشرکان به عذاب های الهی است.

و ما

ص: 725

أكثر الناس . . . بمؤمنين ... و ما يؤمن أكثرهم بالله إلا و هم مشركون. أفأمنو

حرف «فاء» در «أفأمنوا» استحقاق عذاب را بر آیه «ذلک من أنباء الغیب . . .» - که حاوی برهان بر حقایق قرآن و رسالت پیامبر(صلی الله علیه و آله) است و آیه «و کأئن من آیه ...» - که در بردارنده دلیل بر توحید می باشد - مترتب کرده است ; یعنی، چون اتمام حجت شده، عذر و بهانه ای در کار نیست و کفرپیشگان مستحق عذابند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 40 - 13

13- خداوند، کفرپیشگان را پس از اتمام حجت حسابرسی می کند و به مجازات می رساند .

فإنما علیک البلاغ و علینا الحساب

وقوع جمله «و علینا الحساب» - که گویای حسابرسی و مجازات کفرپیشگان است - پس از «إنما علیک البلاغ» - که گویای ابلاغ و اتمام حجت است - می رساند که خداوند پیش از ابلاغ دین و اتمام حجت، کافران را مجازات نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 3 - 44 - نگرانی برای کافران، پس از ابلاغ آیات روشن الهی به آنان موردی ندارد .

تلک آیت الکتب المبین . لعلک یخع نفسک ألا یكونوا مؤمنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 206 - 2

2- کیفر کافران، به دنبال اتمام حجت های مکرر بر آنان

ص: 726

مّ جاءهم ما كانوا يوعدون

«كانوا يوعدون» ماضی استمراری و بیانگر آن است که خداوند، حجت خویش را بر کافران بارها تمام کرده و مرتباً آنان را به فرجام شوم کفرورزی هشدار داده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 209 - 2

2- کیفر جوامع کفرپیشه، پس از انذارهای متعدد و یادآوری مکرر ارزشها است.

و ما أهلكنا من قرية إلا لها منذرون . ذکری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 82 - 7

7- اقدام خداوند به اتمام حجت بر کافران، پیش از فرستادن عذاب بر آنان

أخرجنا لهم دابة من الأرض تكلمهم

ارائه معجزه به کافران، پیش از هلاک ساختن آنان با «عذاب استیصال»، می تواند برای این باشد که حجت خدا بر آنان تمام شود و آنان هیچ عذری نداشته باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 47 - 2، 1

1 - بستن راه بهانه جویی کافران و حق ستیزان (به این که چرا برای مارتسولی نفرستادی) به هنگام گرفتار شدن به عذاب، از اهداف رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و لولا أن تصيبهم مصيبة بما قدمت أيديهم فيقولوا ربنا لولا أرسلت إلينا رسولا

جواب «لولا» در «لولا أن تصيبهم مصيبة..» حذف شده و تقدیر آن چنین است: «لولا أن تصيبهم مصيبة... لَمَا أرسلناك

ص: 727

إليهم». گفتنی است که آیه پیش، هدف از بعثت پیامبر(صلی الله علیه و آله) را تنبّه و بیداری مردم بیان کرده است. بنابراین آیه یاد شده بیانگر یکی دیگر از هدف های رسالت پیامبر(صلی الله علیه و آله) می باشد.

2- فرستادن رسولان، اتمام حجت الهی بر کافران

ولولا أن تصيبهم مصيبة... و تكون من المؤمنين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 26 - 2

2- عذاب شدن کافران تکذیب گر پس از اتمام حجت و ارائه معجزات و دلایل آشکار و کتاب های روشننگر بوده است .

كذب الذين من قبلهم جاءتهم رسلهم بالبينت... ثم أخذت الذين كفروا فكيف كان نكجلا - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 37 - 7

7 - مجازات الهی برای کافران، پس از اتمام حجت و دادن فرصت مناسب و عمر کافی برای شناخت و پذیرش دین و تعالیم آسمانی خواهد بود .

أولم نعمركم ما يتذکر فيه من تذکر و جاءکم النذیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 70 - 10

10 - قرآن، وسیله اتمام حجت بر کافران و تحقق بخش وعده الهی درباره آنان است .

و قرءان مبین . لینذر... و یحقّ القول علی الکفرین

از عطف جمله «و یحقّ الحقّ...» بر جمله «لینذر» - که لام در این جمله برای تعلیل است - برداشت یاد شده به

ص: 728

دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 177 - 3

3 - کافران و مشرکان تهدید شده به عذاب الهی ، از پیش انذار و اخطار شده و اتمام حجت شده بودند .

فساء صباح المنذرین

منظور از «منذرین» (اخطار شدگان) کافران و مشرکان اند. این تعبیر می رساند که آنان از سوی پیامبراسلام و قرآن، انذار و اخطار شده بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 59 - 2

2 - با شناخت آیات و نشانه های خداوند ، هیچ عذری از کافران و منکران خداوند پذیرفته نیست .

لو أنّ الله هدى لکنت من المتّقین . . . بلی قد جاء تک ءایتی فکذّبت بها

آیه شریفه، پاسخی است به ادعای کافران که می گفتند: اگر خداوند ما را هدایت می کرد، ما با تقوا می شدیم و قهراً گرفتار عذاب نمی گشتیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 71 - 22

22 - عذاب کافران ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان خواهد بود .

ألم یأتکم رسل منکم یتلون علیکم ءایت ربکم . . . قالوا بلی و لکن حقّت کلمه العذا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 6 - 4

4 - عذاب کافران ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان خواهد بود .

ما یجدل فی ءایت اللّٰه إلا الذین کفروا .. کذّبت قبلهم قوم نوح ... و کذلک حقّ جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 10 - 6

6 - بغض و دشمنی شدید خداوند نسبت به کافران حق ناپذیر ، پس از اتمام حجت و دعوت مکرر آنان به ایمان است .

لمقت اللّٰه أكبر .. إذ تدعون إلى الإیمن فتکفرون

آمدن فعل های مضارع «تدعون» و «تکفرون» بر استمرار دلالت دارد؛ یعنی، شما همواره به ایمان فراخوانده می شدید؛ ولی به جای ایمان آوردن، به طور مستمرّ کفر میورزیدید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 12 - 2

2 - عذاب شدن کافران و مشرکان در قیامت ، پس از اتمام حجت و دعوت شدن آنان به ایمان از سوی خداوند

ذلکم بأنّه إذا دعی اللّٰه وحده کفرتّم و إن یشرک به تؤمنوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 50 - 6

6 - کیفر الهی کافران دوزخی ، پس از ابلاغ پیام الهی و اتمام حجت از سوی رسولان است .

أولم تک تأتیکم رسلکم بالبینت قالوا بلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 25 - 2

2 - انتقام الهی از کافران ، پس از احتجاج و اتمام حجت بر آنان

و کذلک ما أرسلنا .

ص: 730

.. قل أو لو جئتمكم ... فانتقمنا منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 29 - 5

5 - مهلت الهی به کافران و مشرکان ، برای اتمام حجت بر آنان

بل متّعت هؤلاء و اباؤهم حتّی جاءهم الحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 48 - 8

8 - عذاب های الهی بر کافران ، پس از اتمام حجت و ارائه آیات به ایشان

و ما نریهم من ایه ... و أخذنهم بالعذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 13 - 7

7- نزول عذاب بر کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان با دلایل روشن

یغشی الناس هذا عذاب الیم ... و قد جاءهم رسول مبینجلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 59 - 2

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور به برگزیدن شیوه صبر و انتظار در برابر کافران ، در پی اتمام حجت بر ایشان *

فإنّما یسرّنه .. فارتقب

با توجه به شرایط دشوار پیامبر (صلی الله علیه و آله) در مکه، چه بسا تعبیر «فارتقب» بیانگر لزوم صبر و انتظار تا لحظه تغییر شرایط است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 8 - 3

3 - کیفر الهی برای کافران ، پس از

اتمام حجت بر ایشان

تتلی علیه . . . فبشّره بعذاب أليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 11 - 4

4 - کیفر کافران ، پس از اتمام حجت پروردگار بر ایشان

هذا هدی و الذین کفروا بایت ربهم لهم عذاب

از این که خداوند پس از بیان هدایتگری قرآن، عذاب کافران را مطرح می کند، مطلب یاد شده قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 31 - 4

4 - اتمام حجت الهی بر کافران در دنیا ، با تلاوت مداوم آیات وحی بر آنان

أفلم تکن ءایتی تتلی علیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 18

18 - مجازات و نابودی کافران ، پس از ابلاغ پیام حق و اتمام حجت بر آنان است .

بلغ فهل یهلك إلا القوم الفسقون

با توجه به فای «فهل» - که می تواند بیانگر تفریع باشد - استفاده می شود که بلاغ و اتمام حجت، همواره قبل از مجازات و کیفر کافران صورت گرفته و می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 54 - 2

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به اتمام حجت بر کافران ، و نه مجبور ساختن آنان به پذیرش دین

فتولّ عنهم

«فاء» می رساند

ص: 732

که علت سلب مسؤولیت از پیامبر (صلی الله علیه و آله) این است که بر کافران حجت تمام گشته و آنان از سر طغیان کفر میورزند و نه به خاطر نادانی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 18 - ذاریات - 51 - 60 - 6

6 - کیفر کافران، در پی اتمام حجت بر ایشان با هشدار های مکرر

فویل للذین کفروا من یومهم الذی یوعدون

تعبیر «یوعدون» (با فعل مضارع) بیانگر وعیدهای مستمر و مکرر است که قبل از مجازات و کیفر کافران، به ایشان داده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 7 - 3

3 - اتمام حجت خداوند از طریق کتاب های آسمانی، هموارکننده راه مجازات کافران *

و کتب مسطور... إنَّ عذاب ربِّک لوقع

در آیات پیشین سخن از «کتاب مسطور» (تورات یا کتاب های آسمانی) به میان آمده است. ارتباط «إنَّ عذاب...» با «کتاب مسطور»، می تواند بیانگر مطلب بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 45 - 3

3 - وظیفه پیامبر (صلی الله علیه و آله)، اتمام حجت بر کافران لجوج و حق ناپذیر است؛ و نه پافشاری بر هدایت آنان.

فذکر... فذرهم

در آیات پیشین، پیامبر (صلی الله علیه و آله) موظف به تذکر و تبلیغ شد؛ ولی پس از بیان حقایق، فرمان «فذرهم» پایان وظیفه تبلیغ را به آن حضرت اعلام می دارد.

جلد - نام سوره - سوره

ص: 733

1 - اتمام حجت خداوند بر کافران ، با ابلاغ اخبار هشداردهنده و عبرت آمیز به آنان

و لقد جاءهم من الأنباء ما فيه مزدجر

«مزدجر» مصدر میمی و به معنای اتعاض و پندپذیری است. «ما فيه مزدجر»؛ یعنی، اخباری که برای بیدار شدن و پندآموزی کافی است.

5 - تحقق مجازات های الهی بر کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان

و كلّ أمر مستقرّ . و لقد جاءهم من الأنباء ما فيه مزدجر

در صورتی که تعبیر «و كلّ أمر مستقرّ» کنایه از عذاب و کیفر حتمی کافران باشد، در پی آمدن «و لقد جائهم...»، توضیحی است بر این که کیفر آنان، بدون اتمام حجت صورت نگرفته و نمی گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - عذاب و کیفر خداوند درباره کافران ، پس از اتمام حجت و ارائه دلایل روشن بوده است .

تأتيهم رسلهم بالبينت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 9 - 22 - کافران دوزخی ، از کسانی اند که پس از اتمام حجت و از روی عمد ، راه کفر و انکار را در پیش گرفته و به تکذیب دین پرداختند .

قالوا بلى قد جاءنا نذير فكذبنا

56- اتمام حجت بر کافران مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- کافران مکه با انکار آیات الهی - پس از اتمام حجت بر ایشان - مستحق نابودی و عذاب بودند .

و لو آتاهم لکنهم .. فستعلمون من أصحاب الصراط السوی و من اهتدی

57- اتمام حجت بر گمراهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 129 - 3

3 - لزوم اتکای مبلغان الهی بر خداوند و نگران نبودن بر حق ناپذیری گمراهان ، پس از اتمام حجت بر آنان

فإن تولوا فقل حسبی الله .. علیه توکلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 30 - 2

2 - لزوم ارشاد و هدایت گمراهان ، تا مرحله اتمام حجت و احتمال اثر است .

فأعرض عنهم

«فاء» در «فأعرض» ممکن است فصیحه باشد؛ یعنی، حال که روشن شد که آنان تا آخرین لحظات، ایمان نخواهند آورد و در لحظه آخر هم ایمانشان سودی ندارد، به حال خود رهایشان کن و دیگر ادامه نده!

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 83 - 2

2 - جواز وانهادن گمراهان به خود ، پس از اتمام حجت بر آنان و حق ناپذیری ایشان

فذرهم

«فاء» در «فذرهم»، می رساند که پس از اتمام حجت ادامه تبلیغ ضروری نیست.

58- اتمام حجت بر گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 52 - 6

-6

ص: 735

خداوند ، کافران و گنهکاران را پس از ارائه آیات خویش و اتمام حجت بر آنان ، مؤاخذه خواهد کرد .

كفروا بايت الله فأخذهم الله بذنوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 26 - 6

6- مجازات اقوام مجرم ، پس از اتمام حجت و اعطای ابزار لازم شناخت ، به ایشان است .

كذلك نجزي القوم المجرمين . . . و جعلنا لهم سمعاً و أبصراً و أفئده

تذکر به اعطای چشم، گوش و قلب به قوم هلاک شده عاد، در حقیقت اشاره به این است که هلاکت آنان، پس از قرار گرفتن امکانات معرفت در اختیار ایشان و اتمام حجت بر آنان، صورت گرفته است.

59- اتمام حجت بر مجرمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 78 - 1

1 - ابتلای مجرمان به عذاب دوزخ ، پس از ابلاغ حق و اتمام حجت الهی بر ایشان در دنیا است .

إنکم مکثون . لقد جئکم بالحقّ

60- اتمام حجت بر مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 107 - 8

8- وجود دلایل روشن بر توحید و حقانیت قرآن و رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مانع هر گونه بهانه ای برای انکار آنها و موجب استحقاق کافران و مشرکان به عذاب های الهی است .

و ما اکثر الناس . . . بمؤمنین . . . و ما یؤمن اکثرهم بالله إلاّ و هم مشرکون . أفأمنو

حرف «فاء» در

ص: 736

«أفأمنوا» استحقاق عذاب را بر آیه «ذلک من أنباء الغیب . . .» - که حاوی برهان بر حقایق قرآن و رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) است و آیه «و کأین من آیه ...» - که دربردارنده دلیل بر توحید می باشد - مترتب کرده است؛ یعنی، چون اتمام حجت شده، عذر و بهانه ای در کار نیست و کفرپیشگان مستحق عذابند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 44 - تعالیم رسولان الهی برای اتمام حجت بر مشرکان کافی است؛ هر چند که آنان، رسالت خویش را با معجزه اثبات نکرده باشند.

و لو آتانا أهلکنهم . . . لقالوا ربنا لولا أرسلت إلینا رسولاً فنتبع آیتک

خداوند، برای عذاب مشرکان پیش از آمدن پیامبران، اعتراض قابل قبول را، در «محرومیت از آیات الهی» منحصر کرده است؛ یعنی، برای پی بردن به بطلان شرک، صرف آمدن رسولان و آوردن تعالیم الهی کافی است، نه این که پس آنان از شنیدن آیات خداوند، منتظر صدور معجزه باشند و بعد از آن تا به بطلان شرک پی ببرند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 59 - 10

10 - بعثت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)، اتمام حجت خدا با مشرکان

و ما کان ربک مهلک القرى حتّی یبعث فی أمّها رسولاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 177 - 3

3 - کافران و مشرکان

ص: 737

تهدید شده به عذاب الهی ، از پیش انذار و اخطار شده و اتمام حجت شده بودند .

فساء صباح المنذرین

منظور از «منذرین» (اخطار شدگان) کافران و مشرکان اند. این تعبیر می رساند که آنان از سوی پیامبر اسلام و قرآن، انذار و اخطار شده بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 12 - 2

2- عذاب شدن کافران و مشرکان در قیامت ، پس از اتمام حجت و دعوت شدن آنان به ایمان از سوی خداوند

ذلکم بأنّه إذا دعی اللّٰه وحده کفرتم و إن یشرک به تؤمنوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 29 - 5

5 - مهلت الهی به کافران و مشرکان ، برای اتمام حجت بر آنان

بل متّعت هؤلاء و اباؤهم حتّٰی جاءهم الحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 42 - 5

5- کیفر دنیوی خداوند درباره مشرکان ، پس از اتمام حجت بر آنان است .

أو نریّتک الذی وعدنهم

از این که خداوند تحقق کیفر خویش را پس از ابلاغ وعده عذاب به مشرکان (وعدناهم) مطرح می کند، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 25 - 33 - اتمام حجت الهی بر مشرکان ، در زمینه حقانیت معاد و حیات اخروی

وقالوا ما

ص: 738

هی إلا حیاتنا الدنیا . . . و إذا تتلی علیهم آیتنا بیئت

61- اتمام حجت بر مشرکان مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 156 - 1

1 - نزول قرآن اتمام حجتی است برای مشرکان مکه و سایر انسانها

هذا کتب أنزل نه . . . أن تقولوا إنما أنزل الکتب علی طائفین

«أن تقولوا» به تقدیر «لام» و «لا» نافیہ متعلق به «أنزلناه» در آیه قبل است ; یعنی: «أنزلنا القرآن لئلا تقولوا . . . » مخاطبان آیه همه انسانها، بجز یهود و نصارا، هستند و مشرکان مکه نیز به دلیل آیات گذشته و نیز مکی بودن سوره، مصداق مورد نظر هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 157 - 2

2 - نزول قرآن موجب اتمام حجت خدا بر مشرکان مکه و سایر انسانها

أنزل نه . . . أو تقولوا لو أنا أنزل علینا الکتب لکننا أهدی منهم

62- اتمام حجت بر مکذبان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 26 - 2

2 - عذاب شدن کافران تکذیب گر پس از اتمام حجت و ارائه معجزات و دلایل آشکار و کتاب های روشنگر بوده است .

كذب الذین من قبلهم جاءتهم رسلهم بالبینت . . . ثم أخذت الذین كفروا فكیف كان نک

63- اتمام حجت بر مکذبان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 59 - 2

2 - با شناخت آیات و نشانه های خداوند ،

هیچ عذری از کافران و منکران خداوند پذیرفته نیست .

لو أن الله هدى لکنت من المتقين . . . بلی قد جاء تک ءایتی فکذبت بها

آیه شریفه، پاسخی است به ادعای کافران که می گفتند: اگر خداوند ما را هدایت می کرد، ما با تقوا می شدیم و قهراً گرفتار عذاب نمی گشتیم.

64- اتمام حجت بر مکذبان نبوت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 5

5- آیات قرآن ، اتمام حجت خداوند بر منکران رسالت

أولم تأتهم بیته . . . ولو أننا أهلكناهم بعداب من قبله . . . فتتبع ءایتک

65- اتمام حجت بر موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 154 - 4

4 - خداوند با اعطای تورات به موسی (ع) نعمت خویش را بر وی تمام و کامل کرد.

تماما علی الذی أحسن

برداشت فوق بر این اساس است که مفعول «تمام» کلمه ای مانند «نعمه» باشد ; یعنی: «تماما النعمه علی الذی أحسن».

66- اتمام حجت به اقوام پیشین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 9 - 19

19 - خداوند ، امت های تکذیب کننده پیشین را ، پس از اتمام حجت با آنان ، کیفر و عقوبت کرد .

و جاءتهم رسلهم بالبیئت فما کان الله لیظلمهم

67- اتمام حجت به کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 83 - 7

7 - احیای مردگان و بازگرداندن آنان به دنیا،

ص: 740

آیتی دیگر برای اتمام حجت با کافران زمین است .

أخرجنا لهم دابّة من الأرض... و يوم نحشر من كلّ أمّة فوجًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 14 - احزاب - 33 - 8 - 6

6 - عذاب شدن کافران ، پس از اتمام حجت با آنان است .

و إذا أخذنا من النّیین میثقمهم... لیسلل... و أعدّ للكفرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 13 - 9

9 - مشرکان و کفرپیشگان ، پس از اتمام حجت بر آنان ، در معرض گرفتار آمدن به عذاب استیصال اند .

فإن أعرضوا فقل أنذرتکم صعقه مثل صعقه عاد و ثمود

68- اتمام حجت به گمراهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 17 - 9

9 - نزول عذاب بر جوامع ضلالت پیشه ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان

فهدینهم فاستحبّوا العمی... فأخذتهم صعقه العذاب

69- اتمام حجت به مستکبران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 16 - 8

8 - عذاب دنیایی جوامع مستکبر ، پس از اتمام حجت و در پی آشکار شدن حق ناپذیری و عناد آنان است .

إذ جاءتهم الرسل... و كانوا بآیتنا یجحدون . فأرسلنا علیهم ریحا

70- اتمام حجت به مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

مشرکان و کفرپیشگان ، پس از اتمام حجت بر آنان ، در معرض گرفتار آمدن به عذاب استیصال اند .

فإن أعرضوا فقل أندر تكم صعقه مثل صعقه عاد و ثمود

71- اتمام حجت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 119 - 4

4 - اتمام حجت خداوند بر حقانیت اسلام و رسالت پیامبر

قد بیئتنا الأیت لقوم یوقنون. إنا أرسلنک بالحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 20 - 4

4 - خداوند حجت را بر اهل کتاب در مورد رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به وسیله کتب آسمانی آنان تمام کرده است.

الذین ءاتینهم الکتب یعرفونه کما یعرفون أبناءهم . . . فهم لا یؤمنون

با توجه به اینکه منبع و منشأ شناخت اهل کتاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) تورات و انجیل بوده و آنها منکر رسالت آن حضرتند، پس تورات و انجیل وسیله اتمام حجت الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 44 - 10

10 - جریان یافتن سنت استدراج پس از اتمام حجت الهی

فلما نسوا ما ذکرنا به . . . أخذنهم بغتة

«ما ذکرنا» شامل همه مواردی می شود که می بایست موجب تنبه و بیداری می شد و تعبیر دیگر آن «اتمام حجت» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 115 - 5

5 - قرآن و اسلام پاسخگوی همه

نیازهای هدایتی بشر و حجت تامه پروردگار است.

و تمت کلمت ربک

لازمه تمام بودن قرآن و در نتیجه اسلام، توان پاسخگویی به همه نیازهاست؛ به گونه ای که به بیرون از خود نیازی نداشته باشد؛ همان گونه که راغب می گوید: «تمام .. انتهایه إلی حد لا یحتاج إلی شیء خارج عنه».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 149 - 11

11 - عن أبي الحسن موسى بن جعفر (ع) في حديث طويل: .. جميع امور الاديان اربعة ... و أمر یحتمل الشک و الانکار فسیبیه استیضاح اهله لمنتحلیه بحجه من کتاب الله مجمع علی تاویلها و سنه مجمع علیها لا اختلاف فیها، او قیاس تعرف العقول عدله و لا یسع خاصه الأمه و عامتها الشک فیہ و الانکار له ... فمن آورد واحده من هذه الثلاث فهی الحجه البالغه التي بینها الله فی قوله لنبيه: ... «قل فله الحجه البالغه ...»

از امام کاظم (ع) در ضمن حدیثی طولانی روایت شده است: .. امور ادیان چهار گونه است: ... یکی امری است که احتمال شک و انکار در آن است و راه آن، این است که از معتقدین به آن توضیح خواسته شود (تا دلیل آورند) به وسیله حجتی از کتاب خدا - که معنای آن مورد اجماع باشد - یا با سنتی که اختلاف در آن نباشد و یا با قیاسی که عقل صحت آن را تأیید و قابل انکار و شک هیچکس نباشد ... هر کس یکی از این سه حجت

ص: 743

را بیاورد این همان حجت بالغه است که خداوند در قرآن برای پیامبر خود فرموده است: «قل فله الحجه البالغه ...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 157 - 2

2 - نزول قرآن موجب اتمام حجت خدا بر مشرکان مکه و سایر انسانها

أَنْزَلَ لَهُ ... أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 22 - 18

18 - خداوند بدون اتمام حجت، بندگان متخلف را توبیخ نخواهد کرد.

أَلَمْ أَنهَكُمَا عَنْ تَلْكُمَا الشَّجَرَةَ وَأَقلُّ لَكُمَا إِن الشَّيْطٰنَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 79 - 3,5

3 - خداوند پیش از نزول عذاب بر قوم ثمود، با ابلاغ پیام های خویش به آنان اتمام حجت کرد.

لَقَدْ أبلغتكم رساله ربي و نصحت لكم

5 - صالح (ع) هنگام خروجش از میان قوم ثمود، اتمام حجت الهی بر آنان را به ایشان گوشزد کرد.

فتولى عنهم و قال يقوم لقد أبلغتكم رساله ربي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 91 - 2

2 - کافران قوم شعیب پس از تمام شدن حجت الهی بر آنان و اصرارشان به کفرورزی و مبارزه با شعیب و مؤمنان به وی، به

هلاکت رسیدند .

قال المألاً .. فأخذتهم الرجفة

کلمه «فا» در «فأخذتهم» نزول عذاب را بر قضایای بیان شده در آیات قبل مرتبط می سازد و از آن قضایاست، کفرورزی مردم مدین، مبارزه آنان با شعیب و در آخر دعای شعیب که خواهان داوری خداوند شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 93 - 3

3 - خداوند پیش از نزول عذاب بر مردم مدین با ارسال شعیب و ابلاغ پیام های خویش بر آنان اتمام حجت کرد .

لقد أبلغتكم رسلت ربي و نصحت لكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 52 - 6

6 - خداوند ، کافران و گنهکاران را پس از ارائه آیات خویش و اتمام حجت بر آنان ، مؤاخذه خواهد کرد .

كفروا بآيت الله فأخذهم الله بذنوبهمجلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 47 - 8،9

8 - بعثت پیامبران ، اتمام حجت خداوند بر مردم است .

فإذا جاء رسولهم قضی بينهم بالقسط

9 - نزول عذاب استیصال ، همواره پس از تمام شدن حجت خدا بر مردم است .

فإذا جاء رسولهم قضی بينهم بالقسط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 34 - 12

12 - اغوای گمراهان پس از اتمام حجت بر آنان و عنادورزی ایشان ، پرتوی

از ربوبیت خداوند است .

إن كان الله يريد أن يغوبكم هو ربكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 40 - 13

13- خداوند ، کفرپیشگان را پس از اتمام حجت حسابرسی می کند و به مجازات می رساند .

فإنما عليك البلع وعلينا الحساب

وقوع جمله «وعلينا الحساب» - که گویای حسابرسی و مجازات کفرپیشگان است - پس از «إنما عليك البلاغ» - که گویای ابلاغ و اتمام حجت است - می رساند که خداوند پیش از ابلاغ دین و اتمام حجت ، کافران را مجازات نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 45 - 14

14- اتمام حجت خداوند پیش از فرستادن عذاب بر ستمگران

يوم يأتيهم العذاب . . . و سكتتم في مسكن الذين ظلموا أنفسهم و تبين لكم كيف فعلنا

اینکه خداوند فرمود: ما چگونه برخورد خود با ستمگران را برای شما بیان کردیم (تبین لكم كيف فعلنا بهم)، می تواند بیانگر اتمام حجت خداوند برای همه ستمگران پیش از عذاب باشد، به ویژه اینکه خداوند این سخن را در پاسخ مهلت خواهی آنان می فرماید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 12 - 8

8- اهتمام خداوند به هدایت انسان ها در طول تاریخ و اتمام حجت بر آنان

و لقد أرسلنا من قبلك في شيع الأولين . . . كذلك نسلكه في قلوب المجرمين

ص: 746

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 83 - 5

5- نزول عذاب الهی ، پس از اتمام حجت و ارائه معجزات و نشانه های خداوندی است .

و آتینهم آیتنا فکانوا عنها معرضین . . . فأخذتهم الصیحه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 9 - نحل - 16 - 89 - 7، 16

7- وجود انسان های شایسته و متعالی در هر عصر و در میان هر گروه ، مایه اتمام حجت خداوند بر دیگران است .

و یوم نبعث فی کلّ أمة شهیداً علیهم من أنفسهم

برداشت فوق، بر اساس این احتمال است که منظور از شهادت و گواهی، شهادت و گواهی قولی نباشد؛ بلکه شهادت عملی باشد؛ یعنی، وجود صالحان خود وسیله ای قرار گیرد برای اتمام حجت بر دیگران و اینکه آنان نیز می توانستند صالح باشند.

16- ارائه بهترین برنامه به انسان (قرآن) ، اتمام حجت خداوند بر آدمیان

و یوم نبعث فی کلّ أمة شهیداً . . . و نزلنا علیک الکتب تبییناً لكلّ شیء و هدی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 113 - 5

5- عذاب و کیفر امت ها ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان با فرستادن انبیا بود .

لقد جاءهم رسول منهم فکذبوه فأخذهم العذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 96 - 5

-5

ص: 747

خداوند با مشرکان اتمام حجت کرده و گفتنی‌ها را به آنان گفته است .

قل کفی بالله شهیداً بینی و بینکم

تعبیر «کفی بالله شهیداً...»، پس از پاسخ گویی به شبهات مشرکان، به منزله قول فصل و اتمام حجت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 56 - 5

5 - خداوند ، حجت خویش را بر همه - حتی بر امثال فرعون - تمام می کند .

و لقد أرينه آیتنا کلّها فکذب و أبی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 1,4,5

1 - اتمام حجت و سلب حقانیت از هرگونه اعتراض ، از اهداف فرستادن پیامبران و نزول آیات و معجزات

و لو أنّا أهلکنهم بعذاب من قبله لقالوا ربّنا لولا أرسلت

مراد از ضمیر در «من قبله» - به قرینه «لولا- أرسلت» - رسول است و ممکن است مربوط به کلمه «بیّنه» (در آیه قبل) باشد گرچه کلمه «بیّنه» مؤنث است؛ ولی به اعتبار این که به معنای برهان است، ارجاع ضمیر مذکر به آن صحیح می باشد.

4 - تعالیم رسولان الهی برای اتمام حجت بر مشرکان کافی است ؛ هر چند که آنان ، رسالت خویش را با معجزه اثبات نکرده باشند .

و لو أنّا أهلکنهم .. لقالوا ربّنا لولا أرسلت إلینا رسولاً فنّتبّع آیتک

خداوند، برای عذاب مشرکان پیش از آمدن پیامبران، اعتراض قابل قبول را، در «محرومیت از آیات

الهی» منحصر کرده است؛ یعنی، برای پی بردن به بطلان شرک، صرف آمدن رسولان و آوردن تعالیم الهی کافی است، نه این که پس آنان از شنیدن آیات خداوند، منتظر صدور معجزه باشند و بعد از آن تا به بطلان شرک پی ببرند.

5- آیات قرآن، اتمام حجت خداوند بر منکران رسالتاً و لم تأتھم بیّنه .. و لو أنّا أهلکنھم بعذاب من قبله ... فنتبع ۱۱۱

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 48 - 3

3 - خداوند، به هر جامعه بی دادگری، پیش از نزول عذاب، فرصت می داد تا شاید متنبه شوند و دست از مخالفت و مبارزه با پیامبرشان بردارند.

و کأین من قریه أملیت لها و هی ظالمه ثم أخذتها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 39 - 4، 1

1 - خداوند، پیش از هلاکت تکذیب کنندگان موسی (ع) و اقوام نوح، عاد، ثمود و اصحاب رسّ برای اتمام حجت و عبرت آموزی آنان، مثل های روشنگرانه ای زده بود.

فقلنا اذھبا الی القوم الذین کذبوا بآیتنا .. و قوم نوح ... و عاداً و ثمودا و

4 - هلاکت و نابودی اقوام و ملت ها از سوی خداوند، همواره پس از اتمام حجت و ارائه طریق است.

و کلاً ضربنا له الأمثل و کلاً تبرنا تتبیراً

جلد - نام سوره - سوره -

ص: 749

13 - شعراء - 26 - 198 - 2

2- اتمام حجت کامل خدا بر مردم عرب ، با فراهم آوردن هموارترین زمینه های هدایت برای آنان

و لو نزلناه علی بعض الأعجمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 208 - 1

1 - هلاکت و کیفر جوامع تبه کار ، همواره پس از اتمام حجت الهی بر آنان بوده است .

و ما أهلکنا من قریه إلا لها منذرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 209 - 5

5- اتمام حجت الهی بر جوامع کافر پیش از نابودی آنان ، جلوه ای از عدالت خداوند است .

و ما أهلکنا من قریه . . . و ما کنا ظلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 59 - 1

1 - اقدام خداوند به برانگیختن پیامبر در میان اقوام پیشین ، قبل از نابود ساختن آنان

و ما کان ربک مهلک القرى حتّی یبعث فی أمّها رسولا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 15 - فاطر - 35 - 24 - 7

7 - اتمام حجت خداوند ، بر تمامی انسان ها به وسیله پیامبران

و إن من أمّه إلاّ خلا فیها نذیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- خداوند ، حجتش را بر دوزخیان در دنیا تمام کرده است .

هذه جهنم الّتی کنتم توعدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 72 - 3

3- اتمام حجت خداوند به امت های پیشین ، به وسیله رسولان انذارگر

و لقد أرسلنا فیهم منذرین

یادآوری فرستاده شدن پیامبران به سوی امت ها - پس از ذکر گمراهی اکثریت امت ها - می تواند به این نکته اشاره داشته باشد که گمراهی اکثریت مردم، علی رغم آمدن رسولان الهی برای هدایت آنان و اتمام حجت بر ایشان بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 82 - 2

2- غرق شدن کافران قوم نوح از سوی خداوند ، پس از اتمام حجت بر آنان بود .

و لقد أرسلنا فیهم منذرین . فانظر کیف کان عقبه المنذرین ... و لقد نادینا نوح ...

نقل داستان نوح(ع)، در آیات پیشین، برای ارائه نمونه ای تاریخی از اقوامی است که رسولان الهی، آنان را انذار و اتمام حجت کردند؛ ولی آنان ایمان نیاورده و به سرنوشت شوم گرفتار شدند (مفاد آیه 72 و 73).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 59 - 1

1 - خداوند ، پیش از عذاب کردن مردم ، آنان را از راه نشان دادن آیات و نشانه های خود هدایت کرده و با

ص: 751

آنها اتمام حجت می کند .

لو أن الله هديني لكنت من المتقين . . . بلى قد جاءتك آيتي فكذبت بها

«بلی» حرف جواب است و در این آیه برای اثبات چیزی می باشد که مورد انکار قرار گرفته است؛ زیرا کافران هدایت کردن خدا را منکر شده و می گفتند: اگر خدا ما را هدایت می کرد، ما از تقوای پیشگان بودیم. خداوند این سخن را رد می کند و می فرماید: آری آیات ما برای هدایتتان آمد؛ ولی شما آنها را تکذیب کردید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 10 - 6

6 - بغض و دشمنی شدید خداوند نسبت به کافران حق ناپذیر ، پس از اتمام حجت و دعوت مکرر آنان به ایمان است .

لمقت الله أكبر . . . إذ تدعون إلى الإيمن فتكفرون

آمدن فعل های مضارع «تدعون» و «تکفرون» بر استمرار دلالت دارد؛ یعنی، شما همواره به ایمان فراخوانده می شدید؛ ولی به جای ایمان آوردن، به طور مستمر کفر میورزیدید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 12 - 2

2 - عذاب شدن کافران و مشرکان در قیامت ، پس از اتمام حجت و دعوت شدن آنان به ایمان از سوی خداوند

ذلكم بأن الله وحده كفرتم وإن يشرک به تؤمنوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 13 - 4

4 - اتمام

ص: 752

حجت خداوند بر انسان ها ، از راه ارائه آیات و نشانه هایش بر حقانیت خود

هو الذی یریکم ءایته

یادآوری آیات و نشانه های ارائه شده از سوی خداوند به بشر - پس از ذکر عذاب شدن کافران و منکران - می تواند به منظور اتمام حجت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 14 - 8

8 - خداوند ، قبل از اتمام حجت و بیان حقیقت برای مردم ، آنان را به عذاب استیصال گرفتار نخواهد ساخت .

مثل صعقه عاد و ثمود . إذ جاءتهم الرسل ... ألا تعبدوا إلا الله

«إذ» ظرف زمان و متعلق به «نزول صعقه» است که از «مثل صعقه عاد و ثمود» استفاده می شود؛ یعنی، آن گاه صعقه بر آنان نازل شد که پیامبران آمدند توحید و آیین الهی را ابلاغ کردند و آنان نپذیرفتند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 16 - 8

8 - عذاب دنیایی جوامع مستکبر ، پس از اتمام حجت و در پی آشکار شدن حق ناپذیری و عناد آنان است .

إذ جاءتهم الرسل ... و كانوا بآيتنا يجحدون . فأرسلنا عليهم ريحا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 17 - 9

9 - نزول عذاب بر جوامع ضلالت پیشه ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان

فهدينهم فاستحبوا العمى ...

ص: 753

فأخذتهم صعقه العذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 44 - 1

1 - عربی بودن قرآن ، اتمام حجت خداوند بر مردم عرب است .

و لو جعلنه قراءاً أعجمياً لقالوا لولا فصلت آياته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 17 - زخرف - 43 - 25 - 2

2 - انتقام الهی از کافران ، پس از احتجاج و اتمام حجت بر آنان

و كذلك ما أرسلنا .. . قل أو لو جئتمكم ... فانقمنا منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 48 - 8

8 - عذاب های الهی بر کافران ، پس از اتمام حجت و ارائه آیات به ایشان

و ما نريهم من آية .. . وأخذنهم بالعذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 10 - 6

6 - به کارگیری تهدید از سوی خداوند ، پس از ارائه منطق و برهان و تأثیرناپذیری کافران از آن

فارتقب يوم تأتي السماء بدخان مبين

«فاء» تفریع، تهدید را متفرع بر حق ستیزی کافران و عدم تأثیر منطق و برهان بر آنان کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 8 - 3

3 - کیفر الهی برای کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان

تتلى عليه .. . فبشره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 11 - 4

4 - کیفر کافران، پس از اتمام حجت پروردگار بر ایشان

هذا هدی و الذین کفروا بایت ربهم لهم عذاب

از این که خداوند پس از بیان هدایتگری قرآن، عذاب کافران را مطرح می کند، مطلب یاد شده قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 25 - 3

3 - اتمام حجت الهی بر مشرکان، در زمینه حقانیت معاد و حیات اخروی

و قالوا ما هی إلا حیاتنا الدنیا .. و إذا تتلی علیهم آیتنا بیئت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 31 - 4

4 - اتمام حجت الهی بر کافران در دنیا، با تلاوت مداوم آیات وحی بر آنان

أفلم تکن آیتی تتلی علیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 17 - محمد - 47 - 32 - 16

16 - کیفر الهی در مورد کافران، پس از اتمام حجت و تبیین حق برای آنان

إن الذین کفروا و .. من بعد ما تبین لهم الهدی ... و سیحبط أعمالهم

در صورتی که «سیحبط...» عنوان کیفر داشته باشد؛ تعبیر «من بعد ما تبین...» بیانگر اتمام حجّتی است که قبل از اعمال مجازات، صورت گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه

17 - فتح - 48 - 8 - 6

6 - رسولان الهی ، خود بهترین گواه وصول هدایت به خلق و اتمام حجت بر آنان *

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا

«شاهدًا» ممکن است نظر به شهادت بر اصل پیام رسانی به خلق و فرستادن رسول داشته باشد و قید محذوف از فعل «أرسلناک» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 14 - 5

5- کيفر امت های حق ستیز در طول تاریخ ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان

كذّبت قبلهم . . . كلّ كذّب الرسل فحقّ وعيد

تعبیر «فحقّ وعيد» می رساند که اقوام هلاک شده، قبلاً مورد هشدار، تهدید، تذکر و اتمام حجت قرار گرفته بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 28 - 3,4

3- هشدار های الهی به انسان ها در دنیا ، اتمام حجت او بر آنهاست .

كان في ضلال بعيد . . . وقد قدّمت إليكم بالوعيد

4- جدال مجرمان در قیامت ، بی تأثیر برای تبرئه ایشان ، با وجود اتمام حجت الهی بر آنان در دنیا

قال لاتختصموا لديّ وقد قدّمت إليكم بالوعيد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 43 - 2

2 - اتمام حجت خداوند بر قوم ثمود ، با اعطای مهلتی محدود به ایشان

قیل لهم تمتّعوا حتّى حين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 7 - 3

3 - اتمام حجت خداوند از طریق کتاب های آسمانی ، هموارکننده راه مجازات کافران *

و کتب مسطور . . . إنّ عذاب ربّک لوقع

در آیات پیشین سخن از «کتاب مسطور» (تورات یا کتاب های آسمانی) به میان آمده است. ارتباط «إنّ عذاب...» با «کتاب مسطور»، می تواند بیانگر مطلب بالا باشد. جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 23 - 16

16 - انسان ها ، فاقد هر عذر و بهانه ، در پیشگاه پروردگار خویش پس از آمدن وحی

إن هی إلاّ أسماء سمّیتموها. . . و لقد جاءهم من ربّهم الهدی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 4 - 5، 1

1 - اتمام حجت خداوند بر کافران ، با ابلاغ اخبار هشداردهنده و عبرت آمیز به آنان

و لقد جاءهم من الأنباء ما فیه مزدجر

«مزدجر» مصدر میمی و به معنای اتعاض و پندپذیری است. «ما فیه مزدجر»؛ یعنی، اخباری که برای بیدار شدن و پندآموزی کافی است.

5 - تحقق مجازات های الهی بر کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان

و کلّ أمر مستقرّ . و لقد جاءهم من الأنباء ما فیه مزدجر

در صورتی که تعبیر «و کلّ أمر مستقرّ» کنایه از عذاب و کیفر حتمی کافران باشد، در پی آمدن «و لقد جائهم...»، توضیحی است

ص: 757

بر این که کیفر آنان، بدون اتمام حجت صورت نگرفته و نمی گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 5 - 3

3 - پیام های حکیمانه و رسای قرآن، اتمام حجت الهی بر خلق

و لقد جاءهم .. حکمه بلغه

برداشت فوق با توجه به این است که آیه قبل از «و لقد جاءهم..» در مقام بیان علت مجازات کافران و اتمام حجت بر ایشان بود بر این اساس می توان از «حکمه بالغه...» - که بدل از «ما فیه...» است - مطلب بالا را استفاده کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 16 - 4

4 - عذاب الهی، در مورد قوم نوح، پس از انذار های مکرر و اتمام حجت بر آنان بود. *

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی، در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و اتمام حجت نبوده است. گفتنی است که «نذر» جمع «نذیر» است و «نذیر» بر دو معنا اطلاق می شود: «انذار» و «منذر». ظاهراً در آیه شریفه معنای اول (انذارها) اراده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 18 - 6

6 - عذاب الهی در مورد قوم عاد، پس از انذار های مکرر و اتمام حجت بر آنان بود.

فکیف کان

ص: 758

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و تمام شدن حجت بر آنان نبوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 21 - 3

3 - ابتلای قوم عاد به عذاب الهی، پس از انذارهای مکرر و اتمام حجت بر آنان

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و اتمام حجت نبوده است. گفتنی است که «نذر» جمع «نذیر» است و «نذیر» بر دو معنا اطلاق می شود: «انذار» و «منذر»، ظاهراً در آیه شریفه، معنای اول (انذارها) مراد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 33 - 2

2 - اتمام حجت الهی بر قوم لوط، با انذارهای مکرر

کذبت قوم لوط بالتندر

با توجه به جمع آمدن واژه «نذر»، برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 42 - 5، 3

3 - تمام شدن حجت الهی بر فرعونیان، نیازمند ارائه معجزات متعدد به ایشان *

کذبوا بآیتنا کلّها

در آیات پیشین نسبت به اقوام گذشته سخن از ارائه معجزات و آیات متعدد نبود؛ اما در مورد فرعونیان سخن از معجزات متعدد به میان آمده است.

مجازات سریع فرعونیان از سوی خداوند ، پس از تمام شدن حجت بر ایشان

كذَّبوا بآيتنا كُلِّها فَأَخَذْنَهُم أَخَذَ عَزِيزٌ مُّقْتَدِرٌ

عطف «فأخذناهم» بر «كذبوا»، نشانگر آن است که خداوند، پس از این که فرعونیان تمام معجزات را تکذیب کردند، به آنان مهلت نداد؛ بلکه بلافاصله اقدام به نابودی آنها نمود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 9 - 3

3 - کيفر و عذاب الهی ، پس از اتمام حجت و ارائه راه حق است .

قالوا بلى قد جاءنا نذير فكذبنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 5

5 - خداوند ، حجت را بر انسان ها تمام کرده و هیچ عذری برای آنان باقی نگذاشته است .

إِنَّا هَدَيْنَا السَّبِيلَ إِنَّمَا شَاكِرًا وَإِنَّمَا كَفُورًا جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 29 - 7

7 - با ارائه قرآن به انسان ها ، حجت الهی بر آنان تمام است .

إِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخِذْ إِلَيَّ رِبًّا سَبِيلًا

خداوند، با ارائه آیات قرآن - که مایه بیداری و تذکار است (هذه تذکره) - حجتش را بر آدمیان تمام کرده و این انسان است که باید راه دین را، طریق زندگی خویش قرار دهد (اتخذ إلى ربّ سبیلًا).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 40

ص: 760

2 - اخطار های الهی درباره عذاب ، از میان برنده هرگونه عذر در ترک راه خدا

إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا

جملاتی نظیر «إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ» - که پس از هشدار به عذاب گفته شود - خبر از تحقق انذار نیست؛ زیرا مخاطب به آن آگاه است؛ بلکه در مقام اظهار برائت و قطع عذر مخاطب است. ذکر این جمله پس از «مَنْ شَاءَ اتَّخَذْ...» - در آیه قبل - گویای معذور نبودن کسی است که سیر زندگانی خود را، به سوی خدا قرار نمی دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 12 - 3

3 - خداوند ، با آگاه ساختن ثروتمندان بخیل از آینده دشوارشان ، بر آنان اتمام حجت کرده است .

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى

مفاد آیه شریفه این است که نشان دادن راه، وظیفه ما است و پیامد بی اعتنایی بخیلان به هدایت ها، بر عهده خود آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 14 - 7

7 - خداوند ، با انذار به آتش جهنم ، بر همه انسان ها اتمام حجت کرده است .

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى .. فَأَنْذَرْنَاكُمْ نَارًا تَلْطَى

مفاد آیه شریفه با توجه به آیات پیشین، این است که آنچه بر عهده ما است، هدایت است که آن را با انذار انجام دادیم. بنابراین کوتاهی از جانب خود شما است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

ص: 761

20 - بینہ - 98 - 2 - 1,5

1 - خداوند ، با فرستادن رسولی که مکتوباتی منزّه و به دور از انحراف را بر مردم بخواند ، بر آنان اتمام حجت می کند .

لم یکن ... منفکّین حتّی تأتیهم البینه . رسول من اللّٰه یتلوا صحفًا مطّهّره

5 - اتمام حجت بر تمام مردم ، با ارسال پیامبری همراه با کتاب آسمانی ، سنّت تخلّف ناپذیر خداوند است .

لم یکن .. منفکّین حتّی تأتیهم البینه . رسول من اللّٰه یتلوا صحفًا مطّهّره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینہ - 98 - 4 - 11 - خداوند ، بر همه امت های پیشین ، اتمام حجت کرده ، آنان را از برهانی آشکار ، برخوردار ساخته بود .

و ما تفرّق الذین أوتوا الکتب إلاّ من بعد ما جاءتهم البینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قریش - 106 - 3 - 4

4 - فراهم آمدن زمینه مناسب از جانب خداوند ، برای کوچ های زمستانی و تابستانی قریش ، حجّتی کامل بر لزوم روی آوردن آنان به عبادت خداوند

لایلف قریش . لایلفهم رحله الشتاء و الصيف . فلیعبدوا

«لام» در «لایلاف» چه متعلق به سوره «فیل» باشد و چه به «فلیعبدوا» (در این آیه) برداشت یاد شده استفاده می شود.

72- اتمام حجت خدا بر فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 56 - 5

ص: 762

5- خداوند ، حجت خویش را بر همه - حتی بر امثال فرعون - تمام می کند .

و لقد أرينه آيتنا كلها فكذب و أبي

73- اتمام حجت در تبليغ

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

11 - انبياء - 21 - 109 - 5

5- هشدار و انذار و یا توسل به قدرت در مسیر احقاق حق و پیاده کردن دین ، باید پس از اتمام حجت و بیان حقایق دینی باشد .

و ما أرسلنک إلا رحمہ للعلمین .. . قل إنما یوحى إلیّ ... فهل أنتم مسلمون . فإ

74- اتمام حجت رسولان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

16 - غافر - 40 - 50 - 6

6- کیفر الهی کافران دوزخی ، پس از ابلاغ پیام الهی و اتمام حجت از سوی رسولان است .

أولم تک تأتیکم رسلکم بالبینت قالوا بلی

75- اتمام حجت رهبری

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 21

21- « عن عبدالأعلى قال : سمعت أبا عبد الله (ع) يقول : . . . السامع المطيع لا حجّه عليه ، و إمام المسلمین تمّت حجّته و احتجّاجه یوم یلقى الله لقول الله « یوم ندعوا کلّ أناس یامامهم » ;

عبدالاعلی گوید: شنیدم امام صادق(ع) می فرمود:.. روز ملاقات با خداوند علیه انسان شنوا و مطیع ادعایی نیست; [چون] امام مسلمین حجّت و احتجّاج او را تکمیل کرده است; زیرا خداوند می فرماید: یوم ندعوا کلّ أناس یامامهم».

76- اتمام حجت شعيب(ع)

جلد - نام

ص: 763

سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 93 - 6

6- شعيب (ع) پس از اتمام حجت بر مردم و لجاجت پیشگی آنان، در انتظار سرنوشت شوم آنان بود.

وارتقبوا إني معكم رقيب

«رقيب» در آیه شریفه به معنای منتظر است.

77- اتمام حجت صالح (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 79 - 5

5- صالح (ع) هنگام خروجش از میان قوم ثمود، اتمام حجت الهی بر آنان را به ایشان گوشزد کرد.

فتولی عنهم و قال يقوم لقد أبلغتكم رساله ربي

78- اتمام حجت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 52 - 7

7 - انسان ها با نزول قرآن و دریافت آن هیچ عذر و توجیهی برای گرایش به کفر، به فراموشی سپردن قیامت، فریب خوردن به حیات دنیا و انکار آیات الهی ندارند.

الذين اتخذوا دينهم لهواً ولعباً .. ولقد جئتهم بكتاب

آیه مورد بحث در پی بیان گرفتاری کافران به آتش دوزخ و بیان عامل دوزخی شدن آنان، اشاره به اتمام حجت الهی برای همگان دارد. یعنی با نزول قرآن و معارف آن بهانه ای برای روی آوردن به عقاید و اعمالی که در آیه قبل علل گرفتاری به دوزخ معرفی شده، وجود ندارد.

79- اتمام حجت لوط (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 63 - 3,8

3- حضرت لوط (ع) پیش از فرا رسیدن عذاب الهی بر قومش، آنان را به چنین سرنوشتی هشدار داده بود.

قالوا بل جنك بما كانوا فيه يمترون

مقصود از «ما» در جمله «بما كانوا فيه يمترون» عذاب است. بنابراین تردید کردن قوم لوط درباره عذاب الهی، بیانگر این نکته است که: آنان نسبت به عذاب انذار و تهدید شدند و به اندازه کافی با آنان اتمام حجت شد.

8- نزول عذاب الهی (استیصال) بر قوم لوط، پس از تمام شدن حجت بر آنان توسط حضرت لوط (ع) بود.

قالوا بل جنك بما كانوا فيه يمترون

80- اتمام حجت مبلغان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 109 - 3

3- هشدار و انذار، وظیفه مبلغان الهی، پس از اتمام حجت و بیان حقایق الهی و روی گردانی مخالفان

فإن تولّوا فقل ءاذنتکم علی سواء

81- اتمام حجت محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 109 - 2

2- پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)، پیام الهی را به همه مردم رساند و حجت را بر یکایک آنان تمام کرد.

فإن تولّوا فقل ءاذنتکم علی سواء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 51 - 6

6 - انذار های روشن پیامبر (صلی الله علیه و آله)، اتمام حجت بر خلق و سدّ کننده راه هر گونه عذر و

إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ . وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ ... إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش 18 - ذاریات - 51 - 54 - 2

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به اتمام حجت بر کافران ، و نه مجبور ساختن آنان به پذیرش دین

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ

«فاء» می رساند که علت سلب مسؤولیت از پیامبر (صلی الله علیه و آله) این است که بر کافران حجت تمام گشته و آنان از سر طغیان کفر میورزند و نه به خاطر نادانی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 45 - 3

3- وظیفه پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، اتمام حجت بر کافران لجوج و حق ناپذیر است ؛ و نه پافشاری بر هدایت آنان .

فَذَكِّرْ ... فَذَرِهِمْ

در آیات پیشین، پیامبر (صلی الله علیه و آله) موظف به تذکر و تبلیغ شد؛ ولی پس از بیان حقایق، فرمان «فَذَرِهِمْ» پایان وظیفه تبلیغ را به آن حضرت اعلام می دارد.

82- اتمام حجت ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 6 - 1

1 - ابلاغ وحی از سوی فرشتگان ، به منظور اتمام حجت بر خلق و انداز و اخطار به آنان است .

فَالْمَلَقِيتَ ذِكْرًا . عَذْرًا أَوْ نَذْرًا

«عذر» و «نذر» مصدر و به معنای «اعذار و انداز» است و نصب این دو، به جهت مفعول له بودن آنها برای «ملقیات» است و یا به سبب بدل بودن آنها، برای

«ذکراً» است. برداشت یاد شده، مبتنی بر ترکیب نخست است.

83- اتمام حجت موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 36 - 6

6 - هلاکت فرعون و قومش ، پس از اتمام حجت خدا با آنان به وسیله موسی و هارون (ع) بوده است .

فقلنا اذهبا إلى القوم الذين كذبوا بآيتنا فدمرناهم تدميراً

84- اتمام حجت نوح (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 72 - 11 - حضرت نوح (ع) حجت را بر قومش تمام کرده و آنان بی هیچ دلیلی از او روگردانیده و از پذیرش دعوتش سر باز می زدند .

فإن توليتم فما سألتكم من أجر

این آیه ادامه آیه قبل است که برای بیان تحدی حضرت نوح (ع) و تمام کردن حجت خود بر قومش می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 115 - 6

6 - هشدار روشن و بی ابهام نوح (ع) به قومش ، نسبت به خطر « عذاب استیصال » در صورت پافشاری آنان بر شرک و مبارزه با توحید

إن أنا إلا نذير مبين

برداشت یاد شده بدان احتمال است که نوح(ع) در راستای اتمام حجت با قومش، از پیش آنان را به نزول عذاب استیصال هشدار داده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 118 - 4

- شکوه نوح (ع) به درگاه خدا از ستم قوم خویش، پس از اتمام حجت و به بن بست رسیدن همه راه های تبلیغی بود.

إِن أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مِّبِينٍ... إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُون... فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي

85- اتمام حجت هارون (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 36 - 6

6- هلاکت فرعون و قومش، پس از اتمام حجت خدا با آنان به وسیله موسی و هارون (ع) بوده است.

فَقَلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا

86- اتمام حجت هود (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 57 - 3

3- هود (ع)، پس از ابلاغ پیام های الهی و اتمام حجت بر مردم، خویشان را مسؤول اعراض آنان نمی دانست.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسَلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ

روشن است که جمله «فقد أبلغتكم...» نمی تواند جواب شرط «فإن تولّوا...» باشد؛ زیرا هود(ع) رسالت خویش را ابلاغ کرده بود - چه مردم اعراض کنند و چه ایمان آورند - بلکه آن جمله سبب جواب و جانشین آن می باشد؛ یعنی، اگر اعراض کنید، من مسؤولیتی ندارم و مؤاخذه ای بر من نیست؛ زیرا آنچه را که به خاطر آن به سوی شما فرستاده شده بودم، به شما ابلاغ کردم.

87- اهمیت اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 131 -

ص: 768

3- اتمام حجت بر جوامع بشری از اهداف بعثت رسولان الهی است.

ألم یأتکم رسل منکم . . . ذلک أن لم یکن ربک مهلک القرى بظلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 6 - 4

4- مؤاخذه کفار به جرم مبارزه با اسلام ، پیش از ارائه معارف الهی قرآن به آنان و تمام شدن حجت بر ایشان ، ممنوع است .

و خذوهم و احصروهم . . . و إن أحد من المشرکین استجارک فأجره حتی یسمع کلم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- اسراء - 17 - 15 - 9

9- اتمام حجت بر آدمیان ، از جمله اهداف بعثت انبیاست .

و ما کنا معذبین حتی نبعث رسولا

88- تداوم اتمام حجت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 23 - 2

2- اتمام حجت الهی بر قوم ثمود ، با انذار های مکرر

کذبت ثمود بالتندر

برداشت یاد شده با توجه به جمع آمدن واژه «نذر» استفاده می شود.

89- زمینه اتمام حجت با کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 3 - 3

3- وجود معارف استوار و قوام بخش در قرآن ، نشان تمام بودن حجت بر کافران با ابلاغ آن از سوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) است .

حتى تأتيهم البيّنه . رسول من الله ... فيها كتب قيمه

90- سنت اتمام حجت

جلد - نام

ص: 769

سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 59 - 2

2- اتمام حجت با مردمان ، سنت الهی در طول تاریخ بشر

و ما كان ربك مهلك القرى حتى يبعث في أمها رسولا

91- عذاب بعد از اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 83 - 5

5- نزول عذاب الهی ، پس از اتمام حجت و ارائه معجزات و نشانه های خداوندی است .

و آتینهم آیتنا فكانوا عنها معرضين .. فأخذتهم الصيحة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 113 - 5

5- عذاب و کیفر امت ها ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان با فرستادن انبیا بود .

لقد جاءهم رسول منهم فكذبوه فأخذهم العذاب

92- عوامل اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 125 - 16

16- کاربرد روش های مختلف تبلیغی ، مایه اتمام حجت است نه عامل هدایت حتمی همگان .

ادع .. إن ربك هو أعلم بمن ضل عن سبيله و هو أعلم بالمهتدين

جمله «إن ربك .. بالمهتدين» می رساند که انسانها دو گروهند: گمراهان و هدایت شدگان. بنابراین فرمان «ادع...» برای اتمام حجت

است نه برای هدایت همه مردم.

93- کیفر و اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 115 - 3

3 - کیفر های الهی ، همواره

ص: 770

پس از اتمام حجت است . ما كان الله ليضل قوماً بعد إذ هدبهم حتى بين لهم ما يتقون

94- کیفیت اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 156 - 7

7- وجود تورات و انجیل به سبب غفلت و ناآگاهی مشرکان از محتوای آنها نمی توانست اتمام حجت برای آنان باشد.

وإن كنا عن دراستهم لغفلين

95- منشأ اتمام حجت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 9

9- اتمام حجت و فرستادن پیامبران برای ابلاغ آیات الهی ، مقتضای ربوبیت الهی است .

رَبِّنا لولا أرسلت إلینا رسولاً فنتبع ءایتک

96- موسی (ع) و اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 153 - 20

20- حضرت موسی (ع) ، دارای قدرت و توانی بالا در ایفای رسالت و اتمام حجت بر مردم

و ءاتینا موسی سلطناً مبیناً

97- مؤاخذه قبل از اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 6 - 4

4- مؤاخذه کفار به جرم مبارزه با اسلام ، پیش از ارائه معارف الهی قرآن به آنان و تمام شدن حجت بر ایشان ، ممنوع است .

و خذوهم و احصروهم... و إن أحد من المشرکین استجارک فأجره حتی یسمع کلم الله

98- نقش اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 24 - 6

- 6

ص: 771

منکران دین بدون اتمام حجت با آنان ، به آتش دوزخ گرفتار نخواهند شد .

فإن لم تفعلوا ولن تفعلوا فاتقوا النار

جواب شرط «فان لم تفعلوا» محذوف است و جمله «فاتقوا ..» جانشین آن شده است. جمله با تقدیر آن چنین است: فان لم تفعلوا تمت علیکم الحججه و ثبت لدیکم ان القرآن منزل من عندالله فاتقوا ...

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 55 - 19

19- نزول عذاب بر کفر پیشگان ، پس از اتمام حجت است .

و ما منع الناس أن يؤمنوا إذ جاءهم الهدی . . . أو یأتیهم العذاب قبلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 22 - 5

5 - مجازات ملت های نیرومند و متمدن گذشته ، پس از اتمام حجت از سوی رسولان الهی

ذلک بأنهم کانت تأتیهم رسلهم بالبینت فکفروا فأخذهم الله

99- نقش اتمام حجت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 15 - 11، 8

8- مجازات نکردن انسان ها ، قبل از برانگیختن رسولان و اتمام حجت با آنها ، از سنت های الهی است .

و ما کنا معدّبین حتی نبعث رسولاً

11- نزول عذاب دنیوی بر امت های گنهکار ، تنها پس از اتمام حجت و فرستادن پیامبری برای ایشان است .

و ما کنا معدّبین حتی نبعث رسولاً

جمله «ما کنا معدّبین حتی نبعث رسولاً» اطلاق دارد

و عذاب دنیوی را هم در بر می گیرد.

100- واسطه اتمام حجت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 6 - 2

2- وحی و کتاب های آسمانی ، وسیله اتمام حجت خداوند بر خلق و انذار و اخطار بدان ها است . ذکرًا . عذرًا أو نذرًا

ص: 773

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟

سوره زمر / 9

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

